Antun Jurica

Lastovo

KROZ STOLJEĆA

Antun Jurica

Lastovo kroz stoljeća

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica – Zagreb

UDK 94(497.5 Lastovo)

JURICA, Antun
Lastovo kroz stoljeća / Antun Jurica ;
<fotografije Boris Cvjetanović... et al.>.
– Lastovo : Matica hrvatska Lastovo, 2001.

Summary / Riassunto.

ISBN 953-97232-3-X

I. Lastovo (otok) -- Povijest

410712068

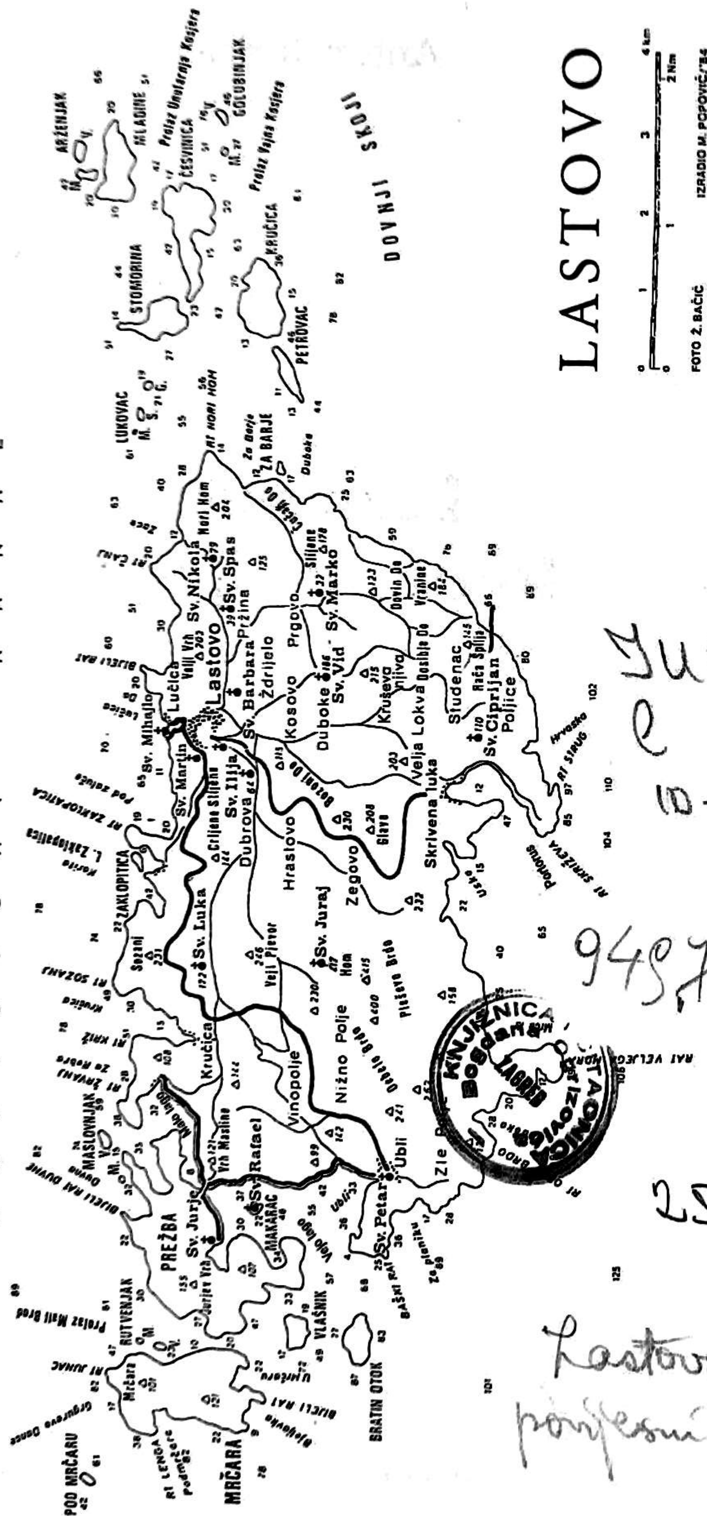
Objavljivanje ove knjige potpomogli su
Općina Lastovo i Središnjica Matice hrvatske

Zahvaljujemo na novčanoj potpori
gospodinu Marinu Jančiću, gospodinu ing. Željku Žderiću, grupi Lastovaca iz dijaspore (Njemačke i Australije) i gospođi Margeriti Mufić-Vicelić

Antun Jurica

Lastovo kroz stoljeća

Matica hrvatska Lastovo
2001.

Posvećujem majci Mariji rođ. Antica
i supruzi Štefici rođ. Trojković

autor

PREDGOVOR

Povijesni izvori navode da je na prijelazu iz prvog u drugo tisućljeće mletački dužd Petar Orseolo II. Lastovcima do temelja razorio "grad" i nadviseću tvrđavu da bi im se osvetio za učestale napade na njegove trgovačke brodove. Prema nekim povjesničarima to se zbilo 998. godine, a prema drugima 1000. godine. Odbjegli i preživjeli stanovnici, odmah nakon odlaska osvetoljubivih Mlečana, započeli su iznova podizati svoje domove i crkvu.

Ove godine slavio se tisućiti rođendan današnjeg lastovskog naselja, smještenog na prisojnoj strani brda Glavice u zaleđu mora i s pogledom na plodno Lokavje. Tisućiti rođendan je prigoda da mu se pokloni dar. Naumio sam mu pokloniti ovaj "curriculum vitae", ovu monografiju, sa željom da ona potakne stručnjake koji bi se u budućnosti mogli studioznije pozabaviti otokom Lastovom.

Nastojao sam pružiti što cjelovitiji prikaz razvoja otoka tijekom stoljećâ, jer, začudo, otok Lastovo još uvijek nema svoju monografiju. Građu sam crpio iz mnogih tekstova koristeći se radom mnogobrojnih autora koji su pisali o Lastovu, a nadopunio sam je i rezultatima vlastitoga istraživačkog rada. Bogata arhivska građa o Lastovu iz vremena Dubrovačke Republike, pohranjena u Povijesnom arhivu u Dubrovniku, omogućila je mnogim autorima obradu lastovske povijesti, prikaz gospodarskih odnosa, kulturnih spomenika, ustrojstva vlasti i sl. Nekolicina autora osvrnula se i na toponomastiku otoka, floru i faunu, geološki sastav te na predpovijesne i antičke arheološke nalaze. Iako o Lastovu postoji literatura iz koje se može dobiti uvid u njegovu prošlost, ona je, nažalost, nepotpuna. Nastojao sam upotpuniti tu prazninu prikazom novije lastovske povijesti, posebice događaja nakon ukinuća Dubrovačke Republike, te ukazati na sastav stanovništva i demografska gibanja, gospodarstvo, školstvo, zdravstvo, crkvene beneficije, bratovštine te narodni život i običaje.

Pišući o Lastovu koristio sam se svim raspoloživim izvorima na otoku. Nažalost mnogo ih je nestalo, uništeno ili otuđeno. Znatan broj podataka pronašao sam u arhivu Župnog ureda, nešto manje u školskoj arhivi, a najmanje među općinskim spisima. Podatke sam tražio i u rukopisima što ih čuvaju pojedine lastovske obitelji, iako, nažalost, cjelovite obiteljske arhive nisu sačuvane.

Svima onima koji su mi na bilo koji način omogućili pristup podacima od srca zahvaljujem. Kao što je M. Gjivoje napisao u predgovoru svoje monografije o otoku Korčuli, i ja sam "napisao ovo djelo s mnogo dobre volje da se i u današnjem vremenu očuvaju i afirmiraju vrijednosti izgrađene vjekovnim razvojem ovog našeg otoka".

Autor

I. DIO

OPĆI PREGLED

Veličina, smještaj, naziv

Otok Lastovo, površine 46,9 četvornih km, dužine 11 km i širine oko 6,5 km, pripada skupu južnodalmatinskih otoka i po veličini je četrnaesti otok na jadranskoj obali. S pripadajućim manjim otocima tvori "Lastovski arhipelag" koji obuhvaća 46 otoka, otočića i hridi i zauzima površinu od 56,2 četvornih km. Smješten južno od otoka Korčule, od kojega ga dijeli Lastovski kanal širine od 13 do 20 km, naš je najjužniji i najisturenjii naseljeni otok. Od apeninske obale, odnosno rta Gargana, udaljen je 105 km, a od otoka Mljeta na istoku 32 km.

Zbog zemljopisnog položaja Lastova na otvorenoj pučini Jadrana, ali na plovnim putevima koji su još od neolita povezivali zapadnu i istočnu jadransku obalu (linijom Apulija (Gargano) — Tremiti — Palagruža — Lastovo) i kojim su u antičko doba grčki pomorci i trgovci prevozili proizvode iz južnih grčkih kolonija u zemlju Ilira, otok je zarana dobio ime. Stjepan Bizantinac, kasnoantički pisac iz 6. st., tvrdi da grčki povjesničar Teopomp (4. st. pr. Kr.), opisujući Jadran u svojoj povijesti o Filipu Makedonskom, spominje Lastovo kao jedan od Liburnijskih otoka. Teopompovi podaci su se najvjerojatnije temeljili na kazivanju pomoraca koji su znali gdje se otok nalazi, kojoj otočkoj skupini pripada, a nazivali su ga LADESTA, odnosno LADESTON.[1]

---

1 U Stjepanovu enciklopedijskom rječniku poredanom alfabetski stoji: LÁDESTA E LÁDESTON, MIA TON LIBURNIDON NESON, TEOPOMPOS KA FILIPPIKON — (Ladesta ili Ladeston, jedan od Liburnijskih otoka. Tako piše Teopomp u 21. knjizi Povijesti Filipove). R. Katičić, *Illyricum Mythologicum — Liburnski otoci kod antičkih pisaca.* Antibarbarus, Zagreb, 1995., str. 188.
P. Skok (*Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima.* Zagreb, 1950., str. 219.) smatra da su naziv otoku dali Iliri i to na osnovi sufiksa "est" i akcenta na prvom slogu u tim grčkim nazivima. Prof. Melko Lucijanović domišlja da je ime Ladeston odnosno Ladoston otok dobio zbog sličnosti s otokom Lado u Jonskom zaljevu Latnicus u blizini grada Melitus (neobjavljeni daktiloskript iz 1921.)

Rimljani su preuzeli grčki naziv i nazivali ga LADESTA. Tabula Peutingeriana označava ga kao LADESTRIS, što je svakako iskrivljeni naziv za Ladestu.[2]

Hrvati (Neretljani) uzimaju za osnovu romanski izvorni oblik Lasta, dodaju mu svoj omiljeni sufiks "ovo" i pretvaraju ga u LASTOVO.[3] Bizantski car Porfirogenet (912.–959.) u svojem poznatom djelu "De administrando imperio" (O upravljanju carstvom) naziva ga LASTOBON, što nije ništa drugo nego helenizirani naziv slavenskog imena Lastovo, koje je u njegovo vrijeme bilo u općoj uporabi.[4]

Mletački pisac Ivan Đakon, opisujući odmazdu mletačkog dužda Petra II. Orseola, odnosno rušenje naselja i lastovske utvrde, spominje ga kao "Insula Ladestina".[5] U dubrovačkim notarskim spisima s kraja 13. st. i u lastovskom statutu iz 1310. godine naziva se LAGUSTA. Talijani ga znaju kao LÁGOSTA.

Stari dubrovački pisci Serafin Razzi[6] i F. M. Appendini[7] nazivaju ga i INSULA AUGUSTA (Carski otok), uvjereni da se na njega odnosi povlastica cara Vespazijana (69.—79.) kojom je postao rimskom kolonijom. Naime, u Akvileji je bila pronađena jedna brončana pločica na kojoj su, uz imena dalmatinskih mornara iz ravenske flote, bila ispisana imena triju vojnika označenih kao LADESTINI. Iako je Appendini kategoričan u tvrdnji da se radi o lastovskim vojnicima (Ladestini), koji su nakon demobilizacije dobili rimsko građanstvo, najvjerojatnije se ipak radi o građanima Jadere (Zadra) — Jadestini — kako je to povjesničar Ivan Lucić Trogiranin (1604. — 1679.) ispravnije tumačio.[8] Pietro Marconi potkrijepio je Lucićevo tumačenje pločicom pronađenom u Zadru 1932. na kojoj je ispisano ime izvjesnog A. Meciusa Jadestinusa.[9]

---

2 Kopija jednog antičkog itinerara vjerojatno iz 3. st. pr. Kr. pronađena u jednom benediktinskom samostanu u Bavarskoj.

3 P. Šimunović, *Onomastička istraživanja otoka Lastova*. Filologija, br. 6, Zagreb, 1970., str. 247. (također: *Le caractere de la toponymie de l'archipel. de Dubrovnik*. Bolletino dell'atlante linguistico mediterraneo, sv. 13-15/1971.-1973., Firenca, 1976., str. 305.-306., 310.-311.

4 *De administrando imperio*. August Cesarec, Zagreb, 1994., gl. 36., 95. (prev. Tomašić)

5 *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia* (sakupio F. Rački). Jazu, Zagreb, 1877., vol. VII., str 425. (dalje: Rački, *Documenta*).

6 S. Razzi, *La storia di Raugia*. Lucca, 1595., str. 157.

7 F. M. Appendini, Notizie istorico-critiche sulle antichità storia e letteratura dei Ragusei. Ragusa, 1802., tom I., str. 47., 285.

8 G. Lucio, *Storia del regno di Dalmazia e Croazia*. Trieste, 1896.

9 Pietro Marconi, *Antichità di Lagosta*. Boll. Archeologico Comunale di Roma, vol. LXII, Roma, 1936. (posebni otisak, str. 4.).

Geomorfološke osobine i klima

Lastovo i pripadajući mu otoci izgrađeni su od jurskih i krednih naslaga koje tvore pretežno dolomiti, dolomitizirani vapnenci i čisti vapnenci.

Reljef otoka Lastova sastoji se od jednog središnjeg masiva u kojem se ističe i najveći otočki vrh Hom (417 m) s još nekoliko uzvisina iznad 400 m (Pleševo brdo, Gumanca, Mali Hom). Reljef ostalog dijela otoka karakterizira veći broj zatvorenih udolina među šumovitim brežuljcima. Većina polja nastala su u nepropusnim zonama dolomita ili u polupropusnim dolomitiziranim vapnencima. Raspadanjem tih naslaga nastala su plodna pješčana i smeđa (*terra rossa*) primorska tla najvećeg broja lastovskih polja, koja su ujedno najveće i najvrednije poljoprivredne površine na otoku.[10]

Za razliku od zona sastavljenih od dolomita i dolomitiziranih vapnenaca, reljef kojih se ističe blagim oblicima, reljef koji je nastao u čistim vapnencima odlikuju oštrine, kao što su grebeni i uzvišenja te strme kamenite i nepristupačne obale sjevernog, istočnog i južnog dijela otoka. Djelovanjem erozije i korozije u vapnencima nastale su ponikve, jame i pećine, kao i doci ili manje kraške uvale prekrivene crljenicom, koje su pogodne za uzgoj poljoprivrednih kultura, pogotovo maslina.

Od špilja, svakao je najpoznatija Rača špilja iznad Radaž dola u brdu Rača glava, istočno od zaljeva Portorus. O njoj su pisali Appendini, Melko Lucijanović, Martelli, istraživali M. Šenoa, G. Tamino, S. Marjanec, a istraživanje su vršili A. Radmilli 1942., M. Gjivoje 1951. i G. Novak 1953. godine.[11] Raču špilju tvori jedna prostorija koja je tek prividno razdijeljena na manje dijelove. Duga je 70 m i vrlo prostrana. Odlikuje se mnoštvom stalagmita i stalaktita te stupova najbizarnijih oblika.

Pećina Pod Pozalicu manja je od Rače špilje (duljina 17,50 m), ali je s arheološkog gledišta zanimljiva zbog otkrića prethistorijskih nalaza. Koliko je poznato, najdublja je i najduža jama Pod Veji vrh. Dubina joj seže do 43 m, a duljina do 126 m.[12]

---

10 A. Martelli, *L'isola di Lagosta*. Boll. Soc. Geogr. Italiana, Roma, 1902.

11 Appendini, op. cit., str. 284.
M. Lucijanović, *Lastovo*. Slovinac, br. 14, Dubrovnik, 1880., str. 268.
Martelli, *ibidem*.
M. Šenoa, *Špilja Rača u Lastovu*. Glasnik hrv. prirodoslovnog društva, Zagreb, 1916.
G. Tamino, *Le grotte dell'isola di Lagosta*. Trieste, 1937.
S. Marjanec, *Pećine i jame otoka Lastova*. Speleolog IV., Zagreb, 1951.
A. M. Radmilli, *L'isola di Lagosta nella preistoria*. Modena, 1956.
M. Gjivoje, *Rača špilja na otoku Lastovu*. Naše planine, br. 6, Zagreb, 1951.
G. Novak, *Arheološka istraživanja na otocima Lastovu i Korčuli u 1953 godini*. Ljetopis JAZU, br. 60, Zagreb, 1955., str. 227.-228.

12 S. Marjanac, *ibidem*. Autor je pored Rače špilje istražio i pećinu "pod Pozalicu", jamu u Straži i jamu Pod Veji vrh.

Zanimljiva je i obalna špilja Medjedina, smještena između uvalica Staklene i Negojne, nastala uslijed krških fenomena i djelovanja morskih struja. Za Medjedinu, koja je nekoć bila omiljeno obitavalište sredozemne medvjedice, G. Tamino kaže da je riječ o čudesnoj trodijelnoj špilji s "magičnim svjetlosnim efektima". Svjetlost koja prodire kroz jedan otvor u stijeni pod morem doživljava totalnu refrakciju, zbog čega predmeti u moru izgledaju srebrnasti.[13]

Prema kazivanju, ima još neistraženih špilja, odnosno jama: Kukurna špilja iznad polja Zegova uz put koji preko Tjesne vodi u Vejo more; špilja u podnožju Spilnika uz novu cestu za Portorus; u Zlepolju ispod Glavice i ispod Malog Homa; na Dubrovu ispod Crvene Grže; u Vejem Lagu iznad Dragovode.

Poroznost terena uzrokovana vapnenačko-dolomitskim sastavom otoka uvjetovala je siromaštvo njegova hidrografskog stanja. Kroz rastresiti krš atmosferska voda ponire u dubinu, da bi se ponovno pojavila uz obalu, ispod površine mora, u obliku pomorskih izvora bočate vode (Ubli, Dragovoda). Dio vode koja ponire zadržava se u podzemnim nepropusnim rezervoarima.

Šumom je pokriveno 60 posto površine Lastova. U najvećoj mjeri to je gusta sredozemna makija, alepski bor i zimzeleni hrast crnika ("češvina"), nažalost, danas razrjeđena požarima i sječom.

Klima je mediteranska, jadranskog tipa, s blagom, vlažnom i kišovitom zimom, te vrućim i suhim ljetom. Zbog zemljopisnog položaja, odnosno udaljenosti od kopna, otok dobiva mnogo manje kiše tijekom godine od susjednog obalnog pojasa, ali i od otoka koji su bliže obali, pa je češće izložen ljetnim sušama. No, zahvaljujući utjecaju mora, ljetnih žega i zimskih hladnoća suše nisu jače izražene.[14]

Toponomastika

Polja

Lastovcima je zemlja bila oduvijek glavni izvor života i zarade, pa su svaki pedalj obradive površine imenovali prikladnim metaforičnim imenima shodno osobini i obliku krajolika.

Šimunović kaže da se 70 posto lastovske mikrotoponimije nalazi u lastovskim poljima kao odraz sitnovlasničkih posjeda koje je trebalo točno locirati i sačuvati.[15] Međutim, osnovna obilježja današnje toponimije životnog prostora lociranog u

13 G. Tamino, *Le grotte...*, op.cit. "Grotta delle foche detta Medyedina Staklena", str. 8.-9. Isti autor je istražio i špilje Pod Veji vrh, Pod Pozalicu, Raču špilju, Malu Medvjedinu, te jame u Kručici i župnoj kući.

14 Osnova korištenja i zaštite prostora za općinu Lastovo, Dubrovnik, 1995.

15 P. Šimunović, *Onomastička...*, op. cit., str. 250.

poljima i dolovima bila su uokvirena već u 13. i 14. stoljeću. U povijesnim izvorima dubrovačke kancelarije iz 13. st., kao i lastovske notarske kancelarije iz 14. stoljeća[16], sačuvani su nazivi mnogih lastovskih polja, nazivi koji se još i danas upotrebljavaju. Tek pokoji toponim nije prepoznatljiv ili je do današnjih dana iščeznuo.[17] Nazivlje je isključivo hrvatsko.[18]

Svakako da je toponimija većine polja i dolaca postojala i prije nastanka povijesnih izvora, a naknadno nazivlje moglo je nastati za one obradive površine, pretežno u dolcima, koje su vrijedne težačke ruke raskrčile i nasadile tijekom sljedećih stoljeća, odnosno za one predjele koje bi označila izgradnja nove crkvice.

Najveća kotlina se proteže oko 8 km u smjeru istok — zapad i to od polja Prgovo do Vejog laga, odnosno do uvale Ubli. Ona je na dva mjesta prekinuta uzvisinama, brdom Pozalica, između polja Prgovo i Pržina, te Vejim pjevorom između Zle polja i Vinopolja. Na taj način formirana su četiri najznačajnija polja na otoku: Prgovo, Pržina (sa Ždrelom), Lokavje (s Dubrovom i Zle poljem) i Vinopolje. Svako od tih područja toponomastički je razvedeno i određeno.

Navodim današnje nazive polja i dolaca u izvornom obliku, a u fusnotama toponime iz povijesnih izvora.

1. Prgovo[19] — relativno veliko polje na krajnjem jugoistočnom dijelu otoka. Prostire se od brda Pozalice do brda Stijene. Obuhvaća sljedeće predjele:

— Gornje Prgovo[20]
— Pod Pozalicu[21]
— Pod Korita
— Raspuće
— Ždrevce[22]

16 Spisi dubrovačke kancelarije iz 13. st. pohranjeni su u Povijesnom arhivu u Dubrovniku kao: Diversa cancellariae sv. 1-3 (kratica: DC), Testamenta 1, 2 (kratica: Test.), Praecepta rectoris (kratica: Pr.). — G. Čremošnik objavio je u Spomeniku srpske kraljevske akademije (knj. 94, Beograd, 1939.) 70 privatno-pravnih spisa koji potječu iz notarske kancelarije Lastova iz razdoblja između 1311. — 1360. godine, skupa s 13 jako oštećenih koncepata, pod naslovom *Notarske listine s Lastova* (kratica: List.). — T. Smičiklas, u Diplomatskom zborniku JAZU (knj. III — XII), objavio je također određenu građu iz 13. stoljeća kao i 21 listinu iz lastovske kancelarije (kratica: SCD) — J. Lučić objelodanio je i 21 dokument (pet iz dubrovačkih notarskih knjiga, a ostale iz notarskih knjiga lastovske kancelarije) iz razdoblja od 1. travnja 1301. do 24. listopada 1390. — *Miscellanea saeculi XIV ex archivio Ragusi (Dubrovnik), Lastovo, I i II dio*, Arhivski vjesnik XVII-XVIII / 1974.-1975., Zagreb, 1976., 67.-68. (I. dio), 240.-247. (II. dio) (kratica: Misc. saec. XIV).

17 Nazivi su često iskrivljeni iz razloga što su listine pisali svećenici-notari koji su bili redom stranci.

18 P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*. sv. I., Zagreb, 1950. str. 219.

19 Pergoua (1311.), List. 1, 15.

20 Pergoue superior (1358.), List. 81, 46.; SCD VIII (1314.), 369.

21 Pergoue pod Polsalica (1330.), List. 30, 26.

22 Srelle positam na Pergoue (1356.), List. 76, 43.

— Pod Tufače
— U Vrela[23]
— Pod Stijene[24]
— Pod Gomile[25]
— Podanje
— Pod Pogani Homac[26]
— Cijepija luka[27]
— Pod Pudarinu

2. Pržina[28] — polje koje se prostire od podnožja naselja (u predjelu Laze) pa do crkve sv. Spasa na jugoistoku. Obuhvaća lokalitete:
— Laze[29]
— Pod Kančelje
— Pod sv. Antun
— Pod Homac[30]
— Pod Pudarinu
— Pod Pozalicu
— Pod sv. Spas
— Pod Veji vrh

3. Lokavje — riječ je zacijelo o "polju od lokava"[31], "zajedničkom polju uz lokve"[32] ili "u podnožju lastovskog naselja"[33] kako ga spominju povijesni izvori. Obuhvaća sljedeće lokalitete:
— Malo Lokavje
— Za Lokvu
— Pod Ploče[34]
— Pod Brege
— Za Narat

23 Pod Ubrelie (1345.), SCD XI., 223.
24 Pod Stinach (1325.), List. 9, 18.
25 Pod ograde (1314.), SCD VIII., 369.
26 Potpogagnichelmes (1347.), SCD XI., 419.
27 Cepilgallica (1353.), List. 69, 40.
28 Persina, Misc. saec. XIV, dok. 3 (1307.); List. 1, 15 (1311.)
29 V lased (1314.), Misc. saec. XIV, dok. 8; Lase (1355.), List. 42, 30.
30 Podholmec, prope ecclesiam sancte Barbare (1342.), SCD XI, 21.
31 Campo de lagis (1356.), List. 75, 43.
32 Campus comunis prope Lagis (1356.), List. 77, 44.
33 In planu Laguste (1285.), DC 2, 59.
34 Pod Ploce (1356.), List. 77, 44.

— Zadje
— Dubrova[35]
— Pod Crvenu gržu[36]
— Pod sv. Iliju
— Kolač[37]
— Pod Masline
— Za Gospu
— Pod Gospu
— Pod Lužu
— Pod Homac

Pržinu s Lokavjem povezuje — Ždrelo[38], dok se Lokavje (odnosno njegov dio Dubrova) produžuje prema Vinopolju preko maslinika Zle polje[39] ispod brda Hom.

4. Vinopolje[40] — najveće je otočko polje na krajnjem jugozapadnom dijelu otoka i povezano je uskim klancem s Ublima. Obuhvaća lokalitete:
— Vrh polja[41]
— Pod Njivice
— Pod Stražišće
— Pječina
— Pod Zahomje
— Platidog
— Paparac
— Kruševlje
— Barbarija
— Crnuška
— Pod Cijepiji vrh[42]
— Lug[43]
— Sutoma
— Pod Jurjev do
— Presma

35 Dobroe (1317.), Misc. saec. XIV, dok. 6; Dubraua (1332.), SCD X, 30.
36 Dubroua pod Cerlene Stene (1342.), List. 46, 32.
37 Colaci (1328.) SCD VIII, 155.
38 Sdrello (1311.), List. 1, 15.
39 Slopol (1297.) SCD VII, 265.
40 Vinopolle (1330.), List. 33, 27; Naunien poli (1332.), Misc. saec. XIV, dok. 11.
41 Uerchpolla (1329.), List. 26, 24.
42 Muntana Cepil Uarcho (1354.), Misc. saec. XIV, dok. 19.
43 Gorni log (1336.), List. 44, 31.

— Nižno polje[44]
Oko Vinopolja nalaze se i dolovi:
— Županj do
— Žminjan do
— Jurjev do
— Zle polje iznad Ubal
— Jankovo iznad Mosta

Izvan opisanog pravca Prgovo — Vinopolje nalazi se još nekoliko skupina poljâ i dolova.

Na sjevernoj strani otoka nalaze se:
— Polje od Prihodišć
— Veji pod, iznad Kručice
— Veji (Mali) dolac
— Pojanica[45]

Od Lokavja prema jugu nalaze se polja odnosno dolovi:
— Hrastove[46] (s toponimom Pod Zegovski pjevor[47])
— Plehano polje
— Zegovo[48] (s toponimima: Pjeske, Zahomje, Pod Brdo, Pod Hom[49])
— Kosovo[50]
— Bosonji do[51] (s toponimom: Pod babino kojeno[52])
— Bučen dolac
— Vreseji dolac[53]
— Bokonji dolac
— Petrovi dovci[54]
— Gornji (Donji) Portorus

44 Nisigne polle (1329.), List. 2, 7, 25.; V nisignem polle (1329.), Misc. saec. XIV, dok. 9.
45 Poianica Nastenac (1314.), SCD VIII, 369; Na stenac (1314.), Misc. saec. XIV, dok. 8.
46 Crascoua (1314.), Misc.saec.XIV, dok. 8; Crestena (?) (1314.), SCD VIII, 369; Crastovo (1330.), SCD IX, 511.
47 Crascoue pod priuor Svegoschi (1330.) SCD IX, 500.
48 Slegoa (1283.), Test. 1, 25.
49 Sub Ostro berdo (1334.), List. 41, 30; Na Sucgoue pod Calmach, pod culcum (1355.) Misc. saec. XIV, dok. 20.
50 Cosoua (1311.), List. 1., 15.
51 Vesignen dol, Desineni doli (1314.) Misc. saec. XIV, dok. 8.
52 Bosine dol pod Babino Coleno (1356.), List. 75, 43.
53 V Cresevi (?) (1314.), Misc. saec. XIV, dok. 8.
54 Petroue dolec (1344.), List. 55, 35.

Od Lokavja u pravcu jugoistoka:
— Kovačin dolac
— Zlokoža luka[55]
— Duboke[56]
— Gračišće (Veje — Male)
— Kruševa njiva[57]
— Veja lokva[58]
— Doli
— Podi (Veli — Mali)[59]
— Zace
— Trobanji dolac
— Vrsi (Veji — Mali)[60]
— Luburin dolac
— Dosibje do[61]
— Studenac[62]
— Radaž do[63]
— Pojice[64]
— Tufače (Veje — Male)
— Udovin do[65]
— Statino poje[66]
— Dovci[67]
— Prsnač do
— Radin dolac
— Kosjera[68]

55 Nassicosiluce (1332.), SCD X, 30; Closin luci (1348.), List. 44, 38.
56 Gluboque (1325.), List. 8, 17; Gluboce (1332.), SCD X, 6.
57 V Creseni (1329.), Misc. saec. XIV, dok. 9; Campo Crusoue (1356.), List. 77, 44.
58 Uellia loc (1311.), List. 1, 15; Uelia loqua (1313.), Misc. saec. XIV, dok 5.
59 Velia locha v Craino podi (1356.), List. 55, 44.
60 Versche (1327.), List. 16, 20; Verscheh (1329.), Misc.saec.XIV, dok. 9; Bersech (1346.), List. 49, 33.
61 Dosyndole, Desirendol (1314.), SCD VIII, 369; Dosibidole (1345.), SCD XI, 193.
62 Studenec (1314.), SCD VIII, 369; Studence (1314.), Misc. saec. XIV, dok. 8; Studencuch (1330.), List. 35, 27.
63 Radomigne gurne (?) (1329.), List. 29, 25.
64 Police (1356.), List. 77, 44.
65 Udovine dole (1314.), SCD VIII, 369; Danin dol, Na udanine dole (1314.), Misc. saec. XIV, dok. 8.
66 Slatne pod mali uarcho (?) (1354.), List. 71, 41.
67 Dole (1330.), List. 36, 28; SCD XI, 117.
68 Stare cosere (1338.), Misc. saec. XIV, dok 17.

Od Prgova u pravcu sjeveroistoka:
— Na Pozalicu
— Pasjeka[69]
— Kal[70]
— Zace
— Dol
— Čučaj do[71]
— Barje

Uz polja na glavnom otoku, postoje polja i na dva lako dostupna veća otoka na zapadu.

Na otoku Prežbi:
— Pojice
— Malo poje
— Jurjeva luka
Na otoku Mrčari:
— Na Lokvu

Brda

Kao da stari Lastovci nisu puno marili za brda. U povijesnim izvorima iz 13. i 14. stoljeća nazivi vrhova su malobrojni. Čak i u suvremenoj toponimiji relativno mali broj otočkih uzvisina nosi svoj naziv. Najčešće, umjesto ustaljenog naziva, brda se određuju pomoću okolišnih toponima.

U središnjem masivu ustaljene nazive imaju sljedeće uzvisine:
— Hom[72]
— Mali Hom
— Pleševo brdo
— Gumanca[73]
Oko središnjeg masiva:
— Debelo brdo
— Zirine
— Rumenka
— Stražišće

69 Passeca (1348.), SCD XI, 495.
70 Cale (1330.), List. 36, 27.
71 Cucin dol (1335.), Misc. saec. XIV, dok 16.
72 Cholmes (1324.), List. 19, 22.
73 Najvjerojatnije, sudeći prema konfiguraciji, je da se nazivi iz povijesnih izvora "Ostre berdo, Auster berdo" odnose na današnje brdo Gumanca. Također, "Podosterberdo" bi mogao biti predio Zegova koji odgovara današnjem nazivu "Pod Hom". Misc. saec. XIV, Dok.18 (1341.)

— Veji Pjevor
— Badanj
— Bačva
— Kok
— Spilnik
Na zapadnom dijelu otoka:
— Tomin vrh
— Maslina
Na sjevernom dijelu:
— Sozanj[74]
Na istočnom dijelu:
— Glavica
— Veji vrh
— Kanzijan
— Kozjak
— Nori Hom
— Stijene[75]
U južnom dijelu:
— Brdo
— Skržice
— Čeberijan
U središnjem dijelu:
— Vid
— Crni vrh
— Vrh od vrhov
— Rača glava

Obala

Obalna toponomastika, iz sličnih razloga kao i ona obradivih površina, ima bogato nazivlje, jer je za život ribara svaki dio obale i te kako važan, te joj je stoga i svaki dio označen. Iako je u povijesnim izvorima toponomastika vrlo siromašna, što i nije čudno s obzirom da područje obale najčešće nije bilo u privatnom posjedu, u dnevnoj je uporabi vrlo šarolika i bogata zemljopisnim arhaičnim terminima. Oni se javljaju kao: RAT — rt; RATAC — mali rt; BAT — široki rt; DO — uvala s usjekom; DANCE — mala uvala; MRKJENTA — obalni pojas bez vegetacije; KOSJERA — kosi i pločasti obalni pojas; GRŽA — stijena; OPLOVAC — greben koji viri iz mora; TOKA — usjek; BARČE — mala korita; VLAKA — mjesto za izvlačenje broda, mreža; PONTA —

74 Solcem (1346.), SCD XI, 327.
75 Pod Stinach (1325.), List. 9, 18.

oštri rt; VALA — luka, veća uvala; SEKA — podvodni greben; LENGA — plitko morsko dno koje se nadovezuje na obalu; PREŠLJUGA, PREHODIŠĆA, PRESMA, PREŽBA, PRIJEVOR — termini za oznaku konfiguracije zemljišta preko kojeg se može prijeći.[76]

Dužina obalne linije matičnog otoka iznosi 46,5 km, a cijelog arhipelaga oko 74 km.

Sjeveroistočna strana obale, nasuprot Korčuli, proteže se od "Ponte od Žrnja" do "Ponte Norega Homa" i zbog strmih obala manje je prikladna za pomorstvo od zapadne strane. Ima duboku uvalu Kručicu otvorenu sjevernim vjetrovima, nešto zaštićeniju uvalu Korita, te jedinu sigurnu uvalu Zaklopiticu koju poprečno zatvara "Škoj od Zaklopitice". Podno lastovskog naselja su uvale Lučica i Mihajla (sa Škojem od Mihajla) koje su, kao najbliže naselju, stoljećima služile kao stezalište ribarskih brodica, dok su kao pristaništa mogle poslužiti samo za lijepa vremena. Sličnoj namjeni služila je i uvalica Zace.

Na sjeveroistočnoj strani toponimija je izražena sljedećim nazivljem:

— Ponta od Žrnja
— Rebra
— Za Rebra
— Korčulansko dance
— Bat od križa
— Ponta od križa
— Kručica (samu uvalu čini: Dol, Crvena zemlja, Stara Posta, Žal od Kručice, Piškulića dance, Biskup, Pod Korita, Pod Sokoline)
— Ponta od Soznja
— Ploča (Veja — Mala)
— Smolača (rt)
— Ponta od Korit
— Korita (uvala)
— Poratak
— Zaklopitica (uvala)
— Ponta od Zaklopitice
— Škoj od Zaklopitice
— Zalučje, Podzalučje
— Davjenica (uvalica)
— Barovo (uvalica)
— Mihajla (pristanište)
— Lučica (pristanište)
— Do
— Vlaška lučica

76 vidi P. Šimunović, *Onomastička...* op. cit, str. 255.-256.

— Bijeli rat
— Mrči plat (uvalica)
— Gagarin kok (kuk)
— Pod Pasjeku
— Čanj rat
— Zace (uvala, ribarska lučica)
— Letišća (Veja — Mala)
— Ponta od Norega Homa.

Jugoistočna strana obale nazvana "Zakraje", osim što je strma i nepristupačna, neposredno je izložena silini juga, ima široku mrkjentu i veću dubinu priobalnog mora. Od "Ponte Norega Homa" do "Veje Lenge" nalaze se:

— Barje (uvala)
— Zabarje
— Duboka luka
— Fratar (greben u moru)
— Škoj od Barja
— Studeno dance, Na Engleza (obalni pojas)
— Prsnač do (uvalica)
— Vranić (rt)
— Zirine
— Na Dovce
— Točilo, Zlatni pas, Smokav, Zakuće, Mala bačva, Puhalovići, Veje bačva — nazivi su koji odražavaju konfiguraciju obalnog pojasa nastalu djelovanjem sila mora, bujica, odrona i sl.
— Frevarska (uvala)[77]
— Pitar
— Srednja (uvalica)
— Pod Male stijene (uvalica)
— Struga (rt)
— Morine, Pod Veje stijene, Pušić (obalni pojas)
— Veja lenga

Obale južnog i jugozapadnog dijela otoka, od Portorusa do Bajskog rata, razvedene su s nizom manjih uvala: Uska (s otočićem Škoj od Uske), Staklena, Mrca (s otočićem Škoj od Mrtac), Perna, Duboka i najveća i dobro zaštićena — Portorus. Ovaj dio obale najizloženiji je širokom prostranstvu Jadrana — "Vejem moru".

Toponimi na ovom dijelu otoka su:

— Mala Medjedina (špilja)
— Manćina (uvalica i pristanište)

77 Šimunović smatra da je prvotni naziv ove uvale bio Hrvatska, kao što je i na drugim otocima (npr. Braču), gdje je toponim nastao kao oznaka luke preko koje su Neretljani naseljavali otok (*Onomastička...* op. cit., str. 254.-255.)

— Portorus[78] (samu uvalu čini: Podrajina, Žal i na izlazu Ponta od Stražice)
— Kuljenčeva ropa
— Mlatski rat
— Uska (uvala)
— Markov dolac (dance)
— Bural (velika stijena)
— Staklena (uvalica)
— Bat od Staklene
— Petrić (seka)
— Medjedina (špilja)
— Busovača (široki plićak s podvodnim grebenom)
— Negojna (uvalica)
— Mrca[79] (uvalica)
— Obrovac (podvodni greben)
— Ponta od Vejega mora (najisturenija točka prema jugu)
— Perna (uvala)
— Crljene barče (mala korita)
— Muravica (uvalica)
— Seka od Muravice
— Lenga od Muravice
— Duboka (uvala)
— Ponta od Obje brda, Vilenjske stijenice (obalni pojas)
— Veji (Mali) Lampernovac (uvalice)
— Za Planiku (uvala s dva danca)
— Bajske stijene
— Bajski rat
— Vejo more — predio otoka koji nadvisuje obalu od uvale Uske do Bajskog rata i gleda na "Vejo more" (u povijesti je statutom bio rezerviran za ispašu krupne stoke, a kasnije isključivo sitne, pretežito ovaca)[80].

Zapadna obala Lastova s relativno velikim otokom Prežbom najrazvedeniji je dio otoka. Prostor između matičnog otoka i Prežbe čini veliki zaljev sličan pješčanom satu (Vejo i Malo Lago) jer se otoci, u predjelu Mosta (ili Pasadura), skoro spajaju i razdvaja ih tek plitki tjesnac (danas prokopan) širok 8 m.

---

78 Od staroslavenske riječi rus = crven (Crvena luka). Zbog pretpostavke da je toponim talijanskog podrijetla, nakon II. svjetskog rata ime joj je na pomorskim kartama promijenjeno u Skrivena luka, a nažalost, taj se naziv sve više koristi i na samom Lastovu.

79 Od lat. myrtus communis = mrča (zoba).

80 Ono je obuhvaćalo uzvisine Spilnik i Strnišća iznad uvale Uska i Markova dolca, Sovrnjal iznad Staklene, Dražino kamenje (kamene ograde koje su služile kao torovi za ovce) i Galičine iznad Madvjedine, Visoki homac, odnosno Tapaj, iznad Negojne, Mrča glava i Kamenice iznad Perne i Murvice (pojilište za stoku) i Obje brdo. Pristup "Vejem moru" bio je iz polja Zegova preko usjeka Tjesne.

Vejo Lago, koje započinje "Pontom od Zaglava" na glavnom otoku, ima sljedeće nazive:
— Zaglav
— Ubli[81] (pristanište, naselje)
— Dragovoda (uvalica)
— Crni ratac
— Makarćin ratac
— Zla vlaka
— Zamost
— Most (Pasadur)[82],
produžetak na otoku Prežbi:
— Jurjeva luka
— Pržnice (obalni pojas)
— Kremena (uvala s dva danca)
— Ponta od Kremene
— Barbaraš.

Nazivi u Malom Lagu po obali glavnog otoka:
— Dolačac
— Pod Polandin kamen, Pod Maslinu (obalni pojas)
— Mikulićeva vlaka
— Na Račića (mali rt)
— Prehodišća (lučica)
— Za Pršljugu (uvalica)
— Ponta od Prehodišća
produžetak na otoku Prežbi:
— Pod Lengu, Na Lengu
— Vol (rt)
— Tatinjica (rt)
— Borova (uvala sa dva danca) s nazivima Za Tatinjicu (uvalica), Na potezalu, Ponta od okesa.

Arhipelag

Lastovski se arhipelag proteže od otočića Glavata na istoku do otoka Sušca na zapadu.

Na istoku se nalaze dvije skupine otoka — Vrhovnjaci ili Gornji škoji[83] i Donji škoji.

---

81 Slavenski toponim za izvor vode.

82 Naziv Pasadur (od tal. passare — prolaziti) je poznatiji. Za vrijeme oseke prelazili su ljudi i stoka preko morskog tjesnaca (prije prokopavanja).

83 gornji — super, uvijek je oznaka za istočni.

U skupinu Gornji škoji pripadaju otočići: Glavat (otočić sa svjetionikom), Gornji (Srednji) Vlašnik, Smokvica; hridi: Mrkjenta pod Glavat, Mrkjenta pod Smokvicu, Sestrice (Veja, Mala), Bratac; podvodni grebeni: Praskavica, Turkovica.

U Donjim škojima nalaze se otoci:

— Mladine (ili Saplun[84], kako se češće naziva) s dijelovima: Bijeli rat od Saplu-na, Ropa, Kuverta, Pod Mladine

— Veji i Mali Arženjak — ova dva otočića s Mladinom omeđuju pjeskovitu Valu od Sapluna u kojoj su nazivi: Batale (plićak), Palušino dance, Pod Komin.

— Češvinica — s nazivima: Kovač (greben u moru), Veja (Mala) Radojica (uvalice), Obadi (plićak), Vajna kosjera (uvala), Damjanova sterala, Mejaši (obalni pojas), Unutarnja kosjera (uvalica).

— Veji (Mali) Golubinjak

— Stomorina[85] — s nazivima: Pod crkvu (uvala), Ponta od braka, Perna (uvala), Pljuškališće (lenga), Ponta od Podvode, Podvode, Bijeli rat od Podvode, Pod Čeka.

— Gornji (Srednji, Mali) Lukovac

— Kručica — s nazivima: Pod Povoj (obalni pojas), Luka od Kručice, Siketina ploča, Orsan od Kručice, Bat od Kručice, Pod Ploču, Pod Stijene (obalni pojas), Magudov kamen

— Petrovac — s nazivima: Orsan od Petrovca, Turkovica (seka na Ponti od pulenta), Bat od Petrovca, Vratilo od Petrovca (prolaz između Petrovca i Kručice).

Sjeveroistočno od Arženjaka prostire se široka plićina (sekanj) s hridima Bijela i Crna, podvodnim grebenima Buškanje i otočićima Veji i Mali Tajan.

Zahvaljujući izuzetno povoljnim prirodnim uvjetima i blizini matičnog otoka, cijelo ovo područje bilo je od životnog značaja za stanovništvo koje je svoju opstojnost gradilo uglavnom na ribolovu i stočarstvu.

Zapadni skup lastovskog arhipelaga čine:

— Bratin otok[86]

— Vlašnik (pred ulazom u Vejo Lago)

— Prežba[87] — koja uz već spomenute nazive ima i sljedeće toponime: Dance od Barbaraša (uvalica), Ponta od Letišć, Mala (Veja) Letišća (uvalice), Ponta od Kapare, Cilja (uvala), Sito (uvala), Veja strana (obalni pojas), Pontin od Veje strane, Pod Pojica (obalni pojas), Vala od Podpojica, Ponta od Skrnje, Bijeli rat od Duvne, Duvna (uvala).

Također je okružuju otočići i hridi: Makarac (u Vejem Lagu), Veji (Mali) Maslovnjak, Hljeb (hrid), Karlovića tovari (hridi).

84 Od lat. sabulum — pijesak

85 Prema crkvi Sv. Marije

86 Prvotni mu je naziv možda Vratni otok

87 U literaturi je poznat i pod krivim imenom Priještap

— Mrčara[88] — s nazivima: Konopljica (uvalica, pristanište), Gotovuš (uvalica), Borak (rt), U Mrčaru (uvalica), Dance od Bijelog rata, Bijeli rat od Mrčare, Bjelavka (uvalica), Lenga od Bjelavke, Gonječ (obalni pojas), Dance od Gonjeća, Pod Mrčaru (uvala), Lenga od Podmrčare, Grgurevo dance, Junac (rt).

Oko Mrčare su otočići: Škoj od Mrčare, Veji (Mali) Rutvenjak.

— Kopist[89] (udaljen od Lastova 6,5 km) — s nazivima: Lasica (južni rt), Dol (uvala), Mala ploča (lenga), Veja ploča (lenga), Crni ratac, Bat od Kaleba, Kaleb (obalni pojas), Ponta od Čućevca, Čućevac (uvalica), Lenga od Dovnje, Dovnja (uvala), Skrnjača (uvala), Presma, ili Orlina (uvalica), Bat od Presme, Srednja (uvala), Tanka ponta, Nevalja (uvalica), Ponta od Nevalje, Vejo (Malo) Čeme.

Oko otoka Kopist nalaze se otočić Škoj od Kopisti, te dvije hridi — Crnac i Bijelac.

— Sušac[90] — najveći otok zapadne skupine, površine 4,6 četvornih km, udaljen je od Lastova 23 km. Sastoji se od središnjeg šumovitog dijela s višom nadmorskom visinom (Hom, 243 m), te niskog i ravničastog dijela u pravcu jugozapada, pogodnog za ispašu. Iako su Lastovci imali pravnu vlast nad njim, vlast su često uzurpirali susjedi. Nadalje, Sušac je često bio iznajmljivan radi čega pojedini predjeli imaju nekarakteristične nazive za Lastovo:

Na Lastovca (rt), Žene (obalni pojas), Balun, Dol, Narančenjak, Portić (uvalica), Ražanj (rt), Manćina (pristanište), Tršćavac (zapadni rt), Dobri bok, Anel, Mala i Velja grka (uvalice).

— Palagruža — samotna skupina malih otočića i hridi usred Jadrana. Skupina se stere 2,5 km u duljinu i zemljopisno pripada Lastovu. Iako je otok Vis znatno udaljeniji od Lastova, bila je omiljeno ribolovno područje Komižana.[91]

88 Otok gdje raste mrča (zoba), od latinske riječi myrtearia.

89 U *Lastovskom statutu* (gl. 31. iz 1316. god.) naveden je pod imenom Copist.

90 Porfirogenet ga naziva Hoara (uski otok), Sagornino (mletački kroničar iz 11. st) navodi ga imenom Caza, Latovski statut iz 1316. god. Susciaz (sušni otok).

91 Udaljena je od Lastova 32 Nm, od talijanskog poluotoka Gargano 30 Nm, od Sušca 22 Nm, a od Visa 42 Nm.

Rimska keramika iz Rače špilje, objavio A. M. Radmilli

NASELJAVANJE OTOKA

Prethistorija, Iliri, Grci, Rimljani

Na istočnoj obali Jadrana, kao i na dalmatinskim otocima, čovjek se pojavljuje vrlo rano i to u prvim počecima neolita. U primorskom pojasu neolitski čovjek stvara stalna naselja u špiljama. Za hranu, uz ostalo, koristi puževe, školjke, priljepke (lupare) i sl.

Za sve neolitičke kulture karakteristična je opća primjena keramičkog posuđa jednostavnih oblika i ukrasa do kvalitetnih, dobro pečenih i bogato ukrašenih posuda. Posuđe je gotovo jedini nalaz koji, s jedne strane, daje osnovno obilježje različitim kulturama, a s druge, dokumentira etničke migracije i trgovačke veze u to vrijeme. Duž jadranskog pojasa razlikuje se nekoliko kultura: impreso-keramička kultura, kultura obojene keramike (Danilo) i kultura obojene i urezane keramike (Hvar).

Prvu označava specifični način ukrašavanja keramike otiskom nokta, prsta ili školjke. Kronološki pripada ranijem (mlađem) neolitu (4.500.–3.000. pr. Kr.), a najznačajniji ostaci te kulture nađeni su u pećini Krčine, sjeveroistočno od Klisa. Ostaci Danilo kulture, obojene keramike srednjeg neolita (3.000.–2.500. pr. Kr.) nađeni su na Danilu (kod Šibenika), u Markovoj špilji na Hvaru, Veloj špilji iznad Vele Luke na Korčuli, u pećini Gudnji na poluotoku Pelješcu[92] i drugdje. U posljednju fazu neolita (kasni — stariji neolit 2.500.–2.000. pr. Kr.) svrstana je urezana i obojena keramika koju je pronašao Grga Novak u hvarskim špiljama Pokrivenik i Grapčevoj špilji[93].

Ta hvarska kultura, temeljena na nalazima iz Grapčeve špilje, kojoj je prethodila Danilo kultura iz Markove špilje, uglavnom je uvezena s obalâ Sredozemnog mora. Grga Novak pretpostavlja da su prvi stanovnici Hvara, koji su se već služili utisnutom keramikom, naučili od egejskih naroda tehniku urezivanja spiralno-vrpčaste ornamentike i način bojenja. Tome je zasigurno pridonio zemljopisni položaj

---

92 G. Novak, *Markova špilja na otoku Hvaru, novo nalazište neolitske obojene keramike*. Arheološki radovi i rasprave I. i II., JAZU, Zagreb, 1955. i 1962.

93 G. Novak, *Prethistorijski Hvar, Grapčeva špilja*. JAZU, Zagreb, 1955.

otoka Hvara i neizbježan doticaj s egejskom kulturom.[94] Određeni nalazi također ukazuju na povezanost naše obale s balkanskim zaleđem.[95] Ono što se odnosi na Hvar vrijedi i za otok Korčulu, posebno nakon najnovijih nalaza u Veloj špilji iznad Vele Luke. Već su raniji ostaci keramike iz Vele špilje, kao i većina nalazišta (Jakasova špilja južno od Žrnova, Postrana, Blato, Badija) koji su uglavnom bili istovjetni s onima iz Grapčeve špilje, ukazivali na život u kasnijem neolitu na Korčuli.[96]

Kao i njegova bliža okolica i Lastovo je, prema brojnim nalazima, bilo nastanjeno u neolitu. U najdubljem kulturnom sloju Rače špilje, koji nije u cjelini istražen, Radmilli je u suradnji s M. Gjivojem pronašao 1942. godine ulomke keramičkih posuda ukrašene urezima i obojene u crveno i narančasto, tipičnim elementima hvarske kulture kasnog neolita.[97]

U prvim, pretpovijesnim vremenima, stanovnici Lastova su bili lovci, skupljači plodova, pastiri, dijelom i poljoprivrednici, što se zaključuje na temelju ostataka životinjskih kostiju ovce, koze, divljeg kunića, kopnenih i morskih puževa i školjaka nađenih u Račoj špilji.[98] Istražujući prošlost, ne samo otoka Hvara, već i Visa, Korčule, Lastova i Mljeta, Grga Novak utvrdio je da je ta sjajna kultura neolitske obojene keramike trajala na ovim otocima gotovo tisuću godina, kroz čitav srednji i kasni neolit.[99]

Život se možda odvijao i u starijem kamenom dobu, u paleolitu, dok je još postojao jadranski kontinent. U Račoj špilji pronađene su kosti jelena koji je na području današnjeg Lastova mogao živjeti jedino u vrijeme kada je Lastovo bio dio kopna. No to još ne dokazuje postojanje paleolitskih lovaca čije bi tragove trebalo, zbog potonuća kontinenta, tražiti u podmorju.

Pri kraju brončanog doba, potkraj drugog tisućljeća prije Krista, duž istočnog Jadrana živjeli su ljudi gradinske kulture. Gradine[100] se mogu dovesti u vezu sa Protoilirima, odnosno Ilirima, pretečama slavenskog življa. Ljudi gradinske kulture živjeli su u gradinskim naseljima, ali i u špiljama, pa se, primjerice u Račoj špilji od

---

94 G. Novak, *Izvještaj o prethistorijskom istraživanju otoka Hvara*. Ljetopis JAZU, knj. 55, Zagreb, 1949.

95 G. Novak, *Markova*... op.cit.

96 M. Gjivoje, *Otok Korčula*. Zagreb, (II. izdanje) 1969., str. 38.-42.

97 A. M. Radmilli, *La storia di Lagosta dalle origini al 1944. Estratto dai Atti e Memorie della Società Dalm. di storia Patria*, Vol.VI., Roma, 1969., str. 97.; Radmilli, *L'isola* ... op.cit.; M. Gjivoje, *Rača* ...op.cit.

98 Radmilli, *La storia*... op.cit., str. 98.

99 G. Novak, *Arheološka*... op. cit.; Isti, *Arheološka istraživanja na otocima Korčuli i Lastovu*. Ljetopis JAZU, knj. 59.

100 Za nove stanovnike bilo je svojstveno da na visoravnima, proplancima i osamljenim glavicama grade utvrde, tzv. gradine, a da u gomilama sahranjuju mrtve u skvrčenom položaju. Te pretpovijesne utvrde, najvjerojatnije građene u blizini naselja i sačinjene od kamenih blokova različitih oblika, imale su zacijelo obrambenu funkciju. Služile su kao izvidnice i skloništa u slučaju opasnosti.

tog vremena može pratiti kontinuitet života sve do rimskog razdoblja.[101] Život u špiljama (Račoj i Puzavici Pod Pozalicu) potvrđen je keramičkim ulomcima tipičnim za brončano doba, ostacima životinjskih kostiju, a u špilji Pod Pozalicu i ostacima ugljenog trunja.

Ulomci pretpovijesne ukrašene keramike dokazuju da je jedno od gradinskih naselja bilo smješteno na južnom obronku brda Glavice, današnjeg naselja, u predjelu Višjeg (Mišjeg) Pjevora, i možda bilo okrunjeno ilirskom gradinom na vrhu brda.[102] Drugo gradinsko naselje smjestilo se na visoravni južno od brda Soznja s kojeg se moglo motriti na otočke uvale, kanal i pučinu. Na tom lokalitetu (pokraj ranosrednjevjekovne crkvice Sv. Luke) pronađena je i lokva ograđena kamenim blokovima. Iznad uvala Kručice i Korita nalazi se nekoliko pretpovijesnih gomila koje su vjerojatno činile jedinstveni sustav sa sozanjskim naseljem koji je pored grobišnog imao i strateški značaj. Zanimljive su i gomile na prijevoju između polja Duboke i Veje lokve, kao i gomila na prijevoju između polja Cijepije luke (Prgovo) i Kala, koje su vjerojatno podignute zbog nadzora puteva koji su gradinsko naselje pod Glavicom povezivali s morem (Portorusom i Zacima).

O plemenskoj pripadnosti lastovskih Ilira ne znamo mnogo. Najstarije doba obilježeno je liburnijskim imenom. Kao prva politička snaga na Jadranu do polovice I. tisućljeća pr. Kr., Liburni drže u svojim rukama cijelu pomorsku trgovinu. Prema Teopompu, pod njihovom je vlašću i Lastovo.[103] Na sličan će način, u povijesno doba, lastovski Iliri biti uključeni u političko-teritorijalnu domenu ilirskih Ardideja, kasnijih gospodara središnjeg i južnog Jadrana. Prema Strabonu, područje između Neretve i Boke kotorske nastanjivali su Plereji kojima je pripadala i Korčula, te ih je stoga opravdano potražiti i na Lastovu. To je, međutim, samo pretpostavka koja čeka potvrdu.[104]

Herodot (484.–424. pr. Kr.) piše da su Fokejci prvi među Grcima poduzimali duge plovidbe po Jadranu, a u toj tgovačko-izviđačkoj navigaciji pridružili su im se i Kniđani. Iako još ima nedoumica o mjestu i vremenu osnivanja knidske kolonije na Jadranu, čini se da je u prvom kolonizacijskom valu u 6. ili 5. st. pr. Kr. jedna takva kolonija bila osnovana na Korčuli.[105]

---

101 U kulturnoj stratigrafiji ovog lokaliteta, koja seže do neolita, postoje i sterilni međuslojevi kao jasan dokaz napuštanja špilja, a možda i otoka, te ponovnog povratka u brončano doba (Radmilli, ibidem., str. 100.)

102 Tamo je Cvito Fisković pronašao ostatke vrčeva s ukrasom plastične trake s udubljenim prstom i drškom u obliku jezika (*Lastovski spomenici*, Split, 1966., str. 6.)

103 M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*. Književni krug, Split, 1990., str. 40.-42.

104 B. Migotti, *Otok Lastovo u dodiru s Grčkim svijetom*. Arheološki radovi i rasprave, br. 10, JAZU, Zagreb, 1987., str. 133.

105 Povjesničari su suglasni u tvrdnji da su grčki doseljenici iz maloazijskog grada Knida, o kojima pišu starogrčki pisci Skimno i Strabon, osnovali koloniju baš na Korčuli, ali lokacija je sporna. Mnogi tragovi grčkog prisustva na zapadnom dijelu otoka Korčule (Potirna, Vela Luka, Blato) ukazivali bi da se knidska naseobina nalazila u toma predjelu. Ima međutim i drugih mišljenja, pa se kolonija smješta na mjestu današnjeg grada Korčule. (M. Kozličić, *Historijska*... op. cit., str. 285.-288.

Klasični kolonizacijski val u 4. st. pr. Kr. doveo je do osnivanja grčkih kolonija na našim otocima. Dorani sa Sirakuze osnivaju oko 390. pr. Kr. koloniju na Visu (Issa), a Parani s otoka Parosa u Egejskom moru oko 385. pr. Kr. koloniju na Hvaru na mjestu današnjeg Starog grada (Pharos). Polovicom 4. st. pr. Kr. Isejci (s otoka Visa) osnivaju jedno svoje naselje u okolici Lumbarde na Korčuli. Pronalazak "psefizme", tj. odluke o podjeli zemljišta među kolonistima, daje uvid u brojnost i sastav takve grčke kolonije.

Razmjena dobara s ilirskim stanovništvom osnovni je motiv grčkog dolaska na Jadransku obalu. To potvrđuje i vrlo rano osnivanje trgovačkog emporija na ušću rijeke Narone (Neretve). Dalmatinski otoci koje su Grci kolonizirali, i koji su time bili uključeni u njihove interjadranske trgovačke aktivnosti (Vis, Hvar, Korčula), također rano dobivaju zemljopisno obilježje.

U vrijeme šire helenske kolonizacije naših otoka, s ciljem da se povuče pravac morskog puta s istočne na zapadnu stranu, i Lastovo dobiva zemljopisno ime. Kako se helenska kolonizacija događala u neposrednoj blizini Lastova, put transjadranske i interjadranske trgovine zasigurno se odvijao i preko Lastova.[106] Postoje indicije da je do prvih dodira Grka i lastovskih Ilira došlo prije 4. st. pr. Kr., odnosno klasičnog kolonizacijskog vala. Teopomp, koji je zabilježio ime otoka, izvor je i drugih informacija o jadranskoj obali koje upućuju na ranije razdoblje.

Danas se može neosporno tvrditi da se Lastovo zarana našlo u sferi grčkih trgovačkih prometnica, pa čak i pretpostaviti da su se Grci naselili kao i na susjednom Visu, Hvaru i Korčuli. To dokazuju brojni ostaci crno firnisane keramike s likom plesačice, sviračice na liri, kao i grčki novac s ugraviranim grozdom, lirom ili vazom, pronađeni na jugozapadnom obronku brda Glavice (na mjestu pretpovijesnog gradinskog naselja) i na jednoj od terasa poviše Lučice.[107]

Razdoblje od 3. do 1. st. pr. Kr. svjedoči o sudbonosnim zbivanjima na južnom i srednjem Jadranu obilježenih usponom i padom ilirske države i prodorom Rima. Dolazak Rimljana u naše krajeve, potkraj 3. st. pr. Kr., bio je motiviran obranom savezničke isejske trgovine čiji su prosperitet ugrožavali ilirski i ostali istočnojadranski gusari. Primirivanjem Ilira i organizacijom Ilirika nakon ilirsko-rimskih ratova, Issa proširuje trgovačke aktivnosti i osniva nova naselja. Štoviše, održava i dalje trgovačke veze sa starim krajem (južno-italski krajevi) i to sve do gubitka svoje samostalnosti krajem 1. st. pr. Kr. Naime, južno-italski krajevi su, uslijed rimskih osvajanja i Hanibalovih pustošenja tijekom 3. st. pr. Kr., bili zamrli. No, pojedina

106 P. Skok smatra da i samo ime stanovnika otoka Ladestanós (s doranskim oblikom dometka — anos koje bilježi S. Bizantinac) ukazuje da su i na Lastovu živjeli Dorani, potomci grčkog plemena koji su došli iz Sirakuze. Naglasak na prvom slogu u imenu otoka Ládesta, prenesen u talijanski naziv otoka Lágosta, mogao bi biti jezični relikt sačuvan uslijed trajnijeg grčkog utjecaja na otoku. (P. Skok, *Slavenstvo*... op. cit., str. 219.

107 Spomenuti nalazi dio su privatne zbirke Joška Jurića.

naselja uz glavne prometnice uspjela su preživjeti krizu i zadržati autonomiju i grčki identitet u odnosu na Rim.

Da je Lastovo imalo neku ulogu u isejskoj državnoj zajednici, koju su od 3. st. pr. Kr. ili nešto kasnije činila još naselja u današnjoj Lumbardi na Korčuli, Traguriju i Epetiju, kao i enklava grčkog življa u Saloni, razabire se iz analize keramike koju je Grga Novak prikupio 1953. prilikom istraživanja Raće špilje.[108] Helenistička keramika iz Raće špilje upućuje da je od 3. st. pr. Kr. Lastovo pripadalo isejskoj trgovačkoj sferi, što je mogao biti odraz prvog potkolonizacijskog vala. Teško je reći je li na južnoj strani otoka, uz Portorus, postojalo neko manje naselje grčkih stanovnika, trgovačka ispostava ili nešto slično ili su isejske lađe ondje pristajale na putu iz južnih krajeva prema srednjem Jadranu. Naime, pomalo je zagonetna uloga Raće špilje u pretpostavljenoj komunikaciji između lastovskih Ilira i Grka, s obzirom na njezin položaj na samom otoku. Možda bi trebalo u blizini Raće špilje potražiti ilirsku gradinu koja bi riješila zagonetku.[109]

Sva dosadašnja ispitivanja dokazuju da je Radmillijeva pretpostavka da je keramika helenističko-rimskog sloja (površinski iskop) u Raći svjedočanstvo rimskog prodora na Lastovo u 4. st. pr. Kr. neodrživa. Italski trgovci se javljaju tek u 2. st. pr. Kr., a kermika koju je predstavio kao rimsku, pripadala je materijalu grčkog kruga.[110] Obično se smatra da najizrazitija rimska keramička roba, crvena aretinska sigilata, stiže u naše krajeve u Augustovo, odnosno Cezarovo vrijeme. Tada Issa gubi političku slobodu, a trgovačku aktivnost na Jadranu preuzimaju sjeveroitalski trgovci. U Raćoj špilji nema ni traga italskoj sigilati.

Lastovo se ne spominje u povijesnim izvorima o rimskom nadiranju u naše krajeve, iako su pokraj njega morale prolaziti glavnine zaraćenih strana tijekom prvog (229.–228. god. pr. Kr.) i drugog (219. god. pr. Kr.) ilirsko-rimskog rata. Potpuni krah ilirske državne samostalnosti uslijedio je 168. god. pr. Kr. i o sudbini Lastova nije nam ništa poznato.

Građanski rat koji je nakon Cezarove smrti (44. god. pr. Kr.) bjesnio u Rimskoj Republici pogodovao je da i ona ilirska plemena koja su bila podložna rimskoj

108 Analiza pokazuje da helenistički sloj ovog lokaliteta (II. sloj, 30-40 cm) i helenističko-rimski sloj (I. sloj, 21-30 cm) obuhvaća razdoblje od 3. do 1. st. pr. Kr. s uočljivim vezama s Issom i Salonom, posebno što se odnosi na različite imitacije crno firnisane keramike. (B. Migotti, *Otok* .. op.cit., str. 147.)

109 Vidi B. Migotti, *Otok* .. op.cit.

110 A. Radmilli, *La storia*... op. cit., str. 100.-101. I sam autor kaže da mu nije bilo moguće utvrditi točan položaj mnogih keramičkih ulomaka iz brončanog i željeznog doba koji bi odredili položaj helenske keramike. Naime, tijekom rata zagubio se njegov dnevnik iskopavanja, a ceduljice s podacima o materijalu su propale te stoga nije mogao sa sigurnošću tvrditi jesu li helenski ostaci bili u višem sloju skupa s rimskom keramikom ili u nižem. Njegovim istraživanjima prisustvovao je i arheolog M. Gjivoje, prema čijim je podacima veći dio materijala pripadao razdoblju grčke kolonizacije (M. Gjivoje, *Rača špilja*... op. cit., str. 159.). O svemu ovome detaljnije vidjeti kod B. Migotti, *Otok*... op. cit. str. 148.-149.

vrhovnoj vlasti postanu neovisna i da se odaju pljački i gusarenju. Povjesničar Apian navodi da su na Korčuli i Mljetu postojala jaka gusarska gnijezda odakle bi se ustrijemile male, ali brze lađe (lembi) na trgovačke brodove u potrazi za plijenom. Oktavijan je 35. god. pr. Kr., da bi prekinuo takvo stanje, razorio otočka sela, pogubio odrasle muškarce, a žene i djecu prodao u roblje.[111] Nije nam poznato kakvu je sudbinu doživjelo Lastovo u ovoj Oktavijanovoj kaznenoj ekspediciji. Svakako, ukoliko je sudjelovao u gusarenju, otok nije izbjegao okrutnoj kazni.

Oktavijan je 27. god. pr. Kr. trijumfalno proslavio svoju pobjedu nad Ilirima, a prestankom postojanja rimske države kao republike dobio je ime Augustus. Od tog vremena u Ilirik je počeo pristizati sve veći broj rimskih kolonista, trgovaca i vojnih veterana. Salona, Narona i drugi gradovi u Dalmaciji dobivaju status rimske kolonije. Opća romanizacija postupno mijenja mnoge navike i, potiskujući do zaborava drevno ilirstvo, donosi novi jezik, novi vjerski kult, način odijevanja i niz drugih elemenata od kojih je bila satkana rimska civilizacija.

Rimsko gospodarstvo ostavilo je svoje tragove i na Lastovu, a o njima se zna tek od tridesetih godina ovog stoljeća. Do tada je mjesna predaja prenosila priču o starom naselju (civitas) u Ublima s 12000 stanovnika koje su Mlečani (dužd Orseolo II.) razorili. Budući da je kružila i priča o zlatnim kipovima apostola, koje su u strahu od gusara mještani zakopali u uvali negdje u Vejom lagu, prekopano je i pretraženo područje obale oko starohrvatske crkvice Sv. Petra ne bi li se kipovi pronašli. Iako su mještani govorili da se pod debelim slojem zemlje kriju neki stari zidovi i neke grobnice nisu pokrenuta nikakva istraživanja. Tako čak i prof. W. Neumann, koji je posjetio otok u namjeri da otkrije "starine", navodi da arheoloških nalaza na otoku nema.[112] Tek kasnije, prilikom gradnje ribarskih magazina u Ublima (prije Prvoga svjetskog rata) i pogona za preradu ribe (1931. god.), prijavljeni su nalazi bunara, ulomci crijepa s utisnutim žigom i olovni utezi. Ti arheološki nalazi potaknuli su prof. Pietra Marconija da u društvu danskog arheologa Dyggvea razgleda luku Ubli (1932.). Znajući za namjeru talijanskih vlasti o gradnji ribarskog naselja u Ublima, pristupio je 1933. godine sistematskom istraživanju luke. Zapisao je da je "ravničasti dio luke, širine 50 i duljine preko 250 metara, omeđen s juga i sa sjevera strmom padinom brijega, osim mjesta gdje je bila sagrađena tvornica ribljih konzervi (na mjestu današnjeg hotela Sirena, op.a.), bio u vrijeme istraživanja prekriven gustom šumom česmine".[113]

Marconijeva su istraživanja donijela na vidjelo ostatke zidova nekoliko zgrada zidanih obrađenim kamenom s vrlo malo vapna, kao i ostatke zidova od neobrađenog kamena s mnogo žbuke. Radilo se dakle o ostacima rimske i bizantinske gradnje. Uz ribarski magazin (baraku) Antice-Binčole pronađeni su ostaci jednog rimskog

111 Apijan, *Rimski građanski ratovi*. Kultura, Beograd, 1967.
112 Mitteilungen der K.K. Central Commission XXV XXV, 1899., str. 172.
113 P. Marconi, *Antichità di...* op. cit., str. 1.-27.

Ulomak rimske nadgrobne ploče nađene u Jurjevoj luci, objavio Edoardo Galli

Starokršćanski reljef iz crkve u Ublima

objekta veličine 3 x 2 m, čiji je pod bio popločen velikim crvenim opekama s utisnutim žigom na kojem je pisalo "Pansiana". Trideset metara dalje, u pravcu istoka, bila je rimska građevina površine 16 x 4 m, podijeljena na dva dijela. U jednom dijelu nađena je kupaća kada s dnom od bijelog mozaika i unutarnjom oblogom od mramornih pločica. Pod prostorije bio je ukrašen mozaikom s likom delfina s dvostrukim repom.

Na južnoj strani, uz starohrvatsku crkvicu sv. Petra, nađeni su ostaci još jedne rimske građevine, podijeljene debelim zidom na dvije prostorije različitih razina. U gornjem dijelu, pod brijegom, nalazio se sustav malih bazena, dok je niži prostor bio popločen rustičnim mozaikom.

Središnji dio ravničastog terena bio je zatrpan hrpom razbacanih crijepova, ostacima vinskih amfora i stakla. Pronađeni su i različiti predmeti kao što su čavli, klinovi, srp, željezni ključ, olovni uteg, šivaće igle, žlice, izrezbareno rogovlje divokoze itd. Otkopani su i debeli zidovi oveće zgrade površine 25 x 15 m sa zemljanim podom i krovom od crijepa. Na jednom fragmentu crijepa bio je utisnut tvornički žig s natpisom MBROS, za kojeg Marconi smatra da je žig vlasnika ciglane (A)MBROS(I)ja Q. Clodija. Zgrada je imala tri ulaza, dva na zapadnoj, a jedan na sjeverozapadnoj strani. U jugozapadnom uglu bio je smješten tijesak za grožđe, po čemu Marconi zaključuje da se radilo o građevini za preradu grožđa i skladištenju vina za izvoz.

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu nastavio je 1983. godine arheološka istraživanja gospodarskog dijela rimskog naselja u Ublima. Nađen je sustav bazena različitih veličina do kojih se kamenim kanalom dovozilo ulje iz tijeska smještenog na višoj razini. Pronađena su također spremište za čuvanje ulja i vina te

amfore s karboniziranim ostacima žitarica. Ovom prigodom pronađen je i zlatnik iz 10. stoljeća s likom cara Konstantina VII. Porfirogeneta.[114]

Rimsko naselje u Ublima sagrađeno je najvjerojatnije za vrijeme cara Augusta (27. pr. Kr. — 14.). Za potvrdu mogli bi poslužiti primjerci podnih opeka sa utisnutim žigom "Pansiana" koje su s takvim žigom izrađivani za vrijeme prvog rimskog cara.[115] Život u tom naselju odvijao se najmanje tri stoljeća, odnosno do cara Konstantina Velikog (306.–337.). To se razabire iz pronađenog brončanog novca (30 komada) koji su nosili likove careva Augusta, Hadrijana Faustina, Marka Aurelija, Septimija Severa, Aurelijana, Galena i Konstantina.

Marconi pretpostavlja da se preko luke Ubli trgovalo vinom i uljem koje se prerađivalo u gospodarskom dijelu naselja. "Osim zgrada i bazena imamo i mlinice i preše, velika skladišta i brojne ulomke amfora: sve me ovo navodi na pretpostavku kako je zadaća ovog stalnog naselja bila prvenstveno prerada poljoprivrednih proizvoda otoka te djelomičan izvoz. U poljima se najviše uzgajala vinova loza i maslina, a tamo su bile i poljske kućice poljoprivrednika. Urod se dopremao u luku gdje su se nalazila skladišta, sredstva za preradu i trgovci. Tamo su dolazili i brodovi radi trgovinske razmjene".[116] Koliko je to naselje bilo veliko nemoguće je ustvrditi jer to priječe postojeće novogradnje. Međutim, kako piše Cvito Fisković, "s dosadašnjim nalazima može se tvrditi da su rimski kolonisti u Ublima živjeli udobno i civilizirano i da su imali dovoljno dodira s vanjskim svijetom".[117]

Pokorivši buntovne Ilire, Rimljani su stanovništvo zarobljeno u izravnim ratnim sukobima pretvorili u robove, a poljoprivredno zemljište starosjedioca nacionalizirali su u korist rimskog naroda (*ager publicus*). Državno zemljište dano je zaslužnim rimskim veteranima nakon otpuštanja iz aktivne vojničke službe (20-25 godina u legijama) za koje nisu morali plaćati porez pa su na njima najčešće ostajali do kraja života. Zemljište su dobivali i drugi rimski građani koji su naseljavali Ilirik. Pokoreni Iliri koji su ostali na svojim baštinama morali su plaćati porez, zemljarinu (*tributum*) i druge namete. Na temelju društvene organizacije procesa proizvodnje u agraru, posjede je, u početku carstva, obrađivala robovska radna snaga. Robovi su bili privatno vlasništvo zemljoposjednika i prodavali su se i darivali zajedno sa zemljom.

Nemamo dokaza za tvrdnju da su Rimljani jednako postupili s ilirskim stanovništvom Lastova kao s gusarskim stanovništvom Korčule i Mljeta 35. god. pr. Kr. Nemamo, međutim, ni valjanih argumenata s kojima bi osporili sudioništvo otočkog stanovništva u gusarskim akcijama susjeda. Štoviše, nedostatak rimskih arheoloških ostataka izvan stambeno-gospodarskih sklopova tipa "villa rustica" govori u prilog

114 Privatna zbirka Joška Jurića.

115 Dok je tvornica opeke, koja se nalazila u blizini Ravenne, pripadala C. Vibiusu Pansi, imala je na svojim proizvodim jednostavan žig na kojemu je pisalo Pansiana. Poslije konfiskacije postala je carski posjed Tiberija i drugih careva pa su žigovima pridodane i carske oznake što se može vidjeti na mnogobrojnim primjercima širom Dalmacije.

116 P. Marconi, *Antichità di...* op. cit.

117 C. Fisković, *Lastovski spomenici*. op. cit.

pretpostavci da je i lastovski življ pretvoren u roblje. Domaće stanovništvo, koje se pretežno bavilo stočarstvom bilo je prisiljeno uključiti se u novi tip radnih odnosa koji su vladali na navedenim stambeno-gospodarskim sklopovima. Živjeli su najvjerojatnije oko imanja zemljoposjednika u skromnim potleušicama građenim suhozidom. Istina, robovska radna snaga mogla je biti uvezena, dok je domaće stanovništvo slobodno obrađivalo svoje male posjede ili posjede rimskog kolonista na bazi ugovora. Međutim, to su pretpostavke bez osnove.

Sklopove tipa "villa rustica" podizali su rimski doseljenici uz rubove plodnih polja i na drugim povoljnim radnim položajima kao oslonce daljnjem životu i napretku. To se nije moglo postići isključivo radom, ukoliko nije bila uključena i trgovina. Ubli su bili idealno mjesto za preradu i prodaju otočkih poljoprivrednih proizvoda. Stoga je vjerojatna pretpostavka da su u naselju Ublima živjeli rimski kolonisti-trgovci koji su otkupljivali i prodavali otočke proizvode i uvozili artikle potrebne lokalnom stanovništvu. Ne zna se jesu li Ubli bili jedino i isključivo središte otkupa i prerade. Ostaci rimskih gospodarskih sklopova nađeni su u uvalama Barju i Portorusu te u poljima Lokavju i Vejoj lokvi. Marconi i Fisković navode pronalaske ulomaka mozaika, komade pitosa, žara, opeka i obrađenog kamena s ostacima vapna u sjevernom dijelu Barja.[118] Marconi je u Lokavju, prilikom proširenja mjesnog groblja, pronašao zidove vile rustike, žrvanj za žito i jedaći pribor.[119] Arheološki ostaci rimskih građevina nađeni su i u Jurjevoj luci,[120] a na otoku Sušcu, iznad Portića, Fisković pronalazi rimsku cisternu, mnogo ulomaka antičke rimske opeke i ostatke zidova građenih vapnom. Pokraj srušene crkvice u Donjim škojima i na otočiću Stomorini pronašao je fine komade zemljanih rimskih tanjura i posuda s jednostavnim urezanim ukrasima.[121]

Kako smo već spomenuli posjede su u početku carstva obrađivali robovi, međutim, politička i vojna kriza, pad proizvodnje i osiromašenje trgovaca, prisilili su zemljoposjednike da svoje robove naseljavaju na zemlji i da im dodijele jednu česticu svoga imanja. Oni su zauzvrat bili dužni davati gospodaru dio plodina s primljene čestice i u određene dane u tjednu i godini raditi na njegovoj zemlji. Okućeni rob (*servus casatus*) nije smio samovoljno napustiti zemlju koja mu je dodijeljena. Dodjeljivanje zemlje proširilo se i na slobodne ljude koji su iz bilo kojeg razloga ostali bez svojih imanja. Naime, zemljovlasnici su tim slobodnim ljudima (*kolonima*) davali zemlju na obradu uz ugovore koji su ih obvezivali na obradu i plaćanje zakupnine u novcu, a kasnije, silom prilika, u naturi. Tijekom 3. i 4. stoljeća, zbog nemogućnosti *kolona* da ispunjavaju svoje obveze, kao i želje vlasnika da zadrže radnu snagu, ugovori o kolonatu postajali su sve dugotrajniji, doživotni, pa čak i nasljedni.[122]

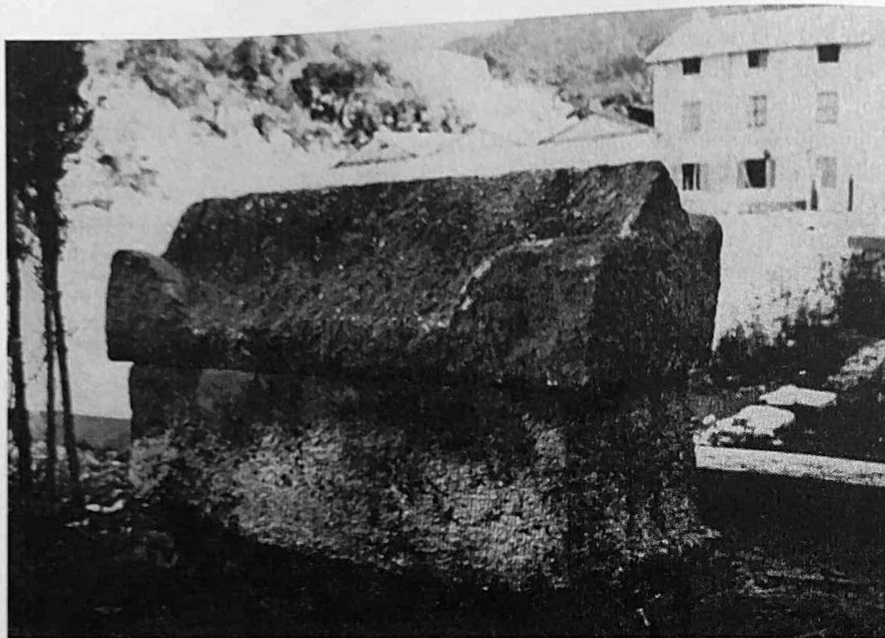
118 ibid.

119 P. Marconi, *Antichità di...* op.cit.

120 M. Lucijanović, *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike*. Anali Historijskog instituta JAZU, Dubrovnik, 1954., str. 254.-255.

121 C. Fisković, *Lastovski spomenici*, op. cit.

122 M. Brandi, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka I*. Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980., str. 13.-18., 112.

Jedan od sarkofaga salonitanskog tipa iz bazilike u Ublima

Iskopine starokršćanske bazilike u Ublima

Promjene koje su se zbivale u agrarno-proizvodnim odnosima odražavale su se i na stanje i život rimskog naselja u Ublima. Ovo je naselje doživjelo svoj rast u prvim stoljećima carstva, da bi nakon njegove podjele zamrlo.

Rimska provincija Dalmacija, s glavnim središtem Salonom, uživala je plodove mira tijekom prva četiri stoljeća. Salona je ekonomski i kulturno cvjetala, postavši jednim od najvećih gradova Rimskoga carstva. Nakon Milanskog edikta 313. godine, s kojim je proglašeno slobodno ispovijedanje kršćanstva, Salona je postala i veliko crkveno središte s prostranim bazilikama, biskupskim dvorom, baptisterijem itd. Prema tadašnjem provincijskom uređenju, vrhovnu vlast vršio je onaj biskup koji stoluje u središtu provincije. Tako su kršćanske dalmatinske općine bile podložne salonitanskoj crkvi u okviru koje je bilo i Lastovo. Zahvaljujući toj činjenici i socijalnom sastavu stanovništva, kršćanstvo se brzo udomaćilo na Lastovu. Prema odlukama crkvenih sabora održanih 530. i 533. god. u Saloni, započela je gradnja manjih jednobrodnih bazilika u svim manjim kršćanskim općinama širom Dalmacije.

Tako je i na Lastovu P. Marconi[123], tijekom spomenutih istraživanja 1933. godine, iskopao ostatke starokršćanske bazilike u Ublima. Stiješnjena je pod samim južnim brijegom, a pročelje joj se nalazi gotovo na samom morskom žalu. Bazilika, dužine 17 m i širine 6,75 m, je orijentirana u smjeru istok-zapad, i bila je sagrađena od neobrađenog kamena sa žbukom. Imala je polukružnu apsidu učvršćenu kontraforima. Ulaz u crkvu na sjevernoj strani vodio je kroz narteks, predvorje s trijemom na šest stubova. Elementi oltara nađeni su potpuno uništeni, ali tragovi pokazuju da je svetište bilo ograđeno pregradom od tankih mramornih ploča koje su bile udjenute u utore vitkih kamenih stupića.[124] Po nađenim ulomcima zna se da je bazilika na prozorima imala tranzene, rupičaste kamene ploče s rešetkom u obliku šahovnice.

Između kamenih ostataka ulaznih vrata pronađen je plitki reljef s trokutastim završetkom, sličan steli, koji je vjerojatno krasio pročelje crkve, a danas se čuva u Arheološkom muzeju u Zadru. U sredini reljefa nalazi se vitki križ, ispod kojeg su dva jaganjca pod runom, uzdignutih glava. Križ obavija stilizirani ukras sastavljen od lišća, srcolikih pupoljaka i trolatičastih cvjetova. U sredini trokutastog polja na vrhu nalazi se reljefna golubica s glavom okrenutom prema natrag.[125]

Između crkve i stijene na jugu nalazile su se četiri male prostorije. U dvije središnje pristupalo se iz crkve, a u pobočne izvana. U istočnoj pobočnoj prostoriji nađena su dva već oskvrnjena groba iskopana u zemlji i prekrivena pločama. U zapadnoj prostoriji bilo je pet oskvrnjenih grobova bez poklopaca (tri sarkofaga i dva građena groba) koji su sadržavali razbacane kosti nekoliko pokojnika. U kamenim sarkofazima jednostavne izrade nađeno je nekoliko okruglastih brončanih naušnica i prstena, jedna zemljana uljana svjetiljka (lucerna) ukrašena bršljanom po rubu. Sudeći prema ulomcima, poklopci srkofaga imali su masivne akrotere na rubovima.

123 Marconi, *Antichità di*... op. cit.

124 Josip Belamarić, *Vodič Lastova*, Logos, Split, 1985.

125 Vidi C. Fisković, *Lastovski*... op. cit.

Istraživanje u smjeru istočno od bazilike nastavio je E. Galli 1937. godine.[126] Našao je antički grob, djelomično usječen u stijenu, građen rimskim opekama, koji je bio pokriven četverouglastom kamenom pločom obrađenom po rubu. Grob je s unutarnje strane bio obojen crveno. Uz kostur odraslog čovjeka nađena je rustična zemljana posuda, zemljana uljana svjetiljka, kojoj je nedostajao nastavak za fitilj, napravljena u bizantinskom stilu. Na suprotnoj, sjevernoj strani, ispred bivše Anticine ribarske barake, na samo nekoliko centimetara dubine, Galli je pronašao jedan neoskvrnjeni sarkofag s masivnim poklopcem. U sarkofagu je bio kostur djevojčice i tri staklenke vrlo jednostavne izrade.

Prilikom sadnje čempresa oko ostataka starokršćanske bazilike radnici su prijavili nalaz dvaju grobova pokrivenih ukošenim crijepom. U oskvrnjenim grobovima nađena je jedna oštećena lucerna s utisnutim natpisom CRESCE (opus *Crescentis*?) na donjoj strani, mala zemljana čaša (*poculum*), kopče, ulomak crvenog zemljanog tanjura i mala pozlaćena naušnica načinjena od igle savijene u krug.[127]

Opći arhitektonski izgled lastovske jednobrodne bazilike s polukružnom apsidom i tranzenama podsjeća na salonitanske crkve. Njezina skromnija i jednostavnija varijanta, za razliku od prostranih trobrodnih bazilika u Saloni, uvjetovana je ekonomskim razlozima, ali također i malobrojnošću vjernika čije je potrebe, u ovakvim razmjerima, zadovoljavala.[128] Pronađeni sarkofazi također se uklapaju u skupinu starokršćanskih nekropola salonitanskog tipa, karakterističnu za našu obalu, dok predmeti u grobnicama pripadaju starokršćanskoj eri 5. i 6. stoljeća.

Po onome što je ostalo, stječe se dojam da u 6. stoljeću nema traga bogatim rimskim zemljoposjednicima. To je vidljivo po dekadentnoj tehnici gradnje bazilike i okolnih građevina koje su bile podizane na starim temeljima i po rustičnim sarkofazima, a nađeni predmeti u grobovima odaju i stanje siromaštva. Bez obzira što vrlo skroman nakit, pronađen u jedinom neoskvrnjenom grobu djevojčice, može biti slab i iskrivljen pokazatelj ekonomskog stanja stanovnika rimskog naselja u 5. i 6. stoljeću, cjelokupna slika daje predodžbu izoliranosti i neimaštine. O naselju u Ublima vrlo se malo zna. Ne znamo, primjerice, je li u krugu naselja još uvijek bio aktivan gospodarski objekt (ako nije, zbog čega nije). Također ne znamo kolika je bila stvarna veličina tog rimskog središta i zašto nakon 6. stoljeća nemamo više nikakvih tragova života u njemu, budući da je otok i nakon rušenja Salone ostao u

126 E. Galli, *Lagosta, Nuove scoperte archeologiche nell'isola*. Atti, Accademia Nazionale dei Lincei, vol. XVI, seria VI, 1938.

127 Galliju je bio predočen i jedan fragment nadgrobne ploče nađene u Jurjevoj luci, nedaleko ruševne crkvice Sv. Jurja, s natpisom: D.M.S. (Diis Manibus Sacrum) VISSELIO ZOSIMO QUI VI(x)IT ANN(os) IX. Po njegovoj procjeni, stela, vrlo slična solinskim nadgrobnim stelama, bila je postavljena u doba kasnog Rimskog Carstva, odnosno poslije cara Dioklecijana (284.-305.god). Možda je neki rimski pomorac roda Visselius, ili posjednik polja na otocima Prežbi i Mrčari, sahranio u Jurjevoj luci svog devetogodišnjeg sina Zosima i postavio mu nadgrobnu ploču.

128 Možda se ne mora isključiti mogućnost da je slična bazilika postojala i u drugoj kršćanskoj općini (zajednici) pod Glavicu i bila posvećena liječnicima sv. Kuzmi i Damjanu.

sastavu Istočnog rimskog carstva. To dovodi u sumnju prihvaćanje narodne predaje o velikom naselju u Ublima kojeg je dužd Orseolo dao srušiti i čiji se ostaci, zbog naknadnog potresa, nalaze na dnu mora.

Nakon letimičnog pregleda povijesnih događaja koji su se zbili tijekom 5. i 6. stoljeća na jadranskom prostoru i u njegovoj neposrednoj blizini, mogle bi se iznijeti neke pretpostavke. Kao polaznu točku treba uzeti odluku cara Konstantina koji je državno središte premjestio iz Rima u staru grčku koloniju Bizantion na Bosporu. Konstantinopol (Carigrad) 330. postaje nova prijestolnica Carstva. Od tog su vremena razlike između Istoka i Zapada neprekidno rasle. Zbog efikasnije obrane od barbarskih provala nakon smrti cara Teodozija 395. godine, Rimsko carstvo biva podijeljeno na istočni i zapadni dio. Dalmacija je u toj podjeli pripala Zapadnom carstvu.

Nakon velikih provala i pustošenja Vizigota i Vandala te velikih pljački Rima (410. i 455.), pobunjeni germanski plaćenici u rimskoj vojsci svrgnuli su 476. godine posljednjeg rimskog cara Romula Augustula i kraljem proglasili svog zapovjednika Odoakara, čime je ugašeno Zapadno rimsko carstvo.

Sve jače provale Ostrogota počele su ugrožavati i Istočno rimsko carstvo pa se car Zenon uspio nagoditi s ostrogotskim kraljem Teodorikom da napadne Italiju i preuzme vlast. Pod ostrogotsko kraljevstvo potpale su, uz Italiju, Dalmacija i Panonija (493. god.). Iako je Teodorikovo kraljevstvo po ustrojstvu pripadalo Bizantu, nakon njegove smrti (526.) započeo je rat između bizantinskog kralja Justinijana i Gota koji mu nisu htjeli vratiti Italiju s Dalmacijom. Iako je Bizant uspio nadvladati Ostrogotsko kraljevstvo, dvadesetogodišnji rat rezultirao je posvemašnjim razaranjem.

U samoj Dalmaciji najžešće borbe vođene su u doba posljednjeg ostrgotskog kralja Totile, koji je 548. s velikim brodovljem i vojskom napao Dalmaciju i opustošio Makarsko primorje. Tu su Goti poraženi u bici pokraj Salone, a nakon Totiline smrti (552.) Justinijan je uspostavio vlast nad Italijom i Dalmacijom te njima vladao uz pomoć vojnog zapovjednika iz Ravene (*Ravenski egzarhat*).

U kontekstu ovih zbivanja ima elementata za pretpostavku da su vlasnici gospodarskog središta u Ublima, kao i stambeno-gospodarskih sklopova na otoku, mogli biti ubijeni ili otjerani od Totilinih Gota (548.), a naselje u Ublima opljačkano i razoreno. Nakon pljačkaškog naleta, siromašni *koloni* i sitnoposjednici Vinopolja i okolnih obradivih terena vraćaju se u staro naselje, grade skromnu crkvu Sv. Petra, gdje se okupljaju nedjeljom i blagdanom i oko koje sahranjuju svoje mrtve tijekom relativno mirnog razdoblja druge polovice 6. i početka 7. stoljeća. Ubli tako postaje privremeno sitno obitavalište koje biva definitivno napušteno saracenskim ili drugim gusarenjem po Jadranu.[129] Nakon 7. stoljeća nemamo građevinskih ostataka u Ublima koji bi

129 Stanko Piplović, *Arheološki kompleks u Ublima i njegova zaštita kroz provedbeni plan*. Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, vol. XXVI., br. 2, Zagreb, 1977.str. 61.-66.; isti, *Zaštita graditeljske baštine Lastova*. Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, vol. XXVIII., br. 2, 1979., str. 18.-38.

nam dali podatke, dragocjene za praćenje života ovog naselja tijekom ranoga srednjeg vijeka.

Hrvati — Neretljani

Istočnu obalu Jadrana naselili su Slaveni tijekom 7. stoljeća. Oko 614. godine, nesmetani od bizantske vojske, Avari s podložnim im Slavenima, preplavili su i razrušili nekadašnju rimsku Dalmaciju. Preživjelo stanovništvo sklonilo se iza čvrstih zidina Jadere (Zadar), Traguriuma (Trogir), Dioklecijanove palače (Split), otočića Lausa (Dubrovnik) ili je pobjeglo na otoke. Prema Porfirogenetu, car Heraklije potaknuo je seobu južnoslavenskih plemena iz zakarpatske Bijele Hrvatske ne bi li suzbio novu opasnost od Avara, tako da "Hrvati, pograbivši oružje i protjeravši Avare, nastane se po odredbi cara Heraklija u toj zemlji Avara, u kojoj sada stanuju."[130]

Hrvati, kao dio Južnih Slavena, naselivši djelomično staru rimsku Dalmaciju i Panoniju, nisu odmah ostvarili jedinstvenu državu, nego više manjih oblasti: Panonsku Hrvatsku, Dalmatinsku Hrvatsku, Neretljansku oblast i Bosnu. O njima imamo vrlo malo informacija sve do kraja 8. stoljeća. Slično je i s romanskim žiteljima koji su na brojnim jadranskim otocima od Cresa i Krka do Lastova i Mljeta vjerojatno nastavili kakav-takav tradicionalni politički i kršćanski život o kojem vrlo malo znamo. Dalmacija je pod carem Leonom (717.–740.), nakon što je oduzeta papinskoj jurisdikciji, organizirana kao posebna arhontija pod neposrednom vlašću Bizanta i podvrgnuta carigradskom patrijarhu. Sjedište carskog namjesnika (*dux*) bilo je u Zadru. U skladu s time srednjodalmatinsko otočje, uključivši i Lastovo, potpalo je pod jurisdikciju novoosnovane splitske nadbiskupije kao baštinice salonitanske crkve.

Između romanskog stanovništva srednjodalmatinskog otočja i Neretljanskih Hrvata, koji su bili zauzeli kopneni pojas između rijeka Cetine i Neretve, zasigurno su postojale uzajamne veze još u 7. stoljeću. Neretljani su bez poteškoća prelazili na susjedne otoke i postupno ih naseljavali. Vjerojatno su bili poticani politikom bizantinskih careva, posebno Justinijana II. (685.–711.), koji je donio tzv. Zemljoradnički zakon (*nemos georgikos*), u kojem niz odredaba regulira formiranje i funkcioniranje slavenskih slobodnih seoskih općina na bizantskom zemljištu. Problem nedostatka radne snage na veleposjedima, Bizant je rješavao naseljavanjem slobodnog seljaštva, u ovom slučaju slavenskog, udruženog u slobodne seoske općine.

Stanovništvo tih općina, odnosno zajednica slobodnih maloposjednika, koji su zamijenili ranije obrađivače — *serve* i *kolone* — živjelo je u naseljima smještenim pretežno u brdovitim predjelima. Krčili su šume, obrađivali zemlju plugom, uzgajali žitarice, vinovu lozu, masline, voćke i držali stoku. Oranice, vinogradi i povrtnjaci bili su vlasništvo seoskih obitelji, dok su šume i pašnjaci bili kolektivno vlasništvo seoske zajednice. Selo je kao kolektiv obavljalo poslove od zajedničkog interesa,

130 K. Porfirogenet, *De administrando*... op. cit., str. 85.

imalo je zajedničke pastire, majstore za gradnju itd. Imali su status temeljne poreske jedinice u odnosu prema državi, a raspodjelu državnih dažbina (zemljarine) na pojedina kućanstva vršili su samoupravni organi seoske zajednice: seoski starješina i skupština glavara obitelji (zbor). Seoska obitelj imala je pravo ostavljati svoju obradivu zemlju u nasljedstvo po muškoj lozi, a mogla ju je zamijeniti sa susjednima za neki drugi kompleks polja, no nije je smjela prodavati.[131]

Pored politike bizantskih vlasti, doseljenje neretljanskih Hrvata na Lastovo bilo je potaknuto i činjenicom da je otok bio vrlo slabo naseljen. To dokazuje i otočka toponomastika koja je u većini slavenska, a tek manji dio naziva preuzet je direktno od romanskog stanovništva. Mnoge podudarnosti (jezične i toponomastične) s otokom Korčulom, posebno s područjem Vele Luke i Blata, nesumnjivo potvrđuju da su slavenski doseljenici tih dvaju otoka pripadali istom rodovskom plemenu.

Početkom 9. stoljeća osamostaljeni sjevernoafrički arapski emirati, posebno Tunis, postali su gnijezda opasnih gusara, tzv. Saracena, koji su poduzimali pomorske pljačkaške napade i po Jadranu. Teške borbe Bizanta s Bugarima i Arapima sve su više slabile bizantsku mornaricu. To se najjače odrazilo na zapadnoj periferiji carstva, na Jadranskom moru, gdje su se gradovi i otoci koji su činili carsku Dalmaciju našli prepušteni sami sebi.

U to su doba slavenska plemena južno od Cetine, a osobito Neretljani, prestala priznavati carsku vlast i počela živjeti nezavisno pod svojim knezovima i županima. Oni su pod svoju vlast podvrgli i dio srednjodalmatinskog otočja koje je bilo ostalo bez zaštite, i to su mogli učiniti bez većih poteškoća, s obzirom da su Neretljanski Hrvati bili, ako ne isključivi, onda svakako dominantni etnički element.[132]

Neretljani su se brzo iskazali kao odvažni pomorci i u mletačkim izvorima opisani su kao drski gusari koji na Jadranu ugrožavaju plovidbu i trgovinu. Postojani prirodni uvjeti istočne jadranske obale stvarale su kod primorskih naroda različitih epoha jednake životne aktivnosti, tako da hrvatski neretljanski pomorac nije nimalo zaostajao za liburnijskim smionim mornarom. Sigurna skloništa u ušću Cetine, u rukavima Neretve, visoke mosorske promatračnice, razvedena otočka obala i sl. bili su za Neretljane više nego idealni uvjeti za razvoj svih pomorskih aktivnosti. Smatrali su ih gusarskim plemenom, no uzrok nije bio isključivo u njihovom "barbarstvu", već i u legitimnom pravu na samoobranu. Otimačina nije bila isključiva "vrlina" Neretljana u to doba, kao što ni trgovina robljem nije bila izuzetak u našim krajevima. Pljačkom, kao i trgovinom robova, bavili su se svi oni koji su za to imali uvjete, a tek mnogo kasnije, kada ekonomski interesi neće više moći trpjeti međusobno nepovjerenje i neprijateljstvo, pljačkanje će se smatrati nemoralnim činom i biti osuđivano.

Venecija, nastala na pješčanim otocima usred lagune za vrijeme burnih vremena seoba naroda, duguje Bizantu svoj prosperitet. Njezino vezivanje uz Bizant omogućilo joj je da postane posrednik u trgovinskoj razmjeni između Istoka i Zapada,

131 M. Brandi, *Srednjovjekovno doba*... op. cit., str. 443.-456.

132 Postoji podatak (mletački kroničar Ivan Đakon) da je na pojedinim srednjodalmatinskim otocima 839. godine vladao neretljanski knez Drosaicus koji je bio u savezu s hrvatskim knezom Mislavom.

pa je upravo ta njezina uloga postala temelj za njezinu buduću ekonomsku i političku moć. U doba dok se za plovidbu izbjegavala otvorena pučina nije moglo biti gospodstva nad Jadranskim morem, sigurne plovidbe put Levanta bez istočne jadranske obale. A baš su ondje bili zaustavljani njezini trgovački brodovi i zapljenjivani dragocjeni tereti. Sukobi koji su se zbivali između hrvatskih i neretljanskih knezova i Venecije mogli su biti motivirani željom za otimačinom, ali i osvetom priobalnog stanovništva jer su Mlečani svoju robu (drvo i robove) tražili po još uvijek poganskim slavenskim krajevima južno od Cetine.

Dolazak na vlast odlučnog cara Bazilija I. (867.–886.) označava uspon Bizantskog Carstva. Upravna vlast nad arhontijom dalmatinskih gradova i otoka ojačana je i uzdignuta na rang zasebne bizantske teme. Venecija još uvijek nailazi na znatne teškoće u plovidbi duž obale istočnog Jadrana. Čini se da je Venecija, lišena bizantske pomoći nakon smrti cara Bazilija, bila prisiljena da svoju pomorsku sigurnost duž hrvatsko-neretljanskih obala otkupljuje plaćanjem godišnjeg danka.[133]

U trenutku smrti Bazilijeva sina, cara Leona (912.), Bizantu je zaprijetila snažna Bugarska država. Njegovom sinu Konstantinu Porfirogenetu bilo je tada samo sedam godina. Kao naplatu za papino posredovanje u sklapanju mira s Bugarima 923., Bizant se odrekao crkvene jurisdikcije nad dalmatinskom temom. To je vrijeme kada je hrvatski vladar Tomislav, kao saveznik Bizanta, vrlo ojačao svoju državu. Primivši dalmatinske gradove i otoke pod svoju upravu, kao poklon od bizantinskog cara za savezništvo u ratu protiv Bugara, Tomislav je 925. sazvao crkveni sabor u Splitu koji je priznao Splitu metropolitansku vlast nad cijelom Hrvatskom državom uključivši cijeli temat Dalmacije s Dubrovnikom, Kotorom i Zahumljem (biskupija u Stonu). Nasljednici kralja Tomislava, Trpimir (oko 928.–935.) i njegov sin Krešimir I. (oko 935.–945.) vladali su snažnom Hrvatskom.

Za građanskog rata i teških nereda u kojima je ubijen Krešimirov sin kralj Miroslav, Neretljani su ponovno postali nezavisni i nakon što su sebi prigrabili srednjodalmatinsko otočje počeli su ponovno napadati mletačke brodove i ometati trgovinu. Prema mletačkom kroničaru G. Filiasiju, dužd Petar Candiano III. (942.-951.) naumio je stati na kraj tom drskom gusarenju pa je 948. naoružao 30 brodova i pod zapovjedništvom Orsata Bodoarija (predhodnog dužda) krenuo prema Neretvi, ali se vratio u Veneciju bez slave. Vjerojatno je tom prilikom dužd otkupio od Neretljana slobodnu plovidbu istočnim Jadranom. Osim uobičajenog danka kojeg su Mlečani već plaćali Hrvatima, od tada su bili dužni plaćati godišnji danak posebno i Neretljanima.

Nakon što je bizantinski suvladar Roman Lekapen bio prisiljen napustiti vlast (945.) Konstantin Porfirogenet je ostao jedini car. Živeći zapostavljen i udaljen od državničkih poslova, Konstantin je veći dio svoga vremena posvećivao znanstvenom radu, što je nastavio i nakon zbacivanja tasta Romana, prepustivši državne i vojne

---

133 Povijesni su podaci uzeti iz knjige *Pregled povijesti Hrvatskog naroda* Ferde Šišića, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1975., str. 73.-102., 115.-121.

poslove uglednicima iz svoje okoline. Između 949. i 951. godine objavio je djelo koje su kasniji izdavači nazvali "De administrando imperio", o vladanju carstvom.

Opisujući temat Dalmacije svoga vremena i Neretljane (koje on naziva Paganima) navodi da pored gradova Makara, Ostroga, Vrulja i Lavinca oni "imadu u vlasti ove otoke: Korčula na kome ima i grad; drugi je veliki otok Mljet. Velik je dalje otok Hvar, dalje pak velik otok Brač. A ima i drugih otoka, koji nisu u vlasti tih istih Pagana: otok Hoara (Sušac), otok Ies (Vis), otok Lastobon (Lastovo)".[134]

S ovim pasusom car-pisac uvodi otok Lastovo u srednjovjekovnu povijest. Do tada se povijest Lastova temeljila na arheologiji i na više manje logičnim pretpostavkama koje su izvirale iz konteksta poznatih događaja koji su se zbivali na tlu Dalmacije ili oko nje. Vis i Lastovo sa Sušcem, prema piščevoj tvrdnji, ne potpadaju pod vlast Neretljana, ali car ne kaže tko nad njima ima vlast. Najlogičnije je pretpostaviti da su ostali pod vlašću hrvatskih vladara pod koju su došli još za vrijeme kralja Tomislava. Tako zaključuje J. Lučić, pretpostavljajući da je Lastovo u to doba bilo pod Bizantom, da bi car-pisac to i napisao.[135] Moglo bi se međutim pretpostaviti i da su se Vis i Lastovo, otoci na krajnjem rubu istočnog Jadranskog prostora, uslijed građanskog rata i pogibije hrvatskog kralja Miroslava (949.), vratili pod izravnu vlast Bizanta, što su "de jure" uvijek i bili, a što car-pisac i želi istaći, nabrajajući otoke nastanjene Neretljanima koji nisu pod vlašću neretljanskog kneza, odnosno nisu neretljanski knezovi sve "neretljanske otoke" uspjeli pridobiti za sebe.

Lastovo je, kao otok naseljen Neretljanima, tek nominalno pod Bizantom. U praksi, ponaša se i ponašat će se, posebno prema Mlečanima, istovjetno kao i ostala otočka plemenska braća, što je u skladu s događajima koji će se zbiti na tim otocima nekoliko desetljeća kasnije.

Na samom početku vladavine cara Bazilija II., Porfirogenetova unuka, u Makedoniji izbija ustanak. Samuilo je, proglasivši se carem, dospio sa svojom vojskom do Zadra. Bazilije je uz pomoć hrvatskog kralja Držislava (969.–997.) prisilio Samuila da se vrati u Makedoniju i tom prigodom, prema Tomi Arhiđakonu, Bizant dodijeli Držislavu naslov eparha i dopusti da on i njegovi nasljednici otada nose naslov "rex Dalmatie et Croatie". Međutim, ovakva bizantska politika nije dokidala načelno vrhovništvo carstva koje je ono i nadalje imalo nad područjem bizantske teme Dalmacije.

Kralj Držislav ostavio je tri sina. Svetoslav Suronja, najstariji sin, nastojao je svoju mlađu braću Krešimira i Gojislava odvratiti od suvladarstva, ali su oni u toj dinastičkoj svađi podigli ustanak, zbacili Svetoslava i zavladali sami. Kako su uz Svetoslava pristajali dalmatinski gradovi, on se pred braćom sklonio u Trogir, a oni su svoju orijentaciju nastojali izmijeniti čestim napadima na gradove.

---

134 K. Porfirogenet, *De administrando*... op. cit. Gl. XXXVI, str. 95.
Tadašnji uobičajeni naziv Lastovo, koji car prema svom grčkom ukusu modificira u Lastobon, nedvojbeno ukazuje da je slavenska preobrazba otoka sredinom 10. stoljeća bila konačna.

135 J. Lučić, *Iz srednjevjekovne prošlosti otoka Lastova*, Institut za hrvatsku povijest, Radovi, br. 6, Zagreb, 1974.

KAZNENA EKSPEDICIJA DUŽDA PETRA ORSEOLA II.

Rušenje lastovske utvrde i naselja

Privredni uspon Venecije u 9. i 10. stoljeću nastao je zahvaljujući priobalnom položaju grada pod bizantskim suverenitetom i ustrajnoj politici mletačkog režima koji je primjenjivao prokušano načelo podjednako dobrih odnosa s italskom kraljevskom vlašću i s Bizantom.[136]

Petar Orseolo II. postao je dužd 991. godine (do 1009.), pošto je dužd Tribun Manije bio prisiljen povući se u samostan nakon pučkog ustanka. Novi dužd imao je za prijatelja cara Otona III., krštenog kuma svog sina Otona, a politiku dvostrukih političkih i privrednih veza posvjedočio je ženidbom sina Ivana nećakinjom cara Bazilija II. koji je 992. odobrio Veneciji slobodnu trgovinu u carigradskoj luci uz povlaštenu ulaznu i izlaznu carinsku taksu. Oslonjen na tako snažne rodbinske i diplomatske veze, Orseolo je Veneciju smatrao svojim gazdinstvom i u njoj vršio neograničenu vlast.

Među prvim potezima ojačane Venecije bilo je odbacivanje obveze plaćanja danka Hrvatima i Neretljanima za pravo na nesmetanu plovidbu istočnom obalom Jadrana u trgovinskoj razmjeni s Levantom. Izgleda da je Venecija prestala plaćati danak (*solitum censum*) još za života kralja Držislava, a kad je hrvatski kralj Krešimir oko 998. godine zatražio isplatu ugovorenog danka, osiljeni dužd odgovorio je poslanicima upućenim u Veneciju da će ga osobno doći podmiriti, ako poživi. Na temelju zatražene pomoći od prvaka ugroženih dalmatinskih gradova, uputio je u Carigrad 998. sina Ivana da bi od carske vlasti ishodio odobrenje da može intervenirati u prilike bizantske teme. Dobivši upravu nad dalmatinskom temom, iako nominalno, Petar Orseolo odmah je zabranio Zadru, koji je priznao duždevu vlast, da hrvatskom vladaru i dalje plaća "tributum pacis" za svoje posjede na hrvatskom zemljištu. Gradovi Split i Trogir, koji su bili pristali uz svrgnutog Svetislava Suronju, nisu odmah priznali mletačku vlast zbog straha od hrvatske i neretljanske osvete, ali nakon zajedničkog dogovora odlučili su prihvatiti duždevu zaštitu.

---

136 M. Brandi, *Srednjovjekovno*... op. cit. str. 529.-535.

Na sve ove događaje Hrvati i Neretljani su odgovorili zaustavljanjem i pljačkanjem mletačkih brodova i brodova njihovih štićenika. Neretljani su napali zadarski brod i odveli u ropstvo 40 trgovaca, radi čega je došlo do sukoba većih razmjera. U sukobu kod Visa 998. mletačka mornarica pobjeđuje hrvatsko-neretljansko brodovlje, zapovjednik Bragadino Badoarij osvaja Vis, a njegove zarobljene stanovnike odvodi u Veneciju. Poslije velike svečanosti i sam je dužd 998./999. godine napustio Veneciju da bi se na čelu velike flote uputio prema Dalmaciji koja mu je bila povjerena carevom donacijom.[137] Svrha ovog pohoda bila je, prije svega, uspostava oslonca za zaštitu njegovih trgovačkih brodova koji će mu osigurati slobodan put u Sredozemlje, a usput se obračunati sa Hrvatima i Neretljanima te im se osvetiti za pljačku mletačkih i zadarskih trgovaca.

Ploveći istočnom jadranskom obalom, dužd je zaredom primao zakletve o vjernosti bizantskih gradova: Poreča, Pule (na otočiću sv. Andrije), Osora, Zadra, gdje su mu se došli pokloniti i predstavnici Krka i Raba. Osvojio je hrvatski Biograd i otoke Pašman i Vrgadu. U Trogiru ga je dočekao izgnani kralj Svetoslav s kojim je dužd sklopio ugovor o savezništvu, pri čemu se Svetislav i formalno odrekao uprave nad bizantskom Dalmacijom i "uobičajena danka". Zauzvrat dobio je obećanje o mletačkoj pomoći pri njegovom nastojanju da se vrati na hrvatsko prijestolje. Prije tog susreta dužd je odbio razgovarati s Krešimirovim poslanicima. Split je Orseola primio s velikom pompom na čelu s nadbiskupom, a ondje se i neretljanski knez odrekao danka i prihvatio uvjete mira koje je dužd diktirao.[138]

Nakon nekoliko dana odmora u Splitu, krenuo je kazneni pohod na jug, prema Lastovu. Nije poznato je li doplovio ravno iz pravca Hvara ili je prišao Lastovu s istoka, pošto je osvojio i razorio Korčulu. O duždevom kaznenom pothvatu protiv Lastovaca potanko nas je izvijestio mletački povjesničar Ivan Đakon (Johannes Diaconus), suvremenik, a možda i očevidac događaja, u svojoj "Chronicon Venetum", čiji originalni rukopis nije sačuvan, ali jest prijepis iz 11. stoljeća.[139]

Improbos Ladestinae insulae habitatores aggredi conatus est, a quorum rabie Venetici illae praeter navigantes propriis facultatibus privati nudi saepissime evasere. Erat siquidem eadem insula scopulonis promontoriis circumscripta; licet aditum intrantibus non denegaret, montium tamen sublimitate estendebatur e quibus unus

137 Prema F. Šišiću dužd je napustio Veneciju 9. svibnja 1000. god., *Pregled povijesti*... op. cit. str.121.-122.

138 F. M. Appendini navodi da je jedan nepredviđeni događaj naveo neretljanskog kneza da prihvati uvjete mira u Splitu. Naime, Mlečani su bili zarobili jedan dubrovački brod koji se vraćao iz Apulije, natovaren srebreninom i voskom sa 40 neretljanskih trgovaca. Budući da je bilo razloga vjerovati da će Mlečani s njima loše postupiti, njihova se rodbina pobunila i prisilila kneza da sklopi mir. *Notizie*... op. cit., tom I., str. 249.

139 Johannis Diaconus, *Chronicon Venetum*, ed. Monticolo, Roma, 1890., str. 155. Taj događaj navodi i mletački ljetopisac Andrija Dandolo (oko 1307.-1354.) koji je skoro od riječi do riječi prepisao tekst Ivana Đakona (A. Danduli, *Chronica Venetum*, vol. XII.,ed. Muratori, str. 227.-230.; Rački, *Documenta*... op. cit., str. 424.-428.)

murorum menibus turriumque hedificiis munitus inexpugnabilis ab omnibus habebatur.

"Naumi (rečeni vladar) napasti nečasne stanovnike otoka Lastova, od čijeg su bijesa Mlečani vrlo često, kad su tuda plovili, morali bježati goli i bez vlastitog imutka. Bio je k tome taj otok okružen grebenastim rtovima; premda nije priječio mogući prilaz onima koji su ulazili ipak je zbog visokih brda od kojih je jedno imalo obrambene zidine i kule bio od svih smatran neosvojivim."

Ivan Đakon nastavlja: "Nato je naprijed rečeni vladar, skupivši veliko mnoštvo lađa prodro u neku luku onoga otoka, poručujući građanima da se okane tvrdoglavosti i dođu pod njegovu vlast, ili, neka znaju da će ih zarobiti. Ovi, preplašeni, odgovorili su pomirljivim riječima. Poslije je njima nadodao da ne mogu s njim postići mir ni pod jednim uvjetom, nego, ako sami razore grad, te ga razorenog, nepopravljivog i nenastanjivog napuste. Budući da uza sva nastojanja nisu prihvatili da to učine, digli su se da se opru tolikoj vojsci. Tada isti vladar zapovjedi da se njegovi vojnici pripreme za bitku i da žestoko na njih napadnu. A budući da je strm položaj otežavao pristup onima koji su se približavali, neprijatelji nastojahu preko svojih snaga da ih strelicama spriječe. Ipak, providnošću božjom, veći dio vojske provali s onoga mjesta gdje se otvaraše prilaz k utvrdi, preostali idući po stramputicama brda, zauzmu kule gdje se čuvahu spremišta za vodu. Namjestivši se na tim kulama, pritješnjivahu se borbom, dok (građani) klonuvši duhom, pošto su odložili oružje, moljahu klečeći samo to da budu izbavljeni od odurne pogibelji smrti. Stoga je dužd kao ljubitelj blagosti odredio da sve žive ostave na životu, samo je naredio da se grad uništi. Kad je to izvršeno, dužd je kao pobjednik krenuo natrag do crkve Sv. Maksima. Ondje dođe dubrovački nadbiskup sa svojima, i ovi se zakunu rečenome duždu i donesu mnoge darove."[140]

Uzevši naslov "dux Dalmatiae" Orseolo se vratio u Veneciju.

Orseolova kaznena ekspedicija otkriva nam važnost Lastova kao strategijske točke u plovidbi jadranskom istočnom obalom. Za otok, koji je do sada bio u tami, doznaje se da je sjedište odvažnih slavenskih pomoraca koji, zaštićeni jakom, skoro neosvojivom utvrdom, iz svojih skrivenih uvala napadaju i plijene mletačke trgovačke brodove, upuštajući se i u borbu s moćnim duždom.

Budući da do ovog događaja (ako se isključi spomen Konstantina Porfirogeneta sredinom 10. st.) nema pisanih izvora o Lastovu, o životu na njemu, njegovom stanovništvu, političkoj pripadnosti i sl., možemo govoriti, kako je spomenuto, jedino na temelju više-manje logičnih pretpostavki u kontekstu nama dostupnih zbivanja na tlu Dalmacije i oko nje. S tog stanovišta čini se da se život na Lastovu od početka 8. stoljeća odvijao u sklopu slobodne slavenske zajednice temeljene na prastarim slavenskim običajima i odredbama spomenutog zemljoradničkog zakona iz vremena

140 J. Lučić, *Iz srednjevjekovne*... op. cit., str. 30.
O rušenju lastovske utvrde od strane Orseola II. vidi: J. Lučić, ibidem str. 29.-32.; M. Lucijanović, *Lastovo u sklopu*... op. cit. str. 255.-256.; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*, vol. I., Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1980., str. 25.; F. Šišić, *Povijest*... op. cit., str. 121.-122.

cara Justinijana II. (685.-711.). Slavenski je živalj na otoku vrlo brzo postao dominantan i isključivi etnički element, na što ukazuje i sam naziv otoka (Lastobon) u doba Porfirogeneta.

Lastovo je, u sastavu Ravenskog egzarhata, dalmatinske arhontije, odnosno dalmatinske bizantske teme, bilo u direktnoj zavisnosti od Bizanta. U časovima nemoći bizantske države otok je vjerojatno, za kratko vrijeme, bio u sastavu Neretljanske kneževine (830.-867.). Od kada je pak knez Tomislav, okupivši oko Dalmatinske Hrvatske veliki dio hrvatskih oblasti, postao kraljem, upravu su, u ime bizantskog cara, vršili i hrvatski vladari (Tomislav i nasljednici) kao prokonzuli. Takvo je stanje trajalo do građanskog rata i pogibije hrvatskog kralja Miroslava, odnosno do polovice 10. stoljeća, od kada Lastovom ponovno upravlja Bizant.

Kao autonomna seoska općina Lastovo je plaćalo dužni porez državi, priznavalo je njezinu vlast, ali se moralo, kao i druge zajednice i dalmatinski gradovi, samo brinuti za svoju obranu i za svoje životne potrebe. Izravna ovisnost carstvu bila je minimalna, kao što je bila mala i skoro formalna vlast hrvatskih prokonzula, pa su seoske općine, kao i gradovi, bili u svojoj upravi potpuno autonomni.

Za obranu od vanjskih neprijatelja otočani su na jednoj od uzvišica iznad naselja podigli jaku utvrdu, s koje su motrili široko jadransko prostranstvo, posebno morski pojas od Visa preko Korčule do Mljeta. U uvjetima autonomije, a shodno i postojećim prilikama na Jadranu, nisu dopuštali svakome da bez naknade prolazi pored njihova otoka ili da se za nevremena sklanja po otočkim uvalama. Prema svjedočenju Ivana Đakona, mletački trgovci su bili najčešća meta njihovih napada. Kada piše o napadima i pljačkama tih nečasnih otočana na mletačke trgovačke brodove i trgovce, koji su ostajali goli i bez imutka, Ivan Đakon upotrebljava izraz "rabies", ali ne kaže je li "rabies", taj bijes, bio katkada i opravdan zbog nedjela trgovaca u potrazi za drvom, stokom i robovima na otoku.

Bizant, uslijed paralelne angažiranosti protiv Samuila na Balkanu i protiv Arapa na istoku, nije bio u stanju energičnije djelovati na svoje otočke posjede na Jadranu (Visu i Lastovu), a ni efikasno zaštićivati svoje dalmatinske gradove od napada Krešimira i Gojislava. Bez stege u gusarskim napadima, na štetu mletačkih trgovaca, Lastovci su se ponašali kao i ostali otočki susjedi koji su također od Mlečana silom naplaćivali danak. Uostalom, bili su iste krvi. Svakako da gusarenje nije odgovaralo Bizantu. Nemoćni u obrani od hrvatskog ugrožavanja dalmatinske teme i suzbijanju gusarstva, prihvatili su Veneciju kao novog zastupnika svoje vrhovne vlasti, koja je vješto iskoristila svadu Držislavovih sinova.

Tako venecijanski dužd umjesto cara kažnjava Vis i Lastovo. Mletačka mornarica 998. godine osvaja Vis, čije stanovništvo postaje robljem u Veneciji. Petar Orseolo se ne okomljuje na Hvar, Brač, Korčulu i Mljet, već cilja na Lastovo, s namjerom da mu do temelja poruši sve što ima. To radi po odobrenju Bizanta, želeći uništenjem utvrde i razaranjem kuća onemogućiti i spriječiti buduće postavljanje bilo kakve zapreke svojim brodovima na putu za Levant i natrag.

Postoji nekoliko mišljenja o izravnoj vlasti nad Lastovom za vrijeme Orseolove vojne i razlogu njegovog okomljivanja na Lastovo.

Neki autori, a među njima i Lucijanović,[141] pretpostavljaju da su Lastovci u drugoj polovici 10. stoljeća prešli pod izravnu vlast neretljanskog kneza. Na toj poziciji, oni ubrzo postaju strah i trepet mletačkim trgovcima kojima pljačkaju brodove. Dužd se okomio na neretljanske oslonce moći, osvajajući Vis i osvetnički razarajući Lastovo. Pošto su utvrde razrušene, a stanovništvo pobijeno ili odvedeno u roblje, slava odvažnih i smionih pomoraca Neretljana nestaje.

Postoji i druga pretpostavka. Naime, Lastovo se u 10. st. nalazilo u sastavu hrvatske države. Budući da je Petar Orseolo bio u neprijateljstvu s hrvatskim kraljem Krešimirom i da u Zadru nije želio primiti i pregovarati s njegovim predstavnicima, moguće je da je Orseolo napao i srušio lastovsku utvrdu jer je bila pod Krešimirovom vlašću.[142]

Lucijanović pretpostavlja da se utvrda na Lastovu u doba osvajanja Petra Orseola nalazila na vrhu brda Glavice iznad lastovskog naselja. Lucijanovićeva tvrdnja u suprotnosti je s mjesnom usmenom predajom koja kazuje da je u Ublima postojao grad s 12 tisuća duša, kojeg je mletački dužd skupa s tvrđavom dao razoriti. Lucijanović smatra da je predaja iskrivljena jer "je u kraju Ubli do dolaska Slavena opstojalo rimsko naselje, pa je narodna mašta, kada je točan red događaja izblijedio, spojila sjećanje na rimsko naselje s uspomenom na razorenje tvrđave od mletačkog dužda, te ovu smjestila tamo, gdje su latinski stanovnici imali svoje obitavalište. Do ovog zaključka dovodi činjenica, što u kraju Ubli, ni na jednom okolnom brdu nema ni najmanjeg traga kakvim ruševinama, a to bi se svakako još moralo vidjeti, jer zub vremena nije mogao za oko tisuću godina uništiti golemu hrpu kamenja, ostatke tako velikog utvrđenja".[143]

Ivan Đakon locirao je utvrdu na jednom visokom brdu u lancu uzvišica koje okružuju otok i koje priječe prilaz s mora. Pretpostavimo li da je mletačka flota prišla Lastovu s istoka (s Majsana), onda Glavica, između četiri istaknuta vrha sjeveroistočne strane Lastova (Nori Hom, Velji vrh, Glavica, Sozanj), vidno odskače kao uzvisina koju bi svatko bez razmišljanja odabrao za promatračnicu. Prilaz uzvisini na kojoj je bila sagrađena tvrđava bio je, kako tvrdi Ivan Đakon, veoma strm sa morske strane, što i odgovara geomorfološkim odlikama toga brda. Đakonova "civitas" mogla je pak odgovarati starom naselju koje se pružalo niz južni obronak Glavice i bilo zaklonjeno od pogleda s mora.

Narodna predaja kazuje da je dužd, pošto je razorio grad, naredio stanovnicima da se presele u unutrašnjost otoka. Predaja kazuje da je ondje postojala šuma, i to na mjestu današnjeg Lastova. Navodno je Orseolo tim preseljenjem kanio prisiliti

141 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 255.; V. Foretić, *Otok Korčula*, Zagreb, 1940., str. 25.-58.; K. Jireček, *Istorija Srba 1*, Beograd, 1952., str. 118.; F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925., str. 282.-283.

142 J. Lučić, *Iz srednjevjekovne*... op. cit.
Petar Skok pretpostavlja da je Lastovo ili pod Bizantom ili pod Venecijom, *Slavenstvo*... op. cit. str. 219.-221.

143 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 256.-257.; J. Lučić, *Iz srednjevjekovne*... op. cit., str. 31.-32.

mještane da se okane gusarenja, budući da na tom dijelu otoka nije postojala odgovarajuća luka. Tvrdnja da je lokacija za novo naselje bila šumovita i pusta, ne odgovara stvarnosti. Pod Glavicom, a i u samoj Lučici, od davnine je živio čovjek, i u predpovijesno vrijeme i u vrijeme Grka i Rimljana, pa ako se stanovništvo iz Ublija u jednom povijesnom trenutku ondje i sklonilo, onda je to preseljenje, zbog straha od gusara, učinjeno vjerojatno ondje gdje je život već postojao.

Ni tijekom najnovijih građevinskih zahvata u Ublima nisu nađeni nikakvi tragovi čvrsto zidanih građevina slavenskog življa. Navodni potres koji je ostatke grada sakrio u dubini Veljega laga demantiraju ostaci rimskih građevina, pa stoga nije uputno potpuno odbaciti narodnu predaju, pogotovo ako ona živi u maloj zajednici. Naime, treba uzeti u obzir da je jedina luka koja je mogla primiti brodove Orseolove ekspedicije bila luka u Veljem lagu. S tim u vezi, nije isključeno da su Orseolovi plaćenici, kad su se iskrcali na otok, mogli opljačkati i zapaliti manju težačko-pastirsku nastambu u okolici luke Ubli. Nakon odlaska osvetoljubivih Mlečana, preživjeli napuštaju staro obitavalište i preseljavaju se pod razorenu utvrdu, pomažući obnovi porušenog "grada". Bez obzira na neke nedoumice, Lucijanovićeva pretpostavka da je razorena tvrđava bila na Glavici, a "grad" pod Glavicom, izgleda najlogičnija i stoga najbliža istini.

Činjenica je da stanovništvo poslije Orseola više nije bilo sklono pomorstvu. Mogući razlog ne mora biti što se ono skrasilo na mjestu koje nema odgovarajuće luke, već njegova malobrojnost. Ivan Đakon, doduše, kaže da je mletački dužd svim preživjelima poklonio život, ali ne precizira koliko ih je ostalo na životu. Ne vjerujem da su prema tom "nečasnom stanovništvu" vojnici imali previše milosti. Teško je također vjerovati da je dužd u "svojoj blagosti" propustio priliku da svoje ratne galije popuni kojim galijotom ili da se u Veneciju vratio bez rasnog primjerka nečasnog slavenskog gusara. Mletački su vojnici, prema opisu, nadirali s morske strane, a utvrdu i naselje branili su svi sposobni za borbu. Mogućnost da prežive imali su starci i djeca te oni koji su se prije i tijekom samog okršaja razbježali i sklonili u zabite i šumovite predjele otoka. Narodna predaja govori da su preživjele samo 36 obitelji.

Bilo kako bilo, činjenica je da Lastovo u sljedeća dva i pol stoljeća, sve do ulaska u sastav dubrovačke komune, gubi svaki značaj i postaje periferna, nezanimljiva jadranska točka u srednjevjokovnoj povijesti. Život je na njemu praktički uništen. Ostala je možda koja čvrsta građevina i vrlo mali broj stanovnika. Stanovništvo koje će se tijekom vremena tihim doseljavanjem brojčano povećavati, priklonit će se isključivo poljoprivredi i stočarstvu, ne mareći puno za pomorsku tradiciju.

LASTOVO DO PRIKLJUČENJA DUBROVAČKOJ KOMUNI

Povijest Lastova tijekom 11. i 12. stoljeća možemo graditi isključivo na temelju pretpostavki, jer povijesnih izvora za ovo razdoblje nema, osim podatka da je na splitskom crkvenom saboru 1185. određeno da Lastovo pripadne hvarskoj biskupiji.

Mletačka vlast nije dugo trajala u Dalmaciji. Nakon Samuilove smrti (1014.) vojska cara Bazilija II. likvidirala je njegove države. Kneževine Raška, Duklja, Travunija i Zahumlje ponovno su podvrgnute neposredno Bizantu. Međutim, Bizantsko Carstvo, od smrti cara Bazilija (1025.) do dolaska na vlast Aleksije I. Komnena (1081.), proživljavalo je teške trenutke. Na poziciji careva redalo se dvorsko plemstvo, zapuštala se obrana zemlje, a dvor se nastojao ojačati bezobzirnom poreskom politikom prema stanovništvu. Taj neizdrživi poreski pritisak bio je jedan od uzroka što je 1040. u slavenskim zemljama istočnog Balkana došlo do ustanka protiv bizantske vlasti.

Srpski knez Stefan Vojislav podigao je ustanak u Duklji, a njegov sin Mihajlo zavladao je Zahumljem i podvrgao Rašku svojoj vlasti. U uvjetima suparništva koji su vladali između Rima i Bizanta nakon raskola između istočne i zapadne (rimske) crkve (1054.), papa Grgur VII. okrunio je kneza Mihajla za kralja (1077.).

Kralj Krešimir IV. vlada jakom Hrvatskom (1058.–1074.) u čijem se sastavu nalazi Slavonija, Neretljanska oblast i bizantska Dalmacija, ali ta okolnost nije poništavala načelno vrhovništvo Bizanta nad područjem dalmatinske teme. Krešimirov nasljednik, kralj Zvonimir (1075.–1089.), upravu nad gradovima i otocima dalmatinske teme preuzeo je s bizantskim odobrenjem.

Nemoć Bizantskog Carstva osjetila se i u Južnoj Italiji, gdje su Normani s Robertom Gviskardom postali gospodari bizantske Italije. Nastojanjem pape Grgura VII. stvoren je normansko-hrvatski savez, koji je na čelu s Robertom Gviskardom imao početnih ratnih uspjeha protiv Bizanta, ali se brzo raspao nakon smrti Roberta i Grgura 1085. godine. Na strani Normana bio je i nasljednik dukljanskog kralja Mihajlo Bodin (1082.–1101.) koji učvršćuje svoju državu i u Baru osniva katoličku nadbiskupiju koja će kasnije, zbog jurisdikcije, postati kamen smutnje između Nemanjića, pape i Dubrovnika.

Izborom najuglednijeg bizantskog vojskovođe Aleksija Komnena za cara (1081.-1118.) započelo je novo razdoblje oporavka Bizantskog Carstva. Zbog ugroženosti od Pečeneza iz istočne Bugarske i od turskih Seldžuka iz Male Azije, koji su bili zauzeli Jeruzalem (sveta mjesta), bizantski car zatražio je pomoć od katoličkog zapada, posebice od pape Urbana II., s kojim se tada pomirio. Već krajem ljeta 1096. započela je prva križarska vojna koja je sredinom ljeta 1099. kulminirala oslobođenjem Jeruzalema.

Nakon smrti kralja Zvonimira, u Hrvatskoj je nastalo bezvlađe, a dalmatinski temat opet je združen s carstvom. Prilikom pohoda ugarskog karalja Kolomana na Dalmatinsku Hrvatsku, car Aleksije nije mogao pomoći dalmatinskoj temi zbog zauzetosti križarskim ratom pa je pomoć ponudila Venecija. Tako je dužd Vitale Micheli preuzeo temat pod svoju vlast pa su oba vladara, i dužd i Koloman, u ugovoru o prijateljstvu naglasili da imaju nasljedno pravo na stečene posjede Dalmacije i Hrvatske. Koloman je 1102. okrunjen za kralja Hrvatske i Dalmacije, a već 1105. bez velikog napora dobiva i dalmatinske gradove, postajući gospodarem istočne jadranske obale sve do Neretve. Navodno je pristanak Bizanta uslijedio radi rodbinskih veza, a Venecija je morala prihvatiti carsku odluku zbog trgovačkih interesa.

Dalmatinski gradovi i otoci ostali su pod vlašću i Kolomanova sina, kralja Stjepana. Međutim, bizantsko neraspoloženje zbog dinastičkih intriga u ugarsko-hrvatskoj kraljevini i približavanje Venecije, dovelo je do toga da je dužd Domenico Michieli, pri povratku iz Svete zemlje, stavio pod svoju vlast Dubrovnik, Korčulu, Hvar, Brač... Navodi se da je Korčula 1125. godine, zaslugom plemića Popone Zorzija, došla pod vlast Venecije.

Car Emanuel Komnen stupio je 1143. na bizantsko prijestolje sa tvrdnjom da sve zemlje koje su nekoć bile unutar granica Rimskog carstva pripadaju njemu. Zahvaljujući tome sukobio se s ugarsko-hrvatskim kraljem Stjepanom i s Venecijom, a ishod je bio da je mnoge zemlje stavio pod svoju krunu, među njima i Dalmaciju. Sve do njegove smrti (1165.) bizantsku je vlast u Dalmaciji obnašao carski namjesnik sa sjedištem u Splitu.

Vlast Duklje nad Zahumljem trajala je jedno stoljeće (1050.–1149.), a potom je tim područjem zavladao Desa, sin raškog župana Uroša I. i stric Stjepana Nemanje. Nakon što je Desa izabran za velikog župana u Raškoj (1153.), napustio je Zahumlje koje je kao odijeljena administrativna pokrajina ostalo u sastavu raške države. Raškom je 1170. zavladao veliki župan Stefan Nemanja koji je za života cara Emanuela bio blizak ugarskom dvoru. Želeći zemlju osloboditi bizantske vlasti bio je i saveznik Mlečana. Zahumlje se za života cara Emanuela nalazilo u sastavu dalmatinske bizantske provincije, gdje je, podložan bizantskom caru, vladao Nemanjin brat Miroslav (1171.–1197.) oženjen sestrom bana Kulina.[144]

---

144 O svemu tome vidi: F. Šišić, *Pregled povijesti*... op. cit., str. 122.-144., 184.-188.; M. Brandi, *Srednjovjekovno*... op. cit., str. 456.-464.; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*... op. cit., str. 37.-51.

Čim se doznalo za smrt cara Emanuela, počeli su se dizati njegovi dotadašnji vazali i proglašavati se nezavisnima. Prema pisanju dubrovačkih povjesničara[145], kaos koji je nastao u Bizantskoj Carevini dobro je došao Stefanu Nemanji koji je krenuo u osvajanje dalmatinskih gradova i otoka. Tako je Nemanjin brat Stracimir krenuo brodovljem u osvajanje otoka Korčule, ali je bio loše sreće jer su ga Korčulani opkolili i spalili mu brodove. Budući da su zazirali od srpske vlasti, kao uvjet za slobodu nalože Stracimiru da svojoj braći Nemanji i Miroslavu odrekne pravo humskih knezova nad Korčulom i Visom[146]. Nemanja je teško preživio korčulansku katastrofu pa je s bratom Miroslavom pokušao osvojiti Dubrovnik, ali im pokušaj nije uspio zbog intervencije Normana kao dubrovačkih saveznika. Mir između Dubrovnika i Nemanje sklopljen je 1186. godine.[147]

U mirovnim pregovorima koji su nakon smrti cara Emanuela uslijedili između ugarsko-hrvatskog karalja Bele III. i Bizanta, Dalmacija je potpala pod Ugarsko-Hrvatsku državu. Bizant se odrekao svog prava na Dalmaciju. Pod Belom III., za pape Lucija III., splitski nadbiskup Petar sazvao je 1. svibnja 1085. u Splitu Crkveni sabor cijele svoje nadbiskupije. Na tom Saboru bio je i novoizabrani hvarski biskup Miha. Prema saborskom zaključku hvarskoj su biskupiji pripojene župe Hvar, Brač, Vis, Korčula, Lastovo, Mulcer i Krajina (Makarsko primorje).[148]

Budući da se u srednjem vijeku crkvene granice skoro u pravilu poklapaju s političkim, nema razloga drukčije zaključiti već da su navedeni otoci iz sastava dalmatinske bizantske provincije prešli pod suverenitet Ugarsko-Hrvatske države.

Lastovo, opustošeno mletačkim osvajanjem s preplašenim i malobrojnim stanovništvom, čiji je najvitalniji dio bio pobijen ili odveden u roblje, bez naselja, bez utvrde, bez brodova, okreće leđa moru. Ako je vjerovati mjesnoj predaji, 36 odnosno 40 obitelji koje su preživjele Orseolovu vojnu, pristupaju mukotrpnom poslu u obnovi svojih porušenih domova, a budući da ih more više ne zanima, upiru pogled na obradiva zemljišta i šumovite dolove i pašnjake Prežbe, Mrčare i "Vejog otoka".

Pretpostavljam da im je jedna od prvih briga bila obnova crkve matice. Slabo vični graditeljstvu koriste srušeni kamen pa ga nepravilno slažu i obilno zalijevaju vapnom. Ali matica u čast drevnim zaštitnicima, svetim vračima Kuzmi i Damjanu,

---

145 Mavro Orbin krajem 16. st., Ivan Gundulić u 17.st., Džono Rastić u 18.st.

146 Orbin navodi Korčulu, dok Rastić spominje i Vis, a kao uzrok Stracimirovog napada na Korčulu i Vis navodi "jer su se nalazili pod Zahumljem, ali više mu nisu bili poslušni". — *Chronica Ragusina Junii Resti, Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, knj. 25, ed. Natko Nodilo, Zagreb, 1893., str. 60.

147 Kopija tog ugovora čuva se u dubrovačkom arhivu. Vinko Foretić piše : "Postoji onodobna kopija ugovora, ali i ugovor i kopija imaju praznina koje se ne mogu popuniti. Kako su u kasnijih pisaca Gundulića i Rastića nabrojeni uvjeti ovog ugovora, možemo s njihovom pomoću nadoknaditi pasus u kojem se određuje da Dubrovčani ne mogu tražiti za sebe Korčulu i Vis". (V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*... op. cit., str. 45.

148 *Pharensis episcopus habeat sedem suam in Phar et habeat has parochias: Phar, Braciam et Lissam, Corceram, Lastam et Mulcer et totam Crainam* (SCD, op. cit., II., str. 193.)

vjerojatno niče na starim temeljima na "grži" iznad "Dovca". Oko nje pa prema Višjem Pjevoru, niz prisojni obronak brda Glavice, postupno rastu skromne potleušice, drvene, u suhozidu, u čvrstom kamenu, pokrivene pločama i slamom. Kuće su udaljene jedna od druge, jer zbog malobrojnosti nije ih nužno graditi na uskom prostoru, pa se zemljište između njih iskrčuje i međama ograđuju vrtovi i voćnjaci. Koriste se stari puteljci, probijaju se novi, klešu se stubišta, dubu gustjerne za vodu, sade se bajami, rogači, smokve, murve... Za njih malobrojne otok je velik.

Tijekom stoljeća stizali su na otok ljudi zbog raznoraznih motiva i iz raznih krajeva primorske i otočke Dalmacije i Zahumlja. Prirodno je da će došljaci na početku imati niski životni standard, pa ako nisu bili zetovi ili zanatlije, bili su prisiljeni krčiti neobradive površine. Što su iskrčili i nasadili bilo je njihovo. Valjda su tako i nastali nazivi pojedinih dolova, kao dol udovica (Dovin do), dol župana (Župan do), dol Radoslava (Radaž do), Kovačin dolac... Pristupajući mukotrpnom poslu za golu egzistenciju, vjerojatno su morali biti i pastiri, težaci, nadničari, sluge (djetići) nekog gazde dok ne bi stali na vlastite noge. Međutim, postupno su se stapali sa starosjediocima, sudjelujući kao punopravni članovi u životu zajednice, župe slobodnih ljudi, u kojoj su važili nepisani zakoni — običaji.

Zajednica je nastavila živjeti i poslije Orseola s pravima i obvezama proisteklim iz statusa slobodne seoske općine malih posjednika sa svojom unutarnjom autonomijom, priznavajući, možda u vidu nekog zemljišnog poreza, svog nominalnog gospodara koji se često mijenjao. Lastovo u 11. i 12. stoljeću nije bilo naročito zanimljivo krunjenim glavama, nije više ugrožavalo ničiju plovidbu, bilo je slabo naseljeno i daleko nasred Jadrana. Ono je ipak ostalo u sferi bizantskih interesa, pa je u skladu s neotuđivim pravom Bizanta na Dalmaciju nominalno pravo nad Lastovom imalo Bizantsko Carstvo. Što je katkada ta vlast bila izvan bizantskih ruku, ovisilo je o privremenoj bizantskoj slabosti, a ponajviše o njegovom odobrenju.[149]

Neki žele da je Lastovo u doba bizantske nemoći i stvaranja dukljanske države bilo pod vrhovnom vlašću Zahumlja, pa skupa s njime i pod vlašću dukljanskih vladara.[150] U tijeku ova dva stoljeća u upravljanju Lastovom smjenjivali su se zahumski kneževi-arhonti, ugarsko-hrvatski kraljevi, a možda i mletački duždevi, sve dok nije došlo pod izravnu vlast carskog namjesnika u Splitu. Možda je za vladanja cara Emanuela i bilo u sastavu Miroslavljeva Zahumlja kako to navode pojedini dubrovački kroničari.[151]

U svakom slučaju bizantsko pravo nad Lastovom, iako nominalno, imalo je malo utjecaja. Formalna je bila i "vlast" raznih upravljača koji nisu dirali, valjda iz

149 M. Brandi, Srednjovjekovno... op. cit.

150 V. Foretić, *Lastovo*, *Pomorska enciklopedija*, Zagreb, 1957., str. 616.-617.
F. Šišić, tijekom 11. st. stavlja Lastovo u sastav dukljansko-srpske države (*Povijest Hrvata*... op. cit., str. 452., 457.), J. Lučić smatra da je Lastovo u 11. stoljeću u sklopu hrvatske države, u 12. stoljeću privremeno pod Bizantom, nakon čega se vraća pod suverenitet Ugarsko-Hrvatske (*Iz srednjevjekovne*... op. cit., str. 32.)

151 (Džono Rastić), *Chronica Ragusina Junii Resti*, u izdanju Natka Nodila, Zagreb, 1893.

nemoći ili nezainteresiranosti, unutarnje ustrojstvo otočke zajednice. Za trajanja bizantskog vrhovništva i njegove posebne politike prema selu, nije bilo veće opasnosti da Lastovo tu svoju autonomiju izgubi. To se promijenilo prestankom bizantskog prava nad Lastovom (1185.), kako će se u daljnjem izlaganju vidjeti.

Naseljavanje otoka nastavlja se i tijekom 12. stoljeća. Došljaci, imovno siromašni, prihvaćaju primitivnu zemljoradnju i stočarstvo, pa i mjesto stanovanja prilagođavaju svom mukotrpnom poslu po raznim otočkim predjelima. Stanovništvo je zasigurno brojnije, iako nemamo potvrdu o njegovu broju. Po osobnim imenima koje će nositi njihovi unuci i praunuci u drugoj polovici 13. st., točnije od 1280. godine, možemo kazati da i ovo stanovništvo nosi isključivo narodna hrvatska imena, dok su svetačka rezervirana za rustične crkvice koje su gradili diljem otoka. Kao materijalni ostaci graditeljske djelatnosti iz 11. i 12. st. smatraju se crkvice Sv. Luke i Sv. Jurja na Prežbi.

Zaslugom starosjedioca tradicija kršćanstva nije prestajala na otoku. Uvriježeno vjerovanje da je tek početkom 9. stoljeća došlo do pokrštavanja dalmatinskih Hrvata, a da su Neretljani još sredinom 10. st. bili neznabošci, nije prihvatljivo za Lastovo, kao ni za otok Korčulu.[152] Hrvati su, prelazeći na otok tijekom 7. i 8. stoljeća, donosili sa sobom svoje običaje, jezik i pogansku vjeru, a kako je slavenska preobrazba Lastova ubrzano napredovala, tako je neznaboštvo pod utjecajem bizantske vlasti i romanskog stanovništva ustupalo mjesto kršćanstvu. Nazivi kao što su Pogani Homac i Nori Hom možda svjedoče o otporu tom procesu pokrštavanja. Takvo stanje na otoku, kao i naseljavanje već davno krštenih stanovnika, bili su pogodni uvjeti za gradnju crkvica po otoku.

Dvanaesto stoljeće je doba križarskih ratova i masovnih hodočašća zanesenih vjernika na Kristov grob. Postoji priča o Lastovcima kao o djeci gubavaca, ali je ona mnogo mlađa i nastala je u vrijeme kad se susjedne Višane tjeralo sa zaposjednutog Sušca. Tada se pričalo da su oboljeli hodočasnici od gube (lepre), ugledavši na povratku iz Svete Zemlje pusto Lastovo, naselili otok, odnosno da su Dubrovčani svoje gubavce, ne znajući kamo će s njima, slali u lazaret na Lastovo.[153] Ova priča možda ne isključuje mogućnost da su na nekom otočiću lastovskog arhipelaga mogli biti dopremljeni i ostavljeni neki od bolesnika.

Život na otoku je tekao, ali ne znamo kako. Nismo, međutim, daleko od istine kažemo li da se nije puno razlikovao od onoga kakav će se odvijati jedno ili dva stoljeća kasnije. Znajući koliko je otočanima bilo stalo do slobode u svakom pogledu, možemo pretpostaviti da su sa strepnjom promatrali nepoznate brodove koji su prolazili pokraj njihova otoka ili se sklanjali za nevremena u njihovim uvalama. Ali za vanjske događaje, živeći na periferiji i zauzeti svakodnevnim teškim poslom, nisu imali vremena, a vjerojatno ni interesa.

152 Naveli smo pretpostavku da je i u samom naselju pod utvrdom mogla postojati crkvica Sv. Kuzme i Damjana i prije Orseolove vojne. Kršćanske crkvice na Korčuli i prije 9. stoljeća imamo u Blatu (Sv. Kuzma i Damjan, Sv. Križ), a na otočiću Majsanu crkvicu Sv. Maksima.

153 C. Fisković, *Lastovski spomenici*. op. cit., str. 100.

PRIKLJUČENJE LASTOVA DUBROVNIKU

Lastovo se u drugoj polovici 13. st. dobrovoljno predalo Dubrovniku. Da bi se bolje rasvijetlio ovaj ključni događaj lastovske povijesti, nužno je pogledati što se oko njega zbivalo neposredno prije.

Padom Carigrada 1204. i osnivanjem Latinskog Carstva, uloga Venecije, kao političke i gospodarske sile na Jadranu, postaje presudna. Dubrovnik je, kao najznačajnije središte Gornje Dalmacije, raspadom Bizantskog Carstva, ostao bez zaštite. U njegovu su zaleđu jačale dvije dojučerašnje bizantske vazalske države: feudalna Srbija Nemanjića i Bugarsko Carstvo stvoreno nakon ustanka 1185. godine. Strahujući da bi Nemanjići s kojima su bili u pograničnim sporovima mogli pokušati osvojiti i sam grad, Dubrovčani zatražiše i dobiše mletačko vrhovništvo. Tako je u grad došao mletački knez (*comes, conte*) koji će kao predstavnik mletačkog senata stajati na čelu dubrovačke općine od 1205. do 1358. godine.

Stefan Nemanja, koji je nakon smrti cara Emanuela pripojio Dukliju (Zetu) i Travuniju (Trebinjsku oblast) svojoj zemlji, osvaja Kotor 1186., a potom Bar (1189.) kao posljednji ostatak dukljanske države. I dok njegov mlađi sin Stevan Nemanjić (1169.–1227.) prima kraljevsku vlast iz Rima 1217. god. (Stefan Prvovjenčani), dotle stariji sin Sava uspijeva isposlovati priznanje autokefalnosti (samostalnosti) srpskoj pravoslavnoj crkvi. Iz Stona je protjeran katolički biskup, a u gradu se osniva pravoslavna episkopija za Humsku kneževinu koja uvjetuje i brzo širenje pravoslavlja na tom prostoru. (*Cujus regio, illius religio*).

Početkom 13. st. Zahumljem vlada Petar, stariji sin kneza Miroslava. Nesređene prilike u Humu dovele su do intervencije Stefana Nemanjića koji je još prije 1217. cijelu humsku oblast podijelio između tri Miroslavljeva sina: Petru je pripao zapadni dio i Neretvanska krajina (vladao je do 1227., a potom do 1229. njegov brat Toljen, oba kao vazali ugarsko-hrvatskog kralja), Andriji je pripao istočni dio sa Stonskim Ratom i Slanskim primorjem (po ugovoru s Dubrovnikom sklopljenim 1215.), a ostatak je pripao trećem sinu Radoslavu. Nakon Toljenove smrti Andrija je proširio svoju vlast i na zapadni Hum.

Za vladanja ugarsko-hrvatskog kralja Bele III. pojedinci su dobivali od vladara, koji se smatrao vlasnikom cijelog državnog teritorija, velike posjede — feude, tako

da su i pojedine obitelji postajale unutar svojih feuda sve više nezavisne i osiljene (krčki knezovi zvani Frankopani, bribirski zvani Šubići, omiški Kačići itd.). Kačići su primjerice bili predvodnici Omišana koji su kao pomorci, već u ovo vrijeme, bili poznati kao drski gusari.[154]

Godine 1196. na prijestolje Ugarske dolazi Belin stariji sin Emerik, a mlađi sin Andrija samostalno vlada Hrvatskom i Dalmacijom kao herceg, potvrđujući povlastice i posjede dalmatinskim crkvenim ustanovama. Kao kralj (od 1205.) Andrija II. još jače učvršćuje pozicije feudalaca i nastavlja dijeliti povlastice i imunitet templarima u Hrvatskoj i Dalmaciji.[155] U borbi sa svojim protivnicima oslanjao se na krčke knezove, kojima je njegov otac Bela III. dao Modrušku županiju (1193.), a on im je poklonio Vinodol (1225.), na bribirske knezove Šubiće i druge. Andriju je 1235. naslijedio njegov sin Bela IV. za čijeg se vladanja zbila provala Mongola u Ugarsku i Hrvatsku, a sam kralj spasio je život bijegom u Trogir (1242.).

Provala Mongola (Tatara) na Balkanski poluotok, kao i promjena na prijestolju u Bugarskoj (smrt cara Asena II.), omogućile su Stefanu Urošu I., sinu Stefana Prvovjenčanog, da zbaci s vlasti brata Vladislava, Asenina zeta. U Srbiji je prije njega kratko vladao treći brat Stefan Radoslav kojeg je s vlasti zbacio Vladislav. Kralj Stefan Uroš I. odmah je s Dubrovnikom sklopio ugovor o prijateljstvu, a to je učinio i zahumski knez Andrija za vrijeme dubrovačkog kneza Jakova Dolfina (1247.–1249.). Uroš I. vladao je Srbijom 33 godine (1243.–1276.) i za to je vrijeme vodio nekoliko ratnih sukoba s Dubrovnikom.

Crkvena vlast, prestankom bizantskog prava na Dalmaciju 1185. godine, iste godine ujedinjuje Lastovo, Korčulu i ostale srednjodalmatinske otoke u zajedničku hvarsku biskupiju podložnu splitskoj metropoliji, smatrajući ih sastavnim dijelom Ugarsko-Hrvatske države.

Otočke zajednice (općine — *comunitates*) imale su svoju unutarnju autonomiju. Međutim, u uvjetima feudalnog društva takvoj su autonomiji prijetile velike opasnosti. Mogućnost da vladar pokloni nekom svom velikašu otok ili otoke ili da netko preuzme vlast nad njima, pošto ih je vladar na temelju nekog nasljednog prava prodao, bili su prvenstveni razlozi koji su držali na oprezu stanovništvo otočkih zajednica. Vidjeli smo da na dijelove bivše bizantske Dalmacije, uz ugarsko-hrvatskie vladare, polažu pravo i mletački duždevi, a javljaju se i zahuktali srpski vladari, smatrajući sebe nasljednicima zahumskih arhonta i dukljanskih kraljeva. Stoga su razne komune bile prisiljene misliti na vlastitu obranu i pronalazak novih strategija za očuvanje i

---

154 Napad i pljačka nekih brodova koji su prevozili pomoćne čete u Svetu Zemlju bio je povod da se papa Honorije III. angažira protiv njih. Godine 1221. poslao je u Dalmaciju svog legata Akoncija sa zadatkom da pokrene sveti rat protiv heretika i gusara, a radi toga obratio se za pomoć kralju Andriji, Splitu i Dubrovniku.

155 Potvrđuje im grad Senj, a za svog namjesnika u Hrvatskoj, prije odlaska u križarski rat, postavlja fra Poncija, velikog meštra tog viteškog reda. Njemu je u Splitu (1217.), na proputovanju za Palestinu, darovao Klis da u njemu naizmjenice drži braću svoga reda.

zaštitu svojih autonomija. Zato su za svog komesa birale nekog hrvatskog ili humskog velikaša kojeg su smatrali najpogodnijim zaštitnikom njihove samostalnosti.[156]

Korčula, kao jasan dokument svog autonomnog života, vrlo rano donosi općinski statut, po nekima čak 1214. godine.[157] I Lastovo je kao seoska općina živjelo samostalno i vjerojatno tražilo pogodnu zaštitu. Prirodno je da su se mnogi velikaši natjecali u pridobijanju naklonosti tih nezaštićenih zajednica, jer im je ona donosila znatne materijalne dobitke. Iz povijesnih izvora doznajemo da je 1215. dubrovački knez Ivan Dandolo pokušao u vlastitoj režiji pridobiti za Dubrovnik otoke Mljet i Korčulu, ali u tome nije uspio pa mu se Dubrovnik obvezao nadoknaditi troškove.[158]

Ugarsko-hrvatski kralj Andrija II. dariva 1221. otoke Hvar, Brač, Korčulu i Lastovo krčkim knezovima Henriku i Servidonu zbog učinjenih usluga. Papa Honorije III. takvu darovnicu potvrđuje i postavlja posjede pod papinsku zaštitu. *Primajući vas pod zaštitu sv. Petra i svoju, potvrđujemo vam apostolskim autoritetom i utvrđujemo zaštitom ovog pisma da četiri otoka položena između Splita i Omiša, to jest Hvar i Brač, Korčula i Lastovo s malim otocima i drugim njihovim pripadnostima, koje, kako smo razumjeli da je predragi u Kristu sin naš (Andrija) slavni kralj ugarski, zbog naknade mnogih usluga koje ste mu iskazali, darovao vam iz čiste darežljivosti kao što ih pravedno i mirno posjedujete.*[159]

Napomenuli smo da je kralj Andrija bio vrlo darežljiv prema svojim vjernim plemićima, templarima i crkvi.[160] Nije nam poznato zbog kakvih je zasluga kralj Andrija poklonio frankopanskim knezovima spomenute otoke. Znamo da je većina križara otputovala iz Splita u Svetu Zemlju na unajmljenim mletačkim ankonitanskim lađama i da kralj nije imao novca platiti Veneciji najamninu za te lađe pa se u njezinu korist odrekao svojeg prava na Zadar. Krčki knezovi su kao mletački vazali vjerojatno sudjelovali u prijevozu kraljevske vojske na svojim brodovima pa ih Andrija nagrađuje, dajući im u feud srednjodalmatinske otoke. Bliže istini bit će da su se krčki knezovi odazvali pozivu pape Honorija III. i kralja Andrije na borbu protiv Kačića, pa im kralj kao feud i u svrhu zaštite poklanja one otoke koji su bili meta omiških gusarskih napada.

---

156 Tako je za Splitskog kneza (1225.) bio izabran humski knez Petar.

157 V. Foretić, *Otok Korčula*... op. cit., str. 225.

158 SCD III., 134.

159 *Honorius... dilectis nobilius viris H.et S.comitibus de Veglia personas vestras sub protectione beati Petri suscipientis et nostra, quatuor insulas inter Spaletum et Ulmes sitas, videlicet Faram et Braczam Corzuram et Laugurstam cum parvulis insulis et aliis pertinentiis suis, quas intelleximus carissimum in Christo filium nostrum regem Ungarorum illustrem inrecompesationem multorum servitiorum quae exhibuertis eidem de mera liberalitate donasse, sicut ea juste et pacifice possidetis et in instrumento regis ipsius confecto exinde continetur, auctoritate vobis apostolica confirmamus et presenti scripti patricinio comuenimus* (SCD III., 190.-191.)

160 Primjerice, na proputovanju za križarski rat (1217) u Splitu je kanonicima darovao zemljište oko stare Salone, a oni su darovnicu dali papi Honoriju III. da je potvrdi. (SCD III., 160., 181.)

Krčki knezovi, kako izgleda, darovnicu nisu ostvarili. Razlog može biti različit, a najvjerojatniji je da ih narod nije želio. Kneževska vlast, stvarna ili samo nominalna, bila je slabo jamstvo Lastovu da živi spokojno. Krčkim knezovima otok je bio sporedan i previše udaljen pa stoga i slabo zaštićen. Vjerojatno su krčki knezovi zadržali samo nominalnu vlast nad otokom, jer stanovnici, kao slobodni zemljovlasnici, nisu htjeli postati kneževski kmetovi. Zbog ovih ili nekih drugih razloga, krčki knezovi mogli su svoje pravo prenijeti na templare kao gospodare Senja i Gacka, prema kojima je kralj Andrija II. imao posebnu naklonost, a za protuuslugu dobiti u feud Vinodol (1125.). Takva mogućnost proizlazi iz pisanja Serafina Razzija[161] koji navodi da je Lastovo pripadalo templarima[162] koji u početku nisu marili puno za otok, tako da je njegovo stanovništvo živjelo samostalno, prepušteno sebi i u dobru i u zlu.

Uvidjevši takvo stanje, Dubrovčani pokušavaju 1240. godine pridobiti Mljet, Korčulu i Lastovo i uspostaviti svoju upravu nad njima pa upućuju na spomenute otoke poslanika Grupšu i sina mu Tomu. Prije odlaska, 22. svibnja zaklinju se da će Dubrovčanima "biti vjerni i njih svim mogućim načinima koji im stoje na raspolaganju pomagati i savjetovati u svemu i po svemu, a posebno da uzmognu slobodno, dobro i mirno zadržati u svojoj vlasti otoke Korčulu, Lastovo i Mljet na čast gospodina našega dužda, rečenog gospodina Nikole kneza i knezova koji u ime gospodina našega dužda budu u Dubrovniku i na dobro Dubrovnika. I u stvarima rečenih otoka pokoravat ćemo se njihovim naredbama".[163]

Nigdje nije zapisano zašto poslanici nisu uspjeli pridobiti Mljet i Korčulu i privesti ih pod vlast dubrovačke vlade. Lastovo se, međutim svojevoljno predalo Dubrovniku nakon što se dubrovačka vlast zaklela da će poštovati otočku autonomiju.[164] Zašto se i kada to dogodilo ne znamo, no nije se moglo dogoditi prije 1240., ni poslije 1272., budući da je ovaj čin te godine već bio zapisan u dubrovačkom statutu.

Dubrovačka je komuna pod mletačkim vrhovništvom svoje ustrojstvo i način rada i ponašanja regulirala statutom 1272. godine. U XV. poglavlju I. knjige toga

---

161 S. Razzi, *La storia*... op. cit., str. 158.-159. Bio je talijanski dominikanac koji je živio u Dubrovniku od 1587. do 1589. godine.

162 Viteški red templara osnovan je za vrijeme prvih križarskih ratova. Ivan Kukuljević navodi da su vranski templari 1308. tražili od dubrovačke vlade da im preda otok Lastovo, budući da su bili u nevolji zbog progona inkvizicije, na što je ona bila pristala, ali ih je narod otjerao i templari nisu uspjeli ostvariti zahtjev (M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 258.). Prema predaji oni se zatim prebace na nenaseljeni otok Sušac, gdje sagradiše dio samostana i crkvu. Sušac napuštaju 1312. nakon što je papa Klement V. ukinuo red. Samostan u Vrani predan je Ivanovcima (Hospitalcima).

163 *Similiter fideles erimus et eos omnibus medis quibus poterimus cum nostro posse adiuvabimus et consiliabimus in omnibus et per omnia, et specialiter ut libere et bene ac quiete possint manutenere insulam uidelicet Cerciram, Lastam et Meletam ad honorem domini nostri ducis ac predicti domini Nycolaj comitis et comitum qui pro domine nostro duce in Ragusio et ad salutem Ragusii. Et in factis predictarum insularum obediemus eorum preceptis.* (SCD IV., 111.)

164 Čremošnik, koji Lastovo smatra srpskim otokom i sastavnim dijelom Nemanjićeve Srbije u 13. stoljeću, pa čak i ranije, sumnja da je neki Grupša bio Dubrovčanin (de Rag.), već misli da je Lastovac (de Lag.) koji će raditi na tome da Dubrovnik dođe u posjed otoka. (G. Čremošnik, *Notarske listine*... op. cit., str. 7.)

zakonika stoji zapisano: "Potrebno je zabilježiti da su Lastovci, kad su sebe i otok Lastovo predali općini grada Dubrovnika pod ovim su uvjetom predali sebe i svoj otok da im se dubrovačka općina zaklela da će im sačuvati sve njihove stare običaje koje oni međusobno održavaju i pod takvim uvjetom dubrovačka je općina svojevoljno dala otok svom knezu koji za to vrijeme bude u Dubrovniku".[165]

Lastovska je općina ovaj isti tekst zapisala na početku svoga statuta 38 godina poslije, 1310. godine. Nije beznačajno što dubrovački zakonodavac želi upozoriti da se dubrovačka komuna zaklela Lastovcima da će im biti sačuvani svi njihovi stari običaji koje oni međusobno održavaju ne kad im je otok prodan ili darovan, već onda kad su sebe i svoj otok slobodno predali Dubrovniku. Stječe se dojam da prilog *quando* (kada) u izvornom latinskom tekstu ima prizvuk jednog prošlog vremena pa je moguće da je Lastovo potpalo pod Dubrovnik iste godine kad je Korčula pozvala (izabrala) Mlečanina Marsilija Zorzija (Giorgi) za kneza, pošto što mu je bio istekao kneževski mandat u Dubrovniku 1254. godine.

Da je priključenje dubrovačkoj općini ovisilo isključivo o volji stanovnika potvrđuje i jedna isprava iz 1313. godine. Naime, Dubrovčanin Lovre Bubanj obratio se 1312. izravno mletačkoj vladi s molbom da bude imenovan potknezom — zakupnikom Lastova. Mletačka vlada nije htjela mimoići Dubrovnik pri rješavanju te molbe pa je dostavi za mišljenje dubrovačkom knezu. Knez Bartol Gradenigo (onaj isti koji je bio odobrio i potvrdio Lastovcima statut iz 1310.) energično odbija Lovrinu želju s obrazloženjem da to čini jer je očito da su njegove želje "odnositi supruge iz zagrljaja, a novac iz tobolca"[166]. Usput je obavijestio mletačkog kneza da "prema postojećoj, davno pisanoj ispravi dubrovačke komune, očigledno proizlazi da su Lastovci sebe i svoj otok svojevoljno (*voluntarie*) dali dubrovačkoj općini pod tim uvjetom i ugovorom da im se dubrovačka općina zaklela da će čuvati sve njihove stare običaje koje sami Lastovci između sebe održavaju".[167]

Iz ovih nepobitnih i prvorazrednih dokumenata moguće je utvrditi i neke temeljne činjenice:

1. Lastovci žive u organiziranoj zajednici temeljenoj na običajnom pravu;

2. Lastovo u trenutku opredjeljenja postavlja određene uvjete i samostalno odlučuje o svojim vitalnim interesima;

---

165 Notandum est quod quando homines da Lagusta dederunt se et Insulam Lagusta Comunii Ciuitatis Ragusii hoc pacto dederunt se et insulam suam videlicet quod Comune Ragusii iuravit mantenere eis omnes antiquas suas consuetudines quas ipsi inter se habent et secundum hoc pactum comunii Ragusii dedit eam da sua voluntate comitti suo qui pro tempore erit in Ragusia. (V. Bogišić, C. Jireček, *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, JAZU, Zagreb, 1903., vol. IX, str. 12.)

166 *Auferret eis uxores de latere et denarios da bursa* (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium — Monumenta Ragusina (kratica M.R.), JAZU, Zagreb, Libri reformationum, vol. X, str. 20.-21.)

167 *quod sicut per scripturam communis ragusine iam longo tempore factam patet homines de Lagosta se insulam ipsam voluntarie dederunt comuni ragusine sub tali conditione et pacto, quod commune ragusinum iuravit eis manutenere omnes suas antiquas consuetudines, quas ipsi homines de Lagusta habeant inter se* (M.R., op. cit., vol. X., str. 20.)

3. sjedinjenje s dubrovačkom općinom uslijedilo je tek nakon dubrovačke zakletve da će postavljeni uvjeti biti poštovani;

4. Lastovo se podaje isključivo dubrovačkoj općini koja je dužna svog kneza obvezati na preuzetu obvezu.

Iako je način na koji se Lastovo predalo Dubrovniku čvrsto temeljen na nepobitnim dokazima (izvorima), o tom činu pojavile su se različite verzije kod kasnijih dubrovačkih analista.

Naime, kao što smo već spomenuli, Lastovo živi autonomnim životom, jer "novi" gospodari templari ne mogu doći do stvarnog posjeda, za kojeg puno ne mare. Stanovnici, prepušteni sami sebi, uvidjevši da ne mogu spokojno živjeti bez zaštite, pristaju na nagovore Dubrovčana, koji ih napokon uspiju privoliti da dođu pod njihovu vlast.

Druga je priča sasvim suprotna. Nju je iznio dubrovački benediktinac Mavro Orbini (umro 1614.), tvrdeći da su "ovaj otok (Lastovo) Dubrovčni *kupili* od Stefana, kojeg kasnije okruniše kraljem Raške, nazvanog Krapalo".[168]

Za Orbinijem su se poveli i drugi dubrovački pisci. Dubrovački vlastelin Jakov Lukarević (Iacobus Luccari, 1551.–1615.) piše: "Neki, prema nađenim bilješkama u našim arhivima, tvrde da je Nemanjin unuk po sinu Tihomilu, Stjepan, nazvan na krštenju Nemanja Krapalo baš taj koji je Lastovo prodao Dubrovčanima".[169]

Džono Rastić (Junius Resti), dubrovački vlastelin (1669.–1735.), pišući o događajima koji su se zbili 1310. godine navodi: "U međuvremenu stanovnici otoka Lastova, koji je prije mnogo vremena bio darovan Republici od Krapala, slavenskog kralja, uputiše u Veneciju..."[170]

F. M. Appendini, talijanski redovnik i profesor dubrovačke gimnazije, piše kako je kralj Milutin (Stefan Uroš II.) 1308., koristeći se pobunom Lastovaca koji su se željeli predati Mlečanima, neprestano harao po dubrovačkom teritoriju i otvoreno izjavljivao kako otok Lastovo, kojeg su Dubrovčani bili kupili od kralja Krapala, pripada njemu.[171]

Njemački povjesničar Johann Christian von Engel navodi da su Dubrovčani oko 1224.–1230. od Stjepanova nasljednika Radoslava Hrapavog primili na dar otok Lastovo.[172]

---

168 *Questa isola li Ragusei comprarono da Stefano Giupano, che poi fu incoronato Re di Rascia, et cognominato Crapalo.* (M. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601., str 198.)

169 *Vogliono alcuni fondandosi sopra alcune memorie che si trovano nei nostri archivi, che questo Stefano (se Stefano dimandato al battesimo Nemagna Crapallo, nipote di Nemagna per parte di Tihomil suo figliuolo) sia stato quello che vendette Lagosta a Ragusei.* G.P. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Venetia 1605., Dubrovnik 1790., str. 49.-50.)

170 *Intanto gli abitanti dell'isola di Lagosta, la qual molto tempo prima era stata donata alla repubblica da Crappallo, re di Slavonia, mandarono a Venezia...* (*Monumenta Ragusina* ... op. cit., Scriptores: Chronica Ragusina Junii Restii item Joannis Gundulae, vol XXV, str. 105.)

171 F.M. Appendini, *Notozie*... op. cit., I., str. 283.-285.

172 J.C. Engel, *Povijest Dubrovačke Republike*, preveo I. Stojanović, Dubrovnik 1922., str. 49.

Iako su svi spomenuti autori složni u spominjanju kralja Krapala koji je ili prodao ili darovao Lastovo Dubrovčanima, zamjetna je velika zbrka u identificiranju tog kralja i u određivanju vremena u kojem je živio. Nadalje, svi spominju i kralja Milutina koji sa svojim velikašima 1308. (Orbini, Rastić, Appendini), odnosno 1315. (Lukarević) traži Lastovo natrag od Dubrovnika. Očito je, dakle, da je dubrovačka tradicija priključenje Lastova Dubrovniku smjestila u doba kralja Krapala pa su autori tu tradiciju i prihvatili. Taj "hrapavi kralj", prema srpskim ljetopiscima, Uroš I., koga su Dubrovčani posprdno nazvali "Hrapalo", bio je gotovo tijekom cijelog svog kraljevanja (1243.–1270.) neprijatelj Dubrovnika, izuzme li se vrijeme samog dolaska na vlast, kad ga je s Dubrovnikom vezivao ugovor o prijateljstvu. S obzirom da postoje mišljenja kako je Dubrovnik došao do Lastova "po svoj prilici za vrijeme jednog od ratova što ih je Uroš I. vodio s republikom"[173], treba odmah napomenuti da u sačuvanim ugovornim ispravama nema nigdje spomena o prodaji ili darivanju Lastova od strane raškog kralja. V. Foretić smatra da je kralj Stefan Uroš I., prilikom ugovorenog mira 1252. i isplate cijene tog mira od strane Dubrovnika, prešutno priznao ono što su Dubrovčani sami isposlovali od stanovništva otoka, tj. priznavanje dubrovačke vlasti.[174]

Godine 1252. izbio je prvi veći sukob između Uroša i Dubrovnika, a kako se sukob nije svodio samo na pogranična razračunavanja, trajao je nekoliko mjeseci pa je i sam grad bio ugrožen. Dubrovčani, kao otkupnu cijenu mira, isplaćuju Urošu 1200 perpera, a u mirovnoj ugovornoj ispravi uređuju se međusobni trgovački odnosi.[175] Većih je razmjera bio i rat u razdoblju od 1253. do 1954., kada je Dubrovnik za borbu protiv Uroša sklopio savez s bugarskim carem Mihajlom Asjenom. Godinu kasnije, napušten od Bugara, Dubrovnik je bio prisiljen zatražiti mir. U sačuvanoj ispravi uređuju se modaliteti za izglađivanje pograničnih sporova i za unapređenje trgovačkih veza. I ovom prilikom Dubrovčani su morali odriješiti kesu.[176]

U savezu protiv Uroša sudjelovao je i zahumski vladar Radoslav, sin kneza Andrije, koji je sebe, odbacivši vrhovnu srpsku vlast, priznao vazalom ugarsko-hrvatskog karalja Bele IV. Između Radoslava i Dubrovnika sklopljen je 1254. saveznički ugovor o mirnom rješavanju međusobnih sporova.[177]

Orbini je kategoričan u tvrdnji da su Dubrovčani kupili Lastovo od raškog kralja Stefana Krapala, međutim njegovo je kazivanje suprotno zapisu dubrovačkog statuta iz 1272. godine. Budući da nema potvrdu u pisanim ispravama, ono je lišeno povijesne vjerodostojnosti. Činjenica da autori nisu jednoglasni u identificiranju kralja Krapala (po Orbiniju bi bio Stefan Prvovjenčani, Rastić je neodređen, prema Appen-

---

173 G. Čremošnik, *Notarske*... op. cit., str. 7.

174 V. Foretić, *Povijest Dubrovnika*... op. cit., vol. I., str. 88.

175 Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma*, vol. I., Beograd, 1929., str. 5.-6.

176 Ibidem, str. 18.-21.

177 Ibidem, str. 24.-28.

diniju to je Stefan Uroš I., prema Lukareviću je Stefan, sin Tihomila, a prema Engelu je Radoslav, brat Uroša I.), ukazuje da izvor informacija nije nikakva pisana isprava. Najvjerojatnije Orbini, a zatim i ostali autori, priključenje Lastova Dubrovniku trpaju u standardnu shemu kasnijeg širenja dubrovačkog teritorija na bazi kupovine (Dubrovčani su kupili Stonski rat sa Stonom, Primorje sa Slanom, Konavlja), zanemarujući činjenicu da Lastovci nisu nikada bili ičiji kmetovi, što bi bilo nezamislivo u slučaju da je njihov otok bio dobiven na dar ili kupnjom. Prešutno priznavanje dubrovačkog prava nad Lastovom u času diktiranja uvjeta mira 1252., kao što se domišlja V. Foretić, ukazuje da su Nemanjići bili nosioci tek formalnog prava nad Lastovom, koje im očito nisu htjeli priznati ni Dubrovčani, a još manje otočani. Isticanje tog prava bilo je formalno, jer da je vlast raških vladara bila stvarna, kod "trampe" otoka Uroš bi svoj "feud" i te kako dobro unovčio, a Dubrovčani bi zasigurno razmjenu zabilježili i kao gospodari iskoristili.

Sasvim je sigurno da je Uroš smatrao kako ima pravo nad Lastovom. Nemanjići su isticali pravo nad srednjodalmatinskim otočjem odmah nakon smrti cara Emanuela 1180. i osporavali ga drugima, posebno Dubrovčanima. Ono je proistjecalo iz povijesnog statusa otočja u sastavu Humske kneževine. Dubrovačka je tradicija zabilježila ratoborne zahtjeve kralja Milutina i njegovih velikaša da im se nakon više od pola stoljeća vrati otok koji je nekada pripadao Zahumlju i kojeg nezakonito drže Dubrovčani. Sasvim je nejasno zbog čega ne optužuju Veneciju, odnosno obitelj Zorzi (Giorgi) koja je nezakonito prisvojila Korčulu, već zahtijevaju od Dubrovnika da im vrati Lastovo, za koje dubrovački analisti tvrde da ga je njihov zakoniti kralj i gospodar prodao, odnosno legalno darovano. Bit će da su srednjodalmatinski otoci, na razmeđi dviju važnih država Nemanjića i Arpadovića, uz Veneciju koja je padom Bizanta gospodarila Jadranom, bili svojatani od svih triju sila na temelju nekog "njihovog" prava i to ovisno o datoj situaciji i časovitim interesima.

Lastovo se najvjerojatnije priključilo Dubrovniku 1254., kada je Korčula izabrala dotadašnjeg dubrovačkog kneza, Mlečanina Marsilija Zorzija, za svoga kneza. To je dokaz autonomnog života tih dvaju susjednih otoka koji su ovakvim postupcima dobili zaštitu od moćne Venecije.

Otok Lastovo nije nikada bio feud ili se makar ne zna da su njegovi stanovnici bili kmetovi bilo kojeg velikaša ili krunjene glave. I dok se ne dokaže suprotno, umjesno je tvrditi da su Lastovci bili jedini i stvarni gospodari svog otoka i mnogo prije nego što su se priključili Dubrovniku, jer su gospodari ostali i nakon što su se opredijelili za one u koje su imali najviše povjerenja. Na temelju toga valja, dakle, zaključiti da je priča o kralju Krapalu koji je prodao Lastovo neodrživa, kao i ona da otok sredinom 13. st. nije bio sastavni dio raške države.[178]

178 J. Lučić, *Iz srednjevjekovne*... op. cit., str. 22.-23.

O političkoj pripadnosti Lastova prije priključenja Dubrovniku ima više mišljenja.[179] One su još uvijek u pretpostavke, s obzirom na nedostatke izvora. Pripadnost Lastova Srbiji početkom 13. st., kao i prijelaz otoka iz srpske vlasti pod Dubrovačku pedestih ili šezdesetih godina za vrijeme jednog od ratova Uroša I. protiv Dubrovnika, G. Čremošnik potkrepljuje sljedećim činjenicama:

1. dubrovačka tradicija sačuvana u tekstovima dubrovačkih analista,
2. institucije županijske vlasti na Lastovu,
3. prebivanja oženjenih svećenika na otoku, koji se kao notari služe ćirilicom i narodnim jezikom.[180]

Što se prve točke tiče, već je kazano da je pisanje dubrovačkih analista potvrda dubrovačke tradicije o priključenju Lastova Dubrovniku u doba raškog kralja Krapala, međutim njihovo pisanje ne može biti valjan dokaz za prelazak otoka iz srpske vlasti pod dubrovačku, jer nema nikakve potvrde u povijesnim izvorima. Čremošnikovo mišljenje nastalo je vjerojatno pod dojmom kasnijih teritorijalnih kupnji, od Pelješca do Konavala.

O postojanju župana na Lastovu, Čremošnik iznosi sudski zapisnik od 13. listopada 1285. sa rasprave pred dubrovačkim sudom, na kojoj se kao optuženi pojavljuje *Bogdanus filius Juppani Dessisclaui de Lagusta* radi zavođenja, odnosno silovanja jedne otočke djevojke. "Taj župan Desislav" — navodi Čremošnik — "predstavlja jedini i zadnji slučaj da se na Lastovu spominje jedan župan, Desislav te godine ne predstavlja nikakvu zvaničnu ličnost, jer upravu ostrva ima pod zakup kao knez neki dubrovčanin Vlaho, sin Rusina Sorata, koji pred dubrovačkim sudom preuzima garanciju za optuženog Bogdana. Mada se iz titule župan ne mogu praviti neki zaključci, toliko je ipak sigurno, pošto se radi o zadnjem čovjeku koji na ostrvu nosi tu titulu, da ju je morao od nekud dobiti i da se posle njega nije davala, a za davanje te titule pod datim okolnostima dolazi u obzir samo Srbija"[181].

Šimunović replicira da župan na Lastovu ne može biti dokaz političke pripadnosti otoka Srbiji, jer nije samo Srbija dolazila u obzir prilikom davanje titule župana.[182]

U vezi svećenika, Čremošnik iznosi podatak da od 1290. do 1296. na otoku služi neki pop Bogdan, koji sudeći po narodnom imenu ne pripada rimokatoličkom (latinskom kleru), već kleru slavenskog obreda.[183] Nadalje, 1301. spominje se pop Martin, koji u ožujku daje svoju kćer Vidu u službu dubrovačkom plemiću Marinu

179 V. Foretić (*Lastovo*... op. cit.) smatra da je Lastovo 1185. ušlo u sastav Ugarsko-Hrvatske države da bi se nakon 1221. vratio pod Zahumlje, koje je bilo pod Nemanjićima, te da bi se 1252. dobrovoljno predao Dubrovniku. M. Medini pak smatra da je otok došao pod Dubrovnik prije 1205. (M. Medini, *Dubrovnik Gučetića*, Beograd, 1953., str. 23.)

180 G. Čremošnik, *Notarske*... op. cit., str. 5.-7.

181 DC, II., fol. 159-b... op. cit.

182 P. Šimunović, *Onomastička*... op. cit., str. 249.

183 SCD, VII., ... op. cit., str. 265.

Držiću,[184] a 1327. spominje se i njegov sin Bogdan, vlasnik nekog zemljišta. Autor smatra da po ovim obiteljskim prilikama i popa Martina treba preferencijalno uvrstiti u kler slavenskog obreda te navodi: "Jasno je da postojanje takvih sveštenika ukazuje na bivšu pripadnost ostrva Srbiji i to po svoj prilici kroz duže periode nego što ih možemo dokumentarno utvrditi." (...) "U vezi je sa spomenutim popovima i pitanje pismenosti na Lastovu. Jedini dokument koji je s Lastova sačuvan pre godine 1311. kada počinje serija naših listina (serija notarskih isprava lastovske kancelarije između 1311. i 1360., op.a.) jeste neka presuda lastovskog kneza Vladimira i lastovskog suda od 22. III. 1303. koji međutim nije sačuvan u originalu nego u prevodu dubrovačkog notara Riharda. Taj izričito veli da mu je dubrovački knez Marko Dandolo naredio *scribi in quaterno comunis Ragusini quoddam instrumentum sclauonicum de punto ad puntum translatari*, tj. upiši u knjigu dubrovačke općine prijevod presude sa slavenskog jezika od riječi do riječi. Budući da su na Lastovu svećenici bili i notari, a *instrumentum sclavonicum* može biti samo ćirilicom pisana listina" — Čremošnik zaključuje — "da je Lastovo do početka XIV. veka, tj. u preddubrovačko doba i nekoliko decenija dubrovačke vlasti, imalo svećenike ćirilskog obreda, slovensko bogoslužje i slovenski notarijat, što bi se dobro slagalo s ranijom pripadnošću Lastova srpskoj državi".[185]

P. Šimunović ističe da je "Čremošnikovu tvrdnju teško potkrijepiti imenima svećenika, slavenskim bogoslužjem i ćirilskim pismom, jer sve to nalazimo još ranije i na drugim dalmatinskim otocima".[186]

Josip Lučić replicira da "izraz *instrumentum sclavonicum* ne označuje ćirilicu. U XI. stoljeću *sclavonicum vulgare* označuje u Dalmaciji, a Lastovo spada u njenu sferu, hrvatski jezik. U crkvenom značenju izraz *lingua slavinica* u X. st. odnosi se na hrvatski jezik i glagoljanje. Isto je tako i u XI. st. *slavonica lingua* oznaka za glagoljicu, kao što je *sclavonice* odnosno *sclavice* oznaka za hrvatski jezik.

Ni u jednom zapisu bilo kakve vrijednosti, a još manje u nekom sigurnijem i jačem izvoru, nije zabilježeno da je Lastovo pripadalo nekoj pravoslavnoj eparhiji, da je bilo u organizaciji i administraciji pravoslavne crkve te da je ondje na snazi bio istočni obred. Na Lastovu ne postoji spomenik, ni na kamenu niti na papiru, napisan ćirilicom.

Narodna imena svećenika na Lastovu mogu pripadati glagoljašima. Postojanje svećeničkih obitelji na Lastovu zacijelo je znak nedovoljnog nadzora katoličkog biskupa nad svojim podređenim župnicima i svećenicima koji su imali djecu.

Nijedan dubrovački analist i kroničar nije zabilježio da je dubrovačka vlada ikad "prekrštavala" Lastovce nakon njihova priključenja Dubrovniku, a nisu pronađeni ikakvi ostaci pravoslavnog kulta među lastovskim crkvicama i drugim vjerskim objektima. "Tvrdnje dakle Čremošnikove o pripadnosti Lastova u XIII. st. raškoj

184 Pr. II., fol. 67-a... op. cit.

185 G. Čremošnik, *Notarijat Lastova u srednjem veku*, J.I.Č.V. sv. 1-2., Beograd, 1939., str. 47.

186 P. Šimunović, *Onomastička*... op. cit., str. 249.

državi i upotrebi ćirilice nisu uvjerljive, pogotovo što dubrovački Statut izričito kaže da Dubrovčani nisu kupili ni dobili na dar Lastovo od bilo koga, nego da se ono dragovoljno priključilo Dubrovniku".[187]

I sam Čremošnik, čini se, ponekad sumnja u vlastite zaključke. Njemu nije jasno kako je moguće da Lastovo do početka 14. st. ima slavensko bogoslužje (kako tvrdi), a od 1311. godine, od kada postoje sačuvane notarske isprave lastovske kancelarije, pa nadalje, svi se svećenici-notari služe latinskim jezikom, što znači i latinskim rimolatoličkim obredom, pa napominje: "takve krupne promene, ne provode se bez velike nužde i velike borbe, a u sačuvanim izvorima nema traga ni jednom ni drugom. Radi toga treba i tumačenje imena Bogdan... i porodičnih prilika popa Martina i ćirilske listine od godine 1303. odložiti dok kakav novi izvor unese više svetla u ovo zanimljivo, ali zamršeno pitanje."[188]

Mogli bismo se zapitati koji su razlozi utjecali na odluku naroda da se priključi Dubrovniku. Iako nam oni nisu poznati, može se pretpostaviti da su izvirali iz unutarnjih i vanjskih značajnih faktora. Strah od kmetskog poniženja i ropstva na rođenoj zemlji snažno je utjecao na odluku o opredjeljenju. Feudalno ustrojstvo Hrvatsko-Ugarske države vjerojatno nije ulijevalo mnogo povjerenja, a još manje raška država i Zahumlje, gdje se širilo bogomoljstvo i pravoslavlje (Ston).

U vrijeme kad se Korčula spremala pozvati, ili je već bila pozvala, mletačkog plemića i bivšeg dubrovačkog kneza da stane na čelo komune, Lastovo je, također, moralo misliti na vlastitu sigurnost. Svečano obećanje dubrovačkih pregovarača, koje je, svakako, potaknula i Venecija, o čuvanju starih običaja i jamstva stanovništvu koje će i dalje biti gospodarem svoga otoka i živjeti na način kako su do tada živjeli, imali su presudan učinak na odluku o prihvaćanju dubrovačke zaštite. Možda je i uloga otočkih svećenika, koji su zasigurno imali jak utjecaj nad pobožnim otočanima, bila presudna. Lastovo u rukama Dubrovčana pogodovalo je i interesima Venecije.

Lastovo je Dubrovniku mnogo značilo. Mlečani su, kao što znamo, sputavali dubrovačku trgovinu po Mediteranu (Levantu) pa stoga istureno Lastovo postaje važna zaštitna točka. Sigurna plovidba Jadranom posebno je bila važna za trgovačku razmjenu s gradovima talijanske pokrajine Apulije i s papinskim gradom Jakinom (Anconom). Dubrovnik je u ovo vrijeme imao sklopljene trgovačke ugovore s Monopolijem, Barijem, Termolijem, Molfetom, a iz Apulije su se uvozile vrlo važne živežne namirnice kao što je pšenica, ulje, povrće, bob. Dubrovnik je s Lastovom dobio i bogato ribolovno područje iz kojeg je izvlačio znatnu korist.

Prema D. Rolleru, Lastovo je dobilo autonomiju jer vlastela nije imala većeg interesa za siromašni otok slabo nastanjen i udaljen od tržišta, od kojeg nije mogla izvlačiti dobit.[189]

187 J. Lučić, *Iz srednjevjekovne*... op. cit., str. 8.

188 G. Čremošnik, *Notarijat*... op. cit., str. 47.

189 D. Roller, *Agrarno proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII do XV st.*, Zagreb, 1955., str. 159.-165.

Lastovo je dobilo autonomiju zahvaljujući udaljenosti od tržišta i otočkoj perifernosti i izoliranosti. Valja se prisjetiti da vlastela u to vrijeme nije imala apsolutnu vlast u Dubrovniku, da im otok nije bio ni prodan ni darovan, te da su interesi Venecije bili važniji od probitaka vlastele.

DUBROVAČKA OPĆINA U DRUGOJ POLOVICI XIII. STOLJEĆA[190]

Dubrovačka se općina prostirala od Cavtata do Poljica (Astarea), a u svom posjedu imala je tri nastanjena otoka: Koločep, Lopud i Šipan.[191]

Iako je tijekom ranijih stoljeća slavensko naseljavanje predgrađa i samog grada bilo dinamično, Dubrovnik je još uvijek imao pretežno romanski karakter. Glavni dio stanovništva živio je u gradu u kojemu je plemstvo (vlastela) bilo u manjini. Pretežnu većinu sačinjavali su slobodni građani (pučani), čije je blagostanje počivalo na privatnom vlasništvu, obrtu, trgovini i pomorstvu, ili su pak egzistenciju osiguravali kao najamni radnici, mornari, naučnici kod obrtnika ili sluge (djetići) kod vlastele i bogatih pučana.

U izvangradskom području bila su općinska zemljišta, posjedi plemića (uglavnom vinogradi), crkve (nadbiskupije, lokrumski samostani...) posjedi pučana i slobodnih seljaka. Krajem 13. st. stanovnici sela Astareje i Triju Otoka uglavnom su, prema sklopljenom ugovoru, obrađivali zemlju veleposjednika kao *koloni-polovnici*. Općinska, crkvena i samostanska dobra obično su se davala u najam, uz prethodno ugovoreni novčani iznos (novčani zakup). Mali su zemljoposjednici sami obrađivali vlastitu zemlju (carinu) ili uz pomoć slobodnih seljaka nadničara.

U to vrijeme kmetska ovisnost seljaka prema gospodaru još uvijek nije bila razvijena u onoj klasičnoj formi. No, nakon kupovine Stonskog rata (Pelješca), Primorja i Konavala odnosi se bitno mijenjaju. Poluslobodni seljak-kmet živio je na imanju gospodara kojemu je obrađivao posjed, a korištenje gospodareve kuće i male okućnice otplaćivao je plodovima svoga rada.

U Dubrovniku su postojali i robovi kojima se trgovalo. Zbog neisplaćenog duga mogao je i slobodan čovjek biti prodan u ropstvo. Dubrovčani su kupovali robove i ropkinje za svoje potrebe, da im služe kao kućna posluga, kao radnici u poljoprivredi ili da budu mornari na brodovima. Obično su ih dovozili iz luke Drijeva

190 V. Foretić, *Povijest Dubrovnika...* op. cit., vol. I., str. 59.-68., 121.-127.

191 J. Lučić, *Prošlost dubrovačke Astareje*, Dubrovnik, 1970.

(portum Narenti, današnja Gabela). Od početka 14. st. ropstva je u Dubrovniku sve manje, a oslobađanje robova smatralo se bogougodnim činom.

U ovom razdoblju Dubrovnik ima tipično aristokratsko uređenje u kojem plemstvo (vlastela) drži političku vlast u svojim rukama.

Dubrovačkom općinom pod vrhovništvom Venecije upravljali su:

1. *Knez* Mlečanin

2. *Malo vijeće*, izvršni odbor, usko vezan za kneza

3. *Veliko vijeće*, plemićki odbor (u njemu još ne sjede svi punoljetni plemići); imalo je zakonodavnu vlast

4. *Vijeće umoljenih* (*Consilium rogatorum*), skup starijih ljudi koji su donosili najvažnije odluke.

Članovi vijeća pripadali su redovima plemića. Uz vijeća, postojali su i viši dužnosnici kao blagajnici (*komornici*), odvjetnici (*parci*), rizničari upravitelji imutka stolne crkve Sv. Marije te niži činovnici: nadzornici nad vinom i tržnicom (*iusticiari*), carinici (*doanerii*), službenici zaduženi za sol itd. Oni su, također, pripadali redovima plemića.

Osim ovih javnih službenika postojali su i razni stručnjaci koji su bili plaćeni prema pogodbi a većinom su bili stranci: kancelari, notari, učitelji, liječnici, ljekarnici i dr. Crkve i samostani imali su svoje svjetovne prokuratore koje je postavljala općina.

Knez Mlečanin je od Dubrovnika imao znatne prihode i osim stalne godišnje plaće imao je postotak na propisane globe, primao je i određene pristojbe (*regalije*) od klanja stoke, prodaje drva, prodaje robova, dio prihoda od daća koju su plaćali strani brodovi za ulazak u dubrovačku luku (*arboratik*), daće u naravi od ulova ribe itd. Imao je i stanovite prihode s otoka Šipana, Lopuda i Koločepa, a kako će se vidjeti i s Lastova, iako je ondje bio samo formalno knez.

Dubrovnik je duždu bio obvezan davati 12 perpera godišnje, a mletačkoj vladi 100. U eventualnom sporu između kneza Mlečanina i Velikog vijeća odlučivala je mletačka vlada.

Koliko god je Dubrovnik u ovo vrijeme samostalna općina, koja svoje unutarnje poslove sama rješava, knez se, kod preuzimanja dužnosti, najprije zaklinjao na vjernost mletačkom duždu, a tek onda Općini, obvezujući se da će, skupa s vijećnicima, pravedno upravljati po starim običajima, braniti općinske probitke, ali uz uvjet da je sve u skladu sa zakletvom danom mletačkom duždu.

Tijesna veza s Venecijom imala je na Dubrovnik veliki utjecaj:

— 1272. Statutom je uređena unutarnja uprava

— 1277. donesen je Carinski statut

Od 1278. počele su se u Dubrovniku voditi knjige u koje su zapisivane isprave, naredbe, rješenja i oporuke. Iz ovih prvorazrednih dokumenata moguće je obavijestiti se o životu Dubrovnika, ali i otkriti prvu sliku ranog srednjodvjekovnog života na Lastovu.

LASTOVO U SASTAVU DUBROVAČKE KOMUNE

Dubrovačka je općina pripojeno Lastovo, kao posebnu upravnu jedinicu (*comitatus*), prema klauzuli utanačenog dogovora o podavanju, predala svom knezu Mlečaninu, obvezujući ga na poštivanje preuzete zakletve iz XV. glave Dubrovačkog statuta.

Nije nam poznato kakve su obveze otočani preuzeli prema knezu prilikom dobrovoljnog podavanja. Čini se da su one bile novčane prirode i izravne. Tijekom daljnjih godina dolazi do izmjene prvotnog sporazuma, pa se novčana davanja supstituiraju s naturalnim davanjima koja neposredno opterećuju stanovništvo. Koje su to obveze može se saznati iz nabrajanja dažbina koje je otok bio dužan davati dubrovačkom knezu nakon ponovnog reguliranja međusobnih odnosa 1308. i 1313. godine.

— Na prvom mjestu stoji desetina od svih poljoprivrednih i stočarskih proizvoda, tj. od vina, ulja, žita, janjadi, jaradi, vune, sira itd., te polovica svih novčanih kazni izrečenih od suda za razna krivična djela (krađe, prolijevanje krvi...).[192]

— Uz spomenute opće dažbine, Lastovo je moralo davati dubrovačkom knezu izvjestan broj (vjerojatno šest) sokolova godišnje.[193]

— Nadalje, Lastovo je bilo dužno dati knezu najmanje 200 kunića na godinu, a knez je imao i izvjestan prihod od škoja oko Lastova. Škoji su se svake godine na javnoj dražbi davali pod zakup i od te zakupnine knez je imao svoj, pobliže neodređen, prihod[194].

— Jedna izravna drastična obveza prema knezu svakako je bila predaja žene kojoj se dokazao preljub. Svaka žena kojoj bi se dokazalo da je sagriješila s muškar-

---

192 Monumenta... op. cit., knj. X., str. 20.; SCD VIII, 214.

193 Lov s dresiranim sokolovima bio je vrlo omiljen među srednjovjekovnim feudalcima i vlastelom. Grupu otočana na čelu s nekim Jurkom 1280. kaznio je dubrovački sud na naknadu štete knezu u iznosu od 30 perpera, a također i sudac Ljuben radi toga što je sokolove, njemu povjerene da ih prenese u Dubrovnik, grupa Lastovaca ukrala i prodala na Korčuli.
G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije, Zapisi notara Tomasina de Severa*, Zagreb, 1951., br. 338 (Kratica: Čremošnik Spisi br. 338)

194 Čremošnik, *Notarske*... op. cit., str. 8.

cem[195] gubila bi svoju slobodu i postala robinja vrhovne vlasti, u ovom slučaju robinja dubrovačkog kneza.

Ropstvo, makar i kao kaznena sankcija, nije bilo strano na otoku i prije dolaska Dubrovčana. Ako je lastovsko običajno pravo predvidalo kaznu nemoralnoj ženi, čini se da je mnogo gore, prema tom nepisanom zakonu, prolazio zavodnik. Na suđenju izvjesnom Bogdanu u Dubrovniku 1285. godine, sinu župana Desislava, optuženom za silovanje Dobre, pokćerke Gojse, iz prijetnje Dobrinog očuha upućene Bogdanu — "male fecisti hoc malum quia tu perdes caput" (zlo si napravio i zbog toga ćeš izgubiti glavu), naslućuje se i mogućnost da su roditelji ili braća bili ovlašteni da sami izvrše pravdu (operu ljagu), što je, *per analogiam*, bilo dopušteno i prevarenom mužu. U ovom sporu, međutim, nije zabilježena konačna presuda.[196]

Dubrovački knez nije izravno upravljao Lastovom, već je svome zamjeniku potknezu prepuštao tu vlast na temelju novčanog zakupa. Potknez-zakupnik bi se obvezao platiti knezu izvjesnu godišnju svotu u ime zakupnine, a svi prihodi od poljoprivrednih i stočarskih proizvoda (desetina), kao i dio novčanih kazni od kričnih djela, ostajali bi njegova svojina. Knez je, međutim, i dalje zadržavao svoja regalna prava u pogledu sokolova, kunića i žena koje bi radi preljuba pale u ropstvo.

Ovako uređenim dogovorom knez Miho Morosini dao je Lastovo 12. kolovoza 1284. pod zakup Dubrovčaninu Vlahu, sinu Rossina Xorata (Sorento) na dvije godine uz godišnju zakupninu od 60 perpera.[197]

Potknez-zakupnik bio je najviši sudski i upravni činovnik. Imajući vlast u rukama, on je nastojao, bezobzirnim globljenjem na sudu i utjerivanjem svih dažbina, izvući što više prihoda za sebe.[198] Bezobzirnost i gramzljivost pojedinih potknezova[199], kao i sve veća glad dubrovačkih knezova za zaradom, dovele su, kako će se kasnije vidjeti (1308.), do zategnutog stanja, što je dubrovačka vlada morala i sama priznati[200].

Običajno pravo na Lastovu krajem 13. st. na punoj je snazi i na sudu služi kao osnova postupka gdje je iskaz svjedoka odlučujući.[201] Budući da iskaz svjedoka nije

195 *Si mulier caderet in peccatum*, SCD VI, 493.; *Femine que adulterium commisissent*, MR... op. cit., X., 20.

196 DC 2, 59., 65..

197 SCD VI, 493.

198 Najdrastičniji primjer imamo 1303. kada potknez Vladimir, već spominjanom presudom "in lingua sclavonica" kažnjava radi prijevare justicijera Dobrehnu Desijevića na 60 perpera globe. Cijelo jedno imanje, primjećuje Čremošnik, vrijedilo je 40 pa i 20 perpera.

199 Mi poznajemo samo trojicu: Johannes de Volcio 1275., Blasius de Sorento (Vlaho Xorat) 1284.-1286., Valdemirus 1297.-1303.

200 *Ob hanc causam multa incovenientia fiebant*. M.R... op. cit., X., 20.

201 Rekoje, sin Draživoja, postavio je zahtjev sudu da proglasi krivcem Milgostu Desijinog i da ga osudi na nadoknadu štete radi toga što je Milgost bio u korčulanskoj lađi kada mu je njezina posada ukrala kravu. Milgost je u svojoj obrani naveo da se smije, prema običaju kada se ide u svatove, uzeti bez naknade komad blaga. Njega su pozvali u svatove pa se prisvajanje Korčulana ne može okvalificirati krađom. Rakojev je svjedok međutim zanijekao da takav običaj postoji na

bio pouzdano dokazno sredstvo, manipulacija sudstva je cvala. Postojanje nekog običaja utvrđivalo se, od slučaja do slučaja, preslušavanjem svjedoka, što znači da se nije moglo govoriti o pravdi, ukoliko su svjedoci bili podmićeni ili se na njih utjecalo autoritetom i sl. Lastovsko sudsko vijeće bilo je sastavljeno od tri narodna suca i potkneza kao predsjednika. Narodni suci su kod suđenja bili najčešće sporedni, nejasno su tumačili običaje, dok je zadnju riječ u pravilu imao potknez.

Pravedno suđenje podrazumijevalo je da i suca, a posebno potkneza, krase visoke etičke vrline, što nije uvijek bio slučaj. U slučaju imovinskih zemljišnih sporova potknez je najčešće nastojao propisati visoke novčane kazne, koje su mu donosile osobnu korist (50 posto), a suci su često bili u dosluhu sa strankama[202]. Ako je stranka bila nezadovoljna presudom na Lastovu, imala je pravo utoka na kneza u Dubrovniku. Međutim, koliko se otočana koristilo tim pravom, stvar je nagađanja, jer su stranke, njihovi svjedoci i potknez morali putovati do Dubrovnika, podvrći se opasnostima duge plovidbe (nevrijeme, gusari) i troškovima sudskog spora.

Sud se u Dubrovniku, prema sačuvanim izvorima, jednog te istog dana (17. 12. 1285.) bavio slučajem silovanja Dore, novčanom naknadom za ukradenu kravu od korčulanskih svatova i zahtjevom Bratoslave, nekadašnje ropkinje kneza Giorgija (Zorzi), koja je tražila da joj Budislav, Grupšin sin, vrati pet perpera duga.[203] Iz toga je vidljivo da je dubrovački knez pozivao parničke stranke k sebi u Dubrovnik.

U slučaju da se radi o parnicama oko nekretnina gdje je potreban uvid na licu mjesta, kao u sporu oko zemlje na Zegovu (Slegoa),[204] dubrovački knez ne odlazi osobno na Lastovo već imenuje suca Bogdana iz Lastova, kao svog zamjenika, i još dvojicu mještana, Dragosiju i Cvjetana, koji trebaju ispitati slučaj i presuditi. Takva se presuda u Dubrovniku, u prisustvu kneza i dvojice "auditora", uvodi u dubrovačke sudske knjige i važi kao definitivna presuda dubrovačkog kneza. U drugom slučaju (o zahtjevu Višnje, žene pok. Grubiše, prema Dragomilu Dobrojeviću, vidi bilješku 201) dubrovački knez i njegovi suci prepuštaju arbitrarnim sucima i pomiriteljima da prijateljski ispitaju slučaj i predlože pravovaljanu presudu.

Lastovu, već je naveo drugi običaj prema kojem je Lastovac nađe li se u stranoj lađi dužan glasno vikati kada vidi da stranci kradu blago. Ako tako ne postupi, mora izaći iz lađe, jer ostane li u njoj i bude šutke promatrao krađu, dužan je platiti životinju. (DC 2, 65.).
U drugom slučaju, na tužbu Višnje, žene pok. Grubiše, da joj Dragomil Dobrojević vrati dio zemlje i vinograda, njegovi svjedoci izjavljuju da je spornu zemlju i vinograd dao njezin pokojni muž Dragomilu zauzvrat, jer ga ovaj nije prijavio knezu zbog neke krađe (Miscellana saec. XIII. 1294. god.).

202 U sporu s Ratkom Dražićem u Zlepolju, pop Bogdan, koji je bio izgubio parnicu, obnovi je, ali je ponovno izgubi. Lastovski suci, međutim, po nagovoru falsificiraju presudu, falsifikat se otkrije, pa knez Marin Morosini kažnjava obojicu sudaca s po 20 perpera globe (SCD VII, 265-266). Tu spada i slučaj sa sucem Ljubenom u pogledu sokolova (bilješka 194.).

203 DC 2, 65.

204 Test. 1, 25. 1883.

Tako Dubrovnik polako i oprezno, ali sigurno, nameće Lastovu svoje pravne norme, sudstvo i drugo.[205]

Lastovo je do dolaska pod Dubrovnik čamilo u skoro potpunoj povijesnoj tami, da bi krajem 13. st., točnije od 1280., osobito zahvaljujući notarskim knjigama dubrovačke kancelarije, koje su sačuvane u dubrovačkom Povijesnom arhivu, naglo izašlo na svjetlost dana. Najzanimljivije je bilo doznati antroponomastiku, odnosno imena muškog i ženskog stanovništva otoka, s obzirom da do tada nisu uopće bila poznata. Kako smo spomenuli (vidi poglavlje "Stanovništvo"), Lastovci onog vremena nose isključivo narodna (slavenska) osobna imena, dok prezimena nisu ustaljena i prevladavaju patronimi.

Također je zanimljivo saznati kakvu su društvenu organizaciju Dubrovčani zatekli na Lastovu i kakvi su agrarno-proizvodni odnosi vladali na otoku. Na temelju povijesnih izvora dubrovačke i lastovske kancelarije, pa i samog statuta, u stanju smo zaviriti u otočke prilike i prije samog priključenja Lastova Dubrovniku, jer je očito da se one nisu mogle mijenjati tijekom jedne ili dviju ljudskih generacija. Do dolaska pod vlast Dubrovnika, pa i u prvoj fazi življenja u sklopu dubrovačke općine, Lastovci su svoj život unutar otočke zajednice regulirali nepisanim, ustaljenim normama ponašanja, običajima, koji su stoljećima čuvali slobodu sitnovlasničkog otočkog seljaka i bili jamci autonomije otoka. Neposredna demokracija u svom čistom obliku očitovala se u narodnim zborovima, gdje su stanovnici donosili odluke, zaključivali o stvarima od općeg interesa, rješavali konfliktne situacije neposrednim sučeljavanjem posvađenih s postizanjem kompromisa.

Već su stari Slaveni običavali na narodnim skupštinama birati nekoliko istaknutih ljudi da nešto presude ili da nakon međusobnog dogovaranja podnesu skupštini (zboru) kakav prijedlog. I u Lastovu su na općem zboru pred crkvom maticom birali narodne suce za čuvare i tumače starih običaja, koji su imali ovlaštenje da na temelju uviđaja, saslušanja svjedoka i običajna prava, presude. Narodne suce spominju i najraniji arhivski spisi kao što je *Liubicna iudex* (1280.), ili *Bogdanus, iuratus iudex* (1283.). Međutim, u sastavu "sudskog vijeća" i u načinu dijeljenja pravde bilo je razlike između prijašnjih, narodnih vremena, i ovih sadašnjih, dubrovačkih. Umjesto starješine (župana?) seoske zajednice, sada je na čelu sudskog vijeća stranac, a valjanost presude više ne ocjenjuje zbor, odnosno Zajednica, već dubrovački knez sa svojim sucima i to na temelju njihovih zakona.

Zatvor nisu imali. Za manje prijestupe smatrali su da je dovoljna javna osuda (izgrednika bi vezanog za kameni stup sramote (brlinu), izložili pred crkvom maticom pogledima svjetine). Izgrednike s težim prijestupom prognali bi s otoka, dok se za najteža krivična djela gubila glava i imovina. Za postupke suprotne ćudorednim normama ponašanja, u slučajevima, primjerice, preljuba ili silovanja, "grešna bi žena gubila osobnu slobodu, a nasilni bi muškarac bio prognan s otoka ukoliko ga ne bi zadesila krvna osveta" osramoćene rodbine.

205 J. Lučić: *Iz srednjevjekovne...* op. cit., str. 44.

Institucija općinskog izvikivača "placara"[206] i poljskih čuvara (pudara), čini se, stara je koliko i slavenska otočka zajednica. Sačuvani izvori s kraja 13. st. nedvojbeno ukazuju da su Lastovci slobodni ljudi, mahom mali zemljovlasnici, koji svoje posjede, kuće, vinograde (*vinea*), maslinike (*olivari*), vrtove (*ortus*), ledine (*sterile*) i blago, slobodno prodavaju, kupuju, daruju, daju u zalog i oporučuju. Dio zemlje na otoku pripada crkvi[207], a neobrađena zemljišta — pasišta i okolni škoji (*scopuli*) vlasništvo su cijele zajednice. Zemlju obrađuju u vlastitoj režiji, a vjerojatno i uz pomoć radne snage nadničara i robova.

Po dolasku pod vlast Dubrovnika, otočka zemlja prelazi i u vlasnost osoba i ustanova koje ne žive ili se ne nalaze na Lastovu, pa se agrarno-proizvodni odnosi počinju mijenjati. Javlja se novčani zakup kao novi oblik proizvodnog odnosa u agraru, a, vjerojatno, i naturalni zakup.[208] Zabranivši strancima otuđivanje zemlje, Lastovci su doskočili odnosima koji su mirisali na kmetstvo.

Kad se više nije moglo prodavati, a ni kupovati, samo uz davanje časne riječi i stisak ruke, i kad se presude nisu mogle više izricati samo usmeno, već ih je trebalo objaviti u pisanoj formi, u lastovskoj zajednici počela je raditi kancelarija, po ugledu na notarijate koji su u 13. st. postojali u svim dalmatinskim komunama kao jedna od njihovih najvažnijih institucija. Same zakonske odredbe Statuta iz 1310. godine[209] svjedoče da je notarijat na Lastovu stara i poznata institucija i da je usko vezana uz zvanje svećenika-župnika. Međutim, o njihovim imenima, materijalnom položaju i podrijetlu prije 1311. god. ne znamo ništa. Najvjerojatnije je da ni jedan ni drugi od dvojice svećenika koje susrećemo u spisima[210] nisu bili župnici-notari. Prvi, Bogdan, osporava neku zemlju Ratku Dražiću u Zlepolju i zbog falksifikata biva kažnjen od dubrovačkog kneza na "Vječnu šutnju". Drugi, Martin, imao je obitelj a kćer Vidu dao je za služavku u Dubrovniku, i to u trajanju od 10 godina, za plaću od 5 perpera. Bili su, čini se, tek popovi koji su živjeli u svojim kućanim zajednicama, obrađivali zemlju, bavili se trgovinom, živjeli i odijevali se kao i ostali seljaci.

Otočani, kako je i prirodno, od sada češće svraćaju do Dubrovnika zbog sudskih poziva, trgovine, zaposlenja, naukovanja, služenja itd. Putovanje do Dubrovnika nije međutim bilo lišeno opasnosti. Za prevaljivanje razdaljine od 60 morskih milja trebali su imati i odgovarajuće brodove. Ne zna se jesu li ih izrađivali domaći ljudi ili su ih Lastovci naručivali na Korčuli, gdje su brodograditelji već bili na glasu. S obzirom da su raspolagali svim potrebnim sirovinama na otoku (drvom, smolom), a imali su i mogućnost izučavanja zanata, vjerojatnija je teza da su ih i sami gradili. Blizina

206 Mildragus Mirchich, riparius, 1280. (DC 2, 6.)

207 Test. 1, 125.

208 PR. 2, 67.

209 F. Radić, *Knjiga o uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastova*, Monumenta H-J. Slav. Mer. knj. VIII., Zagreb, 1901. gl. 12, 29, 30.

210 SCD VII, 205; PR II, fol. 67-a

Korčule, zajedničko vrhovništvo Venecije, kao i povezanost obaju otoka,[211] pogodovali su učenju zanata ili pripomoći od strane korčulanskih brodograditelja.

Na moru su još uvijek bili aktivni omiški gusari. Na putu za Dubrovnik, kod mjesta Trstenice (Orebić), omiški su gusari 13. siječnja 1297. presreli i opljačkali lastovski brod, a iste godine, 20. studenoga, sličnu sudbinu doživjela je i druga lastovska barka u Polačama na Mljetu. U spomenutoj brodici kraj Trstenice, pored potkneza Vladimira, bilo je još šest Lastovaca: Gruben, Mildrug, Bogdan, Milan Stojanić, Draga i Jurko. Na temelju prijave koju je podnio knez dubrovačkim vlastima, doznaje se da su putnici pretrpili znatnu materijalnu štetu.[212] Da bi se dobila nekakva predodžba o vrijednosti tadašnjeg novca — perpera i groša[213] — navodim da je cijena stana u drvenoj kući u Dubrovniku iznosila 12 perpera i 3 groša, da se drvena kuća, također u Dubrovniku, prodavala za 15 perpera,[214] odnosno da se nudila na dražbi za 25 perpera.[215] Lastovski statut 1310. procjenjuje vrijednost krave na 2 perpera, vrijednost teleta na 10 groša, brava, ovcu i kozu na 4 groša, a janjeta na 2 groša. Godine 1324. pola gonjaja zemlje (1 gonjaj=1644 m^2) u naselju Lastovu prodaje se za 3 perpera; u Lokavju jedan gonjaj zemlje vrijedi 20 groša (1326.), a dva i pol gonjaja zemlje na Prgovu 5 perpera i 4 groša (1353.).[216]

U Dubrovnik se dakle putuje i radi trgovine pa se sa sobom nosi sve što se ima. Kako ih se smatra Dubrovčanima, Lastovci moraju plaćati i obvezne pristojbe i zato nose gotovinu za plaćanje sidrenja broda u luci, carinske pristojbe pri prodaji robe na tržnici u gradu i za životne troškove.

Nažalost, mnogi otočani koji nisu imali osiguranu egzistenciju na Lastovu (pretežno djeca udovica), a morali su vratiti dug, nastojali su dobiti kakav zajam i sl., pa su odlazili u grad s određenim ciljem: staviti se u službu gospodara. U službu "gospara" stavljaju se jednu ili više godina, a neki i doživotno. Djeca to čine voljom ili pristankom roditelja i tutora, i to na temelju ugovora koji obvezuje obje ugovorne strane. To rade i odrasli, ali dakako dobrovoljno. Pojedini otočani preseljavaju se u grad i kao pučani. Skromnih mogućnosti bave se gradskim zanimanjima. U grad idu i radi šegrtovanja. Trajanje šegrtovanja ovisi o obrtu. Mladić (djetić) dužan je slušati, služiti i štititi interese majstora, a zauzvrat, obrtnik ga je dužan hraniti, odijevati, obuvati i naučiti zanatu. Po isteku ugovora, djetić bi bio, prema ugovoru, isplaćen, a majstor bi mu poklonio alat.

---

211 God 1280. Lastovci prodaju sokolove na Korčuli. Korčulani 1825. dolaze na Lastovu preuzeti Milgostu koji je pozvan u svatove.

212 Putnicima su Omišani oduzeli šest perpera i 20 groša u novcu, 90 komada kunića i palamida, 132 lakta sukna, šest lakata tkanine, vina, vune, češljeva, ogrtače od sukna i tkanine i druge stvari (DC III, fol. 92-b)

213 Perper — zlatnik, iznosio je 12 groša srebrenjaka

214 Čremošnik, *Spisi*, broj 389 iz 1280. god.

215 PR 2, 70, 13, 01; DC 1, 115.

216 listine, 5, 11, 69.

Zanimljivo je zabilježiti da se naočigled Lastova 13. rujna 1298. odigrala, ispred Korčule pomorska bitka između Genovežana i Mlečana, u kojoj su sudjelovale i četiri dubrovačke galije. U toj bici mletačko je brodovlje razbijeno. Providur Andrea Dandolo je zarobljen, a u genoveški zatvor odveden je i čuveni putnik Marco Polo, koji će svom sudrugu iz ćelije ispričati svoje dogodovštine po Dalekom istoku, danas nama poznate iz sačuvanog putopisa "Il Milione".

Za stanovnike Astareje, Triju otoka pa i Lastova, kao i za pomorce grada, postojala je opća vojna obveza popunjavanja općinskih ratnih galija, koje je mletačka vlada u slučaju ratnog stanja slala Dubrovniku da ih opremi posadom i to u prvom redu veslačima. Tad su Lastovci bili novačeni kao mornari i to redovito kao veslači u smjeni. Tako su 1358. i 1361. bili angažirani u obrani Stona i njegovih solana. Nije isključeno da i na dubrovačkim galijama koje su sudjelovale u spomenutoj pomorskoj bici nije bio i koji otočanin galijot.

Lastovci su, kako smo kazali, slobodni ljudi i sa svojom imovinom raspolažu po volji. Upravo je liberalizacija raspolaganja imovinom u novim uvjetima počela prijetiti stoljetnom gospodarskom stanju i agrarno-proizvodnim odnosima koji su vladali na otoku. Već su i samo davanje sokolova i kunića dubrovačkom knezu, Lastovci smatrali znakom zakupa njihova otoka, a nekmoli desetinu poljoprivrednih i stočarskih proizvoda. Ako se pak kaže da je moglo biti i slučajeva da su novi gospodari (potknezovi-zakupnici i ostali), koristeći se povlasticama i financijskim mogućnostima, došli do vlasnosti otočkog zemljišta i pokušali uspostaviti takve odnose u agraru kakvi su postojali u Astareji, tada se neminovno morao javiti i strah od gubitka prava na slobodno raspolaganje imovinom, a time i od gubitka otočke autonomije. Shvaćajući u potpunosti da bi proklamirana autonomija bila jalova bez ekonomske (agrarne) nezavisnosti, Lastovci su vrlo rano nakon priključenja Dubrovniku započeli borbu da bi osujetili svaki pokušaj otuđenja vlastite zemlje i nametanja bilo kakvih davanja koja su i samo mirisala na kmetske odnose.

Nisu njihovi običaji, za koje su se borili, bili puka formalnost. Dok je lastovska zajednica živjela samostalno, daleko od ostalog svijeta, prepuštena samoj sebi, običaji su se prenosili s koljena na koljeno. Bili su sastavni dio otočkog bića i nije bilo opasnosti da se njima manipulira po želji ili časovitom interesu bilo koga. Te norme koje su regulirale miran i skladan život široke lastovske obitelji (*per miglior stato de la isola di Lagosta*, iz Statuta) bile su satkane od prava i obveza koje su morale biti poštivane, ukoliko se željelo živjeti i djelovati u takvoj zajednici.

Pravda se nekada dijelila brže i efikasnije. Nije bilo podmićivanja sudaca i samovolje glavara, a odmjerene kazne (globe) odlazile bi u korist oštećenoga, u korist zajednice. Sada je međutim pravda bila i skupa i nesigurna, a novčane kazne uvećavale su bogatstvo onoga koji bi ih udarao. Neki novi običaji zbunjivali su ih pa ih nisu željeli prihvatiti. Tražili su da se poštivaju njihove norme i njihovi običaji. Budući da nisu uspjeli, počeli su se buniti, u početku potajno, a kasnije sve glasnije. Nisu više željeli davati nikakve kuniće ni sokolove pa ni postotke od proizvoda svoga rada. Nisu više htjeli ni da njihove žene, iako "griješnice" postanu ropkinje, ali još

manje su htjeli obrađivati rođenu zemlju tuđim gospodarima. Jedino što su željeli bilo je da njihovi običaji budu zapisani, potvrđeni i poštivani.

Nezadovoljstvo se pojačalo čim je dubrovački knez za sebe zatražio pravo na izravni postotak od naturalnih proizvoda kao i postotak od zarade dobivene ispašom na "školjima", ustupljenim seljacima putem dražbe. Dubrovački kroničar J. Rastić piše da su se Lastovci u Mlecima žalili na dubrovačku upravu, a pošto su po prirodi vruće krvi, prevrtljivi i buntovni, a k tome i ljubitelji novina, a neprijatelji onih koji s njima upravljaju, zamolil su Mlečane da ih oslobode dubrovačke vlasti i da ih prime pod svoju zaštitu. Mletački je senat smatrao da nije oportuno prihvatiti tužbu podanika protiv svojih kneževa i zato nije udovoljio žalbi Lastovaca, ali je zato pridonio da se buna stiša i savjetovao Republici da ih vrati posluhu.[217]

Čin koji je pridonio "da se buna stiša" bila je odluka mletačke vlade od 10. kolovoza 1308. "Budući da je otok Lastovo podređen vlasti naših dubrovačkih kneževa koji imaju i određena prava nad njim..., a pošto je spomenuti otok jako pritisnut i doveden u očaj zbog tereta koji mu je nametnut od strane potknezova koji se tamo šalju, otočani su nas svesrdno zamolili da se udostojimo te njihove teškoće ublažiti".[218] I za dobrobit rečenog otoka bilo je odlučeno da dubrovački knez ubuduće dobije osam velikih libara novca, za sokolove 15 perpera, a za potkneza kojeg on šalje 50 perpera godišnje. Sve to ukupno iznosi 11 libara novca i 50 perpera godišnje. Sva dotadašnja davanja, zakonska i običajna, ostaju stanovništvu i lastovskoj općini.[219] Dva dana poslije odluku je dužd Petar Gradonico pismeno proslijedio dubrovačkom knezu Andriji Dauru.[220]

Nije poznato na što su se Lastovci tijekom 1308. godine žalili Veneciji, ali je vjerojatno da su tražili da im, umjesto svih rastezljivih i nestalnih dažbina od kojih su satkane njihove obveze prema knezu i potknezu-zakupniku, odredi stalnu godišnju plaću. Iz konteksta mletačke odredbe, da je "insula multus gravata et deducta ad inoquiam", dade se zaključiti da su i sami Mlečani bili svjesni kako su ih prevelike dažbine, koje su iscrpljivale otočane, tjerale u očaj, koji je mogao biti opasan i za Veneciju i za Dubrovnik.

217 *Chronica Ragusina Junii Resti*... op. cit., str. 105.

218 *Cum insula de Lagusta sit superposita Dominio comitus nostrorum de Ragusio et habeant certas iurisdictiones in ipsa... et quia dicts insula est multum gravata et deducta a inoquiam propter gravimina quae sibi fiunt per vice comites qui mittuntur illuc, illi de ipsa insula supplicarunt nobis quod dignaremur super eorum graviminibus paravidere*. Monumenta... op. cit., I., str. 226.

219 *Et considerate pro miliori dicte insule captum fuit, quod comes ragusinus haberet libra VIII grssorum. Et pro falconibus XV grossorum et pro viceconte quem mittit illuc solidos L grossorum in anno. Et hoc totum ascendit in summa librarum XI et solidum V grossorum in anno; et omnes alie regalie, consuetudines et condempnaciones remanent in homines et comune insule supradicte*. Monumenta... op. cit.; S. Ljubić, *Listine o odnosima između juž. Slavenstva i mletačke republike*, Knj. I., Rad JAZU, Zagreb 1880., str. 226.

220 SCD, VIII, 214.

Veneciji nije odgovarala nikakva promjena političkog statusa Lastova i zato je udovoljila otočanima, a da dubrovačkog kneza kao predstavnika vrhovne vlasti i plemića nije materijalno oštetila. Dala mu je godišnji prihod od 8 libara (1 libra= 20 perpera), odnosno 160 perpera, 15 perpera za sokolove i poprilično novčanu naknadu od 175 perpera. Potknez se otsada mora zadovoljiti stalnom plaćom od 50 perpera. Ukinuvši naturalna davanja knezu i potknezu i odredivši im zaokružena novčana primanja, Venecija je odredila da, "omnes alie regalie, consuetudines", ostali novac, koji se bude utjerao od kazni, kao i sva ostala davanja proizašla iz običaja, pripadne Lastovcima, odnosno lastovskoj općini.[221]

Uz odluku o visini stalne godišnje plaće kneza i potkneza, mletački senat je, prema Rastiću, savjetovao Dubrovčane da pronađu način kako bi Lastovce udobrovoljili da ostanu pod njihovom vlasti. "Republika, vidjevši da je s tim svijetom potrebno nastaviti diplomatskim načinom, da se doveden u očaj, ne bi obratio kralju Urošu, koji je mnogo puta izjavio, da taj otok njemu pripada i da ga Dubrovčani nepravedno posjeduju, pronašla je način da ga umiri s time da su Lastovci bili zadovoljni".[222]

Godina 1309. mogla je dakle biti godina pregovaranja s Dubrovnikom, koji prihvaća mletački savjet i otočki zahtjev. Prema nekima, kralj Uroš (Milutin) trebao bi biti najzaslužniji za lastovski Statut, budući da je Dubrovnik, samo zbog straha da se otočani ne bi njemu obratili, udovoljio njihovom zahtjevu. Zagovornici te teze u kamenom su poprsju s okrunjenom glavom na središnjoj preslici župske crkve prepoznali lik kralja Uroša Milutina, kojeg su Lastovci, navodno, u znak zahvalnosti za osvojenu autonomiju i Statut tamo postavili (!?).[223]

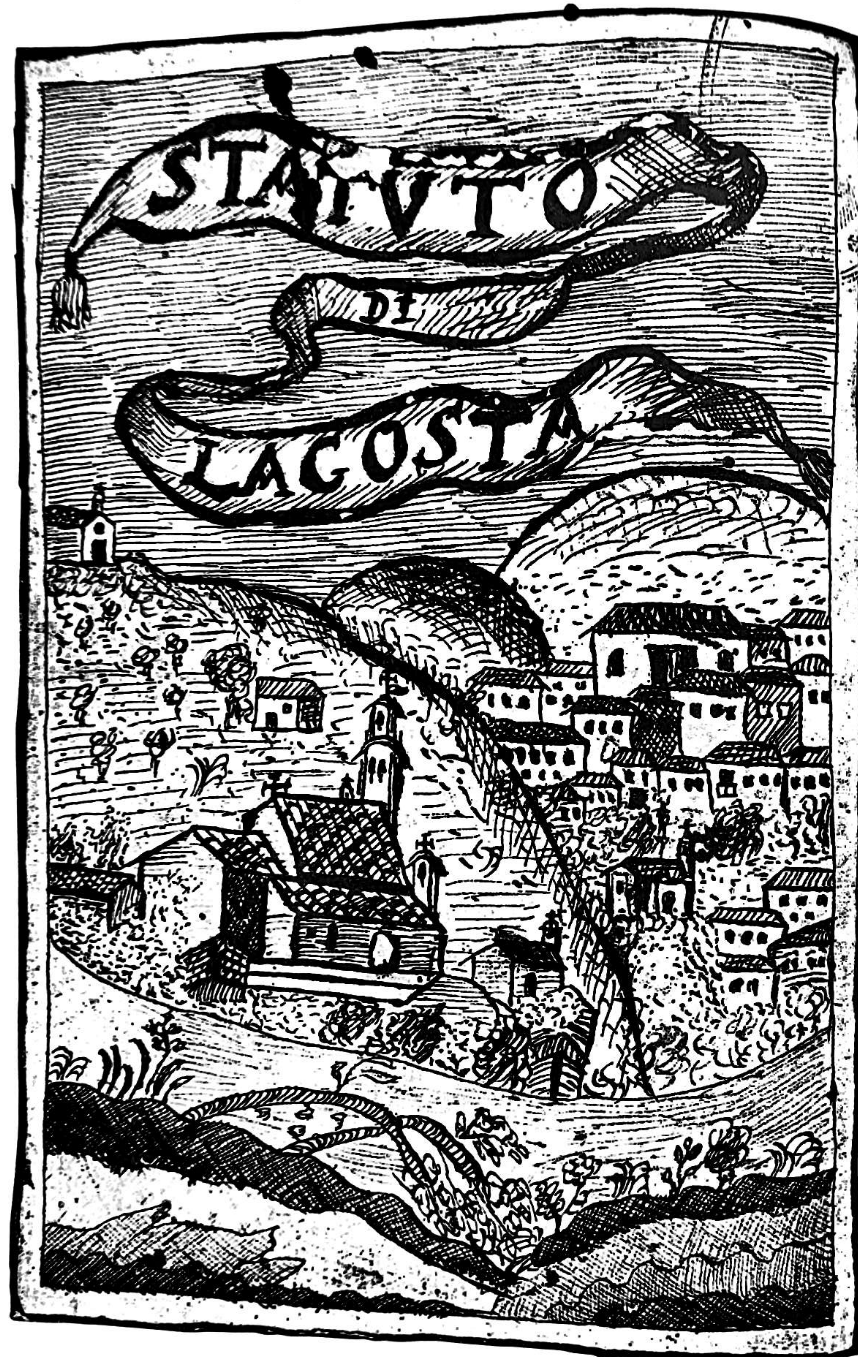
Nije suvišno podsjetiti da su baš u to vrijeme (prema Kukuljeviću, 1308.) vranski templari zatražili od Dubrovnika da im se Lastovo vrati, na što su Dubrovčani bili i pristali, ali naum nisu ostvarili, jer je narod templare otjerao. Nema pisane potvrde ove Kukuljevićeve tvrdnje[224], ali ako je ona točna, to je još jedan dokaz da su otočani bili oni koji su odlučivali o svojoj budućnosti.

221 U kontekstu ove odluke nije beznačajna činjenica da od 30 statutarnih odredaba zapisanih i usvojenih 1310. godine, njih 15 se bave različitim prestupima, prepisujući kod svih zaokruženu novčanu kaznu u korist lastovske općine.

222 *La repubblica vedendo, che con quella gente bisognava proceder con simulazione, acció ridotti in disperazione non ricorressero al re Orossio, il quale molte volte s'era espresso, quell'isola appartenere a lui e con ingiustizia ritenerla li Ragusei, trovó modo di quietarli, con soddisfazione delli Lagostani... Statuto. An. 1310. — Chronica Ragusina J. Restii*... op. cit., str. 105.

223 M. Lucijanović, *Lastovo*, Slovinac, br. 13, vol.III, Dubrovnik, 1880., str. 268.

224 Kukuljević Sakcinski, *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*, Rad JAZU, Knj. 81., str. 33.; M. Lucijanović, *Lastovo u*... op. cit., str. 258.

Lastovski statut iz knjižnice Male braće u Dubrovniku

Statut

U želji da lastovska zajenica u borbi s ekonomski i društveno neusporedivo jačim partnerom preživi, kao imperativ trenutka nametnula se dužnost da svoje običajno pravo pretoči u kratke i jasne pisane odredbe, u skup pravnih normi koje su trebale jamčiti svim članovima seoske zajednice pravo na vlasništvo, osobnu slobodu, vlastiti, njoj svojstven, način života i upravljanja. Sastavljaču je uspjelo, u samo 30 poglavlja, jezgrovitim stilom osobenim za statut skupiti svo materijalno i formalno pravo tadašnje seoske zajadnice.

Statut kao skup pravnih pravila donesenih od strane najviše vlasti — zbora — ima sve atribute zakona. On je plod autonomije Lastova. Statut odiše demokracijom i općenito se temelji na načelu jednakosti pred zakonom. Kako lastovsko društvo nije bilo raslojeno, već samo imovno označeno s atributima "Bolji" i "Gori", nema dvojnih kazni za jednaki prijestup, odnosno kazne ne ovise o društvenoj ljestvici kojoj pojedinac pripada, kao što je to slučaj u drugim statutima.

Iako se sastavljač Statuta s više odredaba nastojao uklopiti u pravne norme svoga vremena, propisujući zakone za obavljanje javnih i privatnih čina, ipak su dobri običaji, koje je selo imalo od starine, ostali. Riječ je o zajedničkom vlasništvu neobrađenog zemljišta, zajedničkom odlučivanju na zborovima, patrijarhalnom upravljanju porodicom, nepovredivom sitnovlasničkom posjedu i, kao kruna svega, o dijeljenju pravde jednakom mjerom prema svima.

Svima je stavljeno na znanje da onaj koji izvan samoobrane počini ubojstvo ne može proći nekažnjen, kao ni onaj koji drugima nanosi tjelesne povrede i blati mu ponos ili pak, onaj koji prisvaja ono što nije stekao radom ili nasljedstvom.

U starom slavenskom pravu, prožetom zajedništvom, pojedinac se javljao kao pravni subjekt samo onda kad je u pitanju bilo porodično pravo, a u području imovinskog prava samo s obzirom na pokretne stvari. Kao pravni subjekt s obzirom na nekretnine (prvenstveno zemljišta), javljale su se isključivo porodične ili plemenske zajednice. Međutim, vremenom su se i nepokretne stvari sve više privatizirale, odnosno prelazile u privatnu imovinu.

Lastovski statut pridaje naročiti značaj zaštiti posjeda i vlasništva. Nasilje, imanentno srednjovjekovnom društvu, rušilo je javni red i mir, a time i monolitnost lastovskog društva koje je počivalo na vrijednostima sloge, mira, bratstva i jedinstva. Stoga je zaštita posjeda i vlasništva od svake vrste sile bila u prvom planu lastovskog pravnog poretka.

Potvrđujući nepovredivost privatnog vlasništva, Statut afirmira i kolektivnu vlasnost (iz starog slavenskog prava) otočkog neobrađenog zemljišta (šume, pasišta). Pristup je slobodan svim članovima zajednice ili pojedincu, ali nakon dražbe. Neće se više priznavati nikakve usmeno dogovorene darovnice, prodaje, nagodbe i ostavštine, već samo one koje budu zapisane u knjizi kancelarije, i to kod ovlaštenog i zakletog notara, i koje potpiše knez. Također, svaka prodaja nekretnina mora biti javno oglašena, a cijena može biti postignuta samo na dražbi.

U porodici svaki član ima pravo raspolagati po volji svojom osobnom imovinom, a roditeljsko je pravo da neposlušnom sinu uskrati nasljedstvo, a nevaljaloj kćeri "prćiju".

Sucima, izabranim iz naroda, Statut nalaže da svima pošteno sude i u skladu sa zakletvom i preuzetim obvezama. Onima koji se budu osjetili oštećenima omogućuje i priziv višem sudu. Pri tome se otočkom knezu zabranjuje posjedovanje bilo koje otočke nekretnine, a članove zajednice zadužuje da knezu budu dostupne sve potrebne živežne namirnice.

Statut tako redigiran,[225] odobrio je i potvrdio dubrovački knez Bartul Gradenigo, a podknez Vlaho de Sorente predočio ga je narodu sakupljenom na zboru pred crkvom Sv. Kuzme i Damjana. Zbor ga je 10. siječnja 1310. godine jednoglasno usvojio i proglasio temeljnim pravnim kodeksom lastovske zajednice.

Cijela lastovska povijest u okviru Dubrovačke Republike bit će stalno okrenuta ovom značajnom datumu. "I danas se moramo čuditi kako je neznatnom broju lastovskih poljodjelaca i ribara uspjevalo kroz stoljeća čuvati svoju samoupravu, a zatim i svoju privrednu samostalnost, uhvativši se pri tome u koštac s kulturno i materijalno nerazmjerno jačim protivnikom".[226] Iako Lastovo nije imalo značajniju ulogu u povijesnim zbivanjima Dalmacije, njegova je povijest jedinstvena i, rekli bismo, viteška pa stoga zaslužuje da bude poznata.

Da bi svima bilo jasno kako je zbir dobrih starih pravnih normi plod autonomije Lastova, na samom početku zakonika, citatom iz zvaničnog izvora, odnosno iz XV. glave I. knjige Statuta dubrovačke komune iz 1272. godine obznanjuje se način na koji su Lastovci sebe i svoj otok podali Dubrovačkoj komuni.[227] Odmah zatim čitamo način i vrijeme proglašenja Satuta:

U ime gospodina našega Isusa Krista, Amen.

Ovo je knjiga odredaba i običaja Zajednice i općine otoka Lastova sačinjenih i utvrđenih za sve stanovnike Zajednice ovoga otoka na javnom narodnom zboru za vrijeme gospara Blaža de Sorenta[228]*, kneza spomenutog otoka, u ime časnog i mudrog muža gospara Bartula Gradeniga prečasnog dubrovačkog kneza.*

Ove su odredbe i običaji bili odobreni i potvrđeni spomenutoj Zajednici i lastovskoj općini od prije spomenutog gospara Bartula, kneza.

Godine gospodnje 1310., osme indikcije, dana desetoga, mjeseca siječnja.[229]

---

225 Ćremošnik smatra da je notar pop Ivan, čiju ispravu od 11. rujna 1311. napisanu na talijanskom jeziku imamo sačuvanu, možda i redaktor Lastovskog statuta koji je, za razliku od većine statuta dalmatinskih gradova, također pisan na talijanskom jeziku. (Ćremošnik, *Notarijat Lastova*... op. cit., str. 47.)

226 M. Lucijanović, *Lastovo u sklopu*... op. cit., str. 253.

227 Vidi bilješku 164.

228 Vlaho de Sorente bio je potknez Lastova i u godinama 1284.-1286.

229 F. Radić, *Libro delli Ordinamenti e delle Usanze della Uniuersitade et dello Comun della isola de Lagusta*, JAZU, Zagreb, 1901., str. 1., Kratica: Statut.

Evo tih statutarnih odredaba iz 1310. godine:

Glava I. O ubojstvu

Određujemo i nalažemo da svaki onaj koji počini ubojstvo, mora biti osuđen na smrt i pogubljen ukoliko zakonski ne dokaže da je to učinio u samoobrani; kad bi taj ubojica pobjegao i umakao, neka mu trajno bude zabranjen povratak na otok Lastovo i u krug svojih; sva pokretna i nepokretna imovina tog ubojice neka pripadne njegovim potomcima, osim ako bi nekome pripadalo koje pravo nad tim dobrima; ukoliko pak ubojica ne bi imao potomstva, neka ta dobra pripadnu najbližem srodniku ubojice.

Glava II. O povredama bez smrtnog ishoda

Nalažemo i određujemo da svaki onaj koji povrijedi drugoga mačem, nožem, željeznom toljagom, kamenom ili kojim drugim oružjem pa potekne krv, ali bez smrtnog ishoda, mora za kaznu svaki put platiti pet perpera općini Lastova; k tome je dužan platiti i troškove liječenja onome koga je ranio i nadoknaditi mu štetu nastalu kao posljedica ranjavanja; tko drugoga povrijedi pesnicom ili šakom po obrazu pa potekne krv iz nosa, dužan je za kaznu platiti 12 groša spomenutoj općini.

Glava III. O ozljeđivanju rukom

Isto tako tko ozlijedi drugoga šakom, pesnicom, štapom, kamenom bez da potekne krv i tko povuče drugoga za kosu, dužan je za kaznu, svaki put, platiti navedenoj općini 18 groša.

Glava IV. O vrijeđanju riječima

Nalažemo i određujemo da svaka osoba koja riječima uvrijedi drugu osobu, ukoliko ova ne odgovori uvredom, dužna je za kaznu platiti općini šest groša; ali, ako uvrijeđena osoba odgovori vrijeđenjem, tada su obe dužne za kaznu platiti općini po šest groša.

Glava V. O uvredi službenika

Isto tako, tko nanese uvredu nekom službeniku općine Lastovo dužan je svaki put platiti općini 12 groša kazne. Ako pak neki službenik počne vrijeđati drugoga dužan je i on platiti općini Lastova 12 groša kazne.

Glava VI. O nasilju

Nalažemo i određujemo da nitko ne smije drugome oteti ili oduzeti bilo što nasilno preko njegove volje; ako tko bude suprotno radio neka je dužan platiti općini šest groša kazne.

Glava VII. O krađi životinja

Nalažemo i određujemo, ako netko pronevjerom ili prijevarom potajno ili nasilno uzme ili otme drugoj osobi na spomenutom otoku vola, kravu ili koju drugu životinju, jednu ili više njih, pa to blago dâ ili proda drugome, dužan je svaki put za kaznu platiti općini deset perpera, a gospodaru stoke i nadoknaditi štetu. Povrh te kazne neka knez Lastova u sporazumu sa sucima i zborom ima slobodu i pravo narediti protjerivanje prekršitelja s otoka. Ono što je naprijed rečeno za krađu životinja, to isto vrijedi i za krađu lađe i broda.

Glava VIII. Još o krađi životinja

Nalažemo i određujemo da svatko tko ukrade ovcu, janjca, kozlića, brava ili ovna ili jarca mora platiti po grlu četverostruko, računajući za ovcu, kozu, ovna i brava po četiri groša, a za janjca i kozlića po dva groša te da se od ove globe gospodaru stoke nadoknadi šteta, a od ostatka da se jedna trećina dade općini Lastovo, druga trećina gospodaru ukradene stoke, a treća trećina čuvarima ako se putem njih bude saznala istina o krađi.

Glava IX. Još o krađi

Isto tako nalažemo i određujemo ako tko na spomenutom otoku ukrade bilo što drugoj osobi, mora platiti za svaku ukradenu stvar četvorostruko više.

Glava X. Još o krađi krava

Isto tako nalažemo i određujemo: ako tko na spomenutom otoku ukrade koju kravu dužan ju je platiti četvorostruko s tim da se svaka krava ima računati po dva perpera. Ako je krava mlađa od godinu dana tada je treba računati po deset groša. I obeštećenje za takve krave neka bude kako je prethodno rečeno za druge životinje.

Glava XI. O krađi volova

Isto tako nalažemo i određujemo: ako tko ukrade jednog ili više volova dužan je platiti za svakoga dvostruko, a taj vol ili volovi neka se procijene na onoliko koliko se vlasnik volova bude zakleo (da vrijede). I obeštećenje za njih neka se obračuna onako kako je prethodno rečeno za druge životinje.

Glava XII. O ispravi za miraz ili za darovnicu

Nalažemo i određujemo da svatko tko bude prodavao, darivao ili davao u prćiju zemlju, vinograd, kuću ili neku drugu nepokretnu imovinu mora tu prodaju, darivanje ili prćiju izvršiti notarskom ispravom. A ona prodaja, ono darivanje ili miraz koja bude obavljeno bez notarske isprave, neka bude bezvrijedno.

Glava XIII. O braći i sestrama

Određujemo i nalažemo da tko bude udavao svoju kćerku, jednu ili više njih s mirazom odnosno prćijom a u tom mirazu ili prćiji bude sastavljena notarska isprava, da ta kći ili kćeri ne mogu ništa više tražiti od očeve ili majčine imovine, već moraju biti zadovoljne svojim mirazom odnosno prćijom. Ako nakon očeve smrti ostane jedna ili više neudatih kćeri a bude i sinova tog oca, pa ti sinovi ne budu htjeli udati tu kćer ili kćeri, neka imaju pravo zatražiti i dobiti svoj dio od očeve imovine i to u jednakoj mjeri kao i svaki sin.

Glava XIV. O udovici

Određujemo i nalažemo ako netko koji je imao ženu umre, a ta se žena nakon muževljeve smrti želi preudati, da ona ne može uzeti ni sobom odnijeti od imovine pokojnog muža, osim onog što je tom pokojnom mužu donijela u miraz odnosno u prćiju. Ako hoće ostati vjerna postelji pokojnog muža, tada neka posjeduje sva njegova dobra dok se ne bude preudala.

Glava XV. O silovanoj ženi

Nalažemo i određujemo, bude li neki muškarac na tom otoku silovao neku ženu, koja ima oca ili majku, i bude li je obljubio, ukoliko otac ili majka pristanu nju dati za ženu i budu se s tim čovjekom sporazumjeli, da mora ženu koju je silovao uzeti za ženu i neka ga ne stigne druga kazna. U slučaju da otac ili majka te djevojke ne bi je htjeli (njemu) dati za ženu ili da se ne bi mogli nagoditi s tim napasnikom, tada sva dobra koja po bilo kojoj osnovi njemu pripadaju moraju pripasti toj djevojci koja je silovana, a on neka bude prognan s otoka Lastova.

Glava XVI. O očevoj i majčinoj vlasti nad djecom

Nalažemo i određujemo da sin, bio on oženjen ili ne, dok mu je otac živ, ili ako njega nema, dok mu je majka živa, ne može tražiti nikakav dio bez očeve privole, odnosno majčine ako mu otac nije živ. Ako otac ili majka odluče dati dio svog imanja oženjenom ili neoženjenom sinu, sin je dužan taj dio prihvatiti. Ako su pak otac ili majka primili prćiju od žene svoga sina, dužni su tu prćiju pustiti i predati sinu, ako ga otjeraju iz kuće.

Glava XVII. O ispaši na velikom lastovskom otoku

Nalažemo i određujemo da sva pasišta otoka Lastova moraju biti zajednička svim stanovnicima otoka, osim ako netko ima zemlju ili vinograd svoje očevine koje obrađuje, tada neka njemu pripadaju i njegovim potomcima. I neka nitko ne može na tom obrađenom zemljištu sjeći drva i odnositi šumu bez odobrenja vlasnika tog imanja pod prijetnjom od šest perpera kazne za svakog pojedinca i za svaki izvršen prekršaj, a šteta koja bi sječom bila nanijeta tom imanju mora biti procijenjena i nadoknađena vlasniku zemljišta.

Glava XVIII. O vinogradima i o zabrani ispaše u njima

Nalažemo i određujemo da nitko ne smije pasti blago po vinogradima spomenutog otoka iz bilo kojeg razloga pod prijetnjom od tri groša kazne za svaki počinjeni prekršaj, i da mora vlasniku tog vinograda nadoknaditi štetu koja treba biti procijenjena od čestitih ljudi, izabranih od kneza i njegova (sudskog) vijeća.

Glava XIX. O lastovskim otočićima (škojima)

Nalažemo i određujemo da nitko ne smije orati, sijati ni pasti blago na škojima koji pripadaju spomenutom otoku pod prijetnjom od pet perpera kazne za svaki put; i ti škoji trebaju biti stavljeni i dati na dražbu, pa onaj koji te škoje dobije na dražbi neka može na njima bez ikakve kazne i brati i sijati i pasti stoku. Ta dražba mora biti određena i održana samo od sudskog vijeća i dražbovanje mora trajati najmanje osam dana, a tek nakon osam dana može se dosuditi. I nitko ne može ništa sjeći na tim škojima ni pobrati masline osim onih kojima će spomenuti škoji biti dodijeljeni na dražbi, jer će biti primjenjene prije spomenute kazne.

Glava XX. Da suci ne smiju jesti ni piti s onima koji se spore

Nalažemo i određujemo da nijedan sudac ne smije ni piti ni jesti na bilo kojem mjestu s nekim tko se spori pred sudom svo vrijeme dok traje taj spor i to pod prijetnjom od šest groša kazne za suca i šest groša za onoga koji se spori.

Glava XXI. O mogućnosti žalbe na gospara dubrovačkog kneza

Određujemo i nalažemo da ako bi tko pred knezom i sucima Lastova bio optužen za kakvo krivično djelo, da ta optužena osoba može uložiti priziv na gospara kneza u Dubrovniku, doći kod tog gospara kneza da bi on presudio u tom predmetu. Presuda koja bude u tom povodu izrečena od gospara kneza u Dubrovniku, neka bude konačna i mora biti primijenjena i od strane lastovskog kneza, od sudaca i od općine Lastovo. Novčana kazna koja će proizići na osnovu te presude neka pripadne lastovskoj općini.

Glava XXII. O novčanoj nagradi i o roku službe sudaca

Nalažemo i određujemo da oni koji budu izabrani da vrše službu na navedenom otoku moraju u toj službi biti od jednog blagdana sv. Mihovila do drugog blagdana sv. Mihovila, i neka dobiju za svaki perper izrečene kazne devet folara i ništa povište toga ne smiju dobiti ni za krivičnu ili bilo koju drugu presudu, ni za što drugo.

Glava XXIII. O svjedocima

Nalažemo i određujemo da u svim krivičnim parnicama, u sporovima zbog dugova kao i u svim ostalim sporovima moraju biti bar dva valjana svjedoka. U sporovima oko nekretnina ti svjedoci moraju biti predloženi od obiju stranaka ili barem

od jedne stranke, jer u protivnom svjedočenje u sporu oko nekretnina neće vrijediti ništa.

Glava XXIV. Još o svjedocima

Isto tako nalažemo i određujemo da ne mogu na sudu svjedočiti otac za sina, ni sin za oca, ni brat za brata, ni šurjak (kunjado) za šurjaka, ni tast za zeta, ni zet za tasta, ni prvi rođak za prvoga rođaka.

Glava XXV. Još o svjedocima

Isto tako nalažemo i određujemo da za bilo koju stvar i u bilo kojem sporu među stanovnicima Lastova mogu svjedočiti samo Lastovci i oni koji su oženjeni i žive na ženinu imanju na Lastovu, dok svjedočenje stranaca u sporovima među Lastovcima neka bude bezvrijedno.

Glava XXVI. Da lastovski knez ne može kupovati nekretninu na otoku

Određujemo i nalažemo da onaj koji bude lastovskim knezom ne može na spomenutom otoku kupiti ni kuću, ni vinograde ni bilo koju drugu nekretninu nego samo ono što mu je potrebno za njegovu prehranu i prehranu njegove obitelji.

Glava XXVII. O prodaji nekretnina

Nalažemo i određujemo ako bi tko imao namjeru prodati kuću, zemlju, vinograd ili koju drugu nekretninu, a s kupcem je ugovorio i prodajnu cijenu, mora se to putem izvikivača oglasiti na javnom mjestu spomenutog otoka. Ako bi tko imao što prigovoriti toj prodaji ili nešto tražiti, mora prigovor uložiti u roku od osam dana ako je na otoku, a u roku od mjesec dana ako za vrijeme oglašavanja nije bio na Lastovu, i nakon tih rokova neka se prigovor na tu prodaju ne uzima u obzir, već neka se o njoj sačini notarska isprava. Ako se koja prodaja izvrši mimo ove naredbe, neka bude bezvrijedna.

Glava XXVIII.

Isto tako nalažemo i određujemo da sve prodaje, darovanja, ugovori i sporazumi koji se pronađu da su zapisani u knjizi kancelarije lastovske općine budu zakoniti i punovrijedni.

Glava XXIX.

Isto tako nalažemo i određujemo da sve isprave koje napišu svećenici (notari) koji bude na Lastovu i na koje lastovski knez bude stavio potpis budu zakonite i punovrijedne (valjane i čvrste).

Glava XXX.

Isto tako nalažemo da nitko ne smije dati prćiju, odnosno miraz bez isprave izdate od notara ili lastovskog svećenika, i na toj ispravi o mirazu, sačinjenoj od lastovskog svećenika, knez se mora vlastoručno potpisati, a tko suprotno ovoj odredbi dade prćiju ili miraz, neka to bude bezvrijedno.

***

Već se na prvi pogled može ustanoviti kako je Statut uveo red u novčane kazne koje su se u ranijim sudskim presudama određivale po želji i interesima, usmjerivši ih u korist općinske blagajne. Za određene prijestupe, gdje je počinjena neka materijalna šteta, osim kazne, važi i načelo nadoknade počinjene štete. Krađa je u Statutu lišena bilo kakvih olakšavajućih okolnosti i nema spomena bilo kakvih običaja koji bi je opravdali.

Lastovski statut nadahnut je humanošću, staro načelo "oko za oko, zub za zub" vrijedi samo za slučaj ubojstva, a tjelesna oštećenja ili sakaćenja se ne spominju. Ondje gdje se ranije gubila glava (zavodnici), sada se gubi imovina i zarađuje progonstvo s otoka. Žene bludnice ostavljene su "na miru".

Statutarnim odredbama iz 1310. pridodane su tijekom stoljeća i druge odredbe, posebno su važne one donesene do kraja 14. stoljeća, za vrijeme autonomije lastovske općine.

Statut iz 1310., odnosno odredbe od jedan do 30, kao i norme donesene približno do 1380.–1390., nije sačuvan u originalu. Njega je potisnuo novoizrađeni statut s kraja XIV. st. u kojem su goticom prepisane odredbe 1-58 (1378.), a sukcesivno raznim rukama dopisivane i odredbe donesene do 80-ih godina XV. st., točnije do 1489. Ovaj rukopis čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (Zagrebački rukopisi) pod signaturom R 4088. Tek je nedavno pronađen.[230]

Krajem XV. st. (točnije od 1489.) sačinjen je novi rukopis Statuta u kojem je ista ruka prepisala sve odredbe koje su vrijedile do 1489., a razne ruke dopisivale su nove odredbe sve do 1559. Taj je rukopis prof. Wenzel pronašao u knjižnici vrhovnog sudišta u Beču te ga je 1849., skupa s Mljetskim statutom objavio (djelomično) u izdanju "Arhiv" bečke Akademije znanosti. Prema mjestu gdje je bio pohranjen rukopis je dobio ime Bečki statut. Godine 1925. u sklopu otkupa čitave zbirke dalmatinskih i istarskih statuta iz bečke knjižnice za knjižnicu Senata Republike Italije u Rimu,[231] otkupljen je i lastovski "Bečki" statut. Godine 1934. u "Archivio storico per la Dalmazia" 9/17 (232, 245) i 9/18 (402) objavljene su fotografije korica i dviju stranica toga Statuta.

230 Nella Lonza, *Na marginama rukopisa Lastovskog statuta iz XIV. stoljeća*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU, sv. 36, Dubrovnik, 1998., str. 7.-32.

231 Biblioteca del Senato del Regno della Repubblica: *Catalogo della raccolta di statuti, consuetudini, leggi, decreti, ordini e privilegi dei comuni delle associazioni e degli enti locali italiani dal Medioevo alla fine del secolo XVIII*, IV. Roma, ed. C. Chelazzi, 1958., 5.-9.

Oko 1557., ili nešto kasnije, sačinjen je posljednji rukopis u kojem su prepisane dotadašnje statutarne odredbe i nadodane nove što su vrijedile do 1754. To je Lastovski statut koji je 1928., skupa s općinskim arhivom "s mnogo starih isprava iz vremena Dubrovačke Republike" predat na čuvanje Državnom arhivu u Zadru, a 1945. prenešen je u Povijesni arhiv u Dubrovniku, gdje se i danas nalazi.

Spomenuti rukopisi, Zagrebački, Bečki i Lastovski, predstavljali su službene zakonske zbornike lastovske općine od XIV. do XVIII. stoljeća.

Osim spomenutih rukopisa postoji još nekolicina kasnijih prijepisa Statuta sačinjenih u privatne svrhe. U arhivi obitelji Arneri u Korčuli sačuvan je prijepis iz 1842., u župnom uredu Lastovo čuva se prijepis don Antuna Dundovića iz 1801., na primjerku u knjižnici Male Braće u Dubrovniku nalazi se približan crtež lastovskog naselja. Postoji još jedan prijepis u Gradskom muzeju u Korčuli, a moguće je da postoji još koji u kakvoj privatnoj knjižnici.

U zborniku "Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium" (vol. VIII, JAZU, Zagreb, 1901.) Frano Radić objavio je Lastovski statut pod naslovom "Knjiga o uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastova", nakon što ga je usporedio s Bečkim i Arnerijevim prijepisima, notirajući pritom svaku razliku u tekstu ili interpunkciji između njega i ostala dva prijepisa.

Godine 1994. u izdanju Književnog kruga u Splitu objavljen je Lastovski statut u prijevodu prof. dr. Antuna Cvitanića, s njegovim komentarom i opsežnim tekstom o lastovskom statutarnom pravu te osvrtom na prošlost otoka Lastova u doba Dubrovačke Republike prof. dr. Josipa Lučića. To je bio još jedan snažan poticaj upoznavanju autonomnog života ove male otočke komune.[232]

232 Budući da je ovaj moj rad napisan prije objave tog prijevoda, nisam se njime mogao koristiti.

Organi vlasti

Zakonodavna vlast

Narodni zbor (publico arengo de populo)

Pred crkvom Sv. Kuzme i Damjana na Dovcu, ispod zasađenih murvi bilo je središte seoskog života. Tu na kockasto oklesanom kamenju, glatkom od duge upotrebe, redovito nedjeljom ili blagdanom, skupile bi se kućne starješine, ti naši mudri starci, da bi raspravljali, slušali, predlagali, i konačno, odlučivali što sve treba poduzeti da bi život u zajednici bio što skladniji i bolji. Budući da su svi mahom bili težaci i pastiri, na dnevnom redu njihovih rasprava bile su pretežito teme vezane za zemlju, izvor njihove opstojnosti. Bez obzira o čemu su raspravljali, ono što bi selo na zboru odlučilo, postalo bi zakon i svatko ga se morao držati. Tako je bilo od davnine, pa i sada, nakon priključenja Dubrovniku i donošenja Statuta, nije bilo razloga da tako ne bude. Prije po nalogu starješine i sudaca, a sada kneza i sudaca, glasonoša (*riparius*, *plazzaro*) je, izvikivanjem po selu, razglašavao vrijeme održavanja zbora i temu rasprave pa nije moglo biti izostanaka ili pravdanja zbog neobavještenosti. Zboru su sada, kao i ranije, prisustvovali narodni suci, a jedina novina je bilo prisustvo stranca, predstavnika dubrovačkog kneza, umjesto seoskog starješine.

Od nekadašnjeg slavenskog rodovsko-plemenskog uređenja, kada su jednakost i demokratičnost bile uvjetovane teškim prilikama i borbom za golu egzistenciju, ostalo je sačuvano zajedničko odlučivanje, koje je predstavljalo oslonac samoupravnog življenja lastovske komune u prvoj polovici 14. stoljeća. To se potvrdilo i 1316. na prvom, nama poznatom, zboru nakon usvajanja Statuta.

U skladu sa Statutom (glava XIX.), lastovska općina, na traženje dviju skupina seljaka, stavlja svoje okolne otoke na dražbu. Kako je to izvršeno neka nam sama knjiga Statuta ispriča: *Godine Gospodnje 1316. mjeseca lipnja za vrijeme uprave hvalevrijednog gospara Pavla Mauricena, dubrovačkog kneza i gospara Iginia*[233] *njegova lastovskog kneza na zboru cijelog naroda sakupljenom pred crkvom svetih Kuzme i Damjana, kako je to od davnine običajeno, većina odluči da se svi škoji, koji pripadaju otoku Lastovu osim otoka nazvanih Copist i Susciaz, podijele u dvije skupine* (jer su ih tražile dvije grupe) *s Bogdanom Bratostićem i Dobrohnom Desiljevićem na čelu.*

Dobrohna je za sebe i za svoju družinu, izvršio podjelu prema kojoj je Priestap (Prežba) s pripadajućim škojima, izuzev Veljeg ototka, ostao na jednoj strani, a Velji otok s gornjim škojima na drugoj. Nakon podjele, obaviješteni su knez, suci i cjelokupni zbor. Bogdan i drugovi odlučili su uzeti Velji otok sa svim gornjim škojima. Većina je na zboru takav izbor odobrila, a jednoglasno su odlučili da takva podjela ostane trajna te da je nitko ne smije ukinuti. Za onoga tko predloži ukidanje te odluke,

233 Radi se o knezu Dominichinusu kojeg je prepisivač Statuta pogrešno pročitao kao Dominu Iginius.

predložena je kazna od 20 solida groša. Većina je također odlučila da podijeljene škoje treba dati isključivo Lastovcima i to u onoj mjeri koliko komu pripada. Dogovoreno je također da vlasnici Veljog otoka s gornjim škojima mogu slobodno i bez oporbe druge strane, tj. onih koji posjeduju Priestap s pripadajućim škojima, doći i prebaciti se na Velji otok.[234]

Vijeće

Slijedeći primjer u drugim dalmatinskim komunama i u samoupravnom životu lastovske komune, u ovom se vremenu počinje sve jasnije oblikovati jedan novi komunalni organ vlasti, koji će u rješavanju mnogih zajedničkih poslova nastupati umjesto zbora. To je vijeće.

Po uzoru na Veneciju i njezin zakon iz 1323. o zatvaranju Velikog vijeća u isključivo plemićko vijeće, u dalmatinskim se komunama, pa tako i u Dubrovniku, vladajuća aristokratska klasa zatvara u Velikom vijeću 1332. Tim činom svi se dotadašnji članovi automatski smatraju plemićima — vlastelinima.

Iako se za lastovsku zajednicu ne može kazati da je bila klasno podijeljena na *maiores* (plemiće) i *minores* (pučane), ni da je Statut isticao razliku među stanovništvom, ipak je u toj zajednici bilo vidne razlike u ekonomskoj moći i ugledu pojedinaca. Oni koji su se isticali bogatstvom, ili su imali ugled kao potomci starosjedioca ili nekadašnjih seoskih starješina, postajali su povlašteni, zahvaljujući preferencijalnom biranju u strukture seoske vlasti (suci, tržni nadzornici, blagajnici i sl.). Da bi zadržali vlast u Lastovu "bolje" se obitelji zatvaraju u svoje vijeće, izdvajajući se tako od ostalog pučanstva.

Godine 1336., za vrijeme vladavine kneza Marka Mudaca, sastavljen je popis obitelji čiji su članovi mogli biti birani za vijećnike, kojima je bilo dopušteno obnašati funkcije sudaca, *kamerlenga* (blagajnika) i zapovjednika stražara.[235] Takav je izbor potvrdio i dubrovački knez Nikola Falier.

Godine 1367., nakon što se Dubrovnik, a s njim i Lastovo, oslobodio mletačkog tutorstva, ponovno se na zboru sankcionira odluka iz 1336., i to ne bez razloga.[236] Vijećem se kao samoupravnim organom zajednice, htjela ograničiti društvena moć knezova, predstavnika dubrovačke vlasti na otoku, koji su, oslobođeni mletačkog vrhovništva, započeli ugrožavati otočku autonomiju. Statutom sankcionirani vijećnici, njih dvadeset, bili su članovi onih obitelji iz kojih su dotad bili birani suci zajednice.

234 *Statut*, gl. 31. — Ovu statutarnu odluku, jedinu pisanu na latinskom jeziku, sastavio je dubrovački notar (na Lastovu od 1314. do 1316. nema svećenika-notara) da bi pokazao, kako i sam navodi, način pisanja jedne odredbe proistekle voljom i odobravanjem cijele zajednice. Dubrovački notar ne poznavajući dovoljno topografiju lastovskog arhipelaga postaje nejasan posebno kada govori o Veljem otoku.

235 *Statut*, gl. 49.

236 Ibidem.

Od 1313. do 1336. poznata su nam imena dvanaestak osoba koje su se smjenjivale na sudačkoj dužnosti.

Iz ovoga se može zaključiti da je 1336. jedna grupa dobrostojećih seljaka posjednika, koja je i dotad upravljala zajednicom, osigurala sebi, odnosno svojoj široj obiteljskoj zajednici, statutarnu povlasticu prema kojoj i dalje upravlja s pozicije vijećnika. Članstvo je u vijeću bilo doživotno. Kao što je članom Velikog vijeća dalmatinskih komuna mogao postati samo punoljetni plemić rođen i nastanjen u dotičnom gradu, čiji su otac i djed bili članovi vijeća, tako je članom lastovskog vijeća mogao postati samo rođeni Lastovac, zakonski, odnosno Statutarni potomak određenih vijećnika.

Iz sastava vijeća svake godine birala su se tri suca, *kamerlengo* i zapovjednik stražara. Vijeće je zasjedalo u župnoj crkvi Sv. Kuzme i Damjana (a možda i u kakvoj loži (luži) ispred crkve) nakon javnog poziva glasnika. Čini se, da je za pravovaljanu odluku koja se donosila većinom glasova bila potrebna prisutnost svih dvadeset vijećnika.

Važno je napomenuti da su se Lastovci držali 49. glave svojeg Statuta i ništa ih nije moglo od toga odvratiti, iako je Dubrovnik tijekom vremena nastojao imenovanje vijećnika prenijeti na svoje Malo vijeće, kao jednu od mjera u ograničavanju lastovske autonomije.

Izvršna vlast

Knez

Odgovornost za skladno življenje, koja se prije Statuta temeljila na običajnom pravu, imali su knez i suci, kao izvršna vlast zajednice. Upravljanje i suđenje bilo je u skladu sa srednjovjekovnom organizacijom vlasti, prema kojoj su isti službenici i upravljali i sudili, što upućuje da sudstvo nije bilo odijeljeno od uprave.

Na čelu uprave nalazio se potknez, odnosno zamjenik dubrovačkog kneza, Mlečanina, koji od 1309. ne upravlja otokom kao zastupnik koji živi od zakupnine i sudskih globa, već od godišnje plaće (50 perpera). Potknez je u ime dubrovačkog kneza, čija je plaća bila mnogo veća, zajedno s narodnim sucima vršio političko-redarstvenu službu i bio odgovoran za redovito funkcioniranje pravosuđa. Nije imao ovlaštenje za miješanje u lokalnu samoupravu, a Statut mu je oduzeo i svaku mogućnost posjedovanja bilo kakve nekretnine na otoku. Na raspolaganju je imao kuću, a živežne namirnice i ogrjev koje mu je zajednica bila dužna osigurati, plaćao je po najnižim tržišnim cijenama. Lastovci su mu bili dužni iskazivati dužno poštovanje i pristojno se odnositi prema njemu. Zauzvrat su tražili korektnost.[237]

---

237 *Statut*, gl. 26., 35., 36.

Dubrovački knez (Mlečanin) sam je i prema vlastitom nahođenju birao i slao svojeg zamjenika na Lastovo, tako da je po pravilu, u razdoblju od proglašenja Statuta pa do 1358., odnosno prestanka mletačkog vrhovništva nad Dubovnikom, zamjenik bio stranac, a ne Dubrovčanin. Nakon 1358. lastovski knezovi, predstavnici dubrovačke vlade, bili su isključivo dubrovački vlastelini.

Lastovski potknezovi za vrijeme mletačkog vrhovništva:

— Blasius de Sorento (Vlaho Xorato), u vrijeme proglašenja Statuta bio je drugi put potknez
— Julianus Zilberto, 21. 2. 1311.[238]
— Johanes de Finis, 10. 9. 1311.[239]
— Christoforus Trevisanus, 26. 12. 1313[240]
— Dominichinus de Fraganesco, 1314. – 4. 4. 1317.
— Matheus Geno (Zeno), 1317.–1318.
— Martinus, 1319.–1321.
— Dominichinus de Fraganesco, 1322.–1323.
— Nicolaus Ceno (Zeno), 1324.–1325.
— Jacobus, 1325.–1326.
— Nicolaus Ceno (Zeno), 1327.–1328.
— Petrus Paganus, 1329.–1330.
— Peranus Grissonius, 1331.–1332.
— Tomasinus de Rosa, 1333.–1334.
— Marcus Mudacius, 1335.–1336.

Za razdoblje od 1337. do 1341. nemamo nikakvih pisanih isprava ni mogućnosti da saznamo imena lastovskih potknezova. Budući da je 1338. jednu prodaju potpisao Guecili de Cauo Ystrie,[241] pretpostavlja se da je upravo on bio lastovski potknez.

— Nicholetus de Ruberto, 1341.–1344.
— Jacobus de Monte Alto, 1345.–1354. (potknez koji je s Lastovcima izdržao najteže godine kuge, posebno 1348.)
— Francesco de Fiorenza, 1354.–1355.
— Johannes Filachus, 1356. – 1. 3. 1358. (posljednji zamjenik mletačkog kneza u Dubrovniku).[242]

---

238 Misc. saec. XIV. Dok. 4.
239 List. 1.
240 Misc. saec. XIV. Dok. 5 (List. 2 od 9. kolovoza 1313.)
241 *Ego Guecili de Cauo Ystrie Comens Laguste manum misi* — Misc. saec. XIV. Lastovo II. Dok. 17. od 2. kolovoza 1338.
242 Čremošnik, *Notarske*... op. cit., str. 12.-14.

Suci

Iako je institucija narodnih sudaca stara koliko i otočka slavenska zajednica, imena su sudaca, zahvaljujući notarskim listinama, poznata tek od 1311.[243]

Već smo spomenuli da se 1336. dvadeset obitelji izdvojilo, zatvorivši se u posebnu instituciju zvanu Vijeće, iz čijih su se redova birali suci zajednice, koji su s potknezom činili sudsko vijeće. Služba sudaca trajala je, prema Statutu, godinu dana, počevši od 29. rujna, odnosno blagdana sv. Mihovila. Način izbora bio je također propisan Statutom.[244]

"Određujemo i naređujemo da suci koji će se izabrati o sv. Mihovilu u rujnu za sljedeću godinu moraju biti izabrani u crkvi sv. Kuzme i Damjana od vijeća u punom sastavu i to oni koji budu ocijenjeni da će biti od veće koristi i umješnosti rečenom lastovskom knezu, i da se moraju zakleti na sveto božje evanđelje da će vladati i suditi na temelju običaja općine Lastova iskreno i u dobroj vjeri bez prijevare na način da prijatelju ne smiju koristiti, a neprijatelju škoditi bez razloga, i na takav način neka svi suci za buduće budu izabrani".[245]

Pod presjedanjem kneza sudsko vijeće sastajalo se pred crkvom maticom i rješavalo civilne parnice. Odluka se donosila većinom glasova (knez je imao jedan glas), a pravomoćna bi postala tek nakon što bi je knez potpisao. Stranka se mogla žaliti višem sudu u Dubrovniku.

Ni jedna isprava unesena u knjigu kancelarije nije imala pravne snage ako je knez ne bi potpisao. Rješenje koje bi knez donio bez vijeća, nije vrijedilo. Kako napominje Marin Lucijanović, "u Statutu nisu donesene izričite norme, kojima se ustanovljuje funkcija suda i njegova nadležnost, već se u čl. 21 jednostavno pretpostavlja njegovo postojanje i propisuje da protiv sudbenih presuda imaju stranke pravo prizivu dubrovačkom sudu. Baš taj nedostatak izričitih propisa u sudskoj nadležnosti urodio je posljedicom, da se centralna vlast često miješala u sudsku autonomiju prisvajajući sebi pravo sudovanja u nekim sporovima, koji bi po redovitom tijeku stvari spadali pred lastovski sudbeni forum".[246]

Za svoj rad suci nisu bili plaćeni. Nakon parnice svakom bi sucu pripala nagrada od 9 folara (360 folara = 1 perper) za svaki perper presuđene kazne, odnosno 2,5 posto od prosuđenog iznosa. Za vrijeme trajanja parnice suci nisu smjeli ni jesti ni piti s parničkim strankama.[247] No ne čini se da su se svi kod dijeljenja pravde držali onoga što se zove princip zakonitosti. Bez obzira što je suce obvezivala zakletva da sude "iskreno, u dobroj vjeri i bez prijevare", oni se, kao ni knez, nisu uvijek držali tog principa te su, kako navode izvori, katkada bili i kažnjavani.

---

243 21. 2. 1311. — *Facta fuit sentencia... per suos judices Thomam Crancum et Bogdanum de Bratosti* (Misc. saec. XIV., I., Dok. 4., str. 72.)

244 *Statut*, gl. 22., 33.

245 *Statut*, gl. 33.

246 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 278.

247 *Statut*, gl. 22., 20.

Pečat lastovske zajednice.

Javne službe

Notarijat

Početkom 13. stoljeća notarijat je, kao javno-pravna institucija, bio djelatan u cijeloj Dalmaciji. Dubrovnik krajem 1277. prima u svoju službu prvog stranca, profesionalnog notara, talijanskog magistra sekularca Tomazina de Saverea, koji je obavljao dvojaku službu — notara i kancelara. Tomazin je odijelio notareve poslove od kancelarovih (pisarovih). Ustrojio je posebne bilježnice "Quaternus" za svaku odgovarajuću struku. U seriju "Debita Notariae" unosio je zaduženja, a u seriju "Diversa Notariae" privatne pravne ugovore o kupoprodaji nekretnina i izdavanju pod zakup, priznanice o vraćanju dugova, potvrde o primljenim mirazima žena i sl.

Općinski kancelar-pisar (*scriba comunis*) Tomazin sastavljao je i pisao javno-pravne dokumente knezu i gradskim sucima, što znači da je zapravo vodio dubrovačku kancelariju. Od 1285. radio je samo posao kancelara, dok je dužnost notara ponovno povjerena domaćem svećeniku Ivanu, koji je tu službu obavljao do 1292. Ivana je naslijedio domaći svećenik kanonik Andrija Beneša, koji je u službi ostao do 1324. Poslije njega notari i kancelari u Dubrovniku bili su isključivo stranci, najčešće Talijani.[248]

Notarijat je postojao i na Lastovu i bio je djelatan prije donošenja Statuta 1310. godine. To pokazuju statutarne odredbe koje propisuju da se svaka promjena u vlasništvu nekretnina mora učiniti "con carta de nodaro", da sve javne isprave (listine) mora pisati svećenik-notar koji boravi na Lastovu i da je svaka vrsta ugovora pred zakonom punovaljana tek ako bude zapisana "in lo quaderno del comun de

---

248 A. Marinović, *Postanak i prvi spisi kancelarije srednjevjekovnih dalmatinskih gradova, posebno Dubrovnika i Kotora u XIII. i XIV. st.*, Anali Historijskog instituta JAZU, Dubrovnik, sv. XXI–XXIII., str. 7.-23.

Lagusta" u matičnoj općinskoj knjizi.[249] Te odredbe pokazuju da su notarske poslove na Lastovu vodili lastovski svećenici-župnici te da je općina držala knjigu maticu "Quaderno", u koju je notar zavodio sve pisane isprave.

Podaci o lastovskom notarijatu poznati su od 21. 2. 1311., od kada potječe prva sačuvana originalna isprava koju je napisao lastovski notar. U ranijim istraživanjima pokušalo se interpretirati, bez čvrstih uporišta, da su poslove lastovske kancelarije do donošenja Statuta vodili svećenici istočnog obreda te da su javne isprave pisali ćirilicom.

Zahvaljujući sačuvanim notarskim ispravama lastovske kancelarije od 1311. do 1360. poznata su imena notara-župnika iz toga razdoblja.

— Pisac prve listine je presbiter Iohannes (svećenik Ivan) vjerojatno iz Dubrovnika.
— Ivanov nasljednik je "presbiter Andrea de Lagusta" 21. 2. 1311.[250]
— 1313. notar je redovnik fra Vito Paše (Symeonis de Nurco) iz Dubrovnika.
— 1314. nema notara — akte piše knez Dominichinus de Fraganesco.[251]
— 1315.-1322. notar i dušobrižnik svećenik iz Albanije Andrija de Drivasto.[252]
— 1324.-1330. notar je drugi put Vito Paše, ovaj put kao svećenik sekularac.
— 1330.-1336. notar i župnik je Andrija de Drivasto.[253]
— 1336.-1343. kapelan i zakleti notar Lastova je Andrija Škrinjić (Andrea de Screna)[254]
— 1344.-1347. notar je svećenik Petar pok. Nikole Teutonca (Nijemca nastanjenog u Dubrovniku).

Tijekom 1348., a i sljedećih godina, na cijelom mediteranskom području, pa i Lastovu, hara kuga. Posljedice tih strahota odražavaju se i u lastovskom notarijatu. Don Gjuro, sin Andrije iz Albanije (presbiter Georgius filius Andree de Albania) napisao je prvu notarsku ispravu 1. studenog 1347., nakon odlaska ili smrti don Petra Teutonca. Najvjerojatnije je podlegao pošasti kuge, jer nakon 3.1.1348., od kada datira njegova zadnja listina, o tom mladom svećeniku nema nikakvih podataka.

Vođenje notarijata, vjerojatno iz nužde, preuzima stari dubrovački učitelj Miho Školar, koji živi na Lastovu na imanju što ga je kupio (1324.). Lastovski notarijat vodi sve do kraja ožuja 1349.

249 Statut, gl. 12, 28, 29, 30.
250 Misc. saec. XIV. /I., dok. 4.
251 Misc. saec. XIV. /I., dok. 8.
252 Misc. saec. XIV. /I., dok. 6;
Ćremošnik pretpostavlja da je porijeklom iz Zete (Crne Gore)
253 Dum Andrija je 20. listopada 1336. bio izabran na zboru kao jedan od trojice lastovskih delegata (poslanika) u Dubrovniku, Statut, Gl. 32.
254 O njemu opširnije kod gradnje crkve Sv. Ivana Krstitelja

Poslije Školara poslove notarijata vodit će knez Jakov de Monte Alto, obrazovani pravnik koji je stručno obavljao taj posao.

Godine 1350. (od 24. svibnja) notar je bio svećenik Gjuro iz Skadra (presbitar Georgius de Scutaro). O njemu nemamo drugih podataka.

Od 1354. do 1360. notar je dum Gjuro iz sv. Spasa kraj Prizrena (presbiter Georgius de Spasso, Georgius filius condam Georgii Clementis de Spasso).

Godine 1360. lastovski notarski izvori iz nepoznatih su razloga presahnuli.[255]

Svetost javne isprave u svim srednjovjekovnim komunama bila je velika. Ispravu što je izdao neki javni notar pod zakletvom, nisu mogli opovrgnuti iskazi svjedoka. Ona je pred sudom vrijedila kao jedino dokazno sredstvo. Čini se da isključivost dokazne snage pisane isprave naspram iskaza svjedoka na Lastovu nije uvijek vrijedila,[256] što upućuje na činjenicu da je običajno pravo koje nije poznavalo pisanu ispravu nego je svoj dokaz zasnivalo na svjedocima, bilo i te kako živo.

Opažamo da su skoro svi župnici-notari prve polovice 14. stoljeća stranci. Na prvi pogled to izgleda malo čudno, no ne znači da na Lastovu nije bilo domaćih svećenika. Vjerojatnije je da domaći svećenici nisu bili obrazovani za obavljanje notarskih poslova, pa stoga nisu mogli biti kapelani zajednice pod zakletvom, odnosno župnici.

Sačuvane notarske isprave pokazuju da su stari Lastovci najviše trgovali zemljom, pa su notari bili najviše angažirani u sastavljanju kupoprodajnih ugovora, koji su se pretežito sklapali na javnim mjestima, pred crkvom Sv. Kuzme i Damjana, Sv. Ivana Krstitelja, pred kućom kneza, ili ispred kancelarije.[257] Do župnika notara svraćali su i mladoženje po ispise nevjestina miraza "carta parchiavi", odnosno ispravu o mladinoj prćiji. Župnika su Lastovci pozivali da im pripremi bolesnog oca ili djeda za vječnost, ali i da im točno, uz dva svjedoka, zapiše njihovu zadnju volju.

Notar je, osim poslova koji su proizlazili iz odredaba Statua, sastavljao i sudske presude — važne isprave koje su bile jamstvo, u ono vrijeme usmenih presuda, nesmetanog trajanja proizišlog iz odluke sudskog vijeća. Sastavljao je i zaključke zbora u obliku statutarnih odluka, pisao kneževe naredbe, pisma zajednice dubrovačkoj vladi itd.

Važnost kancelarije (notarijata) sve će više rasti tijekom vremena, a status njezinog činovnika približavat će se sve više statusu otočkog kneza.

255 Ćremošnik, *Notarijat*... op. cit., str. 47.-62.
256 Iako je u jednom sporu postojala isparava o prodaji jednog maslinovog stabla sudac je presudio po iskazima svjedoka — Listina 37. od 3. svibnja 1330.
257 Iz toponima "Pod Kančelje" na istočnom obronku brijega sa crkvom Sv. Antuna na vrhu može se pretpostaviti da je ondašnja kancelarija (što znači i kuća župnika) bila smještena s istočne strane stare crkvice Sv. Antuna Opata.

Kamerlengo — komornik

Kamerlengo, službenik zadužen za vođenje financijskih poslova zajednice, morao je, prema 49. gl. Statuta, potjecati iz reda vijećnika. On se brinuo da stanovništvo uplati doprinos za dubrovačkog kneza i mjesnog potkneza, da budu utjerane sudske novčane kazne izrečene za razne prijestupe, administrirao je s općinskim prihodima od zakupa mesnice, okolnih otoka, carinskih daća, prodaje drva iz zajedničkih šuma itd.

Bio je pravni zastupnik financijskih interesa zajednice, a njegov je mandat trajao jednu godinu, nakon čega je bio dužan podnijeti račun vijeću i narodu skupljenom na zboru.

Stražari — zapovjednik stražara

Stražari su imali značajnu ulogu u suzbijanju krađa, osobito krađa stoke, u pronalaženju prijestupnika i njihovom dovođenju pred sud, u izvršavanju naredbi kneza i sudskog vijeća.

Na čelu stražara stajao je zapovjednik stražara (kapo) koji je prema 49. gl. Statuta morao biti iz sastava vijećnika.

"Određujemo i nalažemo knezu i njegovom vijeću da moraju izabrati sedam stražara koji su dužni zakleti se da će suzbijati sva krivična djela, krađe i druge zle radnje u dobroj vjeri i bez prijevare; onoga tko počini krivično djelo dužni su, kao i ostale osobe koje bi skrivile, bez sustezanja prijaviti gosparu knezu i njegovom vijeću, s time da se njima mora apsolutno vjerovati; da rečeni stražari moraju imati i jednog zapovjednika kojeg izabere gospar knez Lastova i njegovo vijeće, i ako se neki čuvar ne bude držao zakletve, hoćemo da kroz tri godine ne dobije nikakvu službu".[258]

Placar — glasnik

Placar je bio poslužitelj, izvikivač komune. S pogodnih mjesta javno bi razglašavao naredbe kneževih i sučevih komunalnih organa, vrijeme održavanja javnih dražbi, dolazak broda itd. Pozivao je ljude pred sud i tijekom cijelog vijećanja sudskog vijeća morao je biti prisutan. Bio je uglavnom na raspolaganju upravnoj vlasti i notaru radi vršenja njihovih dužnosti.

O novoj godini, prema običaju, svaka bi mu obitelj za plaću dala "sić vina" (10 litara) ili osam groša.

258 *Statut*, gl. 34.

Poslanici — delegati

Svaki put kad bi to iziskivali interesi općine birali bi se na zboru ili u vijeću ugledni ljudi koji bi, opskrbljeni pismom zajednice, otputovali u Dubrovnik, da bi Malom vijeću (vladi), odnosno knezu (rektoru) iznijeli zahtjeve, prosvjede i molbe zajednice, tražeći pomoć u rješavanju problema.

"Godine Gospodnje 1336., IV. indikcije, dana 20. listopada za upravljanja gospara Nikole Faliera časnog dubrovačkog kneza.

Od strane gospara Marka Mudaca, lastovskog kneza, njegovih sudaca kao i od strane vijećnika i cijele zajednice otoka Lastova bili su izabrani i potvrđeni kao poslanici općine prvo dum Andrija župnik i notar, zatim Bogdan Bratostić i Prodan Stanić da bi u ime općine Lastova otišli u Dubrovnik i pred uzvišenim gosparom Nikolom Falierom, časnim dubrovačkim knezom, izmolili milost i pretresli sve one stvari koje bi mogle biti korisne za Općinu".[259]

Pudari

Pudari ili čuvari vinograda bili su dužni čuvati ona polja u kojima se uzgajala vinova loza i prijavljivati štetnike i štete u njima.

Služba pudara trajala je od blagdana Sv. Ilije (20.7.) do završetka jematve (berbe), a ponovni izbor pudara mogao je uslijediti tek pet godina nakon zadnje službe.[260] Zanimljiva je i odredba prema kojoj je pudar, ako nije bio u stanju pronaći krivca, morao sam nadoknaditi štetu gospodaru.

"Godine Gospodnje 1343. dana 8. srpnja, na sjednici vijeća u crkvi Sv. Kuzme i Damjana prisutni knez Nikoleto Ruberto i njegovi suci, bilo je prihvaćeno i potvrđeno, za sve one čuvare koji će biti izabrani da nadgledaju lastovske vinograde, da ukoliko u tim vinogradima bude učinjena šteta da se za tu štetu vjeruje gospodaru vinograda nakon što se on bude zakleo na evanđelje, a ukoliko čuvari ne budu htjeli (mogli) prijaviti počinitelja da čuvar bude dužan rečenom gospodaru nadoknaditi učinjenu štetu bez ikakva pogovora".[261]

Procjenitelji

U skladu s odredbama Statuta, gl. 17. i 18., koje su predviđale i naknadu učinjene štete na usjevima, vinogradima i sl., postojali su službeni procjenitelji šumskih i

259 *Statut*, gl. 32. Izabrani poslanici bili su najugledniji ljudi zajednice: dum Andrija de Drivasto, župnik-notar; Bogdan Bratostić, vijećnik i više godina sudac; Prodan Stanić, vijećnik i sudac 1335./36.

260 *Statut*, gl. 69, 81.

261 *Statut*, gl. 40.

poljskih šteta, a ponekad bi, na zahtjev zainteresiranih, knez sa sucima određivao pogodne osobe koje su trebale procijeniti nastale štete.

***

Iz notarskih isprava doznajemo da su i na Lastovu bili birani "Giustizieri", odnosno tržni nadzornici,[262] mirovni suci (*arbitri iudices comunales*)[263], a iz kasnijih odredaba Statuta, "cazamorti"[264] — službenici zaduženi za raskuživanje i druge higijenske preventivne radnje, te čuvari luke Sv. Mihajla. Iz drugih izvora, kao što su *Diversa de Lagusta*, pohranjen u Državnom arhivu u Dubrovniku, doznajemo i za druge službenike, kao što su utjerivači desetine za dubrovačkog nadbiskupa, opunomoćenici, odnosno odvjetnici zajednice pred sudom, lugari i sl.

Općinsko konstituiranje vlasti i javnih službi utvrđeno Statutom ili običajnim pravom predstavljalo je veliki civilizacijski korak naprijed i jamčilo je sređeniji i bolji život na otoku, odnosno kako navodi Statut "per meglior stato de la isola de Lagosta", bilo je uvjet daljnjeg napretka.

Navedena struktura vlasti s odgovarajućim službama, kao umanjena kopija one u Dubrovniku, ostat će na snazi, naravno s izmjenjenim ovlaštenjima, za cijelo vrijeme vladanja dubrovačkog "gospodstva".

Pečat zajednice (općinski pečat) imao je uspravne likove Sv. Kuzme i Damjana u dugoj odjeći s liječničkom iglom i kutijom lijekova. Nad glavama im se nalazilo zrakasto polusunce, a oko njih se svijala lozica i velika gotička slova S.COMVNIS LAGVSTE S.DAMIANVS S. CVSMA. (sigillum communis Lagustae Sanctus Damianus sanctus Cusma). Veličina pečata bila je 3,5 cm.[265]

Svileni barjak, na čijoj su crvenoj podlozi bili utisnuti likovi svetih patrona, vijorio bi se svakog velikog praznika, sa zapadne strane predcrkvenog prostora lastovske matice.

262 *Dobrochna Desieuich qui fuit iusticiarius factus per comune Laguste*, Pr. II., fol. 67-a

263 Listina 16./1327.

264 *Statut*, gl. 87.

265 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 96.-97.

LASTOVO OD PROGLAŠENJA STATUTA 1310. DO LASTOVSKE BUNE 1602.

Marin Lucijanović navodi da "za doba rata između kralja Ljudevita Velikog i Mletačke Republike (1356.-1358.) Lastovci se odvrgoše od Dubrovnika u nadi, da će se staviti pod direktnu zaštitu mađarsko-hrvatskih vladara".[266] Ne znamo što je neposredan povod tom činu. Nastojanje jačeg da nadmudri slabijeg, ili, pak, strah otočana da će biti izigrano dano obećanje o autonomiji.

Možda su se Lastovci odlučili odvojiti od Dubrovnika onog časa kad su osjetili da više nema mletačke zaštite. Uvjereni da od Dubrovnika nemaju što tražiti, želeći se riješiti i mletačkog i dubrovačkog tutorstva, Lastovci su najprije otkazali poslušnost otočkom potknezu Ivanu Filaku, a potom se obratili hrvatskom banu Ivanu Čuzu, ne bi li ih poput Brača i Hvara, primio pod zaštitu i vlast kralja Ludovika.

U nekim potezima mletačke i dubrovačke vlade, koji su prethodili tom činu, bilo je elemenata kršenja otočke autonomije koji su prouzrokovali nezadovoljstvo otočke zajednice. Još 1334. Lastovci su imali razmiricâ s dubrovačkom općinom, a budući da su i jedni i drugi bili pod mletačkim vrhovništvom, spor se prenio do mletačke vlade. Lastovski slučaj mletačka je vlada povjerila 6. srpnja trojici plemića čiji je zadatak bio saslušati dubrovačke i lastovske poslanike i u roku osam dana podnijeti pismeni izvještaj o njihovoj razmirici. Mletački senat, na prijedlog imenovane komisije, 12. srpnja odluči "da će biti vrlo pametno ostati na tome da se ne uvede nikakva novina koja bi mijenjala uvjete života Lastovaca i položaj njihova otoka".[267]

Za vrijeme rata između Venecije i Genove, u rujnu 1350., Venecija je zatražila od Dubrovnika da oboruža još jednu galiju s posadom s dubrovačkog teritorija. Tom je prilikom mletačka vlada naredila dubrovačkom knezu da za potrebe mletačke

266 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 259.

267 Monumenta spectantia... op. cit.; S. Ljubić, *Listine*, Knj. II., str. 180-182. *Quod magnum bonum sit remanere super hoc, et non facere eis aliquam novitatem, quam mutare condicionem pro honore dominationis et conservatione ipsorum Lagustinorum.*

ratne mornarice skupi na Lastovu što više ljudi, tvrdeći kako otok neposredno pripada Mlecima. Taj je mletački stav bio suprotan lastovskom i dubrovačkom stajalištu, prema kojem je Lastovo pripadalo isključivo dubrovačkoj općini koja je njime upravljala posredstvom kneza.[268] Ponovno je u siječnju 1351., kad se trebala promijeniti posada na jednoj ratnoj galiji, dubrovačko Veliko vijeće odredilo da se u tu svrhu popišu muškarci triju otoka (Koločepa, Lopuda i Šipana), Astareje, Lastova i svi pomorci grada Dubrovnika.[269] Iz navedenog je jasno kako su upravljači Mlečani i Dubrovčani zanemarivali autonomiju otoka, te su njegov status htjeli izjednačiti sa statusom ostalih dubrovačkih posjeda.

Zadarski mir između Venecije i kralja Ludovika potpisan je 18. veljače 1358. Kralj Ludovik vratio je Veneciji sve ono što je bio osvojio u Italiji, a Mlečani su bili prisiljeni odreći se cijele Dalmacije, a time i Dubrovnika s Lastovom. Mletačka zaštita nad Dubrovnikom prestala je 28. veljače1358.

Zadnji knez mletačke vlasti na Lastovu bio je Ivan Filako (Johannes Filachus) koji nije uspio potpisati dvije notarske listine sačinjene 2. ožujka i 17. svibnja1358. godine. Naime, prema Čremošnikovoj ocjeni,[270] notarske listine br. 81 i 82 s navedenim datumima imaju krivotvorene kneževe potpise, što očito govori da Lastovo u tom tromjesečnom razdoblju nije imalo kneza, odnosno stranu vlast. Bojeći se da bi se otočani pokušali osloboditi dubrovačke vlasti i potkneza, dubrovačka je vlada 3. ožujka odlučila poslati za kneza plemića Andriju Benessa, i to s nalogom da deset najviđenijih Lastovaca otpremi u Dubrovnik kao taoce.[271] No Filako je ili pobjegao s otoka ili ga je pobunjeni narod otjerao. Dubrovačkoj vladi nije uspjelo, čak taocima, skršiti otpor otočana. To se zaključuje po postupku Velikog vijeća koje je, umjesto da primjeni silu, 19. ožujka naložilo rektorima izabranim umjesto mletačkog kneza, da pokušaju mirnim putem privoliti pobunjene Lastovce da se vrate pod okrilje dubrovačke komune. Nikifo Galozza, upućen od vlade sa zadatkom da uspostavi dubrovački suverenitet, morao se zadovoljiti saznanjem da Lastovci već uživaju zaštitu hrvatskog bana Ivana Čuza, koji im je sredinom svibnja, mimo dubrovačke vlade, imenovao kneza čije nam ime nije poznato.[272]

U drugoj polovici svibnja 1358. dubrovačko poslanstvo, na čijem je čelu bio nadbiskup Ilija Saraka, otputovalo je na pregovore u Višegrad s kraljem Ludovikom, noseći točna uputstva što smiju tražiti, a što ponuditi u zamjenu za ugarsko-hrvatsko vrhovništvo. U pismenoj uputi od 11. travnja1358., poslanicima je izričito naloženo da od kralja zatraže priznanje njihova teritorija, napose Lastova i Mljeta.[273] U

268 S. Ljubić, *Listine...* op. cit., Knj. III., str. 195.-198.

269 M. R. II., str. 119.-120.

270 Čremošnik, *Notarske...* op. cit., str. 47.

271 *Monumenta ragusina...* op. cit., Tom. II., str. 210.

272 M. Lucijanović, *Lastovo...* op. cit., str. 259.-260.

273 V. Foretić, *Povijest...* op. cit. Knj. I.

pregovorima se kralj Ludovik postavio kao pobjednik nad Mlečanima i legitimni gospodar Dubrovnika, pa je poslanicima uspjelo postići vrlo povoljne rezultate. Kralj je Dubrovčanima (27. svibnja1358.) potvrdio sve njihove ranije posjede na kopnu i na moru. O kraljevskoj odluci da "primorske otoke, koje Dubrovčani imaju, držat će i dalje kao u vrijeme mletačkog vrhovništva", bila je dan kasnije obavještena i lastovska zajednica:

> "Lastovskoj upravi,
> Obavještavate se da smo odlučili kneževsku čast tog otoka oduzeti knezu kojeg vam je odnedavna postavio ban Ivan i podijeliti je onomu koji će biti izabran od dubrovačke općine.
> Onoga, koga će općina grada Dubrovnika izabrati za kneza tog otoka, primite srdačno i njemu ste dužni iskazati poštovanje i poslušnost u svim pravednim stvarima".[274]

Dana 20. srpnja dubrovačko Veliko vijeće izabralo je Dobru Menčetića (de Menze) za prvog lastovskog kneza. Određujući mu za plaću ono što je ranije imao dubrovački knez i otočki potknez, Veliko je vijeće novopostavljenom knezu izričito zabranilo svaku trgovinu.[275]

Stezanje otočke autonomije

Prestankom vrhovništva Venecije, Lastovo je odlukom kralja Ludovika prepušteno volji dubrovačke komune. Knez, koji će se od sada upućivati na otok, neće više dolaziti kao predstavnik dubrovačkog kneza Mlečanina, već kao predstavnik dubrovačkog "gospodstva".

Kao takvog, Lastovci će ga morati dovoziti na otok i odvoziti s otoka na svoj trošak, morat će mu tijekom jednogodišnje službe svakog tjedna osiguravati jednog brava, čije će meso plaćati po najnižoj tržišnoj cijeni, morat će ga i besplatno snabdijevati drvom za ogrijev (dvije mazge na tjedan) i davati mu godišnju plaću. Zajednica se također morala obvezati da će i dubrovačkoj vladi u vidu dara (*regalije*) svake godine dopremiti tri lađe gorivog drva ubranog u otočkim šumama.

Otočka samouprava, nakon pokušaja izmicanja od dubrovačkog suvereniteta, još je uvijek djelatna, ali se osjeća namjera dubrovačke vlasti da zakonodavstvo prilagodi njihovom modelu i da pravne norme slije u zajedničke tokove koji su važili na ostalom dubrovačkom teritoriju.

274 *Noveritis, quod nos honore comitaus dicte insule a comite moderno, per Johannem banum constituto, aufferendo, illi quem communitas civitatis ragusine elegerit, duximus conferendum. Quapropter fidelitati vestre firmiter precipiendo mandamus, quatenus hominem dicte civitatis per comitem ipsius insule electum benigne recipere et eidem debitam reverentiam et obedientiam in omnibus licitis debeatis exibire.* SCD XII., 485; M. R. IV., 2.-3.

275 *Monumenta ragusina...* op. cit., Tom II., str. 230.

Dubrovnik, uistinu, odmah ne nameće ograničenja koja bi bila toliko korjenita da bi uništila unutarnju autonomiju otoka, već vrlo oprezno nastoji na samoupravne odredbe zajednice utjecati savjetom, prijedlozima, željom da ih pregleda, eventualno potvrdi i tako "pomogne" u njihovoj primjeni. Vrlo brzo, međutim, izrazit će, uz savjet, i zahtjev da se lastovske odluke usvojene na narodnom zboru usklade s dubrovačkim željama da bi se sačuvala jednoobraznost. To se može pratiti pomoću statutarnih odredaba donesenih između 1358. i 1397. godine.

Već u listopadu 1358. na zboru se ponovno raspravlja o načinu prodaje nekretnina unutar otočkih granica. Nakon odredbe prema kojoj nijedna nekretnina ne može biti prodana ako nije prethodno u roku od osam dana izvikana i licitirana, te odredbe koja je propisivala način i rok u kojem rodbina može ostvariti svoje pravo prvenstva, na inicijativu dubrovačkog gospodstva, na kraju odredbe, umeće se i pravo zajmodavca da u roku od tri mjeseca, ako izbiva s otoka, može ostvariti svoje pravo prvenstva na kupovinu.[276] Ovdje je već jasno da se dubrovačko gospodstvo propisom čiji značaj nije dokraja jasan miješa u otočku autonomiju. Može li i zajmodavac stranac ostvariti svoje pravo kupovinom otočke nekretnine? Ako može, onda se to kosi s 37. glavom Statuta iz 1336., koja zabranjuje strancima stjecanje imovine na Lastovu. Možda je baš ovo pitanje 1343. godine, bilo uzrokom spora između lastovske zajednice i Dubrovnika, koji je slučaj izgubio, zahvaljujući intervenciji mletačkog senata.

Iako se zakleo da će poštivati otočku autonomiju, dubrovačko je Veliko vijeće smatralo potrebnim potvrditi sve samoupravne odredbe lastovske zajednice donesene za vrijeme kneza Dobre Menčetića (de Menze), koje reguliraju odnose unutar zajednice.[277]

Još od 1190. u Dubrovniku je bio uspostavljen "Božji mir" — vrijeme od tri dana prije i poslije svečanosti sv. Blaža (Vlaha), kada je svaki dužnik smio doći u grad a da ne bude optužen. Glava 46 Statuta očigledno govori da je Dubrovnik 1363., u najmanju ruku savjetovao, ako nije odredio, da se takav običaj uvede i na Lastovu.

Osjetivši se ugroženom u svojoj samostalnosti, da bi zaštitila svoju autonomiju i svoje institucije, lastovska je zajednica ocijenila potrebnim da 1367. ponovno potvrdi svoju raniju odluku o načinu izbora vijećnika, sudaca i kamerlenga iz doba kneza Marka Mudaca (1334.-1336.), koja je trebala trajati "fin che Lagosta sera",[278] odnosno dok bude Lastova. Kao mjera zaštite od ukidanja, prekrajanja ili bilo kakva mijenjanja njezinog duha i teksta postojala je prijetnja strogim kaznama, velikima i malima, knezovima i svima ostalima, koji pokušaju to predložiti.

Nastojanje Dubrovnika da se upleće u pravne akte podložnog joj Lastova jasno se očituje u donošenju raznih propisa — načinu sastavljanja oporuka, registraciji dugova, oporučivanju crkvenih legata, prijemu slugu drugog gospodara u službu —

276 *Statut*, gl. 42.

277 *Statut*, gl. 42, 43, 44, 45.

278 *Statut*, gl. 49.

koje je dubrovačko Malo vijeće poslalo zajednici u obliku pisma, i u tom obliku su uvršteni u Statut. Treba vjerovati dubrovačkoj vlasti kada kaže da je zamoljena od lastovske zajenice i njezinog poslanika Primila Bogdanića, da im savjetom pomogne u redigiranju navedenih statutarnih odredaba. Međutim, osim savjeta, Dubrovnik zahtjeva (*volemo*) da se te odredbe sačine kao one u Dubrovniku (*come sono in la nostra citade de Raguxi*)[279]. Očito je da su "savjeti" bili vrlo korisni za Dubrovnik, jer su uneseni u knjigu Statuta, a odredbe koje je prihvatila zajednica su ispuštene.

Godine 1390. lastovska općina ponovno šalje u Dubrovnik svog poslanika Hranislava Senkovića s molbom da gospar rektor i njegovo Malo vijeće "pregledaju, odobre i potvrde" mjere (odredbe) koje zajednica kani poduzeti ne bi li spriječila neprekidne štete koje stoka nanosi na otočkim usjevima i vinogradima, te da im svojim autoritetom dadu trajnu čvrstinu i valjanost, kako to čitamo u 62. glavi Statuta, odnosno u izvodu "Zelene knjige dubrovačkih reformacija".[280] I ovog puta moramo vjerovati Dubrovniku koji toj molbenici vrlo rado udovoljava, što ne isključuje sumnju da se pod biranim riječima krije prisila i ograničavanje zakonodavne vlasti lastovskog zbora.

Unatoč ovako sputanoj autonomiji, 14. stoljeće za lastovsku samoupravu u sklopu dubrovačke komune predstavlja zlatnu eru, u kojoj se život na otoku odvija onako kako je stanovništvu najbolje odgovaralo, u skladu sa starim običajima i odredbama koje su donesene shodno prilikama i potrebama.

Nije međutim uvijek bilo lako pretočiti u praksu ono što je pisalo u Statutu. Posebno je teško bilo dijeliti pravdu. Sudska su se rješenja donosila većinom glasova, na temelju mjesnih običaja i Lastovskog statuta. Godine 1375. lastovski je knez tužio suce i neke vijećnike dubrovačkoj vladi pa ih ona poziva u Dubrovnik da se izjasne o tim optužbama.[281]

Godine 1397. lastovski se knez žalio Malom vijeću da ga suci zajednice ometaju u vršenju vlasti, da ga ne slušaju i da ne sude pravedno siromašnima, zbog čega su bili prijavljeni dubrovačkom sudu koji ih je osudio na tri mjeseca izgnanstva (pritvora) u Dubrovniku.[282] Iako nemamo pobližih podataka o ovom slučaju, ipak se najvjerojatnije radilo o jednom od načina ograničavanja otočke samouprave, pogotovo što kažnjenici nisu bili samo službujući suci već i najugledniji vijećnici: Vlahoje Primilić (sin poslanika u Dubrovniku 1368.), Hranislav Senković (poslanik u Dubrovniku 1390.), Desislav Prodanić (unuk Grdomila Siračića), Dobroslav Usinić (unuk Bogdana Bratostića, poslanika 1336.), Desislav Bogdanić, Juroje Mirković i Ivan Cvjetković. Optužujući najviše predstavnike lastovske autonomije za rad protiv interesa siromaha te kršenje dane zakletve, dubrovački je feudalac, shvaćajući lastovsku sudsku autono-

279 *Statut*, gl. 52-57.

280 Od 1358. počela se voditi zakonska knjiga nazvana "Liber viridis" u kojoj su zabilježeni zakoni koji će biti važeći do 1460.

281 J. Tadić, *Pisma i uputstva Dubrovačke Republike I.*, Beograd, 1935., str. 309.

282 *Reformationes*, knj. 31, fol. 54, od 5. travnja 1397. (Dubrovački arhiv).

miju golom formalnošću, zapravo pokušao zastrašivanjem otupiti lastovsko suprotstavljanje kneževoj samovolji.

Lastovski knez primao je plaću. Dio su namirivali Lastovci, a dio dubrovačka općina. Dio kneževe plaće koji je teretio lastovsku zajednicu iznosio je 50 perpera godišnje. Taj se iznos prikupljao od stanovništva na temelju zaduženja prema kojem je svaki vlasnik zemljišta, odnosno svako domaćinstvo, ovisno o njegovoj površini prikazanoj u gonjajima, bio terećen u kancelarijskoj knjizi katastra. Iznos za podmirenje plaće kneza (*salario*) po jednom gonjaju nije se mijenjao ni u slučaju mijenjanja kulture.[283] Za prikupljanje i isplatu kneževe plaće bio je zadužen službenik općine, vijećnik koji se nazivao *camerlengo del salario*. On je uz to imao i zadaću brinuti se o snabdjevanju kneza mesom i drvom za ogrijev.

Samoupravni autonomni život lastovske zajednice u prvoj polovici 15. stoljeća, prema pisanju Statuta, odvija se ustaljeno, bez posebnih ograničenja. Dubrovačka se vlast uglavnom ograničava na rješavanje sporova između kneza i zajednice, što su se vodili zbog godišnje prinadležnosti kneza i trajanja njegove službe, nastalih zbog kršenja uobičajene prakse da se knezu, nakon jednogodišnje službe, doznači preko kamerlenga 50 perpera plaće. Zajednica, s druge strane, samostalno rješava pitanja o uzurpaciji općinskog zemljišta i o njegovu korištenju, uređuje službu pudara, sudaca, kamerlenga i zapovjednika stražara te donosi niz odredaba iz obiteljskog i bračnog prava.

Međutim, slika se mijenja u drugoj polovici stoljeća, zahvaljujući međunarodnom položaju Dubrovnika i njegovom unutarnjem ustrojstvu. Povijesni događaji koji su se zbili na Jadranu i Blakanu u 15. stoljeću bili su sudbonosni za daljnji slijed događaja. Naime, u to doba Venecija postaje prava gospodarica Dalmacije. Turska carevina u nezadrživom naletu ruši Bizantsko Carstvo (pad Carigrada 1453.), osvaja Srbiju (1459.), Bosnu (1463.), Hercegovinu (1482.) i dio Hrvatske. Moćna Ugarsko—Hrvatska Kraljevina, oslabljena unutarnjim dinastičkim borbama, gubitkom Dalmacije i bez utjecaja na prilike u Srbiji i Bosni, postaje središnja europska sila koja se mora boriti za opstanak u borbi s Turcima.

Dubrovnik osvajanjem Konavala 1454. godine definitivno zaokružuje svoj državni teritorij i administrativno ga uređuje.[284] U novoj administrativnoj konstelaciji Lastovo postaje jedna od četiriju otočkih kneževina, udaljena od matice 60 morskih milja. Kao isturena zapadna točka državnog teritorija polako gubi svoj strategijski značaj u pomorsko-trgovačkim transakcijama preko Jadrana, pa dubrovačka vlast nema više interesa da se prema Lastovu ponaša obazrivo kao što je to bio slučaj u prijašnjim vremenima.

283 *Statut*, gl. 66.

284 Dubrovački teritorij se proteže od rta Oštro do Neum-Kleka na jadranskoj obali. Administrativno je uređen u osam kneževina (četiri kopnene: Konavle (Canali), Župa (Breno), Slano, Ston) i četiri otočke: Lopud, Šipan, Mljet, Lastovo) i u kapetanije.

Nakon što je prošla mletačka opasnost, Dubrovnik ugovorom s Turcima osigurava svoj međunarodni položaj, i nizom mjera započinje ograničavati otočku autonomiju, ocijenivši da Lastovci niotkuda neće dobiti podrške.

Ne bi se moglo reći da se Statut u određenoj mjeri nije i dalje primjenjivao, ali su postupno njegove odredbe, a pogotovo njegova realizacija, sve manje odražavale lastovsku autonomiju, a sve više predstavljale središnju državnu vlast Republike. Zbor, koji je do druge polovice 14. stoljeća (1368.) bio jedina zakonodavna vlast na otoku, postupno upletanjem središnje vlasti gubi samostalnost, da bi 1486. zakonodavni rad zbora prestao. Te je godine na dnevnom redu lastovskog zbora bila i stara odluka (iz 1335.) o zabrani stjecanja otočkih nekretnina strancima, koja je bila ponovno potvrđena. Međutim, Dubrovnik intervenira sa zahtjevom da se ta odluka razmotri u Senatu (Vijeću umoljenih) i tek nakon njihove odluke da postane djelatnom. Uistinu, Senat je ovu lastovsku odluku potvrdio, pohvalio i ratificirao,[285] ali je time zakonodavni rad lastovskog zbora praktički prestao. Njegova će uloga nadalje biti nadzorna u financijskom poslovanju zajednice (kamerlenga, prokuratora bratovština) i u radu lastovskog vijeća, i to isključivo u domeni akcija lokalnog karaktera.

Brza odluka Senata da nakon samo sedam dana jednoglasno potvrdi i *in perpetuo* ratificira zabranu otuđenja otočkih nekretnina u korist stranaca, nije bila motivirana željom da se udovolji lastovskoj težnji da jedino domaći čovjek bude svoj na svome. Čini se da je Dubrovniku bilo važnije onemogućiti prisnije povezivanje otočana s mletačkim podanicima iz susjedstva, odnosno odvojiti i izolirati otok od mletačkog zaleđa. O tome će nas daljnji događaji uvjeriti i pokazati da stranac u očima Lastovaca nije bio isti i u očima Dubrovčana.

Zakonodavna moć Zbora, prelazeći u nadležnost Vijeća Republike, uvjetovat će da dubrovačka Vijeća na zamolbu ili na vlastitu inicijativu započnu donositi naredbe i odredbe (shodno prilikama i interesima) koje će se morati unijeti u knjigu Statuta i kojih će se Zajednica morati pridržavati. Od sada će lastovski suci i Vijeće sve češće upućivati pisma i poslanike u Dubrovnik, moleći vladu da samoupravnim postupkom donesene odluke preinači, odnosno, shodno prilikama, potvrdi te da njihove prijedloge i molbe usvoji i proslijedi ih u Senat itd.

Narod će se bez prigovora i dalje skupljati na Zboru, ne više da odlučuje, već da sasluša naredbe sindika i kaznene sankcije za prekršioce vladinih odredaba. Dubrovačka vlada, nastavljajući ograničavanje otočke samouprave, prisvaja sebi pravo imenovanja vijećnika u lastovskom vijeću, kršeći tako i statutarne odredbe iz 1367. godine. Zbog naročitih zasluga za Dubrovačku Republiku, zaslužnim vijećnikom imenovan je Dragoš Živanović (1489.) te Marin de Florio (Cvjetkov) de Isula (Lopuda) 1492.[286]

285 *Statut*, gl. 89.

286 *Statut*, gl. 49, 93.

Malo vijeće 1493. godine zabranjuje župnicima daljnji rad u lastovskoj kancelariji i određuje da voditelji budu sekularci. Naređenje je vjerojatno uslijedilo bez znanja i dogovora sa zajednicom koja odbija svjetovnog notara zbog toga što nije u stanju podnijeti trošak za njegovo uzdržavanje, pa je dubrovačka vlada prisiljena vratiti u kancelariju lastovskog župnika koji će tu dužnost i dalje obavljati besplatno.[287] Iz tog vremena datiraju i upozorenja Malog vijeća upućena knezovima, da se ne koriste svojim položajem na štetu otočana, da se ne miješaju u financijske poslove zajednice i ne diraju u pečat, novce i penje, već da poštivaju otočke zakone i običaje. Čini se da nije uvijek sve bilo kako treba, budući da je Dubrovnik bio prisiljen narediti da se kneževa plaća dostavlja državnoj blagajni, te da se, zbog nedolična ponašanja odnosno zavođenja lastovskih djevojaka koje su služile u kneževom palacu, za lastovskog kneza ne može izabrati plemić mlađi od 35 godina.[288]

Govoriti o samoupravi lastovske zajednice u 16. stoljeću vrlo je teško, pa bi bilo ispravnije govoriti o pokušajima općine da sačuva starinske pravice koje dubrovačka vlada nastoji sve više krnjiti. I sam letimičan pogled u statutarne odredbe pokazuje da o djelovanju Zbora kao zakonodavnog organa nema više ni spomena, da dubrovački Senat arbitrarno tumači duh i smisao odluke lastovskog naroda o strancima, da po svom nahođenju odobrava, produžava i ukida već uhodane "povlastice", da se tek na "ponizna zamolbu" zabranjuje uvoz stranih vina na otok, da se ograđuje od pečata zajednice uvodeći službeni pečat itd.

Međutim, dubrovačka vlada, u lokalnim sporovima koji su za nju sporedni i na repu njezinih interesa, ne propušta priliku a da ne naglasi kako joj je stalo da budu poštivani stari propisi i običaji, kao na primjer kada se Lastovci međusobno svađaju oko izbora pudara, ili kada se postavlja pitanje treba li imenovati procjenitelja poljskih šteta ili treba vjerovati zakletvi prijatelja i sl. Ali zato dubrovački sindici, kada odu na Lastovo, na temelju ovlaštenja Senata, pred općim zborom sakupljenim pred crkvom Sv. Kuzme i Damjana donose zakonske odluke koje se moraju unijeti u knjigu Statuta i izdaju naređenja koja se tiču unutarnjeg života zajednice.

Prema srednjovjekovnom običaju u autonomnim se sredinama svatko tko je dolazio sa strane smatrao strancem. U sudskom pogledu, a i inače, prema njemu se nije postupalo kao prema domaćem čovjeku. Čak i za vrijeme mletačkog vrhovništva u Dubrovniku Mlečanin se smatrao strancem, slično kao i Dubrovčanin u Mlecima. Jedna od najtežih povreda prava lastovskog čovjeka da živi i vlada sam sa sobom i svojom imovinom bila je arbitrarno tumačenje 37. glave Statuta o zabrani prodaje ili darivanja nekretnina strancima. Da se podsjetimo, zabranu prodaje, oporučivanja ili darivanja otočkih nekretnina strancu donio je još 1336. dubrovački knez Nikola Falier na traženje i u suradnji s lastovskim poslanicima. Tu je odluku ponovno osnažio

287 *Statut*, gl. 98; Do 1493. dubrovačka je uprava na cijelom svom teritoriju zamijenila svećenike notare sekularcima da bi se izbjegle neprilike pred svjetovnim sudovima koji nisu imali vlasti nad svećenicima.

288 *Statut*, gl. 85, 86, 90, 91.

narodni Zbor 1486., koju je dubrovački Senat nakon vrlo kratkog vremena jednoglasno prihvatio i potvrdio.

Boravak stranaca na Lastovu regulirao je Senat svojom uredbom od 6. kolovoza 1519. Povod toj uredbi bio je boravak grupe Hvarana koji su bili pobjegli s otoka tijekom ili nakon pučkog ustanka na Hvaru. (1510.-1514.). Uz nalog da se bjegunci kao *homeni de mala fama et condicione* protjeraju s Lastova, u senatskoj je uredbi bilo još naređeno da se boravak stranaca za ubuduće ima ograničiti na samo osam dana, dok je zajednica bila ovlaštena da prema vlastitom nahođenju kazni gospodara kuće koja bi ugostila stranca preko navedenog roka, kao i strance koji se ne bi htjeli pridržavati senatske odluke. Iako je krijumčarenje vinom bilo službeni i formalni povod za protjerivanje Hvarana s otoka, ipak se Senat odlučio na navedeni korak, vjerojatno iz klasnih razloga, a možda i zbog pritiska Venecije, koja ih je optuživala zato što na svom teritoriju daju utočište protjeranim kriminalcima i zagriženim pučanima.

Senatska odluka o protjerivanju Hvarana s otoka nije u potpunosti izvršena. Nikola Guminović (Iguminović), jedan od drugova vođe ustanka Matije Ivanića[289] s kojim je uz još nekoliko pučana uspio pobjeći sa Hvara, ostao je i nadalje živjeti na Lastovu. U sačuvanoj oporuci ostavlja novac za gradnju sakristije i određuje da ga se mrtvog prenese u Stari Grad.[290]

Svaki je došljak u očima Lastovaca bio stranac, što obvezatno nije morao biti u očima Dubrovčana.

Godine 1523. Ilija Stjepičić iz sela Broca kod Stona, koji se oženio Lastovkom Antonijom, kćerkom Prvoša Jurinića, želio je na otoku kupiti imanje, sagraditi kuću i trajno se naseliti s obitelji. Zajednica mu to, međutim, nije odobrila jer ga je smatrala strancem. Budući da kao zet nije živio na Lastovu u ženinoj kući i uzdržavao se na ženinom imanju,[291] nije mogao prema Statutu (gl. 37.) biti vlasnikom ni jedne otočke

289 Ustanak pučana na Hvaru počeo je 23. svibnja 1510. napadom Matije Ivanića, njegovih drugova i stanovnika Vrbovske na šest mladih plemića u Starom Gradu zbog silovanja pučkih djevojaka i žena. Matija Ivanić i drugovi, njih 21, bili su ucjenjeni i osuđeni na progonstvo iz Dalmacije, s time da ukoliko bi bili uhvaćeni na njezinom teritoriju imali su biti obješeni. Ustanak je okončan 16. listopada 1514. vješanjem 20 pučana na lantini galije providura Capelle u Hvaru. Mnogi su ustanici uspjeli pobjeći u Krajinu, a među njima i osmorica prognanih (Matija Ivanić, Jakov Blažević, Nikola Guminović, Marin Pecarić i drugi). Venecija je nakon ugušenja ustanka dala opću amnestiju za sve osuđene Hvarane. Za onu osmoricu za kojima je izdana potjernica rečeno je da ako se Matija Ivanić uhvati treba biti obješen, a ostalu sedmoricu treba poslati u Veneciju u zatvor. Matija Ivanić ostao je brodar i trgovac i u progonstvu. Ako su Capellovi prognanici živjeli u Dalmaciji, tada su mogli živjeti samo na području Dubrovačke Republike, i to na Lastovu. Vjerojatno je M. Ivanić s drugovima našao sklonište na Lastovu odkuda je trgovao vinom. Poslije dubrovačke odluke o protjerivanju s Lastova (6. kolovoza 1519.) otputovao je sa svojima za Vieste (Pulja), gdje se 16. kolovoza 1519., prema izjavi njegove žene knezu Zakariju Villaresiju, i nalazio i odakle je s bratom Nikolom brodom otplovio u Anconu. Izgleda da je 1523. godine umro u hospiciju Sv. Jeronima u Rimu. — A. Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana*, Književni krug, Split, 1988.

290 *Liber testamentorum* (14 svezaka od 1371.-1816.), 3, 68, 1535, u Državnom arhivu u Dubrovniku, Serija XCI. (Kratica: L.T.)

291 Prvoš Jurinić imao je još dvije udate kćeri na Lastovu: Peru za Marina Ilijića i Mariju za Ivana Vojića.

nekretnine, pa time praktički ni živjeti na Lastovu. Ilija Stjepičić obratio se Malom vijeću tražeći zaštitu. Dubrovačka vlada mu je u odgovoru potvrdila pravo stjecanja dobara i življenja na Lastovu, kao i svakom drugom rođenom otočaninu. Na uloženu žalbu zajednice stiglo je strogo vladino upozorenje da "navedena Antonija, kći i nasljednica pok. Prvoša Jurinića i njezina djeca s rečenim Ilijom mogu tamo na Lastovu slobodno sagraditi kuću i druge zgrade... jer navedeni Ilija nije stranac, već naš građanin... Hoćemo da se s njima postupa kao s Lastovcima s time da bilo oni bilo njihovi nasljednici imaju pravo posjedovati sve ono što je zakonom predviđeno... i ne pokušajte postupiti drugačije ukoliko vam je stalo do naše milosti".[292]

Dubrovnik je postigao ono što je odavna želio: omogućiti svom podaniku slobodno kretanje i zadržavati pravo vlasništva na cijelom državnom teritoriju. Lastovci su tu pravno izgubljenu bitku teško podnijeli, ali ona nije slomila njihov prkos u praktičnoj primjeni ove odluke. Budući da su bili isključivi gospodari otočke zemlje, o njihovoj isključivoj volji ovisila je odluka komu će je dati, oporučiti ili prodati. Čak su i kod oporučivanja dobara u korist crkvenih beneficija bili isključeni strani svećenici. Zakonskoj liberalizaciji Lastovci su suprotstavljali otočku tvrdoglavost i urođeno nepovjerenje prema došljacima, bio on dušmanski ili dubrovački podanik. Otočane nije zanimalo od kuda stranac dolazi, već zbog čega dolazi. Naravno, nisu oni imali ništa protiv stranaca koji su im bili potrebni, štoviše, često su i manje zaslužnog stranca cijenili više nego svog domaćeg zaslužnog čovjeka. Njihova zatvorenost izvirala je iz samoodržavajuće nepovjerljivosti, koja se svodila na opće uvjerenje da nitko na otok ne dolazi bez namjere da nešto dobije.

Stranac je u očima Lastovaca bio svatko tko je imao potencijalnu mogućnost da im otme zemlju, a o zemlji u otočkim rukama ovisilo je i slobodarsko opstojanje. Ovaj će vrlo kruti stav tijekom daljnjih stoljeća, istina milom ili silom, postati sve fleksibilniji, ali tada je značaj i vrijednost zemlje bila sasvim drukčija od one koja će biti u 19. stoljeću.

Sam postupak i način na koji je donesena odluka o pravima dubrovačkih građana, kao i prijeteća poruka, dovoljno govore na kojem se stupnju nalazila otočka samouprava. No, iako je dubrovačka odluka bila do srži protusamoupravna, bila je ipak pozitivna. Naime, omogućavanjem doseljavanja dubrovačkih podanika i ubacivanjem "svježih gena", smanjivala se degeneracija lokalnog stanovništva, što, naravno, nije bio cilj dubrovačke vlade.

Ilija Stjepičić je usprkos protivljenju Lastovaca kupio imanje i ostao živjeti na otoku, ali je njegov sin Marin 1549. godine, ne zna se zbog čega, odlučio sve prodati i odseliti se.[293]

292 *Statut*, gl. 111.

293 Kod prodaje nastao je zanimljiv pravni spor zbog očiglednih smicalica s kojima su se htjeli izigrati propisi Statuta. Marin Stjepičić je sve svoje imanje od 53 zemljišne parcele prodao svom rodaku Luki Marinoviću, sinu Marina Ilijića i majčine sestre Pere, za 100 zlatnih dukata, a ovaj je deset godina kasnije sve to darovao Kolendi Maričeviću. Darovnica je bila motovirana zahvalnošću za mnoge usluge koje mu je dotični Kolenda učinio. Kolenda Maričević se opet, u ime zahvalnosti,

Izgleda da se senatska odluka o vremenskom zadržavanju stranaca, odnosno onih koji nisu bili podanici Dubrovnika, nije strogo poštivala, pa je zajednica 1568. dobila neka nova uputstva u pogledu boravka stranaca na Lastovu. U toj odluci čitamo kako su svi stranci dužni napustiti otok u roku od 15 dana, jer će im u suprotnom biti oduzeta sva imovina koju na otoku posjeduju. Nadalje je odlučeno da nijedan otočanin ne smije unajmiti kuću strancima bez dozvole kneza i sudaca te da strani trgovci mogu ostati još osam dana nakon prodaje svoje robe, a nakon toga moraju otputovati. Zaželi li se, pak, neki stranac oženiti na Lastovu, dužan se obvezati ugovorom da će po isteku jednog mjeseca nakon ženidbe odvesti svoju ženu s otoka. Ogluši li se, bit će mu zaplijenjena sva pokretna i nepokretna imovina koju posjeduje.[294] Odluka je postala valjana tek kad je dobila placet od Malog vijeća 1582. godine.

Osim promjena u tumačenju Statuta, dubrovačka se vlada, uvodeći svoj službeni pečat, ogradila i od pečata zajednice. Godine 1514. obavijestila je zajednicu da novoizabrani knez Rusko Saraka donosi sa sobom srebreni službeni prsten s pečatom sv. Vlaha kojeg će on i njegovi nasljednici morati nositi, a po završetku službe predati svome nasljedniku ili članovima vlade.[295] Pečat je knez upotrebljavao prilikom izdavanja naredbi, pisanja poziva i obavještavanja vlade o stvarima o kojima ima pravo sam odlučivati, bez znanja i sudjelovanja sudaca. Ostali pisani dokumenti o drugim aktivnostima ili potrebama koji se tiču sudaca, vijećnika i *kamerlenga*, nosili su pečat zajednice (kako bi se poštivali stari običaji) i tim se pečatom knez nije smio koristiti. Službeni pečat stajao je na ruci kneza, a pečat zajednice bio je pohranjen u kneževoj kući, zaključan u kutiji s tri ključa, od kojih je jedan bio kod kneza, drugi kod kamerlenga, a treći kod najstarijeg suca.

S tim promjenama, smatrala je vlada, bit će svi zadovoljni. Knez će imati svoj pečat kojim će osnažiti naredbe, odluke, službena pisma i povjerljive izvještaje, a zajednica će imati svoj pečat koji će čuvati knez. Zajednica će koristiti pečat kada bude molila da se saslušaju njezini poslanici, kada se bude bunila protiv jednostranih odluka, povisivanja postojećih i nametanja dodatnih pristojbi na ribu, traženja

odriče svojih 83 zlatnih škuda koje je bio posudio Marinoviću prilikom kupnje imanja Marina Stjepičića 1549. god., a još mu k tome daruje 17 zlatnih škuda (darovnicu je sastavio kancelar—župnik dum Antun Budisalić). U međuvremenu se javlja Slava, sestra Luke Marinovića Ilijića (žena Ivana Marinovića Rešića), navodeći da je njezino rodbinsko pravo kod darovnice bilo povrijeđeno, budući da darovnica nije uopće bila javno oglašena, a da je ona bliži rod Marinoviću nego što je to Kolenda Marićević. Sud 1562. poništava darovnicu Luke Marinovića Kolendi Maričeviću i naređuje da se darovnica javno oglasi. Budući da su Slava i Marin Stjepičić rođaci (djeca sestara Pere i Antonije, kćeri Prvoša Jurinića), sud po rodbinskoj osnovi odlučuje da Slava ima pravo prvenstva u kupnji, pristane li Kolendi Maričeviću, koji nije s prodavačem u srodstvu, nadoknaditi 100 zlatnih dukata. Kako je žalba Marićevića na prvostupanjsku presudu bila odbijena, bio je prisiljen imanje pok. Marina Ilije Stjepičića predati obitelji Slave udate Rešić uz primljenu nadoknadu. Veliki dio tog imanja prešao je kasnije u vlasništvo obitelji Dražinić. (*Diversa cancellariae*, 1549, fol. 153, Hist. arhiv u Dubrovniku)

294 *Diversa cancellariae*, 1586.-1593., fol. 1-2, Hist. arhiv u Dubrovniku; Dundović, *Statut*, str. 124.

295 *Statut*, gl. 104.

dopuštenja za izvoz i zabranu uvoza vina i sl. Bit će baš onako kako se i ranije radilo — prema starim običajima?! Dubrovniku je očito bilo stalo da se zna tko upravlja, a tko sluša, a da bi poslušnost bila snošljivija, pronađen je i lijek u obliku pečata samo-upravljanja. Službeni knežev pečat, utisnut u srebreni prsten, imao je lik sv. Vlaha u uspravnom stavu i u biskupskom ornatu.[296]

Dubrovniku je napokon uspjelo izbaciti iz kancelarije svećenika i dovesti sekularca, u početku domaćeg čovjeka, a kasnije isključivo stranca, odnosno nelastovca. Dubrovački senat, navodno zbog nađenih nepravilnosti u poslovanju kancelarije koju je vodio dum Maroje Stjepanov Cikut, 1581. naređuje da se kancelarijski poslovi moraju povjeriti svjetovnjaku koji za tu službu mora biti plaćen.[297] Ujedno, senat utvrđuje i cjenik kancelarijskih usluga. Dohodak pripada kancelaru. Za svaku oporuku koju napiše i uvede u knjigu maticu kancelar naplaćuje dva groša, za svaki sačinjen prijepis jedan groš, za svaku presudu koju uvede u knjigu maticu jedan groš, za svaku napisanu žalbu jedan groš, za svaku izdanu dozvolu jedan groš, za svaku kancelarijsku uslugu učinjenu strancu dva groša. Ostale su kancelarijske usluge za domaći svijet bile besplatne.

Isto vijeće umoljenih 1585. određuje kancelarovu plaću u iznosu od 50 škuda godišnje (jedna škuda = 36 groša) na teret zajednice Lastova.[298]

Prvi predloženi i izabrani kancelar svjetovnjak postao je Pasko Antica Kranković. Čini se da se ni Pasko Antica nije svidio dubrovačkoj vlasti, pa je služba bila uskraćena i lastovskom svjetovnjaku, a dodijeljena strancu, dubrovačkom građaninu. To proizlazi iz zaključka zbora održanog ispred crkve Sv. Kuzme i Damjana dana 23. veljače 1586.: "Tu je za dobrobit i mirno stanje otoka, bez ijednog protivnog glasa bilo prihvaćeno da za kancelara Lastova neko vrijeme ne može biti izabran ni pop ni fratar, ni crkvena osoba, ni lastovski svjetovnjak, već dubrovački građanin sposoban i zrele dobi izabran od ove zajednice i potvrđen od našeg presvijetlog gospodstva Dubrovnika".[299]

Tog se zaključka dubrovačka vlada strogo držala, pa su do pada Republike (osim u godinama mletačke okupacije) svi kancelari bili stranci. Kancelar je od tada bio više knežev službenik nego službenik zajednice koja ga je predlagala Malom vijeću (bez prava da ga izabere) i plaćala njegove usluge. Kancelarijski posao postao je unosna državna služba rezervirana za službenika nelastovca. Međutim, kako navodi M. Lucijanović, u isplati kancelara, štošta je zapinjalo.[300]

---

296 U kolovozu 1709. primio je knez I. Basegli novi pečat i vratio stari. Ovaj je bio okrugao, obrubljen kružnicama od kojih je jedna bila sastavljena od točkica unutar koje je uspravni lik sv. Vlaha u biskupskoj odori s modelom Dubrovnika, a uz njega su svečevi inicijali S. B. Bio je veličine 2 cm.

297 Knjiga Vijeća umoljenih, str. 130., od 7. studenoga 1581.

298 Ibidem, str. 216., od 9. svibnja 1585; *Diversa cancellariae*, fol. 51 iz 1627; *Statut*, str. 99.-100.

299 A. Dundović, prijepis *Statuta*, župni ured Lastovo, str. 148.-149.; *Diversa cancellariae*, od 23. veljače 1586.

300 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 282.

OD LASTOVSKE BUNE 1602. DO PADA REPUBLIKE 1808.

Lastovskoj buni 1602. godine prethodili su neki događaji koji su bili neposredan uzrok narodnog bunta protiv dubrovačke vlasti.

Radi prevladavanja recesije i učvršćenja vlasti te u skladu prihvaćene politike propisivanja odgovarajućih mjera, dubrovački Senat uputio je svoje providure na dubrovački teritorij, da izvide stanje na terenu i predlože mjere koje bi pomogle u ostvarenju cilja. Nalogom Senata od 24. kolovoza 1601. providuri dolaze i na Lastovo.[301] Zadatak im je bio ispitati uvjete pod kojima živi otočki knez, način na koji se pravda dijeli na otoku, kako se vrši stražarska služba itd. Nakon obavljanog uvida, providuri su tajnim pismenim izvješćem podnijeli Senatu osobno viđenje otočkih prilika te, su radi poboljšanja i sređivanja uočenih nedostataka, predložili konkretne mjere.

Tajnost predloženih mjera negdje je zakazala pa je lastovska zajednica doznala da nove mjere predviđaju gradnju zatvora, preuređenje i popravak kneževa dvora, plaćanje čuvara koji će biti u kneževoj službi, povišicu kneževe plaće. Povišica je bila osjetna. Umjesto dotadašnjih 70 škuda trebalo je dati 200 škuda, odnosno umjesto 2 520 groša 7 200. Sve troškove trebala je snositi lastovska zajednica. Zajednica je u potajnosti, bez kneževa znanja i odobrenja, uputila pismeni prigovor koji je, prema Lucijanoviću[302], ovako glasio:

Presvijetla i slavna naša gospodo
S jedne strane vaša velika blagost i pravičnost, od koje se nadamo svakoj pomoći, a s druge strana naša vjernost, koju su kroz razmak od 300 godina naši prednici izkazivali vašoj svijetloj vladavini, uvjeravaju nas, da će nam biti sačuvani naši običaji i privilegije koje ste nam zakletvom potvrdili.
Došlo nam je do znanja da je u Vijeću umoljenih predloženo, da ljudi ove Zajednice budu opterećeni povećanjem plaće knezu, kojemu smo i onako dužni

---

301 *Statut*, gl. 122.

302 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 261.-262.

davati godišnje 70 škuda, prevoziti ga o svom trošku kad dolazi na otok i odlazi s otoka, te mu prodavati bravlje meso uz cijenu od 3 groša za 3 libre i davati mu besplatno drva nužna za njegovu službu kroz cijelu godinu.

Ovim se knez, s obzirom na naše mogućnosti, može zadovoljiti.

Molimo stoga sa svom poniznošću i poštovanjem vaše svijetlo gospodstvo da nasljeđujući blagost svojih predaka udostoji se postupiti s nama onako, kako je, vjerno svojoj zakletvi, dosada postupalo, pa da nam ne nameće veće troškove, niti da nam naređuje gradnju zatvora, već neka zločinci izvršavaju u jarmu kaznu udarenu im od zakona, kako se to od davnine vršilo.

Pored naše dužnosti na vjernost i poslušnost, koju obećajemo zauvijek, pripravni smo izvršavati svaku pravičnu naredbu našeg kneza i sudaca donesenu u duhu naših zakona i običaja kojima smo dosada podpadali.

Mi ćemo pak moliti Boga da umnoži vašu sretnu državu.

Senat je 22. studenoga 1601., ignorirajući lastovski prigovor, naredio da se u lastovski Statut unesu nove odredbe prema providurovim predloženim mjerama.[303] Na pitanje je li čin lastovskih rodoljuba što je potom uslijedio bio opravdan ili nije, pokušat ćemo odgovoriti kada budemo analizirali uzroke pobune.

Glavni cilj dubrovačkih mjera svodio se na poboljšanje kneževih materijalnih uvjeta (doduše na teret naroda), sigurnosnije stanje otoka, suzbijanje gramzivosti pojedinih knezova, nepristranije dijeljenje pravde itd., ali u postizanju tih ciljeva zanemareni su neki čimbenici koji su možda Dubrovčanima izgledali nevažni, a koji su se, međutim, pokazali odlučujućima s iznenađujućim efektom.

Odluka Senata da se ne saslušaju lastovski prigovori, već da se *in bianco* potvrde providurske mjere, arogantan je čin onoga koji se smatrao jačim i kulturnijim. Takva je odluka po svojim posljedicama bila štetna i za Republiku i za Lastovo. Poznavajući opreznu i "suptilnu" senatsku politiku, smatram da odluka ne bi bila pod svaku cijenu prisilna da nije bilo pogrešne procjene situacije, politički svakako nezrele, ali klasno shvatljive.

Za kolovođe pobune bila su proglašena trojica svećenika — Marin Stjepanov, Frano Paskov i Marin Bartulov te Pasko Antica (Pasqual di Antiza) koji će odigrati važnu ulogu tijekom bune. S obzirom da su svi pripadali uglednijim lastovskim obiteljima, zanimljivo je vidjeti koje su to obitelji i kakvim su rodbinskim vezama bili povezani.

U ovo doba na Lastovu je živjelo, uglavnom od beneficija, desetak svećenika:

— Frano / Marina / Dragošević (pre Franco di Marino)
— Gianko / Kuzme / Maričević (Ioas Cosmi)
— Ivan / Luke / Bošković (pre Giov. di Luka)
— Kuzma / Ivana / Tomašinović (pre Cosma di Marino)

303 *Statut*, gl. 122-140.

— Antun / Ivana / Pavlović (pre Antonio di Giov. di Paolo)
— Marin (Maroje) / Stjepana / (Stjepanov) Cikut (pre Marino di Stefano)
— Marin Bartulov
— Bonino di Girolamo
— Frano (Franko) Luxe / Marina / Paskvić (pre Franco Luxe Pasquich)
— Luka / Marina / Čučević (pre Luka Marinov)
— Maroje / Marina / Rešić (pre Maroe Marinov Rescia)

Marin (Maroje) Stjepanov sin je vijećnika Stjepana Marojevića Cikuta (suca iz 1535.) iz velike obitelji koja će se po Mariću Vitkoviću, stricu dum Marina Stjepanova, prezivati Maričević. Bio je jedan od uživatelja beneficija sv. Ivana Krstitelja (150 dukata prihoda godišnje), patrun trata i zajmodavac (svakako uz pristojne kamate), a jedno je vrijeme vodio i kancelariju iz koje je, kao posljednji svećenik, dekretom dubrovačke vlade bio maknut 1581., navodno zbog nekih malverzacija.[304]

Dum Maroje ima sestru Pavlinu udatu za Antuna (Antića) Bartulova, koji je također bio označen kao jedan od vođa pobune (po njemu će se njegovi nasljednici prezivati Antićević).

Brat Antića Bartulova[305] je Marin Bartulov, svećenik i kolovođa pobune.

Dum Frano (Franko) Paskov (Pasquić) bio je potomak vijećničke obitelji Marinović zvane Paskvić. Imao je dva strica svećenika: Dum Franka Marinovića Paskvića i dum Paska Marinovića Paskvića, poslanika u Dubrovniku 1517.[306]

Prema oporuci njegova oca Lukše Paskvića, dum Franko je bio dužan dati bratu Marinu polovicu *delli argenti, peltra, vestimenti* pok. strica Franka, ukoliko je želio dobiti polovicu očeve stoke. Ako je želio dobiti polovicu imanja koja je otac kupio, tada je morao Marinu dati polovicu kuće u Dubrovniku (u Zvjezdićevoj ulici), koju su on (otac) i njegov brat dum Franko bili kupili, ali je nisu bili podijelili.[307] S druge strane, Frankov brat Marin u svojoj oporuci iz 1586.[308] tvrdi kako nije dobio ništa od "dote" pok. majke Žuvane (Gjuković), ni od imanja pok. stričeva dum Franka i dum Paska, a ni od očeva imanja, te da je brat svećenik sve prigrabio. Navodi da su imali tratu za sardele, barke, baraku, kućicu za sol u Lučici, 40 barela, 170 "kontrafondi" i kaže "od svega ovoga nisam dobio ništa".

Braća dum Franko i Marin imali su sestru Slavu koja je bila udata za Antuna Ivana Krankovića zvanog Antica. Njihovi sinovi Marin, Giani, Frano, Lukša i Pasko Antica bili su dum Frankovi nećaci. On u svojoj vlastoručno sastavljenoj oporuci od 19. srpnja 1602. za svog *erede universale* imenuje nećaka Paska Anticu. Oporuku je

304 Vidi bilješku 296.
305 L.T. (liber testamentorum) 1590., fol. 235.
306 Vidi o gradnji crkve Sv. Marije u Polju.
307 L.T. 1561., fol. 47.
308 L.T. 1562., fol. 239.

predao dum Ivanu Boškoviću, jednom od četvorice svećenika koji su mu bili svjedoci, da je nakon njegove smrti uruči kancelaru radi registracije.[309]

Poznato nam je da je beneficij Sv. Roka držao dum Frano Dragošević, beneficij Sv. Rafaela (na Makarcu) dum Maroje Rešić, dum Ivan Bošković bio je najvjerojatnije župnik i uživalac beneficija Sv. Kuzme i Damjana, beneficij Sv. Ivana Krstitelja bio je oduzet dum Franku Paskovu (Paskviću) i dat dum Boninu, dum Maroje Stjepanov maknut je iz kancelarije, a nakon njega i Pasko Antica. Sve su to pokazatelji koliko su materijalni probici "boljih" lastovskih obitelji, pogotovo što su beneficijati bili uglavnom sinovi tih obitelji, igrali vrlo važnu ulogu u životu i ponašanju zajednice.

Razumljivo je dakle da je u krugu oko trojice svećenika, kolovođa pobune, bilo još pomagača, u prvom redu najbliže rodbine. Antun (Antić) Bartulov je brat dum Marina Bartulova i šogor (*kunjado*) dum Maroja Stjepanova, Pasko Marinov i Pasko Antica su nećaci dum Franka Paskova (Paskvića), Vito Lukše Antica nećak Paska Antice itd.

Lastovsku bunu obradilo je više autora[310], stoga ćemo iznijeti nekoliko sumarnih podataka.

---

309 Kao prvo nalaže svome nasljedniku (nećaku Pasku Antici) da ga nakon smrti sahrani u crkvi Sv. Ivana u zemlji. Ostavlja hospitalu "Domus Christi" u Dubrovniku 20 škuda, a crkvi Sv. Ivana jedan star ulja.
Dum Ivanu Kuzme Marićeviću ostavlja legat pok. Ivana Petrovića, legat pok. Ivana Radovanovića (Žile), dva paramenta, kalež, misal, 18 rubaca i sl. (misni pribor Sv. Ivana?).
Dum Franku Dragoševiću ostavlja legat pok. Dragoša Gjivanovića, tj. vinograd "pod Sv. Marka" s obvezom jedne mise u istoimenoj crkvici.
Antunu, ženu Paska Antice, njezinu djecu: Paska, Kolendu, Gian-Antuna, Slavu i Žuvu namiruje sa po jednim vinogradom, kao i Paska sina brata Marina.
Za svog nasljednika (*erede universale*) imenuje Paska Anticu (Pasqual di Antiza) muža Antune, kćere sestre Slave i ostavlja mu novosagrađenu kuću "u Ogradi" iza kuće fratije Sv. Antuna, s vrtom i sa svim stvarima koje joj pripadaju, zatim baraku u Lučici sa svim inventarom, sva pokretna i nepokretna dobra, sadašnja i buduća, kupljena ili naslijeđena, jer je na to obvezan po savjesti zbog njegove vještine s kojom je upravljao.
Izjavljuje da mu je pok. stric pop Franko u "Zviezdich" ulici u Dubrovniku ostavio jednu kuću koju također oporučuje Pasku Antici uz uvjet da je, shodno oporuci pok. strica Paska Marinovića, dužan dati jednom godišnje 15 perpera od najma jednom svećeniku uzornog ponašanja za mise.
Napominje da je još 1575. godine izvršena podjela imovine između njega i brata Marina i to od strane sudskih vještaka Jura Bonina, Lukše Antunova i Dragoša Ostojića i da je pok. brat Marin dobio dio pok. strica popa Paska i polovicu pok. oca Lukše, dok je on dobio dio pok. strica popa Franka i polovicu pok. oca Lukše. Preporuča zato svom nasljedniku da zbog prigovora pok. brata Marina što prije i po savjesti pregleda oporuku pok. strica popa Franka.
Epitropi: Pasko i Lukša pok. Antice.
"Ja pop Franko Lukše Paskvić napisah ovu oporuku vlastoručno".
Za svjedoke pozvao je četiri mjesna svećenika: don Ivana Boškovića, don Kuzmu, Marina, Tomašinovića, don Franka, Marina, Dragoševića i don Antuna, Ivana, Pavlovića, te don Ivanu Boškoviću predao oporuku da je odnese u kancelariju.
(Izvodi iz oporuke svećenika Franka Lukše Marinovića Paskvića (pre Franco Luxe Pasquich) od 19. srpnja 1602. godine) — L.T. 1596. fol. 45.

310 M. Lucijanović, *Lastovo...* op. cit., str. 261.-264.; — J. Lučić, *Prošlost otoka Lastova u doba Dubrovačke Republike*, u knjizi *Lastovski statut*, Književni krug, Split, 1994., str. 61.-65.; — V. Foretić, *Povijest...* op. cit., II., str. 83.; — F.M. Appendini, *Notizie...* op. cit., II., str. 319.-320.; *Monumenta spect. Hist. Slav. mer., Scriptores*, vol. I., *Annales Ragusini Anonymi*, str. 139.-146.; — S. Ljubić, *O odnošajih...* op. cit., str. 111.-135.

Odlučnost dubrovačke vlade da prisilno nametne dodatna financijska opterećenja zajednici nagnala je tridesetak viđenijih mještana da se pod vodstvom trojice svećenika, Frana (Franka) Paskova, Marina Stjepanova i Marina Bartulova, u svibnju 1602. potajice sastanu u crkvi Gospe od Polja, gdje su se odlučili odmetnuti od dubrovačke vlasti i predati se Mletačkoj Republici. Ivan Jurinović, stanovnik Lastova rodom s Hvara, otputovao je na Hvar, da bi s odlukom upoznao Filipa Pasqualiga, generalnog mletačkog providura Dalmacije, koji je tih dana boravio u Hvaru. Ne našavši providura na Hvaru, Jurinović je sve priopćio hvarskom knezu, uz napomenu da će se, ukoliko mletačka vlada ne prihavti ponudu, obratiti španjolskom potkralju u Napulju ili papi. Tako je mletačka vlast bila upoznata s ponudom Lastovaca.

Mlečani su lastovsku ponudu odmah prihvatili. Željeli su iskoristiti priliku i zavladati Lastovom, kako im se nadomak Korčule, usred Jadrana, ne bi eventualno ugnijezdila španjolska vlast. Doznavši preko nekih ribara s Omble što se zbiva na Lastovu, dubrovačka vlada u lipnju vijeća o mjerama koje treba poduzeti. Senat je 20. srpnja 1602. za izvanredne providure s neograničenim ovlaštenjima (*cum omni modo iuris*[311]) imenovao plemiće Trojana Červića (di Cerva), Nikolu Menčetića (di Menze) i Luja Saraku te ih uputio na Lastovo s nalogom da sude zavjerenicima. S njima se iskrcalo i 500 vojnika. Mletački je providur zakasnio na Lastovo, gdje je stigao poslije dubrovačke vojske te se, očekujući upute svoje vlade, sustegnuo od vojne akcije.

Dubrovčanima je uspjelo uhvatiti neke zavjerenike, među kojima su bili svećenici Frano (Franko) Paskov i Marin Stjepanov. Dum Marin Bartulov uspio je s većinom zavjerenika pobjeći na Korčulu, gdje su ih zaštitili tamošnji knez Ivan Duodo, Mlečanin i biskup Augustin Kvinčić, Poljičanin.

Izvanredni providuri naredili su da se uhvaćeni svećenici, žene i djeca odbjeglih te nekolicina sumnjivih muškaraca sprovedu u Dubrovnik. Obitelji bjegunaca su nakon kratkog zadržavanja u Dubrovniku vraćene kući.

Dana 1. kolovoza 1602. dubrovački su providuri objavili presudu odbjeglima s otoka. Sve su ih osudili na smrt vješanjem (*in contamaciam* — zbog neodaziva). Njihova imovina bila je zaplijenjena, kuće porušene do temelja, a zemljište na kojima su bile sagrađene posuto solju. Kao vođe pobune označeni su Antun Bartolov, Pasko Antica, Vito Lukše Antica, Pasko Marinov, Ivo Mariničin, Matija Dunfrankov i još 23 pomagača. Na glave odbjeglih vođa raspisana je ucjena i to 200 dukata za mrtvu i 300 dukata za živu glavu.

Tvrdi se da je neki fratar Male braće Jerko Vicka Jegiupaz (Jeronim Jeđupko) bio tajni posrednik između zavjerenika i Mlečana. Dok se spremao na put u Veneciju, presreli su ga kneževi vojnici u krojačkoj radionici brata Ivana u Širokoj ulici, gdje su mu pretresli putne kovčege, uhitili ga i sproveli do podrumskih zatvora kneževa dvora. U noći 13. kolovoza 1602., nakon kratkog saslušanja i bez znanja i privole

---

311 *Statut*, gl. 141.

crkvenog suda, uhvaćeni lastovski svećenici i dubrovački redovnik optuženi su i osuđeni za veleizdaju te potom zadavljeni. Noću, također potajno, bivaju sahranjeni u Vratima od ploča u crkvici Sv. Luke, gdje su se inače pokapali svi osuđenici nakon izvršenja smrtne kazne.

Ubojstvo triju svećenika dovelo je do jakog nezadovoljstva dubrovačkog klera pa je fra Albert Rejnić otišao u Rim s naumom da papi Klementu VIII reče istinu. Nakon što se papa upoznao sa slučajem, naredio je izopćenje dubrovačke vlade iz crkve. Papinske sankcije prema dubrovačkoj vladi trajale su nešto manje od jedne godine. Dubrovčani su ipak 1603. uspjeli izgladiti sukob, pristavši da se ostaci fra Jeronima Jeđupke prenesu i pokopaju u crkvi Male braće i obećavši da će kod Vrata od Ploča sagraditi dvije crkvice. Poslije ubojstva franjevca vlast je raširila priču o nedopuštenom odnosu fra Jeronima s redovnicama samostana Sv. Klarise, navodeći je kao razlog za osudu i kaznu.

Nekoliko dana nakon ubojstva svećenika u Dubrovniku, s Lastova se vratio providur Nikola Menčetić i 21. kolovoza 1602. podnio izvještaj Senatu. S njim je dovedeno i sedmero roditelja odbjeglih zavjerenika koji su zadržani u Dubrovniku. Ostala dva providura — Červić i Saraka — 24. kolovoza 1602. izdaju na Lastovu nekoliko naredaba i zabrana, prema kojima je Lastovcima zabranjeno okupljanje na zboru, održavanje sastanaka ili dogovora bez kneževe prisutnosti i bez pribavljene dozvole. Prema novim odredbama, knez ne može biti ničiji zastupnik ili branitelj, već samo pravedni sudac itd.[312]

Napokon se 27. kolovoza vratila cijela dubrovačka ekspedicija od 15 fregata i drugih brodova, s dvojicom providura, "svi veseli i u dobrom zdravlju, hvaleći Boga da su se oslobodili iz ruku Lastovaca, zlih i malignih izdajnika i buntovnika". Providuri su se hvalili kako su stanovali u konfisciranoj kući dum Maroja Stjepanova, "kući kao palac".[313] Na Lastovu je ostala manja grupa od oko 40 do 60 vojnika kao posada u utvrdi i kao zaštita knezu.

Dubrovačkim plaćenicima barabantima nije bilo teško uhvatiti Frana Paskova, svećenika u već poodmaklim godinama, koji je, predosjećajući nadolazeću opasnost, 19. srpnja, deset dana prije uhićenja, oporučno naložio nećaku Pasku Antici da ga poslije smrti sahrani u crkvi Sv. Ivana Krstitelja, ne u grobnici, već u zemlji. Izgleda da ni drugi uhvaćeni i ubijeni svećenik Marin Stjepanov nije više bio mlad. Međutim, nisu svi lastovski svećenici bili umiješani u zavjeru. Beneficij Sv. Ivana, koji je donosio do 150 dukata prihoda godišnje i čiji su beneficijati bili svećenici Frano Paskov i Maroje Stjepanov, predat je mladom popu Boninu i popu Gjivu (dum Gjanko Maričević?). Imovina uhićenih svećenika je konfiscirana, te su 1. rujna na licitaciju stavljene njihove dvije trate za srdele koje su kupili ribari s Omble po cijeni 60 škuda svaku. Vinogradi su im otrgani, a vino rekvirirano za račun dubrovačke gospode.[314]

312 *Statut*, gl. 141.-145.

313 *Annales Ragusini Anonymi*... op. cit., str. 144.

314 Ibidem, str. 145.

Ostali zavjerenici, koje su potpomagali i poticali mletačke vlasti na Korčuli, bili su vrlo aktivni. Nisu se ustezali napasti dubrovačke brodove koji su odlazili na Lastovo preuzeti konfisciranu urotničku imovinu. Ali, nakon intervencije dubrovačkih poslanika kod mletačke vlade, urotnici su morali otići s Korčule te su se povukli u okolicu Splita, gdje su uspjeli privući k sebi grupu Omišana — Poljićana. S njima su se, iskoristivši smanjeni broj vojničke posade na kaštelu i lošije vrijeme, noću, 5. siječnja 1603., iskrcali na Lastovo, zauzeli kaštel i zarobili posadu, zapovjednika i kneza Sarafina Zemanju. Na narodnom zboru Pasko Antica izabran je za vojnog zapovjednika i komornika.

Lastovsko poslanstvo već 22. siječnja 1603. odlazi u Veneciju i ponovno mletačkoj vlasti nudi Lastovo, tražeći zaštitu. Poslije sedam dana, pod Lastovom je osvanula dubrovačka kaznena ekspedicija sa 600 vojnika, pod vodstvom četvorice plemića sudaca koji su trebali ponovno uspostaviti dubrovačku vlast. U pokušaju da osvoje kaštel, Dubrovčane je spriječila nadošla mletačka flota pod komandom "kapetana Golfa" Bernarda Veniera koji je 30. siječnja 1603. iskrcao 2000 vojnika na otok i prisilio dubrovačku vojsku na povlačenje. Na zidinama kaštela, prvi put nakon Orseola, zavijorio se krilati lav i ondje će ostati sve do 16. lipnja 1606. kada će se otok ponovno vratiti u sastav Dubrovačke Republike.

Uzroci pobune

Uzroci pobune izneseni su u jednoj jedinoj rečenici pisma Zajednice — "pripravni smo izvršavati svaku pravičnu naredbu našeg kneza i sudaca donesenu u duhu naših zakona i običaja kojima smo dosad potpadali".

Stječe se dojam da do pobune možda i ne bi došlo da je dubrovačko gospodstvo, makar i formalno, pokazalo želju da se predložene mjere prividno odjenu plaštom otočke samouprave. Međutim, Dubrovnik je izabrao drugi način. U ulozi apsolutnog gospodara on najprije naređuje, a potom zastrašuje. Njegov čin bio je opipljiv dokaz da je politika Dubrovnika oduvijek težila totalnom potčinjavanju. Otočki prkos to nije mogao podnijeti.

Pobuna nije izbila zbog časovitog nezadovoljstva otočana. Ona je vjerojatno tinjala, a razlog zašto je baš u tom trenutku izbila, iako je i ranije bilo očitog nepoštivanja datih obećanja, vjerojatno leži u zbiru niza faktora, koji promatrani odvojeno, nisu bili u stanju izazvati iskru bunta. Prirodno je da je narod vidnim negodovanjem primio vijest o povišici kneževe plaće i da je nezadovoljstvo doseglo najviši stupanj kad su domaćinstva bila prisiljena dodatno se zadužiti. Nezadovoljstvo se vjerojatno moglo ublažiti, da je netko želio objasniti narodu da je teret, koliko god težak, nužan da bi se mirnije živjelo. Međutim jedni to nisu znali, a drugi to nisu htjeli.

Prvi nisu znali da su se vremena promijenila, ali da su klasni interesi ostali i da nije baš mala prednost biti oslobođen vlastelinske raspodjele zemljišta i biti u mogućnosti zadržati pravo vlasništva, a istodobno biti pod zaštitom koja omogućuje

miran život. Oni drugi su se našli prevareni i izigrani. Puste izljeve ljubavi "Miloj Zajednici", stalno ponavljanje dubrovačkog gospodstva o njihovoj želji za poštivanjem starih običaja i povlastica smatrali su običnim frazama i deplasiranim uzrečicama. Zakletvu koju su dobili za vjernost tumačili su obvezom gospodara da im ne nameće nikakvu novinu ukoliko oni ne budu s njom suglasni.

Nekima je vjerojatno bilo stalo da se nezadovoljstvo naroda što više potakne, kako bi sačuvali ili povratili gospodarske povlastice. Osobni interesi često su se skrivali pod plaštem zajedničkih interesa pa su se pojedinci, zvanično se boreći za samoupravu, *de facto* borili za vlastiti probitak. Nije bilo teško uvjeriti narod kako će njegov novac poslužiti knezu da bolje živi, podsjetiti ih da ih nitko nije pitao jesu li zadovoljni njihovim ponašanjem, načinom dijeljenja pravde, nezakonitom trgovinom i sl. Nije bilo teško uvjeriti narod kako je knez samo izdanak klase izrabljivača koja se krije pod nazivom svijetlo gospodstvo.

Odredba koja je nalagala zajednici da povišicu kneževe plaće utjera višim pristojbama na vinu i slanim srdelama namijenjenim izvozu, pogađala je u prvom redu interese većih posjednika i svećenika beneficijata. Obvezna prodaja trećine ulova na dubrovačkoj ribarnici po nižoj tržišnoj cijeni, obvezatni dovoz i odvoz kneza i njegove prtljage, prijevoz drva kojeg je zajednica slala na dar dubrovačkoj vladi, obvezno stražarenje posada trata za vrijeme ribolovne sezone, sve je to pogađalo interese vlasnika ribarskih brodova koji su opet bili iz sastava "boljih" otočkih obitelji.

Činjenica da će se na čelu pobune naći ljudi sa solidnim godišnjim prihodima nije beznačajna.

Kad su se sjedinili svi ti različiti faktori i uzroci nezadovoljstva, jedini mogući izlaz iz neželjene situacije pokazao se u vidu odcijepljenja od dubrovačke države.

Koliko su pak mletačke primamljive ponude i obećanja utjecala na lastovsku odluku da se odmetnu od Dubrovnika, i u kojoj je mjeri "mali" narod bio zastupljen kod donošenja takve odluke, teško je kazati. Svakako blizina korčulanske biskupije, eventualne obećane povlastice, relativni prosperitet Korčule i Hvara, mletačko gledanje na Dubrovčane kao prijatelje Turaka, kao lihvare i bezdušne trgovce itd., mogli su biti odlučujući u času opredjeljenja. Dugogodišnja nezainetresiranost Dubrovačke Republike za otočke unutarnje probleme, a posebno nametanje njezine volje, sve su jače podgrijavali otočku odbojnost prema svemu što je bilo "državno". I koliko god se otočanin smatrao podanikom Republike, ona mu je više bila zemljopisni pojam nego što ju je mogao osjećati svojom. Za njega je prava domovina bila Lastovo, i zato se ne usteže pisati slavnoj i presvijetloj gospodi kako će se Bogu moliti da umnoži *njihovu* sretnu državu.

Šteta što Dubrovnik to nije htio ili nije mogao shvatiti.

Dubrovčani su se povukli s Lastova bez borbe, ali uz prosvjede. Prirodno je bilo da su se u situaciji, u kojoj se nisu mogli vojno suprostaviti mnogo jačem protivniku, koristili svojom diplomatskom vještinom. Koristili su europske vladare, suparnike Mlečana, koji su im bili naklonjeni, kako bi Mlečane prisilili na povlačenje.

Mlečani su sebe odavno bili proglasili isključivim gospodarima cijele vodene površine Jadrana. Svim oružanim brodovima branili su plovidbu bez njihova

dopuštenja, a da bi druge prisilili na poslušnost, držali su posebnu ratnu flotu koja je, i u ratu i u miru, krstarila Jadranom. Na čelu ratne flote stajao je takozvani "generalni kapetan Golfa" koji je bio vrlo važan državni i vojni službenik Mletačke Republike. Prema mletačkom načelu, smatrali su se gospodarima Jadrana koji imaju pravo uspostavljati red na moru pa su u skladu s tim smatrali da se imaju pravo miješati u sve što se na tom prostoru događa. U pogledu Lastova mletačka se vlada smatrala pozvanom da intervenira kako bi se na tom jadranskom otoku ponovno uspostavio poremećeni mir, ali i spriječio dolazak Španjolaca. Iako je javno naglašavala i uvjeravala kako Lastovo ne misli trajno oteti Dubrovniku, za vraćanje otoka postavljala je svoje uvjete. Zahtijevala je da se na Lastovu uspostavi mir tako da se poštuju starinske pravice otočana i da se dâ opća amnestija svim zavjerenicima. Znala je da jedino uspostavljeni mir može jamčiti sigurnost na njezinim okolnim otocima.

Kad je već buntovnike primila pod svoje i poticala ih u otporu prema Dubrovniku, mletačka je vlast morala poraditi na tome da ti ljudi ne budu nemilosrdno kažnjeni i da im imovina bude sačuvana. Zahtjev pak o poštivanju otočke samouprave bio je isključivo formalan i služio je za prikrivanje pravog cilja, trajnog prisvajanja Lastova. Dubrovčani im, sa svoje strane, nisu bili voljni priznati pravo miješanja u njihove unutarnje stvari, status arbitra u sukobu koji im nameću uvjete. Dubrovačka je vlada držala kako se ona nije dužna sporazumjeti s pobunjenicima, nego je od Mlečana zahtijevala da joj vrate otok kao njezin teritorij. U tom zahtjevu Dubrovčani nisu mimoišli ni mletačku vladu, ni francuskog i španjolskog kralja, ni napuljskog potkralja, ni guvernera Milana, ni savojskog vojvodu, ni rimsko — njemačkog cara, ni turskog sultana pa ni samoga papu.[315]

Iako su sve vlade kojima se Dubrovnik obratio bile voljne pomoći, Turska je u toj prilici, ipak, najviše koristila Dubrovniku. Ne obazirući se na intrige Mlečana, sultan opetovano zahtijeva od Mlečana da vrate Dubrovčanima otok, prijeteći im da će ih silom na to nagnati. Dubrovčanima je koristio i Vice Buna, njihov građanin u službi Španjolaca, nastanjen u Napulju. Venecija, pod pritiskom Turske i ostalih europskih vlasti, nije mogla braniti svoje pravo nad otokom, ali je bila nepopustljiva u traženju opće amnestije koju Dubrovnik nije htio udijeliti kolovođama pobune. Ipak 11. listopada 1604. dubrovačka vlada, pod pritiskom i turskim nagovorom, popušta i pristaje na opću amnestiju svih, uključujući i kolovođe bune.

Sada je među Dubrovčanima i Mlečanima nastala duga rasprava o potankostima.

Mlečani su zahtijevali da dubrovačka vlada dade i pismenu obvezu, što su Dubrovčani dugo odbijali smatrajući to poniženjem. S druge strane, mletački Senat

315 O ovim događajima vidjeti: V.V. Makušev, *Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji*, Zbornik JAZU, Starine XXXI (priredio M. Sufflay), Zagreb, 1905., str. 137.-156.; — S. Ljubić, *O odnošajih među republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI st. do njihove propasti*, Rad JAZU, knj. 53, str. 114.-135.; — V. Foretić, *Povijest*... op. cit., II., str. 80.-84.; — J. Radonić, *Zbornik Sr. Akademije*, III., sv. 1., 1939., str. 22.-163.

tek 27. siječnja 1606. pristaje da se Lastovo preda Dubrovniku. To je provedeno u djelo 16. lipnja 1606. godine, kada je Contarino, providur u Dalmaciji, vratio Lastovo dubrovačkim poslanicima — Jerolimu Crijeviću (di Cerva), Dori Gučetiću (di Gozze) i Tomu Gunduliću (di Gondola). U uputi poslanicima koji su trebali preuzeti Lastovo, izdanoj 5. lipnja 1606., dubrovačka vlada potanko naglašava kako moraju pomno paziti da se prigodom primopredaje ne povrijedi dubrovački prestiž, kako ljudi s otoka ne bi shvatili da će odsad imati veća prava. Četiri dana nakon ponovnog uspostavljanja dubrovačkog suvereniteta nad otokom, lastovska se delegacija, u sastavu komornika Marina Luke Boškovića i Gjive Luke Marinice, već nalazila u Dubrovniku "kako bi u ime Zajednice ponizno zamolila oproštaj prošlih grijeha", kako stoji u pismu Malog vijeća upućenom milim sucima, kamerlengu i zajednici Lastova, predanom poslanicima na odlasku. U njemu još čitamo: "Mi smo vas primili onom prijaznom naklonošću, koje nam se pristoji, kao mile i vjerne podanike, s namjerom da potpuno zaboravimo prošle stvari. Ipak vas pozivljemo da nasljeđujući svoje pretke nastavite živjeti u dužnoj vjernosti i odanosti prema nama, a vi ćete s naše strane primiti svako pravedno zadovoljenje".[316]

Amnestija, koja je udijeljena svim zavedenim otočanima, bila je politički sračunati potez kako bi se "zaboravile prošle stvari", a nastavilo s istim metodama. Nije li vlada istog dana kad je preuzela otok počela prijetiti? "Neka se nitko ne usudi u buduće, a ni promisli učiniti kakvu protudržavnu rabotu, jer će za kaznu veslati na galiji četiri mjeseca, a i više, koliko to odredi uzvišeni dubrovački Senat".[317]

Na temelju izjava što su pred sudom dali razni svjedoci u civilnim parnicama tijekom mletačke okupacije, doznajemo neke pojedinosti iz mletačkog razdoblja. Kako je bilo za očekivati, na otoku su nastala međusobna razračunavanja. Simpatizerima Dubrovnika oduzimaju se beneficije, vraća se milo za drago, pa su neki prisiljeni bježati s otoka.

Otočka izvršna vlast nalazila se u rukama kamerlenga i trojice sudaca, ali je bila podređena vojnom zapovjedniku otoka i kapetanu Golfa. Vojni zapovjednik kaštela bio je Mlečanin Šimun Parenčić, dok su suci bili Marin Marina Dragošević, Kuzma Marina Toljenović i Juro Antunov. Dužnost kamerlenga obavljao je Luka Marina Toljenović-Vukelja.

Pasko Antica, koji je i za vrijeme okupacije imao odgovornu funkciju te se zalagao da Lastovo ostane u sastavu mletačke države, umro je u Veneciji 21. lipnja 1604. pod vrlo sumnjivim okolnostima, pretpostavlja se da je bio otrovan.

---

316 "Noi, con quel animo et bona inclinazione che conviene, li abiamo abracciati per amorevoli e fedeli sudditi con proponimento di scordarsi a fatto delle cose passate, debiate continuar nella debita vostra fidelta et divocione sodisfacione" — Lucianović, *Lastovo*... op. cit., str. 266. (*Div. canc.*, od 26. 6. 1606.)

317 "che nisuno essi si voglia, non ardisca, ne presuma far insolencia di sorte nisuna sotto pena di vogar in la galiota per mesi quatro et tanto piu quanto parera al eccelso Pregato di Ragusi" (*Div. canc*, 12, 198)

Nekoliko Lastovaca, simpatizera Dubrovčana, među kojima i Luka Siketić, bili su se sklonili u Dubrovnik, pa su im prihodi od vina bili zaplijenjeni u korist popravka vojničkih kućica na Glavici. Iako je nalog za zapljenu izdao kapetan Golfa Bernard Venier, koji se nalazio u Zaklopitici s galijom, ipak je sudac Toljenović morao Siketiću nadoknaditi štetu. Iz izjave suca Kuzme Toljenovića doznajemo da je kancelar tijekom mletačke okupacije bio neki Frano Ciucich (Čučić) pa Fisković pretpostavlja da je to mogao biti i blatski rezbar Frano Kučić, čija je kći bila udata za Marina Luke Boškovića.[318] Ako je ta pretpostavka točna, to svakako nije prvi slučaj bliske suradnje i rodbinske povezanosti između stanovnika dvaju susjednih otoka.

Dubrovnik, vrativši otok pod svoj suverenitet, od pustih obećanja održao je samo jedno: zvanično je oprostio svim sudionicima pobune, jer mu se nisu isplatila krivična gonjenja, ali je zato dopustio i poticao da se u građanskim sporovima isprave "nepravde" počinjene za vrijeme mletačkog vladanja. Na udaru, kako iznosi Lucianović, bili su udovica Paska Antice i suci koji su tada bili u službi. Don Bonino, koji je bio dobio beneficij Sv. Ivana oduzet popu Franu Paskovu, tužio je Paskovu udovicu i tražio da mu nadoknadi pretrpljenu štetu, budući da mu je beneficij oduzeo njezin muž za vrijeme Mlačana.[319]

Lastovci od bune nisu ništa dobili. Ostalo je sve ono što su zahtijevali da se ukine.

Ostala je obveza dvomjesečnog vršenja službe u gradu za vrijeme jematve, nije stavljena izvan snage naredba o gradnji dvaju zatvora u kneževom dvoru. Ostala je i dalje obveza dovoza i odvoza kneza na službu, kao što je ostala i povišica njegove plaće.

Dubrovačka je Vlada i nakon bune nastavila stezati lastovsku autonomiju i sputavati ekonomski život na otoku.

Prva opipljiva akcija koju su Dubrovčani poduzeli nakon bune, bila je usmjerena na realizaciju ranije donešene odluke da se kaštel na Glavici do temelja sruši. Motivaciju za takav čin našli su u mjerama štednje, znači u smanjenju izdataka za uzdržavanje vojne posade i to u doba obveznog stražarenja! Pravi razlog bio je osvetnički, a osim toga bojali su se da se iz sačuvane utvrde ne bi ponovile ili podržavale akcije slične onima iz prošlih godina. Potvrda tome je poziv osamnaestorici odličnih otočana da se jave u Dubrovnik i njihovo zatočenje, uz istodobni odlazak vojske na Lastovo. I dok su prvi bili zatočeni, dotle je vojska poharala otok i, u ožujku 1607. godine, srušila kaštel do temelja. Srušeni su i nasipi s obrambenim zidom, kućice za posadu i vojni materijal, kao i crkvica Sv. Ivana.[320] Dum Marin Bartulov upoznao je s tim činom mletačku vladu, ali nije uslijedio nikakav službeni protest. Srušeni kamen ostao je neko vrijeme na hrpi, dok se nije počeo koristiti (dozvolom Senata) za proširenje crkve Sv. Vlaha i za adaptaciju kancelarove kuće.

---

318 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 81.

319 M. Lucianović, *Lastovo*... op. cit., str. 266.; *Div. canc.*, od 12. 8. 1606.

320 *Annales Ragusini Anonymi*... op. cit., str.146.-147.

Malo vijeće, odlukom od 2. lipnja 1618., proglašava Marina Luke Vucheglina (Toljenovića) "plemenitim vijećnikom lastovskog vijeća" (*nobilem et de consilio insule nostre Laguste*), i to u skladu s uredbama i običajima koji postoje na tom otoku, kako piše u samoj odluci. Sličnu odluku dubrovačka Vlada donosi 1634. godine, proglasivši Ivana Jakova Ivičevića (Vicevića), zeta pok. Marina Vukeglije, plemenitim vijećnikom.[321] Ne zna se zbog kakvih su zasluga Marin Toljenović i Ivan Vicević postali plemeniti, s pravom da se tim naslovom diče dok budu živi i da tu čast i diku prenose na starijega sina i na muške nasljednike. Iako Vlada napominje da se takva čast davala i ranije, kao na primjer Marinu Florijevu 1492., ipak treba konstatirati da je ona u najmanju ruku ignorirala samoupravnu odluku zbora iz 1367., a time i neovlašteno prisvojila pravo lastovskog vijeća, u čijoj je isključivoj nadležnosti bilo biranje mjesnih vijećnika. Je li onaj tko je bio plemenit u očima vlade, bio i u očima naroda, i obratno, stvar je za razmišljanje, no činjenica je da je zajednica opet bila izigrana i prevarena.

Od sada pa nadalje na otok će svraćati dubrovački sindici. Prema nađenom stanju i žalbama otočana, donosit će na licu mjesta zakonske odredbe prema vlastitom nahođenju. Te odredbe, koje ispunjavaju polovicu knjige Statuta, obvezivat će kneza da budu strogo poštivane.

Lastovo postaje dio dubrovačkog teritorija, za koji će važiti svi, ili skoro svi, pravni akti doneseni u tijelima Republike. Pravda se više neće izricati na osnovi Lastovskog statuta i običajnog prava, već na osnovi dubrovačkih zakona, a novčane kazne koje propisuje sud bit će namijenjene dubrovačkoj blagajni. Senat je 1636. zabranio Lastovu da se naziva općinom i naredio da se u službenoj korespondenciji naziva zajednicom (*universitas*). S pobunom je, dakle, definitivno sahranjena otočka samouprava.

Ponašanje knezova nakon bune može se, s jedne strane, ocijeniti na temelju žalbi koje otočani upućuju sindicima Nikoli Ranjini, Nikoli Binčioli i Marinu Bonu 1635. godine, a s druge, iz njihovih naredbi koje donose "na licu mjesta". Mnoge tužbe potlačenog naroda uvjerile su sindike da knezovi zanemaruju dijeljenje pravde, da knezovi nedolično postupaju sa sucima i službenicima, da se bave nedopuštenom trgovinom itd., pa su naredili da sudsko vijeće mora zasjedati bar dvaput na tjedan, da presuda mora biti izrečena najkasnije u roku od mjesec dana, da se knezovi ne smiju pogrdnim riječima obraćati službenicima, sucima i narodu, što im ne dolikuje ni kao plemićima, ni kao upravljačima.[322] Iz ovoga se mora zaključiti kako je narod imao malo povjerenja u kneza, a ovaj i premalo "takta" prema narodu i premalo odgovornosti prema službi. Tako je Senat bio prisiljen naložiti zajednici da zadnju ratu kneževe plaće priloži u blagajnu Republike kako bi mu mogla biti uskraćena u slučaju da ga sudsko vijeće, nakon povratka iz službe, proglasi krivim.[323]

321 *Statut*, gl. 142, 121.

322 *Statut*, gl. 176, 180, 182.

323 Ibidem, gl. 170.

Vlada prisiljava zajednicu da osim kneza, plaća i kancelara, stranca koji joj je nametnut i koji isključivo Vladi i knezu odgovara. Moraju mu plaćati kancelarijske usluge prema cjeniku što ga odrede Dubrovčani, moraju mu osigurati besplatno stanovanje, i snabdijevati ga osnovnim živežnim namirnicama po najnižoj tržišnoj cijeni.[324]

Dubrovačka Vlada napokon prisvaja i pravo zajednice da stranca primi ili odbije shodno svojim potrebama i običajima pa daje dozvolu stalnog boravišta prema svojim interesima, ne mareći puno za probitke otočana.[325]

Nad Lastovom, kao i nad drugim otocima, nadvila se još jedna opasnost — gusari. Oni su razlog zbog kojeg su Lastovci napuštali Sušac. Ribarske trate i pastiri nisu se usuđivali prelaziti razdaljinu od 12 nautičkih milja, koliko ih je dijelilo od matične luke Ubli. Na privremeno napuštenom otoku, kao novi gospodari pojavljuju se Višani, Hvarani i Bračani, koji dovlačeći svoja stada i ribare, tjeraju lastovske pastire i lastovske trate.

Dubrovnik je često morao poduzimati pregovore s Venecijom, da bi dokazao svoje pravo nad lastovskim posjedom. Sušac je oduvijek bio lastovski otok, što znači da je bio i dubrovački od vremena od kada je dubrovačko bilo i samo Lastovo. Je li Sušac ranije bio posjed benediktinaca iz Monte Casina ili benediktinaca iz Komiške opatije, kako su to tvrdili Komižani i zbog čega im je bilo dopušteno ribarenje oko Sušca, stvar je nagađanja. Kod podjele pasišta na lastovskom arhipelagu 1316. godine, Statut izričito navodi da se od svih otoka koji pripadaju lastovskoj općini i koji se stavljaju na licitaciju izuzimaju Kopist i Sušac. Zna se da je 1350. bio iznajmljen don Andriji Škrinjiću.

Sušac nije nikada bio stalno naseljen. Koristili su ga Rimljani (arheološke iskopine bunara i ostataka vile rustike iznad Portića), koristili su ga i benediktinci koji su jamačno u 12. stoljeću sagradili crkvicu posvećenu sv. Nikoli ili Gospi i čiji su ostaci još i danas vidljivi. Možda su ga vrlo kratko vrijeme posjedovali i templari, ali su ga kasnije prisvojili oni koji su mu bili najbliži. Crkvica Sv. Marije sagrađena u 14. ili 15. stoljeću imala je do 1590. svog svećenika, kojeg je imenovala lastovska općina,[326] što je dokaz da su na njemu boravili lastovski pastiri i ribari. Oni su Sušac zbog ispaše pregradili kamenim "mejama" u sedam rajona, zbog napajanja stoke iskopali lokve "na Grka" i "na Crvenu zemlju", sebi su izgradili kamene kolibe i koristili su se bočatom vodom s izvora u Portiću, gdje su sterali mreže te sklanjali i izvlačili barke za nevremena.

Pripadnici hvarske općine, Hvarani i Višani, svojatali su Sušac. Svoje su pravo dokazivali i na preslušavanjima u Veneciji, gdje su bili pozivani 1590. i 1592. godine. Hvarska općina je javno davala na dražbu najam pašnjaka na Sušcu, kao na dijelu

324 Ibidem, str. 99.

325 Ibidem, str. 92.-93.

326 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 88.; I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, vol. II. (poglavlje: Sv. Nikola ili sv. Marija na Sušcu), Split, 1964.

svojeg teritorija, a Venecija ju je podržavala, smatrajući otok svojim posjedom. U vodama Sušca neizbježno je dolazilo da svađa i fizičkog obračunavanja između lastovskih i viških ribara.[327] Lastovci su često urgirali kod svoje vlade da poduzme nešto u obrani suvereniteta Sušca i da zaštiti interese otočana. Tek nakon dužeg nećkanja, vlada se prihvatila tog zadatka, misleći da će omekšati lastovsku odbojnost prema Republici.

Godine 1626. lastovski je zbor raspravljao o Sušcu, a 1627. Malo je vijeće poslalo po poslanicima pismo lastovskoj zajednici i knezu, u kojem ih je obavijestilo da je odlazak na Sušac slobodan te da mogu, prema uputstvima koje će im poslanici usmeno prenijeti, izdavati dozvole onima koji imaju želju sijati i vršiti druge radove na Sušcu.[328]

Dubrovnik se s Mlečanima istodobno sporio i zbog Lokruma i Molunta, "otokâ koji su izniknuli iz mletačkog mora", kao i zbog pune carine koju su dubrovački brodovi morali plaćati u plovidbi Jadranom. Stoga su Dubrovčani zaključili da je, ipak, najzgodnije u Veneciju poslati posebnog poslanika koji će raspraviti i riješiti ne samo problem Sušca, već i ostale sporne stvari. U početku je mletačka vlada bila nepopustljiva, ali na kraju je ipak popustila u pogledu Sušca, te je 11. kolovoza 1635. izdala priopćenje o priznavanju dubrovačkog posjeda nad Sušcem, uz klauzulu da imovinska prava mletačkih podanika na otoku moraju ostati nepovrijeđena.[329]

Na temelju ovog sporazuma tadašnji providur Dalmacije, Alvizo Mocenigo, zapovjedio je mletačkom knezu u Havru da pod prijetnjom kazne uredi da svi mletački podanici prebace stoku i ostalu imovinu s otoka Sušca. Lišeni ekonomske osnovice, Hvarani i Višani nisu više imali interesa ostati na otoku pa su se odselili. Na njega su ponovno došli lastovski pastiri i njihove obitelji. Na intervenciju kamerlenga, knez Petar Crijević (di Cerva) izdao je naredbu o zabrani sječe drva i sijanja do crkve Sv. Marije. Lastovcima se dopuštalo sijanje od Sv. Marije prema zapadu do Sejkova rata (?). Prekršiteljima se prijetilo kaznom od 200 perpera u korist dubrovačke blagajne i dvomjesečnim radom "al buracchio di Ragusa".[330]

---

327 *Ove iste godine 1590. skoro da nadođe do svađe. Viški ribari po starom običaju loveći pri otoku Šušku (Cazza) budu napadnuti i zlostavljani od Lastovljana koji su tobože držali da je taj otok njihova vlastitost, akoprem leži bliže Korčule negoli Lastova (!) te daleko na moru osamljeni. Na tužbu Višana Orsat Justiniano hvarski providur, odpravi onamo galiju Tome Justiniana komu pođe za rukom uhvatiti tri lađice sa 17 Lastovljana, koje dovede u Hvar. Dubrovčani pohite namah da po svom zastupniku u Mletcih dokaže mlet. vijeću svoje tobožnje pravo na onaj ostrov, oslanjajući se jedino na njeki članak lastovskog zakonika od 20 studenog 1320, ali hvarski providur, kao što i korčulanski knez Lovrinac Falier i vrhovni providur u Dalmaciji Fridrik Nani, istraživši potanko stvar, uvjeravali su svoju vladu, da Šušak spada u njezino područje.* — S. Ljubić, *O odnošajih* ... op. cit., str. 108.-109.

328 Dundovićev prijepis *Statuta*, str. 130.

329 Radić, *Statut*... op. cit., str. 100.

330 Dundovićev prijepis *Statuta*, str. 129.

U doba Kandijskog rata (1645.-1669.) ponovno se javljaju razmirice zbog Sušca. Zbog zatvaranja splitske luke preko koje je prometovala turska roba, Mlečani su bili kivni na Dubrovčane koji su slobodno trgovali, optužujući ih da pomažu Turke ratnom opremom. Zbog toga su Dubrovčani imali mnogo neprilika od samih Mlečana, pa su intervencije zbog mletačke uzurpacije Sušca bile uglavnom besplodne. Već 1646. Bračani se pokušavaju naseliti sa stokom na Sušcu pa je providur Leonardo Foscolo obavijestio bračkog kneza da su pojedine osobe iz dalmatinske provincije, koje su se nastanile na Sušcu, protjerale dubrovačke podanike i započele gradnju gospodarskih zgrada. Stoga je naredio, posebno Bračanima, da napuste Sušac i da se ne usude uznemiravati ondje nastanjene ljude ili štetiti njihovim objektima.[331]

Mlečani su inače nastojali pakostiti Dubrovčanima kad god bi im se ukazala prilika. Godine 1651. zaustavili su se pored Lastova četiri mletačka broda na putu prema Kreti, pod zapovjedništvom Girolama Bondomiera. Posada se razmilila po otoku i odnijela sve što je našla, a Dubrovnik se na to potužio mletačkoj vladi, navodeći kako su se njezini pomorci ponijeli "gore nego divljani iz Afrike".[332] Godinu dana ranije Korčulanin Ismaellis i Hvaranin Belica odveli su stoku na Sušac, a kad je dubrovačka vlada zatražila od mletačkog providura Contarinija da takve stvari zabrani, on je zahtjev odbio, izdavajući općenitu naredbu mletačkim podanicima kojom im brani nanošenje štete Dubrovčanima. Mletački providur Antonio Barbaro bio je prisiljen, uslijed intervencije dubrovačke vlade, ponovno zaprijetiti mletačkim podanicima "strogim kaznama". Ovaj put bili su to Višani koji su se naseli na Sušcu.[333]

Dubrovačka vlada zastupala je stanovište da se spor oko Sušca vodio između lastovske i hvarske općine, odnosno između podanika jedne i druge Republike, kao pogranični spor te da sukoba između država nije bilo. Budući da je na zamolbu općine Lastova branila njezine interese, općina je bila dužna snositi troškove spora. Takvo "pravno" tumačenje dubrovačka vlada priopćila je lastovskoj zajednici u pismu od 9. kolovoza 1652. i dostavila račun od 200 dukata za troškove oko Sušca, s nalogom da se račun odmah podmiri.[334] Nikakva molba nije pomogla da se taj namet ukine ili ublaži, pa ga je zajednica morala u cjelini isplatiti uz veliko "zadovoljstvo" naroda.

Iako je Sušac od 1635. *de jure* bio dio dubrovačkog teritorija, u ovoj su situaciji, njega i okolno more, koristili oni koji su bili jači i koji su prvi stigli. Dio krivice za takvo stanje snose i sami Lastovci koji su nerado odlazili, bilo kao pastiri, bilo kao ribari, na taj udaljeni i usamljeni otok. Tijekom Kandijskog rata između Turaka i Mletaka, koji je bio potaknuo gusarenje turskih brodova iz Sv. Maura i Ulcinja, imali su opravdanje, no ni kasnije nisu pokazivali naročiti mar za iskorištavanje Sušca, tako da je Dubrovnik morao intervenirati naredbama i sankcijama.

---

331 Radić, *Statut*... op. cit., str. 100.-101.

332 Foretić, *Povijest*... op. cit., II., str. 106.

333 Radić, *Statut*... op. cit., str. 101.

334 Lucianović, *Lastovo*... op. cit., str. 267.

Godine 1677. sindici taksativno zahtijevaju da Sušac mora biti uvršten u "brušket" (ždrijeb) za ljetni ribolov na malu plavu ribu, a da patrun koji izvuče Sušac mora tamo otići sa svojom tratom. "Napuštanjem ribolova oko Sušca moglo bi nastati takvo stanje koje ne bi odgovaralo našem suverenitetu nad otokom",[335] obrazlagali su.

Od prinosa s ribarenja i lova na koralje, prikupljenih 1651. i 1658., obnovila se crkvica Sv. Marije, a u niši poviše vrata postavio se kip Sv. Vlaha, simbola vlasti na zapadnoj točki dubrovačkog teritorija, čiji se kameni ostatak još i danas vidi.[336]

Sušac je bio vrlo pošumljen, što se zaključuje prema naredbi iz 1643. o zabrani sječe i prodaje drva. Prema narodnoj predaji njegov su jugozapadni dio bili zapalili Višani kako bi ga pretvorili u pasište za stoku.

Pokušaj pobune 1652. godine

Izgleda da je onaj račun od 200 dukata, koji je zajednica dobila zbog "troškova oko Sušca", prelio čašu strpljenja. Uzroka nezadovoljstva s dubrovačkom upravom bilo je napretek pogotovo zbog poteškoća u plasiranju vina i ograničavanja slobodne prodaje slane ribe, a nemirna ratna vremena bila su dobra prigoda za kojekakve smutnje.

Na čelu nove urote nalazio se ponovno jedan Antica, komornik dum Kuzma (praunuk Marina Antice, Paskova brata). Kao istomišljenici, pridružuju mu se rođaci Gian Antun i Gian Baptista Antica (sin i unuk pok. Paska), Antun Giana Pavlović (Picin), Luka Stjepana Toljenović, dum Giani Šantulović i dum Mate Franković. Dakle, sama starosjedilačka elita.

Obitelj pokojnog Paska Antice, posebno Antunova udovica i sinovi don Kolenda i Gian Antun, imala je nakon bune mnogo okapanja po civilnim sudovima. Borili su se ne bi li dokazali valjanost oporuke pokojnog dum Franka Paskova (Paskvića).[337] Vlast ju je osporavala, jer nije nosila vlastoručni potpis ondašnjeg kneza Serafina Zemanje (1602.), iako ju je nakon nasilne smrti popa Franka, kancelar Dominik Andrović (di Andrea) uredno bio zaveo u knjigu kancelarije. Sporovi su se vukli sve do 1634. godine.[338]

---

335 Statut, gl. 150.

336 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 88.

337 Vidi bilješku 309.

338 Oporuka dum Frana je osporavana, ali nitko od beneficijata nije odbio primiti oporučene priloge. Tako don Bonino i don Gjanko Maričević 23. siječnja 1607. potvrđuju da su primili star ulja za crkvu Sv. Ivana, shodno želji oporučitelja, a prokuratori hospitala Domus Christi 21. svibnja 1621., da su od pre Kolende i Gian Antuna, sinova pok. Paska Antice, primili 20 škuda koje je pok. Frano ostavio hospitalu. (L.T. 1596 fol. 45)

Pavlovići i Toljenovići bili su rodbinskim vezama povezani s mnogim uglednim obiteljima, što bi se moglo reći i za Šantuloviće i Frankoviće. Svi su oni bili iz redova obitelji čiji su članovi sjedili u vijeću.

Urotnici su, optužujući Dubrovčane da su uništili otočku autonomiju, prekršili sva obećanja data 1606. godine. Naprtivši seljacima nesnošljive terete, odlučili su se ponovno ponuditi Mlečanima i zatražiti njihovu pomoć. Don Kuzma je potajno otputovao za Veneciju (28. studenoga 1652.) i, nakon što je mletačkoj vladi iznio sve povrede autonomnog otočkog života, podnio je i pismenu molbu da Venecija uzme otok i zaštiti ga. Pritom je naveo da na otoku živi oko 1000 stanovnika, od toga 300 sposobnih za oružje, da raspolaže s 25 trata za lov na srdele, da mogu proizvesti 20.000 barela vina godišnje, 500 barela ulja, da na otoku ima dosta voća i mnogo koralja.

Mletačka je vlada ovaj put ponudu odbila, tako da do stvarne pobune nije ni došlo, ali je obećala zaštitu u slučaju kakve opasnosti ili progonstva.

Dubrovnik je brzo saznao za urotnički pokušaj, kolovođama nije preostalo drugo već pobjeći na Korčulu, nakon što su 3. veljače 1653. godine nasilno uzeli sav novac iz kuće bratovštine Sv. Marije u Polju u Pušćetu (ispod stare općine).

Zastupajući interese Višana, Hvarana i Korčulana na štetu lastovskih probitaka na Sušcu, mletačka vlast nije otočanima bila privlačna kao nekad. Nedavna pljačka od strane mletačkih brodova djelovala je kao hladan tuš na buntovnu narav stanovništva, a osim toga postojala je bojazan od neuspjeha, a u tom slučaju, naravno, i od kaznene ekspedicije. Zato je općina, nakon bijega, požurila izabrati novog komornika Kuzmu Fulmisa, kojega je uputila u Dubrovnik s izjavom "kako lastovski narod ništa drugo i ne želi već proliti svoju krv za dobrobit presvijetle Republike". Izjavu vjernosti izdao je i crkveni vikar u ime lastovskog svećenstva.

Dubrovniku je očito bilo vrlo drago što su Lastovci naučili lekciju, pa je u znak blagosti odlučio pomilovati bjegunce (osim don Kuzme), ukoliko se u roku od 15 dana vrate na Lastovo. Pošto se bjegunci nisu vratili, Senat je 27. veljače 1653. godine osudio urotnike svjetovnjake *in contumaciam* na smrt vješanjem. Njihova su dobra trebala biti spaljena, kuće razrušene, a zemljište posuto solju. Svećenike, nakon što ih je nadbiskup lišio crkvenih povlastica, kaznio je istom mjerom.

Venecija je prema obećanju zaštitila urotnike i dala im utočište. Intervencija Dubrovnika i traženje da urotnici budu izručeni ili protjerani, nije uspjela. Na glave odbjeglih raspisana je i ucjena.[339]

Da bi se izbjegle nesuglasice sa Sv. Stolicom oko izdaje trojice svećenika, dubrovački je Senat 15. svibnja 1653. pisao papi Inocentiju X., da su trojica lastovskih svećenika, Kuzma Marina Antica, Ivan Sciansoli i Mato Franchi, nakon što su zaveli petoricu svjetovnjaka, skovali pobunu na otoku i, umjesto da se pokaju i iskoriste milost, s krivotvorenim pečatima i pismima cijele lastovske zajednice otišli u Veneciju

---

339 O pokušaju pobune vidi opširnije kod Lucianovića, *Lastovo* ... op. cit., str. 268.-269.

tražiti pomoć i zaštitu koju, međutim, nisu uspjeli dobiti. Usprkos tome, dvojica su se svećenika, Sciansoli i Franchi, sa četvoricom svjetovnjaka preselili na Korčulu, da bi bunili narod Lastova. "Mi smo svjetovnjake osudili na smrt, na njihove glave stavili ucjene, konfiscirali smo njihova dobra i do temelja im razorili kuće, dok popovi s arkibuzima i drugim oružjem šetaju po Korčuli i govore mise; i da njima jer su svećenici, bude sve dopušteno, uvjereni smo da Vaša Svetost to neće nikada dopustiti".[340]

Neki su se urotnici ipak vratili na Lastovo, ali tek nakon potresa 1667.[341]

Potres, koji je kao grom iz vedra neba zadesio Dubrovnik, uzdrmao je do temelja njegovu gospodarsku moć i oslabio tradicionalne čvrste strukture vlasti. Dubrovačka Republika proživljavala je najteže trenutke svoje povijesti. Takvo stanje moralo se odraziti i na prilike u kneževinama, u kojima su se državni službenici, bez efikasne kontrole, nastojali domognuti dopunskih zarada, zanemarujući ili zlouporabljujući svoje ovlasti. To se jasno uočava i na Lastovu, gdje deset godina nakon "trešnje", svraćaju providuri (sindici) Marko Baselji i Sigismund Gundulić. Zajednica im se jednoglasno žali na mnoge nezakonite rabote knezova i službenika, što oni i sami uočavaju, no prisiljeni su ponavljati naredbe svojih prethodnika, koje će, naravno, i dalje biti izigravane.

"Svjesni smo velike štete koja se nanosi interesima ovih stanovnika zbog trgovine kojom se bave knezovi i drugi službenici na ovom otoku", izjavljuju providuri, pa naređuju knezovima da moraju poštivati odredbe Senata iz 1601. godine.[342] Knezu se, nadalje, stavlja na dušu da koristi stražare u svoje privatne svrhe kao kurire, glasonoše, premješta ih iz jedne službe u drugu, dok strance doseljenike i mještane koji imaju popa u kući, oslobađa službe stražarenja itd.; kancelaru, pak, dopušta napuštati otok i službu kad god ga je volja.

Židovi, poznati kao vrlo spretni trgovci, bili su se u to vrijeme raširili po cijeloj Dalmaciji. Uglavnom su se bavili veletrgovinom živežnih namirnica. Međusobno se ispomažući, postali su opasni konkurenti ostalim trgovcima, koji su, da bi ih se riješili,

---

340 *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia* (priredio A. Theiner), Tom II., JAZU, Zagreb 1875., str. 141.-142.

341 Luka (Stjepana) Toljenović-Picin umro je 1676. godine na Lastovu u dobi od 79 godina. Priča se da se jedne noći, dok je bio politički izbjeglica, tajno iskrcao s mletačke galije u Kručici i na bijelom konju dojahao u zoru do Zlepolja, gdje je imao maslinik prisvojen od Gjankovića (Ostojića). Stigavši, vezao je konja, a sablju objesio o maslinu u očekivanju da dođe uzurpator Gjanković. Na Dubrovi Gjankovića susretne djetić Gašpar i obavijesti ga da se na jednoj maslini u Zlepolju na suncu žarko svijetli sablja, a pod maslinu da sjedi Toljenović i da valjda nekog čeka. Čuvši to, Gjanković se odluči vratiti kući. Pošto je uzaludno čekao cijeli dan, Toljenović se po noći vrati na brod i otplovi s Lastova.
Gian Baptista Antica, koji je prilikom bijega imao 22 godine, oženio se u 46. s Marijom Florom Cvijetanović (1676). Njihova kći Margarita udala se za Marina (Antuna) Lešića-Bundavu (njihov sin je don Andrija Lešić 1704.-1784.)
Antun Pavlović, Gian Antun Antica, svećenici Kuzma Antica, Giani Šantulović i Mato Franković umrli su u izgnanstvu.

342 *Statut*, gl. 143.

širili kojekakve glasine na njihov račun. Židove su optuživali da dave djecu, vrše pobačaje, preljube, da truju duše vjernika, da su krivi za nerodne godine koje nastupaju kao znak Božje srdžbe što im se, kao progoniteljima Krista, nudi gostoprimstvo. Žalbe na njihov račun bile su i na Lastovu motivirane sličnim razlozima, pa se boravak Židova na otoku ograničavao na osam dana. Za prekoračenje roka kažnjavalo ih se s pet perpera globe dnevno.[343]

Prilike stvorene tijekom i nakon bune ublažile su kruti stav prema strancima, nedubrovačkim građanima, koji su morali napustiti otok najkasnije 15 dana po dolasku. Taj stav postajao je sve tolerantniji, pa je i broj stranaca koji su duže vremena boravili na Lastovu, ili se tu naseljavali, bivao sve veći.

Ne znamo zbog čega je zajednica 1627. godine zatražila od dubrovačke vlade da se s otoka protjera Hvaranin Ivan Gregetti, bačvar (*botaro*), budući da nije bio jedini stranac koji je stanovao na Lastovu. Činjenica je, međutim, da je Malo vijeće izdalo naredbu knezu Marinu Savinu Menčetiću (di Menze), prema kojoj je trebao postupiti prema senatskoj odluci iz 1519. godine. Naredba se odnosila na sve strance koji su boravili na otoku. Knez je 22. studenoga 1627. preko glasonoše Marina obavijestio bačvara Ivana Gregettija, Franu Fabra, Petra Oreba iz Blata, Ivana Čaranina i Stjepana Košjara da su dužni u roku od mjesec dana "sbrattar la isola" (kupiti se s otoka), jer će im u protivnom biti oduzeta imovina.[344]

Senat je 16. ožujka 1628. godine, rješavajući žalbe navedenih stranaca, zatražio od providura mišljenje o svrsishodnosti i valjanosti spomenute odredbe iz 1519. godine. Oni dostaviše Senatu ocjenu o pravnoj valjanosti takve odluke, ali ujedno predložiše i neke nadopune, koje je Senat bez izmjene prihvatio.

Nova uredba nalagala je knezu i sucima da su se dužni (pod prijetnjom kazne od 100 perpera za kneza, a 50 za suca) strogo pridržavati ranije odredbe iz 1519. godine, dok je kamerlengu zaprijetila kaznom od 50 perpera, ukoliko bi zanemario prijaviti stranca koji je bez dozvole boravio na otoku. Knez, međutim, nije imao nikakva ovlaštenja za postupak u slučaju da je stranac boravio na otoku duže od šest mjeseci; eventualnu odluku o protjerivanju donosili su dubrovački suci.

Senatu je također bilo stalo naglasiti kako uredba ne može biti primijenjena na strance vjenčane dubrovačkom podanicom, koji žive na teritoriju Republike i plaćaju zakonom predviđene pristojbe, kao i na strance kojima je Malo vijeće izdalo dozvolu boravka, jer "i jedne i druge treba smatrati dubrovačkim podanicima". Nadalje, stranci koji više godina žive na Lastovu, a nisu osobe "di scandalo" ne mogu biti otjerani, već podvrgnuti plaćanju pristojbi, kao i svi ostali dubrovački građani, ali bez prava da se koriste "povlasticama" starosjedilaca.[345]

Praktički, nakon ovoga, pitanje stranaca na Lastovu bilo je skinuto s dnevnog reda. Od sada, pored slobodnog kretanja i boravka podanika Republike na otoku,

---

343 Ibidem, gl. 156.

344 Dundović, *Statut*, str. 125.-126.

345 Radić, *Statut*... op. cit., str., 92.-93.

bez zakonskog ograničenja bit će slobodan pristup i boravak svakom strancu koji dobije dozvolu dubrovačke vlasti ili se, pak, oženi lastovskom nasljednicom ili dubrovačkom podanicom. Istina, lastovskoj je zajednici ostavljena mogućnost da u pojedinim slučajevima ima pravo intervenirati, što je katkada i prakticirala kao na primjeru Židova trgovca, ali vjekovna segregacija je definitivno nestala.

Lastovo i u 18. stoljeću živi svojim ustaljenim životom, ne uočavaju se neke bitne promjene u načinu življenja. Kneževi i dalje dolaze i odlaze, a s njima, sada više nego ranije, i njihove obitelji, oženjeni sinovi i udate kćeri, sluškinje. Češće nego ranije knez ulazi u lastovske kuće, sjedi uz trpeze boljih obitelji prigodom vjenčanja ili krštenja. Kancelari se nastoje čvrsto držati državne službe i sa svojim obiteljima, rođacima i slugama što duže ostati na otoku. Ni jedni ni drugi ne drže se strogo propisa, a narod kao narod, prigovara i buni se. Žale se providurima Marinu Sorgi i Rafi Gučetiću, koji prilikom boravka na Lastovu 1735. moraju konstatirati:[346]

— da se knezovi ne drže zabrane nezakonitog trgovanja koju su 1677. godine izdali prijašnji sindici, nakon što su i sami bili ustvrdili kršenje iste zabrane iz 1635. i 1601.,

— da i dalje knez traži ulje umjesto mesa i da ulje ne plaća, a za meso negoduje zbog kvalitete, iako je i to bilo regulirano odredbama iz 1677.,

— da knez za svoj račun, a i drugi, siječe drva u šumama zajednice,

— da živežne namirnice nemaju cijene, ako su ih knez i justicijeri bili dužni odrediti prema propisima iz 1677.,

— da redari za potrebe kneza haraju po vrtovima u potrazi za kupusom, blitvom, salatom i sl.,

— da selo nije opskrbljeno ribom, iako su patruni na to bili obvezni propisima iz 1677.,

— da stoka i dalje pravi štete po vinogradima i usjevima, jer se ne poštivaju propisi o grupiranju stoke u stada i o njihovom nadzoru kako je to bilo određeno 1677.,

— da u vođenju kancelarije ima velikih propusta,

— da i dalje siromasi koji su prodali svoj posjed plaćaju na njega doprinos knezu i "dečimu" nadbiskupu, iako više nisu vlasnici,

— da bogati čuvaju svoje šumske komplekse (partimence), a sijeku drva na tuđim i to obično od siromaha,

— i da se protiv starinske zabrane grade kućice od kamena i kreča po pustim otočkim uvalama.

Prigovori iz 1735. ne razlikuju se bitno od onih iz 1677., pa tako ni postojeće stanje nije bilo bolje od onog prije 60 godina. Moglo bi se reći da je način života, način privređivanja i upravljanja tijekom dugog razdoblja, od pripajanja dubrovačkoj komuni do sada, negdje na početku stao i nije se dalje pomakao.

346 Ibidem, odredbe 1-31, str. 86.-90.

Izgleda da je "nekima" bilo omogućeno da u službene knjige kancelarije upisuju ono što im je bilo po miloj volji. Naime, sindici 1735. pronalaze različite potvrde, prijepise i slične dokumente koji ili nisu bili uvedeni u kancelarijeske knjige ili su ih pisale neovlaštene osobe. Događalo se, primjerice, da mnogi, koji više nisu bili vlasnici zemljišnih parcela, i dalje plaćaju doprinose, jer bi se kod prijenosa vlasništva jednostavno "zaboravilo" na novoga vlasnika prenijeti i odgovarajuću obvezu. Kancelaru se stoga naređuje da u uredu mora biti tri sata tijekom jutra utorkom, četvrtkom i subotom, a nedjeljom i svetačkim danom do mise i dva sata poslije podne, želi li primati plaću. Nadalje, stavlja mu se u zaduženje da brižljivo čuva sve knjige ne bi li se spriječilo da drugi, koji nemaju ovlaštenje od Malog vijeća, upisuju u knjige što im je drago. Zadužuje ga se da u posebnu knjigu unese sve kneževe i sučeve presude, a sve akte, koje službeno izdaje, da odnese knezu na potpis, jer će se isprava koja ne bude uvedena u kancelariji i ne bude nosila knežev potpis, smatrati bezvrijednom. Budući da knjige nisu kancelarove, već kancelarijske, dužan ih je čuvati u kancelariji, a ne posuđivati ih ili nositi kući.

Knacelar, drugi državni službenik po rangu i po primanjima, katkada se ponašao kao i njegov pretpostavljeni. Kncelarijska služba bila je unosna i da bi se sačuvala, ili prigrabila, katkada se koristilo i fizičko obračunavanje.[347]

Od bune do pada Republike kancelari su bili isključivo stranci:[348]

— Benedetto Carmigliani (1622.–1632.)
— Scipione Bona iz Dubrovnika (1632.–1655.)
— Pietro Bogascini iz Dubrovnika (1655.–1668.)
— Stefano Nemanica iz Lopuda (1668.–1680.)
— Andrea Brauti iz Lopuda (1680.–1696.)
— Marino Marini iz Dubrovnika (1696.–1705.)[349]
— Stjepan Valović iz Dubrovnika (1705.–1714.)
— Luka Voihnić iz Dubrovnika (1714.–1730.)
— Frano Voihnić (1730.–1736.) — otpušten iz službe[350]
— Ivan Čingrija iz Dubrovnika (1736.–1742.)

347 Lucianović, *Lastovo*... op. cit., str. 283.

348 Od navedenih kancelara petero ih je umrlo na Lastovu: Scipione Bona (1598.-1668.), Marino Marini (1645.–1705.), Stjepan Valović (1650.–1714.), Luka Voihnić (1660.–1730.), Nikola Giorgini (1585.–1765.).

349 Frana Frnjiza koji je maskiran oponašao kancelara obučena u dugu halju, ogrnuta plaštem, sa šeširom, dugom kosom (perikom) i naočalima, s perom i tintarnicom u jednoj ruci, štapom u drugoj, velikom knjigom pod pazuhom i pred kojim se svjetina izrugivala "kanđe (kancelaru) učini nam lamenat (tužbu) er smo ti dali ribe i maslina", sud je osudio na 100 perpera globe u korist izgradnje samostana Sv. Marije. (Zapisnik procesa protiv grupe Lastovaca koji su se za karnevala 1700. izrugivali kancelaru Marinu Mariniju). — Isprave i akti XVIII. stoljeća, 3400, 9, HAD

350 Isprave i akti XVIII. stoljeća, 3399, 18, HAD; — Nella Lonza, *Pod plaštem pravde*, Zavod za povijesne znanosti, HAZU, Dubrovnik, 1997., str. 90.

— Nikola Giorgini iz Lopuda (1742.–1765.)
— Mato / Stjepana / Biagi iz Dubrovnika (1765.–1794.)
— Nikola Dobroslavić iz Lopuda (1794. do pada Republike 1808.)

Sindici 1735. naređuju kneževima da se okane nedopuštene trgovine, posebno živežnim namirnicama. Kneževi su u godinama sve jače recesije imali interesa prodavati namirnice (žito, sočivo, slane srdele, itd.) onih trgovaca ili patruna trata koji su im davali dio profita ili onih s kojima su bili udruženi u poslu. Kod takvih poslovnih aranžmana cijene bi se određivale od slučaja do slučaja. Trgovci s kojima se ne bi mogao postići dogovor bili bi odbijeni. Inače, ni jedan otočanin nije smio trgovati na stranim i domaćim brodovima koji bi pristajali na Lastovu prije nego bi predstavnik tog broda došao do kneza i dobio dozvolu za slobodno poslovanje s onim otočanima kojima dopusti knez.[351] Naredba po kojoj se morala ustrojiti posebna knjiga "Knjiga cijena justicijerije" i u kojoj je kancelar bio dužan svaka četiri mjeseca zapisati cjenik robe po odobrenju kneza i justicijera, vjerojatno je vremenom postala mrtvo slovo na papiru, usprkos strogim kaznama u slučaju nepridržavanja naredbe (mjesec dana zatvora u Dubrovniku za justicijere, 24 perpera globe za kneza). Kneževi koji bi se, kao državni službenici "vrtili" po kneževinama dubrovačke države, gledali bi tu službu sačuvati zbog mogućnosti dopunske zarade. Ne bi bilo pošteno reći kako su se svi kneževi bogatili krijumčarenjem ili prodajom drva iz šuma zajednice, ali nije upitno da je nedopuštena trgovina bila unosna i raširena.

Senat je 1758. naredio lastovskoj općini da dubrovačkim carinicima prijavi kneza koji ne bi trgovcima naplatio carinske pristojbe, koji su u slučajevima nevremena mimoilazili dubrovačku luku i pristajali na Lastovo te ondje prodavali uvezenu industrijsku robu, tekstil ili kožu. Ukoliko zajednica ne bi postupila prema dobivenom naređenju, bila je dužna snositi troškove uzdražavanja 20 otočkih vojnika na službi u gradu. U slučaju prijave slijedilo bi kneževo otpuštanje iz službe.[352] Koliko je takvih prijava podneseno, i je li išta poduzeto, ne znamo. Dubrovnik je ionako svojim službenicima štošta tolerirao, prijetio jest, ali ništa nije poduzimao.

Godine 1782. dubrovački je sud ipak kaznio lastovske kneževe Frana Jerka Marina Bunića (de Bona 1775.–1777.) i Miha Mata Zemanju (1780.) na tri mjeseca zatvora i trajni gubitak državne službe u kneževinama Lastova i Stona. Na zahtjev zainteresiranih stranaka poništio je sve sudske presude i pravne akte donesene za vrijeme njihova mandata. Razlog nije teško pogoditi, u pitanju je bilo primanje mita kod "dijeljenja pravde".[353]

O relativno većem prometu austrijskih trgovaca na Lastovu svjedoči postavljanje austrijskog vicekonzula na otok. Dubrovački svećenik Miho Marija Milišić, koji je do svoje smrti 1798. bio austrijski konzul u Dubrovniku, imenovao je 1787. godine

351 Div. canc. od 24. svibnja 1705.
352 Lucianović, *Lastovo*... op. cit., str. 293.; Div. canc. od 22. travnja 1759.
353 Div. canc. od 28. 4. 1782., *Consilium Rogatorum* 190, 94-96, HAD

nekog Lastovca vicekonzulom, ne bi li od brodovlasnika naplaćivao konzularne pristojbe. Bez obzira što Senat takvo imenovanje nije želio priznati, ono ukazuje da je u tome bilo ipak nekog interesa.[354]

Godine 1771. nastao je spor između mletačkih vlasti na Korčuli i dubrovačke vlade. Povod je bila pogibija šestorice Račišćana zatečenih u kradi drva na otočiću Vlašniku (na ulazu u Lago). Nakon što su se tijekom 17. stoljeća doselili na Korčulu kao stočari, Račišćani su se sve više preorijentirali u pomorce te su u novosagrađenim brodovima dolazili na južnu stranu otoka Korčule, a otuda i na Lastovo u sječu drva za prodaju.

Tako su jedne nedjelje (23. srpnja 1771.) doplovili sa tri barke, uvjereni da neće naići na stražu. Na Vlašnik se iskrcalo devetnaestoro muškaraca i žena, u namjeri da potajno nakrcaju brodove i da se pod okriljem noći vrate na Korčulu. Njihovu namjeru spriječila je lastovska straža koja im je naredila da bezuvjetno napuste otočić, što su oni navodno odbili, mašući se oružja. U međusobnom puškaranju došlo je do krvoprolića. Tri Račišćana (dva muškarca i jedna žena) su ubijeni, a trojica, smrtno ranjena, umrla su naknadno. Dvije barke Račišćana (treća je uspjela pobjeći) dovedene su u Ubli, a ubijene je straža najvjerojatnije potajno pokopala oko crkve Sv. Petra.[355] Za Dubrovčane je nastao neugodan međunarodni spor pa su dubrovačke vlasti zbog istrage morale na Korčulu uputiti izaslanika Frana Valentija, a na Lastovo dva plemića s dvadeset vojnika. Zahtjev Mlečana da krivci ovog nemilog događaja budu primjereno kažnjeni preuzeo je lastovski sud (knez Božo Saraka i dva lastovska suca), koji je kapa straže, Nikolu Vukovića (Marićevića), 1772. osudio na kaznu smrti "in contumacia", jer je u međuvremenu Nikola bio pobjegao sa Lastova, dok je ostalim stražarima dosudio visoke novčane kazne.

Dubrovačka je vlada, tko zna po koji put, 1751. prekršila 49. glavu Statuta i umjesto umrlih članova vijeća imenovala neke nove članove od kojih je jedan bio i prekobrojan. Na prosvjedovanje zajednice koja je tražila poštivanje samoupravnih prava, Senat je ukinuo to imenovanje, ali je tom prilikom podsjetio Lastovce da se, ukoliko traže poštivanje svojih prava, drže i preuzetih obveza u pogledu količine drva koju su trebali svake godine dopremiti u Dubrovnik.[356]

Običaj prema kojem je zajednica Dubrovniku slala tri barke ogrijevnog drva na regaliju (dar), datira još od 16. stoljeća. Uz drvo, Lastovci su slali i tri barela slanih srdela. Tri barke, ocijenio je Senat, neodređena je količina pa su poručili Lastovcima, da im, ukoliko žele biti samostalni u biranju vijećnika, ne šalju tri barke drveta, već 300 kantara (215 kvintala) što, ako žele, mogu poslati i jednim brodom. Izgleda da je to drvo Senat prodavao Dubrovčanima po deset groša kantar, odnosno breme, i da se rektoru uskraćivalo svako pravo na njega.

354 Lucianović, *Lastovo* ... op. cit., str. 270.
355 Lucianović, Ibidem, str. 270. (Div. Canc. od 23. srpnja 1771.).
Koliko god sam pažljivo pregledao maticu umrlih župe Lastovo nisam pronašao njihova imena, a niti spomena o tom događaju.
356 Lucianović, Ibidem, 275.-276. (Div. canc. od 7.2.1751.)

Tako je Dubrovnik običaj pretvorio u obvezu darivanja, a svaki "dar" bi otočane poprilično stajao. Sjeća drva za "dubrovačko gospodstvo" vršila se u jednom danu, na bazi zajedničkog rada. Ukrcaj i prebacivanje do Dubrovnika obavljalo se ribarskim brodovima, koji tada nisu mogli sudjelovati u ribolovu, zbog čega su se vlasnici bunili, smatrajući se oštećenima. U tu su svrhu barke bile razvrstane prema veličini, jer su samo one veće mogle služiti za opće potrebe.

Malo vijeće 1770. naredilo je knezu da sačini redoslijed većih barki koje će služiti za prijevoz drva i izvršavanje ostalih potreba javne službe (dovoz i odvoz kneza, poslanika i putnika). Knez je dobio i naredbu prema kojoj je morao zadužiti patrune i posadu ribarskih brodova, ali i uputu da prijavi popa koji se bude bunio.[357]

Kad već govorimo o odnosima između dubrovačke vlade i zajednice, treba istaći da je zadnjih desetljeća 18. stoljeća, kruti stav dubrovačkih vijeća postao blaži. Razlog tome treba tražiti i u djelomičnoj izmjeni sastava državnog aparata, koja se ulaskom novih ljudi zbila 1763., koje je staro plemstvo optuživalo da su zadojeni idejama francuskih enciklopedista i da su za opstanak Republike nosioci pogubnih planova. Malo je vijeće 1785. pisalo zajednici kako je njegova dužnost paziti da se odredbe lastovskog Statuta izvršavaju tako da nitko ne bude prikraćen u svojim pravima. U svezi toga, prihvaća i prigovor poslanika oko nekih prodaja nekretnina na Lastovu i usaglašava se sa stavom zajednice oko pitanja toliko spornog naslova "nobilis", koji vijećnicima daje lastovski zbor ili vijeće, ali ne i dubrovačka vlada.[358]

Izneseno ponašanje dubrovačke vlasti možda je odraz duha vremena, ali djeluje i kao labuđi pjev jedne aristokratske obezvrijeđene klase.

***

U predvečerje 27. svibnja 1806. francuski general Lauriston ušao je u Dubrovnik s 1500 vojnika i nalogom cara Napoleona da zaposjedne grad i dubrovački teritorij. U Lauristonovu proglasu precizirala se carska namjera priznavanja nezavisnosti i neutralnosti Dubrovačke Republike, čim ruska vojska napusti Boku kotorsku i Krf, a flota ostavi slobodnu dalmatinsku obalu. Do tada će vlada Dubrovačke Republike i dalje vršiti svoje poslove, ali pod kontrolom carskog komesara Bruerea.

Teret okupacije bio je vrlo težak. Francuzi su za smještaj vojske prisilno ispraznili javne zgrade, ženske samostane, crkve, a za smještaj oficira privatne stanove. Natjerali su ljude na stražarenje i na javne radove, a za uzdržavanje svojih trupa cijedili su državnu blagajnu i građane raznim kontribucijama i zajmovima.

Za vrijeme Rusko-pruskog rata protiv Napoleona 1806. i 1807. godine ruska flota postaje vrlo aktivna na Jadranu. Dana 12.prosinca 1806. ponovno osvaja Korčulu, koja je od kolovoza bila u rukama Francuza, zatim Vis i Brač. Neprijateljstva su prestala mirom u Tilži, sklopljenom srpnja 1807. Rusi napuštaju Boku kotorsku, Jadran

357 Div. canc. od 20. svibnja 1770.

358 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 279.

(16. kolovoza napuštaju Korčulu) i Sredozemlje. Engleska koja je ostala u ratu zauzima otok Vis 2. listopada 1807.

O dolasku Francuza i zauzeću Lastova nemamo pisanih podataka. U sklopu tadašnjih zbivanja na području srednje i južne Dalmacije, okupaciju Lastova možemo smjestiti u kolovoz 1806., kada francuske topovnjače zauzimaju Korčulu, a Rusi se povlače s otoka.

Narodna predaja govori o žestokom otočkom opiranju dolasku Francuza, što može biti točno, iako nije riječ o oružanom otporu.[359] Razloge nezadovoljstva nije teško pretpostaviti. Lastovci, po naravi buntovni, vjerojatno su se temperamentno ponijeli, izvikujući pravo na slobodu, pozivajući se na tradiciju, Statut itd., no treba uzeti u obzir da su još uvijek oplakivali svoje mrtve koje je pokosila variola.[360]

Svugdje su u Dalmaciji Francuzi bili prikazani kao bezbožnici, framasuni, rušitelji starih tradicija i poretka, a vrlo malo je bilo onih koji su u njima prepoznali nosioce novih ideja slobode, bratstva i jednakosti (*liberté*, *fraternité*, *egalité*). Iako su Francuzi tvrdili da osim aristokratske oligarhije svi ostali dubrovački slojevi gaje simpatije za novi režim, ipak nije došlo ni do kakvog bunta protiv vlastele. Štoviše, na početku okupacije ti isti slojevi iskazali su da nerado podnose francusku okupaciju, koja im je zadavala toliko jada. Pjesme što ih je narod spjevao kazuju o "simpatiji" što su je Lastovci osjećali prema Francuzima. Navodimo samo jedan primjer:

Eto djeco, upali smo pod Napoleonom
koga kunu i crkva i zvona
Jedna glava proždirava vrata
kriva kljuna, mačkih nokata,
a hrani se sa soli i s duhanom
zlom dacijom i kartom bulanom.

Do otoka su stizale vijesti o nasilnim oduzimanjima samostana, stanova i crkvenih dragocjenosti.[361] Ništa manje nije bio važan osjećaj prkosa protiv novih gospodara koji su mogli srušiti vjekovne tradicije, zajedništvo s dubrovačkom državom, sve institucije, njihove manifestacije i nametnuti im nove norme življenja i ponašanja. Stoga ne treba čuditi što su Lastovci vijest o dolasku Francuza primili s ogorčenjem.

Francuzima je Lastovo više služilo kao promatračnica Jadrana nego kao vojna baza (nije bilo nikakvih utvrda, luke su bile puste), broj francuske posade bio je

359 Ibidem, str. 270.

360 Vidi poglavlje o zdravstvu. Tijekom epidemije 1803. i 1804. od 1000 stanovnika umrla je 171 osoba mlađih i srednjih godina.

361 Priča se da je fra Bernardo Ivelja (Strež), laik Male braće u Dubrovniku spasio dragocjenosti kojima je bio okićen lik Gospe, odbivši naređenje francuskog policijskog komesara da ih skine. Francuz je, nakon što mu je laik ponudio ljestve i pozvao ga da sam skine traženi nakit, odustao od zahtjeva. Franjevci su u znak zahvalnosti fra Bernardu darovali Gospinu sliku, koja se godinama čuvala u Iveljinoj kući na Lastovu, dok je jedan član obitelji nije odnio sa sobom u Kanadu.

relativno mali. Uprava otoka nije se mijenjala. Knez Vlaho Klementa Menčetić (de Menze) koga su Francuzi zatekli na otoku, i dalje sa sucima upravlja zajednicom. U osnovi, život na otoku teče u normalnoj kolotečini. Kancelariju i dalje vodi Nikola Dobroslavić. Sljedeće godine, za predstavnika dubrovačke vlade došao je Vlaho Marina de Caboga, posljednji dubrovački knez na Lastovu.

Zabilježeni su upadi ruskih mornara, koji na otok dolaze u potrazi za grožđem ili lubenicama. Nakon ruskoga povlačenja s Jadrana, francuska je uprava na Lastovu imala problema s engleskim "corsarima" koji su plijenili sve što je bilo u službi Francuza.

Dana 31. siječnja 1808. francuski general Marmont, po zapovjedi cara Napoleona Bonapartea, naredbom ukida Dubrovačku Republiku i raspušta upravne i sudske vlasti.

OBRANA OTOKA OD GUSARSKIH NAPADA

Lastovo, otok usred Jadrana, bio je često meta pljačkaških napada mnogih nepozvanih koji su plovili pored njega ili se u njegovim uvalama sklanjali od nevremena. U pljačkaške pohode do Lastova i njegovih otočića dolazili su i Goti i Saraceni, i Mlečani i Omišani te drugi anonimni gusari. U novijoj povijesti ostao je na Lastovu spomen na Katalane kojih su se otočani bojali zbog prijetnje dolaska na Sušac u pljačku stoke ili, pak, na samo Lastovo.

Napuljsko kraljevstvo, u čijem je sastavu bila Južna Italija i Sicilija, nalazilo se od 1442. godine pod izravnom vlasti aragonskog (španjolskog) kralja. Budući da je u kraljevstvu Aragonije najvažnija primorska pokrajina bila Katalonija, prema njoj su i podanike spomenutog kralja nazivali Kataloncima. Podanici napuljskog kraljevstva — Katalonci, Sicilijanci, napuljski i drugi plaćenici pod zajedničkim imenom Katalani — odavali su se gusarenju. Usprkos zabrani, i prijateljskim odnosima između napuljskih kraljeva i Dubrovnika, napadali su i dubrovačke brodove i dubrovački teritorij. Kada je zbog prevlasti na Jadranu izbio rat između napuljskog kraljevstva i Mlečana, gusarski su pohodi postajali sve učestaliji i drskiji.

Dana 24. kolovoza 1483., tijekom ratnog stanja, Katalani su pokušali osvojiti i mletačku Korčulu, ali su bili poraženi. Mjesna predaja prenosi da su Katalani, kada su opsjedali Korčulu, poslali svog glasnika na Lastovo s porukom da im se otok bez borbe preda, ukoliko stanovnici ne žele biti prodani u roblje ili ubijeni. Jamačno se katalonski glasnik tamna lica (moro-mauro) potajno iskrcao u Situ na Prežbi, no na Mostu je bio uhvaćen. Nemajući nikakva glasa od svoga glasnika, katalonska se flota zaputila prema Lastovu. Preplašen narod pobjegao je na Hom, moleći Boga da ga spasi od smrti. No, najednom digla se oluja i raspršila gusarsko brodovlje. Lastovo je bilo spašeno. Vidjevši da je brodovlje nestalo, Lastovci su uhvatili maurskog glasnika i uz gromoglasno zabavljanje proveli su ga mjestom i, na koncu, za kaznu ga spalili na Dovcu. Još se i danas spominje pjesma: *Kukurjeku gornje selo — do tri dana neveselo — eto idu Katalani — bit ćete svi poklani.*

Uplašeni gusarskim katalonskim brodovljem što je kružilo oko njihova otoka, Lastovci su bosih nogu hodočastili do brda Homa i vršili pokoru, moleći se Bogu da

ih spasi od okrutne gusarske ruke.[362] Malo je vjerojatno da bi se Katalani usudili napasti i opljačkati Lastovo, budući da je Napuljsko kraljevstvo bilo u dobrim i prijateljskim odnosima s Dubrovačkom Republikom. Masovnu pljačku ne bi im dopustilo zapovjedništvo napuljsko-aragonske flote. Tvrdnja da Lastovci svake godine na zadnji dan poklada, spaljivanjem maurske slamnate lutke evociraju uspomenu na uhvaćenog gusara tamna lica (mnogo je sjevernoafričkih plaćenika bilo u katalonskoj floti), odnosi se vjerojatno na slikovitu osudu gusarskog zuluma tijekom 15. i 16. stoljeća, a ne na uspomenu na stvarni događaj.

Neposredno nakon izbijanja Turaka na more i zauzećem albanske i crnogorske obale (jedino su Kotor i Krf ostali trajno mletački), sigurnost na Jadranu više nije bila zajamčena. Iako se Dubrovačka Republika u čestim oružanim sukobima između kršćanskih sila, Venecije i Turskog Carstva držala neutralno, a ujedno i uživala zaštitu turskog sultana, to ipak, nije predstavljalo čvrsto jamstvo sigurnosti za dubrovačke brodove i dubrovački teritorij. Opasno bi stanje nastalo kada bi se turska flota pojavila u Jadranu, jer njezine namjere nije nitko mogao predvidjeti. Sa željom da se osvete Mletačkoj Republici u Dalmaciji, svoj bijes bi katkada iskalili na dubrovačkim podanicima i njihovim imanjima. Najveća je opasnost, međutim, prijetila od gusarskih, često odmetničkih, turskih skupina koje bi krstarile Jadranom na brzim fustama[363], u potrazi za plijenom. Jadranom su plovili brodovi različitih zastava, no bilo je i onih bez zastava. Žrtve su bile obično trgovački brodovi, ribarski leuti, nezaštićena naselja, usamljeni pastiri i njihova stada itd. Zarobljeni muškarci, žene i djeca prodavani su kao robovi na sajmovima albanskih i sjevernoafričkih luka ili bi im se ponudila sloboda uz vrlo visoku otkupninu.

Već početkom 16. stoljeća (1508.) na Lastovu se biraju dva plaćena stražara, čija je zadaća s uzvisina brda motriti jadransko prostranstvo, ne bi li ugledali kakav oružani brod sumnjivih namjera.[364] Za vrijeme I. svete lige (1538.–1540.) na cijelom teritoriju Republike organizirana je obvezna stalna stražarska služba. Na otoku se stražarske osmatračnice postavljaju na Homu uz crkvicu Sv. Jurja, na Glavici u utvrdi podignutoj na ruševinama stare tvrđave te na brdu iznad Pjevora koje će od tada nositi i ime Straža. Dovlači se i oružje (topovi, topovske kugle, barut, arkebuze, puške), naoružavaju se stražari, propisuju se mjere koje treba poduzeti u slučaju opasnosti. Stražari su imali zadatak da nadgledaju pučinu, otočke uvale, da budno prate sve što se događa u vidokrugu i da s Homa dimnim znakovima (paljenjem vatre) dojave svaki brod koji ugledaju na pučini.

362 Pod Homom na prijevoju Velji Pjevor postoji toponim Katalanova Grža. Do 1943. godine na blagdan Sv. Jurja, 23. travnja, održavala se zavjetna procesija do crkvice Sv. Jurja na Homu, u kojoj bi vjernici hodali bosih nogu u znak pokore, ali i zahvale Bogu za izbjegnutu katalonsku opasnost.

363 Fusta — tip manjeg operativnog ratnog broda niske gradnje na vesla s deset do 26 klupa za veslače, s jednim jedrom latinskog tipa, duga i do 35 metara, naoružana i vrlo brza.

364 DL 7, 34, 61.; J. Lučić, *Prošlost otoka Lastova u doba Dubrovačke Republike*, u knjizi *Lastovski statut*, Književni krug, Split, 1994., str. 54.

U travnju 1512. godine tri su turske fuste iz Valone doplovile pod Lastovo, gdje su ostale deset dana i na Sušcu zaplijenile 1500 glava sitnog blaga. Kod zahtjeva za odštetu, Turci su pristali da stoku plate lanenom tkaninom ukradenom u Pulji, ali su Lastovci takvu nečasnu trgovinu odbili.[365]

Sindici su 1546. naredili da se iz stražarske obveze nitko ne može izuzeti, pa ni ribari koji love srdele ili koralje. U slučaju neodaziva ili neadekvatne zamjene, uzet će mu se iz kuće "penj", a od prodatog "penja" platit će se druga osoba koja će stražariti umjesto njega.[366] Te je godine jedna fusta iz Messine na Siciliji u vodama Lastova i Pelješca opljačkala više ribarskih brodica i zarobila više ribara. Gonjena od Dubrovčana, uspjela se skloniti u albansku luku i, dok je posada bila u potrazi za namirnicama, narod je oslobodio ribare zarobljene oko Lastova, a fustu predao Kotoranima.[367]

Zauzvrat, Lastovci su iste godine, nakon žilave borbe (*con gran fatiga*), zarobili gusarsku fregatu iz Kalabrije, opremljenu u Crotone s 15 članova posade različite nacionalnosti i odvezli je u Dubrovnik.[368] Za nagradu, vlada im je dodijelila 30 dukata i četiri arkebuze. Nakon suđenja i neuspjele intervencije mletačkog kapetana Golfa, 14 gusara je bilo obješeno na Dančama (12. lipnja), a jedan maloljetnik vraćen roditeljima. Vjerojatno se tome dao veliki publicitet u gradu, budući da i sam Razzi piše o tomu.[369]

Godine 1547. donosi se na zboru odluka o popravku zapuštene utvrde i bunara na Glavici, te o sječi šume radi preglednijeg promatranja i sprječavanja da napadačima služi kao zaklon. Za te su radove bili zaduženi rajoni (straže), a financijsku su pomoć pružale sve bratovštine.[370] "Facjon" (facjon — facjun = radnja), kao radna obveza svakog sposobnog člana zajednice, kako se vidi, star je datuma. Facjon je omogućio da se urede seoske ceste, osposobe poljski putevi, iskopaju i ograde lokve i izgrade mnogi objekti na Lastovu. Selo je bilo podijeljeno na sedam rajona (odjeljaka) koji su se nazivali nazivima dana u tjednu (prvi rajon = ponedjeljak, drugi rajon = utorak itd.). Svaki bi se rajon smjenjivao u obvezi stražarenja navedenim redoslijedom. Rajon se zato i nazivao stražom. Kapo straže (vođa rajona) imao je zadatak obavještavati obveznike (muškarce) o vremenu i rasporedu stražarenja. Slična je obveza postojala i kod javnih radova unutar zajednice, koji su prihvaćeni na narodnom zboru.

365 *Anales Ragusini Anonymi*... op. cit., str. 97.; *Cronica Ragusina Joannis Gundulae*, Dodatak, str. 437., Monum. Sp. Hist. Slav. Mer. XXV., Scriptores vol. II., JAZU, 1893.

366 *Statut*, Gl. CXVII.

367 *Annales Ragusini Anonymi*... op. cit., str. 117.-118.

368 Ibidem, str. 121., *Fregata una con 15 persone fu presa dalli Lagustani alla isola de Lagusta con gran fatiga... Gente armata d'ogni natione armorno (la fregata) in la Calabria in Cotrone... Nella quale fu menata a Ragusa per far iustitia di loro."*

369 S. Razzi, *La storia di Raugia*... op. cit., str. 158., "Lastovci su ratoborni, budnim okom čuvaju neku njihovu utvrdu, a znaju se i dobro braniti od bilo koga koji ima namjeru da ih uznemirava. Više puta su se sukobili s turskim fustama i izašli su pobjednici."

370 DL 8, 161.; C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 107.

Radnoj obvezi, slično kao i stražarenju, moglo se izbjeći ako bi se pronašla odgovarajuća zamjena. Neodaziv na "facjon" kažnjavao se novčano, i to prisilnom naplatom.

Godine 1566., za vrijeme Uluz-Alijevog upada na Jadran, jedna turska fusta iz Ulcinja je neopaženo pristala uz istočnu obalu otoka. Posada se privukla do Radaž dola, gdje je zatekla i odvela u ropstvo tri mlade pastirice. Nadošli stražari nisu mogli ništa učiniti, jer je gusarska fusta već bila pobjegla.[371]

Neposredno prije lepantske bitke (1571.), tursko je brodovlje početkom ljeta krenulo u pravcu Jadrana, zauzelo Ulcinj i Bar, gradove pod mletačkom vlašću i pokušalo zauzeti Kotor. Nakon toga glavnina turske flote vratila se natrag, dok su dvije manje skupine brodova krenule dalje u Jadran. Manju skupinu od 20 većih galija vodio je alžirski namjesnik Uluz-Ali, a veću skupinu od 55 manjih galija Karakozija zapovjednik grada Valone u Albaniji.

U noći 10. kolovoza do uvale Grčice na Korčuli neprimjetno je doplovilo sedam gusarskih brodova iz Herceg Novog. U zoru su napali Blato, odveli 50 djevojaka u ropstvo, a šest Blaćana je poginulo. Dana 15. kolovoza Uluz-Ali osvanuo je pred Korčulom, odakle su pobjegli i mletački knez, i biskup, i vikar s cjelokupnim klerom i mnoštvom naroda. Iako se Korčula herojski branila, bila bi pala da nije nastala čudesna nevera, koja je prisilila tursko brodovlje na sklanjanje zapadno od Korčule, u zavjetrinu Pelješca. Dana 17. kolovoza oba su gusara, Ali i Karakozija, produžili za Hvar, gdje su šest dana harali, palili i odvodili stanovnike u roblje. Tijekom noći 25. kolovoza, Uluz-Ali mirno je prošao pored Korčule, ali je Karakozija iskrcao u uvalu Brijač (Račišće) oko 1500 ljudi koji su se razmilili po otoku i zarobili trideset-četvero ljudi i uzeli veliki broj stoke. Nakon što su zapalili franjevački samostan na Badiji, opljačkali i zapalili Lumbardu, Karakozine čete odjedrile su u pravcu Mljeta.[372] Sve se to događalo u neposrednoj blizini Lastova. Ugledavši na istoku Uluz-Alijine ili Karakozijine galije, Lastovci su imali stvarnog razloga za strah pa su se, vjerojatno, sklonili izvan mjesta, ponavljajući staru jadikovku o Katalanima.

Osobno iskustvo s gusarima, razne priče koje su slušali o zlodjelima na Hvaru i Korčuli, odakle su mogli vidjeti dim paljevine, čudesna nevera koja je stjerala gusarsko brodovlje i spasila Korčulu, prošlostoljetni strah od Katalana — elementi su što grade jedinstvenu priču koja se prenosila s naraštaja na naraštaj. Na toj priči, bez obzira kada su se pojedini događaji vremenski odigravali, počiva cijeli ceremonijal mjesnih poklada. Razdragani zbog iščeznule opasnosti i izvojevane slobode (nakon Lepanta), Lastovci svoju radost na dan poklada iskazuju međusobnim čestitanjem, igrom i pjesmom, u koju će kasnije utkati i opjevana djela Ale desetoga i njegovih uskočkih hajduka protiv Turaka na Drniškom polju. Oni toga dana "cujavaju" (spuštaju niz konop) maursku lutku, simbol svih vrsta napadača: Katalana, Valonskih Turaka, sjeverno-afričkih Arapa, svih nekrštenih gusara, tamnih lica, Maura... i spaljivanjem je kažnjavaju za sav pretrpljeni strah i počinjena zlodjela.

371 DL od 20.11.1566.; Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 260.

372 Detaljan opis opsade grada Korčule dao je očevidac i glavni organizator same obrane, arhidakon Antun Rozanović (Rozaneo), *Obrana Korčule*, Opatski ured, Korčula, 1971.

U pojedinim razdobljima II. svete lige (1570.-1573.) ribarima je bio zabranjen izlazak na more i svijetljenje na malu plavu ribu. Te se zabrane nisu svi striktno pridržavali, pa su u srpnju 1572. godine gusari zarobili cijelu lastovsku družinu na ribarskoj trati.[373] Napadnuta trata što je svijetlila oko Mrčare, pripadala je vjerojatno Marinu (Krista) Dražiniću, koji je tom prilikom poginuo (*tagliato a Marcara da Turchi*).[374]

Kako navodi M. Lucijanović, na narodnom zboru 27. travnja 1572. godine lastovska se zajednica obvezala da će svake godine poslati u Dubrovnik 20 mladića — vojnika, koji će tijekom rujna i listopada vršiti redarsku službu u gradu i biti rektorovi pratioci. Nužnost odlaska otočkih vojnika bila je diktirana potrebom da se zamijene gradski stražari, koji bi u ta dva mjeseca nadzirali berbu grožđa u izvangradskom području na vlastelinskim imanjima.[375]

Godine 1573. uspostavljen je mir između Mletaka i Turske, povijest ne bilježi podatke o gusarskim napadima na otočane. Relativno mirni preriod nakon II. svete lige otupio je stražarsku dužnost, kako se to razabire iz izvještaja providura Dubrovačkom Senatu 1601. godine, u kojem se navodi da se stražarska služba u utvrdi na Glavici (koja je tek 1572. godine bila konačno preuređena) ne vrši onako kako su to Dubrovčani željeli. U normalnim prilikama mještani su, prema običaju onog vremena, nosili za osobnu obranu oružje (bodež) oko pasa, a u svojim domovima su, za obranu otoka protiv Turaka, Uskoka i svih potencijalnih neprijatelja, držali puške-arkibuse i ostalo oružje. U slučaju opasnosti, svi oni koji su bili sposobni za borbu, na znak topa s Glavice ili zvonjave sa crkve Sv. Vlaha, morali su uzeti svoje oružje i skupiti se na Pjevoru.[376] Otočani su svojim barkama, za vrijeme ribarenja, na putovanju, pri odlasku i povratku sa Sušca, posebice u kriznim godinama I. i II. svete lige, nosili radi samoobrane oružje. Godine 1596. dubrovačke su vlasti zabranile svima, izuzev stražarima, nošenje bodeža za pasom ili bilo kojeg drugog oružja, koje je moglo poslužiti za napad. Ne znamo je li ova zabrana bila motivirana učestalim obračunima (što ne izgleda vjerojatno) ili nekim drugim (političkim?) motivima.[377]

U Dubrovačkoj Republici postojala je u pravilu vojna obveza redovitog, a prema potrebi i izvanrednog stražarenja. Samo u izvanrednim prilikama Republika bi pribjegla mobiliziranju svog ljudstva, kao, primjerice, u vremenu mletačkog vrhovništva, kada su Lastovci novačeni kao mornari, i to redovito kao veslači. Dubrovački su građani, pa prema tome i Lastovci, prvenstveno bili obvezni čuvati i braniti svoju kontradu, tj. područje na kojem su živjeli, a od 1572. godine (dvadeset od njih) dva mjeseca na godinu čuvati red u Dubrovniku. Stražarska služba nakon bune i rušenja na Glavici vršila se i dalje na Homu i brdu Straži.

373 DL od 06.07.1582; Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 289.

374 A. Dundović, prijepis *Statuta*, župni ured, Arbore 2, str. 230.

375 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 289.

376 DL od 1578. godine.

377 O oružju vidi kod C. Fiskovića, *Lastovski*... op. cit., str. 146.-147.

U prvim desetljećima 17. stoljeća zbog mira koji je vladao između Turske i Venecije, opasnost od gusarskih napada bila je znatno smanjena. Radi toga, sindici 1653. godine obvezuju kneza i njegove nasljednike, da vode brigu o stražarskoj službi u skladu s ranijim uputstvima, ali im preporučuju da tijekom zimskih mjeseci budu elastičniji u primjeni onih mjera kojih se trebalo držati ljeti kada je opasnost bila najveća. Ribare iz Omble, koji su se žalili da ljeti, kada dolaze kao ispomoć na lastovskim tratama, moraju stražariti ili plaćati zamjenu, oslobađaju stražarske obveze s obrazloženjem da ova može postojati samo ondje gdje su rođeni.[378]

Ljeti 1638. godine, pojavom alžirskih (barbarskih) fusta u Jadranu, Malo vijeće pušta knezu Medu Menčetiću da se prebaci na kopno i ostavi službeni pečat kancelaru, sve dok se ne otkriju prave namjere flote.[379]

Situacija se potpuno mijenja izbijanjem rata između Turaka i Mlečana, što su ga vodili zbog otoka Krete (Kandije, Kandijski rat 1645.–1669.). Osim što je rat potaknuo djelatnost turskih gusara koji u svom pljačkaškom žaru nisu birali žrtvu, pokrenuo je i hajduke (Uskoke), koji su nastojali napakostiti Dubrovčanima, turskim prijateljima i štićenicima. Nisu pritom prijateljski bili raspoloženi ni Mlečani, niti njihovi podanici Dalmatinci.

U ovakvoj situaciji Senat pooštrava stražarsku službu. Vlada 1654. godine šalje Zajednici kopiju senatske odluke, kojom se poništavaju sva izuzeća od stražarenja, osim za starce i bolesne.[380] Baš te godine jedna je lastovska barka koja se vraćala s radova na Sušcu, naletila na gusare i 30 otočana, što muškaraca, što žena, bilo je odvedeno u roblje. Nastalo je veliko zaprepaštenje i duboka žalost u mjestu. Zatražena otkupnina iznosila je 500 dukata. Riječ je o ogromnoj svoti što je zajednica nije mogla odjednom priložiti. Vlada je morala pozajmicom priskočiti u pomoć. Nakon jematve, svi su se mještani solidarno odrekli jednog dijela svog prihoda od vina i posuđeni novac vratili Dubrovniku.

Jednom su lastovski ribari za vrijeme boravka na Sušcu ugledali ulcinjsku flotu sa zarobljenim mletačkim brodom punim pšenice. S tri broda napali su gusare, oteli im mletački brod, a njih zarobili. Namjeru da gusare sprovedu na Lastovo osujetila je mletačka flota, koja ih je presrela i odvela sa sobom ulcinjsku fustu s posadom.[381]

Razdoblje od početka 1658. godine do početka 1662. godine bilo je razdoblje intenzivnih upada gusarskih brodova u Jadransko more. Ni Dubrovačka Republika nije bila pošteđena tih gusarskih nasrtaja i pljački.

Iz prihoda beneficija Nuncijate za godinu 1662./1663., don Kolendi Lešiću bilo je doznačeno 27 dukata u svrhu oslobađanja od ropstva Gianija Lešića, Maroja

378 Statut, gl. 177, 178.

379 Statut gl. 184.

380 Dundovićev prijepis *Statuta*, župni ured Lastovo, str. 123.

381 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 269.

Bartulova, Paska Papića i sina Luke Čučevića.[382] I nećak don Antuna Diodatija-Bogdanovića, dum Vido, pao je 1668. godine u ruke ulcinjskih gusara pa je za njegovu otkupninu svećeničko udruženje moralo uplatiti 50 dukata.[383]

Nakon sklopljenog mira između Turske i Venecije (1669.), uslijedilo je razdoblje relativne sigurnosti za otočane, iako je iz beneficija Nuncijate za godinu 1672./73. isplaćeno 12 dukata i 20 groša za otkupninu Petra Grittija iz ropstva.[384]

Tijekom Morejskog rata (1684.–1699.) dogodio se još jedan slučaj gusarskog napada na lastovske ribare. Ulcinjski su gusari napali 1697. godine tratu Frana (Marina) Fantele, koja je svijetlila u vodama Sušca. Posada brojčano inferiorna morala je radi spasa napustiti brod i skloniti se u šumu. Mještani su i ovog puta novčanim prilozima nadoknadili Fanteli izgubljeni brod.[385] Dvije godine ranije (1695.), Antun Domić (Papić) pao je u ropstvo, jer su se i za njega prikupljali milodari za otkupninu.

Lastovci su i nakon Morejskog rata bili dužni i dalje stražariti, pogotovo što su ulcinjski gusari bili još uvijek aktivni, a osim toga što prilike na Jadranu, zbog rata za španjolsku baštinu i rata između Turaka i Mlečana (1714.–1718.), nisu bile sređene.

Senjani u službi austrijskog dvora, koristeći često osamljene i nezaštićene luke na otocima, napadali su i plijenili španjolske (napuljske) i francuske trgovačke brodove, što je Dubrovniku, s obzirom na njegovu neutralnost pričinjavalo nemale neugodnosti, kad bi se to događalo na njegovom teritoriju.

Dana 1. lipnja 1702. pastira Krista (Kuzme) Barbića ubio je mletački vojnik s ratne galije.

Godine 1703. Senjani su u Zaklopiticu doveli španjolski brod kojeg su zarobili na putu iz Splita, ali su zatečenu posadu pustili na slobodu. Godinu dana kasnije, noću su napali još jedan španjolski brod koji se bio, uz dva papinska i jedan genoveški, zbog nevremena sklonio u Portorusu. Nakon uzaludne obrane, španjolska je posada u zoru pobjegla u šumu, a Senjani su brod s teretom odvezli sa sobom.[386]

Ulcinjani su 1711. godine s dvije fuste koje su se vraćale iz Apulije, nakon jednodnevnog boravka na Lastovu odnijeli 100 brava.

U tijeku tursko-mletačkog rata 1717. godine Ulcinjani su sa dvije fuste bili kod Lastova, zarobili sedam otočana, oteli više ribarskih brodica, a među ostalim i potpuno opljačkali crkvu Sv. Petra u Ublima, odnijevši čak i rešetku s jednog prozora. Posredstvom skadarskog paše (Ulcinj je bio u sastavu Skadarskog pašaluka), dubrovački vicekonzul u Draču, Pasarević, navedenu je sedmoricu uspio otkupiti za 38,35 cekina.[387]

382 Župni ured Lastovo, *Knjiga prihoda i rashoda beneficija Nuncijate od 1660. do 1838. godine.*

383 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit.

384 *Knjiga prihoda i rashoda beneficija Nuncijate od 1672. do 1673.*

385 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit.

386 Ibidem

387 Vesna Miović-Perić, *Ulcinjani i Dubrovačka Republika u prvoj polovici XVIII stoljeća*, Anali Zavoda za pov. znan., HAZU Dubrovnik, sv. XXXI., str. 107.-115.

U srpnju 1717. godine Ulcinjani su s jedne fuste oteli jednoga Lastovca, kovača Petra Šuljažića, pod izgovorom da nije dubrovački podanik. U kolovozu iste godine, ulcinjanski gusari oteli su s Palagruže još deset Lastovaca. Do konca 1717. godine Pasarević je uspio osloboditi sve otete, osim Petra Šuljažića.[388]

Sljedeće godine u lipnju, dvije ulcinjske fuste i jedna *scampavia* pljačkale su i napadale u dubrovačkim vodama sve na što bi naišle. Ulcinjani su sa *scampavie* oteli Lastovca Stjepana (Marina) Anticu-Burluka, pod izgovorom da je Korčulanin, i za njegovo su oslobođenje zatražili 150 cekina. Nakod dužih pregovora, u kojima se pozivalo na povlasticu prema kojoj se dubrovački podanici nisu smjeli odvoditi u ropstvo, a shodno tome niti plaćati njihovo oslobađanje, dogovorena je cijena otkupnine u iznosu od 40 dukata, koju je 1720. podmirio beneficij Nuncijate.[389]

Sljedećih desetak godina dubrovački podanici bili su posebno ugroženi od ulcinjanskih gusara, i to zahvaljujući prvenstveno ozloglašenom Ali-Hodži. Ali-Hodža je bio jedan od onih gusara koji su, nakon izdavanja sultanova fermana (naredbe) 1722. godine, bili prisiljeni pobjeći iz Ulcinja. Od tada je plovio pod zastavom tripolitanskih gusara, a u Tripoliju se nastanio i oženio.[390] Godine 1725. Ali-Hodžini gusari napali su Mljet, poharali Maranoviće, uništili crkvu i odveli 11 seoskih žitelja. U kolovozu 1726. godine ulcinjski su gusari oteli i četiri Lastovca: Paska Šutića Stjepanova-Brezubu, Vicka Paskvalija Matovog, Luku Šarića Matovog i Kuzmu Glumca Lukše.

U rujnu 1731. godine Ali-Hodža je ponovno bio u Jadranu. U blizini Vratnika oteo je nekolicinu čamaca i zarobio 16 dubrovačkih podanika. Nakon toga je sa stotinjak svojih gusara, uglavnom Ulcinjana, stigao na Pelješac. Poharao je i opljačkao selo Obuće. Ukupan broj dubrovačkih podanika koje je Ali-Hodža oteo i odveo u Tripoli, dosegao je brojku 42. Bilo ih je s Mljeta, Omble, Pelješca, Župe, Konavala i Lastova. U popisu otetih dubrovačkih podanika s Lastova nalazili su se: Vito Matov (Vicko Paskvali Matov), Kuzma Lukin (Kuzma Glumac Lukšin), Vicko Marka Antićević (don Vicko Marina Antićević, 1703.–1761.), Toma Antunov Folmisi (don Toma Antuna Fulmisi, 1711.–1775.). Zarobljeni dubrovački podanici bili su na kraju oslobođeni zahvaljujući Porti, koja je 1734. svim vlastima od Istambula do Dubrovnika izdala dva djelotvorna fermana.[391] Prema datim izjavama sudu, lastovski su svećenici, dok je trajala kuga u Tripoliju, stanovali u kući austrijskog konzula, a nakon prestanka kuge vratili su se preko Novog Pazara u Dubrovnik.[392]

388 Ibidem

389 Ibidem; *Knjiga prihoda i rashoda beneficija Nuncijate za 1720. godinu*

390 Tripolis, Tunis i Alžir su bile države s posebnim vladarom: bejem, pod vrhovnom vlasti i u sklopu Turskog Carstva

391 Vesna Miović-Perić, *Ulcinjani...* op. cit.

392 DL 1741, fol. 99.

Nakon ovog razdoblja gusarske aktivnosti Ulcinjana jenjavaju. Ulcinjani se u 18. stoljeću sve više okreću pomorskoj trgovini te nakon 1735. godine stražarsku službu na Lastovu odredbe više ne spominju kao obveznu.

Nadzor nad Lućicom i Mihajlom preuzimaju zdravstveni službenici iz "torrette" na Pjevoru. Lastovci se sve više približavaju moru pa po pustim uvalama kriomice podižu čvrste barake (magazine) od kamena i klaka. Sindići 1735. godine naređuju da se u roku od dva mjeseca sve takve građevine moraju srušiti, a za neposlušne određuju kaznu od 500 groša, u korist popravka kneževa dvora i za plaću vojnika koji vrše stražu u Dubrovniku. Dopuštaju i nadalje gradnju skloništa u suhomeđi (*di magiera*), ali bez ugrađenih vrata.[393]

S obzirom na odredbe, ne preostaje im drugo nego da i dalje u maloj i neadekvatnoj Lučici grade nove ili adaptiraju stare barake te da dobrovoljni rad, "facjon", usmjere na uređenje puta "do mora" i popravak oštećenih sidrišta i stezališta.

393 Radić, *Statut*, str. 96, odluka br. 7.

LASTOVO U SKLOPU FRANCUSKOG CARSTVA (31. 1. 1808. — 28. 1. 1813.)

Ukidanjem Dubrovačke Republike 31. siječnja 1808. godine, Lastovo je automatski pripojeno ostalom dijelu francuske Dalmacije. Dana 9. veljače 1808. Trogiranin Domeniko Garagnin postavljen je za generalnog guvernera dubrovačkog i kotorskog područja. Upravu je preuzeo 15. ožujka 1808. godine. Francuske su vlasti nakon pripojenja zatražile od bivših knezova nekadašnje Dubrovačke Republike, da podnesu izvješće o stanju, pučanstvu i načinu upravljanja u njihovim knežijama.

Zadnji predstavnik dubrovačke vlasti, knez Vlaho Marina Caboga, udovoljio je traženju izvještajem "Stato dell'isola di Lagosta, sua popolazione e governo". U njemu kaže da Lastovo ima izvrsne luke, koje su, međutim, puste, jer su ih stanovnici odavna napustili da bi se zaštitili od nasrtaja "barbara", da je otok slabo nastanjen i da ima samo jedno naselje od 184 kuća u kojima živi 954 stanovnika. Navodi da je zemlja plodna, posebno pogodna za uzgoj maslina, ali da su mnogi faktori uvjetovali što je ostala pusta i neobrađena: zakon koji strancima zabranjuje sticanje nekretnina na otoku, zabrana obrađivanja zajedničkog zemljišta kojega ima mnogo, crkveni posjedi, koji čine najbolji dio, nekorištenje domaćih životinja u zemljoradnji i, napokon, malobrojno stanovništvo. Kad bi se općinsko zemljište dodijelilo onima koji bi se bili voljni nastaniti u otočkim lukama, otok bi zbog blizine plodne Puglie mogao postati luka i trgovačko središte. Stanovništvo bi se umnožilo, potaknuo bi se obrt i osiguralo bogatstvo stanovništvu. Od svega toga imala bi koristi državna blagajna.

Stanovništvo je, nastavlja Caboga, podijeljeno na svećenike, ugledne nasljednike i puk. Prvi su najbogatiji s kapelanijama, beneficijama i legatima vezanim za crkve kojima oni upravljaju. Njihovi posjedi obuhvaćaju najbolji dio otoka. Drugi, zaštićeni propisima koji zabranjuju strancima stjecanje nekretnina na otoku, jeftino stječu bogatstvo, tako da puku ostaje malo ili ništa. Uprava otoka nalazi se u rukama 20 obitelji uglednika, koje sačinjavaju Vijeće i između sebe dijele najvažnije službe: sudske i upravne. Sigurni u imunitet, tlače narod koji se samo katkada usuđuje žaliti. Koliko su oni povlašteni, bahati i tvrdoglavi, toliko je puk poslušan. Da bi se spriječile daljnje zloupotrebe, predlaže se da se u svih sedam straža izabere troje pouzdanih i čestitih ljudi, koji bi sačinjavali novo Vijeće, sastavljano od 21 člana, umjesto Vijeća dvadesetorice koje je beskorisno tijelo povlaštenih. Predlaže da čuvari,

koji su kao izvršni organ imali ovlaštenje zatvarati pojedince, moraju ubuduće, prije nego nekoga zatvore, zakonski dokazati njegovu krivicu; da pudari, koji su umjesto da pronađu krivca za počinjenu štetu u vinogradima radije okrivljavali nedužne i od njih utjerivali kazne, sami nadoknade štetu ukoliko ne otkriju počinitelja i, konačno, da se promijene propisi kako bi se olakšale sudske parnice koje se vode zbog nekretnina.

Prof. Lučić primjećuje: "Izvještaj je zanimljiv jer se vidi kako se predstavnici stare dubrovačke vlasti prilagođavaju novom političko-društvenom stanju. Dapače, nastoje demokratizirati sve upravne, pravne i sudske ustanove i Vijeća dvadesetorice, ulogu čuvara i pudara, sudske rasprave o nekretninama na Lastovu s pomoću kojih su do sada provodili svoju aristokratsku vladavinu".[394]

Od 28. svibnja 1808. nema više dubrovačkog kneza na Lastovu. Kao vladin delegat i mirovni sudac (*juge de paix*) dolazi dubrovački frankofil Franjo Gozze (30. lipnja), a kao pisar Stjepan Laz.[395] Jasno proizlazi da su prestale važiti odredbe Lastovskog statuta, a shodno tomu, prestala je nadležnost mjesnih organa vlasti, zbora i sudaca. Englezi su s baze na Visu, kojeg su zauzeli nakon Tisilskog mira (2. kolovoza 1807.), blokadom istočne jadranske obale vrlo efikasno ugrožavali interese Francuza. Ta je blokada, osim velikih materijalnih gubitaka (pljenidba brodova), nanosila Francuzima stalnu brigu i glavobolju.

Jednu od briga predstavljale su i posade zaplijenjenih brodova. Naime, Englezi su se često i rado služili Lastovom kao mjestom na kojem su se rješavali posade. Dok su zaplijenjene brodove i teret odvozili sa sobom, posadu su iskrcavali na otok, ostavljajući ih Francuzima na brigu. Katkada su se engleski vojnici upuštali i u krađe grožđa i stoke na otoku.[396]

Početkom 1809. godine (7. siječnja), maršal Marmont dekretom imenuje Vlaha Marina Cabogu (bivšeg lastovskog kneza) guvernerom Lastova. Određuje mu visoku plaću od 2400 franaka na godinu. Ovlašćuje ga da ustroji Narodnu stražu, podvrgava mu sve organe vlasti na otoku, a posebno mu daje sva ovlaštenja pri protjerivanju Engleza (korsara) iz luka Lastova. Istog dana Marmont izdaje tiskani oglas, koji Lastovcima pod prijetnjom smrtne kazne zabranjuje svaki doticaj s neprijateljskim oružanim brodovima. Oglas je bio objavljen u Lastovu 22. siječnja 1809. godine. Tijekom 1808. godine, više je Lastovaca održavalo kontakte s neprijateljem, a među njima se nalazio i sam Franjo Gozze, pomirbeni sudac i vladin delegat na otoku. Oni su zbog toga bili optuženi, a smrtnoj su kazni izmakli jer su zločin počinili prije objave spomenutog oglasa. Franjo Gozze je bio osuđen na godinu i pol dana zatvora u tvrđavi Sv. Lovrijenac, koja mu je bila pretvorena u kućni zatvor u gradu.[397]

394 J. Lučić, *Prilike na Lastovu početkom 1808.*, Anali Zavoda za povijest znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. XXX, str. 117.-124.

395 DL 58, 180.

396 DL 58, 194.

397 V. Ivančević, *Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva u razdoblju francuskog zaposjednuća 1806.-1813.*, Anali Instituta za povijest znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. XVII., 1979., str. 365.-428.

Kao prva od mjera obrane otoka od engleskih korsara bila je gradnja utvrde (kaštela) na Glavici, na mjestu ranije srušene dubrovačke tvrđave. Gradnja je obavljena na temelju ranije donesenog plana o podizanju obrambenih objekata "po svim dalmatinskim obalama", kako se ne bi ponovila situacija iz 1807. godine, kada su Rusi bili zauzeli velik dio te obale. S obzirom na mjesto radova i veličinu objekta, izgradnji su bile podređene sve ostale aktivnosti na otoku tijekom 1809. godine, radi koje je bila pokrenuta i radna mobilizacija sposobnog stanovništva. U obrambene svrhe pristupilo se i kopanju rovova, uređenju postamenata za topove (*topouz*), gradnji obalnih baterija nad Lučicom, obrambenih zidova (*reduit*) na brijegu kraj crkvice Sv. Martina na brdu Straži, te kraj crkvice Sv. Lucije, koja je pretvorena u vojni objekt.

Obveznim novačenjem lastovskih mladića popunjava se Narodna straža, koja će se u nekoliko prigoda istaknuti. Tadašnji događaji podijelili su otočane u dva tabora. Jedan je tabor bio u službi Francuza, a drugi u službi Engleza. Među pomorcima koji su se dragovoljno priključili engleskim korsarima na Visu, bili su i Ignac Barbić-Nacijo (1784.-1847.) i Jakov Žilić-Guze (1785.-1855.). Barbićevo pismo upućeno 20. studenoga 1809.s Visa ocu Ivanu na Lastovo dospjelo je do Garagnina i ostalo sačuvano.[398]

Englezi se 1809. sve češće viđaju oko Lastova, tako da se guverner Caboga (kako izvješćuje) osjeća opkoljenim korsarskim brodovima. Jedan od njih iskrcava na Lastovo šest članova posade, da bi lovili tamošnju stoku, ali se oni pod prijetnjama stanovnika bez uspjeha vraćaju na brod. Englezi su u veljači Bertonu Toccu zaplijenili teret, koji se sastojao od bačvi, obruča i dasaka koji su kasnije prodali nekom Lastovcu. U ožujku, iskrcali su na Lastovu posadu zaplijenjenih triju trabakula, koju Caboga šalje u dubrovačke lazarete. Krajem ožujka iskrcali su i patruna Drakulića s tri mornara, a u svibnju na otočić Mrčaru i 18 zarobljenika Puljiza, koje guverner šalje u Dubrovnik.

Neprestano pritjecanje tih pomoraca zadavalo je Cabogi brige zbog njihove prehrane, jer je pučanstvo zahtijevalo da se živežne namirnice unaprijed plate. Caboga pomišlja da bi se bratovštine mogle obvezati da preuzmu na sebe taj trošak. Međutim, bratovštine, piše Caboga Garagninu, ne čine nikakva milosrdna djela; ako i preostane neki iznos, oni ga utroše u popločavanje trga ispred crkve ili u gradnju oltara. Garagnin podupire u tome Cabogu, jer spomenuti radovi, po njemu, nisu važni, pa mu piše neka im kaže u njegovo ime, da bi bila zaslužnija stvar kada bi pomogle pomorcima zarobljenicima, nego što troše novac na suvišne i beskorisne stvari.[399]

Prvih dana prosinca, s bracere patruna Ivana Domića Lastovca (1774.-1824.) koja se vraćala iz Barlette, oduzet je teret boba. Domiću je vraćen brod, pa praznim brodom i sa šest mornara preko Lastova dolazi pod lazarete. Zapljena brodovâ pod francusku zastavu nastavlja se i u 1810. godini.

398 Ibidem

399 Ibidem

U obrani otoka od nasrtaja engleskih korsara u više se navrata istakla i domaća Narodna straža. Dana 10. lipnja 1810. u luci Sv. Petar u Ublima nalazio se italski brod Il Feroce s posadom od 42 člana, naoružan jednim topom, određen za korsarenje u Jadranu u korist Francuza. Tu su ga napala tri broda, ali je napad bio bezuspješan, jer osim što se italski korsar branio, u pomoć je pritekla i Narodna straža. Garagnin je pohvalio Lastovce, a Caboga izdao i poseban oglas pun hvale njihovom hrabrom držanju pred neprijateljem.[400]

U kolovozu 1810. godine četiri engleska broda naoružana s 40 topova napali su u jednoj otočnoj luci (Portorusu?) četiri dubrovačka trgovačka broda krcata robom, što su bila na putu za Jakin (Anconu). Pucanje neprijateljskih brodova privuklo je stanovnike u luku i njihovim puškaranjem onemogućeno je Englezima da se dočepaju dubrovačkih brodova. Englezi su nakon niza bezuspješnih pokušaja i nekolicine poginulih odustali i napustili borbu. Lastovci su imali tri ranjena pomorca. U ime pretrpljene štete u tom sukobu, vladin tajnik iz Ljubljane nagradio je novčanim iznosom dvadesetpetoricu Lastovaca.[401]

Krajem 1810. godine Lastovci su se iskazali u još jednom ratnom podvigu. Englezi su u Donjim škojima zarobili dubrovački brod, ali su zbog nevremena bili prisiljeni potražiti jarbol na jednom od lastovskih otočića. To su iskoristili Lastovci (Sangaleti Bartul, Tonteov pradjed) i oduzeli brod s posadom koji su Englezi postavili na njemu.[402] O tome je glavno zapovjedništvo u Zadru, 29. prosinca 1810. izdao dnevnu zapovjed, hvaleći djelo Lastovaca i iskazujući uvjerenje da su time dali dobar primjer stanovnicima otoka i primorja koji će se za njim povesti.

Engleski korsari okomili su se i na lastovske ribare koji nisu mogli slobodno ribariti oko svoga otoka. Polovicom ožujka 1811. godine zaplijenili su u blizini Mrčare tri ribarice i dva broda, koji su prevozili vino u Dubrovnik. Na Lastovu su iskrcali 27 zarobljenih pomoraca i ribara, uzevši sa sobom samo Antuna Čalića. Vidjevši kakvo je stanje, vlast iz Dubrovnika je naložila Cabogi da ustroji stalnu stražu na otoku,

400 Ibidem

401 Ibidem, O tom hrabrom činu Lastovaca bio je na francuskom jeziku objavljen članak u službenom listu "Telegraphe Officiel" od 30. studenoga 1810., koji je izlazio u Ljubljani. Članak je Garagnin preveo na hrvatski jezik i razaslao podložnim organima da ga objave. Sačuvali su se njegovi tiskani primjerci. U njemu se kaže da je ta obrana to slavnija što otok Lastovo nema nego 900 stanovnika koji se najvećim dijelom bave ribarenjem i pomorskom trgovinom s obližnjim mjestima, a ne oružjem.

402 — *Među matičnim knjigama otoka Mljeta nalazi se u Državnom arhivu u Dubrovniku i knjiga umrlih vođena 1804.-1837. župe sela Maranovići. Na unutrašnjem dijelu zadnje korice nacrtan je jedan francuski šambek s popratnim tekstom iz god. 1811. O tom šambeku se veli tu, da je bio uzapčen (predato) od engleskog korsara, doživio veliku oluju i dospio na jedan otočić kraj Lastova, a vrijedni Lastovci su opremili dvije barke i dovukli ga u Dubrovnik, da ne bi dospio u ruke neprijatelju. Spasavanjem tog šambeka rukovodio je Bartul Sangaleti 1811.* — V. Foretić, *Crtice iz pomorske prošlosti*, Zadarska revija, br. 5/1962., str. 382.; vidi još: V. Meštrović, *Gusarenje kao efikasan faktor engleske blokade u Dalmaciji od 1808. do 1810. godine*, Pomorski zbornik Zadar, br. 8/1970., str. 719.;
V. Ivančević, *Prilog*... op. cit.

koja će davati znakove o kretanju neprijateljskih brodova, kako bi se ribarski čamci mogli na vrijeme povući.[403]

Poslije toga Caboga se više ne spominje.[404] Možda je njegov odlazak uzrokovan cjelovitim i definitivnim uređenjem ilirskih provincija, koje je prema vladinom dekretu izvršeno 15. travnja 1811. godine. Prema njemu, južni je dio Dalmacije administrativno podijeljen na tri distrikta: Kotorski, Dubrovački i Korčulanski, a svaki distrikt u nekoliko kantona. Lastovo je kao kanton pripalo korčulanskom distriktu. U općinama s manje od 2400 stanovnika, na čelu uprave bio je sindik. U svakom, pak, kantonu postoji i mirovni sudac, koji presuđuje u sporovima vrijednim od 100 franaka i manjim policijskim prekršajima.

Početkom 1812. godine u Dalmaciji je zavladalo jedinstveno francusko zakonodavstvo, a time su nestala i bezbrojna pravna područja bazirana na municipalnim statutima. Pored jedinstvenog zakonodavstva, reforma francuske vladavine uspostavila je jednoliku organizaciju, isti red za sve općine, jednakost svih građana pred zakonima te razdvojila upravu od sudstva. U Dalmaciji se francuskim reformama opiralo sve što je u starom režimu bilo povlašteno. Najžešće se opirala crkva. Na Lastovu je jedan od buntovnih otočana (prema narodnoj predaji) za kaznu bio strijeljan.[405]

Francuska je uprava za vrijeme vladavine u Dalmaciji nastojala uvesti niz korisnih inovacija, posebno u poljoprivredi i šumarstvu, unaprijediti cestovni promet, liberalizirati trgovinu vunom i ribom, uvesti javnu nastavu u školama, poboljšati javno zdravstvo. Francuski je zakon (dekret od 30. rujna 1811., čl. 44.) omogućavao težaku da postane vlasnikom zemljišta koje je obrađivao, odnosno da se oslobodi zakupničke obveze ukoliko je to želio. Lastovski težak nije imao interesa poslužiti se tim dekretom, jer bi u tom slučaju bio zadužen većim porezom. Francuska je najveću pažnju posvećivala zdravstvenim mjerama, usmjerenim na sprečavanje širenja zaraznih bolesti na područjima kojima je upravljala.

Francuska se također angažirala i oko poprilično nesustavne nastave na otoku te se pobrinula za pučkog učitelja, iako je njegovo uzdržavanje palo na teret zajednice. Znamo da su troškovi održavanja i upravnog i vojnog aparata Francuskog Carstva u

403 Više su puta Francuzi bezuspješno pokušavali prekinuti pomorsku blokadu istočne jadranske obale. Dana 18. prosinca 1811. engleski komodor Hoste porazio je u vodama između Hvara i Visa francuske pomorske snage, koje su bile upućene iz Ancone kao pomoć u još jednom pokušaju istjerivanja Engleza s njihova uporišta na Visu. Među mrtvima bio je i njihov glavni zapovjednik Dubordieu.

404 O njemu u narodu postoji priča kako je zahtijevao da mu se od svake ubijene ovce donese vime. To je ozlogrdilo lastovske žene koje su mu odlučile očitati lekciju. Pod izlikom da predu "kuđeju", sačekale su ga na raskrižju kojim se običavao vraćati kući i kada im se približio izvukle su svaka svoj "rašak" iz pasa i dobro istukle Cabogu.

405 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 270.; u matici umrlih lastovske župe za 1811. godinu zabilježena je smrt Petra (Nikolice) Dundovića, nećaka don Antuna Dundovića, starog 26. godina, uzrok smrti: *morte subitanea obiit*. Ne znam ima li ova naprasna smrt kakve veze s navedenom narodnom predajom.

Dalmaciji (kao i u drugim ilirskim provincijama) izravno tlačili narod. U skladu s mjerama koje su Francuzi drugdje poduzeli, pa i u samom Dubrovniku, opravdano je pretpostaviti da je i narod Lastova prisilnim otkupima i zajmovima bio dužan uzdržavati francusku vojsku.

LASTOVO POD ENGLESKOM UPRAVOM (28. 1. 1813. — 16. 7. 1815.)

Napoleonov pohod na Rusiju te rasulo njegove vojske pri povlačenju iz Moskve (1812./1813.) bila je prava prilika za Engleze da pokušaju istjerati Francuze s dalmatinskih otoka.

Prema narodnoj predaji, Lastovci su, osjetivši promjene, potajno uputili na Vis svoja četiri čovjeka, da bi od civilnog i vojnog zapovjednika Visa, pukovnika Robertsona, zatražili pomoć u istjerivanju Francuza s otoka.

Naoružani brod pristao je noću 28. siječnja 1813. godine uz jugoistočnu obalu otoka kraj Studena danca, koja je bila nepogodna za iskrcavanje. Izvan domašaja stražarskog oka s Glavice, engleski su se vojnici, uz pomoć otočana, sretno iskrcali, pa su se predvođeni domaćim ljudima neopaženo došuljali do trijema, gdje se francuska straža predala bez borbe. Opkoljena posada kaštela na Glavici, na čelu sa zapovjednikom Barbierijem, također, se predala Englezima poslije nekoliko dana.[406] Hrid uz koju je engleski brod pristao u siječanjskoj noći nazvan je "Na Engleza". Poručnik Eduard Butler preuzeo je vojno zapovjedništvo otoka i ukinuo francusko zakonodavstvo. Englezi su 4. veljače zauzeli i otok Korčulu.

Lastovu je vraćena samouprava. Dana 8. veljače 1813. sastalo se Vijeće i izabralo predsjednika Vicka (Krista) Kvestića (1756.–1820.), koji je postao načelnik općine i istog dana Statut proglasio ustavom lastovske zajednice. Ponovno se izabiru suci zajednice, kamerlengo, pudari, justicijeri, procjenitelji i ostali nadglednici koji su bili u službi u doba Dubrovačke Republike. Vijeće se nadopunjuje novim članovima. Kvestić, predsjednik Vijeća, izdaje naredbe o zabrani uvoza stranih vina, sječe drva u šumama zajednice bez službenog odobrenja i prodaji drva posječenog na otočićima oko Lastova itd.[407]

I na dubrovačkim otocima oslobođenim u svibnju, Šipanu i Lopudu, Englezi vraćaju stare zakone Republike.

406 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 271., 272.

407 DL 59, 31, 32, 34.

Godine 1813., nakon bitke naroda kod Leipziga (16.-19. listopada 1813.), Austrija se ponovno vraća u Dalmaciju. Pod komandom generala Tomašića, Austrijanci tijekom prosinca zauzimaju svu kopnenu Dalmaciju, sve do Dubrovnika. Dana 27. siječnja 1914. Austrijanci predvođeni engleskom mornaricom pod zapovjedništvom generala Milutinovića, ulaze u Dobrovnik. Nekoliko dana kasnije, Englezi napuštaju Dubrovnik, ali Austrijancima ne žele prije odluke Bečkog kongresa prepustiti upravu nad dalmatisnkim otocima. Bečki kongres započeo je s radom 26. studenoga 1814., ali je prekinut viješću o Napoleonovom nestanku s Elbe. Tek nakon konačnog obračuna kod Waterlooa (18. lipnja 1815.) i Napoleonova utamničenja na otok Sv. Helena, mirovna je konferencija nastavila s radom.

U drugoj fazi rada Bečkog kongresa, donesena je odluka, prema kojoj se zanemaruju sentimentalne želje Dubrovačke Republike jer se teži uspostavi mira i sigurnosti u Europi. Imperijalistički i reakcionarni diktat Bečkog kongresa (objavljen 9. lipnja 1815.), kojim se Dubrovnik i njegovi raniji posjedi prisjedinjuju Austriji, sproveo je u djelo engleski poručnik B. Hildebrand, koji je prema naređenju pukovnika Robertsona, 16. kolovoza 1815. predao Lastovo austrijskoj vojsci, koja ga je u ime cara Franje I. i zaposjela.

Razdoblje pod engleskom upravom proteklo je mirno, bez nekih posebnih događaja. U iščekivanju mirovne konferencije u Beču, lastovska samouprava doživljava svoj "labuđi pijev", koji nije bio pošteđen uobičajenih zavadica. Dana 9. listopada 1814., općinsko je Vijeće izabralo Ivana (Antuna) Anticu-Burluka (1762.–1851.) za novog načelnika, čiji je izbor potvrdilo i vojno englesko zapovjedništvo na Visu. Rodbinska povezanost župnika don Martina (Marina) Fantele-Borovinića s bivšim načelnikom Vickom Kvestićem (bili su šogori — kunjadi) dovela je do razmirica između župnika i novoizabranog načelnika. Anticu je župnik optuživao za izvjesne makinacije poduzete protiv Kvestića prilikom zadnjih izbora. Antica je u Vijeću vratio župniku poništenjem imenovanja njegova nećaka (don Marina Fantele) za njegova pomoćnika, uz obrazloženje da se to protivi Statutu i običajima.[408]

408 O svemu tome pobliže kod Lucijanovića, *Lastovo*... op. cit., str. 271.-272.

LASTOVO U SKLOPU AUSTROUGARSKE VLADAVINE (1815.-1918.)

Kao Pretura

Austrija je na otok stupila 16. srpnja 1815. Ondje je zatekla seljačku zajednicu od tisuću članova, funkcionalnu u upravnim, sudskim i crkvenim strukturama, ali gospodarski raslojenu u relativno dobrostojeću manjinu i siromašnu većinu. Zajednica je živjela životom utemeljenim na stoljetnim tradicijama s još uvijek živim osjećajem pripadnosti nekadašnjoj Dubrovačkoj Republici. Na otoku su se mogle primijetiti osjetne razlike u pismenosti, načinu stanovanja, oblačenju i materijalnim dobrima kojima je stanovništvo raspolagalo.

Austrijska vlast nije na Lastovu našla ni pedalj državnog vlasništva; sva je otočka zemlja bila u rukama otočana, doduše, u dobroj mjeri opterećena nametima, primitivno obrađena i s niskim prinosom. Austrijska je vlast priznala zatečeno stanje vlasništva, kao i sve obveze i prava proistečene iz ranije sklopljenih ugovora, zakonski sačinjenih ostavština, darovnica, ili pravnih propisa donesenih za vrijeme francuske okupacije. Čini se da je Austrija u prvim godinama vladavine priznavala i stare običaje što su se odnosili na kupoprodajne ugovore, dijeljenje pravde, održavanje reda i čuvanje vinograda. Što se tiče upravne organizacije, Austrija nije odmah mijenjala zatečeno stanje. Držala je zakonskim sve one akte koje su u prisustvu "sindaka" (načelnika) sačinile privatne osobe. Niz raznih ugovora iz 1817. godine što ih je sačinio Ivan Perić, (*persona privata* 1791.–1861.) u kući sindaka Antuna (Luke) Fulmisija-Jakasa, nosili su oznaku javne isprave i mogli su se registrirati.

Okružna vojna i civilna vlast postarala se da vrlo pedantno popiše inventar zapremljenih objekata na Glavici, Sv. Luciji, Straži i bivšem kneževom dvoru. Pregledala je općinsku arhivu, gdje je pozorno pregledala knjigu "katastra" i oporuka i popisala inventar župne crkve itd.[409]

409 Kapetan Kaboga 1819. godine izvještava o stanjima utvrda na Glavici, na Straži, Sv. Martinu, Sv. Luciji, o obalnim baterijama u Lučici sagrađenih u doba Francuza. Ing. Vitteleschi 1827. godine crta plan i presjek kaštela, izrađuje skicu "palaca".

Dalmacija je kao jedna od pokrajina Austrijskog Carstva razdijeljena u četiri okružja: zadarsko, splitsko, dubrovačko i kotorsko. (Okružja će kao teritorijalno-upravne jedinice biti ukinute 1868. godine). Svako okružje (*bezirk*, *circolo*) imalo je u svom sastavu kotare (*distretti*) u kojima su politički i upravni poslovi bili povjereni državnom uredu, odnosno političkoj i sudbenoj preturi (*Giudicature di pace*) na čijem se čelu nalazio pretor.

Lastovo je kao novostečeno područje u okviru dubrovačkog "bezirka", a vjerojatno i u skladu sa svojim općinskim statusom 1818. proglašeno kotarom, a njegova "pretura" bila je neovisna od korčulanske. Za mirovnog suca (*giudice di pace*) postavljen je Petar Dimitri, a za kancelara Angelo Boschi, obojica s Korčule. Od 1820. do 1827. godine na čelu lastovske preture bio je Domenico (Frana) Giunio, također Korčulanin.

U preturi su se kancelari često mijenjali (Jakov Galzigna, 1820.–1822.; dr. Constantino Zamboni, 1823.–1825.; Antonio Giaxa, 1826.–1829.?), a njezin posao odnosio se na vođenje sudskih rasprava, izdavanje presuda, imenovanje tutora maloljetnim osobama bez roditelja, proglašavanjem valjanim (ili ništavnim) dostavljenih oporuka, legaliziranjem raznih ugovora itd. U biti sve ono što je ranije spadalo u djelokrug lastovskog kneza, kancelara i sudaca, odnosno mirovnog suca, bilo je pretočeno u poslove preture, koja se u svom radu ravnala prema austrijskim važećim propisima i zakonima. Preturi su bili povjereni i sudski i upravni poslovi, koje je ona posredno vršila, vjerojatno, preko općinske uprave.

Godine 1822. u dubrovačkom je okružju došlo do nove organizacije općina i to na temelju uredbe iz 1821., prema kojoj je općinsko vijeće bilo sastavljeno od članova koje je imenovala dalmatinska vlada. Vijeće se trebalo mijenjati svake treće godine i to na način da je iz dviju lista predloženih kandidata vlada izabirala one koje je smatrala adekvatnim. Samu općinsku upravu činili su načelnik (sindako, podestat) i asesori ("asesuri"). Postavljeni su na temelju vladina dekreta, odgovorni bili za pojedine resore: privredu, školstvo, zdravstvo itd.

Austrijska je uprava prema *cenzusu* (imovnom stanju) razvrstala stanovništvo u tri kategorije: zemljoposjednike (*possidenti*), vlasnike (*proprietarii*) i težake (*agricoltori*). Prvima i drugima dala je povlastice i iz njihovih je redova birala načelnike i asesore.

Vjerojatno je i na Lastovu na taj način izabrana općinska uprava izvršavala preko lastovske preture, naređenja političke vlasti okruga. Postoji, međutim, mogućnost da za ovo vrijeme na Lastovu nije djelovala općinska uprava (nisam uspio pronaći imena lastovskih načelnika (sindaka) za razdoblje od 1821. do 1828. godine), već isključivo pretura, kao jedini predstavnik političke i sudske vlasti. No, čini se, da se prestanak rada lastovske preture zbio već 1829. godine, jer od tada datiraju pozivi na sudske rasprave što ih je strankama upućivala korčulanska pretura. Otočani su od tada morali za svaku zakonski obvezatnu radnju putovati do Korčule. Lastovo je ostalo izolirano i prepušteno svojoj sudbini.

Austrija pod carem Franjom I., i pod utjecajem prvoga ministra Metternicha, sprovodi apsolutističku politiku i sustavno talijanizira Dalmaciju. Zadar postaje

središte pokrajinske civilne i crkvene uprave, zemaljske vlade (*Landesgubernium*) i nadbiskupije. Dalmatinske biskupije bivaju reducirane uz novu organizaciju,[410] Sv. Jeronim proglašen je zaštitnikom Dalmacije, a 30. rujan državnim praznikom.

Lastovo kao općina u sastavu korčulanskog kotara i dubrovačkog okružja

(Amministrazione Comunale, Distretto di Curzola, Circolo di Ragusa)

Nakon prestanka rada preture 1829. godine, načelnikom lastovske općinske uprave imenovan je Antun (Ivana) Ostojić (1790.–1852.), a sekretarom Ivan Hardalo s Pelješca, koji će dužnost obavljati do 1837. godine.

Nije potrebno napomenuti kako općinska administracija u svom djelokrugu rada nema nikakve samostalnosti, već isključivo djeluje kao prijenosnik volje više vlasti. U financijskom je poslovanju vrlo skučena s obzirom da su joj izvori prihoda vrlo mali i strogo namjenski. Svaki izdatak morala je prethodno odobriti korčulanska pretura, koja je do kraja svog djelovanja (1851.) nastojala maksimalno iskoristiti lastovske šume, a lastovske "škoje" iznajmiti i prodati, kako bi izvukla što više novca. Općinom u stvari vladaju austrijski vlastodršci koji su, oslonjeni na klasnu strukturu imućnijih, dobro stojećih i povlaštenih općinara, sprovodili svoju centralističku, zakonski precizno fiksiranu politiku. "Propisavši da se niti općinskog pisara ne može imenovati bez sudjelovanja pokrajinske vlade, vladajući su nedvosmisleno izrekli što ima biti općina".[411]

Načelnici u općinskoj upravi mijenjaju se u krugu: Antun (Ivana) Ostojić, Kristo (Stjepana) Lucijanović (otac prof. Melka), Antun (Luke) Antićević (otac župnika Bara), Nikola (Ivana) Marićević (zet Antuna (Luke) Fulmisija, načelnika 1817. godine), Marin (Vicka) Kvestić (sin Vicka, prvoga načelnika iz 1813. godine). Kada nisu načelnici, tada su "asesuri" i obratno. Svi su odreda dobrostojeći posjednici.

Za održavanje javnog reda i mira u selima zadužena je bila seoska ronda (*ronda villica*) podređena općinskom načelniku. Pudari su u preturi morali položiti zakletvu da će nepristrano i pravedno prijavljivati kradljivce i poljske štetnike, ukoliko su i dalje željeli nadzirati vinograde i usjeve. Austrijska je vlast imala u mjestu i neku vrstu državne policije — pandure s harambašom na čelu, koja je djelovala samostalno i bila podređena zapovjedništvu u Korčuli, odnosno u Dubrovniku. U mjestu djeluje i carinski ured (*ricevittoria doganale*) s "ricevitorem" na čelu.

---

410 Papa Lav XII. bulom "Locum Beati Petri" od 30. lipnja 1828. pretvorio je splitsku i dubrovačku nadbiskupiju u biskupije i podvrgao ih pod jurisdikciju zadarske nadbiskupije. Ukinuo je makarsku, korčulansku i stonsku biskupiju.

411 B. Stulli, *Iz prošlosti Dalmacije*, Književni krug, Split, 1992., str. 380.

Prema važićim austrijskim zakonima, jedna od dužnosti župskih ureda bila je nadzor nad moralnim ponašanjem (ćudorednošću) župljana. U skladu s time župski je ured, kao prilog određenoj molbi, izdavao karakteristike o moralnim podobnostima pojedinaca koje su se koristile za, primjerice, ukrcaj na trgovački brod, sudjelovanje na nekom natječaju i sl. Moralna podobnost podrazumijevala je skladan bračni život (ako je oženjen), udovoljavanje vjerskim obvezama i primjereno javno ponašanje koje ne "skandalizira" i sablažnjava okolinu. Iz ureda su često odašiljani zahtjevi općinskoj vlasti za zabranu plesa u svetačkim danima[412] i karatanje za novac po Kolaču i ispred crkve sv. Marije i sv. Antuna. Župski su uredi tražili kaznu za psovače na tratama i uhićenja onih koji žive u konkubinatu. Neodaziv na poziv župnika u slučaju kakvog izgreda (napuštanja obitelji, skitnje, nevjenčane koabitacije ili javnog psovanja) tretirao se kao zlo djelo, za koje bi, u slučaju župnikove prijave preturi, bezuvjetno slijedila kazna.

Austrijska vojna posada držala je kaštel na Glavici. Stoga je fabričerija (crkvena uprava) izvijestila općinu da su istoimenoj fratiji Francuzi nasilno oduzeli crkvicu Sv. Lucije i pretvorili je u vojni objekt, da je austrijska vojna vlast drži od 1815. godine te da do 1833. nije uplatila ni jedan karantan najma. Budući da je ona upravljala dobrima bivše fratije, smatrala je primjerenim upozoriti općinsku administraciju na potrebu reguliranja odnosa s vojskom, u smislu ponude otkupne cijene ili određenja godišnjeg najma.

Godine 1837. općina prema odobrenju preture stavlja na licitaciju bivši knežev "palac", s namjerom da ga proda. Iako je bio u vrlo lošem stanju, fabričerija se odlučila nadmetati s namjerom da "palac" adaptira za župnikov stan pa je od provincijske vlade zatražila da joj to dopusti. Uzvišena joj je vlada uz dozvolu, odredila i maksimalni iznos s kojim je mogla licitirati. Tako je 14. studenoga 1837. u Korčuli održana dražba, na kojoj je Nikola Juranović (djed po majci Nikole Garbina) ponudio 600 fiorina, Kuzma Lešić, delegat crkvene uprave, maksimalno odobreni iznos od 750 fiorina, a Josip Kalođera, urar iz Korčule, još veći.[413]

Korčulanska pretura nije se obazirala na lastovsko pravo na otoke Sušac i Kopist, koje je pokušala prodati. Sušac je namjeravala prodati za 3000 fiorina, a 26. rujna 1844. godine naredila je načelniku Antunu Antićeviću da s Kuzmom Mardešićem iz Komiže potpiše ugovor o prodaji Kopisti (*Cazza piccola*) za 570 fiorina.

Dana 9. listopada 1844. sazvano je općinsko Vijeće.[414] Uz načelnika Antićevića i asesora Marina Kvestića, kao vijećnici su bili nazočni: Frano Fernjisi, Pasko Paskali,

412 "Balo" je bilo omiljena zabava mladih koji bi vrlo često kršili zakonsku zabranu plesa u danima od prve nedjelje adventa do Sveta tri kralja, od ponoći Čiste srijede do Uskrsa, na blagdanima Gospe i u nedjelju "od Sakramenta". "Balalo" se u Žuvane, udove Kuzme Mikulića, u Mata (Ivana) Paskala, u Lovre Pavlovića-Picina, u Kate, žene Stjepana Glumca-Lulala (1840.–1844.).

413 Arhiv župskog ureda Lastovo, fasc. 1837. godine

414 Zapisnik sjednice općinskog Vijeća od 9. listopada 1844. godine. Arhivski fond Općine Lastovo (nesređen).

Nikola Sangaleti, Frano Rossi (Rusjen) i Ivan Lešić. Na dnevnom je redu bio nalog nadležne preture prema kojem su se općinski šumski predjeli trebali iskoristiti na najbolji mogući način. Na sjednici je utvrđeno da su u općinskom vlasništvu šume: Nori Hom (Velika Letišća — Zaci), Bijeli Rat, Baški Rat (Ubli — Baške stijene), Maslina (Mikulićeva vlaka — Dragovoda), Cijepiji vrh, Kosonji vrh, Punta Skriževa, Kopist (Cazza piccola) i Sušac (Cazza grande) te zemljište pokraj župske crkve nazvano Komarda (Beccaria). Nadalje, konstatiralo se da je pretura od navedenih predjela do sada prodala Puntu Skriževu i Kopist, iako su svi više puta bili nuđeni u najam ili na prodaju. Napominje se, međutim, da je prodaja Kopisti uslijedila bez suglasnosti općinskog Vijeća i bez dobivene dozvole više vlasti. Zanemarivanje lastovskog prava na Kopist, na kojemu su lastovski ribari boravili i sagradili skloništa čiji se ostaci i danas vide na Dovnju, predstavljalo je tešku uvredu za općinu. Preporučivši se višoj vlasti (najvjerojatnije se misli na pokrajinsku vladu), kao jamcu lastovskog prava, Vijeće primjećuje da novi vlasnik neće imati nikakvih gubitaka, budući je Kopist kupio s namjerom da se okoristi prodajom drva, a ne ispašom. Vijeće se usprotivilo stavljanju Sušca na prodaju jer je "škoj" bio iznajmljen korčulanskoj preturi,[415] dok za Komardu Vijeće preporučuje prodaju u nadi da će općini ostati bar 50 fiorina, što iznosi više nego što bi iznosila najamnina. Što se tiče Masline, Vijeće je mišljenja da općina od sječe drveća za ogrjev i građu može dobiti određena novčana sredstva. Za predjele Nori Hom, Bijeli Rat, Baški Rat, Cijepiji vrh i Kosonji vrh treba nastaviti s traženjem kupaca, kojima bi se isti trebali ponuditi kao pasišta, jer bi se na taj način lakše došlo do cilja (prodaje).

Ugovor o već utvrđenoj prodaji Punte Skriževe potpisan je 21. listopada 1845. godine između općine i delegacije Tršćanske burze (Borsa di Trieste). Za 600 fiorina općina je prodala Burzi brdo Velike stijene, na kojem je sagrađen privremeni svjetionik (*lanterna*), i to predio od uvale Male stijene preko Punte Skriževe, odnosno Velike lenge, s time da ribarima ostaje starinsko pravo steranja mreža. Burza je k tome bila dužna nadoplatiti još 180 fiorina, za šestogodišnje korištenje, tj. od 1. rujna 1839. godine (kada je uzela Male stijene) pa do potpisa ugovora. Nije mi poznato je li stvarno prodan i otok Kopist, budući da je prodaju registriranu pod brojem 28413/2658 odobrila dalmatinska vlada 2. siječnja 1845. godine.

Namjera korčulanske preture da se općinsko[416] zemljište stavi na prodaju uz suglasnost općinske vlasti, ostvarila se tijekom 1845. i 1846. godine. U svibnju 1845.

415 Što se tiče prava vlasnosti, Sušac je u očima korčulanske preture bio sporan, jednako kao i Kopist. Općina u dopisu od 20. listopada 1844. mora dokazivati da su Lastovci za vrijeme Dubrovačke Republike besplatno koristili Sušac kao pasište i da su u vodama Sušca ribarili i na Sušcu sterali mreže, a kao dokaz navode tadašnja sterala koja su prelazila od oca na sina. Isključivo kao pasište i bez prava na sječu drva, Sušac je bio iznajmljen Ivanu Lovrinčeviću iz Komiže za 136 fiorina i 10 karantana godišnjeg najma. To je trajalo do 1847. godine. Od 1847. do 1856. godine, Sušac je bio iznajmljen Komižaninu Anti Mladineu za 142 fiorina godišnjeg najma, a od 1867. do 1870. godine, također Komižaninu Antunu Ronkiju za 192 fiorina godišnjeg najma.

416 Šumsko zemljište sada označeno kao općinsko u znaku je pitanja, jer je ranije, za vrijeme Dubrovačke Republike, ono bilo zajednička svojina svih stanovnika Lastova.

godine Komarda[417] je prodana Nikoli Marićeviću, nakon što je na nadmetanju u Korčuli Ivan Lovrinčević (zakupnik Sušca) za Marićevićev račun ponudio 52 fiorina i 10 karantana, odnosno 1 fiorin i 10 karantana više od Petra (Frana) Lešića (oca Pavla).

U studenome 1845. godine, nakon nadmetanja u Korčuli, općina je ugovorila s Ivanom (Ivana) Gjivojem-Alom prodaju Bijelog Rata za cijenu od 160 fiorina i 10 karantana. Iste je godine prodan i Nori Hom; kupio ga je, nakon nadmetanja, za 201 fiorin Ivan (Bartula) Antica-Mezzomondo (brat don Bartula, budućeg župnika).

Sljedeće je godine šumsko zemljište od Bijelog Rata do zalučca Barovo podijeljeno između Ivana Gjivoje i drugova: Antuna Simića-Dražinića, Mata Sangaletija-Zaparina, Antuna Nikolića-Mikulića, Antuna Sangaletija-Raka, ovim redoslijedom, počevši od Bijelog Rata: Dražinić, Mato Sangaleti, Nikolić, Antun Sangaleti, Gjivoje.

Dana 2. lipnja 1846. godine potpisani su ugovori između općinske uprave (Antun Antićević, načelnik, Marin Kvestić, I. asesor) i sljedećih kupaca: Luke (Antuna) Antićevića (sina načelnika) o prodaji Kosonjeg vrha (između Bučendolca, Kosova i Duboke) za 92 fiorina; Frana (Petra) Fernjisa o prodaji Baškog Rata za 120 fiorina; te Antuna (Ivana) Ostojića o prodaji Cijepijeg vrha (u Vinopolju) za 305 fiorina plativih u dvije rate. Sve je ugovore potvrdila dalmatinska vlada.

Maslina je prodana Kristu Lucijanoviću vjerojatno iste godine, ali pobližih podataka o kupoprodajnom ugovoru nemam.[418] Sigurno je da do 1845. godine nije bila prodana, jer je općina u svibnju 1844. godine, na temelju odobrenja korčulanske preture, s Antunom (Ivana) Glumcem (na Dovcu) bila ugovorila sječu od 5000 kantara ogrjevnog drva i 1500 komada česmine za građu, po cijeni od 10,5 karantana po kantaru ogrjevnog drva i 3,5 karantana za svaki komad građevne česmine. Sječa se imala obaviti pod nadzorom općinskog lugara, a kao jamac ponudio se Ivan (Paska) Radovanović.[419]

***

Godine 1845. dalmatinska je vlada donijela pobliže propise o organizaciji službe općinskih rondara, javnim radovima (*facjoni*) te o načinu prijenosa službenih spisa u mjestima u kojima nije bilo poštanskih ureda. Kako je gotovo svaka općina imala svoje interne propise, koji su bili različito primjenjivani, vlada ih je htjela uskladiti.

U službi općinske policije (*ronde*) utvrđeni su položaji kapa ronde i vice-kapa ronde, određen je broj rondara, zacrtani su njezini zadaci te propisan način izbora kapa i vice-kapa ronde (općina ih predlaže, a nadležna ih pretura postavlja) itd.

417 Komarda je bila zapuštena i na tom kamenitom terenu bila su podignuta dva "zagona" (štale), koje je za 1 fiorin i 45 karantana od 1838. držao u najmu Marin Lešić-Bundava.

418 Maslina je još 1843. godine bila stavljena na dražbu uz početnu cijenu do 1500 fiorina.

419 Svi kupoprodajni ugovori u arhivskom fondu Općine Lastovo.

Uvedena je zakonska obveza rada na poslovima od općeg interesa. Stanovništvo je prema godišnjem prihodu (*reddito annuo*) svrstano u deset klasa. Oni koji nisu imali nikakva prihoda (nulta klasa) nisu bili obvezni sudjelovati u javnim radovima, a od obveze su bili oslobođeni i "potestat", "asesuri", svećenici, kapo i vice-kapo ronde te ženski dio stanovništva. Prva klasa, s godišnjim prihodom od 10-100 fiorina, bila je dužna raditi devet dana u godini; druga klasa, s prihodom od 100-200 fiorina, 18 dana u godini itd., s time što se obvezni rad mogao i platiti po cijeni od 20 karantana za radni dan.

Prijenos službene pošte trebao se na otocima vršiti dvaput na tjedan javnim plovilom (*traghetto*). Općina je bila dužna osigurati takvu službu.

Sve su te službe i obveze bile davno uvedene u lastovskoj općini, jedino što su novi propisi mijenjali neke modalitete. Te iste godine u obilazak općine došao je okružni poglavar (*capitano circolare*) Barone, koji je stavio mnogo primjedaba na rad općinske administracije, škole i fabrićerije.

Godine 1847. općinsku administraciju napušta sekretar Ivan Hardalo, a na njegovo mjesto dolazi Nikola (Antuna) Ramadan iz Konavala, brat don Antuna Ramadana, župnikova pomoćnika.[420] Tih su godina u općinskoj administraciji radili: Antun Costa (1842.) i Ivan (Paska) Radovanović (1843.), a općinski "čauš" bio je Ivan Kokot (1847.).

***

Godine 1848. i 1849. bile su vrlo burne za Austriju. Revolucija u Francuskoj 1848. godine pokrenula je ustanak u Mađarskoj i Italiji zbog svrgavanja austrijske dominacije. Ti su događaji natjerali Ferdinanda I. (cara od 1835. godine) da se odrekne krune u korist osmnaestogodišnjeg nećaka Franje Josipa. Nakon što je mađarski ustanak bio skršen, novi je car 1849. godine objavio takozvani "oktroirani ustav". Ukinuo ga je 1851. i umjesto saziva središnjeg državnog sabora sastavio je "savjetodavno tijelo" carevine od pojedinaca čije je članove sam birao. Iste je godine izdao i "Temelje za uređenje krunovina Austrijske carevine". Na čelu svake krunovine (pokrajine), kao najviši organ vlasti, postavljeno je Carsko kraljevsko (C.K.) namjesništvo (*Staathalterei, Luogotenenza*) sa zemaljskim glavarom, namjesnikom (*Staathalter, Luogotenente*). U okružjima je također osnovano C. K. okružno poglavarstvo, a u kotarevima C. K. kotarsko poglavarstvo pod koje su spadale i mjesne općine.

Općinskim strukturama 1848. i 1849. nisu donijele nikakvih promjena.[421] To su godine takozvanog Bachovog apsolutizma kojeg karakterizira politički život bez stranaka i bez narodnog sudjelovanja u vlasti (Bach, ministar unutarnjih poslova).

420 Nikola Ramadan umro je na Lastovu 1853. godine u 36. godini života nakon što se iste godine bio oženio Marijom Antuna Tomašina-Sarte (kuća Korsana kraj crkve).

421 Četrdesetosma je donijela i novi zakon u općinama u Austrijskoj carevini, objavljen 17. ožujka 1849., ali on nije nikada stupio na snagu u Dalmaciji.

Organizirano je oružništvo (žandarmerija), uvodi se opća obveza plaćanja poreza, monopol na duhan, poštanski i službeni biljezi. U upravi i sudstvu vladaju austrijski zakoni. U vrijeme Bachovog apsolutizma policija je imala neograničenu vlast. Na Lastovu se bilježe povremeni sukobi s narodom. Ostao je zabilježen događaj što se zbio prije mise 26. svibnja 1853. Dok se zvonilo "na barašku"[422], intervenirali su žandari. U nastalom metežu upotrebljeno je i vatreno oružje, jedan mještanin (Čučević-Koke) bio je ranjen sabljom, jednom je žandaru poderana odora i nanesene su mu tjelesne ozljede.

Inače, bilo je mnogo povika i pritužaba na ponašanje pojedinih financa koji su živjeli u divljem braku, a posebno na žandarskog "kaporala", Mlečanina Giuseppea Menegallea (1856.–1858.). U tužbi što ju je don Ambrozi Sangaleti uputio dubrovačkom ordinarijatu navodi se kako taj žandar, koji živi u divljem braku, po cijele noći banči u mjesnoj krčmi i traži kompanjone za karatanje ili kako uz pijano društvo vojnika i drugih mještana noću pred vojarnom pali vatru i pjeva kojekakve pjesme uz pratnju lirice. Menegalle je kasnije bio otpušten iz službe.

Godine 1856. donesen je novi zakon o braku. Na temelju tog zakona osnivaju se crkveni sudovi pri biskupskim ordinarijatima. Lastovski ženici, koji su zbog krvnog srodstva trećega i četvrtoga reda često imali poteškoća u sklapanju valjanog braka, upravljaju tom sudu veliki broj molbi radi oslobađanja (*dispense*) od zakonske zapreke koja im je priječila ženidbu.

Kako je za vrijeme obveznog vojničkog služenja, koje je uvedeno 1860. godine, vojnicima bila zabranjena ženidba, mladići su prije odlaska na odsluženje vojnog roka ili pak prije ukrcaja na trgovački bord, znali katkada vjerenici obećati ženidbu pred župnikom. Ona bi nakon toga praktički postala član njegove obitelji i raskid takve vjeridbe nije se mogao obaviti jednostrano, odnosno nova vjeridba i brak nisu se mogli sklopiti bez suglasnosti druge strane. Bilo je slučajeva da je "mlada" vjerno i povučeno čekala svog izabranika pet, šest, pa i više godina.

Poraz kod Solferina u drugom talijanskom oslobodilačkom ratu (24. lipnja 1859.) prisilio je cara da otpusti ministra Bacha, da vrati ustav i da sazove središnji parlament (Državno Carevinsko Vijeće). Za Dalmaciju je odlučeno da, kao zasebna krunovina, dobije svoj Sabor kao samoupravno predstavničko tijelo i "Zemaljski red" kao osnovni zakon Pokrajine. Kao izvršni organ Sabora djelovao je "Zemaljski odbor" (*Giunta*) uz Namjesništvo kao "oko i uho" bečke vlade i izvršilac njezinih odluka.

U sljedećim godinama austrijske su vlasti donijele niz propisa,[423] koji su definitivno regulirali ustrojstvo i rad općine te način izbora općinskih organa: načelnika,

422 "Na barašku" se zvonilo u sva zvona župske crkve kako bi se rastjerala nevera koja bi zaprijetila uništenju usjeva i vinograda. Za to su bili zaduženi zvonari koji bi u doba jematve bili nagrađeni moštom.

423 To su: Državni zakon od 5. ožujka 1862.; Općinski pravilnik za kraljevinu Dalmaciju od 30. srpnja 1864.; Izborni pravilnik za općine kraljevine Dalmacije na osnovi Zakona od 30. srpnja 1864.

općinskog upraviteljstva i općinskog vijeća. Takav sustav ostat će sve do početka Drugoga svjetskoga rata.

Izbori su se regulirali na temelju Općinskog pravilnika za kraljevinu Dalmaciju od 30. srpnja 1864. godine prema kojem bi se sastavila "izborna tijela", i to redovito "tri izbornih tijela" koja su ovisila o visini poreza i stupnju naobrazbe stanovništva općine. Prvo izborno tijelo sačinjavali su veleporeznici, drugo činovnici, službenici, vojne osobe i svećenici, a treće seljaci. Svako tijelo biralo je jednaki broj vijećnika za općinsko vijeće koje je biralo općinsko upraviteljstvo, odnosno načelnika i prisjednike (asesore). Broj članova općinskog vijeća ovisio je od ukupnog broja osoba koje u datoj općini imaju izborno pravo. Dvanaest članova imaju one općine s manje od 100 birača, 18 članova one općine sa 100-300 birača, itd.

Lastovsko općinsko vijeće brojilo je 18 vijećnika. Na prvim općinskim izborima 1865. godine za načelnika općinske uprave (upraviteljstva) bio je izabran Antun (Luke) Antićević, koji je već bio na funkciji podestata (1844.–1849.). Na drugim općinskim izborima 1868. godine na čelu općinske uprave, također drugi put, dolazi Nikola (Ivana) Marićević. Važno je napomenuti da su se čiste hrvatske općine, kao što su bile blatska i lastovska, razlikovale od one korčulanske, gdje je i na prvim i na drugim izborima, većina općinskog vijeća bila autonomaška, iako s jakom narodnjačkom oporbom.

Godine 1872.[424] za podestata je izabran Bartul (Nikole) Sangaleti-Ostojić (nećak Antuna (Ivana) Ostojića, načelnika 1829.–1834.), a za asesore Antun Antica-Mezomondo i Ivan Fantela-Borovinić. Vijeće su sačinjavali: Jozo Antica-Macan, Ivan Damjanović, Nikola Fantela (Donji Borovinić), Vicko Fulmisi-Jakas, Ambrozi Gjivoje-Ale, Antun Gjivoje-Pavo, Ivan Lešić-Bundava, Mato Paskali, Ivan Radovanović, Vito Rešić-Djedović, Antun Sangaleti-Rako, Lovre Škratulja-Krvavilo, Marin Trojković (meštar zidar), Antun Cjetiša-Škripo (jedno je mjesto bilo upražnjeno). Tajnik općine bio je Stjepan Radovanović.

Glavni organ u svakoj općini bilo je općinsko vijeće koje se sastajalo najmanje jednom u tri mjeseca. Njegovom je radu obvezatno predsjedavao načelnik, a u slučaju njegove spriječenosti, njegov zamjenik. Da bi odluke općinskog vijeća postale djelatnima morale su biti potvrđene od Zemaljskog odbora (*Giunte*). Dan održavanja sjednice, kao i predloženi dnevni red, morali su prethodno biti dostavljeni Kotarskom poglavarstvu. Zemaljski odbor povremeno bi upozorio općinsku upravu "da se čuva i eventualno spriječi nezakonite zaključke općinskog vijeća".

Općinsko upraviteljstvo (upravu) činili su: načelnik i barem dvojica, a po potrebi i više, prisjednika (prisjede, asesori). Načelnik je bio dužan organizirati rad općinske uprave, a odluke na sjednici upraviteljstva su se donosile glasovanjem tj. većinom glasova. Godine 1891., uz načelnika, u općinskoj upravi je bilo četiri prisjednika: Luka Lucijanović, Ivan Dražinić, Frano Gjivoje i Frano Čučević-Koke.

424 *Manuale del Regno di Dalmezia per l'anno 1872.*, str. 129.

Načelništvo općine Lastovo, i u novim uvjetima, kao da je bilo rezervirano izbornom tijelu veleporeznika (posjednika). Podestati na funkciji izmjenjuju se prema ustaljenom redu, takoreći u krugu. Umjetno sastavljena izborna tijela, koja su birala podjednaki broj vijećnika, bez obzira na broj birača, omogućavala su jednom uskom krugu imućnijih ljudi da budu nositelji vlasti koju nisu ispuštali iz ruku. Osim toga, veći dio otočana su kao dužnici, ili zbog kolonatskih odnosa, ovisili o zemljišnim gospodarima i vjerovnicima, a ovi su, pak, ovisili o vladi, koja im je održavala uvjete njihova blagostanja. Iako je sistem upravaljanja općinom bio neusporedivo demokratskiji od onoga iz vremena Metternichova i Bachova apsolutizma, vlada je i te kako sve konce držala u svojim rukama.

Godine 1905. (30. ožujka) Kotarsko je poglavarstvo raspustilo općinsku upravu i za općinskog upravitelja imenovalo dr. Antuna Šantića-Čihoratića, a Nikolu Fantelu Borovinića za njegova zamjenika. Ova je mjera donesena radi raspada općinske uprave, koji je uslijedio kao posljedica netrpljivosti i neslaganja među vijećnicima tijekom 1904. godine. Naime, 4. travnja u Lučici su se načelnik Antun Sangaleti (Tonte) i Antun Corsano posvađali s prisjednikom. Načelnik je naredio harambaši Emilu Jurici da intervenira, no on je odbio izvršiti naredbu. Nakon tog događaja uslijedile su ostavke pojedinih općinskih službenika (tajnika, liječnika), prisjednika i vijećnika, kao i suspenzija harambaše koji je tužio načelnika.[425]

Dr. Šantić vršio je službu općinskog upravitelja do 22. srpnja 1905. godine, a nastavio ju je njegov zamjenik Nikola (Ivana) Fantela do 18. lipnja 1906., kada je za načelnika bio izabran Ivan (Janko) (Antuna) Lucijanović koji je tu dužnost obnašao do pada Austrije 1918. godine.

Općinski su se tajnici birali natječajem. Primjerice, na raspisani natječaj za općinskog tajnika 10. srpnja 1905. godine javilo se šest kandidata: Josip Defilipis iz Skradina, Dominik Baselli iz Cavtata, Ante Beloni iz Malog Lošinja, Jerko Lukšić iz Sutivana na Braču, Josip Buzolić iz Splita i Ivan Fantela iz Lastova. Za raspisivanje natječaja bila je potrebna dozvola Kotarskog poglavarstva, dok je izbor tajnika kojeg je predložilo općinsko Vijeće morao odobriti Zemaljski odbor. Takva je bila praksa i za prijem u službu općinskog liječnika.

Općinski se ured nalazio u nadogradnji nad konobom fratije ispod Pušćeta, podignutoj 1867. godine. Čini se da su u novogradnji postojale samo dvije prostorije: općinski ured i soba za sjednice općinskog Vijeća. Inventar općinske zgrade 1887. godine sastojao se od: tri pisaća stola, dvije police za knjige, jednog velikog stola, jedne velike i 23 manjih sjedalica, jednog pečata, dvije svijeće na petrolej, dvije mjere za sočivo, jednog drvenog križa i jedne slike Franje Josipa.

425 Iz nesređenog arhivskog fundusa općine Lastovo 1904.–1905. godine.

Načelnici Lastovske općine 1813.-1918.

1813.–1814.	Vicko (Krista) Kvestić (1756.–1820.)
1814.–1816.	Ivan (Antuna) Antica-Burluk (1762.–1851.)
1817.–1820.	Antun (Luke) Fulmisi-Jakas (1752.–1834.)
1829.–1834.	Antun (Ivana) Ostojić (1790.–1852.)
1835.–1844.	Kristo (Stjepana) Lucijanović (1805.–1886.)
1844.–1849.	Antun (Luke) Antićević (1793.–1881.)
1849.–1854.	Nikola (Ivana) Marićević (1803.–1871.)
1855.–1858.	Kristo (Stjepana) Lucijanović
1858.–1865.	Marin (Vicka) Kvestić (1793.–1880.)
1865.–1868.	Antun (Luke) Antićević
1868.–1871.	Nikola (Ivana) Marićević
1871.–1875.	Bartul (Nikole) Sangaleti-Ostojić (1828.–1896.)
1875.–1882.	Ivan (Antuna) Dražinić (1844.–1922.)
1883.–1886.	Nikola (Ivana) Fantela-Borovinić (1853.–1913.)
1887.–1891.	Ivan (Antuna) Dražinić
1891.–1894.	Nikola (Ivana) Fantela
1895.–1899.	Ivan (Antuna) Dražinić
1900.–1905.	Antun (Bartula) Sangaleti-Tonte (1858.–1939.)
1905.–	Dr. Antun (Antuna) Šantić-Čihoratić (1868.–)
1905.–1906.	Nikola (Ivana) Fantela
1906.–1918.	Ivan (Janko) (Antuna) Lucijanović (1875.–1952.)

Tajnici Lastovske općine

1829.–1847.	Ivan Hardalo
1847.–1853.	Nikola Ramadan
1854.–1855.	Michele Sellan
1855.–1856.	Stjepan Lipovac
1857.–1864.	Eugenio Spanić
1872.–	Stjepan Radovanović
1877.–1878.	Pavlović
1884.-1886.	Marković
1891.–	Stjepan Radovanović
1894.–1904.	Antun Dražinić
1905.–1912.	Ivan Fantela-Borovinić

Općinsko poslovanje

Općina je bila ograničena u financijskim sredstvima (iznijeli smo niz primjera u poglavlju o školstvu), a kao seoska općina i nije mogla mnogo učiniti, jer je njezin značaj vlasti bio periferan.

Prihodi općine sastojali su se uglavnom od:

1. najma Sušca,[426]
2. najma drugih otočića,
3. prireza,
4. takse stranih ribara, spužvara, takse za ribolov u općinskim vodama,
5. poljskih globa,
6. psetarine, kućarine (porez na pse, odnosno na kuću datu u najam),
7. odredbine za prodaju vina, za prodaju na javnim mjestima,
8. prodaje općinskih zemljišta,
9. dobiti od državnih obveznica,[427]
10. dobiti od glavnice datih zajmova.[428]

Porezni ured u Korčuli u cjelini je zadržavao prihode od različitih vidova poreza na račun učionskog doprinosa, bolničkih troškova i zemljarine. Godine 1872. zemljišni dohodak općine (*Rendita fondaria*) je iznosio: 5.102 fiorina, 26 karantana.

Glavna rashodna stavka općine odnosila se na osobne izdatke. Na teret općinskog budžeta bili su:

1. tajnik, s 37 fiorina mjesečne plaće (1891.); 108 kruna (1903.)
2. poslužitelj (čauš), s 8, 33 fiorina mjesečne plaće (1891.); 20 kruna (1900.)
3. primalja, s 15 fiorina mjesečne plaće (1891.); 30 kruna (1900.)
4. lugar, s 5 fiorina mjesečne plaće (1891.); 15 kruna (1903.)
5. liječnik, s 200 kruna mjesečne plaće (1901.); 233 krune (1903.)

Od 1896. godine općina plaća četiri pudara (poljara) (Kristo Škratulja, Marin Šagor, Antun Kuljenac, Marin Rešić) s po 8,33 fiorina mjesečno, odnosno sa 18,75 kruna mjesečno, i to od lipnja do listopada 1900. godine. Kasnije je općina plaćala dvojicu ili trojicu pudara, i to povremeno. Od 1902. godine općina počinje plaćati i cestara (Stjepana Ivelju) s 80 kruna godišnje.

426 U razdoblju od 1891. do 1900. godine najam Sušca je donosio u prosjeku dobit od 550 fiorina na godinu, a od 1900. do 1905. dobit od 1000 kruna godišnje. Sušac je bio iznajmljen općini Blato (1892.), Mati Kuzmaniću s Visa (1905.), Komižaninu Mardešiću, koji ga 1912. godine prepustio Splićaninu Karlu Šori.

427 Jedna obveznica na 400 fiorina od 1870. godine s 4,5 posto kamata, sedam obveznica po 100 fiorina s jednakom kamatom.

428 525 fiorina unajmljenih Jerku Kačiću, 117 fiorina Pavlu Givanoviću, 220 fiorina Baru Sangaletiju, 483 fiorina baštinicima †Paška Radovanovića, 1050 fiorina Ivanu Radovanoviću, sve uz kamatu od 5 i 6 posto.

Manji, ali stalni izdaci odnosili su se na kancelarijske i poštanske troškove, paušal školskom vijeću, troškove za novačenje (za najam broda, posadu i pratioca novaka jednom godišnje do Korčule i natrag), odvjetnike,[429] školski vrt,[430] i ribarsku stražu (za najam barke, putbine i dnevnice veslaćima). Povremeni izdaci odnosili su se i na isplate obrtnicima za razne obavljene radove, za nabavu i prijevoz materijala kod popravka mjesnih puteva, groblja, lokava itd., za podmirenje troškova prigodom nekih blagdana (svijeće za rasvjetu, vatromet, bengalska vatra, pucanje iz pušaka za blagdan Sv. Kuzme i Damjana te na Tjelovo, objed ronde (na carev-dan), za harambašinu zakletvu u Korčuli i nadzor vode (lokava) u ljetnim mjesecima itd.

Općina je od 1891. do 1903. godine sudjelovala s vrlo skromnim novčanim prilozima u podizanju Gundulićeva spomenika u Dubrovniku (33 fiorina, 1893.), Kanavelićeva spomenika (10 fiorina, 1898.), u pružanju pomoći postradalima na Braču (10 fiorina, 1896.) i Sinju (25 fiorina, 1893.).

Općinske su ovlasti bile vrlo ograničene. Kotarsko je poglavarstvo izdavalo putovnice, obrtničke dozvole, dozvole za sjeću drva, gradnju "klačina", uređenje grobnica..., izricalo je presude za poljske krađe, štete, zanemarivanje obveze pohađanja školske nastave... U Korčuli je bilo poglavarstvo, sud, katastar, porezni ured, školsko vijeće, bolnička blagajna, liječnik, odvjetnik... pa su ondje putovali pudari, stražari i harambaše na prisegu, vojni obveznici i mladići na novačenje, bolesnici na liječenje i liječničke preglede... Općinsko upraviteljstvo imalo je vlast nad poljarima, rondarima, nad javnom rabotom, a bilo je dužno da revno sprovodi uputstva i naređenja "više vlasti".

Službena općinska prepiska vodila se na talijanskom jeziku do 1883. godine, kada hrvatski jezik postaje službeni jezik ne samo u općini, već i u saboru i Zemaljskom odboru pokrajine. I općinski pečat, jednojezičan do 1871. godine (*Comune di Lagosta*), postao je dvojezičan (*Obćina Lastovska — Comune di Lagosta*), da bi konačno od 1896. bio opet jednojezičan: *Obćinsko Upraviteljstvo Lastovo*.

***

Zbog relativne udaljenosti od kopna, slabih ili nikakvih premetnih veza, Lastovo je i za vrijeme Austrije ostalo izolirano i za širu javnost skoro potpuno nepoznato. Izuzevši nekoliko skromnih priloga u tadašnjim časopisima ("Slovincu", "Zadarskoj smotri", "Manuale del Regno di Dalmazia"), koji su odškrinuli vrata lastovske povijesti i na čas rasvijetlili prirodne ljepote, običaje, jezik tog otoka, sva ostala pisana riječ bila je namijenjena uskom krugu ljudi. Istina, interes znanstvenih krugova za lastovske osebujnosti bio je znatan, ali se taj interes uglavnom ograničavao na usko polje

429 za prodaju Radovanovićeva imanja 1893. na račun duga, na parničke troškove s Hropićem 1901. zbog Pjevora, za pravo na "jus patronatus" nad dobrima otuđenih od strane dubrovačkog sjemeništa, za utok u svezi kršenja ribolova od strane viških ribara oko Sušca.

430 Isprva je bio unajmljen, a zatim je 1896. godine kupljen za 145 fioirina i ograđen.

istraživanja, shodno želji i potrebama pojedinog autora. Izostavimo li znanstvene priloge i dokumente u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) u Zagrebu, kao i priloge u školskim priručnicima povijesti i zemljopisa, prvi značajniji doprinos upoznavanju lastovske povijesti bilo je objavljivanje Statuta u Beču 1849. godine u prijepisu prof. Wenzela. Veliku zahvalu Lastovo duguje i Frani Radiću, koji je 1901. godine u izdanju JAZU objavio *Knjigu o uredbama i običajima Skupštine i občine otoka Lastova*, a u "Starohrvatskoj Prosvjeti" pisao o lastovskim spomenicima kulturne baštine.[431]

Dr. O. Keller sakupio je bogatu zoološku zbirku za bečki muzej; dr. E. Jirus 1878. godine botaničku zbirku za zagrebački kabinet; prof. Kolombatović ihtiološku zbirku za mnoge muzeje, a posebno 1901. godine za bečki muzej. U godinama 1909./1910. prof. dr. Forenbacher tri je puta zaredom posjetio Lastovo zbog proučavanja bogate otočke flore, čiji su rezultati objavljeni u Zagrebu 1911. godine u izdanju JAZU, Acta 185, pod naslovom "Otok Lastovo".

Prof. dr. Alessandro Martelli 1902. godine proučavao je geološko—geografske značajke otoka. Njegova vrijedna istraživanja objavljena su u Rimu 1902. godine.[432]

Prilog o Lastovu nalazimo i u bečkim novinama "Neue Freie Presse " od 15. rujna 1904. (V. Haardt), a slikar Leo Guerek je za proslavu tisućugodišnjice Budimpešte poslao na izložbu pejzaž Veljeg Laga (1895.), tvrdeći kako je taj predio jedan od najljepših i najidiličnih mjesta za odmor koji postoje u Dalmaciji.[433]

Liječnik dr. Ernest de Karajan na liječničkom je kongresu u Innsbrucku 1911. godine, zadivljen i iznenađen ljepotama otoka, Lastovo opisao sljedećim riječima: "Ovaj otok daleko smješten na pučini i skoro odvojen od svijeta, zbog bujne tropske vegetacije, vrlo blage klime i čistog zraka, strancu koji ga posjećuje pruža osjećaj neopisiva zadovoljstva. Otok, iako vulkanskog podrijetla, između strmih i šumom obraslih brežuljaka krije ravne udoline bogate plodnim humusom, u kojima izvrsno uspijevaju sve vrste povrća, a posebno loza od koje se dobiva izvrsno vino. Kod onog mirnog i radišnog stanovništva nailazi se na najsrdačnije gostoprimstvo, slično kao i u drugim izoliranim mjestima Dalmacije, pa tako dok si na Lastovu, nekadašnjem otoku nimfe Kalipso, imaš osjećaj kao da si se vratio u Homerovo doba".[434]

Govorni jezik lastovskog stanovništva zadržao je zbog vjekovne izoliranosti mnoge značajke paleoslavenskog jezika, pa su radi proučavanja tog rijetkog lingvističkog fenomena Lastovo posjetili i o jeziku Lastova pisali valjani slavisti ovoga doba.[435]

431 Vidi poglavlje "Statut". U "Starohrvatskoj Prosvjeti" Frano Radić je objavio: "Natpisi na Lastovu" (VII., sv. 1, Knin, 1903.), "o kolu sa zvončićima u župnoj crkvi Sv. Kuzme i Damjana" i o "crkvicama hrvatsko-romaničkog sloga na Lastovu" (VIII., sv. 1-2, Knin,1904.); i kao prvi upozorio na vrijednost starinske crkvice Sv. Luke na otoku Lastovu (I., sv. 4, Knin, 1895.)

432 A. Martelli, *Bollettino della Società Geografica Italiana*, fasc. III, Roma, 1902.

433 Prema pisanju prof. Lucijanovića u neobjavljenom manuskriptu o Lastovu.

434 "Hertzliche Refern Zeitung", 7, Wien 1912., str. 87.-88.

435 V. Oblak, *Der dialekt von Lastovo*, Archiv für slavische philologie, Berlin, 1894; — M. Kušar, *Glavne osobine lastovskog narječja*, Nastavni Vjesnik, Zagreb 1893., 319.-327.

Prof. Melko Lucijanović, nastojeći izvući iz anonimnosti rodni otok, pisao je o Lastovu i lastovskim običajima u raznim tadašnjim publikacijama, ali je sve ovo bilo malo za promicanje Lastova, koje je i prema Lucijanovićevom priznanju bilo slabo poznato i nakon Prvoga svjetskoga rata.[436]

436 O prof. Melku Lucijanoviću vidi u poglavlju Istaknuti Lastovci.

Ratne godine 1914.-1918.

Dana 29. lipnja 1914. načelnik Janko Licijanović uputio je župniku dopis sljedećeg sadržaja: "Jučer je u Sarajevu bio usmrćen nadvojvoda Franjo Ferdinand i vojvotkinja Hochenberg, stoga zbog sveopće žalosti moli se taj naslov da izvoli tu žalosnu vijest objaviti narodu te ga pozvati na svečane zadušnice, koje moli se da budu sutra ujutro u sat zgodni i za školsku djecu. Moli se izvjesiti zastave na po stijega".

Nitko nije naslućivao da će taj događaj uskovitlati Europu i da će označitit početak kraja Austro-Ugarske Monarhije. Mnogi su otočani bili odsutni: jedni u iseljeništvu, drugi na odsluženju vojnog roka u ratnoj mornarici, treći u školama ili na službi. Život se međutim, na otoku odvijao i dalje prema ustaljenom redu. Brodovi društva "Dalmatia" održavali su i dalje redovnu tjednu prugu[437]; seoska je blagajna i dalje primala štedne uloge, iako je život postajao sve skuplji, a vrijednost novca sve manja.

Realnost rata uvlačila se postupno u običnu svakodnevicu: pozivima kotarske komisije za mobilizaciju, vijestima iz okupirane Srbije i vijestima o pomorskim nesrećama.[438] Prvi val mobilizacije obuhvatio je muškarce rođene od 1878. do 1890. godine koji su se u pratnji načelnika morali javiti komisiji u Korčuli, odakle su ih upućivali u središta za obuku (Pula, Konjic).

Polja su ostavljena na brizi ženama i starijima. Vrlo rano raspisuje se i I. ratni zajam, a pojavljuju se i prve carske naredbe o primjeni kaznenih mjera kod podizanja cijena, skrivanja i preprodavanja robe po višim cijenama i sl. Pozivi stanovništvu na skupljanje suhih smokava, grožđa, bajama i sl. za ranjene vojnike, kao i pozivi na prikupljanje novčanih priloga za božićni dar vojnicima na ratištu (s Lastova je poslano 183 krune), uz naredbe o prijavljivanju zaliha žita, brašna, krumpira, o zamrzavanju novčanih uloga u štedionicama itd., bili su jasni znakovi krute realnosti ratnog stanja.

Ratna 1915. godina, ulaskom Italije u rat (24. svibnja 1915.) koja je odmah zaposjela Palagružu, donosi neposrednu opasnost otočkom stanovništvu. Dok je Austrija forsirala talijanski jezik u Dalmaciji, sada vlada poziva narod da se u slučaju iskrcavanja neprijatelja i traženja vojnih podataka, pravi nevještim u poznavanju tog jezika. U tu svrhu smatra uputnim da se skloni sve ono što bi moglo ukazivati da lokalno stanovništvo pozna talijanski jezik.

Na otoku se upostavlja vojna komanda s brzojavno-telegrafskom stanicom na Glavici, s vojnom posadom koju sačinjavaju vojnici pretežito mađarske nacional-

437 Dana 14. srpnja 1914. parobrodom Danubio stigla su iz Trsta četiri zvona naručena u Ljubljani kod ljevaonice Maxa Samassa s računom od 1617 kruna.

438 Dana 14. kolovoza 1914. brod "Baron Gautsch" Austrijskog Lloyda naletio je na minu u blizini Rovinja i potonuo. Tom se prilikom utopilo više stotina putnika, a među njima i oko 60 djece austrijskih časnika u službi u različitim mjestima srednjeg i južnog Jadrana. Djeca i žene vraćali su se kućama zbog izbijanja rata. Ova je pomorska nesreća izazvala posebnu pažnju na otoku, jer je kapetan Baron Gautscha Paolo Winter bio zaručen s Lastovkom Toninom (Ivana) Đivoje-Bastovom, koja je s roditeljima živjela u Trstu i s kojom se oženio 4. ožujka 1915. godine.

nosti. Uvodi se zamraćenje i zabrana zvonjenja prije i za vrijeme službe božje i provodi se "patriotsko sabiranje" metala, najprije bakra, a zatim mesinga, bronce, kositra, olova i aluminija (kuhinjsko posuđe). Primaju se i skupocjeni metali kao zlato, srebro, platina, osobito umjetnički predmeti i novac koji će se koristiti u dobrotvorne svrhe. Sve što ratna uprava bude dobila od naroda "pretočeno u novčani iznos koliko bude iznosila njihova vrijednost predat će ratnom opskrbnom uredu koji se brine za muževe koji stoje pred neprijateljem i za druge koji su se iz rata vratili manje sposobni za privredu", stoji u jednom proglasu. Uz ratni zajam, forsiraju se i razne druge akcije pod nazivom "zeleni križ", (otkup vunenih predmeta), "srebrni križ" (otkup metala), "crveni križ", akcije za uskrsni dar, božićni dar vojnicima itd. Dubrovački je okrug od 30. srpnja 1914. do 30. srpnja 1915. godine dao u ratni zajam 411.000 kruna, a u doprinos 190.000 kruna.

Crkvena uprava, da ne bi izostala iz ovih akcija, odlučuje ratnoj upravi predati četiri crkvena zvona i "konvertirati" (pretvoriti) u ratni zajam 2.000 kruna dobijenih od prodaje kućice Jozi Cvjetiši-Škripu.[439] Na srednjoj preslici crkve Sv. Kuzme i Damjana nalazila su se dva zvona nazvana "Podne" i "Vigilia". "Podne" je zvonilo za jutarnju i večernju "Zdravu Mariju", u podne, za večernju i za ukop. Na zapadnoj preslici bilo je zvono nazvano "Misa", a na istočnoj zvono "Škola". Sva četiri zvona zvonila bi, kako je već spomenuto, u slučaju nevremena (baraška) i to toliko dugo dok se nevera ne bi udaljila.

Ova odluka fabričerije da se četiri stara zvona ustupe ratnoj upravi, iako je, ipak, bila motivirana prispjećem novih zvona iz Ljubljane, i podignutim na crkvenim preslicama, izazvala je revolt mještana, koji su najviše žalili za glavnim zvonom "Podne". Anonimni oglas što je osvanuo na vratima crkve dočarava mjesne prilike i stav mještana.[440]

Unatoč svim naredbama i propisanim cijenama, živežne su namirnice svakim danom postajale sve skuplje, a "aprovizacija" nije uvijek bila u stanju ponuditi stanovništvu osnovne artikle: brašno, šećer i krumpir. Životni troškovi bili su peterostruko veći u odnosu na prethodno doba. Da bi se narodu podigao moral, slave se ratni uspjesi njemačke vojske na ruskoj fronti. Tako za zauzeće Lavova (23. lipnja 1915.) propisuje se tri dana slavlja, a za zauzeće Brest-Litowskog općina naređuje (29. kolovoza 1915.) da kuće moraju dva dana biti okićene zastavama. Osamdesetpeti rođendan cara Franja Josipa (18. kolovoza) slavi se na veliko, što nije bio slučaj godinu ranije (1914.), kada ratna situacija nije bila povoljna.

439 Tu je kućicu ranije kupila crkvena uprava (prodao ju je Jozin brat Antun) i to za potrebe crkve matice u slučaju njezina proširenja.

440 *Paroku Lastova na znanje — da ako god, i to kroz malo dan ne stavi kako se je misljelo naše staro zvono od Podne na mjesto, da se unj zvoni podne i zdrava marija i baraška, jer kako vidi parok i sam da više u ova neće da zvonu, nego u stare naše zvone; ako ga ne stavi odma, ova će nova zvona dolećet na piacu sva 4 u sto škriljak. Ovo je u ime debota svega Lastova, a ne da ima parok slušat jednu kozu amerikansku kako da on Lastovom zapovjeda; subito stavite staro zvono i tako će bit sikura ova nova, lastovac i dosta lastovac.*

Godine 1916. nije bilo poziva za dobrovoljni prilog ratnoj upravi; olovo i kositar morali su se ustupiti državi do 16. veljače (izuzimaju se predmeti umjetničke i povijesne vrijednosti). Domaćinstva su bila dužna predati komisiji posuđe za kuhanje (kotlove), posude za vodu (romjenče), pranje..., šipke od bakra, nikla, mesinga, bronce. Neodaziv naredbi povlačio je visoke novčane kazne. Propisuje se i obvezatna prijava žetve pšenice, raži, ječma, zobi, prosa i kukuruza, obvezatna prijava ulja, zabrana striženja ovaca izvan utvrđenog roka od 25 dana u lipnju, obvezna prijava vune, koja se za osobne potrebe može koristititi samo uz prethodnu dozvolu.

Kotarsko poglavarstvo poziva župnike neka upozore stanovništvo da u pismima koja šalju rođacima u Ameriku ne spominju skupoću "što amo vlada, kao ni nepovoljno gospodarsko stanje i oskudicu" (okružnica od 20. rujna 1916.). Zbog visokih troškova ishrane, gimnazija biskupskog sjemeništa u Dubrovniku u školskoj godini 1916./1917. nije otvorena.

Dana 20. srpnja 1916. godine slavila se 50. godišnjica bitke kod otoka Visa. Tom prigodom načelnik Lucijanović izdao je prigodni proglas:

> *Dne 20. tek. mjeseca spada spomendan 50-godišnjice Viške bitke gdje se je naša ratna mornarica za sve vijekove proslavila, obzirom na okolnost da se je Italija ponovno zaratila našom Monarhijom i to na izdajnički način prekršivši svoj saveznički ugovor samo da nam otme najljepše dijelove naše domovine a među koje spadaju i naši otoci; upravo zato ova obljetnica za svakog rodoljuba ima se smatrati kao narodna svečanost te se ima proslaviti na najdostojniji način davajući oduška osjećajima koje gaji i cijelo pučanstvo ove države radi pobjede nad najvećim neprijateljem naše Domovine.*
> *Taj dan nek se okite kuće zastavama, nek se doprinese što više u dobrotvorne svrhe i neka pučanstvo u što većem broju pristupi službi božjoj gdje će se vruće pomoliti za pobjedu našeg oružja u današnjem ratu proti našim neprijateljima i na slavu poginulih junaka koji su se hrabro borili za "Cara i Dom" i tim načinom najbolje iskazali svoju privrženost i odanost kao najvjerniji državljani.*

Početkom 1917. poziv u vojsku dobivaju mladići rođeni 1898. godine, kao i muškarci do 45 godina starosti, da bi se pri kraju godine za bojišnicu novačila i starija godišta (do 50 godina starosti).

Neizvjesnost i nesigurnost te strah od mešetara prisiljavali su stanovništvo da u kućama skrivaju zlatni kovani novac (deset, dvadeset, sto-krunaši), koji je za vrijeme rata spadao u kovinsku zakladu austrougarske banke, i da ga cijeni više od njegove nominalne vrijednosti, usprkos nastojanju države da ga se zamijeni banknotama. Uz zlatni novac u kući se drži i sitni srebrni novac, kao i novac od nikla i mjedi, iako država upozorava da se njime "ne može se toga više kupiti nego sa banknotama". Za niklovano zlato, dukate i strani zlatni novac državni otkupni uredi bili su spremni plaćati i veću cijenu od tržišne, ali većeg učinka nije bilo. Kad je seoska blagajna propala (1928.), mnogi su zadrugari rado optuživali ljude iz uprave da su za vrijeme rata papirnate banknote mijenjali za zlatni kovani novac, koji su zadržavali za sebe.

Za VI. ratni zajam (svibanj, 1917.) vlasti su se trudile objasniti narodu da umjesto čuvanja novčanih kovanica mogu s odgovarajućim banknotama datih u zajam dobiti 6 posto kamatnih interesa, jer "svaki uspjeli ratni zajam pruža sredstva da se rat dovede do konačne pobjede te pokazuje neprijatelju da austrijski narodi nepokolebljivo vjeruju u uspješan svršetak rata".

Uvozi se malo i to kada je prijeko potrebno, izvozi se još manje; tečaj austrijske valute sve više pada. Kotarsko poglavarstvo u svojoj okružnici od 19. veljače 1917. objašnjava da "štedjeti valja u potrošku onih proizvoda koji su sada skupi te ih nema u izobilju (mesa, brašna, masla, jaja, mlijeka, pamučnih tkanina, sukna, kože itd.), a ne u zaposlenju obrtnika i drugih". Oskudijeva se i u sredstvima za zaštitu vinove loze; modra se galica može dobiti samo nakon prijave broja čokota loze, dok sumpora uopće nema.

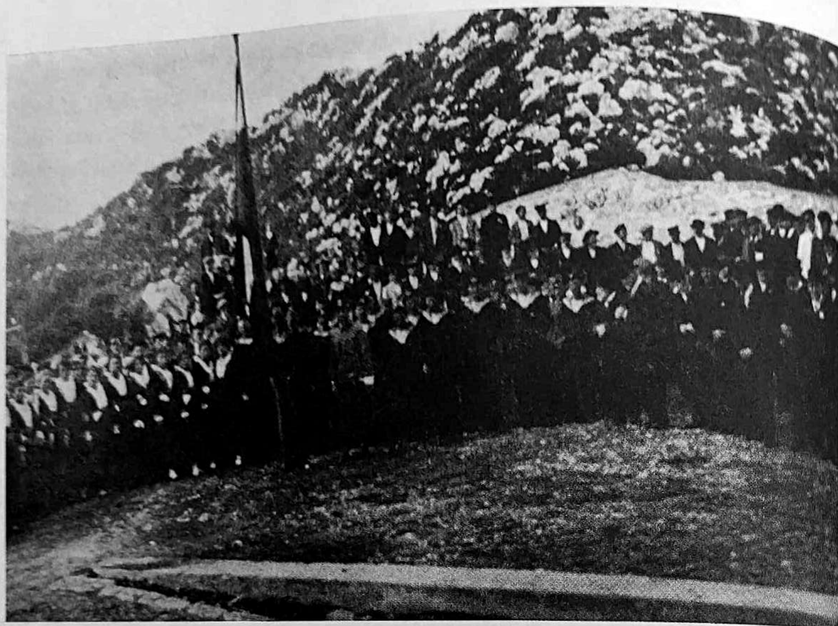
Na red je došao i otkup crkvenih kovinskih predmeta. Predmeti od bakra, mjedi, nikla, kositra koji nisu imali osobitu umjetničku vrijednost (što je trebalo da ocijeni ured u Splitu) morali su biti predani vlastima. Što se, pak, tiče crkvenih zvona, jedna je austrijska tvrtka imala zadatak obilaziti župe i rekvirirati zvona koja prema njezinoj ocjeni, nisu predstavljala izuzetnu umjetničku vrijednost. Tijekom rujna i listopada 1917. godine lastovskim je crkvama oduzeto devet zvona, dva svijećnjaka, jedan križ, sve kositrene cijevi orgulja. Jedino je najmanje zvono, koje je sakrio don Baro Antica, ostalo sačuvano.

Lastovo je u ovoj godini imalo i vatreno krštenje. Krajem 1917. godine četiri su francuska aviona zasuli bombama glavicu brijega Sv. Lucije, a neke od tih bombi pale su i u naselje oko gustjerne Šoljanića-Kuca. Francuski su se vojnici iskrcali u Portorusu ispod svjetionika te su se kod "lanterniste" Vlaha Barbića raspitivali o brojnom stanju i o rasporedu vojnih snaga na otoku. Talijani su se, pak, iskrcali u luku Mihajla i pritom zapucali u "toretu" i "pontin". Stražari koji su se nalazili u magazinu Dimitrija uspjeli su pobjeći, a oni koje su zatekli u spavanju talijanski su vojnici uhvatili i odveli u Italiju (Vicko Antićević-Fule i drugi).

Zanimljivo je navesti kako je u ovoj godini važilo ljetno vrijeme; u travnju kazaljke na satovima su pomaknute jedan sat naprijed, a u rujnu su vraćene.

Tijekom zadnje ratne godine (1918.), na bojišnicu se upućuju mladići rođeni 1899. godine. U svibnju je raspisan zadnji, VIII. ratni zajam. Namjesnik Attems zahtijevao je da se na zajmu mora inzistirati kod takozvanih ratnih trgovaca, koji su zbog uspješnih poslova stekli obilat imetak, i veleposjednika, "koji nisu do sada učestvovali u onom razmjeru što se od njih morao očekivati". Attems je sa žaljenjem konstatirao kako su mali posjednici i težaci "pokazali neku neljubav prema vrijednosim papirima i neka kriva mišljenja protiv ratnih zajmova", dok zadružni, kreditni i štedionični zavodi, "nijesu se do sada odazvali u onoj mjeri kojoj su se nadali nadležni faktori prebacivanjem vlastitih sredstava, uplivom na svoje ulagače da se barem jedan dio uložaka pretvori u ratni zajam."[441]

441 Za VIII. ratni zajam upisano je i 1000 fiorina ostavljenih od pokojnog biskupa Antuna Gjivoje lastovskoj dobrotvornosti.

Jedno od protestnih okupljanja mještana i austrijskih mornara protiv talijanske okupacije u studenome 1918.

Otpor prema mjerama službene vlasti očit je kod svih slojeva pučanstva. Osjeća se da se Austriji bliži kraj. Vojnici prekoračuju dane dopusta, dezertiraju, a narod prikriva bjegunce. Vlasti prijete i najstrožim kaznama. Pred jematvu dopušta se pravljenje malog vina, a za nabavu šećera potrebno je bilo prijaviti broj članova domaćinstva i količinu malog vina koja se želi proizvesti.

Za kroniku ovih godina potrebno je zabilježiti da su 27. lipnja na Lastovo stigle sestre trećoretkinje, koje će se zadržati tek nekoliko godina. U srpnju upućena je i molba da se oduzeta crkvena zvona vrate, ali bez uspjeha.

Svršetak rata stigao je neočekivano. Vjesnik mira bio je francuski zrakoplov koji je kružeći iznad Lastova zasuo naselje letcima i donio prvu vijest o prestanku neprijateljstava. Tog istog dana (4. studenoga), kotarsko je poglavarstvo uputilo općini proglas Narodnog Vijeća iz Zagreba da sve oružane postaje i organi vlasti imaju vršiti i nadalje svoju službu prema dosadašnjim propisima u službi nove države Jugoslavije, sve dok ne stignu nove zapovjedi.

Nove zapovjedi nisu više stigle, jer su se tomu ispriječili talijanski vojnici koji su se iskrcali u luci Mihajla. Oni su od vojnih i civilnih državnih struktura zatekli: Vojničko zapovjedništvo na Glavici, oružničku postaju, općinsku administraciju, financijsko-carinsko izloženstvo, trorazrednu mješovitu osnovnu školu i poštansko-brzojavni ured.[442]

442 Svi referentni podaci za ratno razdoblje uzeti su iz arhive župskog ureda, fasc. 1914., 1915., 1916., 1917., 1918.

TALIJANSKA OKUPACIJA LASTOVA[443] (4. XI. 1918. — 12. XI. 1920.)

Italija je 1915. godine kao uvjet pristupanju silama Antante zahtijavala od saveznika Velike Britanije, Francuske i carske Rusije teritorijalne ustupke u Južnom Tirolu, Istri i Dalmaciji, što su joj saveznici tajnim ugovorom u Londonu 25. travnja 1915. i odobrili. Na temelju ugovora, prema kojem je Italija smatrala da je stekla pravo na Istru, Zadar, Šibenik sa zaleđem i jadranske otoke, talijanski su se vojnici, nakon raspada Austrije, iskrcali na ta područja.

Planovi i tajni sporazumi saveznika bili su sasvim nepoznati narodu Dalmacije, pa i samoj vojnoj vlasti, tako da je dolazak Talijana na Lastovu bio neočekivan i iznenađujući događaj. To se razabire iz naređenja i upustava što su ih zapovjedništva odaslala mjesnim vlastima na Lastovu prije no što su Talijani okupirali otok.

Čini se da je na Lastovu bio aktivan odbor Narodnog vijeća koji je radio na priključenju Lastova novoj državi, Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, (predsjednik prof. Melko Lucijanović). Naime, 28. listopada 1918. vojni odsjek Zemaljske vlade u Zagrebu raspustio je otočko zapovjedništvo i naredio da se sva njegova oprema s dokumentima preda Narodnom odboru radi pohrane na sigurno mjesto. Isti odbor zatražio je pomoć vrhovnog zapovjedništva srpske vojske, koja mu je preko dubrovačkog zapovjedništva priopćila da će udovoljiti traženju Lastovaca i da će poslati jedan odred srpske vojske čim vojska stigne u Sarajevo.

Dana 3. studenoga 1918. i zapovjedništvo jugoslavenske ratne mornarice u Dubrovniku, u brzojavu naslovljenom "Mornaričkoj telegrafskoj stanici Glavica", naredilo je da se u izvidničkoj službi zadrže Jugoslaveni i Lastovci, da se s nejugo-

443 Ovo je prvi pokušaj da se dâ jedan sintetički pregled lastovske povijesti za vrijeme talijanske okupacije i uprave, kakav je uostalom dat i za razdoblje austrijske vladavine. Za ovaj su rad korišteni samo djelomični izvori koji su bili pristupačni (školska arhiva, arhiva župskog ureda te malobrojni i nepotpuni dokumenti iz općinske arhive koji su, začudo, ostali sačuvani), a to se odnosi i za austrijsko i talijansko razdoblje lastovske povijesti.

slavenskim telegrafistima sačini ugovor, a da se ostali mornari opskrbe hranom do prve prilike za odlazak. Što se tiče vojne opreme, naredba je bila da se vojna oprema pohrani na Glavici i da se organizira signalna služba s Velom Lukom.

I u sjećanjima očevidaca na dolazak Talijana na Lastovo izvire iznenađenje i nevjerica. To potvrđuju i riječi Lastovca Antuna Glumca, aktivnog austrijskog vojnika sa službom na Glavici, koji se sjeća tog događaja:[444]

Talijani su krajem desetog mjeseca (oko Svih Svetih) 1918. god. iz pravca Vele Luke doplovili sa tri ratna broda (torpiljarke) do Sv. Mihovila i usidrili se na 200-300 metara od obale. Tog jutra, pošto sam spavao kod kuće, ustao sam nešto kasnije i zapazio neko komešanje na Glavici. Ne sluteći što bi to moglo biti, uputio sam se u pravcu Pjevora gdje sam sreo tadašnjeg načelnika općine Janka Lucijanovića koji mi je saopćio da je pala Austrija i da nam dolazi Francuzi u posjete. Tom prilikom me zamolio da pođem kod Marije, žene Antića Nikolića (Mikulića) da uzmem kod nje hrvatsku trobojnicu i da dođem na Pontin (vidikovac) *odakle bi mahanjem hrvatskom zastavom pozdravili tobožnje francuske brodove. Kad smo to obavili, ja sam se s prijateljem Antunom Karlovićem uputio u pravcu Sv. Mihovila, a za nama ubrzanim korakom hodao je komandant otoka Rikard Zaccaria koji nas je do Mihovila i pretekao. Stigavši do crkvice Sv. Mihovila i utvrdivši dalekozorom da usidreni brodovi nisu francuski, munjevito je reagirao na način da je povišenim glasom nastojao obavjestiti posade na Galvici i Gornjem Pjevoru (iza kuće Ivuše Škratulje) gdje su bili smješteni topovi odnosno teški mitraljezi. Pošto je utvrdio da posade nisu pokazivale nikakvu zainteresiranost na nastalu situaciju stao ih je psovati. U međuvremenu, u Mihovil je došao austrijski časnik talijanske narodnosti po imenu Marcello Scarel.*

Kad su ga Talijani opazili doplovili su sa jednim motornim čamcem do obale i s njime uspostavili prvi kontakt. Tek nakon toga prihvatio je komandant Zaccaria poziv Talijana da posjeti njihov ratni brod i tamo se zadržao oko pola sata. Nakon toga Talijani su isplovili poručivši prethodno da će do tri dana stići do Lastova brod "San Marco" s većom količinom hrane. I zaista, poslije tri dana doplovio je talijanski brod "San Marco" i usidrio se na poziciji između Sv. Mihovila i Bijelog rata da ne bi postao metom izravnog gađanja baterija sa Glavice ili mitraljeza sa Gornjeg Pjevora, ukoliko bi došlo do kakvog nesporazuma ili sukoba.

Sa "San Marcom", pored veće količine dopremljene hrane, došao je i jedan kontingent talijanske pješadije koji se je mirno iskrcao u Lučici, i smjestio u barake i pod šatore u tom malom pristaništu. Sa dovezenim mulama hrana i oprema prevezena je do magazina Lučice i tamo smještena.

444 Zahvalnost dugujem gospodinu Antunu Ortiki, bivšem tajniku Skupštine općine Lastovo, koji mi je stavio na uvid svoju dokumentaciju koja se odnosi na zbivanja u studenome 1918., kao i njegov zapisnik iz 1966. o razgovoru s gospodinom Antunom Glumcem o dolasku Talijana.

I sjećanje jednog mlađeg očevica ne odstupa sadržajno od prvog kazivanja:

Na vijest da se otoku približavaju neki brodovi, upravitelj škole Miho Luketa sakupio je nas školsku djecu i pod parolom "idemo sačekati naše" odveo nas preko Pjevora do Sv. Mihovila. Iz grupe vojnika koji su stražarili poviše "Pontina" izdvojio se jedan vojnik i pridružio nam se, noseći veliku hrvatsku zastavu. Stigavši u Mihajla, vojnik se popeo na "Veliki mul" i stao mahati tom zastavom brodovima koji su se bili usidrili nedaleko od obale. Zatim je jedan motorni čamac pristupio obali i iz čamca su se iskrcali talijanski oficiri. Ugledavši Talijane, vojnik preplašen pobjegne sa zastavom, a učitelj je bio iznenađen i uzbuđen. Pored nas na obali je bilo i dvoje-troje naših mještana.

Talijanski vojnici koji su se 3 ili 4. rujna 1918., predvođeni poručnikom Carbonijem, potporučnikom Bavierom i vojnim liječnikom poručnikom Pizzuttijem, iskrcali iz vojnog broda "San Marco" u Lučici, bili su iz sastava drugog bataljuna 16. pješadijske regimente 138. pješadijske brigade "Barletta", koja je imala zadatak uspostaviti talijansku okupacijsku vlast nad Korčulanskim otočjem (*isole Curzolane*): Hvarom, Korčulom, Lastovom i Mljetom.[445]

Da bi se narodu prikazali kao oslobodioci, Talijani su narodu dijelili hranu, ali je akcija, zbog vrlo slabog odaziva, u začetku propala. I sljedeća je akcija razvoza hrane po kućama, usprkos prisutnoj gladi, uz neke izuzetke, također radi bojkota završila potpunim neuspjehom.

U nastaloj situaciji bezvlašća, odnosno dvovlašća, austrijska posada osnovala je vojni odbor u sastavu poručnika dr. Srećka Zanelle,[446] Iva Hropića, Petra Carevića, kontea Fanfonje, Stipe Tomašića i Nika Lukinovića, kojemu se povjerava zaštita interesa nove jugoslavenske države i interesa vojnika i civila na Lastovu. Tom činu na Pjevoru 6. studenoga 1918. prisustvovalo je više od 40 vojnih lica koji su se u znak podrške odboru i potpisali.

Sanitetski poručnik dr. S. Zanella, koji se od lipnja 1916. nalazio u vojnoj službi na Lastovu i kao liječnik bio na usluzi stanovništvu, izabran je za čelnika tog odbora. Poručnik Zanella, uz sudjelovanje civilne vlasti i najšireg sloja stanovništva, nastoji tijekom studenoga protestnim zborovima i pismenim zahtjevima dokazati pravo Lastova da se ujedinjeno s Hrvatskom priključi novoosnovanoj državi Kraljevini SHS.

Očito u tom nastojanju ni Lastovo ni poručnik Zanella nisu uspjeli. Dana 27. studenoga 1918. talijanski komandant garnizona Durante obavještava Zanellu da nijedno lice bivše Austro-Ugarske države ne smije nositi vojnu odoru ni posjedovati oružje. Istog dana dr. Zanella predaje Narodnom odboru (prof. Lucijanoviću) inventar

445 Od jadranskih otoka koji su prema Londonskom sporazumu trebali pripasti Italiji bli su izuzeti otoci: Krk, Rab, Prvić, Grgur, Goli u gornjem Jadranu, Veliki i Mali Drvenik, Šolta, Čiovo, Brač u srednjem Jadranu te Jakljan i Koločep u južnom Jadranu.

446 Dr. Srećko Zanella kasnije je postao docent Medicinskog fakulteta u Zagrebu.

Laga, Glavice, Lanterne, baraka, izvidne stanice i prepisku nastalu za vrijeme zapovjedništva. Dana 30. studenoga Zanella napušta Lastovo i tom ga prigodom načelnik općine i predsjednik Narodnog odbora (Janko i prof. Melko Lucijanović) zadužuju da bude njihov opunomoćenik kod Zemaljske vlade i izvjestitelj lastovskih prilika.

Krajem studenoga, pješaštvo talijanske vojske napušta Lastovo, a mornarica ostaje.

Za vojnog guvernera Dalmacije postavljen je viceadmiral E. Millo sa sjedištem u Zadru, kojemu je podređeno i vojno zapovjedništvo Korčulanskog otočja.

Za potrebe zapovjedništva vojnog garnizona u Lastovu, Talijani djelomično rekviriraju kuću na Počivalu, što ju je crkvi darovala pok. Marija Garbini, iz koje su iselili poštanski ured. Na Glavici smještaju dio vojne posade, a u crkvi Sv. Vlaha na Gornjem Pjevoru poljsku radiostanicu.

Raniji (austrijski) državni aparat ostao je djelatan do ožujka 1919. godine, kada nastupaju i prve promjene. Umjesto žandarmerijske stanice uspostavlja se karabinjerska stanica u ispražnjeni stan školskog upravitelja i u učionicu I. razreda pučke škole, smještenih u kući Mihanovića na Počivalu. Na mjesto načelnika općine Janka Lucijanovića postavljen je povjerenik (*gerente*) Civilnog Komesarijata u Korčuli potporučnik Eligno Fagnola, iz sastava mjesnog vojnog garnizona. Dana 12. veljače 1919. dr. Moskovita je kao civilni komesar zamijenio austrijskog kotarskog poglavara u Korčuli.

U poštanski ured dolazi Vicko (Cenco) (Vicka) Dimitri, dok školski upravitelj Miho Luketa u ožujku 1919. napušta Lastovo i upravu škole prepušta učiteljici Katici Bete.

Pored župskog upravitelja don Bara Antice-Macana i njegova pomoćnika don Nikole Fantelu-seniora († 1944.) na Lastovu još borave svećenici don Antun (Kuzme) Glumac (1874.-1961.), don Pero (Antuna) Šantić-Čihoratić (o. Izidor Šantić, 1871.-), don Antun (Antuna) Šoljanić (o. Pavlino Šoljanić, 1881.-) i don Nikola (Nikole) Fantela-junior (1886.-1955.).

Kao i u ostalim dalmatinskim mjestima, tako i na Lastovu, Talijani ustrajno nastavljaju dijeljenjem hrane (posebno brašna) stanovništvu koje, iako izgladnjelo, i dalje zazire od ucjenjivačkog dara. Shvativši da im ne ide u prilog nikakav sukob na nacionalnoj osnovi s lokalnim stanovništvom, ipak sprovode mjere koje će im omogućiti potpunu kontrolu nad javnim životom mjesta. Tako je jedna od prvih mjera guvernera Milla bila naredba o zabrani okupljanja stanovništva bez prethodne dozvole.[447] Dozvolu za okupljanje na zborovima ili procesijama moglo je izdati vojno zapovjedništvo, no samo u slučaju ako bi organizator preuzeo odgovornost za red i mir.

Lastovci, za koje je i sam prof. Alessandro Martelli[448] kazao (1902.) da su u potpunosti slavenske nacionalnosti, vrlo su kritički gledali na poteze talijanskih okupatora, koji su ih udaljavali od davne želje za priključenjem hrvatskoj matici.

447 Naredba vojnog guvernatorata br. 5 od 10. veljače 1919.

448 Vidi bilješku 432.

Neutvrđenog dana tijekom ožujka ili travnja 1919. narod je, predvođen netom blagoslovljenim hrvatskim barjakom koji je nosio Luka Šarić-Bežde, krenuo nakon velike mise prema Pjevoru. Tamo je upriličen protestni zbor, na kojem je sudjelovalo skoro cijelo Lastovo (školska djeca, djevojke i žene u narodnoj nošnji, staro i mlado). Hrvatski barjak bio je postavljen na Forteci, nasuprot talijanskom na Glavici. Klicalo se priključenju matici hrvatskoj uz pjevanje rodoljubnih pjesama (*Oj slavenska mati...* i drugih). Očito, manifestacija nije bila odobrena, jer je organizator don Antun Glumac u skladu s guvernerovom naredbom od 10. veljače povukao konsekvence. Bio je uhićen i interniran.[449] Javio se iz mjesta Ghilazza (Cagliari-Sardegna) župniku Kanfanara u Istri, koji je 9. travnja 1919. obavijestio don Bara Anticu s molbom da prenese poruku don Glumčevoj rodbini o potrebi za financijskom pomoći.

Vojno zapovjedništvo na čelu s kapetanom Arcidiaconom Cosimom izdalo je, doduše, dozvolu za procesije što su se održale 15. i 16. kolovoza te 8. rujna (blagdani Velike Gospe, Sv. Roka i Male Gospe). Organizator (molitelj) je i taj put morao snositi svu odgovornost u slučaju narušavanja reda i mira.

Tijekom svibnja, i ostatak kuće koju je udova Garbini darovala crkvi rekviriran je za potrebe vojnog zapovjedništva. Na katu su ostali uredi zapovjedništva, suteren se preuredio u časničku kuhinju i menzu, a u podrumu je napravljeno skladište hrane.

U međuvremenu, demobilizirani vojnici vratili su se kućama i taj povratak mlađeg svijeta unio je živost u naselje, ali i donio glavobolje talijanskoj vlasti, koja nastoji održati *status quo* u pogledu službenog jezika, općinskog pečata, škole, pošte. Čak je bila voljna sudjelovati i u akciji ovrhe (*pinjure*) što ju je odredio korčulanski porezni ured protiv onih poreznih dužnika koji su bili "zaboravili" platiti porez za 1918. godinu.

U drugoj polovici 1919. godine u Parizu započela je s radom Mirovna konferencija, na kojoj je sudjelovala i jugoslavenska delegacija. Odlučno odbijanje Thomasa Woodrowa Wilsona, predsjednika SAD, da prizna valjanost Londonskog sporazuma, prema kojem je Italija polagala pravo na Istru i Dalmaciju, dovelo je do toga da se talijansko-jugoslavenski spor oko određivanja državnih granica prenio na izravne pregovore između zainteresiranih strana. To je bio povod da se grupa lastovskih rodoljuba (svećenici don Baro Antica, don Pero Šantić, don Antun Glumac, don Antun Šoljanić, te Ivo Hropić i Baro Antica, tadašnji student medicine) čvršće organizira, nastojeći pomoću protestnih pisama, potpisnih lista i osobnih veza (prvenstveno s Franjom Cvjetišom, suradnikom dr. Ante Trumbića) spriječiti pripajanje Lastova Italiji.[450] Grupa je 1. listopada 1919. bila uhićena i pritvorena (izuzev v. d. župnika).

449 Prema usmenom kazivanju sudionika, don Antun je prilikom blagoslova u crkvi kazao i ovo: "Neka Bog blagoslovi sve okrunjene glave i nek se svatko vrati na svoju parcelu", što je bila očita aluzija na talijanske okupatore, radi koje je bio interniran.

450 Tako to prenosi dr. Baro Antica-Macan u neobjavljenim memoarima koji su u posjedu njegova sina Antuna.

Nakon nekoliko dana pritvora grupa je oslobođena; don Pero Šantić i don Antun Glumac[451] otputovali su u Orebić, a koji dan kasnije i Baro Antica i Ivo Hropić.

Žestoko opiranje hrvatske javnosti Londonskom sporazumu, najviše se odrazilo ondje gdje je stanovništvo bilo neposredno ugroženo i gdje su namjere okupatorske vojske bile svima jasne. Skladište talijanske hrane u kući obitelji Škratulja (Ivuše) na Gornjem Pjevoru jedne je noći planulo, učenici su bojkotirali školsku nastavu prema preporuci roditelja, bojkot svega onoga što je talijansko se nastavlja. U društvu Sv. Jeronima učlanjeno je 73 osobe koje dobivaju i čitaju narodno štivo. S druge strane, talijanska uprava povlači jednojezične službene pečate i uvodi dvojezične (Občina Lastovska — Comune di Lagosta; Lastovo — Lagosta, na poštanskim žigovima), dovlači na odgovorne funkcije korčulanske autonomaše-optante: Mitru Dimitrija (1863.–1921.) za općinskog komesara, Mihu Depola za općinskog sekretara. Narodu se pokušava dodvoriti raspodjelom odjevnih predmeta i novčanim prilozima siromašnijem stanovništvu.

Sporna teritorijalna i pogranična pitanja koja su postojala između Kraljevine SHS i kraljevine Italije riješena su ugovorom potpisanim u Rapallu (Italija), u palači Bartula Mihanovića 12. studenoga 1920. Prema tom ugovoru Istra je pripala Italiji, a priključeni su joj grad Zadar s neposrednim zaleđem, otoci Cres, Lošinj sa Suskom (Sansegom) i Unijom, Lastovo sa Sušcem i Palagružom. Riječki kotar s Rijekom ostao je nezavisan. Talijanima u Kraljevini SHS priznato je pravo da u roku od jedne godine mogu optirati za talijansko državljanstvo bez obveze iseljenja. Zajamčeno im je pravo upotrebe talijanskog jezika i slobodnog vjeroispovijedanja.

Činjenica je da Lastovo nije pripalo Italiji radi etničkih, već prvenstveno strategijskih i gospodarskih razloga (ribolov), a, čini se, da je u nastaloj trampi zamijenjeno s Visom, kojeg su Talijani izričito tražili, a kojeg Trumbić nije htio ustupiti, budući da je Vis bio njegov izborni kotar.

Odmah po završetku rata, počela se Europom širiti virusna gripa (influenza), tzv. "španjola", koja je za čas poprimila karakteristiku pandemije i statistički pokosila više žrtava negoli sve bitke Prvoga svjetskoga rata. Nije mimoišla ni Lastovo 1920. godine. Tijekom proljeća zbog širenja gripe, zatvara se pučka škola, a u matici umrlih za 1920. godinu unesena su imena 40 osoba[452] (u Blatu 105) što u odnosu na prethodnu godinu (24) predstavlja 80 posto uvećani mortalitet.[453]

U 1919. godini obavljen je rekordan broj vjenčanja — 28; petorica ženika bili su stranci.

Nastojanje da se pronađu oduzeta lastovska zvona i ponovno vrate na "kampanjel" Sv. Kuzme i Damjana nije urodilo plodom.[454]

---

451 Don Antun Glumac završio je u Kaliforniji, u San Pedru.

452 Od mlađeg svijeta umrli su Ambrozi (Ivana) Gjivoje-Ale, 30. godina; Ivo (Antuna) Gjivoje-Ale, 21 godina (sa stanom u Dubrovniku); Kata Frlan (žena Antuna Antice Brluka), 45 godina; Kata Glumac (žena Ivana Ivelje Mrtinovića), 45 godina; Kata Ortika (žena Kuzme Antićevića), 50 godina te njezin sin Andrija, 20 godina.

453 Vidi grafikon u poglavlju Zdravstvo.

454 Austrija je u srpnju 1919. bila vratila nekoliko oduzetih zvona dalmatnskim crkvama, ali među dvadeset vraćenih i pohranjenih u Metkoviću nije bilo lastovskih.

LASTOVO U SKLOPU KRALJEVINE ITALIJE (12. XI. 1920. — 8. IX. 1943.)

Prva dekada Talijana

Rapalski je ugovor potpisan u korist Italije i uz punu podršku Francuske i Velike Britanije. Vijest da je Lastovo Rapalskim ugovorom priključeno Italiji, izazvala je bijes stanovništva; u mnogim su se kućama grizle usne, a iz mnogih su očiju potekle suze žalosnice. Drugdje po Dalmaciji bilo je manjinskih grupa koje su u Rapalskom ugovoru vidjele izdajstvo talijanskih interesa u Dalmaciji i nesposobnost talijanskih pregovarača.

Na temelju aneksije Lastova Kraljevini Italiji, civilni je komesarijat u Zadru, naredbom broj 240. od 12. siječnja 1921. godine uvrstio općinu Lastovo u politički kotar Zadra (*Al distretto politico di Zara*).

U ožujku 1921. godine na Lastovu je ukinuto vojno zapovjedništvo (poručnik F. Carbone) i civilni poslovi prelaze u nadležnost općine. U sjedištu zapovjedništva (u župnoj kući što ju je darovala Marija Garbini) useljavaju se karabinjeri.

Don Niko Fantela senior, koji je vršio službu pomoćnika župnika, a od 1. prosinca 1920. do 30. lipnja 1921. i upravljao župom radi odsutnosti don Bara Antice, u nemogućnosti da stanuje u župnoj kući koju su bili zauzeli karabinjeri, početkom rujna odseljava se s Lastova.[455] Don Antun Soljanić, također, odseljava s Lastova,[456] a Lastovo napušta odnosno na Lastovo se ne vraća i najveći broj domaće "inteligencije" školovane prije rata. Kada je bila najpotrebnija, nije je bilo. I Antun (Toni) Fantela, student prava i posrednik između Lastovaca i Talijana, jamačno nezadovoljan zbog imenovanja starog Mitre Dimitrija za općinskog komesara, a po nagovoru don Nikole Fantele, napušta Lastovo i preuzima jugoslavensko državljanstvo.

---

455 Don Niko Fantela senior se nakon kapitulacije Italije vratio na Lastovo. Prema naređenju Ivana Morđina, sekretara pokrajinskog partijskog Komiteta, u veljači 1944. godine bio je uhićen i nakon zlostavljanja na putu za Dubrovnik 8. veljače mučki su ga ubili partizani.

456 Don Antun Soljanić bio je u Brelima dugogodišnji župnik. Župljani zahvalni za njegova dobra djela, podigli su mu bistu.

S druge strane, mnogi iz područja koja su ostala u sastavu Kraljevine SHS, koristeći klauzulu iz Rapalskog ugovora, optiraju za talijansko državljanstvo i iseljavaju. Primjerice, u gradu Korčuli autonomaši su imali glavnu riječ do 1884. godine, od kada je njihov politički utjecaj počeo naglo slabiti. Prema statistici, 1880. godine na 2120 stanovnika njih 472 su se deklarirali Talijanima, a 1910. godine njih 416.[457] Upravo s Korčule potječe najveći broj optanata, koji su se travnja 1921. godine doselili na Lastovo. Među novodošlima bilo je i obrtnika, pa se Lastovo u tom pogledu obogaćuje, ali njihov dolazak iziskuje i dodatni napor da bi ih se stambeno i materijalno zbrinulo. Prema potrebi službe, u potrazi za zaposlenjem na Lastovo dolaze i Talijani s druge strane Jadrana (karabinjeri, finance, službenici, vojna lica, obrtnici, trgovci itd.) pa se odjednom etnička homogenost otočkog stanovništva razvodnjava i pojavljuju se konfliktne situacije na etničkoj osnovi, koje nije teško shvatiti.

Dana 3. lipnja 1921. umro je općinski povjerenik Dimitri, a naslijedio ga je dr. Pizzutti.

Talijanska je vlast za najopasnije protivnike svojih interesa držala "mjesne popove": don Bara Anticu, don Nika Fantelu juniora, don Antuna Soljanića (dok je bio na Lastovu) i msgr. Bartula Fantelu, dubrovačkog kanonika, držeći ih glavnim pokretačima svih antitalijanskih manifestacija. Da su ti hrvatsvom zadojeni svećenici bili trn u oku nove vlasti, govore mnogi primjeri. Civilni Komesarijat iz Zadra u dopisu župnom uredu, koji mu je bio dostavio popis mladića rođenih 1901. i 1902. godine, na hrvatskom jeziku piše: "Budući da je župnik kao javni službenik dužan odgovoriti na talijanskom jeziku, za ovaj put Kr. Civilni Komesarijat to oprašta, ali u slučaju da se to isto ubuduće ponovi, bit će prisiljen poduzeti disciplinske mjere". Iste godine (12. studenoga) Kotarsko poglavarstvo Zadar obavijestilo je župski ured da više neće tolerirati njihove dokumente u kojima je Korčula označena kao politički kotar Lastova. "Ako se pak i dalje bude sprovodila takva praksa koja ne odgovara činjeničnom stanju, Civilni će je Komesarijat smatrati političkim činom uperenim protiv Italije i u tom slučaju odgovorni neka prepišu sebi mjere koje će se poduzeti protiv njih za takav neprijateljski čin".[458]

U isto vrijeme i uprava osnovne škole vraća župskom uredu spisak školskih obveznika, jer nije napisan "in lingua dello stato", dok općinski povjerenik Pizzutti za rođendan kralja Vittorija Emanuela zahtijeva da se reče svečana misa s "Te Deum" i da se pozovu vlast i školska djeca.

Odlaskom talijanske vojske s Korčule (travanj, 1921.) kotarski je sud premješten na Lastovo. Za suca je postavljen Diodato Lisizza (Božo Lisica), optant iz Bibinja.

Natpisi i službeni pečati državnih ureda u drugoj polovici 1921. godine isključivo su jednojezični: Comune di Lagosta, Scuola Elementare promiscua Lagosta, Giudizzio distrettuale Lagosta itd.

457 M. Gjivoje, *Otok Korčula*, II izdanje str. 67.-68..

458 Župski arhiv, Lastovo. fasc. 1921. godine.

Godine 1922. fašistička je stranka prigrabila vlast u Italiji, a njezin vođa Mussolini postao je predsjenikom vlade (Marš na Rim 28. listopada 1922.). Fašistički pokret počeo se širiti po završetku rata, a jedan od ciljeva bio je povratiti naciji staru rimsku slavu. Ondje gdje je smatrao da ima pravo ponovno nametnuti rimsku civilizaciju, Mussolini se držao povijesno pozvanim povratiti u krilo Domovine ona područja koja su joj nekada pripadala i očistiti ih od stranog etničkog balasta. U postizanju svog cilja, fašistička se stranka služila posebnim metodama: od kićenih odora, masovnih parada i "adunata" (zborova) do "manganella" (palice) i ricinusa. Aktivnost u suzbijanju legitimnih prava hrvatskog življa uzimala se kao najvredniji dokaz privrženosti pokretu.

I na Lastovu je fašistička stranka sticala svoje sljedbenike. Cijenjeni su bili "prvoborci" (*fascisti della prima ora*), škvadristi, tj. članovi pokreta prije samog marša na Rim. Škvadristi su bili u većini optanati, ali i po koji Lastovac.

U ožujku 1922. zadarski nadbiskup dr. Vinko Pulišić napustio je Zadar (nije bio po volji novoj vlasti), a za generalnog vikara ostao je pomoćni biskup Giovanni de Borzatti. Iste godine (10. kolovoza) papinskim dekretom br. 384/2 Borzatti je imenovan apostolskim administratorom zadarske nadbiskupije, kojoj je priključena i lastovska župa.

Za općinskog povjerenika umjesto dr. Pizzuttija postavljen je Antun (Bartula) Sangaleti (Tonte), a za općinskog tajnika umjesto M. Depola, koji je imenovan upraviteljem škole, Domenico Molinari. Za vrijeme dok je Antun Sangaleti bio općinski povjerenik, Lastovo je posjetio talijanski prestolonasljednik Umberto.

Novoprimljeni tajnik Molinari odmah je na početku svoje službe zatražio od župskog ureda da mu dostavi spisak osoba koje će 31. svibnja 1923. godine navršiti 21 godinu života, što mu je trebalo zbog sastavljanja izborne liste za predstojeće parlamentarne izbore. Osim parlamentarnih izbora 1923. godine, bili su predviđeni i općinski izbori. Oni su održani prvi put u sklopu nove države 5. veljače 1923. godine. Među izabranim vijećnicima (*consiglieri*) bili su: Janko Lucijanović, Ivan Fantela-Borovinić, Josip Fulmisi-Sibe, Emil Jurica, Grgur Dražinić, Marin Trojković, Antun Glumac-Goso, Luka Lešić-Bundava, Antun Ivelja-Gude, Antun Ivelja-Zlatar, Antun (Tonić) Sangaleti, Ambrozije Šutić. Općinsko je vijeće za "podestata" (načelnika) izabralo Antuna Ivelju-Gudu.

Dana 4. lipnja 1923. godine održani su i izbori za poslanike u talijanskom parlamentu. Kandidat fašističke stranke za izborni kotar Zadar — Lastovo bio je dr. Ivo Krekić. Prema zapisu liječnika dr. Bara Antice, za fašističkog kandidata glas je dalo samo šest lastovskih obitelji (ne računajući optante). Zasluga za taj bojkot i takav neočekivani neuspjeh na izborima pripada župniku don Baru Antici.

Još 1922. godine, čim je lastovska župa bila priključena zadarskoj nadbiskupiji, administrator msgr. Borzatti zatražio je imena svih lastovskih đaka koji su se kanili upisati u dijecezansko sjemenište u Zadru. Od petorice koliko je u školskoj godini 1921./22. pohađalo dubrovačko sjemenište, četvorica (Juro Cecić, Josip Cecić, Kristo Lešić-Šantulović i Ivan (Marina) Trojković) su izjavila da zbog financijskih povlastica

ondje žele i nastaviti, dok je Niko Jovanović preferirao Zadar. U 1923. godini zadarski je ordinarijat zaprijetio svim onim đacima koji se budu upisali u drugo sjemenište izvan zadarskog, da neće više biti smatrani klericima, na što su roditelji odgovorili da su financijski razlozi oni koji ih sprječavaju da svoju djecu šalju u Zadar te da će ih slati u Dubrovnik dok god budu uživali beneficije. Molbu za prijem u zadarsko sjemenište (I. godina) uputili su Antun (Vicka) Antićević, Mirko († Silvija) Cecić, Mario (Josipa) Maburzio i Ivan (Antuna) Verzotti (s tim da su zadnja dvojica bili sinovi doseljenika-optanata). Maburzijeve i Verzottijeve molbe bile su odbijene, jer, navodno, su mjesta bila popunjena, a molbe su stigle nakon propisanog roka. Osim toga, oni se kao mještani Lastova koji nisu ondje rođeni nisu mogli koristiti beneficijem, tj. nisu se mogli školovati besplatno u sjemeništu. Neodaziv roditelja dubrovačkih sjemeništaraca zahtjevu zadarskog ordinarijata i odbijene molbe, bile su povod za optužbe koje su navodile da je sve učinjeno isključivo iz političkih razloga. Don Antica se žalio "kako bi neki htjeli uvesti politiku i u crkvi". Simptomatično je, međutim, istaknuti kako je dekretom zadarske prefekture don Baro Antica 20. prosinca 1923. umirovljen.

Fašistička se stranka, dobivši većinu u parlamentu, počela razračunavati s oporbom — socijalistima, komunistima i katoličkom pučkom strankom. Duboko nacionalistički orijentirana, posebno u doba dok je grabila vlast, imala je svoje metode u obračunavanju s neprijateljima. Potpuno je shvatljivo da su i na Lastovu postojali svi uvjeti za političke provokacije, insinuacije i optužbe, kao i za fizička obračunavanja radi isticanja nacionalnih osjećaja. "Odgojne metode", koje su se tu i tamo primjenjivale s manganelom i ricinusom, dobrim dijelom idu na dušu revnim čuvarima talijanstva, kojima je Lastovo pružilo gostoprimstvo.

Iz nekolicine prijava podnesenih nakon Drugoga svjetskog rata za zlodjela "fašističkih okupatora i njihovih pomagača" razabire se da su agresivni škvadristi (Depolo, Pekas i drugi) fizički zlostavljali mlade ljude, poglavito noću.[459] Bilo je i represivnih policijskih postupaka protiv nemirne mladeži, a i po koji prisilno popijeni "ricinus". Dr. Baro Antica, prema njegovim memoarima, bio je prisilno doveden u "Dopolavoro" i u prisutnosti Vicka Dimitrija, svih korčulanskih i lastovskih fašista morao je popiti četvrtinu litre (!) ricinusova ulja. Vrlo je naivno, međutim, vjerovati kako su fašisti znali samo za "grube" metode. Valja im priznati one "finije", mnogo djelotvornije i naoko kulturnije, kojima su težili svom cilju.

Zadarski se ordinarijat prije početka školske godine 1924./25. ponovno okreće sjemeništarcima. Ovog puta decidirano im se zabranjuje pohađanje bilo kojeg sjemeništa osim zadarskog, izuzev u slučaju da za to imaju odobrenje. Naređenje odbijaju Lujo Frlan za sina Ivana (II. raz.), Gusto i Ivan Frlan za sinove Antuna i Luja (I. raz.) i Luka Lešić za sina Krista (III. raz.).

Godine 1925. Mussolini je postao fašistički "duce", gospodar Italije. Započinje era velikih manifestacija i parada s "povijesnim frazama". Kralj je gurnut u stranu.

459 U nesređenom arhivskom fundusu općine Lastovo.

Državnim institucijama koje su postojale od ranije, fašistička stranka pridodaje i svoju policiju (MVSN = Milizia Volontaria Sicurezza Nazionale) i politički komitet (direkciju), jezgru i pokretač svih budućih aktivnosti (sekretar M. Depolo). I u vođenju župe dolazi do promjena. Don Antun (Emila) Jurica imenovan je župskim upraviteljem, pomoćnik don Niko Fantela junior odseljava (10. srpnja 1925.), a msgr. Baro Fantela, kanonik i don Baro Antica, bivši upravitelj župe, ostaju na otoku i žive povučeno.

Dana 4. listopada 1925. vojnim brodom Quarto iz Zadra dolazi u službeni posjet apostolski administrator Borzatti koji je dočekan sa svim odgovarajućim počastima.

Vjerojatno je tempo talijanizacije Lastova tijekom 1925. godine (a i ranije) bio ocijenjen presporim, a tu preobrazbu, prema ocjeni vlastodržaca, nije mogao izvesti, a još manje ubrzati domaći čovjek kakav je bio "sindaco" Ivelja ili njegovo općinsko vijeće (*consiglio comunale*). Zasigurno na relaciji zadarske prefekture i lastovske općine nisu uvijek postojale usaglašene veze, a po svoj prilici ni članovi općinskog vijeća nisu bili uvijek u svemu i po svemu pokorni. Fašizam, kao uostalom i svi totalitarni režimi, imao je svoje "demokratske standarde" i svoje metode za dolazak do cilja. U skladu s time, a da bi se ispitali razlozi slabog funkcioniranja općinskih službi i ureda, na Lastovo je 26. siječnja 1926. upućen sekretar zadarske prefekture dott. Riccardo Baroni. Takav inspekcijski posjet bio je potreban kako bi se opravdale već zacrtane mjere.[460] Tako je 7. veljače 1926. suspendirano općinsko vijeće, a za povjerenika prefekture (*commissario prefettizio*), s ovlaštenjem općinskog vijeća, imenovan je dott. R. Baroni.

Povjerenik je uz ostale poslove sklopio i novi ugovor s Jerkom Markovinom iz Splita o najmu Sušca. Ugovor na temelju kojeg je Markovina držao Sušac poništio je rimski kasacioni sud 1924. godine. U novom ugovoru precizira se kako sječa drva na Sušcu može biti obavljena onoliko puta koliko je godina prošlo od najma Sušca i to na jednakim površinama, a stabla moraju biti posječena "razo zemljom". Na posječenoj površini za razdoblje od najmanje četiri godine važi zabrana ispaše za svu stoku.

Te je godine (10. siječnja 1926.) donesen poseban zakon o potalijančivanju prezimena u novoprimljenim područjima. Dekret o promjeni prezimena bio je u nadležnosti prefekta provincije u kojoj je živjela dotična osoba (obitelj) kojoj se mijenjalo prezime. Zakon se, međutim, nije počeo odmah primjenjivati, nego tek od 1928. godine. Većina prezimena potalijančena je od 1929. do 1931. godine:[461] Antičević (Antonelli), Barbić (Barbi), Čihoratić (Cicoratti), Damjanović (Damiani), Dražinić

460 Za razdoblje od 1926. do 1930. godine podatke sam crpio uglavnom iz sačuvane kancelarijske knjige općine Lastova u kojoj su sačuvani "verbali" (zapisnici) na temelju kojih je "viša vlast" povjerenika Baronija i podestata Ramaccinija donosila rješenja i poduzimala odgovarajuće mjere.

461 Roman Jelić, *Potalijančivanje hrvatskih prezimena u Lastovu i dodatak potalijančenih imena u Zadru*, Radovi Centra JAZU u Zadru, knj. 22-23., 1976., str. 293.-317.

(Carini), Frlan (Ferlan), Galinović (Gallini), Glumac (Attore), Grbin (Garbin), Karlović (Carlini), Kaškić (Caschini), Kućarić (Chiari), Kvinta (Quinta), Lucijanović (Luciani), Maričević (Marini), Nikolić (Niccoli), Radovanović (Radovani), Rešić (Ressi), Šantić (Santi), Soljanić (Soglian), Tomašin (Tomasini).

Iz brige za podmladak koju je režim volio isticati u svom programu, rezultirao je i dekret o obveznom osnivanju, u svakoj općini, patronata za zaštitu materinstva i djetinjstva koji je imao djelovati u sklopu nacionalne institucije (Opera Nazionale Protezione Maternità ed Infanzia, 7. svibnja 1926.). Inače, u to se doba Duceova slika nalazila na svakom javnom mjestu, a "saluto romano" (rimski pozdrav) postaje obvezan na svim javnim i službenim susretima i manifestacijama. Kao sastajalište i kao jezgro talijanizma služi novootvoreni klub (*circolo*) "Francesco Rismondo" na Počivalu.

Dana 25. svibnja 1926. godine za općinskog je načelnika, dekretom zadarske prefekture, imenovan umirovljeni karabinjerski pukovnik cav. Giuseppe Ramaccini, koji je dobio sva ovlaštenja Općinskog vijeća. Osnivanjem statusa "podestata" zakonskim dekretom br. 237 od 4. veljače 1926. godine svi članovi raznih općinskih komisija, izabrani na općinskom vijeću, bili su suspendirani. Ramaccini dekretom imenuje nove članove porezne komisije, komisije za prirez, kontrolne komisije, izborne komisije (Michiele Depolo, Giuseppe Filmisi, Gioacchino Antonelli, Antonio Corsano), komisije za prekršaje, članove općinske dobrotvornosti i članove provincijske šumarske komisije u Zadru.

Novi općinski načelnik Ramaccini donio je još neke uredbe. Uveo je zabranu sječe šume i drva u razdoblju od 1. travnja do 31. kolovoza, a za sječu i prodaju drva u dopuštenom terminu bila je potrebna dozvola šumskog ureda (šumara). Također ograničuje broj koza koje domaćinstvo može držati za vlastite potrebe (domaćinstvo do pet članova može držati jednu, a preko pet članova dvije koze). Ramaccini je raspisao i natječaj za općinskog liječnika.

Zadarska nadbiskupija, a time i lastovska župa, nakon smrti G. Borzattija u veljači 1926. dobiva (26. kolovoza) novog apostolskog administratora, Zadranina Pietra Doima Munzanija.

Tijekom 1926. godine, podestat Ramaccini uvidio je da su Lastovu nužno potrebni uljara i mlin, pa je naložio preuređenje općinskog "magazina" u lučici Sv. Mihovila (ditta Gerini-Trojcovich). Kreditom i donacijama svoj je naum priveo kraju. Početkom sljedeće godine općina je preuzela uljaru i mlin i njima neposredno upravljala. Prva sezona mljevenja maslina na motorni pogon trajala je do svibnja.

U općinskom uredu tijekom 1927. Ramaccini otvara i novo radno mjesto daktilografa pisara i određuje plaću općinskim službenicima:

Daktilograf-pisar	4 500 L. godišnje
Redarstvenik	4 500
Šumar	4 000
Kurir	4 000

Podvornik osnovne škole	2 000
Čuvar općinskog zatvora	2 800
Pometač ulica	2 000
Primalja	1 200
Radnik zadužen za uličnu rasvjetu	2 000

Tijekom iste godine sankcionira pravilnike:

- — o razrezu poreza na domaće životinje (pse, tegleću marvu, koze, svinje)
- — o uređenju općinskih puteva (svaki starješina domaćinstva od 18 do 60 godina starosti dužan je godišnje odraditi četiri dnevnice na općinskim putevima. Za neodaziv predviđena je kazna iznosila 20 lira dnevno)
- — o održavanju groblja,
- — o primaljskoj službi,
- — o higijeni naselja (značajna je odredba o gradnji "štala", svinjaca izvan kruga naselja).

Na raspisani natječaj za općinskog je liječnika krajem siječnja 1927. došao dr. Attilio Cuzma iz Istre. Ljekarna je prešla pod općinsku upravu. Općina preuzima na sebe i obvezu plaćanja najma ureda i skladišta pokretne poljoprivredne stanice, sudskog ureda, subvencioniranja mjesnih političkih organizacija i društava itd.

Od 1927. godine uvodi se obveza posjedovanja osobne iskaznice i propisuje se porez za neženje (plaćaju ga neženje od 18 do 65 godina starosti); pozivaju se obrtnici, a posebno težaci da se učlane u fašistički sindikat.

Omladina je aktivna u sportskom društvu (*società sportiva*) čiji je predsjednik Tonko (Janka) Lucianovich. Od sportskih disciplina njeguju se nogomet (na provizorno uređenom igralištu na Lokvi), plivanje, trčanje, potezanje konopa. Najuspješnijim sudionicima u natjecanjima dijele se diplome.

Iako je povjerenik prefekture R. Baroni bio obnovio ugovor o najmu Sušca s Jerkom Markovinom nakon što mu je rimski kasacijski sud 1924. anulirao prijašnji ugovor, Markovina je tužio općinu za naknadu štete u visini od 1.385.000 lira. Podestat se odlučio na spor s Markovinom. Na njegove "neumjesne" zahtjeve[462] podestat je odgovorio da Markovina za zakup Sušca nije imao valjan ugovor te da mu je austrijska vojska 1915. uništila sve zgrade.

U rujnu 1927. općinski tajnik Domenico Molinari napustio je općinu, a kao privremeni tajnik došao je Gioacchino Grassi pok. Diega iz Catanije (Sicilije). Istodobno je raspisan natječaj za efektivnog tajnika.

U istom je mjesecu u službeni posjet Lastovu došao i novoimenovani apostolski administrator zadarske nadbiskupije msgr. Pietro Doimo Munzani. Za izvršenje

462 Kako je završio spor oko ovog odštetnog zahtjeva nije mi poznato. Općina je 1928. godine angažirala odvjetnika dr. Antuna Arnerića s Korčule, a Sušac je iznajmila Carmelu Faraciju i ing. Grigolattiju.

priprema za što dostojniji doček presvijetloga, župnik je predložio odbor za doček u sastavu rukovoditelj "Lege" dr. Giulio Betisnig, geometar Francesco Lege, poručnik policije cav. M. Depolo, predsjednik "Ballila" dr. Attilio Cusma, sekretar sindikata prof. Giuseppe Scimveber, voditelj limene glazbe Francesco Margetich, predsjednik sindikata posjednika Antun Dražinić, predsjednik športskog društva Antun Lucianovich, crkvenjak Antun Glumac i trgovac Ivan Fantela.[463]

Nedjeljna misa za "Ballile i Avanguardiste" (za školsku djecu i omladinu) na kojoj je bila obvezna propovjed na talijanskom jeziku nalazila se u središtu političkih rasprava i insinuacija. Don Baro Antica nije htio služiti misu pa ga je biskup Munzani pozvao da misu odsluži barem s tri "Zdrave Marije" na latinskom, a propovijed prepusti župniku.

Režim je naveliko slavio sve svoje praznike, a da bi se vidjelo kako ih je slavio, donosim tri ogledna proglasa s programom, što ih je potpisao Ramaccini prigodom praznika rada (*Festa del lavoro*) 21. travnja, inauguracije "Lege" (*Lega Nazionale*) 7. kolovoza i praznika Marša na Rim (*Marcia su Roma*) 28. listopada 1927. godine.

> *Dan 21. travnja obljetnica utemeljenja Rima (Natale di Roma) od našeg je Ducea izabran kao praznik rada. Mi ćemo ga na Lastovu proslaviti sa sljedećim programom.*
>
> *Nitko ne smije raditi i svi su obvezni u 9 sati okupiti se i prisustvovati svečanoj Misi i Te Deumu u župskoj crkvi kako bi zahvalili Bogu za sve pogodnosti koje je radnička klasa dobila od fašističke vlade. Slijedit će zatim svečani blagoslov koji će župnik podijeliti lastovskim poljima na trgu.*
>
> *Sve fašističke organizacije dužne su prisustvovati ovim funkcijama sa zastavama. Policija će prisustvovati u stroju i dobit će odgovarajuća uputstva od svog komandanta. U 15. 30. sati izvršit će se svečana inauguracija novog sjedišta sindikalnih fašističkih organizacija. Svi članovi sindikata okupit će se u naznačeni sat ispred škole, odkud će u koloni i s barjakom krenuti do sjedišta, gdje će barjak biti pohranjen.*
>
> *Svi su fašisti dužni prisustvovati ovoj svečanosti. Govorit će politički sekretar fašija i sekretar fašističkih sindikata. Na kraju programa održat će se privatna plesna zabava koja će trajati do 22 sata.*
>
> Program kod otvaranja "Lege":
>
> *7 sati: Budnica (svirat će fašistička limena glazba).*
>
> *9 sati: Zbor (adunata) ispred kasarne Policije.*
>
> *9.30 sati: Odlazak u stroju do sjedišta Fašija radi svečanog otvaranja Lege. Kolona će krenuti ovim redom: limena glazba, policija, Fašijo, Avanguardisti, Ballila, sindikati, športsko društvo, vlast. Pozivaju se i ostale organizacije, kao i građani da ovome prisustvuju.*

463 Sastav je zanimljiv jer nam pruža sliku društvenih aktivnosti na Lastovu.

> *10. 30 sati: Odlazak do predcrkvenog prostora Sv. Antuna u istom redoslijedu. Vlast i građani krenut će slobodno.*
>
> *11 sati: Misa, svečani blagoslov i predaja barjaka Fašiju, Sindikatima, Avanguardiji i Ballilima Lastova.*
>
> *12 sati: Povratak u stroju do trga 4. studenoga. Razlaz.*
>
> *17 sati: Početak športskih natjecanja uz sudjelovanje limene glazbe.*
>
> *21 sati: Ples u čast gostiju u sjedištu Fašija.*
>
> *24 sata: Zdravica novoizabranom mjesnom odboru Nacionalne Lege.*[464]
>
> *Molim vlast i građane da izvjese zastave po mjestu.*
>
> *Politički sekretar*
>
> *Ramaccini*

Obljetnica Marša na Rim, 28. listopada, posebno se slavila. Počevši od 29. listopada 1927. na svim je službenim aktima, uz datum bilo obvezatno upisati i godinu "fašističke ere" koja se računala od datuma dolaska fašističke stranke na vlast (28. listopada 1922.). Duce je bio osobno naredio da se na obljetnicu Marša na Rim imaju inaugurirati javni radovi završeni tijekom pete godine fašističkog razdoblja (*V. anno dell'era fascista, E. F.*), s time da na taj dan svi fašisti budu obvezni nositi crnu košulju sa svim odličjima. Na Lastovu su se toga dana poslije svete mise imali okupiti pred crkvom Sv. Kuzme i Damjana svi fašisti, predstavnici policije s barjakom, članovi sindikalnih i omladinskih organizacija s barjacima, članice ženskog fašija, športsko društvo, školska djeca, državni službenici. *Nakon zbora* — stoji u proglasu — *ustrojit će se kolona i krenut će do prve dionice nove ceste za Porto Lago, gdje ću ja izvršiti smotru, a otuda do cisterne da bi se izvršila inauguracija dvaju javnih radova. U popodnevnim satima održat će se športsko natjecanje. Pozivaju se građani da izvjese zastave i osvijetle navečer prozore. Obitelji fašista, državnih i paradržavnih službenika okupit će se u 21 sat u sali "Francesco Rismondo" na plesnu svečanost.*

> *Za fašističke članove obvezna je crna košulja.*
> *28. X. 1927.*
> *Godina V.*
> *Politički sekretar*
> *Ramaccini*

464 Novoizabrani odbor sačinjavali su Vincezo Dimitri, predsjednik, Giovanni Vicarovich, tajnik i Antonio Ivelja, blagajnik.
Nacionalna Lega (*Lega Nazionale*) u kući Luke Lešića na Počivalu (sjedištu Fašija) kao podružnica fašističke nacionalne organizacije (ustanove) imala je zadaću u svojim "salama" razvijati sve aktivnosti vezane za odgojni i kulturno-zabavni život, nastojeći privući što veći broj članova. Lega je imala svoju upravu, biblioteku s čitaonicom, buffet...; u Legi su se organizirali večernji tečajevi talijanskog jezika, održavala predavanja, priređivale priredbe i zabave, društveni plesovi za uzvanike itd.

Godinu dana kasnije (1928.) izbilo je jako nezadovoljstvo stanovništva zbog bankrota seoske blagajne. Nemajući pisanih izvora, prenosim ono što se moglo čuti "od glasa naroda". Blagajna je, kako se čini, dala više nepokrivenih kredita pa je veliki manjak trebalo nadoknaditi otpisom ušteđevina zadrugara. U sudskom sporu protiv bivše uprave (J. Lucijanović, A. Dražinić, don Baro Antica) zadrugari su se pojavili kao oštećena stranka, no sudski pozivi poslani njihovim predstavnicima za glavnu raspravu bili su (navodno) zadržani u poštanskom uredu i uručeni tek na dan zakazane rasprave u provincijskom sudu u Zadru. Izočnost zadrugara s ročišta sud je okvalificirao kao odustajanje od odštetnog zahtjeva i proglasio likvidaciju blagajne, čime su njihove ušteđevine i kamate isparile bez traga. Nastao je veliki skandal među stanovništvom, koje je otvoreno optuživalo bivše voditelje da su pokrali blagajnu i upropastili štedište. Biskup Munzani savjetovao je župnika (Juricu) da se ne miješa u taj nemili događaj, jer u njemu nije sudjelovao.

Općinski arhiv "s mnogo starih isprava iz vremena Dubrovačke Republike", kako stoji u rješenju podestata Ramaccinija od 1. veljače 1928. godine, predan je na čuvanje Državnom arhivu u Zadru, s obrazloženjem da će ondje isprave biti mnogo bolje čuvane i sačuvane, pa i korištene, nego što bi to bio slučaj na Lastovu.[465]

Godine 1929. došle su na red i lastovske šume u vlasništvu zajednice, tj. svih lastovskih obitelji. Već smo spomenuli da je za vrijeme Austrije općinska uprava raspolagala tim šumama kao svojinom, te je određeni dio u bescjenje prodala privatnicima. Ostalom je šumom upravljala, poštivajući vazda građanska prava drvarenja i ispaše, koje je pučanstvo imalo od davnine. "Budući da je bilo šumskih predjela koji su se mogli obrađivati, općina je 1886. godine bila zaključila da se ti predjeli raspodijele među pučanstvom u skladu s ondašnjim pokrajinskim zakonom od 27. ožujka 1876. br. 76.

Dioba obradivih predjela u jednake dijelove među obiteljima Lastova nije uslijedila, jer je to 1888. osujetila uknjižba u zemljišnik katastarske općine Lastova. Naime, zaostale neprodane šume bile su uknjižene kao zajednička vlasnost svih lastovskih obitelji, s uvjerenjem da općina zbog toga neće moći više prodavati šume te da će se dioba zajedničkih suvlasnika šuma lakše isposlovati".[466] Zajednički su se vlasnici ustrojili kao "Lastovska šumska Zajednica", koja je sa svojom upravom raspolagala šumama neovisno od općine.[467] Načelnik Ramaccini, postavivši pitanje vlasnosti šuma pod upravom Zajednice, navodno se rukovodio mišlju da za obradu tih velikih šumskih površina radnu snagu koje nije bilo dovoljno na otoku, dovede iz južne Italije.

465 U ožujku 1928. četvorica lastovskih ribara (Ivan Čučević, Frano Tomašin, Frano Kovač i Antun Šutić) ostala su osam dana "zarobljena" nevremenom na Kopisti. Pomoć im je pružio parobrod Gallipoli (društvo Puglia) zbog čega mu se podestat zahvaljuje.

466 Iz predstavke upućene sudu od Antuna Dražinića 1929. u posjedu unuka dr. Iva Dražinića.

467 Šumska je Zajednica dala niz zemljišnih parcela u Zaklopitici za gradnju ribarskih "baraka", iznajmila je 1927. Prežbu i Mrčaru com. Abruzziniju i Parodiju, a i sama je općina od nje tražila dozvolu za sječu borova drva u Velje more 28. travnja 1927. godine.

Regionalni Komesarijat za građanska prava za Veneziju Giuliju, Veneto i zadarsku provinciju u Trstu, kome je bilo stavljeno u zadatak da raspravlja o vlasnosti, presudom od 31. srpnja 1929. godine oduzeo je vlasnost Zajednici i dao je Općini, ostavljajući pravo ispaše i drvarenja (*usi civici* — građanska prava) samo lastovskim obiteljima. Članovi uprave "Šumske zajednice" Antun Dražinić, Kuzma Škratulja, Jozo Antica, Gusto Frlan, Vicko Lešić, Andrija Šagor, Antun (Antuna) Sangaleti, Ivan (pok. Nikole) Pavlićević, Antun (pok. Antuna) Grgurević, Luka (pok. Luke) Lešić i Ivan (pok. Antuna) Kućarić žalili su se na presudu višem sudu (*Corte d'appello*) u Rijeci. Općina (Ramaccini) je prihvatila da se pojavi kao stranka u žalbenom postupku koji je završio na štetu Zajednice. Pojedini članovi uprave bili su proglašeni državnim neprijateljima i prognani. Antun Dražinić koji se najviše usprotivio navedenoj presudi, bio je kažnjen izgonom iz Lastova u trajanju dvije godine i pod policijskom paskom (*ali confino di polizia*, 4. studenoga 1929.).

Zajednica je u ovom procesu izgubila vlasništvo nad zajedničkim šumama, ali prema ocjeni uprave, uspjevši sačuvati građanska prava ispaše i drvarenja isključivo za lastovske obitelji, jamačno je spriječila useljavanje Talijana iz Pulje i Kalabrije.[468]

U travnju 1930. općina je prihvatila ponudu tehničkog mornaričkog ureda iz Brindisija o kupnji Kaštela i okolnog terena na Glavnici za iznos od 40 000 lira. Kaštel je već bio korišten u vojne svrhe, pa je ponuđena cijena, iako mala, dobro došla za podmirenje troškova općinske uljare s mlinom, koja je od tada poslovala kao samostalno poduzeće s pravilnikom i upravom.

Tijekom 1930. godine trebalo je, prema naredbi, numerirati sve stambene zgrade i dati nazive svim dotada bezimenim javnim ulicama i "pjacama". Lastovo je tako dobilo i "Corso Vittorio Emanuele", Viale del Littorio", "Piazza Roma" ali i "vicolo s. Lucia", "Vicolo della luna" itd.

Prvog svibnja umro je općinski sekretar Gioacchino Grassi, pa ga je kao interni sekretar naslijedio učitelj Leonardo Friscia.

Bila je javna tajna da Ramaccini nije podnosio novog komandanta fašističke policije Brabantea, Depolova nasljednika. Brabante, kojega su podržavali nezadovoljni Lastovci zaveo je oštru borbu protiv podestata. Obaviješten tajnim prijavama da mu prijeti zlo, Ramaccini je bez najave napustio mjesto u općini i sklonio se u Zadar. Odlaskom podestata Ramaccinija sredinom 1930. godine završava se I. dekada talijanske uprave nad Lastovom, u kojoj je vlast nastojala potisnuti sve što je bilo narodno, a nametnuti sve što je bilo tuđinsko i režimsko — od govornog jezika pa do načina življenja i ponašanja.

468 Treba spomenuti da je 1929. godine nepažnjom jednog seljaka opuškom cigarete izbio veliki šumski požar koji je uništio šumu zapadnog dijela otoka od Sv. Luke do Veljega mora. U Zlepolju na Lazini, na jesen je posijano žito koje je izvanredno ponijelo.

Lastovo tridesetih godina

Druga dekada talijanske uprave (1930.–1941.)

U drugoj dekadi talijanske uprave u razdoblju 1930.–1934. smjenjuju se općinski povjerenici koje je imenovala zadarska prefektura. Nakon što je prihvaćena ostavka podestata Ramaccinija, dekretom zadarskog prefekta broj 1657. od 5. lipnja 1930. za općinskog je povjerenika (komesara) postavljen sekretar prefekture dott. Amato Creciani (Ljubo Krečak, pravoslavac) koji je dužnost prihvatio nakon što mu je ponuđena naknada od 40 lira na dan. Dužnost je obnašao do 16. srpnja 1931. Naslijedio ga je Siro Pifferi koji je bio na mjestu otpuštenog komandanta policije Brabantea. Dužnost povjerenika, odnosno komesara zadarske prefekture, obnašao je od 15. srpnja 1931. do 14. veljače 1933.

Za 1931. godinu značajan je dolazak stranih radnika (njih preko 80) angažiranih na radovima u Jurjevoj luci, na izgradnji tvornice sardina u Ublima, na preradi ribljih konzervi (od lipnja do listopada) te na početnim radovima oko izgradnje školske zgrade na Dovcu. Iste godine, zbog intezivne gradnje osnovne škole i u očekivanju skorog završetka radova, općina u predračunu za 1933. godinu namjenjuje 32.000 lira za nabavu školskog inventara i didaktičkih pomagala.

U srpnju 1932. lastovskoj općini u posjet dolazi zadarski prefekt. Krajem godine ustrojava se služba općinske policije i formalno se potvrđuju njezina pravila. Nagrađuju se razni općinski službenici: honorarni tajnik Leonardo Friscia, rizničar Antonio Tomasini (Tomašin), šef općinske policije Pietro Galveani (Glaviočić), općinski policajci Gregorio Drazinich i Giacomo Perucci (Peručić) i kurir Giovanni Chiari (Kućarić). Za općinskog tajnika izabran je dott. Diego Grassi, pok. Gioachina iz Katanije (sin bivšeg tajnika). Dott. Diego Grassi, tajnik i lastovski zet, zadržao se na otoku do 1943. godine.

U veljači 1933. godine došlo je do političko-špijunske afere u kojoj su komesar prefekture Siro Pifferi i šef općinske policije Pietro Galveani (Glavočić) otpušteni iz službe. Za povjerenika zadarske prefekture na čelu lastovske općine dolazi dott. Giacomo Vuxani (Vukić) iz Arbanasa (14. veljače 1933. — 18. veljače 1934.). Vuxani je od svih povjerenika bio prema Lastovcima najkorektniji. Umjesto otpuštenog Pietra Galveanija (Glavočića) u travnju je za šefa općinske policije postavljen Gregorio Drazinich.

U službu na određeni rok (1. svibnja — 31. listopada) primaju se četiri pudara (*guardie campestri*) s plaćom od 208 lira mjesečno. Do tada je tu službu vršio samo jedan pudar.

Tijekom 1933. nastavljaju se građevinski radovi koje financira općina. Preuređuje se "Piazza Roma" (pred kavanom I. Trojkovića i J. Fulmisija) uz trošak od 25.828 lira, stavlja se pod zajednički betonski krov općinske zgrada i zgrada općinskog zatvora (uz trošak od 5 000 lira), podižu se ogradni zidovi i preuređuju općinski putevi po mjestu (uz trošak od 25 000 lira). Na obljetnicu Marša na Rim (28. listopada 1933.) svečano se otvaraju novosagrađena osnovna škola na "Dovcu" i zgrada dječjeg vrtića (Asilo infantile) kraj crkvice Sv. Augustina.

Početkom 1934. godine kao delegirani podestat došao je iz Zadra cav. Zeno Simonelli. Taj četrdesetpetogodišnjak ostat će na toj dužnosti najduže, sve do 1941., tj. do talijanske vojne okupacije Dalmacije. Službu općinskog liječnika preuzeo je tijekom jeseni mladi dr. Niccoló Jovanovich, koji će, također, na toj dužnosti ostati svo vrijeme talijanske uprave.

Dolaskom narednika *(maresciallo)* Antonija Scalere za zapovjednika karabinjerske (policijske) stanice 1935. godine (1935.-1941.) ustalila se na Lastovu jedna nova garnitura državnih službenika i zavladala jedna nova politička klima. "S ovom promjenom vlasti" — piše dr. Baro Antica u svojim neobjavljenim memoarima — "izgubili su moć razni špijuni i optanti, pa se svatko mogao priznavati Hrvatom bez ikakva straha da će ga zato netko od vlasti optužiti, ili da će biti kažnjen kao što se to događalo pod drugim talijanskim rukovoditeljima". A priznati se Hrvatom nije bilo baš lako, posebno mladom čovjeku u atmosferi masovne euforije ponovnog rađanja carstva, pod stalnim salvama slavljenja svih mogućih obljetnica, kod veličanja talijanske nacije i njezinih ljudi na svakom koraku. Prateći rad škole[469], najbolje se možemo osvjedočiti koji su bili glavni ciljevi nastavnog programa, a ujedno se upoznati s ključnim događajima ovog najeuforičnijeg razdoblja fašističkog režima.

Nadalje, režim je na vrhuncu svoje moći želio dokazati raznim gospodarskim i drugim mjerama kako je otok izvukao iz zaostalosti, računajući da narod neće ostati ravnodušan. I najmanja režimska aktivnost doimala se kao veliko djelo, jer je na tom zapuštenom i napuštenom otoku brisanih prostora bilo na pretek. Bez obzira što su baš te materijalne pogodnosti predstavljale i najveći mamac u nacionalnoj igri, za kroničara ostaje činjenica da je, posebno u ovoj drugoj dekadi talijanske uprave, došlo do prekretnice u mnogim otočkim aktivnostima, što je ukratko iznijeto u poglavlju o gospodarstvu.

Općina Lastovo (Comune di Lagosta): Državna uprava — režimske institucije

U sastavu zadarske provincije *(Provincia di Zara)* Lastovo je kao samostalna općina odmah na početku talijanske uprave bilo sjedište preture (suda), poreznog ureda s katastrom, carinskog ureda, lučkog ureda, poštansko-telegrafskog ureda, osnovne četvororazredne (kasnije petororazredne) škole, karabinjerske stanice, zdravstvene stanice s liječnikom i primaljom te poljoprivredne stanice.

Općinska je administracija radila u prostorno skučenoj zgradi u Pušćetu, u kojoj su postojale tri radne prostorije. U jednoj je bio ured načelnika, u drugoj tajništvo s matičnim uredom, blagajna i porez na promet, a u trećoj poljoprivredni i pomirbeni ured. Godine 1929. razmišljalo se i o kupnji kuće Lucijanovića-Predenzana, za što je

469 Vidi poglavlje o školstvu.

zatraženo odobrenje prefekture. Djelomično rješenje našlo se nešto kasnije (1933.), stavljanjem općinske zgrade i susjedne kućice (zatvor) pod zajednički krov.

Izuzme li se razdoblje od 1923. do početka 1926. godine, kada je na čelu općine bio načelnik izabran kakvim-takvim demokratskim postupkom (Antun Ivelja), svi ostali općinski voditelji bili su predstavnici vojnog zapovjedništva ili provincijske političke uprave, kojima su odgovarali i čiju su politiku sprovodili.

Od 1919. godine do prvih izbora 1923. kao općinski voditelji (gerenti) bili su pripadnici vojnog okupacijskog garnizona (Foligno, Pizzutti), a zatim civili (Mitre Dimitri, Antun Sngaleti).

Suspenzijom općinskog vijeća i načelnika Ivelje, općinom upravljaju podestati s ovlaštenjem općinskog vijeća ili povjerenici (komesari) zadarske prefekture koji su imali ovlaštenja kao i podestati *(comissarii prefettizii)*. Te su službe vršili:

Dott. Riccardo Baroni (1926.)
Cav. Giuseppe Ramaccini (1926.–1930.)
Dott. Amato Creciani (1930.–1931.)
Siro Pifferi (1931.–1933.)
Dott. Giacomo Vuxani (1933.–1934.)
Cav. Zeno Simoneli (1934.–1941.)
Giovanni Troichovich (1941.–1942.)
Silvio Landi (1942.–1943.)

Iako su oni putem dekreta upravljali općinom, svaku njihovu, pa i najmanju, odluku morala je odobriti zadarska prefektura. Razumljivo je, dakle, da su oni bili tek instrumenti režimske politike koja se stvarala u partijskim komesarijatima i koja se putem prefekture prenosila na teren.

Za službu općinskog tajnika (sekretara) postojao je formalni natječaj, ali su u obzir dolazili isključivo stranci:

Michele Depolo (1919.–1921.)
Domenico Molinari (1922.–1927.)
Gioacchino Grassi (1927.–1930.)
Leonardo Friscia (1930.–1933.)
Dott. Diego Grassi (1933.–1943.)
Lino Luzzi (1943.).

Tajnici su ujedno bili i matičari, a općinsku su administraciju još sačinjavali činovnici daktilografi[470], blagajnik *(tesoriere)* i poslužitelj.

Kako smo već i naveli, na općinskom su se budžetu 1927. godine nalazili redarstvenik, šumar (do 1929.), podvornik osnovne škole, čuvar općinskog zatvora, pometač ulica, primalja te radnik za održavanje ulične rasvjete i lučkog svjetla

470 1930. godine kupljen je za 1.816 lira pisaći stroj Adler.

(*pizzaferaio*). Kasnije su sa općinskog budžeta otpali šumar, podvornik, čuvar zatvora, radnik za uličnu rasvjetu, ali su općinski proračun teretili: liječnik, tri redarstvenika (*polizia comunale*), četiri pometača ulica, četiri pudara (od 1933.). Od 1935. općina je počela plaćati i uličnu električnu rasvjetu, paušalno u visini od 10.000 lira godišnje. Plaćala je i najam za priručnu ljekarnu, liječničku ordinaciju, sudski ured, poljoprivrednu stanicu, kao i za prostorije političkih organizacija.

Općinski su se prihodi sastojali prvenstveno od:

— poreza na promet (*dazio consumo*),
— općinskog poreza (*dazio comunale*) na šećer, kavu, alkohol, duhan itd.,
— doprinosa za javnu čistoću (*imposta nettezza pubblica*),[471]
— poreza na stoku (*imposta sul bestiame*), odnosno na mazge, magarce, svinje i koze,
— poreza na pse (*imposta sui cani*)[472]
— poreza na nekretnine (*sovrimposta sui terreni e fabbricati*),
— obiteljskog poreza (*imposta di famiglia*) — obrtnici, trgovci, službenici,
— poreza za gradnju[473]
— kazni (*contravenzioni*) zbog higijenskih prekršaja, neplaćanja poreza,
— najma Sušca,[474]
— najma uljare.

Općini su se refundirali neki troškovi kao oni za održavanje motornog čamca dobivenog 1929. godine radi službe javne sigurnosti na moru (refundirala je prefektura u iznosu od 50 lira mjesečno), za plaćanje najma državnim ustanovama, za plaćanje lijekova siromasima i sl. Po dostupnim izvorima za 1935. godinu prihodi općine iznosili su 228.943,82 lire.[475]

Lastovo je u vrijeme talijanske uprave imalo i općinski sud, preturu. Nakon Rapalla, sud je iz Korčule premješten na Lastovo i smješten u kući Gjivoje-Pava na Pjevoru (sudac Diodato Lissizza — Božo Lisica — optant iz Bibinja). Uz sud se neko vrijeme nalazio i sudski zatvor. Sud je rješavao uglavnom imovinsko-pravne odnose na području općine. Kao druga (viša) sudska instanca važio je provincijski (kotarski) sud u Zadru. Od posljednjih općinskih sudaca spomenimo Antonija Del Piera, lastovskog zeta, i posljednjeg Itala Trigarija.

471 Obitelj do pet članova plaćala je 18 lira doprinosa godišnje, a za one s preko pet članova doprinos je iznosio 22 lire godišnje. Poduzeća i trgovine plaćali su 60 lira godišnje. Obitelji uvrštene u spisak siromašnih (*Elenco poveri*) bile su oslobođene doprinosa (1936.). U taj popis bilo je upisano 75 obitelji 1940. godine.

472 Za pastirskog psa plaćao se porez 5 lira, za lovačkog i stražarskog psa 20 lira, a za "luksuznog" psa 40 lira godišnje (1928.).

473 Porez za gradnju klačine (krečane) bio je 600 lira, za parcelu na groblju 60 lira, itd.

474 Dott. Ugo Inchiostri 1935. godine plaća 3.000 lira godišnje.

475 *Giornale di Cassa per l'esercizio — Entrata*, 1935., sačuvani primjerak blagajničke knjige u općinskoj arhivi Lastovo.

Ured za porez i katastar (*ufficio del registro*) nalazio se u kući Gjivoje-Ale, carinski ured (*ufficio della regia dogana*) i ured lučke kapetanije (*ufficio della r. capiteneria del porto*) bili su smješteni u toreti na Pjevoru. Nakon izgradnje ribarskog naselja, ured lučke kapetanije preselio se u vlastitu zgradu u Ublima.

Kontrolu nad trgovačkim financijskim transakcijama, kontrolu državnog monopola, poslovanja ustanova i poduzeća itd. vršila je financijska policija (*finanze*) koja je imala svoje sjedište u kući Lešića na Počivalu (uz Legu).

Za javni red i mir brinula se karabinjerska stanica, u početku sa sjedištem u župnoj kući kraj crkve matice, a kasnije u vlastitoj kasarni na "Dovcu".

Funkciju zapovjednika stanice s najčešće pet-šest karabinjera obavljao je narednik (*maresciallo*). Zapovjednik stanice u razdoblju od 1935. do 1941. bio je A. Scalera, koji se pamti kao vrlo korektan službenik.

Politička se vlast nalazila u rukama članova fašističke stranke (*Fascio*), a posebno njezinog političkog sekretara. Politički sekretari bili su: Michele Depolo, Giuseppe Ramaccini, Vincenzo Dimitri († 1935.), Giovanni Gerini († 1937.), Arturo Urbani († 1941.), Niccolo Jovanovich. Sjedište stranke nalazilo se u "Legi" na Počivalu, a zatim (1939.) u novosagrađenom "Domu Fašja" na Dovcu. Stranka je preko svojih organizacija — policije, GIL-a (*Gioventù Italiana del Littorio*), ženskog fašja, sindikata, športskog društva, limene glazbe (osnovane 1923.), dopolavora itd. — zadirala u sve pore javnog života.

Zadaća fašističke policije kao dobrovoljačke čete (*centuria*) 107. zadarske legije "Francesco Rismondo" (*Milizia volontaria sicurezza nazionale, MVSN*) bila je vojno osposobiti svoje članove (milite) i u njima održati borbeni moral radi osiguranja (očuvanja) nacije. Njom su zapovijedali *centurioni* koji su se u brzom tempu smjenjivali: Depolo, Ferrara, Barbante, Pifferi, Soma, Biondi, Lucantoni, Gerini, Cecchetto, Trigari.

Kako se iz citiranih proglasa političkog sekretara Ramaccinija i učiteljskih dnevnika može razabrati, režimu su bile svojstvene, posebno u drugoj dekadi vladavine, razne *feste*: festa rada (*del lavoro*), grožđa (*dell'uva*), stabala (*dell'albero*), Statuta (*dello Statuto*), pšenice (*del grano*), vjenčanih prstenova (*degli anelli nuziali*) itd. Službeni dio *feste* obilježavao se zborovima (*adunatama*) dječjih, omladinskih, partijskih uniformiranih organizacija, policijskim paradama i gimnastičkim sletovima, garniranim "velikim" govorima i mnoštvom barjaka (*gagliardetti*). *Feste* nisu mogle proći bez športskih natjecanja u nogometu, veslanju, plivanju, trčanju, natezanju konopa, penjanju po nalojenom stupu... Limena fašistička glazba bila je svugdje prisutna: u jutarnjim urancima, na nedjeljnim *adunatama*, na športskim natjecanjima i mimohodima po mjestu. Gala priredbe i plesne zabave održavale su se u Legi (Dopolavoru) i u sali fašističkog doma s uzvanicima u večernjim haljinama i u odijelima skrojenim po mjeri.

Dolazak električne struje, a s tim u vezi i pojava radio aparata, omogućila je praćenje nacionalnih i međunarodnih zbivanja, slušanje "povijesnih" Duceovih govora, praćenje športskih priredaba, posebno onih u kojima je Italija imala među-

narodni uspjeh. Posebno se nastojalo da omladina čuje i nauči patriotske pjesme, posebno u eri euforije stvaranja novog "imperija".

Narod je "u slami", u polju i u barci pjevao svoje pjesme, zabavljao se uz zvuk starinske harmonike i lire "na salama" "u Vajna Kosjera", "u Grljaša" i "u Binčole". Družili su se u svim prikladnim prilikama. Narod nije zapustio tradiciju "kolendavanja" za Božić i Novu godinu, slavljenja ribarskog dana, svojih patrona Kuzme i Damjana, svoga Poklada. Istina, u izlijevanju svog narodnog duha, posebno pjesmom, bio je često sputavan i onemogućavan. A koliko je bilo iskonske želje za Pokladom govori i podatak da je jednom, da bi ga spasio, pristao na jednu izmjenu, tako da "zelena naranča" iz ljubavne romanse nije više izlazila "iza mira od bijeloga grada" već "dietro i muri della città bianca". I u bogoslužju je mrmljao na jeziku koji je zadovoljavao i nove Rimljane i crkvenu vlast, a samo bi katkada sebi dao oduška pjesmom, koja bi mu izvirala iz dna duše.

Lastovo u sastavu okupirane Dalmacije (1941.-1943.)

Uključivanjem Lastova u sastav "talijanske" Dalmacije u travnju 1941. godine, talijanski interes za Lastovom opada i pada u drugi plan.

Život na otoku nakon raspada Kraljevine SHS odvija se uobičajenim tijekom, ali u drugim uvjetima. Planirana evakuacija otoka, koja je sutradan (6. travnja 1941.) stornirana, pa i potpuni prekid kontakata sa Zadrom u travanjskim danima (vidi poglavlje o školstvu), bili su plod dezorganiziranosti i slabosti režima, čija je moć, toliko opjevana, prsnula kao mjehurić od sapunice. S druge strane, izolacija otoka od svog prirodnog zaleđa u novim se uvjetima prekida uspostavom normalnih veza s Korčulom, Splitom itd.

Ratno stanje u kojem se Italija nalazi od 10. lipnja 1940. (protiv Engleske i Francuske), a od 21. lipnja 1941. i protiv sovjetske Rusije, doživljava se euforično, s uvjerenjem da će rat brzo završiti s pobjedom osovinskih snaga. Rat, međutim, odnosi sve više mlade snage s otoka.

Tijekom 1941. godine dolazi do značajnih kadrovskih promjena u raznim općinskim strukturama. "Novooslobođeni" krajevi Dalmacije iziskivali su provjereni kadar i tako podestat Simonelli odlazi (za privremenog povjerenika je određen G. Troichovich, domaći čovjek i predsjednik dioničarskog društva trgovaca), maresciallo Scalera premješten je u Zadar, svi učitelji stranci bivaju premješteni početkom školske godine 1941./42. u škole "oslobođene" Dalmacije.

Zajamčene životne namirnice i deficitarne artikle (koža) uz općinsko odobrenje, nabavlja i prodaje dioničarsko društvo veletrgovaca i trgovaca na malo (S.A.G.D.A.G.). Relativno dobro opskrbljeno Lastovo privlačilo je kupce iz bliže i daljnje okolice.

Dana 4. prosinca 1941. na Lastovo je došao i guverner Dalmacije Bastianini koji je dočekan sa svim odgovarajućim počastima.

Ratna 1942. godina u znaku je uspjeha njemačke kopnene vojske u Rusiji i Sjevernoj Africi, podmorničara u Atlantiku, ali i poraza u Sredozemlju. Oružani ustanak koji je podigla Komunisitčka partija Jugoslavije nije imao odjeka na Lastovu. Prva komunistička ćelija jamačno je osnovana na ribarskom brodu u Situ, dok je mjesto sastanka s aktivistima s Korčule bila šuma Kapa u Vinopolju. Začudo, prema tim verbalnim urotnicima, talijanska je vlast bila inaktivna, iako je o njima i o njihovoj pomoći u prikupljanju hrane za "ribele" skoro sve znala. Međutim, deblji je kraj izvukao privremeni općinski komesar Troichovich koji je, pod optužbom da je prodavao namirnice komunističkim odmetnicima, konfiniran na Sardiniju. Za novog komesara i posljednjeg predstavnika talijanske vlasti na otoku došao je Silvio Landi.

Godine 1942. uvode se *carte annonarie* za snabdijevanje životnim namirnicama, obućom i tekstilom, odnosno racionalizira se opskrbljivanje bonovima. Također se otkupljuje maslinovo ulje, vuna i žitarice.

Ratna 1943. godina bilježi poraze osovinskih snaga u Rusiji, a u Africi iskrcavanje savezničke vojske na Siciliji. Vojna vlast na otoku dovlači nove vojne kontingente i zabranjuje okupljanje bez dozvole. Uvodi se pojačana kontrola putnika i zabrana kretanja (putovanja) bez pismene dozvole (*lasciapassare*) itd.

Dana 25. srpnja 1943. fašističko Veliko vijeće iskazalo je Mussoliniju nepovjerenje, a kralj i njegovi generali (Badoglio) preuzimaju vlast u zemlji. Fašizam, kao vodeća stranka, nestaje sa svim svojim institucijama.

U večernjim satima 8. rujna 1943. godine objavljena je kapitulacija Italije, čime je bio označen i kraj talijanske uprave nad Lastovom.

II. DIO

STANOVNIŠTVO LASTOVA

Opći pregled

Lastovo, otok na otvorenoj pučini Jadrana, udaljeno od kopna, još u prapovijesti bilo je nastanjeno; čovjek koji je na njega došao otisnuo se za povoljna vjetra vjerojatno s obližnjeg otoka Korčule.[2] U antičko vrijeme, na svom putu od Grčke do zemlje Ilira posjećivali su ga grčki trgovci i pomorci koji su mu dali i ime. U zadnja dva stoljeća pr. Kr. bio je i dio isejske države.[3] O rimskoj vladavini svjedoče arheološki nalazi u Ublima kao i ostaci stambeno-gospodarskih sklopova tipa "vile rustike" rasutih po otoku.[4] Dolaskom Slavena, preostalo otočko stanovništvo ubrzo se stopilo s došljacima koji su na otok donijeli svoj jezik, svoje običaje, svoj osebujni način življenja i upravljanja. Slavenizacija otoka bila je dovršena i prije 10. stoljeća.[5]

Sredinom 13. stoljeća zbio se ključni trenutak lastovske povijesti koji se sustavno odrazio na budući razvoj otoka Lastova. Otok se, prema svjedočenju dubrovačkog Statuta iz 1272. godine, dragovoljno predao dubrovačkoj vlasti od kada dijeli i sudbinu dubrovačke države.[6] O stanju koje je Dubrovnik zatekao na otoku možemo samo nagađati, ali nismo daleko od istine ako kažemo da su većinu žiteljstva činili ratari i stočari razmješteni po otoku. Taj puk sačinjen od siromašnih težaka, stočara, napoličara, slugu (a možda i robova) nije dolaskom Dubrovnika mnogo dobio, ali ni izgubio. Brojčano manji sloj stanovništva činili su bogatiji zemljoposjednici koji su kao ugledniji seljaci obnašali čast župana (starješine), sudaca i drugih dužnosnika u otočkoj samoupravi.

---

1 O stanovništvu Lastova bit će objavljen poseban prilog u izdanju Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, zbog toga će o stanovništvu biti dan samo kraći osvrt.

2 G. Novak, *Arheološka istraživanja...* op. cit., str. 227.-228.

3 B. Migotti, *Otok Lastovo...* op. cit., str. 133.

4 P. Marconi, *Antichità di Lagosta*. op. cit.

5 Porfirogenet, *De administrando...* op. cit., Gl. 36., 95.

6 *Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium*, JAZU, Zagreb 1903., V. Bogišić et C. Jiraček, vol. IX, str. 12.

Najstariji pisani podatak o stanovništvu Lastova, o Lastovcima, nalazimo u spisima dubrovačke kancelarije s kraja 13. stoljeća.[7] Ove isprave otkrivaju poneko ime lastovskog stanovnika čiji su preci samo nekoliko desetljeća ranije bili povjerili svoju budućnost Dubrovniku. Ostala su zapisana imena Lastovaca koji su bili pozivani od dubrovačkog suda zbog krađe sokolova, stoke, zbog ometanja posjeda, krivotvorenog svjedočenja, zbog nepodmirena duga, zbog silovanja; ostala su i imena onih koji bi svraćali do dubrovačke kancelarije u namjeri neke prodaje, kupnje, oporuke ili traženja zajma. Ređaju se tako imena zemljoposjednika, zemljišnih međaša, svjedoka, procjenitelja, izvikivača, sudaca, kupaca i prodavača, darovatelja i zajmotražilaca, oporučitelja, potknezova i svećenika, orobljenih putnika. Ukupno su navedena 73 Lastovca, od toga 62 koja žive na otoku te oni koji žive i rade u Dubrovniku. Njih 34-icu znamo po imenu, a 39-icu po imenu i prezimenu, odnosno patronimu (prezime prema očevom imenu).

Ovaj prvi dokumentirani dodir sa stanovništvom Lastova nedvojbeno ukazuje da je na otoku u ono doba živjela i djelovala jedna isključivo slavenska zajednica čiji su članovi slobodni ljudi koji svojom imovinom raspolažu po volji.

Lastovci doba ranoga srednjega vijeka nose, gotovo isključivo, osobna narodna imena, dok su imena prema imenima svetaca, takozvana svetačka imena, rijetka. Ova, narodna imena, mahom su odraz neke pozitivne ljudske osobine kao što su dobrota, ljubav, radost, dragost: Bratoslava, Dobre, Dobroslav, Dobrihna, Dobra, Dragomil, Draga, Ljubljen, Radosta, Rada.[8] Privatno-pravni dokumenti lastovske kancelarije, izdani u razdoblju od 1311. do 1360. godine[9] sačuvali su obilje toponima i mnoštvo osobnih imena i prezimena.

Stanovništvo se pretežito bavi poljoprivredom i stočarstvom, a ribolovom i obrtom u okvirima potrebe mjesta te u manjoj mjeri trgovinom i pomorstvom. Tako znamo da za potrebe stanovnika, u okviru mjesta, radi klobučar Marin[10], kalafat Grgo,[11] kovač Dražoje,[12] dva papučara-opančara Hranoje i Bratan[13], krojač Milat[14], zlatar Divo doseljenik iz Blata.[15] Lastovci trguju drvom i vinom; izvoze ih u Šibenik, Trogir i neretvansku luku Drijevu.[16]

---

7 To su: Miscellanea saec. XIII; Diversa cancellariae sv. 1-3 (kratica: DC); Testamenta 1,2 (kratica: Test.); Praecepta rectoris (kratica: PR).
Tiskane dokumente objavili su: G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije I. Zapisi Tomazina de Severe 1278.–1284.*, Zagreb 1951. (kratica: Čremošnik, Spisi), kao i T. Smičiklas u *Diplomatskom Zborniku JAZU*, knj. III-XII (kratica: SCD)

8 J. Lučić, *Iz srednjevjekovne prošlosti...* op. cit., str. 48.-49.

9 Usporedi bilješku 16 (poglavlje Opći pregled — Toponomastika)

10 List. 40, 43, 45.

11 List. 45.

12 List. 40, 49, 81.

13 List. 40, 49, 81.

14 SCD XII, 201.

15 List. 69, 76, 79, 83.

16 SCD XII, 189.

Očigledno je međutim da zemlja predstavlja najveću vrijednost: ona se zavješćuje, daruje, daje u miraz, uzima u zakup, oporućuje, zamjenjuje, prodaje odnosno kupuje. Zemlju prodaju pretežito udovice, kćeri ostale bez roditelja, imovno siromašni seljaci. Veći dio stanovništva uokviren u pojam "gori", sačinjen od težaka, nadničara i stočara, s gospodarskog aspekta kreće se od relativno siromašnoga pa do bijednog stanja. Ovo se da zaključiti prema mnogim naznakama iz povijesnih izvora dubrovačke kancelarije. Početkom 14. stoljeća, primjerice, otočani koji, nemajući osiguranu egzistenciju na Lastovu, prodaju sve u bescijenje te služe u Dubrovniku za plaću manju od 1 perpera godišnje, što graniči s ropstvom.[17] Imovina se mogla i povećati: radom, nasljeđivanjem, kupnjom, trgovinom, obrtom, mešetarenjem i sličnim te u lastovskoj zajednici dolazi do gospodarskog raslojavanja. Pojedinci ili obitelji većeg imovnog stanja, zvani "bolji", koristeći se svojim položajem, s vremenom su sebi prisvojili pravo na otočku vlast.

Većina stanovništva onoga doba sastojala se od starosjedilaca, odnosno potomaka onih koji su se doselili i živjeli na otoku prije priključenja Lastova dubrovačkoj komuni. U sačuvanim izvorima iz 14. stoljeća nema mnogo primjera novih došljaka.[18] Kako je u poljoprivrednom Lastovu zemlja bila osnovni i gotovo jedini izvor egzistencije, mogućnosti imigracije na otok bile su neznatne. Sva je zemlja u ovo doba bila već zauzeta te je doseljenik mogao opstati jedino ako bi se priženio u kuću bez muškog nasljednika, ili ako bi kupovinom ili zamjenom došao do otočkog posjeda. Ovu drugu mogućnost, međutim, zakočila je uredba iz 1336. godine; zabranjivala je otuđenje otočkih nekretnina u korist stranca ukoliko nije bio obrtnik.[19]

Sredinom 14. stoljeća Lastovci još uvijek nose narodna imena u svim mogućim varijantama, ali su u dobroj mjeri zastupljena i takozvana svetačka imena.

Prezimena koja nose stari Lastovci najčešće su imena njihovih očeva izražena genitivom ili prisvojnim pridjevom na "ov", "ić" ili "ović" (npr. Ivan, sin Marina = Marinov, Marinić, Marinović). Taj slavenski običaj održao se do Tridentskog koncila (1545.-1563.) od kada se prezimena službeno ustaljuju, time što se forsiraju svetačka imena iz kojih se, po pravilu, prezimena izvode.

Sustavno praćenje dokumenata o stanovništvu Lastova moguće je od druge polovice 17. stoljeća, točnije od 1651. godine od kada se u lastovskoj župi vodi matična knjiga krštenih i vjenčanih, a od 1654. godine i matična knjiga umrlih.[20] Prema podacima iz matičnih knjiga, lastovsko stanovništvo druge polovice 17. st. sastavljeno je

---

17 J. Lučić, *Iz srednjovjekovne...* op. cit.

18 SCD XI, 419, 495; List. 66, 69, 74, 75, 76, 79, 83;

19 Radić, *Statut* gl. 37, str. 16.

20 Liber baptizatorum Eccles. Paroch. de Lagusta de Anno 1651 (25.VI.) usque 1683; Lib. I.; Liber II. de Anno 1683 usque 1747; Liber III. de Anno Domini 1747 usque 1819. ; Liber IV. 1819.-1872. — Liber V. 1872.-1922. (21. IX); Liber matrimonii 1651.-1761. Lib. I.; Matrimonium 1761.-1900. Lib. II.; Liber mortuorum Eccles. Paroch. de Lagusta de Anno 1651 (od 15. prosinca 1654. god.) usque ad 1747. Lib. I.; Anno Domini 1747.-1846. Lib. II.; Ab 1846 usque 1925. (6. srpnja) Lib. III.

od starosjedilaca, starijih i novijih doseljenika, te od privremenih stanovnika. Među njima nalazimo i relativno brojno svećenstvo.

U prvom desetgodišnjem razdoblju (1651.–1660.) u matičnim knjigma zabilježena su sljedeća prezimena:

ALETIĆ, ANTICA-MARINICA (nekoć Kranković), ANTIĆEVIĆ (nekoć Grdobić, poslije Bartulov), ANUHLIĆ (poslije Drašković, Štropić), ARKAŠEVIĆ

BABIĆ, BARABIĆ, BARBIĆ-CVJETANOVIĆ-BONSO, BIROVIĆ-JERIĆEVIĆ (poslije Trojković), BINČOLA, BIŽAJIĆ, BLAĆANINOVIĆ, BOGASCINI, BOGETIĆ, BOGLIĆ, BOROVINIĆ (poslije Simić), BOŠKOVIĆ-OSTOJIĆ (poslije Grkalović), BOTARO, BRAJIĆ

CVJETKOVIĆ (nekoć Mikušinović), CVJETIŠA

ČALIĆ, ČARANIN, ČENGIJIĆ (poslije Čengija), ČOBANOVIĆ, ČUČEVIĆ

DIODATI (prije Bogdanović), DRAGOŠEVIĆ (poslije Dragoš), DRAŽINIĆ, DUNDOVIĆ (prije Đivanović)

ĐIVIĆEVIĆ

FABRI, FRNJIZ, FULMIZ (nekoć Toljenović), FAFURINOVIĆ (FORZIĆ-GRANIČIĆ-DRAŠKOVIĆ)

GRZELINOVIĆ (PASKVIĆ, RADOSTIĆ-DAMJANOVIĆ, DESPOTOVIĆ, FANTELA), GRGUROVIĆ (PARILO, HOBOLJIĆ nekoć Marinković), GRITTI (nekoć Gregetti), GLUNČEVIĆ (GLUMAC), GOJAČIĆ (poslije Čihoratić), GRUBIŠIĆ-MILETIĆ

HRGOVIĆ (HRGO), HROPIĆ (ČARČIĆ, ŠIMUNIĆ, ŠKRULJIĆ)

IVIĆEVIĆ

JERČIĆ (poslije Kaškić i Kuljenac), JURIŠIĆ

LEKŠIĆ (poslije Lešić), LODIĆ, LUCIJANOVIĆ (prije Šapetić)

KACETIĆ (PIRILOVIĆ, HURJEN), KARLOVIĆ, KODIĆ, KOKOŠICA (nekoć Kokošičić, poslije Kokot), KRILIĆ (CAREVIĆ, JURINIĆ, LAZZARI), KURELJIĆ (poslije Kurelja), KVESTIĆ, KVINTIĆ (poslije Kvinta), KUČIČIĆ (poslije Damjanović), KARAHODŽIĆ, KALIŠIĆ, KRAGULJEVIĆ (JAKOBAC, ĐIVOJEVIĆ, poslije Đivoje), KUNČEVIĆ, KOŠAR

MURGIĆ, MARIĆEVIĆ (VUKOVIĆ, KOLAJIĆ, CURIĆ), MASAROVIĆ-VICELJIĆ (poslije Vicelić)-KOLIĆ, MILETOVIĆ-DOBRIĆEVIĆ (RAŠE), MAROJEVIĆ (nekoć Grdobić, poslije Grbin), MIKUŠINOVIĆ-CVJETKOVIĆ-PAPIĆ (poslije Domić)

NIKOLIĆ (nekoć Mikulić)

PATIĆ, PAVIOVIĆ-PIZIN, PASKVIĆ-MATIJEVIĆ (nekoć Grzelinović, poslije Pasquali), PERIĆ, PLACARIĆ

RADIĆ, REŠIĆ-JEROVIĆ, RUSJEN (poslije Rossi)

SANDETA, SANGALET (poslije Sangaletti), SARTORE, SVRAKE (SERAKIĆ), SOKOLIĆ, SIKETA (SIKETIĆ)

ŠANTULOVIĆ, ŠARIĆ, ŠUDRETOVIĆ, ŠUTIĆ, ŠOLJAT (ŠOLJANOVIĆ), ŠKRATULJIĆ-FRANCIN, ŠKALJAR, ŠEŠAN, ŠARBOTANOVIĆ, ŠIPOTA (poslije Ivelja)

TOLJENOVIĆ, TOMAŠINOVIĆ (poslije Tomašin)

VLAHOJEVIĆ, VOIĆ, VASILJEVIĆ (poslije Šagor), VESELIĆ (poslije Mihoč), VILOVIĆ

ZANETIĆ

ŽILIĆ (BALARIN).

U matičnim knjigama zabilježene su i pojedine osobe kao kumovi na krštenju, pri vjenčanju, ili krizmanju, ili su pak umrle na Lastovu a tu se zatekle, ili su možda i duže živjele na otoku. Tako su, primjerice, zabilježena imena triju Konavljanina, Božo (Bogdeta), Marko Alligretti iz Omble, Stjepan Šimrak brijač-kirurg iz Slanoga, ili Andrija Vilić, kovač iz Trogira itd. Evidentno je da je vjekovna segregacija na Lastovu prestala — dubrovački je senat 1523. godine ukinuo lastovsku zabranu strancima na stjecanje otočke imovine i omogućio kretanje i nastanjivanje dubrovačkim građanima na cijelom državnom teritoriju.[21]

Poljoprivredno Lastovo, sa zemljom u rukama malih i slobodnih posjednika, nije bilo naročito privlačno za masovna doseljenja. Dolaze pojedinci, bilo da se radi o raseljenom pučanstvu zbog turskog osvajanja Bosne i Hercegovine, ili o slučajnim namjernicima, odnosno "djetićima" u službi lastovskih svećenika i boljih otočkih obitelji. Većina te siromašne čeljadi rješavala je svoj stalni doseljenički status ženidbom kakve vremešne otočke nasljednice ili udovice te su kao zetovi stranci (domazeti) osiguravali svojoj djeci ekonomsku osnovu za daljnje življenje na otoku. Rijetki su primjeri imućnijih doseljenika kojima takva ženidba nije bila apsolutno nužna jer su sredstva za život mogli osigurati obrtom, pozajmicama, trgovinom ili kakvim drugim aktivnostima.

Rodoslovno praćenje starijih (starosjedilačkih) obitelji prije ustrojstva matičnih knjiga, bez obzira na sačuvane dokumente kao što su *Testamenta de Lagusta* (1371.-1816.) i *Diversa de Lagusta* (1438.-1816.)[22], vrlo je ograničeno jer su prezimena, nastala od imena, često neustaljena i ne označavaju obiteljsko prezime.

Starosjedilačke rodove možemo pratiti pomoću njihovih članova-pojedinaca koji su obnašali kakvu javnu funkciju u otočkoj samoupravi ili su bili uvršteni u

---

21 Radić, Statut gl. 111.

22 U Povijesnom arhivu u Dubrovniku, serija 91.

knjizi o Prežbi (*Libro dello scoglio di Priesbiza*) koja je, kao kancelarijska knjiga, bila ustrojena 1478. godine. Prema tim izvorima možemo nabrojati sljedeće starosjedilačke rodove: Aletić, Anuhlić, Arkašević, Bižajić, Bogetić, Bogdanović, Bošković, Cvjetiša, Čalić, Dragošević, Dražinić, Dundović, Đivićević, Grzelinović, Ivićević, Jurišić, Lodić, Kacetić, Krilić, Marićević (Kolajić, Curić), Miletović, Marinica, Pavlović, Perić, Rusjen, Sandeta, Serakić, Sokolić, Šantulović, Šudretović, Toljenović, Vlahojević, Voić, Žilić. Od druge polovice 17. stoljeća pa do 1940. godine ti rodovi su se sasvim ugasili po muškoj lozi; do naših dana uspjeli su se održati rodovi: Antica, Antićević, Čučević, Đivoje, Fantela, Fulmisi, Grbin, Grgurović, Ivelja, Lucijanović, Marićević (Vuković), Nikolić, Pasquali, Rešić, Tomašin i Vicelić.

Ostalo stalno stanovništvo, zatečeno na otoku sredinom 17. stoljeća, činili su doseljenici koji su pristizali na Lastovo tijekom 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća. Podrijetlo stalnih doseljenika koji su pristigli na Lastovo nakon ustrojstva matičnih knjiga pa do 1918. godine, i čiji su nasljednici sastavni dio današnjeg stanovništva, prikazano je u sljedećoj tablici:

Tablica 1

Podrijetlo stalnih doseljenika (1699.-1918.)

Godina doseljenja (ženidbe)	Ime i prezime	Podrijetlo
1699.	Ivan Šantić	Šipan
1718.	Mato Ortika	Obod
1718.	Pasko Pavličević	Majkovi
1718.	Marko Radovanović	Zadrame — Skadar
1723.	Mato Kućarić	Žuljana
1725.	Juro Manjakić (Jurica)	Hreljine — Bakar
1754.	Juro Ivčević	Bakar
1758.	Mato Krmenko	Drin — Trebinje
1798.	Mato Susović	Trebinje
1800.	Vito Katić	Popovo Polje
1811.	Petar Vodopić	Konavle
1846.	Nikola Jančić	Komiža
1846.	Kuzma Galinović	Blato — Korčula
1847.	Alojz Frlan	Volosko — Senj
1856.	Antun Soljanić	Vis
1868.	Ivan Corsano	Mali Lošinj
1900.	Pasko Anić	Vrpolje — Knin
1903.	Juro Lonac-Zekić	Zagorac — Trebinje
1904.	Pasko Lešinjani	Skadar
1905.	Stjepan Medini	Lopud

1906.	Ivan Baćko	Ramljani — Knin
1910.	Gabro Capitelli	Tremiti (doselio sa Hvara)
1916.	Andrija Schütt	Szemlak — Mađarska
1918.	Antun Ortolio	Vela Luka — Korčula
1918.	Frano Kovač	Drvenik

Lastovo je klasičan primjer otoka na kojem se nije mijenjao ni način življenja ni način privređivanja njegova stanovništva. Ono je, skoro do naših dana, ostalo vezano za zemlju koju je marljivo i mukotrpno obrađivalo, ne zanemarujući, naravno, ni stočarstvo, kao ni ribolov, posebno ljeti na malu plavu ribu.

Broj stanovnika

Prvi službeni popis pučanstva Lastova izvršen je tek 1808. godine. Tada je utvrđeno da je na dan 1. listopada 1808. u jedinom otočkom naselju živjelo 956 stanovnika. Do tada se služilo procjenom don Kuzme Antice koji je u molbi Mletačkom senatu, dana 28. studenoga 1652. godine, naveo kako Lastovo ima "200 kuća za stanovanje i nešto više od 1000 duša".[23]

Iz tablica 2 i 4 evidentno je kako je lastovsko pučanstvo u drugoj polovici 17. stoljeća (1661.–1700.) brojčano spalo na ispod 900 žitelja (zbog harajućih epidemija), a u prvoj polovici 18. stoljeća (do 1740. godine), neznatno naraslo do 900 duša. Procijenjen pad broja stanovnika u drugoj polovici 17. stoljeća (1661.–1700.) djelomično je točan jer u matičnoj knjizi umrlih, od 20. listopada 1669. do 22. prosinca 1673. godine, nedostaju podaci o broju umrlih. To je slučaj i s petim desetljećem 18. stoljeća (1740.–1750.) jer su matični podaci o umrlim i krštenim (rođenim) vođeni neuredno. Od 13. svibnja 1747. do 31. prosinca 1750. godine (razdoblje uredno vođenih matičnih knjiga) postoji negativni prirodni prirast stanovništva (–48). Vjerojatno je takvo stanje postojalo i u godinama do 1747. pa se opravdano procjenjuje da je i u ovom petom desetljeću 18. stoljeća došlo do ponovnog brojčanog pada otočkog stanovništva na 800 žitelja.

Matični podaci za drugu polovicu 18. stoljeća (1751.–1800.) pokazuju uvećani natalitet (naspram broja umrlih) s osjetnim pozitivnim prirodnim prirastom stanovništva od 501 osobe (800 + 501 = 1301).

U prvih sedam godina 19. stoljeća (1801.-1807.) broj umrlih za 151 nadmašuje broj rođenih što reducira otočko stanovništvo na 1150 osoba. Godinu dana kasnije (1. listopada 1808., službeni francuski popis) na otoku se zateklo 956 žitelja. Razlika u rasponu od ±150 do 200 osoba dobivena na temelju procjene matičnih crkvenih knjiga i službenog popisa značajna je.

23 S. Ljubić, Rad JAZU LIII, bilješka 164.

U razdoblju od 1750. do 1807. godine župa Lastovo je imala pozitivan prirast stanovništva, veći nego što je prema kriteriju prisutnog stanovništva iskazan u popisu na dan 1. listopada 1808. godine. Ovo ukazuje na pojavu odljeva stanovništva s otoka, dakle privremenog emigriranja, koje je brojčano iskazano u razlici ukupnog (stalnog) stanovništva (1150) i prisutnog stanovništva na Lastovu u času popisa (956).[24]

Raskorak između statističkih podataka državnih institucija i župničkih ureda rezultat je različitog kriterija pri popisu. Dok država na dan popisa broji sve prisutno stanovništvo, pa i slučajno prisutne stanovnike, npr. vojsku (kriterij prisutnog stanovništva), crkva, naprotiv, upisuje i privremeno odsutne na taj dan, npr. đake, pomorce, sezonske radnike (kriterij stalnog stanovništva). Jedina je iznimka prvi austrijski opći popis stanovništva 1854. godine, proveden prema kriteriju stalnog stanovništva kada je Lastovo brojilo 1148 žitelja. Crkvena statistika za 1845. godinu evidentira 1225 stanovnika pa se oba popisa (crkveni i državni) ne razlikuju mnogo, ponajprije zato što je Lastovo u 1854. i 1855. godini zbog kolere imalo negativni prirast stanovništva.

"Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1872" (Godišnjak Kraljevine Dalmacije za 1872. godinu) navodi Lastovo među 40 naselja (*borgate*) Dalmacije s 1042 stanovnika (481 muškarac, 501 žena) prisutnih na dan popisa 31. prosinca 1869. godine. Iz tog se popisa može doznati da su 1003 žitelja (463 m., 545 ž.) domorodni stanovnici, 34 su stranci (18 m., 16 ž.), da su svi rimokatoličke vjere, da je 393 (194 m., 199 ž.) u braku, dok je 516 neoženjenih, te da ima 24 udovca i 69 udovica. Za razliku od prisutnog stanovništva, domorodno stalno stanovništvo je brojnije: ono iznosi 1149 žitelja (555 m., 594 ž.) od kojih je 141 odsutno (92 m., 49 ž.).

Statistička kontrola stalnog otočkog stanovništva, koju je izvršio župnik don Baro Antićević 7. svibnja 1880. godine, pokazala je da je toga dana, od 1260 stalnih stanovnika njih 1.065 bilo prisutno, dok je 195 (111 m., 84 ž.) bilo privremeno odsutno. Zabilježen je i broj od 231 obitelji. Uz domorodno stanovništvo bilo je prisutno i pet državnih službenika. (Tablica 2).

Statistički podaci broja stanovnika Lastova (tijekom 19. i 20. stoljeća) pokazuju da je službena statistika u stalnom zaostatku za crkvenom za 200 do 250 žitelja. Ako je utvrđeno da je na Lastovu 1936. godine bilo 1940 stanovnika u 300 obitelji (službeni popis), tada je, bez dvojbe, Lastovo 1940. godine (uzme li se u obzir novopridošlo stanovništvo s otoka Ponze, kao i prirodni prirast) brojilo preko 2000 stanovnika.

24 U poglavlju o pomorstvu naveli smo kako je početkom 19. stoljeća više od 84 otočanina bilo ukrcano na dubrovačkim jedrenjacima.

Tablica 2

Broj stanovnika Lastova

Godina	Broj stanovnika na temelju procjene	Broj stanovnika utvrđen državnim popisom	Broj stanovnika prema crkvenim statistikama
1652.	1000[25]		
1700.	800		
1740.	850		
1750.	800		
1793.			1112[26]
1800.	1150		
1808.		956[27]	
1817.		962[28]	
1820.		999	
1842.			1219[29]
1845.			1225[30]
1857.		1148[31]	
1869.		1042 (1149)[32]	
1880.		1050[33]	1260[34]
1890.		1226	
1900.		1384	

25 S. Ljubić, *Rad*... op. cit., (prema procjeni don Kuzme Antice 1652. godine)

26 U spisima Biskupske ophodnje (Acta sacrae Visitationis ragusine archidioecesis de 1793.–1805., Biskupski arhiv, Dubrovnik) za Lastovo se kaže da ono 1793. godine broji 1112 stanovnika raspoređenih u 185 obitelji.

27 Francuski službeni popis. Popisom je utvrđeno da je otok na dan 1. listopada 1808. godine imao 956 stanovnika, 195 kuća, 188 obitelji, 3 goveda, 409 ovaca, 175 koza, 36 svinja. — M. Lucijanović, *Lastovo*... op.cit., str. 271.

28 Bernard Stulli, *Iz prošlosti Dalmacije*, Književni krug, Split, 1992., str. 259.

29 Župski ured Lastovo, arhiv fasc. za 1842. godinu.

30 *Schematismo della diocesi di Ragusa per l'anno 1845*., Montecchini Dubrovnik, 32.

31 Austrijski službeni popis izvršen prema kriteriju stalnog stanovništva.

32 *Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1872*., str. 128.-129. — Pored broja stanovnika navodi se da 31. prosinca 1869. godine Lastovo ima i 265 kuća (od toga 221 useljenih i 44 neuseljene), 120 mula (mazgi), 22 magarca, 936 ovaca, 78 koza i 187 svinja.

33 M. Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, Zagreb, 1979. — Podaci se odnose i za sljedeće državne popise.

34 Župski ured Lastovo, arhiv fasc. za 1880. godinu — Statističku kontrolu stanovništva izvršio je župnik don Baro Antićević na dan 7. svibnja 1880. godine. Broj obitelji: 231.

1902.	1640[35]
1910.	1417
1921.	1558
1931.	1700
1936.	1940[36]

Prirodno kretanje stanovništva[37]

(natalitet, mortalitet)

U posljednja četiri desetljeća 17. stoljeća (1660.–1700.), kako smo u prethodnom poglavlju naveli, došlo je do prirodnog pada broja stanovnika na Lastovu. Iako je natalitet bio na visokoj razini (sa stopom od 37,2 promila), prirodno je kretanje stanovništva prvenstveno ovisilo o kretanju stope smrtnosti (koja je iznosila 40,2 promila) uvjetovanog često epidemijama što su se pojavljivale u valovima (Tablice 3, 4). U ovom razdoblju smrtnost dojenčadi (djece u prvoj godini života) iznosila je 24 posto od ukupnog broja umrlih, a od ukupnog broja umrlih starijih od 10 godina tek 24,1 posto otpada na umrle od 70 i više godina (Tablice 6, 7).

U 17. stoljeću nema, dakle, još nikakvih naznaka demografskog prijelaza s visokog na niski nivo nataliteta i mortaliteta, odnosno nema demografske tranzicije s odgovarajućim efektima kao što je opadanje smrtnosti dojenčadi i produljenje ljudskog vijeka. Za pretpostaviti je kako je Lastovo i u ranijim razdobljima imalo uz visoku stopu nataliteta i visoku stopu mortaliteta, zbog čega, dugoročno gledano, nije bilo značajnijeg prirodnog prirasta stanovništva.

Ako proces demografske tranzicije shvaćamo kao pojavu u razvoju stanovništva, koja nastaje pod neposrednim utjecajem faktora ekonomskog i društvenog razvitka, odnosno kao demografski odraz funkcioniranja jednog društva u stalnom procesu uspostavljanja i narušavanja ravnoteže, tada taj proces ima svoja osnovna obilježja i svoje specifičnosti, a tranzicijsko razdoblje nije zatvoreni krug već ima i fazu uspona, fazu stagnacije i fazu pada. Ukratko: početak procesa obilježen je opadanjem (posebno) smrtnosti dojenčadi uz visoku stopu nataliteta zbog čega nastaje prirodni prirast odnosno povećanje broja stanovnika. U daljnjim etapama tranzicije počinje se smanjivati i natalitet da bi se, na svršetku procesa, i smrtnost i rodnost našle na nultom ili jedva pozitivnom prirodnom prirastu. Glavni simptomi tranzicije mortaliteta uočavaju se u smanjenju opće stope mortaliteta, u opadanju smrtnosti dojenačadi, te u produljenju ljudskog vijeka.

35 *Schematismus cleri dioecesis Ragusinae*, 1902.

36 I. Vinski, *Nacionalno bogatstvo na području otoka Lastova*, Zagreb, 1968., 576.

37 N. Vekarić, *Mijene dobnih struktura u procesima demografske tranzicije*, Anali za povijesne znanosti HAZU, Dubrovnik, 1997., sv. XXXV.

Ni u prve četiri dekade 18. stoljeća (1700.–1740.) nema nikakvih naznaka demografske tranzicije (Tablice 4, 6, 7). Započinje stabilno razdoblje s dugoročnim padom mortaliteta u prosjeku i do 20 promila (smrtnost dojenčadi kreće se u rasponu od 16 do 19,3 posto, a 36,6 posto muškaraca odnosno 30,1 posto žena umire u dobi iznad 70 godina), uz visoki natalitet od 35 promila, uvjetujući u razdoblju od 1750. do 1800. godine pozitivni prirodni prirast stanovništva.

Početkom 19. stoljeća stabilno stanje prestaje i trend poprima silaznu liniju. Stopa mortaliteta ponovno prelazi 30 promila (33,4 promila) a stopa nataliteta pada na 26,3 promila (epidemija velikih boginja). Tek u drugoj polovici 19. stoljeća započinje drugi proces tranzicije mortaliteta sa stalnim padom i do 22,5 promila (smrtnost dojenčadi pada u prosjeku na 18,2 posto, a ljudski se vijek produljuje, tako da 46 posto muškaraca i 54,4 posto žena umire u dobi iznad 70 godina života) uz stopu nataliteta koja je još uvijek visoka i iznosi u prosjeku 30,9 promila.

U 20. stoljeću (do 1940. godine) stope nataliteta i smrtnosti nisu još uravnotežene. Iako je mortalitet znatno opao (do 18 promila) kao i smrtnost dojenčadi (do 14,6 posto), a ljudski vijek produljen (48 posto muškaraca i 65 posto žena umire u dobi iznad 70 godina života), natalitet se još uvijek drži na visokoj razini od 33,5 promila[38] (Tablice 4, 5, 6, 7).

Dugo trajanje faze tranzicijskog procesa zbog disproporcije između nataliteta i mortaliteta, imalo je na Lastovu, kao rezultat, dulje razdoblje visokog prirodnog prirasta odnosno značajno povećanje broja stanovništva (Tablica 2) s neminovnom pojavom emigracije stanovnika.

Iako se činilo da se proces demografske tranzicije na otoku odvijao paralelno s onim kod drugih dubrovačkih poljoprivrednih kopnenih zona, usporedba mijena dobnih struktura stanovništva[39] u procesima demografske tranzicije kod 13 uzoraka iz šest dubrovačkih područja (Pridvorje, Lisac, Ponikve, Lastovo, Trstenica i Cavtat) u vremenu od 1673. do 1918. godine, pokazala je da razvoj dobne strukture na Lastovu odudara od razvoja dobnih struktura dubrovačkih i primorskih područja.

Prema Nenadu Vekariću taj se proces na Lastovu razvijao paralelno s procesom u Dalmaciji, a u odnosu na dubrovačka kopnena ruralna područja, posebice na primorska i gradska područja (Trstenica, Cavtat), kasnio je za pola, ako ne i za cijelo stoljeće. Vekarić tvrdi da je ovako kasni početak (oko 1880. godine) tranzicijskog procesa na Lastovu uvjetovan velikom udaljenosti otoka od Dubrovnika te široko postavljenom otočkom autonomijom što se očitovalo u demografskim kretanjima koja pokazuju da je utjecaj bliže Dalmacije bio jači od utjecaja Dubrovnika.

38 N. Vekarić, *Stanovništvo poluotoka Pelješca*, I. svezak, Dubrovnik, 1993., str. 89.-105.

39 Za mijenu dobnih struktura stanovništva smatra se varijacija omjera dječjeg kontingenta (0-14) i kontingenta praroditelja (50 i više godina) u nekoj populaciji s obzirom na razdoblje fertilnosti (15-49 godina). Taj omjer, tj. izgled dobne strukture varirat će ovisno o različitim faktorima koji postoje i djeluju u konkretnom području.

Tablica 3

Prirodni prirast stanovništva Lastova — po desetljećima — od 1661. do 1940.

Razdoblje	Broj rođenih	Broj umrlih	Prirast
1661.–1670.	267	279 (+ 22)	— 34
1671.–1680.	332	317 (+ 46)	— 31
1681.–1690.	336	395	— 59
1691.–1700.	259	264	— 5
1701.–1710.	352	213	+ 39
1711.–1720.	267	330	— 63
1721.–1730.	288	232	+ 56
1731.–1740.	266	253	+ 13
1741.–1750.[40]	148 (?)	178 (?)	— 30 (?)
1751.–1760.	295	155	+ 140
1761.–1770.	296	242	+ 54
1771.–1780.	270	224	+ 46
1781.–1790.	342	206	+ 136
1791.–1800.	292	157	+ 135
1801.–1810.	266	370	— 104
1811.–1820.	241	270	— 29
1821.–1830.	347	254	+ 93
1831.–1840.	339	212	+ 125
1841.–1850.	315	267	+ 48
1851.–1860.	305	264	+ 41
1861.–1870.	262	229	+ 33
1871.–1880.	336	279	+ 57
1881.–1890.	371	255	+ 116
1891.–1900.	437	235	+ 202
1901.–1910.	432	301	+ 131
1911.–1920.	388	312	+ 76
1921.–1930.	500	269	+ 231
1931.–1940.	549	271	+ 278

40 Za razdoblje od 1741. do 13. svibnja 1747. u matičnoj knjizi krštenih (rođenih) zabilježena su samo 73 krštenja, a u matičnoj knjizi umrlih samo 57 umrlih i to isključivo odraslih osoba što je nepotpuna slika za navedeno razdoblje.

Tablica 4a

Natalitet od 1661. do 1940.

Razdoblje	Broj rođenih	Godišnji prosjek	Stopa nataliteta	Broj stanovnika
1661.–1700.	1194	29,8	37,2	800
1701.–1740.	1173	29,3	36,6	800
1741.–1750.	?	?	?	?
1751.–1800.	1495	35,0	35,0	1000
1801.–1820.	507	25,3	26,3	962
1821.–1850.	1001	33,3	32,0	1042
1851.–1870.	567	28,3	28,4	1034
1871.–1880.	336	33,6	32,3	1042
1881.–1890.	371	37,1	30,5	1216
1891.–1900.	437	43,7	32,5	1376
1901.–1920.	820	41,0	36,2	1408
1921.–1940.	1049	52,4	30,8	1701

Tablica 4b

Mortalitet od 1661. do 1940.

Razdoblje	Broj umrlih	Godišnji prosjek	Stopa mortaliteta	Broj stanovnika
1661.–1700.	1323	33,0	40,2	800
1701.–1740.	928	23,2	29,0	800
1741.–1750.	?	?	?	?
1751.–1800.	984	19,7	19,7	1000
1801.–1820.	640	32,0	33,4	962
1821.–1850.	733	24,4	23,4	1042
1851.–1870.	493	24,7	25,0	1034
1871.–1880.	279	27,9	26,8	1042
1881.–1890.	255	25,5	20,2	1216
1891.–1900.	235	23,5	17,0	1376
1901.–1920.	613	30,6	20,2	1408
1921.–1940.	540	27,0	15,9	1701

Tablica 5

Broj umrlih prema spolu i dobnim skupinama — po desetljećima — od 1661. do 1940.

Dobna skupina

Razdoblje	Manje od 1 M-Ž	1-4 M-Ž	5-9 M-Ž	10-14 M-Ž	15-19 M-Ž	20-29 M-Ž	30-39 M-Ž	40-49 M-Ž	50-59 M-Ž	60-69 M-Ž	70-79 M-Ž	80-100 M-Ž	Nepoznato M-Ž
1661.-1670.	36-20	13-8	8-13	1-1	2-/	5-4	4-2	13-9	8-11	18-12	22-15	9-14	19-12
1671.-1680.	35-32	13-12	11-12	2-2	8-5	9-7	13-10	5-4	11-9	15-18	12-14	8-10	21-19
1681.-1690.	57-44	21-28	10-10	2-3	7-5	21-19	12-13	15-14	18-13	20-25	14-12	6-6	
1691.-1700.	38-30	10-17	19-12	8-5	7-7	4-9	5-7	6-7	18-12	9-10	7-9	7-1	
ukupno	166-126	57-65	48-47	13-11	24-17	39-39	34-32	39-34	55-45	62-65	55-50	30-31	40-31
1701.-1710.	43-32	12-12	5-5	/-5	3-1	6-7	3-11	6-6	6-8	12-11	6-7	1-3	1-1
1711.-1720.	22-40	24-19	3-5	4-3	1-1	7-10	12-9	18-16	23-10	30-28	13-16	8-4	2-2
1721.-1730.	43-30	12-15	10-6	7-2	8-3	3-10	4-5	4-5	9-9	9-8	7-11	5-5	1-1
1731.-1740.	20-25	6-15	5-11	2-5	3-/	7-5	8-8	8-10	15-11	19-29	15-10	4-5	4-3
ukupno	128-128	54-61	23-27	13-15	15-5	23-32	27-33	36-37	53-38	70-76	41-44	18-17	8-7
1751.-1760.	27-30	9-4	/-4	1-/	5-2	3-3	3-4	7-4	3-7	9-10	4-9	4-3	
1761.-1770.	33-19	14-10	6-5	/-2	/-/	7-9	11-9	1-8	14-14	17-28	11-13	6-5	
1771.-1780.	27-17	10-7	8-6	5-5	/-3	6-4	5-9	7-13	12-8	18-15	15-19	2-3	
1781.-1790.	29-26	9-6	7-1	4-2	2-1	8-8	4-5	3-4	4-7	10-12	17-19	14-4	
1791.-1800.	28-26	4-7	1-1	1-1	/-1	6-8	2-3	2-6	4-3	8-10	7-13	5-10	
ukupno	144-118	46-34	22-17	11-10	7-7	30-32	25-30	20-35	37-39	62-75	54-73	31-25	
1801.-1810.	39-23	23-17	13-12	5-4	4-2	12-24	15-11	24-16	15-14	11-14	32-20	10-10	
1811.-1820.	29-28	9-12	2-4	1-5	2-/	9-5	12-8	7-5	8-8	11-14	20-34	18-19	
1821.-1830.	33-31	30-15	7-8	3-3	/-1	12-12	4-6	1-9	5-5	17-8	8-21	9-6	
1831.-1840.	35-26	8-12	/-1	3-1	2-/	2-4	4-3	6-5	8-3	14-12	16-25	9-13	
1841.-1850.	30-21	11-9	4-2	1-/	3-1	4-2	10-5	8-9	10-11	15-18	19-32	21-21	
ukupno	166-129	81-65	26-27	13-13	11-4	39-47	45-33	46-44	46-41	68-66	95-132	67-69	
1851.-1860.	30-18	10-15	6-2	3-1	1-/	6-3	4-5	5-5	6-10	32-32	23-29	6-11	1-/
1861.-1870.	33-19	24-13	12-4	2-5	2-1	4-3	1-5	6-3	10-3	10-11	15-19	9-15	
1871.-1880.	35-23	25-29	5-6	3-3	2-1	4-8	6-7	5-1	10-7	7-15	19-24	11-23	
1881.-1890.	52-41	16-15	1-1	/-1	/-1	5-5	2-1	4-/	5-3	8-10	24-21	16-23	
1891.-1900.	49-30	10-8	4-3	1-2	/-/	4-1	4-4	5-3	2-3	14-12	16-21	21-18	
ukupno	199-131	85-80	28-16	9-12	5-3	23-20	17-22	25-12	33-26	71-80	97-114	63-90	
1901.-1910.	47-34	23-23	4-2	/-3	2-1	8-6	2-3	5-5	12-3	13-4	20-30	24-27	
1911.-1920.	34-31	13-11	5-2	2-1	3-1	15-6	11-6	7-10	6-7	15-13	26-33	18-36	
1921.-1930.	32-30	16-15	3-2	3-1	/-1	5-2	5-5	9-5	5-2	14-6	31-28	19-30	
1931.-1940.	28-30	13-16	3-/	2-1	1-3	7-2	6-2	6-5	12-10	12-15	19-23	17-38	
ukupno	141-125	65-65	15-6	7-6	6-6	35-16	24-16	27-25	35-22	54-38	96-114	78-131	

Tablica 6

Struktura umrlih starijih od 10 godina po dobi i spolu od 1661. do 1940.

Dobna skupina	1661.-1700. M	1661.-1700. Ž	1701.-1740. M	1701.-1740. Ž	1750.-1800. M	1750.-1800. Ž	1801.-1850. M	1801.-1850. Ž	1851.-1900. M	1851.-1900. Ž	1901.-1940. M	1901.-1940. Ž
Ukupno umrli stariji od 10 godina	100		100		100		100		100		100	
10-14	3,7	3,4	4,4	5,0	3,9	3,1	3,0	2,9	2,6	3,2	1,9	1,6
15-19	6,8	5,2	5,1	1,7	2,6	2,2	2,6	0,9	1,4	0,8	1,7	1,6
20-29	11,1	12,0	7,8	10,8	10,9	9,8	9,0	10,4	6,6	5,3	9,7	4,3
30-39	9,7	9,9	9,1	11,1	9,1	9,2	10,5	7,3	4,9	5,8	6,6	4,3
40-49	11,1	10,5	12,1	12,5	7,2	10,7	10,7	9,8	7,8	3,2	7,5	6,6
50-59	15,7	13,9	17,9	12,8	13,3	11,9	10,7	9,1	9,6	6,8	9,7	5,9
60-69	17,7	20,1	23,7	25,6	22,4	23,0	15,8	14,7	20,6	21,1	14,9	10,2
70-79	15,7	15,4	13,8	14,8	19,4	22,4	22,1	29,4	28,2	30,1	26,4	30,5
80-100	8,5	9,6	6,1	5,7	11,2	7,7	15,6	15,5	18,3	23,7	21,6	35,0
	24,2	25,0	19,9	20,5	30,6	30,1	37,7	44,9	46,5	53,8	48,0	65,5

Tablica 7

Smrtnost dojenčadi — po desetljećima — od 1661. do 1940.

	1661.-1670.	1671.-1680.	1681.-1690.	1691.-1700.	1701.-1710.	1711.-1720.	1721.-1730.	1731.-1740.	1751.-1760.
Broj umrle dojenčadi	56	67	101	68	75	64	73	45	57
— muške	36	35	57	38	43	22	43	20	27
— ženske	20	32	44	30	32	41	30	25	30
Ukupan broj umrlih	279	317	395	264	213	330	232	253	155
— muškarci	158	163	203	138	104	167	122	116	75
— žene	121	154	192	126	109	163	110	137	80
Udio dojenčadi u broju umrlih	20,0	21,1	25,5	25,7	35,2	19,3	31,4	17,7	36,7
Ukupan broj rođenih	267	332	336	259	352	267	288	266	295
— muškarci	156	180	180	117	184	132	136	142	154
— žene	111	152	156	142	168	135	152	124	141
Udio umrle dojenčadi u broju rođenih	20,9	20,1	30,0	26,2	21,3	23,9	25,3	16,9	19,3

	1761.-1770.	1771.-1780.	1781.-1790.	1791.-1800.	1801.-1810.	1811.-1820.	1821.-1830.	1831.-1840.	1841.-1850.
Broj umrle dojenčadi	52	44	55	54	62	57	64	61	51
— muške	33	27	29	28	39	29	33	35	30
— ženske	19	17	26	26	23	28	31	26	21
Ukupan broj umrlih	242	224	206	157	370	270	254	212	267
— muškarci	120	115	111	68	203	128	129	105	136
— žene	122	109	95	89	167	142	125	107	131
Udio dojenčadi u broju umrlih	21,4	19,6	26,6	34,3	16,7	21,1	25,1	28,7	19,1
Ukupan broj rođenih	296	270	342	292	266	241	347	339	315
— muškarci	160	147	180	159	133	123	186	184	171
— žene	136	123	162	133	133	118	161	155	144
Udio umrle dojenčadi u broju rođenih	17,5	16,2	16,0	18,4	23,3	23,6	18,4	17,9	16,1

	1851.-1860.	1861.-1870.	1871.-1880.	1881.-1890.	1891.-1900.	1901.-1910.	1911.-1920.	1921.-1930.	1931.-1940.
Broj umrle dojenčadi	48	52	58	93	79	81	65	62	58
— muške	30	33	35	52	49	47	34	32	28
— ženske	18	19	23	41	30	34	31	30	30
Ukupan broj umrlih	264	299	279	255	235	301	312	269	271
— muškarci	133	128	132	133	130	160	155	142	126
— žene	131	101	147	122	105	141	157	127	145
Udio dojenčadi u broju umrlih	18,1	17,3	20,7	36,4	33,6	26,9	20,8	23,0	21,4
Ukupan broj rođenih	305	262	336	371	437	432	388	500	549
— muškarci	157	145	164	188	235	232	204	269	280
— žene	148	117	172	183	202	200	184	231	269
Udio umrle dojenčadi u broju rođenih	15,7	19,8	17,2	25,0	18,0	18,7	16,7	12,4	10,5

GOSPODARSTVO

Iz povijesnih izvora 13. i 14. stoljeća doznajemo kako se gospodarski život otoka, već tada, kretao između zemljoradnje, s naglaskom na vinogradarstvo i maslinarstvo, i korištenja šuma, ispaše stoke i ribarenja na moru. Najveći dio zemlje na otoku bilo je opće dobro, zajednička svojina svih stanovnika Zajednice. To nisu bile površine zasađene poljoprivrednim kulturama, nego pašnjaci i šume.

Skoro sva otočka polja (*campus*) i mnogo dolaca pod poljoprivrednim su kulturama, što se razaznaje iz sljedećih toponima naznačenih u povijesnim izvorima iz 13. i 14. stoljeća:

Polja

1. Lokavje (*Campo de lagis*)
2. Dubrova
3. Hrastove
4. Zegovo
5. Zle polje
6. Vino polje
7. Kosovo
8. Duboke
9. Kruševa njiva
10. Velja lokva
11. Studenac
12. Pojice
13. Ždrelo
14. Pržina
15. Pasjeka
16. Kal
17. Prgovo
18. Zlokoža luka
19. Statino polje

Dolovi

1. Bosonji do
2. Petrovi dovci
3. Vreseji dolac
4. Podi
5. Radaž do
6. Dovci
7. Udovin do
8. Dosibje do
9. Čučaj do
10. Vrsi
11. Veji dolac
12. Pojanica

Neki otočki predjeli za koje je dokazano da su bili obrađivani ostali su nezabilježeni; to su: Barje, Zace, Gračišće, Zle polje iznad Ublija, odnosno predjeli za koje je teško vjerovati da nisu bili obrađivani kao: Bučen dolac, Šupanj do, Jurjev do, Plehano polje. Manja polja i dolovi kao što su Kovačin dolac, Prsnač do, Žminjan dolac, Bokonji dolac, Trobanji dolac, Luburin dolac, Tufače, Gornji Portorus, Dol (Zace) itd. tijekom budućih stoljeća će se iskrčiti i nasaditi.

Zemljišni posjed lastovskog seljaka, osim čestica lociranih u spomenutim poljima i "dovcima", obuhvaćao je i vrtove (*ortus*) u samom naselju Lastovu, na Dovcu (na Dolci), na Luku (v Luce), u Laze (u Lase) i Pod Homac (Podholmes).

Zemljoradnja je počivala na privatnom vlasništvu koje je bilo zakonom zaštićeno. Vlasništvo je bilo vezano *ad personam* pa je miraz bio ženin i u slučaju kad bi se kao udovica preudala. Otac je bio apsolutni gospodar svog imanja kao i majka svoje dote. Otac je bio slobodan dati, prodati, oporučiti nepokretnu i pokretnu imovinu kome je želio (unutar općinske granice), dok je majka mogla oporučiti samo četvrtinu svoje dote po želji. U slučaju da nije imala žive djece, ili nekoga od bliže rodbine, mogla je raspolagati svojom imovinom prema nahođenju.[41] Kći, koja je bila namirena dotom, nije imala pravo ništa više tražiti od roditelja. Ako bi ostala neudana, imala je pravo na jednaki dio očeve i majčine ostavštine kao i muški član obitelji. Na tuđem imanju nije se smjelo ništa raditi bez odobrenja vlasnika, a učinjena šteta morala se nadoknaditi.[42] I u slučaju da se gradilo ili sadilo na terenu ženine dote, žena je imala pravo na polovicu.[43]

Godine 1336. donijeta je jedna od najznačajnijih samoupravnih odredaba, posebno važna zbog njezinih dalekosežnih posljedica.

> "Određujemo i naređujemo da ni jedna osoba s otoka Lastova ne može nikakvu nekretninu, ni zemljište, ni vinograd, ni kuću prodati (osobi) izvan Lastova već jedino stanovniku Lastova; a ono što bude naumio prodati, može svojoj rodbini prodati samo uz istu cijenu za koju bi je, pod zakletvom, namjeravao i drugima prodati.
>
> Nadalje, ne može takve nekretnine darivati nikome izvan otoka, pod prijetnjom kazne od 200 dukata, koja će ići u korist lastovske općine, i gubitka cjelokupne imovine."[44]

Dakle, privatni posjed unutar općinske granice smio se otuđiti jedino i isključivo prodajom ili darovnicom rođenom Lastovcu. S obzirom na godinu u kojoj je ova statutarna odluka donijeta (1336.), potrebno ju je usporediti sa situacijom na Stonskom ratu (Pelješac) nakon prelaska poluotoka pod dubrovačku vlast (1333. godine).

41 *Statut*, gl. 45., 55.
42 Ibidem, gl. 13., 32., 64., 65.
43 Ibidem gl. 38.
44 Ibidem, gl. 37.

Kupivši Stonski rat, dubrovačka je vlada postala isključivi gospodar ukupnog zemljišta i većim dijelom ga je dodijelila svojoj vlasteli, a sve dotadašnje vlasnike lišila njihove imovine. Seljak, koji je htio ostati na Stonskom ratu, morao je postati kmetom vlastelina, crkve ili bogatog pučanina, odnosno onoga kojemu je dubrovačka vlada dodijelila zemljište. Vjerujem da je baš strah od kmetskog položaja što bi ga strani zemljovlasnik jednom, kad bi se domogao lastovskih nekretnina mogao nametnuti otočanima, bio glavni pokretač navedene samoupravne lastovske odluke. Odluka nije otočanima ukidala pravo vlasništva nad nekretninama, već im je to pravo suzila u okviru lastovske općine. A time što je onemogućavala strancu vlasnost na otoku, automatski je zaštitila otočane od mogućnosti da postanu kmetovi tuđeg gospodara. Odluka je praktički priječila strancu da se kao neovisan građanin nastani na otoku.

Prisiljeni da između dva zla, segregacije i kmetskog statusa, izaberu jedno, Lastovci su svjesno izabrali segregaciju i izoliranost, i time podigli nepremostivu branu tuđinskoj privrednoj eksploataciji sačuvavši uz gospodarsku i političku samostalnost. U kontekstu ove odluke treba se prisjetiti i gl. 26 Statuta iz 1310. godine koja otočkom knezu zabranjuje stjecanje i posjedovanje bilo koje nekretnine na Lastovu. Slobodno raspolaganje imovinom unutar općinske granice bilo je, također, uvjetovano nizom propisa. Prodaja je morala biti javna, prethodno oglašena i na dražbi licitirana. Tko bi više ponudio, taj bi ponuđenu nekretninu i dobio. U slučaju jednakih ponuda, rodbina prodavača imala je prednost.

I posljednja volja nekoga tko je raspolagao svojom imovinom mogla je biti izražena vlastoručno pisanom oporukom ili oporukom sastavljenom od notara u prisutnosti dvoje valjanih svjedoka. Rok za predaju oporuke u notarsku kancelariju, ili za zahtjev o saslušanju svjedoka, bio je mjesec dana od smrti testatora, odnosno mjesec dana od dolaska nasljednika na Lastovo ukoliko je oporuka bila sačinjena izvan otoka.[45] Međutim, pravna važnost bilo koje isprave, pa i oporuke, nije ovisila o svjedocima, nego o potpisu kneza. Očito da je sastavljačima ovih uredaba bila prvenstvena namjera zaštititi oporuku od zlouporabe.[46]

Slobodno raspolaganje vlastitom imovinom unutar granica općine, kao i djelidba obiteljskog imanja među nasljednicima, bili su glavnim razlogom usitnjenja posjeda u mnoge parcele. Iz notarskih isprava doznajemo da je površina tih čestica bila različita. Kretala se od pola do šest gonjaja (1 gonjaj = 1644 m^2 odnosno 40 x 40 m). Bilo je posjeda i do 27 gonjaja površine razdijeljanih u 13 čestica, ali i manjih posjeda usitnjenih i na 18 zemljišnih parcela.[47]

U prvoj polovici 14. stoljeća cijene nekretnina bile su nevjerojatno niske, niže nego bilo gdje u Dalmaciji. Primjerice, jedan se posjed prodavao za 20 perpera, a još jedan za 40 prepera. Iako površinu i lokaciju tih posjeda ne znamo, koliko god skromni

45 Ibidem, gl. 24, 42, 53.
46 Ibidem, gl. 28, 29, 30, 48.
47 SCD VIII, 369; Listina 77.

oni bili, cijena im je još skromnija.[48] "U Dubrovniku" — navodi Čremošnik[49] — "plaćala se ta svota često i za samu jednu zlaticu zemlje ili vinograda. U Zadru npr., u jednom slučaju jedan gonjaj vinograda stajao je 12 perpera, a u drugom jedan gonjaj zemlje stajao je oko 17 perpera. Broj takvih primjera mogao bi se povećati, a slika bi izgledala uvijek ista, naime, Lastovo je, s obzirom na cijenu nekretnina, najjeftinije mjesto Dalmacije u srednjem vijeku."

Pojedinci su povećavali svoj zemljišni fond uglavnom na dva načina: kupovinom i investiturama na općinsku zemlju. Većina notarskih povijesnih isprava odnosi se na kupoprodajne ugovore isključivo zemljišnih površina. Bogatiji mještani, zanatlije i svećenici kupovali su čestice zemlje jer je u ono vrijeme bila opća praksa da se dobit iz bilo koje privredne aktivnosti investira u zemlju kao trajno dobro i najsvrsishodnije jamstvo sigurnosti obitelji, a također put i način društvene afirmacije.

Crkva je stjecala zemljišna dobra zavještanjima mnogih vjernika koji su ostavljali dio, a ponekad i čitavu imovinu, crkvenim institucijama. Tako su se stvarali beneficiji pojedinih crkava koji su faktički postajali feudi pojedinih svećenika.[50]

Proces raspodjele općinske zemlje, uvjetovan ekonomskim zakonitostima prema kojima je zemljoradnja bila unosnija od stočarstva, doveo je do smanjenja zajedničkih zemljišta, pogotovo onih koja su, uz relativno lakše krčenje, mogla biti pretvorena u obradive površine s nasadama trajnih kultura — loze i masline. Najpogodnija je bila zemlja u dolovima ("dovcima") i na obroncima bregova. Ne znamo jesu li je svi dobivali u jednakom opsegu i pod jednakim uvjetima. Međutim, činjenica je da su se čitavi "dovci" našli u posjedu neke od vijećničkih obitelji, kao, primjerice, Kovačin dolac, Luburin dolac i Tufače kod roda Antica. S vremena na vrijeme, općinska zemlja se dodjeljivala i određenim strancima, zanatlijama.

Rastom zemljišnog fonda u rukama pojedinaca sve se više javljao, pored prvog proizvodnog odnosa — obrade vlastite zemlje, i drugi proizvodni odnos — obrada tuđe zemlje. Siromašniji težak, vlasnik manje zemljišne parcele koja mu nije bila dostatna za preživljavanje, uzimao je na obradu tuđu zemlju, prije svega crkvenu ili onu bogatijih mještana.

Kolonatski proizvodni odnos zasnivao se na ugovoru o zakupu između vlasnika i obrađivača zemlje. Praktički, težak je mogao raskinuti već zasnovani kolonatski odnos (nije bio vezan za zemlju za razliku od kmeta), ali kako je morao uzeti na obradu tuđu zemlju, njegova su sloboda i ravnopravnost kod zasnivanja kolonatskog odnosa bili puka formalnost. Svi ugovori o zasnivanju klasičnog kolonatskog odnosa

48 Listina 66; SCD XI, 190.
Uočljivo je da na Lastovu kao površinska mjera služi "gonjaj" dok je u dubrovačkom kraju mjerna jedinica "zlatica" (*solidus*). Bizantska mjera "gonjaj" dijelila se na korake (*passus*). Raskorak u mjernim jedinicama na Lastovu i u Dubrovniku posljedica je stoljetne pripadnosti Lastova vrhovnoj vlasti Bizantskog Carstva.

49 Čremošnik, *Notarijat*... op. cit., str. 83.

50 O tome više u poglavlju o crkvenim beneficijama.

u biti su isti. Postojeće razlike odnose se na dužinu trajanja ugovora ("dok traje loza", "do vječnih vremena") i na visinu naturalne rente koju je obrađivač zemlje morao davati vlasniku (četvrtina, trećina ili polovina uroda). Polovinu uroda davao je onda kada je na obradu uzimao već posađeni vinograd, na prvoklasnoj zemlji i u blizini njegova stanovanja.

Obveza kolona, primjerice za vinograd, bila je da ga dobro obreže, da ga okopa i ponovo okopa do određenog datuma (obično do sredine lipnja, fešte sv. Vita). Ukoliko težak ne bi tako postupio, vlasnik mu je mogao oduzeti zemlju bez ikakve naknade za učinjene radove i poboljšanja izvršena na zemlji. Kolon se, također, morao pridržavati zabrane trganja vinograda (ili žetve žita) bez dozvole gospodara pa je snosio posljedice ako bi bio zatečen da ubire plodove sa zakupljene zemlje bez znanja gospodara, vlasnika zemlje.

Kolonat u agraru Lastova, bar u ovo prvo, nama poznato vrijeme, nije bio dominantan proizvodni odnos, pa samim ovim ni eksploatacija težaka od strane vlasnika zemlje. Gospodarska shema po zastupljenosti gospodarskih grana nije se tijekom više stoljeća mijenjala u lastovskoj zajednici; ona je ostala pretežno zemljoradnička.

Stanovništvo se u cjelini bavilo poljoprivrednom proizvodnjom, a loza i maslina bile su oduvijek glavna osnova, ne samo te proizvodnje, već ukupnog življenja na Lastovu, jednako kao i na ostalom, znatnom dijelu dubrovačkog kraja. Uvjeti su bili povoljni, jer kako se vidjelo, za otočke prilike bilo je dosta plodne zemlje.

Poljoprivredna proizvodnja

Vinogradarstvo

Vinova loza se gojila na otoku od davnine, od vremena grčkog trgovanja po Jadranu, a možda i ranije. Vinogradarstvo je bilo razvijeno za vrijeme Rimljana što potvrđuju i nalazi u gospodarskom centru u Ublima. I po Statutu se razabire da je vinogradarstvo prisutno, a mnoge notarske isprave spominju prodaju vinograda. I sam naziv polja Prgovo (Pergoue), prema nekima, dolazi od riječi pergola, naziva za odrinu u dubrovačkom kraju; postojale su u vinogradima i na njihovim se sohama i "ljenkama" uzdizala loza bijelog grožđa, malvazije.[51]

Contrada Prgovo, koja se rasprostirala od lastovskog naselja do Stijena, bila je vinogradarsko područje od prvorazrednog značaja. Takvo područje bilo je i Vino polje.[52] Gdje je postojala i najmanja pogodnost sadila se loza pa i u predjelima gdje

51 Vidi bilješku 19; L.T. 24,165.

52 Listina 68.

se danas uzgaja isključivo maslina, kao, npr., u Pasjeku.[53] U vinogradima loza se sadila u nizovima, a uz lozu i voćke kao, npr., kruške (*arbor piri*, listina 47), i masline (*arbor olive*, listina 37), a uzgajalo se i povrće. Tako se riječju "vinea" označavao vinograd u kojem su se pored loze sadile i druge kulture.[54]

Vinogradi izvan vinogradarskih polja (*in campi forani*) obično su bili zaštićeni od stoke suhomeđom (mejom), ili suhim granjem (plotom). Ta zaštita je postala obvezatna 1468. godine naredbom dubrovačkog Malog vijeća koje, da bi stalo na kraj nesuglasicama i "skandalima", određuje da svi vinogradi koji graniče s općinskom šumom moraju biti ograđeni suhomeđom ili plotom. Ukoliko vinograd nije bio ograđen, ili je ograda bila nedovoljna, štetu je trebao snositi sam gospodar vinograda. S druge pak strane, pravo vlasnika ograđenog vinograda bilo je da s uhvaćenom stokom sitnog zuba — koja mu je nanijela štetu — postupi prema osobnom nahođenju.[55]

Dubrovačko Malo vijeće sve je to bilo dobro zamislilo, ali u praktičnoj primjeni propisa sporova nije nedostajalo. Kako tumačiti formulaciju "dobro ograđeni vinograd" iz gl. 79. Statuta? Je li se i ogradom od suhoga granja udovoljavalo propisu? Kod neminovnih tražbenih zahtjeva za naknadu štete koju bi počinila stoka u vinogradima, posebno u onim predjelima gdje je ispaša bila slobodna zbog zajedničkih pasišta (npr., u Prsnač dolu), vlasnik stoke bi najčešće tvrdio kako nije dužan nadoknaditi štetu ako vinograd nije ograđen međom ili plotom, dok bi oštećeni vinogradar dokazivao da i ograda od suhoga granja, ako se obnavlja, udovoljava propisu. Ni nakon 20 godina od naredbe o ograđivanju vinograda, Lastovci nisu bili složni kakvu vrstu ograde treba primijeniti. Godine 1489. Malo vijeće rješava da se imaju poštivati stari običaji, što znači da ograda od suhoga granja, ukoliko je održavana, obvezuje tuženika da plati štetu.[56]

Vino je bilo najveće bogatstvo na otoku i mnogim odredbama bio je cilj zaštititi ga. Od vinograda otočani su crpili dobar dio novčanih sredstava za isplatu kneza, za dečimu dubrovačkom kaptolu, za oblačenje i ishranu (kupnju žitarica). Otuda i silna briga Zajednice te njezine brojne odredbe o čuvanju i nadgledanju polja s vinovom lozom (služba pudara), kao i o naknadi učinjenih šteta u njima. Iako su pudari čuvali i usjeve i voćnjake, bili su određeni da prvenstveno nadgledaju polja posađena vinovom lozom zbog zaštite vina kao prvorazrednog faktora blagostanja.[57]

Pudari su uvijek bili dobro viđeni i narod bi im za pudarinu vrlo rado davo sić (deset litara) vina u tijeku jematve i častio ih za novogodišnjih čestitanja. Za uzvrat

53 Passeca, SCD XI, 495.

54 U šibenskom Statutu lib. V. cap. 87. postojala je obveza obrađivača da u vinogradu uzgaja i masline na razmaku od četiri "paša" (koraka) te da u svakom vinogradu većem od četiri gonjaja površine zasadi i dva stabla duda.

55 Radić, *Statut*, gl. 79.

56 Ibidem, gl. 92.

57 ibidem, Gl, 44, 69, 81.

je od njih zahtijevao da budno čuvaju vinograde sve vrijeme do konca jematve i da sami nadoknade štetu ukoliko ne bi pronašli počinitelja.[58] Narodna predaja govori da je bilo slučajeva kada su pudari nadoknađivali počinjenu štetu iako su im počinitelji bili poznati. To se događalo u slučaju kada bi prijatelja, ili rođaka lupeža, htjeli zaštititi od javne sramote, ili kad bi sami procijenili da je krađa unosnija od same naknade. Narod također pamti međusobna nadmudrivanja pudara i poljskih lupeža "pestića" koje bi trap neodoljivo privlačio u sparnim srpanjskim noćima. I danas se jedan lokalitet u Prgovu naziva Pod pudarevu gržu a u Vino polju Pod pudaršćicu. Uzvisine nad tim predjelima bila su mjesta od kuda bi pudari nadgledali vinograde.

Iako Statut nema nekih posebnih odredaba o vinogradarstvu, značajna je molba Zajednice Senatu 1508. godine da se na otok zabrani uvoz stranih vina. Na svim vinorodnim otocima Dalmacije, kao i na kopnenim feudalnim posjedima, proizvodnja vina bila je u porastu, a time su rasle i teškoće same prodaje i unovčenja. Na dubrovačkom području zemljište u Astareji, na otocima Šipanu, Lopudu i Koločepu bilo je bogato zasađeno vinovom lozom što je potpuno zadovoljavalo potrebe Dubrovnika.

Dubrovačka aristokratska vlast je nepopustljivo štitila svoje opće interese kad se radilo o vinogradarstvu, posebno u novostečenim krajevima: Stonu i Stonskom Ratu (1333.), Primorju (1399.) i Konavlima (1419., 1427.) koje je smatrala javnim općinskim zemljištem i gdje se upletala, s pozicije svog feudalnog prava, u agrarnu proizvodnju. Na području Stona i Stonskog Rata u početku je potpuno branila širenje vinove loze s time da su se mogli zadržati postojeći vinogradi. Poslije je u zabrani popustila, ali je zabranila izvoz vina u Dubrovnik. U Primorju, međutim, nije nikada dopustila sadnju vinove loze dopuštajući samo nešto nasada na odrini pred obiteljskom kućom. I u Konavlima je postojalo drastično ograničenje sadnje vinove loze kao i zabrana uvoza vina iz bilo kog područja osim iz Dubrovnika. Za potrebe Primorja vino se iz Stona moglo prevesti jedino kopnenim putem, dok se ono s Astareje moglo dopremati i kopnenim i morskim putem. Sve ove mjere proizlazile su iz bojazni dubrovačkog plemstva da dovoz vina iz Stona, sa Stonskog Rata, iz Primorja i Konavala ne dovede do hiperprodukcije i tako ugrozi ustaljenu prodaju vina iz Astareje, kao i s triju dubrovačkih otoka, gdje su plemići bili apsolutni gospodari vinograda.

I mletačka je vlada, zbog svojih gospodarskih razloga, donosila razne uredbe koje su pogađale slobodnu trgovinu vinom na području mletačke Dalmacije, smatrajući općenito "kontrabandom" svu legalnu i slobodnu trgovinu koja se vršila mimo njezine carine.

Lastovo je, prema Razziju, proizvodilo puno vina, dok Appendini hvali lastovski muškat koji može konkurirati i najboljim vinima Europe. Znamo da se još u 15. sto-

58 Pudari su pazili na vinograde u Vino polju, Veljoj lokvi, Hrastovama, Prgovu, Pržini, Lokavju, Bosonjem dolu, Duboke D. L. 13, 134.

lješću u Prgovu sadila malvazija. Zbog kakvoće lastovskog vina, njime su se snabdijevali franjevački i dominikanski samostani u Dubrovniku.[59]

U uvjetima nepoštedne konkurencije i uvećane proizvodnje zaštita svog vina bila je osnovna briga Zajednice. Dolazak stranih vina na otok ugrožavao je prodaju domaćeg vina a time i egzistenciju mnogih obitelji kojima je prodaja vina činila najznačajniju stavku obiteljskog budžeta. Baš zbog zaštite životnih interesa otočana, a vjerojatno i usprkos otporu plemića — vlasnika vinograda Stonskog Rata i Stona, Senat 1508. godine potvrđuje općinsku odluku o zabrani uvoza vina s drugih područja.[60] Zaštita lastovskog vina od uvoza s drugih područja, kao i predviđene stroge kazne prekršiteljima, kazuju da na otoku ima dovoljno vina za domaće potrebe, što podrazmijeva da ga ima i za izvoz. Izvoz vina s Lastova u 15. stoljeću još nije bio sputan ograničenjima, osim neposredno pred jematvu, kad ga se nije smjelo izvoziti u dubrovačku okolicu, u dolinu Neretve i u Krajinu (Makarsko primorje).[61]

Međutim, nakon Lastovske bune uslijedila su ograničenja koja je dubrovačka vlada nametnula Lastovu. Među težim udarcima gospodarskim probicima otočana bila je zabrana izvoza lastovskog i mljetskog vina u luke Istoka (odluku je donio Senat 18. srpnja 1626. godine), što se prvenstveno odnosilo na mletačke posjede koji su se nalazili istočno (*sopravento*) od Dubrovnika, na takozvanu Albansku Dalmaciju (Boka kotorska, Krf).[62] Vlasnici vina, trgovci, gospodari brodova bit će kažnjeni visokim novčanim kaznama (15 groša po barelu) ukoliko se utvrdi da su vino izvezli ili prodali u zabranjeno područje, a bit će primijenjene i druge mjere (zapljena?) ukoliko ta vina poslije dospiju na dubrovački teritorij.[63]

Za lastovsko i mljetsko vino trebalo je, dakle, tražiti kupce na zapadu (*sottovento*) po mletačkoj Dalmaciji, papinskoj državi, Austriji, tamo gdje je vladala oštra konkurencija među trgovcima i gdje su na snazi bili mletački i drugi propisi. Na istoku, gdje je cijena vinu bila najpovoljnija, nije bilo mjesta jer je to područje bilo rezervirano isključivo za vina dubrovačke vlastele. Kako bi kontrola bila potpuna, za izvoz vina trebalo je pribaviti dozvolu kneza, a potom je trebalo predočiti potvrdu u kojoj je bilo naznačeno mjesto prodaje. Senatu je bilo stalo da se ova zabrana poštuje te čak i pooštrava kaznu (1709. godine) za one koji u roku od 4 mjeseca nakon izvoza vina ne donesu knezu na uvid potvrdu o mjestu prodaje.[64]

Prema sačuvanim potvrdama, lastovsko se vino najviše izvozilo u Split, Trogir, Šibenik i u mjesta na Kvarneru. Međutim, izvoz i prodaja vina teško je išla, što znači

59 S. Razzi, *La storia*... op. cit., str. 157; F. M. Appendini, *Notizie*... op. cit., str. 199; *Monumenta Ragusina* (MR) III, 270.

60 *Statut*, gl. 102.

61 J. Lučić, *Prošlost otoka Lastova u doba Dubrovačke Republike*, u knjizi *Lastovski statut*, Književni krug, Split, 1994., str. 43.

62 Radić, *Statut*, str. 82.

63 Ibidem, iz knjige Vijeća Umoljenih od 1626, fol. 243, gl. 167, str. 92.

64 Ibidem, iz knjige Vijeća Umoljenih od 1709, fol. 19, str. 82.

da su i prihodi stanovništva drastično opadali. Zbog toga lastovska Zajednica šalje 1635. godine u Dubrovnik don Kolendu Anticu (sina pok. Paska) i Marina Čučevića da isposluju odobrenje izvoza vina i na istok. Vlada obavještava Zajednicu da je Senat, kao dokaz svoje naklonosti, a i u namjeri da joj održi stare povlastice (!), odlučio da se lastovska (i mljetska) vina mogu izvoziti i prodavati po lukama Levanta, ali uz dozvolu koju će on (Senat) dati shodno prilikama.[65] Koliko je takvih dozvola izdano, nije nam poznato; međutim znamo da će svi providuri-sindici koji će dolaziti u obilazak Lastova narediti knezu da strogo pazi kako bi se senatska odluka o vinu u cjelini poštivala.

Maslinarstvo

Maslina je, kao i vinova loza, uistinu vjerni pratilac otočkog stanovništva još od najstarijih vremena. Najmanje 90 posto ukupno obradivog otočkog tla zauzimale su masline i vinova loza kao temeljni poljoprivredni proizvodi Lastova. Prema podacima iz Statuta, maslina se uzgajala i na obližnjim školjima,[66] oko Malog i Veljeg laga, što svjedoče i toponimi Maslina (brdo) i Pod Maslinu (obalni pojas).

Masline su sađene posvuda, ali pretežno u dolovima, na nižim obroncima brežuljaka, oko polja, na iskrčenim parcelama.[67] Krčenjem su stvoreni i novi maslinici: Dovci, Kovačin dolac, Luburin dolac, Bučen dolac, Trobanji dolac, Tufače, Žminjan dolac, Pjeske (nabrojani su samo neki) koji su uz već postojeće davali proizvod od kojeg su se Lastovci teško odvajali i to jedino u krajnjoj nuždi, ili, kad su ga imali u izobilju (samo pojedinci). Maslinovo se ulje, kao vrlo važan prehrambeni čimbenik težačke obitelji, trošilo, osim za ishranu (na ribi, zelju, sočivu), za rasvjetu i za pranje, pa su pune "kamenice i pitari" bile i najbolje jamstvo bezbrižnijeg življenja tijekom godine.

Zbog veličine maslinova stabla i relativno sitna ploda, masline se nisu brale sa stabla (kao što se to radi s oblicama) već su se skupljale sa zemlje. "Kupljenje" maslina trajalo je po nekoliko mjeseci, a u rodnim godinama tom bi se poslu dalo i staro i mlado.

Od davnine masline su se prerađivale u primitivnim "torkulima" u kućnim dvorištima i "tiještile" u drvenim tijeskovima koji su služili i za grožđe.[68] Pored kućnih torkula postojale su i velike mlinice (velike u smislu masivnih kamenih valjaka) koje su, kao i drugdje, bile u rukama određenog broja povlaštenih. U popisu od 1808.

65 Ibidem, gl. 173, str. 95.-96.

66 Radić, *Statut*, gl. 19.

67 List. 37.

68 I danas se pred mnogim kućama vide, bačeni u stranu, manji kameni valjci s otvorom u sredini; oni bi se pomoću provučena štapa ručno okretali po izduljenoj i udubljenoj kamenoj podlozi, nalik malom bazenu, u koji bi se nasule masline. Usporedi otočki izraz: "torkulat masline".

godine bilo ih je osam. Ručno pokretanje tih masivnih valjaka u mlinicama bio je izuzetno naporan posao koji se nagrađivao i boljom hranom i "prklama" (fritulama) što ih je spravljao domaćin kojemu bi se tog dana "činilo ulje".

Podatak o 500 barela maslinova ulja, odnosno 325 hl (1 barel = 65 litara), koliki je bio godišnji prosjek na Lastovu sredinom 17. stoljeća, ne kazuje da na otoku ima značajnijih viškova, bar ne kod većine otočkih seljaka. Ovaj podatak ne može poslužiti kao indikator o stanju maslinarstva općenito, odnosno o broju maslinovih stabala na Lastovu, jednostavno zato što se prerada maslina vršila na primitivan način i s primitivnim sredstvima.

Zbog opće važnosti ulja, i mletačka i dubrovačka vlada donosile su mnoštvo propisa u nastojanju da osiguraju dopremu ulja u Veneciju, odnosno Dubrovnik, i osiguraju što potpunije plaćanje daće na ulje. Mletačka je država svu dalmatinsku trgovinu uljem strogo regulirala tako što se sve ulje prvo moralo dopremiti u Veneciju, gdje je bilo otkupljeno po niskoj cijeni, a zatim se prodavalo potrošačima vrlo skupo. Teško oštećeni proizvođač pribjegavao je "kontrabandi" ulja nastojeći ga prodati izvan mletačkoga područja. Kako je slabila mletačka vlast, tako je ova ilegalna trgovina rasla.

I dubrovačka je vlast pokušala kanalizirati otočko ulje prema Dubrovniku: proizvođači ulja s područja dubrovačke države morali su 12 posto svoga ulja dopremiti u Dubrovnik i prodati ga državnim službenicima. "Godine 1746." — navodi Lucijanović — "živežni službenici iz Dubrovnika zabranili su Lastovcima prodaju ulja drugima, naredivši da ga nose u Dubrovnik i prodaju tu uz cijenu od četiri i po groša po jednom kutlu."[69] Dubrovnik je od toga odustao valjda na prosvjed Lastovaca, ali je ipak najvjerojatniji razlog bio što je otočkog ulja bilo tek dostatno za domaće potrebe.

Žitarice

Proizvodnja žitarica (pšenica, raž, ječam) nije mogla podmiriti potrebe otočkog stanovništva. Nedostatak zemljišnih površina za takvu vrstu kulture, osnovni je razlog malog prinosa žitarica.

Za sjetvu žitarica koristila se svaka prilika i svako pogodno tlo. Oralo se i sijalo na školjima dobivenim na dražbi (na Mrčari, Prežbi, Saplunu, Češvinici),[70] odlazilo se na Sušac u sjetvu zapadno od crkvice Sv. Marije,[71] sijalo se na šumskim prostorima koje bi općina svake treće godine u tu svrhu namijenila, na zabranjenim lazinama (opožarenim terenima).

Ječam (klas) se sijao ispod maslina, na manje vrijednim terenima u dolovima, uz rub polja. Usprkos svim naporima, lastovski je seljak imao vlastitog kruha za

69 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 290.
70 Radić, *Statut*, gl. 19
71 D. L. 37, 43.

samo dva do tri mjeseca u godini. Za ostali dio godine, ako ga je želio jesti, morao ga je kupiti. Svojim podanicima Dubrovnik nije prodavao brašno već isključivo žitarice, prvenstveno ječam.

Iz 14. stoljeća više je pisanih podataka o brizi Dubrovnika za ishranu otočkog stanovništva. Dopuštali su dubrovačkim brodovima dovoz žitarica iz Apulije, za prodano drvo mogao se kupiti ječam, ili se mogao dobiti iz gradskog fondika (skladišta za žito) na zajam uz dugoročnu otplatu i po prodajnoj cijeni.[72] Tako Lastovci optužuju svećenika Andriju Škrinjića da je od obroka isplaćenih trgovcu Dobri za žito, prijevarom zadržao za sebe 70 perpera.[73]

Pšenica se u 18. stoljeću uvozila iz različitih krajeva: iz Apulije, Albanije, Primorja i skladištila u dubrovački fondik. Cijena je bila različita, zbog čega pekaricama (zvale su se "pankokule") nije bilo dopušteno praviti kruh iz više vrsta brašna, kako bi se onemogućile zlouporabe cijenama.[74] Prema propisima sindika iz 1735. godine, cijena bijelog kruha (*di fior di farina*) i cijena crnoga, morala je ostati nepromijenjena tijekom četiri mjeseca, dok je težina morala odgovarati standardima. U protivnom se prijetilo oduzimanjem kruha u korist siromaha i kaznom privezivanja za berlinu (stup sramote) u trajanju od jednog sata.[75]

Žito se mljelo u kućnim žrvnjima,[76] a kruh se prodavao na javnim mjestima. Svakomu je bilo slobodno baviti se ovom djelatnošću, uz uvjet da su cijene žitu i kruhu određene. Sudeći prema broju pronađenih krušnih peći po naselju, izgleda da je broj pekarnica bio razmjerno velik (prema Lucijanoviću, i do deset). Dok je seljak imao svog žita, kruh je mijesio i pekao u kući pod metalnim ili zemljanim "škrovadama" ili u krušnim pećima, obično jednom tjedno, redovito subotom.

Voće i povrće

Iako obradive površine čine samo 8,94 posto ukupnih otočkih površina, sa zemlje je lastovski seljak, osim vina, ulja i žita, dobivao lisnati kupus ("čumule", "brokule"), blitvu, repu, salatu te mnogo samoniklog povrća (radić, kostreč) koje je smatrao vrlo korisnim za zdravlje. Od sočiva najviše se uzgajao bob, leća, grašak, pojak i slanutak; od voćaka smokva (*terra cum ficulneis*), breskva (*persige*), jabuka (*pomi*), kruška (*arbor piri*). Mnogi predjeli Lastova obilovali su voćkama kojih danas više nema, ili se tu i tamo nađu kao ostaci ostataka.

72 Libri reformationum, M. R. (183) I, 154, III, 75, 77, 118, 152, 243.
73 SCD XII, 188.-190.
74 D.L. 37, 43.
75 Radić, *Statut*, str. 87.
76 Dvije kamene ploče od kojih je donja bila učvršćena, a gornja pomična sa središnjim otvorom za ubacivanje žita, okretale su se ručno oko "perna" (središnje željezne osi) pomoću "melana" (drvenog štapa).

Malena, ali slasna kruška ("kručica") koju je puk nazivao i petrovača jer je sazrijevala o Petrovu rasla je među kamenjem, dračom i travom po otočiću Kručici i oko uvale Kručice pod Soznjem. Rana višnja ("kreša") krasila je lastovska polja u svibanjskim danima. Likerom od višnje — "rozolinom" častili su se gosti i prijatelji u svečanijim prigodama. Prenesena u okolicu Stona nazvana je lastovka i tamo je izvrsno uspijevala. Lastovku spominje i Razzi hvaleći njezin ukus, pripominjući kako je mnogo ima na Lastovu. U 15. stoljeću i u Razzijevo vrijeme, u Dubrovniku lastovke su se prodavale vezane u kitice.[77] Sitnu, rumenu i slatku krešu uništila je žiloždera u prošlom stoljeću te je njezino stablo nestalo s Lastova.

"Mrkatunja" (dunja) žutila se u kasnu jesen oko rubova polja. Pobrale bi se nakon "Lučinog ljeta" te bi nanizane na kućne grede dočekale Sv. Martina kada se pripravljala kotonjata koja se stavljala među lovorove listove i čuvala za Božić ili za nekog izuzetnog gosta.

Pitomi rogač ("pujiški", "mekiš") krasio je kućno predvorje slično kao i šipak. Vreće rogača omirisale bi kuću, a šipkovi plodovi visjeli bi vezani u paru o kućnoj gredi do Nove godine kao dar djeci. I murva, crna, bijela i crvena, rasla je u kućnim dvorištima, oko izdubljenih lokava, na Dovcu. Pod njom se igralo i vijećalo. Oskoruša je rasla na rubovima manje vrijednih dolaca. Danas je raritet zaboravljen negdje u drači. Orasi nisu bili omiljeni u dubrovačkom kraju zbog vjerovanja da se pod orahovim drvetom skupljaju "vještice", pa su ovakav nemili status doživjeli i na Lastovu.

"Za voće i ostale poljoprivredne proizvode" koje su običavali donositi u Dubrovnik i prodavati iz barki, Lastovci nisu bili dužni plaćati pristojbu službenicima carine.[78] Moglo bi se zaključiti kako je Dubrovniku bilo stalo samo da se opskrbi poljoprivrednim proizvodima kojima je oskudijevao te da zato za njih nije tražio nikakve pristojbe, kad se ne bi znalo da otok nije mogao biti opskrbljivač grada. Istina je, osim što je svatko trgovao, trgovalo se svime čime se raspolagalo (uljem, suhim smokvama, rogačima, bobom, krešama, mrkatunjama), ali u malim količinama. Baš zbog neznatne količine tih proizvoda dubrovačka se vlada velikodušno odriče neznatnih prihoda.

Lastovo je oduvijek bilo žedno, posebno tijekom ljetnih mjeseci. Ali kako Lastovo, iako s relativno malim udjelom u ukupnom zemljištu, ima najkvalitetnije i najplodnije zemljište od svih dalmatinskih otoka, vinova loza, maslina i druge voćarske kulture mogu uspješno izdržati duge ljetne suše.

Povrtlarstvo se, međutim, baš zbog nedostatka vode, nije nikada moglo razviti u takvoj mjeri da bi predstavljalo izvor značajnijeg prihoda stanovništva.

77 "Obiluje svim dobrima zemlje: to jest vinom, uljem i žitaricama i svim vrstama voćaka, osobito višnjama koje se zbog toga suše u velikim količinama; isto tako ima dosta dunja." — S. Razzi, *La storia di Raugia*, Lucca, 1595., 157.

78 *Statut*, gl. 106.

Stočarstvo

Statut pruža zanimljivu građu o stočarstvu, a u notarskim listinama često je pribilježena prodaja dionica na zajedničkim i općim ispašama. Na otoku i njemu pripadajućim školjima bilo je mnogo različite stoke sitnog zuba, a u manjoj mjeri i stoke krupnog zuba. Donoseći razne propise, Statut je navodio pojedinačno: ovcu, kozu, jagnje, kozle, brava, ovna, jarca, vola, kravu, tele (gl. 7, 8, 10, 11). Mazge i magarci, kao tovarne životinje (*salmieri*), bile su od pamtivijeka vjerni pratioci lastovskog težaka i bez njihove pomoći ne bi se mogla zamisliti bilo koja gospodarska aktivnost na otoku. Krave, a posebno volovi upregnuti u željezni plug bili su korišteni za oranje, jer za vuču na otoku nije bilo uvjeta.

Stoka je služila i kao vrijednost u kupoprodajnim ugovorima, davala se u miraz kćerima i ostavljala se u oporukama. Tako Dragomil Dobrojević polovicu sitnog blaga ovaca i koza oporučuje sinu Bogdanu, a drugu polovicu svojim pitropima. Kćeri Dobri ostavlja jednu kravu. Dragoslav Pavlić prodaje svoju zemlju za jednog vola i šest groša. Dehna Grupšić, kći Bogdana, prodaje Prodanu Grdomiliću trećinu vrta na Luži za jednu kravu i pola vola. Raden Simčić prodaje Stanku Bratošiću pola svog udjela ispaše na Veli otok za dvije ovce, dvoje jagnjadi i jedan perper. Misla Presimirić ostavlja nevjesti Prvoslavi pola krave i 20 glava sitne stoke.[79]

Za krađu stoke bile su predviđene novčane kazne. Prema Statutu, kradljivac je bio dužan platiti kaznu u četverostruko većem iznosu od onog koliko je bila procijenjena vrijednost dotične životinje. Za ovcu, kozu, ovna i brava kazna je iznosila šesnaest groša, za jagnje i kozle osam groša, za kravu osam perpera, za tele do godine dana četrdeset groša, a za vola dvostruko od procijenjene vrijednosti.[80] Za krađu krupne stoke namijenjene preprodaji, osim visoke kazne od deset perpera i naknade štete, moguće je bilo i izgnanstvo s otoka. .

Na otoku su postojala općinska, zajednička pasišta. Godine 1316. cijelo lastovsko područje, osim Kopisti i Sušca, bilo je podijeljeno na dva dijela: na jednu stranu Prežba s okolnim otočićima, na drugu Veji otok s gornjim škojima; svi starosjedioci dobili su pravo na ispašu na jednom ili drugom dijelu razmjerno potrebama, odnosno zaslugama.[81] Ranije su se lastovski škoji davali u zakup na javnoj licitaciji, pa tko bi ih dobio, mogao je na njima i orati i sijati, brati masline, sjeći drva i pasti stoku.[82] Sirotinja koja nije imala stoku i nije koristila zajedničko pasište, a imala je pravo na to, prodavala je to pravo imućnijim susjedima, ili ga je ustupala kao kamatu na posuđeni novac. To su prije svega bile udovice te samci, a kupci, odnosno zajmodavci, bili su redom "bolji" mještani iz vijećničkih obitelji kao Marin Poversenić (list. 28),

79 Listine 29, 52, 65, 72, 82.

80 *Statut*, gl. 7, 11.

81 Ibidem, gl. 31.

82 Ibidem, gl. 19.

Stanko Bratošić (list. 82), Vraten Kranković (list. 32), Raden Gislić (list. 39), ili stranci, kao svećenik Andrija Škrinjić (list. 56, 62, 63). Dionica ispaše predstavljala je fiktivni posjed, suvlasništvo na pravo ispaše na zajedničkim i općim ispašama na Vejom otoku, Prežbi i Gornjim škojima.

Za ispašu krupne stoke bio je određen Veli rat kraj Portorusa, općinsko zemljište na kojem je bilo zabranjeno svako krčenje ili sječa šume. Veliko pasište (općinsko, vlastelinsko?) bilo je i na Sušcu; izvori spominju da se 1324. godine na njemu nalazi crkva posvećena Gospi.[83]

Po poljima nasađenim vinovom lozom ispaša stoke bila je strogo zabranjena. Kako su štete na vinogradima i usjevima, usprkos visokim novčanim kaznama i naknade štete gospodarima vinograda, bile svakodnevna pojava, općina će biti prisiljena propisati strože odredbe o stočarstvu. Veliki je problem bio gdje stoku napajati vodom. (Ustvari, voda nije bila problem samo za stoku, ona je to bila i za stanovništvo i za poljoprivredu otoka.) Za potrebe stočarstva, u prvom redu, u više polja bile su iskopane lokve koje bi se za kišnih jesenskih i zimskih dana napunile vodom, a ljeti potpuno ili djelomično presušile. Već u 14. stoljeću imamo u Prgovu naziv *Pod Umbrellie* (U vrela), *Vellia loc* za polje Velju lokvu, *Campo de lagis* za Lokavje. Lokve nalazimo u Poljicu, Studencu, Portorusu (sa zdencem), Prgovu, Kalu, Mrčari, Prežbi, Sušcu, Veljoj lokvi (2), Zegovu (3), Udovin dolu (2), Hrastove (2), Vino polju (3), Lokavju (2).

Prema mnogim pokazateljima može se utvrditi da je stočarstvo u 14. stoljeću imalo prvorazredan značaj u gospodarskoj postavci otoka. Koliko je bilo stoke na otoku u ovo vrijeme na zna se, ali je očigledno da je stoka sitnog zuba brojčano rasla, a budući da nije imala dovoljno slobodnih pasišta, sve je više ugrožavala usjeve i vinograde. Ako je predio Veli rat bio namijenjen ispaši krupne stoke, tada na otoku nije bilo većih površina za ispašu sitne stoke. Ova bi, puštena bez nadzora po slabo pošumljenim predjelima oko Homa, Soznja, Prsnač dola, Poljica, vrlo često, posebno u proljeće i početkom jeseni, ušla u neograđena ili nedovoljno ograđena obrađena zemljišta, pobrstila vinograde, popasla usjeve, oglodala koru masline, što je bio uzrok bezbrojnim tužbama, svađama i odštetnim zahtjevima. Ispaša je bila slobodna na zajedničkim terenima i na vlastitom zemljištu ali nije bila dopuštena na tuđem posjedu bez odobrenja vlasnika čak i onda kada je zemljište bilo unajmljeno ukoliko nije unaprijed bila isplaćena ugovorena naknada. Pudari su trebali paziti da stoka ne prijeđe u vinogradska polja, odnosno ako prijeđe pronaći i optužiti gospodara stoke i prijaviti učinjenu štetu. Prijavljena šteta (od strane pudara ili od strane vlasnika — pod zakletvom) bila je po nalogu suda procijenjena i namirena od gospodara blaga. Ne mogavši ili ne htijući namiriti oštećenoga, uzimao mu se "penj", odnosno otuđio

83 I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964., str. 474. "Na otočiću se vide ruševine preromaničke crkve iz XII. stoljeća i do nje, na jugoistok, ostaci velike čatrnje. Možda su to ostaci crkve, koju Lastovčani 1324. godine nazivaju "La chiesa della Madonna antichissima in quel scoglio".

bi mu se dio imovine (komad namještaja i sl.) i prodao, pa bi se time nadoknadila šteta koja je bila za jednu trećinu veća od procijenjene vrijednosti.

Suočena s problemom unapređenja stočarstva i istovremenog očuvanja kulture u poljima i dolovima, lastovska je Zajednica bila primorana (1390. godine) ograničiti broj sitne stoke na 60 grla po domaćinstvu odnosno krupne i tegleće na 8 grla. Sav višak iznad dopuštenog broja trebalo je ubiti u pokladima.[84] Ta mjera, bez efekta, bila je brzo povučena ostavljajući svakomu slobodu da, prema svojim mogućnostima, drži veći ili manji broj sitne i krupne stoke. Time problem nije bio riješen, čak se i zaoštrio pretvorbom dijelova slobodnih općinskih pasišta u obradive površine trajnih kultura loze i masline. Njihova je važnost, kao faktor gospodarskog blagostanja, sve više rasla.

I baš potreba za što većom obradivom površinom natjerala je braću Stojković da na Veli rat, u tzv. Milojevoj njivi poduzmu krčenje za što su bili optuženi da su nanijeli štetu pasištu koje je služilo isključivo za ispašu krupne stoke.[85]

Zajednica je 1410. godine još uvijek bila vrlo zainteresirana strogim novčanim kaznama (25 perpera) zaštititi općinska pasišta od nasrtaja "gladnih" zemljoradnika. Ali već tijekom 15. i 16. stoljeća, dijelovi općinske zemlje pretvarani su u plodna polja zasađena vinovom lozom i maslinama. Ova pretvorba općinske zemlje, kako smo već kazali, bila je uvjetovana ekonomskim zakonitostima izraženim potiskivanjem manje rentabilnog stočarstva unosnijom zemljoradnjom. Godine 1476., došlo je do spora o tome tko ima pravo na sudioništvo u obradi Prežbe. Lastovski je sud pristupio utvrđivanju ovog prava a dekrete o dodjeli zemlje unosio je u posebnu knjigu kancelarije — *Libro dello scoglio di Priescibiza* (Knjiga o Prežbi) koja, nažalost, više ne postoji. Znatan dio te zemlje na Prežbi i Mrčari, iako raspodijeljen "za vječna vremena" nije nikada zasađivan zbog nepogodnosti za obradu poljoprivrednim kulturama. Namjera da se zakonskom regulativom, obvezatnim ograđivanjem vinograda i nadzorom nad stokom pastira starijih od 12 godina, zaštite usjevi i vinogradi nije do kraja ostvarena.

Krađa stoke bila je česta pojava, posebno na škojima oko Lastova. Starosjedioci su imali pravo ispaše na svim općinskim (zajedničkim) terenima lastovskih otoka, izuzev Kopisti i Sušca, škoja od Zaklopitice (predviđen za klaonicu), donjih Lukovaca, Golubinjaka, Gornjih i Vanjskih Lukovaca (?).[86] Vlasnik stoke bio je obvezan označiti životinje vidljivim znakovima: usijanim žigom na bedru, glavi, zarezivanjem ušiju, bojenjem dijelova tijela itd.

84 *Statut*, gl. 62.

85 *Statut*, gl. 68. — Veli rat je zacijelo današnji predio od Portorusa do Ponte od Veljega mora, dok je Milojeva njiva možda Gornji Portorus. Izjava svjedoka da Punta nije bila obrađivana u vrijeme njihovih očeva i djedova ne znači da nije mogla biti obrađivana za vrijeme Grka te kazuje da je kod stanovništva uspomena na Grke (Bizantince) još uvijek prisutna i da dva stoljeća nisu mogla sasvim izbrisati iz sjećanja njihovu dugotrajnu prisutnost na otoku (do 1180. godine, tj. do smrti cara Emanuela Komnena).

86 *Statut*, gl. 51.

Na zboru 1357. godine, raspravljalo se o stokokradicama i protiv njih se donose strože kazne nego što su bile one predviđene gl. 8 Statuta iz 1310. godine kada je kradljivac sitne stoke morao po glavi iste platiti 6 perpera kazne i biti 8 dana prikovan za berlinu. Lastovci pak stranca lupeža, koji nije bio u stanju podmiriti novčanu kaznu, kažnjavaju sakaćenjem desne ruke i to odsijecanjem palca i kažiprsta, što je jedini propis tjelesne kazne koji je lastovska općina donijela samostalno.[87]

Stočarstvo je na Lastovu bilo manje-više vezano za svako seosko domaćinstvo i predstavljalo je, uglavnom, dopunu osnovnog zemljoradničkog privređivanja domaćinstva. Pojedina su domaćinstva držala i do 100, pa čak i do 150 grla sitne stoke, ali stočarstvo se na otoku većinom svodilo na manja stada stoke sitnog zuba ili na pojedina grla, posebno koza. Oblik stočarstva nastao u vremenu kad je zemljoradnja postajala unosnija i davala veći profit od ulaganja u stočna stada (16. stoljeće) sačuvao se tijekom stoljeća, a njegove ostatke nalazimo još i danas. Zanimljivo je stanje iz 1546. dokumentirano žalbama siromašnih seljaka sindicima gdje se najčešće navodi kako pojedini mještani, mnogo bogatiji stokom od njih (tužitelja), izbjegavaju obvezu opskrbljivanja kneza mesom kad na njih dođe red, dok siromašni stočni fond (tužitelja) od 10 do 20 ovaca zbog sve češće obveze postaje sve tanji.[88]

Drugi oblik stočarstva, vezan za krupna stada o kojima su brinuli pastiri, postojao je na Sušcu. Tamo je pasla brojna stoka, svojina dubrovačke vlastele i ponekog bogatijeg otočanina. Intenzivniji način obrade zemljišnih posjeda i uvođenje novih kultura iziskivali su korištenje sve veće količine stajskog gnojiva. Gnoj sa Sušca prodavao se na dražbi, uz uvjet da ga kupac koristi godinu dana.[89] Zbog toga se stoka sve manje puštala slobodno pasti po otočkim šumama, a sve je više bila zatvorena u poljskim stajama (zagonima). Nije bilo značajnijeg polja a da u njemu nije bilo na desetke tih poljskih "zagona" sagrađenih u suhozidu i pokrivenih slamom. O stoci su se obično starale žene uz usputno branje trave i kićenje "zagonskih ljenki" šumom, a radi što veće količine potrebnog gnojiva i povremenim skupljanjem opalog šumskog lišća (šušnja). Ako možemo vjerovati službenom popisu, na dan 1. listopada 1808. na otoku je bilo: troje goveda, 409 ovaca (nešto više od dvije na svako domaćinstvo!), 175 koza i 36 svinja (!).

Određeni prihod Lastovci su izvlačili i iz stočarstva. Vlasnici većeg broja stoke, posebno na Sušcu, znatno su zarađivali prodajom mesa, vune, sira i koža; većina seljaka, s obzirom na siromašna otočka pasišta, svoju stoku je klala za "osobnu prehranu", za prodaju u naselju radi pokrića osobnih životnih potreba, za podmirenje obveze prema knezu. Svako je domaćinstvo bilo dužno jednom tjedno, prema utvrđenom redoslijedu, prodati knezu meso od jednog brava po najnižoj tržišnoj cijeni. Prema izvorima doznajemo da su otočani pravili sir, dok su vunu, kostrijeti i životinjsku kožu koristili za odjeću i obuću.

87 Ibidem, gl. 50.
88 Ibidem, gl. 115.
89 D. L: 42, 65.

Potrošnja mesa na otoku nije bila mala. Još 1370. godine, za općinsku je klaonicu bio određen škoj od Zaklopitice.[90] Kasnije statutarne odredbe nalagale su da se stoka smije klati i meso prodavati samo u klaonici (*in becharia*). I danas se predio ispod crkve Sv. Ivana Krstitelja, gdje su još vidljivi ostaci mesnice, naziva Komarda. Mesnicu-klaonicu općina je davala u novčani zakup najpovoljnijem ponuđaču, a mještani su bili obvezni plaćati pristojbu za meso prodano na javnom mjestu, što nije bio slučaj za meso koje se konzumiralo u kući. Uvezeno i domaće meso bilo je izjednačeno u cijeni. Sredinom 16. stoljeća knez je libru mesa plaćao jedan solad.[91]

Sokolarstvo

Tradicija lova na mlade sokole radi prodaje donosila je pojedinim obiteljima, odnosno općini, izvjesne prihode. Kako znamo, hvatanje i dresiranje mladih sokolova datira još od 13. stoljeća, kad su Lastovci bili dužni dubrovačkom knezu svake godine predati šest za lov dresiranih sokolova.[92]

Nadimak Kraguljević kojeg su imali pripadnici roda Gjivoje kazuje da su se oni bavili uzgojem i prodajom mladih sokolova, dok toponimi Sokoline, Pod Sokoline (Sozanj-Kručica) označuju mjesta gdje su se sokolovi zadržavali i gnijezdili. Tijekom cijelog srednjega vijeka ove su ptice grabljivice bile uvijek vrlo tražene i skupe.

Dubrovački su trgovci nabavljali sokolove pretežno u Konavlima i na Lastovu i prodavali ih po primorskim zemljama, u Veneciji, Bariju, Kataloniji. Sačuvan je ugovor, sklopljen 1412. godine između Lastovaca i jednog dubrovačkog vlastelina, o nabavi sokola u kojem je naznačena i cijena isporučenih sokolova.[93] Za odraslog sokola 5 groša — do mjeseca svibnja Lastovcima je bilo isplaćeno 16 perpera što znači da su dubrovačkom trgovcu isporučili 32 sokola.

Kad je početkom 16. stoljeća napuljska država došla pod španjolsku vlast, Dubrovčani su, kao znak posebnog poštovanja i odanosti Dubrovačke Republike španjolskoj kruni, darivali vice-kralju Napulja 12 lovnih ptica jednom godišnje. To je trajalo sve do ulaska Francuza u Napulj 1806. godine.

90 *Statut*, gl. 51.
91 Ibidem, gl. 115., 116; M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 292.-293.
92 Usp. bilješku 194 u Povijesnom pregledu.
93 Div. not. sv. 39. str. 183 b od 24. studenoga 1412.; Ilija Mitić, *Ptice za lov kao poklon Dubrovačke Republika vladama Napulja*, Anali Hist. Instituta JAZU, XV-XVI, Dubrovnik, str. 113.-134.

Šumarstvo

Šumsko zemljište pokriva 67,88 posto ukupne površne otoka te se Lastovo ubraja u najšumovitije otoke Jadrana. Sa svojim brojnim otocima ističe se osebujnim biljnim pokrovom raznog uzgojnog tipa. Pored šuma česmine (hrasta crnike) i makije, od posebnog su značaja šume alepskog bora koje pokrivaju znatan dio otoka, posebno njegov zapadni dio, te otočiće Prežbu i Mrčaru. Guste šume prostirale su se ranije i u središnjim predjelima oko Prgova, Stijena (*nemus densum Stinci*),[94] Dovin dola, Dosibje dola, Gračišća te svugdje gdje nije bilo izravnog udara bure. U šumama je uz bor, česminu (češvinu), planiku, vrijes, divlju maslinu (mastrinku), smreku i mirtu rastao i hrast (dub) što potvrđuju i toponimi današnjih polja: Dubrova i Hrastove.

Otočani su za dio svojih životnih potreba koristili i šumu. U nekoliko odredaba lastovskog Statuta (iz 16. stoljeća) regulira se sječa, prodaja i prijevoz drva, što znači da je trgovina drvom bila razvijena i unosna. Potražnja za drvetom bila je velika. Osim za ogrjev drvo je služilo i za mnoge gospodarske potrebe. Borovina i česmina koristile su se posebno u brodogradnji za jarbole, rebra i oplatu. Borova lučevina (luč) služila je kao izvor svjetlosti na "svećaricama" pri ljetnom ribolovu tratama. Usitnjenom borovom korom "mastitle" (bojile) su se ribarske mreže, dok je smola bila potrebna za "kalafatavanje" brodova i čamaca. Od smreke su pravljene "ljenke" za odrine, rožnici za krovove, kolje za vinograde; od borovine grede itd. Crnogorično se drvo izvozilo za ogrjev, za vapnare (klačine) itd. Nije stoga neobično što se šumama, naročito borovoj šumi, posvećivala velika pažnja.

Šuma se na Lastovu nalazila u privatnom i zajedničkom vlasništvu. U šumama Zajednice sjekla su se drva namijenjena dubrovačkoj vladi kao dar, dok je sječa drva za prodaju bila svima zabranjena. U zajedničkim šumama pravo na sječu drva (pravo *lignandi*) pripadalo je članu Zajednice, ali isključivo radi kućnih potreba.[95] Na škojima dobivenim dražbom ili raspodjelom, korisnik je smio sjeći drva i prodavati ih, ali samo unutar dubrovačkog teritorija.[96] Na privatnim šumskim parcelama vlasnik je bio slobodan po volji raspolagati svojom šumom unutar dubrovačkog teritorija. Osim prava na sječu drva za kućne potrebe (uz prethodnu dozvolu i plaćanje određene pristojbe), članovima Zajednice pripadalo je i pravo da u zajedničkoj šumi pasu svoja stada (pravo *pascendi*) pod obvezatnim nadzorom pastira starijeg od 12 godina. Izvoz drva izvan granica Dubrovačke Republike strogo se kažnjavao ako nije bio odobren, ili ako se vršio stranim brodovima.

Dubrovnik poklanja posebnu pažnju otočkim šumama i podupire otočane da paze na domaće i strane drvokradice dajući im polovicu od novčane kazne određene prekršiteljima ukoliko ih se prijavi ili uhvati. Godine 1452. Veliko vijeće donosi uredbu

94 Listina 19.

95 *Statut*, gl. 96.

96 Ibidem, gl. 19.

— za cijelo dubrovačko područje — o apsolutnoj zabrani "čupanja" korijena šumskim stablima ukoliko "dotični" nije spreman zasijati ili posaditi lozu. Kazne za prekršitelja su drastične: za brodara šibanje, žigosanje lica usijanim željezom, zapljena broda i tereta; za čuvare šuma mjesec dana zatvora; za kneza koji propusti službeno gonjenje 20 perpera kazne.[97] Zahvaljujući ovim i drugim strogim zakonima Dubrovačke Republike, Lastovo je ostalo jedan od najpošumljenijih otoka Dalmacije.

Godine 1713., kamerlengo naroda prijavio je Malom vijeću plemića Pavla Minotta koji je zatečen u sječi drva u šumama Zajednice. Vlada je prijavu proslijedila Senatu i tom je prigodom potvrdila raniju odluku o zabrani sječe drva za izvoz i pooštrila kaznene sankcije (100 dukata novčane kazne ili četiri mjeseca zatvora u tamnicama kneževa dvora). Uvažila je i prijedlog Zajednice da se sječa šume ograniči isključivo na građevinske i ogrjevne potrebe stanovništva.

U opskrbi ogrjevnim drvetom za domaće potrebe Lastovci su se dugo držali starih običaja. "Branje drva" obavljalo se u mjesecu svibnju sječom borovine i česmine. Drva su se "brala" tako da su mogla biti natovarena na mazge i dopremljena kući. To se vršilo obično tijekom jednog dana "po jematvi" uz pomoć prijatelja i susjeda (gonjenje drva). Domaćin bi drva naslagao na "stivu": prvo bi složio teške valjkaste panjeve (take), onda redom ostala drva prema debljini. Pri vrhu bi naslagao "dva bremca" suhog vrijesa radi potpaljivanja vatre. Na "stivama" bilo bi masline, smreke, lozja (girja). "Stive" su bile ukras svake lastovske prekuće.Taci su dugim tinjanjem održavali vatru na ognjištu u jesenskim i zimskim večerima; iznad vatre visjele su "komostre", crne od dima. Uz njih bi se starci grijali (kresali take). "Tak" od češvine-duba tinjao bi dugo žeravom kao badnjak, a njegov se ugljen na Vodokršće nosio u vrtove i polja kao blagoslov.

Kao što su vinograde čuvali pudari, tako je i nadzor nad zajedničkim šumama bio povjeren šumskim čuvarima. Ove su šume često gorjele, vjerojatno zbog nehata, ali katkada i zbog drugih razloga. Od brojnih šumskih požara treba zabilježiti požar iz 1788. godine koji je uništio veliki šumski kompleks jugozapadno od Homa (Velje more). Taj otočki predio nije se više nikada sasvim oporavio i ostao je mjesto gdje se najčešće odlazilo "u slamu" koja je rasla ispod niskog raslinja i oko golih stijena. Ravnodušnost koja bi se najčešće ispoljila prilikom požara bila je motivirana saznanjem o ljudskoj nemoći protiv vatrene stihije, ali i skrivenom željom za dobivanjem obradive površine na vjekovima pognojenim lazinama na kojima bi izvanredno uspijevala sjetva žita. Baš protiv takve prakse, koja je za uzvrat seljaku donosila šaku žita, za njega korisniju od svih borova koje je mogao gledati, ali ne i slobodno po volji koristiti, dubrovačka se vlast borila raznim propisima. Predviđene kazne za podmetače požara bile su stroge. Ono što se odavna primjenjivalo na pudare ukoliko ne otkriju lupeža, to se sada pokušava primijeniti i na šumske čuvare ne uhvate li počinitelja šumske štete. Međutim, koliko je pudarima bilo nemoguće osujetiti sve

97 *Statut*, gl. 71., 77.

poljske krađe, toliko je i šumskim čuvarima bilo nemoguće pod efikasnim nadzorom držati sve šume Zajednice. Načelo po kojem krivci, bilo počinitelji bilo nedovoljno budni čuvari, nisu smjeli ostati nekažnjeni, bilo je lakše proklamirati nego provesti u praksi. Presudu krivcima nije mogao izreći otočki sud, već dubrovački, a usjevi na lazinama (u opajiki) trebali su biti uništeni. U zakonu o drvima (1790.) bila je propisana zabrana bilo kakvog sijanja ili ispaše "u opajiki" za razdoblje od deset godina, kao i obveza Zajednice da na vlastiti trošak nabavi sjemenje šumskih stabala i da ga posije po zgarištu.[98]

Lastovske su šume bile na udaru susjeda, mletačkih podanika, pa i same mletačke ratne flote koja je krstarila Jadranom. Tijekom 18. stoljeća, Višani su svraćali do Sušca, čiji je središnji dio bio vrlo pošumljen te su uz potajnu sječu odnosili i stoku. Već smo kazali kako su Račišćani[99] bili zatečeni u krađi drva na otočiću Vlašniku.[100] To je vrijeme kada Mlečani intenziviraju svoju staru politiku nametanja prevlasti na Jadranu i kada je nasilno provode prema Dubrovačkoj Republici. Usput su nemilice sjekli drvo po dubrovačkim otocima i prodavali ga u Veneciji. Upitan jednom zašto Mlečani sijeku drva na Lastovu, kapetan je Zaljeva odvratio da tako postupaju prema nalogu iz Venecije, a da imaju namjeru sjeći i na okolnim otocima i na Sušcu.[101]

Ribarstvo

Lov plave ribe: srdela, vrnuta (skuša), šnjura (šaruna), polandi (palamida), vršio se od davnine mrežama stajaćicama koje su se bacale na "poštama". Takav način ribolova nije mogao imati veći gospodarski značaj. Tek kad su se pojavile mreže potegače (trate) i kad se od pasivnog ribolova prešlo na aktivni lov primamljivanjem jata riba svjetlom vatre, ribarstvo je postalo važan faktor u gospodarskom životu Lastova. U statutarnim odredbama, kao i u notarskim dokumentima 14. stoljeća, o ribarenju nema nikakva spomena, ali se ono mora pretpostaviti samo po sebi. Ribarenje mrežama potegačama i lov plave ribe pod svjetlom spominje se već u Statutu Dubrovnika iz 1272. godine, pa zasigurno da u prvoj polovici 14. stoljeća i koji imućniji otočanin posjeduje svoju mrežu potegaču i ribarske brodove za ljetni ribolov.

98 Zakon o drvima donesen 1790. godine

99 O pogibiji Račišćana na otočiću Vlašniku 1771., usp. S. Ljubić, Rad JAZU, LIV, 153; i bilješku 355 (u povijesnom prikazu)

100 "Godine 1723. mal da se ne obnovi razpra od godine 1590. među Dubrovčani i Mlečani radi ostrva Suška (Cazza). Budući da su njeki Korčulani onamo prevezli, da si drva nasieku, budu iznenada napadnuti od Lastovljana, koji jednog Korčulanina ubiju, tri izrane a svim otmu do 400 talira vriednosti." S. Ljubić, ibidem, str. 132.

101 Vesna Miović-Perić, *Spor između Dubrovnika i Venecije 1751–1754*, Anali Hist. I. Dubrovnik, sv. 29, 99-116. Još ranije, 26. travnja 1731. tužili su se Dubrovčani mletačkom duždu da im zapovjednici galija sijeku šume i kradu marvu po Lastovu.; Ljubić, ibidem, 134.

Dum Andrija Škrinjić u oporuci iz 1374. godine nalaže da se vino koje ima na Lastovu podijeli družini njegove trate.[102] Njegova je trata vjerojatno ribarila u vodama oko Lastova, jer je već postojala tradicija da dubrovački ribari, posebno oni iz Omble (Rijeke dubrovačke), koji su već bili razvili noćni lov na malu plavu ribu "pod svijeću", tijekom ljetnih mjeseci ribare oko Lastova. Vjerojatno su od njih i otočani naučili kako se novim načinom lovi srdela za vrijeme "mraka". Široko ribolovno područje bogato ribom, izobilje borovog "luča" kao izvora svjetla i blizina ribolovnih "pošta" do kojih nije bilo potrebno dugotrajno naporno veslanje svakako su bili odlični uslovi za novu granu otočkog privređivanja. Ljetni ribolov na plavu ribu u drugoj polovici 15., a naročito u 16. stoljeću, bio je na cijelom jadranskom primorju u punom cvatu.

Strani ribari koji bi se tijekom ljeta udomaćili u Jurjevoj luci podizali su svoja skloništa i solišta. Za vrijeme ribolovne sezone koristili su i druge otočke uvale što je smetalo domaćim ribarima koji su se obratili Malom vijeću za zaštitu. Lastovci su se htjeli riješiti stranih ribara koji ih ometaju u lovu i zato vjerojatno navode odredbe svoga Statuta koji zabranjuje strancima stjecanje nekretnina na otoku. Dubrovačka vlada naređuje rušenje svih objekata sagrađenih izvan Jurjeve luke, ali dubrovačkim ribarima dopušta korištenje kućicama koje su od ranije u toj luci imali (1493.).[103]

Ovaj prosvjed ukazuje da je ribolov sardela, kao privredna grana, krajem 15. stoljeća već razvijen na otoku i da predstavlja vrlo solidan izvor zarade. To potvrđuje i podatak da su Lastovci, senatskom odlukom od 29. ožujka. 1490., oslobođeni plaćanja pristojbe ribarnice za ribu koju prodaju na otoku i plaćanja izvozne carinske pristojbe za svježu ili usoljenu ribu koju po želji izvoze izvan Lastova.[104] Jačanjem privrednog ribolova na malu plavu ribu, ovu, tek dvadeset godina staru odluku o povlasticama pri prodaji ribe, Senat revidira, te odlučuje da se "privilegija" odnosi samo na ribu koju Lastovci troše između sebe i na ribu koja se iz Lastova izvozi izvan dubrovačkog teritorija. Za ribu koja se donosila i prodavala u Dubrovniku i u ostalim dubrovačkim mjestima trebalo je dubrovačkoj ili stonskoj carinarnici platiti carinsku pristojbu — gabelu. "Privilegija" se, pak, odnosi samo na otočke starosjedioce, dok se ostali, iako žive na otoku, nemaju pravo njome koristiti.[105] Prigovor nastanjenih dubrovačkih podanika Senat odbacuje i presuđuje da se tim privilegijama mogu koristiti samo njihova djeca. Pravo na ubiranje pristojbi na ribu Senat prepušta časnim sestrama (duvnama), vlastelinskim kćerima samostana Sv. Klare u Dubrovniku, koje ga, kao novčani zakup daju lastovskim ribarima, a ovi ga plaćaju u slanim sardelama. Navedena privilegija za starosjedioce praktički se sastojala od neplaćanja pristojbe na ribu koju su prodavali ili trošili u naselju i na dvije trećine ulova namijenjenog izvozu, budući da je jedna trećina ulova u slanoj ribi morala biti do-

102 Usp. njegovu oporuku u poglavlju Crkve na Lastovu, Crkva Sv. Ivana Krstitelja.

103 *Statut*, gl. 94.

104 Ibidem, gl. 95., 97.

105 Ibidem, gl. 105. od 1516. god.; gl. 121.

premljena u Dubrovnik zbog prodaje. Izigravanje bilo kakve obveze nije dolazilo u obzir jer je država imala monopol soli a tek na temelju količine ulova patrun je dobivao odgovarajuću količinu soli.

Ako usporedimo propise o daćama na prodaju slane ribe u Dalmaciji pod mletačkom upravom (od 16. do kraja 18. stoljeća), onda se Lastovci nisu imali na što žaliti. Tko god je želio izvesti bilo koju vrstu slane ribe Dalmacije, trebao je u kancelariji svoje općine uzeti tzv. *bollettu* u koju se upisivala vrsta ribe, količina, te ime i prezime vlasnika i patrona broda kojim je ta riba imala biti prevezena u Veneciju.[106] Kod preuzimanja *bollette* morao se položiti depozit u dvostrukom iznosu od daće koju je trebalo platiti za tu ribu. U Veneciji je ubirač daće, nakon provjere tereta, izdavao potvrdu kojom se kasnije mogla preuzeti jamčevina. Tko bi se ogriješio i ne bi dovezao u Veneciju svu deklariranu ribu, kažnjavao se za kontraband, i to vlasnik gubitkom čitave robe, a patrun gubitkom broda. Mletački zakoni nisu apsolutno branili izvoz, ali je postojala zabrana izvoza u strane zemlje od 1. svibnja do sredine mjeseca rujna, dok ne bi prošao sajam u Barletti. Najkasnije osam dana nakon perioda bez mjesečine, ribari su morali prijaviti pod zakletvom svu slanu ribu u kancelariji svoje općine.

Bilo je općinskih područja u kojima bi se, na jednom mjestu, po naređenju vlasti, osnovala baza ribolova. Tamo je, u sezoni lova, zakupac daće na soljenu ribu imao sjedište, tamo su ribari prijavljivali ulov, primali sol, vršili soljenje i određeno vrijeme držali uskladištenu posoljenu ribu. Sve se to radilo kako bi se efikasno mogla ubirati daća za posoljenu ribu koja je iznosila osminu od čitavog ulova. Država je, osim toga, moćno gospodarila nad ribarstvom monopolom prodaje i određivanjem cijene soli.

Kako bi sebi olakšao državne i ostale terete, dalmatinski je ribar tražio druge puteve: kontrabandnu trgovinu potaknutu korumpiranim ili nemarnim državnim službenicima. Prodavao je koliko god je više mogao slanu ribu trgovcima iz južne Italije koji su brodicama, u srpnju i kolovozu, pristizali u malo prometne morske uvale. Tako bi se sredinom mjeseca srpnja slana riba našla na sajmu u Senigagli, kao i u drugim apulijskim lukama, Barletti, Manfredoniji, u papinskoj državi, posebno u Anconi, kao i u austrijskom Trstu. Kontrabandna trgovina bila je dalmatinskom ribaru s više strana povoljna: nije morao voziti ribu u Veneciju, izbjegavao je sve rizike transporta, nije plaćao daće ni druge troškove Veneciji, a dobivao je i bolju cijenu jer su trgovci iz južne Italije plaćali više nego oni iz Venecije. Tijekom 18. stoljeća Dalmacija se opskrbljivala solju najviše kontrabandnom trgovinom s Napuljskim kraljevstvom i papinskom državom.

I za prodaju svježe ribe daća je iznosila osminu donesene ribe. Daća se davala u zakup. Vlasnici skupih velikih ljetnih trata, kojima su i troškovi ribolova visoki, bili su u sukobu s vlasnicima mnogo jefitinijih mrežica "srdelara" kojima se kudikamo

106 Bernard Stulli, *Iz prošlosti Dalmacije...* op. cit., str. 312.-314.

jeftinije ribarilo. Mrežičare se optuživalo da štete ribolovu s tratama, a zapravo su mletačke vlasti mrežice zabranjivale jer je njihov ulov bilo teško nadzirati.

I Dubrovnik je imao slične propise, ali je njihova primjena bila blaža. Važila je obveza svih ribara, pa i lastovskih, da jednu trećinu usoljenih srdela ponude Dubrovniku na prodaju i da za nju plate porez. Uporaba mrežica bila je zabranjena[107]. Vjerojatno su mrežičari više smetali patrunima trata nego državi. Oko Sušca bili su vrlo aktivni komiški ribari baš s njihovim "vojgama", mrežicama srdelarama.

Na zboru 1660. godine, na kojem je prihvaćena druga premjera zemljišta, patrun trate Ivan Dražinić javno je zatražio da se oko Lastova i svih otoka koji se nalaze pod njegovom jurisdikcijom, uključivši Šušac i Kopist, u potpunosti zabrani ribolov mrežicama kako bi se postigao bolji ulov. Sa zbora je upućeno pismo Malom vijeću s molbom da se vlada očituje o tom zahtjevu.[108] U odgovoru Malo vijeće obavještava Zajednicu da je Senat donio odluku o zabrani ribolova mrežicama u vodama oko Lastova i njegovih otočića (shodno ranijoj odluci), ali uz jednu nadopunu: dopušta se ribolov mrežicama u vodama oko Sušca onda kad se tamo ne nalazi lastovska trata.

Godine 1677. sindici naređuju knezu i sucima da se pobrinu kako bi senatska odluka o zabrani ribolova mrežicama bila poštivana, a kamerlenga zadužuju da pod prijetnjom kazne od deset perpera mora prije svakog mraka prijaviti knezu i sucima one ribare koji posjeduju mrežice srdelare, a iste trebaju biti oduzete i spaljene.[109] Zbog različitih interesa ovi su propisi često bili mrtvo slovo. Mali puk nije se puno obazirao na zabranu ribolova mrežicama, jer je morao živjeti. U 18. stoljeću, pored Sušca, mrežicama se smjelo ribariti i oko Lastova na posebno određenim poštama: Uska, Kručica, Barje, Skriževo (Portorus), Markovo.[110]

Kako smo već kazali, Lastovci su mogli sa preostale dvije trećine usoljene ribe raspolagati po volji. Soljena je riba bila jako tražena i kao jedina konzervirana hrana onoga vremena kotirala je kao glavni izvozni artikl. Prodavali su je na sajmištima gradića Apulije i papinske države: Barlette, Manfredonije, Senigaglie, Ancone bez plaćanja poreza. Knezu nisu morali davati nikakve regalije, već su mu jedino bili dužni osigurati potrebnu količinu svježe ribe za ishranu. Doseljenim Lastovcima bilo je također dopušteno slobodno trgovati s preostale dvije trećine usoljene ribe, ali su bili obvezni plaćati porez na ulov zakupniku, duvnama Sv. Klare.

Slobodno raspolaganje većim dijelom ulova bio je glavnim razlogom preseljavanja ribara iz mletačke Dalmacije na dubrovačko područje. Dubrovačka je vlast, jednako kao i mletačka, putem monopolone raspodjele soli nadzirala količinu ulova ribe radi naplate pristojbe nad onom količinom slane ribe koja je morala biti dovezena

107 *Statut*, gl. 149.
108 *Statut*, Dundovićev prijepis, str. 128.-129.
109 *Statut*, gl. 149.
110 D. L. 56, 155, 159.

u grad, gdje je cijena bila znatno manja nego na slobodnom tržištu. Da bi suzbila kontrabandnu trgovinu na Lastovu, više je puta zahtijevala da se ulovljena srdela smije soliti isključivo u Lučici.[111]

Ribarenje s tratama imalo je zbog masovnog ulova plave ribe i svoj novčani izraz.[112] Cijena slanoj ribi krajem 16. stoljeća iznosila je oko 95 groša po barelu odnosno više od 2 dukata. Želja za što većim profitom tjerala je patrune trata da budu konkurentni dubrovačkim ribarima u vodama oko Lastova i da se otisnu na otvoreno more. To ih je znalo dovoditi i u opasne situacije posebno u nemirnim godinama Prve i Druge Sv. Lige zbog gusarskih fusta koje su vrebale svaki laki i nezaštićeni plijen. Neki su platili i životom kao patrun Marin Dražinić. Njega su ubili turski gusari na Mrčari 1592. godine.[113] Izgleda da iz ovog doba datira i zabrana podizanja ribarskih kućica zidanih vapnom po otočkim uvalama, kako ne bi poslužile gusarima da se u njima sklone i, čekajući u zasjedi, napadnu nezaštićene pastire i pokradu im stoku.

Na Lastovu, sredinom 17. stoljeća, u ljetnom ribolovu sudjeluje 25 velikih mreža potegača — trata.[114] Znamo da dvije trate nisu bile vlasništvo otočana. Ivan Gritti s obitelji i s tratom preseljava se iz Trogira na Lastovo (oko 1630.), a jednako tako i Antun Ventimiglia.

Ribolov je patrunima trata donosio popriličnu zaradu, ali su oni imali i problema kako sastaviti ribarsku družinu. Jednu mrežu potegaču onog vremena opsluživalo je, prema opće prihvaćenom stavu, 10-12 ljudi. Osnovnu masu ribarskih družina sačinjavali su težaci koji nisu mogli na duže vrijeme zapustiti poljske radove. Zato je trebalo djelomično posegnuti i za stranom radnom snagom. Kao sezonci na lastovskim tratama nalaze se seljaci iz ribarskih mjesta dubrovačke države: Omble, Konavala, Rata, Slanskog primorja, s mletačke Korčule i Hvara. Nemajući dovoljno domaćih ribara patruni su isplatom kapare blagovremeno osiguravali angažman stranaca.[115]

---

111 Lucijanović, *Lastovo...* op. cit., str. 289.

112 "God. 1618 vlasnici tereta slane ribe Marin Toljenović Vukeglija i Marin Antica s galijunom Bonfiola Pelješčanina putuju u Bari i tamo unovčuju teret. God. 1620. lastovski trgovci i vlasnici osiguravaju teret slane ribe na 200 dukata smješten u lastovskom trgovačkom jedrenjaku. Nešto kasnije isti Lastovci osiguravaju teret ribe na jedrenjak kapetana Frana Pisina. Teret je Marina Antice i određen za Barlettu. Iste godine i sin Marina Antice, Antun ukrcava u svoj trgovački jedrenjak teret barjela slane ribe na putu za Barlettu. Također i brat Marina Vukeglije Stjepan osigurava teret posoljene ribe i otprema ga u Barlettu. God. 1655. Stjepanov sin Kuzma Toljenović osigurava u Dubrovniku svoj trgovački brod i u njemu teret raznih koža i barjela slanih riba za luke Pulje da tamo svoj teret proda i tim novcem nabavi teret žitarica za Dubrovnik i Lastovo." — J. Luetić, *Lastovljani i Lastovo u internacionalnom brodarstvu Dubrovačke Republike*, Zadarska revija, XXXIX, br. 5-6, Zadar, 1990., str. 703.-712.

113 "Marino Draganich, tagliato a Marcara da Turchi" — A. Dundović, *Statut*, str. 230.

114 Toliki je broj trata naveo don Kuzma Antica u pismu Mletačkom Senatu 1652. godine

115 *Statut*, gl. 183. — Josip Basioli: *Ribarski propisi u statutima dalmatinskih gradova i komuna*, Adriatica marittima, sv. 3, Zadar, 1979., str. 5.-61.

Proizvodne odnose u ribarstvu regulirao je sam život. Norme koje je praksa utemeljila, s vremenom su dobile snagu običajnog prava koje je važilo tijekom stoljeća sve do naših dana. Te su norme na našem jadranskom primorju u biti svuda bile iste. Sve se okretalo oko principa prema kojem je polovica ulova pripadala vlasniku mreže i brodova, a druga, družini. Međutim, svaki član družine nije dobivao jednaki dio, jer svaki od njih nije unosio ni jednak fizički napor niti je imao jednaku osposobljenost i stručnost. Ustvari, profesionalni ribari bili su uglavnom samo patruni i "svjećari" te poneki od družine. Dok se noću svijetlilo na pučini, "šijavac" je držao brod na vesla, a potom ga polaganim veslanjem dovodio do mjesta ("pošta") gdje se bacala i istezala mreža. Sve radnje "šijavca" bile su podređene volji "svećara", najstručnijoj osobi ribarske družine. Družina je noću spavala, a aktivirala bi se tek kad se trebala baciti i istegnuti mreža. Pravilnim istezanjem mreže upravljao je "baćelar" izvikivanjem: *U ime Boga obe* (kad bi obe strane mreže išle jednakomjerno); *U ime Boga obe, desna malo bolje. U ime Boga obe, lijeva malo bolje* (kad je trebalo desnu, odnosno lijevu stranu mreže jače istegnuti). Običan ribar je zato imao "jedan dio", a "svjećar" i "šijavac" su imali "dva dijela". Polovica ulova koja je družini pripadala nije se, dakle, dijelila s brojem družine već s dva broja više.

Proizvodni odnos bio je stvarni najamni radni odnos na bazi formalne pogodbe između vlasnika trate (patruna) i družine koja je bila dužna obnašati i druge poslove: održavati brod, soliti ribu, krpiti mreže itd.

Svaki je patrun trate morao tridesetinu ulova donijeti na Pjevor, obavijestiti kneza kako bi se mogao opskrbiti svježom ribom, a zatim je ponuditi na prodaju. Na Pjevoru se moralo ostati do objeda, a nakon toga moglo se s ribom raspolagati po volji. To su bili propisi, ali sindici 1635. godine zabranjuju knezu da uzima ribu da bi je solio, preprodavao i njome trgovao. Na nedopuštenu trgovinu kneza ribom bilo je stalnih povika i stalnih zabrana pa se takva situacija često ponavljala.

Ljetni ribolov na malu plavu ribu bio je u punoj aktivnosti i u drugoj polovici 17. i u prvim desetljećima 18. stoljeća. I tada je bilo zlouporabe ribara, a za pritužbe je bilo mnogo razloga. Patrun trate je, prema običaju, nabavljao hranu za svoju družinu koja je imala pravo uzeti određenu količinu ribe za prehranu obitelji, a bio je obvezan i dio ulova ponuditi stanovništvu na prodaju. Krajem ribolovnog mraka, ili pak ljetne sezone, sređivali su se računi. Na jednoj strani patrun bi prikazao svoje izdatke, a na drugoj, broj barela usoljene ribe i prihod od prodane svježe ribe. Nakon priznavanja i odbijanja svih troškova, čisti prihod u slanoj ribi dijelio se prema ustaljenom ključu. Dobro zamišljena raspodjela u praksi bi doživjela neugodan završetak. Zahtjevi patruna da im se troškovi priznaju u slanoj ribi, slično zahtjevima zajmodavaca (siromašni ribari bili su svi zaduženi), bila je po cijeni koja je njima odgovarala jer nije bilo utvrđene cijene slanoj ribi. Poslije bi se ta riba prodavala na talijanskom tržištu po mnogo većoj cijeni te je prirodno da su patruni trate više voljeli usoliti sardelu nego je ponuditi mještanima na prodaju.

Zbog toga sindici 1735. godine pokušavaju uvesti reda propisujući da slana riba, namijenjena izvozu, mora imati fiksnu cijenu tijekom cijele godine kako bi se

suzbile prijevare prilikom isplate družine.[116] Neutvrđene cijene omogućavale su knezu i ostalim službenicima da dođu do dopunske zarade.

S obzirom da je lastovskom ribaru od vremena gusarskih inkurzija u 16. stoljeću bilo taksativno zabranjeno da u "pustim uvalama" otoka grade zgrade u kamenu i klaku, a dopuštala se jedino gradnja skloništa u suhomeđi koja nisu smjela imati vrata, Lučica bi ljeti i zbog zahtjeva vlasti da se u njoj isključivo soli riba, "vonjala po freškini i salamuri". Čvrsto građene zgrade služile su kao "magazini" — skladišta ribarskog alata i slane ribe, a prostori oko njih kao "sterala" ribarskih mreža. Trate bi se zadržavale i u drugim uvalama (Ublima, Jurjevoj luci, Portorusu) od kuda su polazile u ribolov. Tako u Ublima don Luka Šipotić-Ivelja obvezuje svećenika svog beneficija da u crkvi Sv. Petra, dok traje ribolovna sezona, kazuje nedjeljom i blagdanom misu za družinu ribarskih trata (1654.).

Ako bismo željeli saznati koje su starosjedilačke obitelji stajale "bolje", jedan od pokazatelja je svakako i vlasništvo "magazina". Vlasnici baraka u Lučici i Mihajlu bili su isključivo vlasnici velikih ljetnih trata, a takva ribolovna sredstva mogli su imati samo imućniji pojedinci. Nisu svi patruni trata bili ujedno i vlasnici, ali su se, u najvećem broju slučajeva, identificirali s vlasnicima i osobno su sudjelovali u ribolovu. Tek u manjem broju, vlasnici, obično svećenici beneficijati, za patrune su imali nećake ili braću, što se opet svodilo na isto jer su vlasnici i patruni bili iz iste obitelji zbog čega je patrun sinonim vlasnika.

Ribarstvo nije bilo samo materijalni izvor egzistencije velikog broja ljudi koji su neposredno ili posredno bili vezani na tu privrednu granu. Ono je snažno utjecalo i na razvoj drugih privrednih grana, naročito na neke oblike zanatstva, osobito brodogradnju i bačvarski zanat. Od svega što je na Lastovu vrijedno sagrađeno, sagrađeno je pretežito plodovima ribarstva.

U drugoj polovici 18. stoljeća broj trata za ljetni ribolov sardela postupno opada, a jača lov mrežicama sardelarama, pregradama, manjim mrežama potegačama, lov koji je iziskivao mnogo manju družinu, manje brodove i neusporedivo manje troškove. Sve se više koriste odmeti (tunje), parangali, mreže za lov jastoga, lov koji će u 19. stoljeću na neki način nadomjestiti napušteni lov na koralje.

Uzrok smanjenja broja ljetnih trata treba tražiti u problemu osiguranja dovoljno strane radne snage (strani se ribari radije prekvalificiraju u pomorce na trgovačkim brodovima a to rade i domaći ljudi), u izumiranju pojedinih otočkih obitelji koje su se tom djelatnošću bavile, u sve manjem broju svećenika koji su ulagali sredstva u nabavku ribolovnih sredstava, a valjda i u sve manjem ulovu sardela, odnosno u padu cijene slanoj ribi.

Kako na Lastovu nema traga neke zgrade ili prostora koji bi nazivom ili predajom bili povezani s ribarnicom, kao ribarnicu treba smatrati Pjevor i predcrkveni prostor Sv. Roka na kojem se od davnine, pa i danas, prodaje riba.

---

116 O svim tim propisima vidi u *Lastovskom statutu*, Književni krug, Split, 1994., str. 297.-300., točka 6, 7, 12, 14, 15, 17, 30. (prijevod A. Cvitanića).

Koraljarstvo

Lastovci su se stoljećima unosno bavili koraljarstvom. Prve pouzdane podatke imamo već u 14. stoljeću. Tada dubrovačko Veliko vijeće potvrđuje lastovskim starosjediocima povlasticu oslobađanja od lučke takse (*arboraccia*) kada svojim barkama s koraljem pristanu u Dubrovačku luku.[117] Koralja odlične kvalitete bilo je posvuda na podmorskim "sekama" oko Lastova i njegovih otočića. U to vrijeme očito su već poznata barem glavna nalazišta. Saznanja o njima nisu mogla nastati tek tako u kratkom vremenu, a i određena praksa lova morala je počivati na dužoj tradiciji, što navodi na zaključak kako se bavljenje koraljarstvom protezalo kroz mnogo generacija, pa čak i u 13. stoljeće.

Lov na koralje prakticiran je i oko Koločepa, a vađenjem koralja bavili su se i drugi dubrovački podanici posebno oni iz Rata (Pelješca). Mletačka je država smatrala koralj blagom koje pripada državi na temelju njezine poznate teze o dominiju mletačke vlasti na Jadranu. Ovo državno dobro davala je u zakup (posebno strancima) uz obvezu plaćanja desetine državnoj blagajni. Koralj se morao prevesti u Veneciju.

Dvadesetih i tridesetih godina 15. stoljeća, trgovci iz Katalonije dolazili su u Dubrovnik radi kupnje koralja. Tako je jedan od njih, Bernart Gvaskval, napravio s ribarima ugovor da u tijeku ljetnih mjeseci love samo za njega, pri čemu im je isplaćivao akontaciju za pokrivanje elementarnih troškova s otkupnom cijenom od oko 18 dukata za 100 libri (36 kg) koralja uz 10 posto kala.[118] Godine 1442., Lastovci i njihovi brodovi bili su posebnom odredbom oslobođeni nameta kojeg je dubrovačka vlada bila odredila za koraljare i njihove brodove. Tom privilegijom nisu se smjeli koristiti drugi koraljari koji nisu Lastovci, a služili se lastovskim brodovima i priborom (inženjima) za vađenje koralja.

Promet koraljima s Kataloncima obnovljen je i u prvom desetljeću 16. stoljeća. Dubrovački Katalonci Peroto Torilje i Juan Paljas razvili su lov na koralje oko Lastova i Koločepa. Lovina Koločepljana bila je lošija nego Lastovaca. Lov bi trajao tri do četiri mjeseca i završavao oko Sv. Mihovila (29. rujna). Lovina se prodavala koncem rujna po cijeni od 18 dukata za 100 libara (1510. godine). Sljedeće godine, zbog povećane potražnje, cijena je porasla na 21 dukat za 100 libara. Godine 1521. koralj se otkupljivao po cijeni od 20 dukata za 100 libara.[119]

Trgovina koraljem i srebrom bila je vrlo aktivna, posebno u Aleksandriji, jer su koralji bili omiljeni ukras na cijelom Prednjem istoku i u Indiji. Tom trgovinom bavili su se i pojedini dubrovački vlastelini koji su sklapali ugovore s lovcima na

---

117 *Statut*, gl. 113.; M. Lucijanović iznosi da je Veliko vijeće dana 30. travnja 1390. godine potvrdilo povlasticu Lastovaca da lađe njihovih starosjedilaca, koje love koralje, nisu dužne plaćati lučku taksu zvanu arboracio. (M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 290.)

118 Bogumil Hrabak, *Učešće Katalonaca u dubrovačkom prometu koraljima do 1520. godine*, Anali Hist. Inst. JAZU, Dubrovnik, sv. XXII-XXIII str. 61.-65.

119 Ibidem.

koralje; lov su čak i novčano pomagali, a lovinu očišćenu od spužve i kamena plaćali po cijeni od 128 groša (32 dukata) za 100 libara (krajem 16. stoljeća).[120]

Pišući o Lastovu, Serafin Razzi kaže da je more oko otoka vrlo bogato ribom koju otočani sole u velikoj količini, a osim toga da ima vrlo mnogo koralja. "Jedan svećenik s otoka", piše autor, "darovao je piscu ovih redaka dok je 1588. godine bio, zbog smrti prečasnog Benella, generalni vikar dubrovačke nadbiskupije jednu grančicu koralja. Potrebno je objasniti, kao što je i njemu objašnjeno, kako spomenuti koralji kada se izvade iz mora nisu crveni jer su prekriveni naslagama nalik svijetloj prašini, ali kad se nekim željeznim predmetom, staklom ili drugim postupkom odstrane s njih ove naslage pa ih se premaže čistim uljem, dobiju crvenu boju i postaju onakvi kakvi nam obično izgledaju. I grančica koralja darovana ocu F. Serafinu bila je tek djelomično očišćena; on ju je kasnije dao sasvim očistiti."[121]

Vađenje koralja bilo je teže i opasnije, ali i unosnije, nego biti članom družine ljetne trate sardelare. Zato su pojedini ribari napuštali tijekom ribolovne sezone patrune trata i prelazili u koraljare zbog čega bi uslijedile i tužbe i negodovanja vlasnika trata. Pritužbe su se odnosile i na sam lov koralja jer da smeta, pa čak i neposredno šteti ribolovu, naročito lovu sardela. Patruni trata su tvrdili da manipulacija "s inženjima" za lov koralja biva tako silovita i bučna da ribu izbezumi i sardele bježe na otvoreno more, zatim da trga i odnosi "ispašu", hranu sardela. Pritužbe su bile mnogobrojne i ustrajne, pa su svakako i one pridonijele da je dubrovačka vlada katkada izricala zabranu lova koralja kao u slučaju Trpanjaca kojima dubrovački knez 1706. godine zabranjuje lov u vodama oko Lastova, dok im je lov bio dopušten u vodama oko Sušca.[122]

Sredinom 18. stoljeća mletački su brodovi ometali lov na koralje i unutar dubrovačkih voda. U svibnju 1752. godine obratili su se lovci na koralje Malom vijeću izjavom da će 300 njih poumirati od gladi ukoliko vlada nešto ne poduzme jer im Mlečani već dvije godine onemogućuju lov, pa čak i onda kad plate novouvedene namete.[123]

U drugoj polovici 18. stoljeća, koraljarstvo na Lastovu zamire. Napuštanje tog posla moglo je biti uvjetovano osiromašenjem koraljnih grebenova, sve većom konkurencijom i ometanjem lovaca iz južne Italije kojima su Mlečani preferencijalno davali ovlaštenja na lov u svim dalmatinskim vodama od Kvarnera do Boke kotorske, padom potražnje, hajkom vlasnika ljetnih trata sardelara, te vrlo napornim radom skopčanim s opasnostima svakojake vrste. Appendini već 1802. godine navodi kako su "stanovnici nekoć bili poznati po lovu na koralje, ali je taj sada posve zanemaren".[124]

---

120 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 143. O koraljarstvu vidi u Diversa di Lagusta: D.L. 8, 203; 9, 12, 14, 16.

121 S. Razzi, *La storia*... op. cit., str. 157.-158.

122 Fisković, *Lastovski*... op. cit., bilješka 662, str. 143.

123 O mletačkim propisima za lov koralja: J. Basioli, *Koraljari na našim obalama Jadrana*, Radovi Instituta JAZU, 15, Zadar, 1968., str. 150.; B. Stulli, *Iz prošlosti Dalmacije*, op. cit., str. 330.-331.

124 Appendini, *Notizie*... op. cit., str. 284.

Pomorstvo — Pomorska trgovina — Prijevozništvo

Samo življenje na otoku bitno je vezano uz more. Ako je pak priroda otoka i pripadnih mu otočića takva da položajem tvori široku otočnu skupinu kakav je Lastovski arhipelag, tada je pomorstvo moralo biti dodatno zanimanje Lastovaca. Čitav niz poslova vezanih uz poljoprivredu i stočarstvo na obližnjim otočićima, a da se ne govori o ribarstvu, morao je lastovski seljak obavljati i uz pomoć pomorske vještine stečene i naslijeđene tijekom generacija. Na pomorsku ga je djelatnost silila i neophodna veza s višom vlašću koja se nalazila daleko na kopnu, ni više ni manje nego 60 morskih milja. Ta mu je vlast nametala i razne poslove koje je morao vršiti na moru kao što su: veslanje na ratnim brodovima (kad je zatrebalo), dovoz i odvoz kneza i njegovih stvari od Dubrovnika i natrag, prijevoz drva za potrebe grada itd. To su bile okolnosti koje su mogle pogodovati razvitku pomorskog prijevozništva, međutim, taj se proces na Lastovu, za razliku od gradskih pomorskih luka, razvijao mnogo sporije i postupnije. Razloge treba tražiti u smještaju samog naselja daleko od mora i u nedostatku prikladnih luka u njegovoj neposrednoj blizini.

Bez obzira na naše nedovoljno poznavanje lastovskog promorstva, koje je slabo istraženo, skoro se sa sigurnošću može tvrditi da pomorska aktivnost (djelatnost) nije prelazila okvire sporednije gospodarske aktivnosti u sveukupnom gospodarstvu otoka. Nešto je veće značenje mogla imati u pojedinim razdobljima pomorske konjunkture kao, na primjer, sredinom 18. i prvih godina 19. stoljeća (do kontinentalne blokade 1806. god.), ili u prvoj polovici 17. stoljeća u doba cvjetanja ribarstva.

Sačuvani podaci iz 14. stoljeća kazuju da su Lastovci trgovali drvom i vinom koje su izvozili svojim brodovima u Šibenik, Trogir i neretvansku luku Drijevu.[125] Istina, u notarskim spisima lastovske kancelarije iz 14. stoljeća nema traga o trgovačkim zadužnicama ili trgovačkim punomoćima, a tek se 1356. godine spominje jedan "stacunar" (mornar) Mirko, i to kao vlasnik vinograda u Bosonjem dolu.[126] Međutim, moralo je biti trgovaca, a i brodova o kojima, smatra Čremošnik, vjerojatno ima spomena u dubrovačkim notarskim knjigama. Tamo se, naime, uzimala i osiguravala roba, ali dubrovački notari krajnje rijetko navode uz ime trgovca, ili vlasnika broda, i mjesto odakle je, pogotovo ako je s dubrovačkog teritorija.

Kako su se lastovski pomorci ponekad bavili i gusarenjem jedan je od njih dobio i nadimak "Malandrinus" (gusar). O njemu ili o njegovu sinu Marinusu de Malandrinu saznajemo iz tužbe koju su Lastovci 1353. godine uputili nadbiskupu optuživši notara don Andriju Škrinjića kako je prodao brod, a da Marinu, s kojim je bio u suvlasničkom odnosu, nije dao ništa.[127] Iz druge polovice 16. stoljeća imamo podatak da je patrun Mato Mardešić iz Komiže zapovijedao jednim lastovskim gripom.[128]

---

125 SCD XII, 189.

126 List. 75.

127 SCD XII, 188.-190.; Više o optužbi vidi u poglavlju Crkve na Lastovu, Crkva Sv. Ivana Krstitelja.

128 Andro Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana*... op. cit., str. 89.

U eri konjunkture sa slanom ribom u 17. stoljeću, trgovinom i pomorskim prijevozom do talijanskih luka posebno su se bavili obitelji Antica (brat i nećak narodnog tribuna Paska) i Toljenović. I jedna i druga obitelj imala je svoj trgovački brod.

U drugoj polovici 18. stoljeća, u vrijeme novog procvata dubrovačke pomorske trgovine u posredničkim pomorsko-trgovačkim poslovima između luka Levanta i pristaništa zapadnoevropskih država, kada su se mnoge građanske obitelji dubrovačke države znanjem i sposobnošću okoristile konjunkturom slobodnog trgovanja po Jadranu i statusom dubrovačke neutralnosti, Lastovci su i dalje, u osnovi, ostali vezani za zemlju zauzeti brigama oko svojih posjeda, stoke, ribarenja. Istina, bilo je izuzetaka te znamo da je 1748. godine Luka (Lovre) Fulmisi (1704.–1762.) prevozio teret po Crnom i Sredozemnom moru svojim jedrenjakom "Madonna Santissima del Carmine e S. Antonio di Padova", tipa pink s tri jarbola i posadom od sedam do osam pomoraca. Na njemu su plovili Pavle Pavličević kao brodski časnik i Kristo (Marina) Kvestić kao kormilar. U razdoblju od 1745. do 1756. godine, prema istraživanjima Josipa Luetića, na trgovačkim jedrenjacima duge plovidbe pod zastavom Republike (tada je Dubrovnik imao više od 145 takvih brodova) plovili su kao profesionalni moreplovci, pored gore navedenih, i Frano Anuhlić (Štropić) kao brodski časnik i Ivan Šešan kao brodski ekonom. Na dužnosti kormilara plovili su i Kuzma (Antuna) Glumac, Antun (Kolende) Maričević, Petar Dragošević, Ivan (Antuna) Vojić-Mrtinović koji je 1756. umro na dubrovačkom brodu na Crnom moru. Još je sedam do osam otočana privremeno, kao mornari, zarađivalo kruh na jedrenjacima.

U zadnjem desetljeću 18. i početkom 19. stoljeća (od 1797. do 1806. godine, tj. do francuske okupacije dubrovačkog teritorija), Lastovci se, iako skromno, uključuju u pomorsko-trgovački trend bilo kao posada na trgovačkim brodovima, bilo kao brodari na vlastitim jedrenjacima.[129] Za to razdoblje Luetić je, istražujući posebno spise pod naslovom *Ruoli dei bastimenti nazionali* Državnog arhiva u Dubrovniku, pronašao imena 84 Lastovca pomorca, a među njima i ponekog brodovlasnika. Tako je u zadnjem desetljeću 18. stoljeća trgovački jedrenjak tipa trabakule imenom "Sveti Nikola" bio u suvlasništvu i pod zapovjedništvom patruna Lovre Ostojića-Đankovića (1758.-1817.). I njegov sin Marin (otac Agate udate Dimitri) početkom 19. stoljeća ima jedan manji trgovački brod sagrađen u Korčuli kod prota (graditelja) Stjepa Denčića koji je nosio ime "L'anime del Purgatorio". Brodovlasnik-karatista postao je 1802. i Luka (Ivana) Glumac koji je ranije (1798.) plovio kao brodski pisar — brodski oficir. Njegov brat Ambroz Glumac 1800. kupuje pelig (trgovački jedrenjak skoro istih osobina kao trabakula) s kojim trguje izvan Jadrana. Na brodu se kao vođa palube nalazi i treći brat, Ivan. Godine 1805. i Antun Fulmisi (1752.-1834.), sin brodovlasnika Luke, kupuje u Lovranu pelig pod imenom "Sacra Famiglia" i zapovijeda njime. Brodovlasnici-karatisti (1805.) još su Marin (Bartula) Sangaleti (1782.-1818., tast Krista Lucijanovića) i Bartul (Vicka) Kvestić (1778.-1857., stric Lucije udane

129 Josip Luetić, *Lastovljani*... op. cit.

Sangaleti-Tonte) koji zapovijedaju i trgovačkim jedrenjacima velike obalne plovidbe koji plove do Carigrada.

Na kraju svog istraživanja Luetić ističe "da je Lastovo u 17., 18. i u početku 19. stoljeća dalo pomorske trgovce, brodare, odlične profesionalne visokokvalificirane i kvalificirane pomorce, nautičare praktičare, zapovjednike trgovačkih jedrenjaka, brodske pisare, brodske oficire, kormilare i kvalificirane mornare, koji su najprofesionalnije obavljali uistinu teške, ali vrlo važne, značajne, odgovorne i za ekonomsko-društveni život Dubrovačke Republike, najvitalnije poslove i zadatke neophodne za njen opstanak".

* * *

Marin Lucijanović pokušao je izračunati gospodarsku moć stanovništva na temelju vjerojatne poljoprivredne proizvodnje, ulova u ribarstvu, drugih pozitivnih i negativnih indikatora ekonomskog stanja, pa je došao do zaključka da je standard lastovskog seljaka za trajanja Dubrovačke Republike bio zadovoljavajući, a u odnosu na seljake zakupnike i kmetove ostalog dubrovačkog područja i bolji.[130]

Takva procjena temeljena je na podacima don Kuzme Antice o lastovskoj proizvodnji od 20.000 barela vina i 500 barela ulja godišnje, te na pretpostavci od 2.000 barela prodanih slanih srdela. Podatak da je 1652. proizvedeno 20.000 barela vina je sasvim sigurno precijenjen iz političkih razloga, kao što je precijenjen i broj sposobnih muškaraca za oružje (300 na tisuću stanovnika). Ako se zna da je Lastovo 1693. godine (prema crkvenoj evidenciji) imalo 185 obitelji, za pretpostaviti je da je približan broj obitelji bio i 1652. godine, a to znači da je svaka obitelj, prema don Kuzminoj tvrdnji, proizvodila u prosjeku 108 barela, odnosno 70 hl vina.[131] Takvo stanje demantira pregled blagajničkih knjiga beneficija, čija je imovina morala premašivati onu pojedinačne obitelji, kao npr. beneficij Nuncijate čije se poslovanje može pratiti od 1660. do 1831. godine.[132] Beneficij je u ime doprinosa za plaću kneza (porez na nekretnine) bio zadužen sa jednim dukatom i četiri groša,[133] što znači da se sastojao od 11 gonjaja zemlje (prema oporuci iz 1638. svećenika Gjanka Marićevića, osnivača beneficija, od 15 zemljišnih parcela). Beneficij je davao od 15 barela vina (1671.) do 39 barela vina (1729.), ili u prosjeku 27 hl vina godišnje. Uprava beneficija se kod prodaje vina snalazila kako je znala i mogla: prodavala ga je svugdje, za cekine, dalmatinske lire, škude, vozila ga je čak do Karlobaga (1722.), prodavala po cijeni od 1 dukata barel, i pri tome imala troškove od 7 dukata i 24 groša.[134]

130 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 288.-294.

131 Barel = 65 litara; kvartica = 4 sića = cca 40 lit.; kutla = 0,8 lit.

132 Knjiga prihoda i rashoda beneficija Nuncijate, župski ured Lastovo

133 Dukat = 40 groša; groš = 30 bagatina

134 Spese del detto vino per trasportelo per mare: al marinero duc. 4,30; per condurlo alla marina duc. 1,22; A Glumaz goss. 3; di piú per spesa del marinero gross. 15; un starichio di fave gross. 11; Totale duc. 7, 24.

U eri konjunkture sa slanom ribom u 17. stoljeću, trgovinom i pomorskim prijevozom do talijanskih luka posebno su se bavili obitelji Antica (brat i nećak narodnog tribuna Paska) i Toljenović. I jedna i druga obitelj imala je svoj trgovački brod.

U drugoj polovici 18. stoljeća, u vrijeme novog procvata dubrovačke pomorske trgovine u posredničkim pomorsko-trgovačkim poslovima između luka Levanta i pristaništa zapadnoevropskih država, kada su se mnoge građanske obitelji dubrovačke države znanjem i sposobnošću okoristile konjunkturom slobodnog trgovanja po Jadranu i statusom dubrovačke neutralnosti, Lastovci su i dalje, u osnovi, ostali vezani za zemlju zauzeti brigama oko svojih posjeda, stoke, ribarenja. Istina, bilo je izuzetaka te znamo da je 1748. godine Luka (Lovre) Fulmisi (1704.–1762.) prevozio teret po Crnom i Sredozemnom moru svojim jedrenjakom "Madonna Santissima del Carmine e S. Antonio di Padova", tipa pink s tri jarbola i posadom od sedam do osam pomoraca. Na njemu su plovili Pavle Pavličević kao brodski časnik i Kristo (Marina) Kvestić kao kormilar. U razdoblju od 1745. do 1756. godine, prema istraživanjima Josipa Luetića, na trgovačkim jedrenjacima duge plovidbe pod zastavom Republike (tada je Dubrovnik imao više od 145 takvih brodova) plovili su kao profesionalni moreplovci, pored gore navedenih, i Frano Anuhlić (Štropić) kao brodski časnik i Ivan Šešan kao brodski ekonom. Na dužnosti kormilara plovili su i Kuzma (Antuna) Glumac, Antun (Kolende) Maričević, Petar Dragošević, Ivan (Antuna) Vojić-Mrtinović koji je 1756. umro na dubrovačkom brodu na Crnom moru. Još je sedam do osam otočana privremeno, kao mornari, zarađivalo kruh na jedrenjacima.

U zadnjem desetljeću 18. i početkom 19. stoljeća (od 1797. do 1806. godine, tj. do francuske okupacije dubrovačkog teritorija), Lastovci se, iako skromno, uključuju u pomorsko-trgovački trend bilo kao posada na trgovačkim brodovima, bilo kao brodari na vlastitim jedrenjacima.[129] Za to razdoblje Luetić je, istražujući posebno spise pod naslovom *Ruoli dei bastimenti nazionali* Državnog arhiva u Dubrovniku, pronašao imena 84 Lastovca pomorca, a među njima i ponekog brodovlasnika. Tako je u zadnjem desetljeću 18. stoljeća trgovački jedrenjak tipa trabakule imenom "Sveti Nikola" bio u suvlasništvu i pod zapovjedništvom patruna Lovre Ostojića-Đankovića (1758.–1817.). I njegov sin Marin (otac Agate udate Dimitri) početkom 19. stoljeća ima jedan manji trgovački brod sagrađen u Korčuli kod prota (graditelja) Stjepa Denčića koji je nosio ime "L'anime del Purgatorio". Brodovlasnik-karatista postao je 1802. i Luka (Ivana) Glumac koji je ranije (1798.) plovio kao brodski pisar — brodski oficir. Njegov brat Ambroz Glumac 1800. kupuje pelig (trgovački jedrenjak skoro istih osobina kao trabakula) s kojim trguje izvan Jadrana. Na brodu se kao vođa palube nalazi i treći brat, Ivan. Godine 1805. i Antun Fulmisi (1752.-1834.), sin brodovlasnika Luke, kupuje u Lovranu pelig pod imenom "Sacra Famiglia" i zapovijeda njime. Brodovlasnici-karatisti (1805.) još su Marin (Bartula) Sangaleti (1782.–1818., tast Krista Lucijanovića) i Bartul (Vicka) Kvestić (1778.-1857., stric Lucije udane

129 Josip Luetić, *Lastovljani...* op. cit.

Sangaleti-Tonte) koji zapovijedaju i trgovačkim jedrenjacima velike obalne plovidbe koji plove do Carigrada.

Na kraju svog istraživanja Luetić ističe "da je Lastovo u 17., 18. i u početku 19. stoljeća dalo pomorske trgovce, brodare, odlične profesionalne visokokvalificirane i kvalificirane pomorce, nautičare praktičare, zapovjednike trgovačkih jedrenjaka, brodske pisare, brodske oficire, kormilare i kvalificirane mornare, koji su najprofesionalnije obavljali uistinu teške, ali vrlo važne, značajne, odgovorne i za ekonomsko-društveni život Dubrovačke Republike, najvitalnije poslove i zadatke neophodne za njen opstanak".

* * *

Marin Lucijanović pokušao je izračunati gospodarsku moć stanovništva na temelju vjerojatne poljoprivredne proizvodnje, ulova u ribarstvu, drugih pozitivnih i negativnih indikatora ekonomskog stanja, pa je došao do zaključka da je standard lastovskog seljaka za trajanja Dubrovačke Republike bio zadovoljavajući, a u odnosu na seljake zakupnike i kmetove ostalog dubrovačkog područja i bolji.[130]

Takva procjena temeljena je na podacima don Kuzme Antice o lastovskoj proizvodnji od 20.000 barela vina i 500 barela ulja godišnje, te na pretpostavci od 2.000 barela prodanih slanih srdela. Podatak da je 1652. proizvedeno 20.000 barela vina je sasvim sigurno precijenjen iz političkih razloga, kao što je precijenjen i broj sposobnih muškaraca za oružje (300 na tisuću stanovnika). Ako se zna da je Lastovo 1693. godine (prema crkvenoj evidenciji) imalo 185 obitelji, za pretpostaviti je da je približan broj obitelji bio i 1652. godine, a to znači da je svaka obitelj, prema don Kuzminoj tvrdnji, proizvodila u prosjeku 108 barela, odnosno 70 hl vina.[131] Takvo stanje demantira pregled blagajničkih knjiga beneficija, čija je imovina morala premašivati onu pojedinačne obitelji, kao npr. beneficij Nuncijate čije se poslovanje može pratiti od 1660. do 1831. godine.[132] Beneficij je u ime doprinosa za plaću kneza (porez na nekretnine) bio zadužen sa jednim dukatom i četiri groša,[133] što znači da se sastojao od 11 gonjaja zemlje (prema oporuci iz 1638. svećenika Gjanka Marićevića, osnivača beneficija, od 15 zemljišnih parcela). Beneficij je davao od 15 barela vina (1671.) do 39 barela vina (1729.), ili u prosjeku 27 hl vina godišnje. Uprava beneficija se kod prodaje vina snalazila kako je znala i mogla: prodavala ga je svugdje, za cekine, dalmatinske lire, škude, vozila ga je čak do Karlobaga (1722.), prodavala po cijeni od 1 dukata barel, i pri tome imala troškove od 7 dukata i 24 groša.[134]

130 M. Lucijanović, *Lastovo...* op. cit., str. 288.-294.

131 Barel = 65 litara; kvartica = 4 sića = cca 40 lit.; kutla = 0,8 lit.

132 Knjiga prihoda i rashoda beneficija Nuncijate, župski ured Lastovo

133 Dukat = 40 groša; groš = 30 bagatina

134 Spese del detto vino per trasportelo per mare: al marinero duc. 4,30; per condurlo alla marina duc. 1,22; A Glumaz goss. 3; di piú per spesa del marinero gross. 15; un starichio di fave gross. 11; Totale duc. 7, 24.

Ulje se vrlo malo prodavalo. Na početku 18. stoljeća kvartica je koštala 3-4 groša, a na kraju, 6-7 groša. Kupovao se, međutim, bob za ishranu težaka po cijeni za kupjelu[135] od 16,5 groša (1666.) do 45 groša (1793.). Kupovala se pšenica u istu svrhu po cijeni kupjele od 21 groš (1666.) do 28 groša (1733.), dok je kukuruz koštao upola manje.

Nadnice su bile male: težaci su dobivali 3 do 4 groša (1709.), 3 groša plus 1 groš kruha, ili 3 groša plus 2 groša i 30 bagatina za objed (1729.). Godine 1793. nadnica je bila nešto veća: od 6,5 - 7,5 groša. Nadnice radnicama bile su još manje.

Prateći gospodarske prilike na otoku tijekom povijesti može se zaključiti da su one najčešće bile skromne, pogotovo za većinu stanovnika. Iz dokumenata 14. stoljeća nedvojbeno se može utvrditi kako u lastovskoj zajednici ima veliki broj siromaha, a mali broj dobrostojećih otočana. I materijalni položaj župnika-notara je skroman; uživa jedan manji vinograd koji se nalazi pod zakup, prima jednog brava (škopca) za pjevani psalterij, dobiva na dar (oporučno) jednu kvartu (kvarticu) vina i jednu kupjelu žita.[136]

Da su opće materijalne prilike na Lastovu skromne i skučene vidi se i po cijeni nekretnina, po kućnom inventaru[137] i namještaju, po "veličini dote" i slično. I dinamika gradnje crkve Sv. Kuzme i Damjana u 15. stoljeću[138] određeni je indikator životnog standarda stanovništva Lastova. Višegodišnja gradnja crkve matice, njezina oprema (u popisu obrednih predmeta izvršenom oko 1487. godine[139] kao najvredniji predmeti navedeni su: jedan srebrni križ, srebrni kalež na popravku kod popa Antuna Stjepanova, križ od mjedi */di rame/* i tri svilena paramenta) te način plaćanja majstora graditelja i slikara, nedvojbeno ukazuju na relativno siromaštvo stanovništva kao i bratimskih blagajna. Nakon žetve i striženja ovaca Lastovci daju za pripomoć gradnje crkve žito i vunu u vrijednosti od 3 livre mletačkog novca (11,3 perpera, 1477. godine), sljedeće godine u vrijednosti od 5 perpera, dok milodari u brašnu iznose 1 perper i 6 groša, a u siru 1 perper (1483. godine).[140] Ovako skromna davanja predstavljaju važan indikator za procjenu gospodarskog stanja lastovskog težaka-pastira u stočarskim proizvodima (vuna, sir) i u prinosu žitarica (žito, brašno). Ako tri kupjele žita imaju vrijednost od 1 perpera i 3 groša (vidi kod isplate predujma slikarima 1483. godine) proizlazi da 1 kg žita košta 0,35 groša. Za gradnju crkvenog svoda meštru Grazijaniju isplaćeno je oko 34 dukata, a slikarima za izradu ikone i okvira oko 36 dukata.

Ako 9 sića vina (1 sić = 10 litara) imaju tržišnu vrijednost od 1 perpera i 7 groša (vidi kod isplate predujma 1483. godine), proizlazi da 1 litra vina košta 0,20 groša,

135 Kupjela = 16 kg

136 Listina 10 od 1326. godine; list. 29 od 1329. godine; list. 77 od 1356. godine (Oporuke Dragomila Dobrojevića i Prodana Grdomilića.)

137 Ibidem, list. 58, 59, popis stvari nađenih u kući Bune i Hvalidruga.

138 Vidi poglavlje Crkve na Lastovu.

139 Fisković, *Lastovski*... op. cit., bilješka 125, str. 35. (D. L. 4)

140 Ibidem, str. 14., bilješka 36; str. 15, bilješka 43.

a približno 2 hl vina 1 dukat. Po toj računici ispada da je gradnja svoda koštala 70 hl u vinu, a izrada ikone i okvira oko 75 hl u vinu. Nameće se zaključak (prema dinamici i načinu isplate) da vina za prodaju nema u izobilju, odnosno da ga fratija Sv. Kuzme i Damjana nema u većoj količini. Međutim, iz toga se razaznaje da je vino glavni izvor zarade stanovništva, a i glavna stavka prihoda bratovština i svećenika beneficijata. Svećenik Marin Vitković prilaže po 2 dukata (1477.), a svećenik Pasko Nikolin daruje 30 mletačkih kvarti vina (6 hl, 1476. godine).[141]

Ove činjenice potkrepljuju i brojne uredbe koje dokazuju silnu brigu Zajednice oko zaštite vinograda od šteta i krađa, kao i važnost koju Zajednica pridaje službi pudara. Usporedba cijena litre vina i 1 kilograma žita (1483. godine) pokazuje odnos 0,21:0,35 groša što je nepovoljno za lastovskog težaka koji žitarice, ako ne želi biti gladan kruha, mora dobrim dijelom godine kupovati. Da bi preživjeli, većina otočana je prisiljena baviti se raznim gospodarskim aktivnostima. Lastovac je u isto vrijeme vinogradar i težak, pastir i ribar, šumar i pomorac. Ovisno o prilikama, pridaje, sad ovoj, sad onoj grani veću važnost, ostajući u biti pretežno vinogradar.

Jasno je da se navedena procjena ne može generalizirati jer je bilo pojedinaca koji su se po ekonomskoj snazi nalazili na većem stupnju od prosjeka, pa su im i životni uvjeti bili kudikamo bolji. U prvom redu treba izdvojiti one obitelji koje su imale *jus patronatus* nad nekim crkvenim beneficijem, zatim obrtnike, trgovce, patrune trata, veće zemljoposjednike, pomorce koji su mogli, pored kupnje raznih nekretnina, ponuditi i kredite uz visoke novčane kamate. Bolji životni uvjeti nisu se ispoljavali toliko u načinu oblačenja i ishrane, koliko u načinu stanovanja, u opremi i kvaliteti stambenih zgrada. Kamena kuća sa sularom, iskopani bunar u dvorištu s ukrašenim "pucalom", kameni ormari i umivaonici u "salama", pitari i kamenice u "stranju", odrine pred kućom i bizarni fumari bili su vidljivi i opipljivi znakovi imovnog stanja dotičnog domaćina. Primjer don Marina Vlahanovića je očiti dokaz.[142]

Prema mnogim pokazateljima gospodarsko stanje na otoku u 16. stoljeću bilo je relativno dobro, vjerojatno i najbolje u tijeku čitavog dubrovačkog razdoblja. Razloge treba tražiti i u općim prilikama, onima u kojima se nalazila Dubrovačka Republika.

Vinogradarstvo je bilo u cvatu, ali kolika je bila proizvodnja vina, ne znamo. Razzi tvrdi da je vina bilo u izobilju, a Appendini hvali lastovski muškat i tvrdi kako može konkurirati i najboljim vinima Europe. Senatska odluka o zabrani uvoza stranih vina na Lastovo, donesena nakon ponizne molbe općine, i ne bez otpora plemića, gospodara vinograda Stonskog Rata i Stona, nije, vjerojatno, bila motivirana velikom količinom domaćeg vina, već njegovom zaštitom od uvoza drugih vina s područja izvan lastovske općine. Prioritetna prodaja domaćeg vina, neugroženog uvozom, imala je najveću važnost u obiteljskom budžetu većine otočana, pogotovo što izvoz još nije bio sputan raznim ograničenjima pa je i profit bio veći.

141 Ibidem, str. 13, bilješka 35; Test. Ragus. (HAD) 23, 33.

142 Vidi poglavlje o stanovanju.

I ribolov, koji je u ovom stoljeću već afirmiran, postaje solidan izvor zarade. Cijena slanoj ribi iznosila je oko 93 groša po barelu (2 dukata i 13 groša). I bez mogućnosti procjene realne vrijednosti ovolikog novca, u uspoređenju s cijenom drugih proizvoda i usluga, ribolov je zasigurno donosio gospodarima (patrunima) ljetnih trata dobru zaradu.[143] Vlasnici ljetnih trata bili su većinom svećenici i njihova najbliža rodbina (braća, nećaci) pa je ovaj obogaćeni sloj stanovništva davao zajmove, kupovao nekretnine, gradio sebi udobnije domove, davao na obradu kolonima vlastite vinograde, držao "djetiće" itd. Predstavljali su svakako manjinu pučanstva; većina je bila slaboga ili nikakva imovnog stanja. Takva imovna diferencijacija postala je još očitija nakon što je dubrovački Senat 1525. godine[144] izjednačio Lastovce s ostalim dubrovačkim građanima i dao im mogućnost da borave i rade na bilo kojem mjestu državnog teritorija.

Mnogi, koji su izvore egzistencije crpili isključivo od zemlje, spojili bi na neki način kraj s krajem, ali pored ovih siromašnih — uprkos uloženom trudu na vlastitom imanju, bilo je i onih koji nisu mogli podmiriti ni zemljišni porez, ni platiti minimalnu cijenu kancelarijske usluge. Izgleda da nije bilo puno razumijevanja kad su se morale primijeniti mjere prisilne naplate, jer bi se tada nekretnine siromaha stavljale na javnu dražbu i prodavale u bescjenje. Kancelari su također bez grižnje savjesti odbijali ovakvim ljudima napraviti kancelarijske usluge ako su znali da ih nisu u stanju platiti.[145] Da bi preživjeli, siromašni seljaci su bili prisiljeni tražiti pozajmice uz visoke kamate, založiti ljetinu, prodati dio pokretne ili nepokretne imovine. U spisima se može pročitati kako se radi gladi prodavao mač,[146] ili plava bareta; kako Marin Toljenović ostavlja siromasima deset barela vina, star žita (1634.),[147] ili kako su siromasi, na zboru 1652. godine, oslobođeni plaćanja doprinosa za liječnika koji će, umjesto njih, platiti bogatiji... Sindici prijete da će sav novac kojeg trgovci dobiju mešetarenjem i malverzacijama biti podijeljen siromasima. U toj siromašnoj masi bilo je djece koja su ostajala bez roditelja, braće i polubraće, koja su dijelila skromnu roditeljsku kuću i imanje na dijelove, kćeri koje su se udavale za došljake i u miraz dobivale jednu ovcu, "kantun od kuće", ili štalu koju bi kasnije adaptirali za stanovanje.

Bilo je doseljenika koji su se u prvo vrijeme morali zadovoljiti vrlo skromnim načinom života, ukoliko nisu imali sreće da žive na ženinom imanju. Da bi sebi ili djeci podigli krov nad glavom i da bi s vremenom stekli vlastito imanje, morali su uložiti mnogo truda i napora u obrađivanju tuđih posjeda, u krčenju neplodna tla, ili u služenju i skrbi starih i nemoćnih osoba bez djece kako bi bili imenovani baštinicima. Stare lastovske dobrostojeće obitelji vrlo su se rijetko ženidbom vezivale sa

143 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 289.
144 *Statut*, gl. 111
145 Radić, *Statut*, str. 88.
146 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 146., bilješka 681.
147 L. T. 1596, fol. 252.

siromašnim strancima kojih je u 17. i u 18. stoljeću bilo sve više. Radije su čekale biskupsku "dispensu" (dozvolu) kojom su se brisale krvne zapreke trećega i četvrtoga stupnja međusobne srodnosti da bi se mogle u krugu povlaštenih ženiti i tako ojačati gospodarski i društveni položaj. Istina, lastovski seljak, za pokriće elementarnih životnih potreba nije morao posegnuti izvan otoka, međutim do novčanih sredstava teško je dolazio.

Lastovsko je vino bilo izvrsno, ali nije svakomu bilo dostupno da se tim proizvodom u značajnijoj mjeri koristi. Moglo se nešto zaraditi i prodajom drva ukoliko se imalo šumskih parcela ("pertinenza"), moglo se i ljetnim ribolovom ukoliko je u kući bilo mlade i zdrave snage, prodajom brava... Trebalo je, međutim, imati novaca za kupnju žita, lakat tkanine, kupjelu boba, za vratiti dug, za platiti porez, dećimu.

Krajem 17. stoljeća litra vina iznosila je u prosjeku 0,62 groša a 1 kg pšenice iznosio je oko 2 groša; dakle, za tri litre vina mogao se kupiti 1 kg pšenice, što je nepovoljnije nego stanje tri stoljeća ranije kad je omjer bio 0,20:0,35 i kad se za nepune dvije litre vina mogao kupiti 1 kg pšenice.[148]

Reklo bi se da se tijekom vremena ekonomsko stanje siromašnog seljaka pogoršavalo, ne samo zbog cijena, već i zbog obveza za državne potrebe koje su mahom padale na njegova leđa. Još sredinom 14. stoljeća država je tražila više desetaka ljudi za obranu Stona[149] i to pretežno za veslače na galijama. Za 20 lastovskih mladića ova je obveza služenja na galijama 1572. godine pretvorena u obvezu stražarenja tijekom dva ljetna mjeseca u Dubrovniku.[150] I stražarska služba vezana uz rodno mjesto bila je nezaobilazna i trajala bi više godina. Sedmorica mještana morala su biti na usluzi knezu koji ih je koristio kao izvikivače, kurire i slično.[151]

I služba stražarenja na Homu i Glavici (kad se pojavila opasnost od gusara) bila je dugotrajna i besplatna obveza.[152] Pored tih danonoćnih stražarenja postojala je i sanitarna straža nad brodovima koji su pristajali na otok. Doseljeni stranci i oni koji su imali svećenika u kući bili su oslobođeni ovakve dužnosti. Ove obveze bile su vrlo težak i nezgodan teret za lastovske seljake, prije svega zbog velikog gubitka dragocjenog vremena, naročito u razdobljima važnijih poljskih sezonskih radova ili u sezonama ribolova. Jedna od dužnosti za državne potrebe bio je i prijevoz kneza i njegove pratnje iz Dubrovnika do Lastova i natrag, te sječa i odvoz drva namijenjenih dubrovačkoj vladi. Ovi su se poslovi morali vršiti besplatno, dakako uz korištenje vlastitih barki i prema turnusu.

Osim radnih obveza, postojale su i obveze davanja u naturi i u novcu. Kolonat je bila česta i stalna praksa kod crkvenih beneficija i bogatijih seljaka, kao što je česta i stalna praksa bilo i zaduživanje seljaka. Osim toga, zemlja je bila opterećena

148 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 294.
149 M. R. IV, str. 47, 89, 158, 162, 165, 212.
150 Div. Canc. od 27. travnja 1572.
151 *Statut*, gl. 153, 161, 163.
152 Ibidem, gl. 148.

porezom za podmiru plaće kneza i za desetinu (dečimu) dubrovačkom kaptolu. U kolonatskom odnosu ovaj se teret svaljivao na obrađivača zemlje.[153] Postojala je i stara obveza davanja knezu po jednog brava škopca tjedno, uz najnižu tržišnu cijenu. Za vrijeme berbe trebalo je moštom platiti pudare, izvikivača (plazara), kancelara...; bratimi su imali razna davanja: za vjenčanje, za krštenje, za sprovod, za večernju...; ribari: regalije knezu, milodare za gradnju crkvica, za opremu oltara.

Mali puk nije bio neosjetljiv na razne malverzacije s cijenama namirnica, na plaćanje zemljarine i dečime za zemlju koju je davno bio prodao, na potkradanje patruna trata. Nije se, doduše, puno ni obazirao na zabranu ribolova mrežicama (jer je morao živjeti), na zabranu sječe drva u šumama Zajednice, na obvezu plaćanja zajedničkog pastira i radije bi svoje malo stado povjerio na čuvanje mlađoj kćeri nesposobnoj da otjera ovcu koja bi, namamljena zelenim usjevom, preskočila ogradu i sišla u polje. Na kraju, uzevši u obzir sva primanja, davanja i obveze, ispravnije bi bilo zaključiti kako je jedan, relativno mali broj lastovskih obitelji, imao u odnosu na stanovništvo kopnenog dijela Republike zavidan ekonomski status, što se ne bi moglo kazati za većinu lastovskog seljaštva.

O nekim aspektima gospodarskog stanja Lastova početkom 19. stoljeća saznajemo iz "programa" što ga je dubrovački trgovac Stjepan Marini, novopečeni francuski građanin, 27. srpnja. 1808. godine uputio generalu Marmontu, skupa s mjerama kojima bi Lastovo izvukao iz privredne zaostalosti, a otočane mobilizirao na veću aktivnost.[154] Marinovo viđenje lastovskih prilika nije ružičasto. Nabrajajući uzroke koji su doveli do malodušnosti i nezainteresiranosti otočkih stanovnika, veliku krivnju pripisuje hvarskim izbjeglicama — zločincima koji su, da bi se osvetili Lastovcima zbog protjerivanja s otoka, poticali stanovnike susjednih otoka na brojna i svakovrsna nasilja koja su demoralizirala stanovništvo Lastova nanijevši mu veliku štetu. Prema njemu, na otoku je poljoprivreda zanemarena, stočarstvo bez krupne stoke i s malim brojem sitne. Obrada zemlje je skoro napuštena: oranice su pretvorene u vinograde,

---

153 Zajednica je 1628. godine dala premjeriti zemljišne nekretnine i one su, prema pojedinim poljima, unesene u posebnu knjigu (katastar) u kojoj je svaki vlasnik bio zadužen iznosom za podmirenje plaće kneza ovisno o površini zemljišnih parcela u njegovu vlasništvu. Po svakom gonjaju plaćalo se četiri groša i četiri bagatine (*Statut*, gl. 169). Jedan gonjaj iznosio je 1,644 m².
Crkvena desetina (dečima) počela se naplaćivati od 1397. godine kada je bilo odlučeno da se dečima namijenjena dubrovačkom kaptolu u iznosu od 50 perpera godišnje ima prikupljati na način kao i za kneževu plaću (*Statut*, gl. 67).
Lastovo je izvjesno vrijeme, od 1378. godine,
je papu Urbana IV. obmanuo korčulansko-stonski biskup franjevac Ivan Krčanin da Lastovci nisu podvrgnuti nikakvom biskupu, te je papa pripojio Lastovo korčulanskoj biskupiji. Ta je obmana ispravljena 1395. godine, pa je Lastovo vraćeno dubrovačkoj biskupiji i pri tome je dubrovački nadbiskup Lastovcima oprostio što mu nisu uredno plaćali desetinu. (D. Farlati, *Illyricum Sacrum*, V, Venezia, 1800., str. 272.-273.).
juridički pripadalo korčulanskoj biskupiji nakon što

154 Ovaj plan pronašao je Bernard Stulli u zagrebačkom državnom arhivu (Manuskripta 36 D 13) i objavio ga u Beretićevu *Zborniku* 1960. godine na str. 257.-269. pod naslovom *Jedan plan o privrednoj eksploataciji Otoka Lastova iz godine 1808*. Plan je, očigledno ne dobivši blagoslov generala Marmonta, vojvode grada Dubrovnika, stavljen *ad acta*.

ili su neobrađene tako da žetva i za najrodnijih godina ne može zadovoljiti potrebe malobrojnog stanovništva više od tri mjeseca godišnje, proizvodnja vina i ulja stagnira. Ribarstvo je najviše nazadovalo, nije više ni sjena nekadašnjega. Razlog tome je napuštanje lova srdela tratama i sve veća upotreba mrežica koje su ranije bile zakonom zabranjene. Lov koralja s kojim su nekada intenzivno trgovali, nailazi na velike prepreke. Na otoku nema ni dovoljnih količina soli što se posebno nepovoljno odražava u ribarskoj proizvodnji. Otok oskudijeva i živom izvorskom vodom, nema rasadnika ni terena za uzgoj živadi; otočke šume su ugrožene, dok su uslovi za lov ptica izvanredni ali neiskorišteni. Nedavna epidemija velikih boginja prorijedila je otočko stanovništvo koje brojem ne prelazi tisuću ljudi. Iako smatra da je staro Vijeće bila puka formalnost, ipak napominje da su do Vijeća i vijećnika otočani mnogo držali.

Marini predlaže svoj plan za spas otoka koji je toliko "zelenaški" da ga vrijedi iznijeti bar u bitnim crtama. Kao prvo trebalo bi obnoviti Vijeće, njega imenovati vijećnikom s pravom na sve povlastice koje su "po starim zakonima uživali rođeni Lastovci" a sve neobrađeno zemljište na Lastovu i pripadajućim školjima dati mu u žakup. Na tom zemljištu on bi razvijao kulture koje bude smatrao najpodesnijima, uz zakonsku obvezu svih otočana od 16 do 60 godina starosti da za nadnicu od 2 libre kruha (750 grama) i 12 dinarića rade na njegovoj zemlji. On bi bio ovlašten da zaposli i strane radnike koji se ne bi mogli, kroz 10, odnosno 20 godina, ovisno iz kojeg područja su došli, koristiti povlasticama starosjedilaca. Nadalje, nakon 12 godina besplatnog zakupa imao bi pravo zadržati u trajnom vlasništvu polovicu zemljišta, rasadnike i korisne manufakture kao što su radionice za izradu barela, radionicu za obradu koralja, skladišta soli. Radi unapređenja ribolova potrebno bi bilo svaku bratovštinu obvezati da nabavi tratu sardelaru i da počevši od 15. prosinca, dana kada se po starom lastovskom običaju brušketavaju "pošte", s njom stalno lovi. Trebalo bi svaki veći ulov nagraditi i intenzivirati trgovinu slanom ribom s Dalmatincima, Istranima i Talijanima, ali uz uvjet da jedino on drži skladište soli. Upotrebu mreža stajačica (pregrada) trebalo bi zabraniti, dok bi se mrežice mogle tolerirati dok se ne utvrdi jesu li štetne za trate. Od mrežičara nitko ne bi smio kupovati ribu koju namjerava soliti ili konzervirati. Za razliku od mreža stajaćica, ribolov s vršama, tunjama i parangalima mogao bi se dopustiti. Ako bi trgovina i prerada koralja bila isključivo u njegovim rukama, ne bi bilo problema oko isplate ribara koraljara. Da bi se konačno osigurao od neprilika i šteta koje bi razni pojedinci mogli nanijeti njegovu privrednom pothvatu, predlaže da se dekretom zabrani svima, pa i stanovnicima, svaku sječu drva na Lastovu i školjima ne zaboravivši napomenuti kako bi mu trebalo osigurati i vođenje mesarskog obrta i isključivo pravo na lov ptica na otoku.

Ako je ikada netko ranije pokušao provesti sličan "plan za obnovu otoka" onda ne bi smjelo biti nikakva čuđenja na odnos i postupak prema strancima od strane stanovništva. Iako Marini precjenjuje proizvodne mogućnosti Lastova tvrdeći, na primjer, da se žitaricama ranije podmirivalo brojno pučanstvo, pa čak da su se izvozile (što vjerojatno namjerno krivo navodi), treba se složiti da gospodarska

krivulja Lastova, početkom 19. stoljeća, ima silazni tok, ali ne zbog lijenosti, napuštanja zemlje i slično, već zbog mnogobrojnih faktora koji su uvjetovali osiromašenje seljaka čitave Dalmacije. Da su bile nužne mnoge gospodarske inovacije koje bi ne samo podigle razinu poljoprivredne proizvodnje, već i potaknule stanovništvo na druge aktivnosti, izvan je svake sumnje, no trebali su postojati i potrebni uvjeti i mogućnosti.

O Lastovu, odnosno o njegovu gospodarskom potencijalu početkom 19. stoljeća, pišu i dva dubrovačka autora. Francesco Maria Appendini, talijanski redovnik (pijarist) i profesor dubrovačke gimnazije u svom ovdje više puta citiranom djelu — *Notizie istorico-critiche* hvali dubrovačka vina: "Njihova malvasia, prošek, stonska češvinica, lastovski moskat mogu konkurirati najboljim vinima Europe... ...Ulje je jedno od njihovih glavnih proizvoda i može se nositi s onim iz Lucce...".[155]

Juro Ferić[156] o Lastovu kaže da je plodan otok s mnogo pitomih voćaka, posebno dunja ("mrkatunja") i koji daje ljudima onoliko koliko je potrebno za život, izuzev žitarica, koje moraju uvoziti. Klima je blaga, zdrava, ali otoku nedostaje žive vode. Lastovo je šumovito, drvo se siječe za gradnju bodova (hrastovo), ali i za ogrjev. Šumom se osobito zeleni Sušac. Po okolnim školjima raste šumsko drveće i različite korisne biljke i pasu stada. O Lastovcima Ferić kaže da se rađaju zdravi i zbog toga su izdržljivi i prilagođeni teškim poslovima. Uvjereni da im otok pruža onoliko koliko im je potrebno za život, ne bave se trgovinom pa ne dolaze u dodir s drugim zemljama odakle bi mogli donijeti kući svjetlost znanja (*splendida doctrinae lumnia*) i oplemeniti duh gajeći staru klasičnu kulturu (*mollire animos colendo ...*). Zbog toga, a i zbog teških poslova koje obavljaju, rađaju se neuglađeni i bez afiniteta za umjetnost (*nascuntur agresti cultu illic plerumque homines, obtusaque ad artes ingenis*). Osim poljodjelstvom bave se i ribolovom. Veći dio ulovljene ribe sole i prodaju trgovcima iz Apulije i Kalabrije koji običavaju pristati uz otok. Nekada su se bavili lovom koralja koji je bio veliki izvor prihoda, ali se sada tim poslom nitko ne bavi. Inače imaju izvrsne luke "Portus dictus Rosso, S. Pietro, Orto, Marcjara, Crivello, qui et Porto chiave dicitur" koje pružaju spas mornarima za nevere i u kojima prodaju vino i ulje.

155 F. M. Appendini, *Notizie istorico-critiche sulle antichità storia e letteratura dei Ragusei*. Dubrovnik, 1802., tom I, str. 199.

156 Juro Ferić, vlastelin, dubrovački kanonik, vikar nakon smrti nadbiskupa Bana (1815.) objavio je 1803. godine opis dubrovačke obale u stihovima na latinskom pod naslovom *Periegesis Orae Rhacusanae*. O Lastovu (*de insula Ladesti, illyrice Lastovo*) Liber II, str. 109.-110.

GOSPODARSTVO 1815.-1918.

Poljoprivredna proizvodnja[157]

Vinogradarstvo

Početkom 19. stoljeća proizvodnja vina na Lastovu i Mljetu iznosila je 25 000 hl i vjerojatno je da je polovica ove količine pripadala Lastovu (12.000-15.000 hl). Istovremeno Korčula je prizvodila od 130.000 do 150.000 hl, od toga samo Vela Luka 50.000 hl.[158]

Iako prinos crkvenih vinograda (crkvenog beneficija) danih u kolonatu na polovinu ne može biti valjan pokazatelj količine proizvedena vina na Lastovu, neki podaci ipak mogu poslužiti za orijentaciju. Beneficij Nuncijate prodao je u godinama od 1814. do 1830. u prosjeku po 7 barela vina godišnje. Cijena do 1819. bila je između 12 i 20 pjastri (turskih) po barelu, od 1819. do 1822. od 4 do 10 pjastri, a od 1822. do 1830. cijena se kretala od 1,30 do 2 fiorina po barelu.

Prihodi fabričerije od vina i rakije u godinama od 1825. do 1834. iznosili su 6.104 fiorina, ili u prosjeku 508 fiorina po godini. Prema evidenciji iz drugih godina, količina prodane rakije u ovom razdoblju iznosila je u prosjeku oko 8 hl (14 barela po 60 litara) na godinu, odnosno 56 fiorina prihoda godišnje (4 fiorina barel rakije), što znači da je za navedeno desetogodišnje razdoblje prihod od samog vina iznosio 452 fiorina po godini. Za taj iznos trebalo je prodati 282 barela, ili 170 hl vina po prosječnoj cijeni od 1,60 fiorina za barel (odnosno 2,60 fiorina 1 hl vina) što prema gruboj procjeni predstavlja i prosječnu godišnju količinu vina dobivenu od kolona crkvenih beneficija (vinograda) u godinama 1823.-1834.

Godine 1836. prodano je 136 hl vina po cijeni od 2,25 fiorina za 1 hl, dok je 1838. poslovanje fabričerije počelo stagnirati jer je studen (slana) uništila lozu. Godine 1842. prinos grožđa zbog studeni je mali, proizvedeno je samo 132 hl vina. Te godine (kako se čita u izvještajima fabričerije) vino se slabo prodaje, nudi se za 2,02 fiorina po 1 hl, a prodaje se po 1,07 fiorina hl. Strani trgovci rijetko svraćaju na otok, a i na dražbi u Korčuli kamo se šalju "kampioni vina" (uzorci) interes je općenito mali. Osim toga vino se kvari, jer ako se prodaje, prodaje se tek neposredno prije jematve.

Ovi podaci kazuju da je lastovski vinogradar svoj relativni prosperitet, ukoliko ga je doživio, postigao do 1838. godine, jer od tada se vino, kao glavni izvor njegovih

157 Općinski arhiv za austrijsko razdoblje ne postoji (uništen, raznesen?). Nađu se tu i tamo neki nepotpuni podaci u istrganim kancelarijskim knjigama (protokolu, indeksima), i to je sve. Ako se drukčije ne navodi, svi referentni podaci uzeti su iz župskog arhiva i to uglavnom iz fascikla za onu godinu o kojoj se u tekstu govori.

158 M. Gjivoje, *Otok Korčula*, II. izdanje, Zagreb, 1969., str. 102.

prihoda, teže prodaje, pala mu je cijena i bilo ga je sve manje. Od 1842. nazire se kriza koja će tijekom sljedećih godina biti sve dublja i koja će mnoge lastovske obitelji dovesti do bijede.

Na neprestane pozive austrijske vlasti stanovništvu za novčanu pomoć (koletu) u korist postradalih u elementarnim nesrećama širom carstva, Lastovci se redovito ne odazivaju. Izuzetak čine postradali u dubrovačkoj biskupiji. Jednako tako ne odazivaju se ni kod "kupljenja kolete" za podizanje spomenika, opremu ili gradnju kakva javnog objekta, crkve i sl. (za kupnju velikog kandelabra u crkvi Sv. Vlaha daju 20 fiorina priloga). Župnik se pravda da se to događa usprkos njegovu zalaganju. Konačno se ipak usuđuje prigovoriti kako bi bilo "poštenije pomoći otočko stanovništvo koje je također vrlo siromašno i pogođeno karestijom, umjesto da se od njega traži pomoć".

Bijeda i siromaštvo bili su i od ranije prisutni na Lastovu. Iz podataka o rashodima beneficija Nuncijate saznajemo, primjerice, da se 1787. godine kupovala i "mastila raša" (bojilo sukno) za udovicu i kćer pokojnog Jakova Markonija, izdavali novci za izradu košulje i haljine Luciji Piskulić, za nabavu i šivanje odijela dvojici dječaka — *nudi e poveri* (goli i jadni), za izradu slamarica (pagliarica) mnogim siromasima itd. I početkom austrijske uprave kupovane su slamarice, papuče (opanci) i pokrivači siromasima, a davala im se i novčana potpora. Najugroženiji su bili doseljenici, posebno njihove udovice, maloljetna djeca.[159] U poglavlju o osnovnom školstvu izneseni su određeni podaci o gospodarskom stanju Lastova i o velikom broju muške djece koja nisu pohađala školu. Jedan od razloga bilo je i veliko siromaštvo mnogih obitelji koje svoju djecu nisu mogle pristojno obući i obuti za školu.

Godine 1876., u Dalmaciji je osnovan Zavod javne dobrotvornosti sa zadatkom pružanja pomoći najugroženijima i to prihodima iz ostavština, darovnica i drugih doprinosa. Predsjednik općinske organizacije bio je, prema položaju, župnik. U dubrovačkoj biskupiji već je od ranije postojala slična organizacija, tako da je općinski načelnik Nikola Marićević 1851. godine uputio dopis predsjedniku javne dobrotvornosti da je škola dostavila popis djece koja, nemajući pristojnog odijela (*conveniente vestito*), nisu u mogućnosti pohađati školu, moleći da im se pomogne. Župnik u odgovoru navodi da je od 16 fiorina i 24 karantana (1 fiorin = 40 karantana) koje je dobio od vlade *per i miserabili* za 1851. godinu (!) već 6 fr. podijelio, ostalih 10 neka općina uzme i raspodijeli.

Godine 1852. u dalmatinskim vinogradima pojavila se gljivična bolest lug, od naroda nazvana "maća". U izvještajima za 1853. naglašava se kako mnoge obitelji već osjećaju posljedice "maće" i zbog slabog uroda prave "malo vino" ulijevajući vodu u mošt i da se takvo vino, zbog slabog vrenja često kvari i zaudara pa ga se mora proliti, a da seljačke obitelji, ostavši bez prihoda, padaju u sve veću "miseriju" (bijedu).

159 Knjiga prihoda i rashoda beneficija G. Nuncijate, Župski arhiv Lastovo, u stavkama rashoda za 1787., 1820., 21.-24., 27.-30.

Fabričerija je 1854. godine prodala 28 barela vina (18 hl) od crkvenog beneficija i 9 barela (5 hl) vina od beneficija namijenjenog župniku. Te je godine u Austriji bio raspisan državni zajam i crkvena je uprava odlučila da se 500 fiorina, umjesto da se ponudi državi, podijeli stanovništvu u obliku beskamatnog zajma kao najnužniju mjeru za preživljavanje, odnosno za kupnju žitarica. Ova namjera nije ostvarena jer je dubrovačka banka (Monte di Pietà), od koje je uprava zatražila da joj stavi na raspolaganje iznos od 741 fiorina koje je imala na bankovnom kontu 1837., odgovorila da nema novaca budući da je podijelila više od 50.000 fiorina za pomoć stanovništvu (!).

U poglavlju o crkvenim beneficijama već smo naveli da je župnički beneficij od 1854. do 1864. godine davao u prosjeku 8-10 barela vina godišnje (5-6 hl) i da je župnik iz tzv. Vjerozakonske zaklade (*Fondo di religione*) 1864. primao refundaciju od 157,50 fiorina.

Pronalaskom sumpora kao efikasnog sredstva protiv "maće", zaustavljeno je propadanje vinograda po Dalmaciji. Međutim, lastovski su se vinogradi, zbog sporog uvođenja ovog zaštitnog sredstva u opću upotrebu, kasnije oporavili u odnosu na druga vinogradarska područja Dalmacije. Godine 1877. "sumporavanje" vinograda već se smatra obveznom radnjom u uzgoju vinove loze.[160]

Lastovske obitelji, koje su živjele isključivo od poljoprivrede, našle su se zaista u nezavidnom ekonomskom položaju u doba recesije (posebno u pedesetim godinama 19. stoljeća). Često isticanje siromaštva otočkog stanovništva *gran miseria in parocchia* (1855.) nije bila puka fraza. Pored stradanja vinograda, seljake su čvrsto vezivali i iscrpljivali kolonatski ugovori i zakupničke obveze.

Godine 1840. sklopljeno je niz takvih ugovora između lastovskih seljaka i posjednika. Svi su oni bili jednoobrazni i sadržavali su, pored lokacije, veličinu ustupljenog zemljišta u naturalni zakup, vrstu kulture, broj čokota loze, stabala maslina, voćaka, njihovo stanje, starost itd. Obveza kolona bila je da zemlju dobivenu u zakup svake godine dva puta okopa, svake pete pognoji, izvrši poboljšice i plati polovicu zemljišnog poreza. Gospodar je imao pravo da kolonu oduzme zemlju po volji, ali uz prethodnu isplatu svih poboljšica (nasada) izvršenih u posljednje tri godine, ili da mu je oduzme bez ikakve naknade u slučaju da je kolon zanemario ugovorenu obradu posjeda. Nadalje, gospodar je imao pravo na polovicu svih proizvoda (vina, rakije, ulja, voća) i na četvrtinu usjeva i povrća procijenjenu od osobe njegova povjerenja. Pobiranje plodova bila je dužnost kolona, ali uz prethodnu suglasnost gospodara i uz njegovu prisutnost.

Lihvarstvo s 10 i 12 posto kamata, bogato vrelo prihoda, osobito je cvalo u 19. stoljeću. Ne bi li se seljake zaštitilo, u Dalmaciji su počele nicati posebne blagajne uzajamne posudbe koje su davale poljoprivrednicima povoljne dugoročne kredite. Takva blagajna "Cassa di mutuo credito" bila je 1864. osnovana u gradu Korčuli za

160 Priča se da je sumpor na Lastovu prvi donio Bartul Predenzan vjerojatno poslije 1865. godine, tj. nakon što se oženio.

područje korčulanske sudbene preture (Korčula, Pelješac, Lastovo). Novoosnovana blagajna poslala je i na Lastovo (1. srpnja 1864.) obavijest o osnutku i dostavila pravilnik o organizaciji, djelokrugu rada, učlanjenju itd., ali izgleda da je obavijest primljena samo na znanje, tj. bez odaziva.

Prof. Melko Lucijanović u neobjavljenom rukopisu[161] o gospodarskom stanju Lastova u godinama prije Prvoga svjetskog rata napisao je da "u gospodarskim aktivnostima otočana uzgoj loze zauzima prvo mjesto, a vino predstavlja glavni proizvod otoka. Međutim zbog peronospore, a od nekoliko godina unatrag i zbog filoksere, urod je jako opao. Prosječna godišnja proizvodnja cijeni se na 10.000 hektolitara. Grožđe je od najbolje kvalitete, a njegova vina po postotku alkohola premašuju i dio vina proizvedenih u južnoj Italiji[162]. Od bijele bratkovine prave se tz. suhve, a među bijelim vinom najkvalitetniji je pečenjak a onda muskat."

Nazadovanje vinogradarstva i slab urod u ovoj grani gospodarstva bile su posljedica mnogih nepovoljnih okolnosti koje su nastupile nakon jednog relativno kratkog razdoblja "blagostanja" koje se protezalo uglavnom od 1870. do 1890. god. Upotreba sumpora u kulturi vinove loze ponovo je oživjela dalmatinske pa i lastovske vinograde. I izvoz vina, posebno u Francusku (koju je filoksera prisilila na uvoz velike količine vina) pridonio je da se u navedenom dvadesetogodišnjem razdoblju intenzivira uzgoj loze.

Da su postojali povoljniji uvjeti i u izvozu vina u tim godinama, pokazuje i rasprava u općinskom vijeću (29. rujna 1889.) prilikom traženja župnika da mu se refundiraju troškovi za stanovanje.[163] Vijećnik Baro Sangaletti Ostojić (otac Tonte), podržan od skoro svih 18 vijećnika, izjavljuje da je župnički beneficij 1885. godine uprihodio oko 90 hl vina koje se prodavalo po 14-15 fiorina hl i da je na Lastovu od 1875. godine bilo vina "u izobilju". Iako župnik smatra da je takvo izobilje izmišljeno, ipak priznaje da je u godinama 1884.-1886. bilo i više vina i povoljnijih cijena nego u godinama 1887.–1889. kada je cijena vina pala za 5-6 fiorina po hektolitru. U periodu relativnog blagostanja trgovinom vina su se bavili Ivan Corsano, Petar Gjivanović, Pero Mihanović, Bartul Predenzan, Antun Sangaleti i Andrija Ortika.

Koloni su, kako smo vidjeli, do pojave luga (maće) plaćali polovicu zemljišnog poreza prema sklopljenom ugovoru. Nužnost sumporenja vinograda dovela je, međutim, do izmjene ovog najamničkog odnosa. Plaćanje poreza palo je na teret zemljovlasnika, dok je kolon bio dužan sam snositi troškove sumporenja. Razlog je bio jednostavan. Da su zahtijevali da im koloni i dalje plaćaju polovicu poreza, vlasnici bi morali sudjelovati u troškovima sumporenja. Uvjereni da će im koloni tražiti više sumpora nego što im je potrebno i da će ovim sumporom zaštititi prije svoje vinograde nego gospodareve, pristali su na izmjenu ugovora.

161 Rukopis je u posjedu autora ovog teksta
162 Citira: Martelli, *L'isola di Lagosta*... op. cit., str. 8.
163 Zapisnik općinskog vijeća od 29. kolovoza 1889., Župski arhiv, fasc. 1889. god.

Godine 1886., na nebu vinogradarske Dalmacije počeli su se gomilati tmurni oblaci jedne nove opasnosti zvane peronospora. Namjesništvo je krajem te godine dalmatinskim biskupima uputilo cirkularno pismo kako bi narod, preko župnika, bio upozoren. Nakon konstatacije da je sve veći izvoz dalmatinskog vina u posljednjim desetljećima doveo do povoljnijih cijena i do porasta standarda, u pismu se naglašava kako se peronospora, potaknuta izvanredno vlažnim danima proljeća, pojavila u više krajeva Dalmacije i to u većim razmjerima. Preporuča se zato vinogradarima da opalo lišće vinove loze ne zakopavaju već da ga skupe na hrpe i spale.

Peronospora (u dopisima "nesretna peronospora"), gljivično oboljenje vinove loze, širila se munjevitom brzinom i prouzrokovala ogromne štete posebno tamo gdje su postojali povoljni klimatski uvjeti za njezino širenje (vlaga i visoka temperatura). Peronospora se na Lastovu pojavila 1890., što je automatski dovelo do pada proizvodnje, a zbog loše kvalitete i do pada cijene i prodaje vina.

Tek se 1895. godine počelo sustavnom borbom protiv te bolesti (Stazione sperimentale di Spalato — Pokušajna postaja u Spljetu) prskanjem loze 2 postotnom rastopinom modre galice i 2 posto živog vapna. To je iziskivalo nove napore i dodatne troškove vinogradarima koje je u prodaji sputavala i vinska klauzula austro-talijanskog trgovačkog ugovora. Ugovor je sklopljen 1891., a klauzula je stupila na snagu 27. kolovoza 1892. godine. Čim je postala djelatnom, iz Italije je potekla rijeka vina u Austro-Ugarsku. Konkurentno najopasnija vina bila su ona iz južne Italije i Sicilije, jer su bila približno iste kvalitete kao i dalmatinska, a svojom jeftinoćom, zbog niske carine, nametnula su se autrougarskom tržištu.[164] Shvatljivo je, dakle, da je u devedesetim godinama 19. stoljeća dalmatinsko vinogradarstvo postalo neisplativ posao.

U sudskom kotaru Korčula proizvedeno je 1889. godine samo 75.000 hl vina.[165] Vjerojatno je i količina vina od 10.000 hl proizvedenog na Lastovu u ovom periodu (Lucijanović) ipak precijenjena.

Neki su pokušali patvoriti vino. Godine 1889. načelnik Dražinić putem javnog oglasa upozorava da "neki općinari patvore domaće vino tako da dodavaju tekućine, višeput i škodljive zdravlju, što vodi propasti trgovine, pa s obzirom da je pravljenje patvorenog vina zakonski strogo zabranjeno bit će pomnjivo kontrolirani pojedinci vrh kojih se imade sumnje i protiv eventualnih prekršitelja će se najstrože postupiti".

Prodaja vina zbog navedenih okolnosti teško je išla pa je većina seljačkih obitelji grcala u neimaštini. To se razabire i prema molbama koje se upućuju caru (1891.), ili Namjesništvu za pomoć: "Budući da su nekoliko godina zaredom propali poljoprivredni proizvodi i da su nastale druge elementarne nepogode, pučanstvo je palo u još veću bijedu neg prije... ...bijedno stanje pučanstva..."

Nakon ukidanja vinske klauzule, prodaja vina se nešto poboljšala, ali su visoki proizvodni troškovi ostali zbog raznih bolesti loze; njih su mogli podnijeti jedino oni

164 Usp. Stulli, *Iz prošlosti Dalmacije*... op. cit., str. 267.-273.
165 M. Gjivoje, *Otok*... op. cit., str. 102.

koji su bili financijski sposobni. Tržište je u ovo vrijeme bilo poplavljeno ponudama različitih "pumpi", "mašina" za polijevanje tipa "Austrija" po cijeni od 13-15 fiorina, tipa "Vermorel" po cijeni od 40 kruna (1 fiorin = 2 krune), zatim sumporača, tjeskova itd.

Zakon o vinu donesen 1907. godine koji je dopuštao dodavanje vinu niz primjesa u svrhu oplemenjivanja (kako bi kakvoćom i trajnošću mogao konkurirati stranim, talijanskim i mađarskim vinima) vjerojatno je više pomogao trgovce vinom i spretne "proizvođače" patvorenih vina nego same vinogradare.

Nevolje vinogradara nisu još bile završene. Uoči samog rata, filoksera (žiloždera) koja je od 1894. uništavala redom staru lozu u dalmatinskim vinogradima, stigla je i do kotara Korčula pa je i za vrijeme rata nastavila nemilosrdno harati. To je u biti i dokrajčilo malog seljaka vinogradara koji je potražio spas ili u emigraciji ili se morao podvrći naporu podizanja novih vinograda narudžbom, sadnjom amerikanske loze kao podloge i kalemljenja novih sorti. Kao kap u moru gospodarskih nevolja bio je dolazak Židova koji su u prijeratnim godinama otkupljivali bijelo grožđe u lučici Mihajla i plaćali ga na licu mjesta novcem koji bi većinom završavao u kasi seoske blagajne. Dodatni troškovi i novi napori u vinogradarstvu doveli su i do novih odnosa u kolonatu — naturalno davanje kolona u grožđu smanjeno je na trećinu. Krajem stoljeća austrijska je vlast nastojala da se u svakoj dalmatinskoj župi osnuju zajmovnice (blagajne) po primjeru Reiffeisenovih zajmovnica koje su djelovale u Tirolu. "Poljodeljski zajam (veresija), osnova za pomicanje gospodarstva u Dalmaciji" — kako stoji u proglasu Namjesništva 1899. godine — "pruža osobito malom i ubožnom težaku priliku da se izbavi iz kamatičnih pandža i podaje mu sredstva kako da nabavi, uz gotov novac, različite poljodeljske potrepštine. On je moćno sredstvo kojim se može narod podići ne samo materijalno već i moralno." Dana 10. siječnja 1899. kotarsko poglavarstvo piše župnom uredu da uzme na srce i da se pobrine kako bi se u župi otvorila jedna blagajnica. U odgovoru župnik navodi kako se "u ovoj župi odavna sa strane zanimanih prati pitanje seoskih zajmovnica, ali za sada ne nalaze u tom pogledu ništa započeti ili zaključiti". Seoska blagajna za štednju i zajmove osnovana je tri godine poslije, 6. travnja 1902. godine. Na skupštini kojoj je presjedavao pomoćnik župnika don Baro Antica, za ravnatelja je izabran župnik don Baro Antićević, a za vijećnike Marin (Marina) Ivelja, Antun (Tonte) Sangaleti, Janko Lucijanović, Ivan (Ivana) Karlović. U nadzorni odbor su izabrani: Nikola Garbini, Antun Dražinić, učitelj Bartul Gjivoje (Ale), a za blagajnika don Baro Antica. U seosku blagajnu, koja je davala 3 posto kamata na štednju, kao i gotovinski zajam pretežno za nabavu poljoprivrednog alata i zaštitnih sredstava u vinogradarstvu (sumpora, modre galice) te namirnica (žito, kukuruz, šećer, riža), učlanila su se skoro sva lastovska domaćinstva.

Trgovina vinom nalazila se u rukama pojedinaca. Oni su, ustvari, bili samo posrednici između težaka — vinogradara i veletrgovaca. Vinogradar se do same prodaje podvrgavao velikom riziku budući da je dugo morao čuvati vino od kvarenja, većinom u neprikladnim posudama i prostorno skučenim konobama. Trgovac je vodio računa o svom interesu pa bi radije svraćao tamo gdje bi očekivao bolju kakvoću, ili gdje ne bi morao plaćati u gotovini već "na račun". Dolazak broda za vino bio je javno licitiran. Vino se u mjehovima dopremalo (gonilo mazgama) do "mora" nakon što bi ga trgovac kušao i pogodio cijenu.[166]

Inače se jematva nije ničim razlikovala od jematve iz ranijih stoljeća. Njen početak se određivao u općini u dogovoru s posjednicima i ne treba sumnjati da nije bilo revnosti od strane vlasnika u nadziranju kolonatskih obveza koje su proistjecale iz ugovora, ne samo u pogledu grožđa, već i u pogledu ostalih kultura.[167]

U eri recesije, a i inače u svim situacijama oskudice, siromašni su se muškarci prihvaćali uloge težaka-nadničara, čekajući na Luži "gospara" da im ukaže povjerenje i, da im nakon obavljena posla, obično najtežeg "trapljenja", isplati dogovoreni "fiorin i litru vina". Domaći težak-nadničar nije bio u očima posjednika osoba nižeg ranga već osoba slabijeg imovnog stanja koja bi, u većini slučajeva, za večerom sjedala za istu trpezu s domaćinom.

Maslinarstvo

O proizvodnji ulja u ovom razdoblju teško je govoriti zbog nedostatka izvora. Iznijet ću ponovo podatke fabričerije: iz prinosa 1833. prodano je 5 barela i 9 kutli ulja, tj. nešto više od 3 hl (332 litre); iz prinosa 1834. prodano je 6 barela i 2 sića, tj. 410 litara; godine 1835. prodano je 3 barela, a 1836. 6 barela ulja, što je u prosjeku 3-4 hl ulja godišnje. Župnički je beneficij davao 1,5-2 hl ulja godišnje.

Cijena ulja bila je skoro ujednačena i u godinama od 1836. do 1853. kretala se u rasponu od 19 do 24 fiorina po barelu. Ona, međutim, za većinu stanovništva nije bila zanimljiva, ili barem ne u onolikoj mjeri koliko je mogla biti, jer se njome prosječna siromašna seljačka obitelj nije koristila za uvećanje svog obiteljskog budžeta. Uzme li se u obzir da masline ne rađaju svake godine i da se zbog toga seljak ne odlučuje na prodaju mogućeg viška ulja prije nego se uvjeri da je dobra berba na vidiku, treba zaključiti da je ulje za većinu težačkih obitelji predstavljalo samo važan prehrambeni artikal o kojem je ovisio način življenja i prehrane. Samo za pojedince (vlasnika mlinica, posjednike) ono je predstavljalo izvor prihoda. Tek u izuzetnim slučajevima seljak bi posegnuo u kamenicu, tu zlatnu rezervu svake lastovske kuće.

Prof. Lucijanović u spomenutom manuskriptu tvrdi da "nakon loze dolazi uzgoj maslina koje tvore prave šumarke i najbolje su kvalitete. Usprkos neracionalnoj obradi i primitivnoj preradi, ipak se proizvodnja ulja prosječno cijeni na 100 hl go-

166 Dopremanje vina do Lučice i Mihajla zvalo se "gomba", a dopremačice "gombarice", dok se mjerač zvao "sansar". Početak jematve, dok je još bilo "stare loze", uslijedio bi već u prvoj dekadi mjeseca rujna.

167 Može se reći da nije bilo lastovskog težaka koji nije bio, bar djelomično, vezan kolonatskim ugovorom i zakupničkim obvezama.

dišnje". U preradi maslina ostalo se na primitivnim mlinicama, iako su one prije Prvoga svjetskog rata u nekim mjestima (Veloj Luci) ustupile mjesto hidrauličnim prešama. Velike mlinice za ulje imale su obitelji Antica (Mezzomondo), Fantela-Borovinić, Frnjis, Ostojić-Đanković, Antica-Binčola, Dražinić, Lešić (Bundava), Ful-misi-Jakas i Lodić (Liž Donji). Vjerojatno nisu sve mlinice bile u uporabi u ovo vrijeme, a i da su bile, ne može se na temelju njihova broja odrediti količina prerađenog ulja. Malo je, međutim, bilo trgovaca koji su to ulje otkupljivali i izvozili. Zabilježio sam dvojicu: Ivana Dražinića (vlasnika mlinice!) i Luku Hropića (1874. godine). Tada se emero (barel?) ulja prodavao i do 26 fiorina.

Rodnost maslina bila je ugrožena maslinovom mušicom protiv koje su (kako stoji u oglasima iz 1899. godine) jedino efikasno sredstvo bile ptice. Baš zbog toga je bilo zakonski zabranjeno skidanje i prodaja ptičjih jaja, lov mrežama, kamenim ili drugim zamkama (plokama). Ipak, bez obzira na neredovitu rodnost maslina i na mogućnost zaraze maslinovom mušicom, kao i na primitivnu preradu, čini se da je, prema broju maslinovih stabala i pažnji koju su otočani posvećivali maslini, bilo ulja više od prosječnih 100 hl godišnje.

Žitarice

Žitarica ni u ovom razdoblju nema mnogo pa su se mjesne potrebe za kruhom mogle pokriti za jedan ili dva mjeseca. Nabavka krušnih žitarica predstavljala je, kao i u prošlim stoljećima, velik izdatak za siromašnog seljaka. Fabričerija je 1832. dobila od kolona 6 kupelja (oko 96 kg) ječma (klasa) i 3 kupelje (48 kg) pšenice. Cijena kilogramu pšenice 1852. godine iznosila je 6,8 karantana (1856. 8 kar./kg), kilogramu ječma 2,2 karantana (1856. 6,5 kar./kg), raži 2 karantana (1856. 7 kar./kg). Za usporedbu, dnevnica "meštra" zidara 1852. godine iznosila je 1 fiorin (16 kg pšenice), pomoćnog radnika (manovala) 40 karantana (6 kg pšenice).[168]

Koliko se može ocijeniti iz prinosa crkvenih beneficija Lastovci su i u ovom stoljeću malo sijali krušnih žitarica.[169] Najviše su uzgajali ječam (orso, klas), raž (segalu), a najmanje žito. Krušne su žitarice morali i dalje uvoziti, kupovati i mljeti u kućnim žrvnjima. U prijeratnim godinama, krušarice su se mljele i na brdu Sv. Luciji u mlinici Antuna Frlana čiji je mlin bio osposobljen da se okreće pomoću vjetra, kao i kod Petra Mihanovića, čiji se mlin pokretao motornim pogonom.

168 Tolika je dnevnica isplaćena meštru Marinu Trojkoviću i njegovu manovalu kod popravka preslice Sv. Antuna, srušene od groma 7. kolovoza 1852. godine.
169 Primjerice, Namjesništvo u Zadru odobrava, 1912. godine, općini nabavku 250 kv. pšenice i 50 kv. kukuruza od carine.

Voće i povrće

"Poznato je lastovsko voće" — piše prof. Lucijanović u spomenutom rukopisu — "i zbog veličine ploda i zbog izvrsnog okusa, a posebno breskve, jabuke, pipuni, dinje, smokve i bajami. Uspijevaju orasi, šljive, rogači. Trešnje (kreše) i dunje (mrkatunje), nekad mnogo uzgajane, danas su potpuno zanemarene. Što se tiče bajama uputno bi bilo intenzivirati uzgoj, posebno onih vrsta s mekanom ljuskom koje daju obilan plod, ne iziskuju posebnu obradu i koje su uvijek tražene na tržištu. Dobra je stvar što mještani pokazuju sve veći interes za marašku i za uzgoj buhača koji je izvrsne kvalitete i nevjerojatno uspjeva. Ima i mnogo ružmarina, koji u mjesecu studenom u Lagu još uvijek cvati, ali nitko ne uzgaja pčele."

Dakle, iako su imali u izobilju izvrsnog voća, od njega su otočani imali malo, ili nikakve koristi, zbog udaljenosti od tržišta, neprikladnih veza i nedostatka bilo kakva organiziranog otkupa i prodaje.

Vrijedno je spomenuti da crkvena uprava 1852. godine ubire od kolona i manje količine sočiva: boba (50 kg), slanutka (20 kg), crne leće (*lente nera*), graška, ali o krumpiru još nema spomena.

Šumarstvo

Kako smo na više mjesta istaknuli, šumarstvo je oduvijek bilo važna grana lastovskog gospodarstva s obzirom da je površina otoka prekrivena šumom skoro 70 posto.

Za vrijeme Dubrovačke Republike, sve šumsko zemljište koje se nalazilo i slijevalo u more oko matičnog otoka Lastova, zatim svi otoci koji su se nalazili prema istoku i zapadu od samog Lastova, te dio šuma u unutrašnjosti otoka, pripadalo je Zajednici, tj. svim lastovskim obiteljima. U tim zajedničkim šumama mogao je rođeni Lastovac držati stoku, koristiti borove, slamu, drva za gorenje i za građu, ali samo za vlastitu potrebu i potrebu svoje obitelji, i nije smio prodati, ama baš nikome, ni jedan groš vrijednosti.

Dolaskom Austrije, općinska je uprava naslijedila sve prerogative koji su proistjecali od Zajednice. Ona, ne samo što je upravljala, nego je i šumske predjele smatrala svojinom, iako se lastovski narod tomu protivio. Na toj je osnovi općina prodala 1845. i 1846. godine Maslinu, Zaglav, Kosonji vrh i druge zajedničke predjele, kako smo naveli u povijesnom pregledu. Ono što je ostalo bilo je i dalje pod upravom općine koja je poštivala građanska prava pučanstva (*usi civici*) na ispašu i drvarenje (*jus pascendi et lignandi*) pod nadzorom općinskog šumara nakon pribavljene dozvole i plaćanja određene pristojbe. Međutim, kako bi spriječila nemilosrdno uništavanje zajedničkih šuma, općina ih je nešto kasnije (1901.) namjeravala podijeliti lastovskim obiteljima na jednake dijelove.

Postojale su i privatne šume. Vlasnici šumskih terena ljubomorno su čuvali svoje "partimence" (*pertinenze*) i dakako iz njih izvlačili novčanu korist gradnjom

klačina za vapno, prodajom drvene građe, borove kore, smole, dok su sječi i prodaji drva za ogrjev pristupili samo u slučaju nužde.

Bilo je i nedefiniranih šumskih parcela na koje su mnogi imali pretenzije i zbog čega su izbijali česti sporovi i svađe. Tako je 1848. godine općina bila prisiljena imenovati komisiju i ovlastiti je da na temelju pisanih isprava (oporuka), izjava svjedoka pod zakletvom i drugih dokaza, preraspodijeli šumsko zemljište oko Prsnač dola i to između onih obitelji koje su na temelju dokaza imale pravo na vlasnost ovog zemljišta.[170] Jednako je tako postupila i 1856. godine u pogledu otoka Prežbe. Prežba je ponovno preraspodijeljena među starim korisnicima i njihovim zakonskim nasljednicima. Preraspodjela je izvršena tako što su s morske strane u živoj stijeni križem i brojem bile zabilježene 34 parcele, počevši od uvale Duvne (na posti u Duvnoj) u smjeru Bijelog rata od Duvne.[171]

Šumsko bogatstvo prečesto je bilo ugroženo požarima. Prof. Lucijanović to posebno naglašava u svom neobjavljenom tekstu: "Guste i vjekovne šume koje su prekrivale otok većim su dijelom uništene požarima i to posebno 1855. godine. Požar je trajao 8 dana bez mogućnosti da bude ugašen. Izbio je ispod Polandina kamena u Malom lagu, proširio se u početku u pravcu juga, a zatim u pravcu jugoistoka i dosegao Portorus. Šteta je bila neprocjenjiva. Ipak se istočni predio nakon nekoliko godina oporavio, dok je jugoistočni ostao godinama pust, a tek je sada obrastao niskim raslinjem i borovim stablima."

Stočarstvo

Na otoku stočarstvo je bilo toliko razvijeno koliko je bilo potrebno da udovolji potrebama stanovništva u stajskom gnojivu, vuni, kozjem mlijeku, kostrijeti i mesu. Lastovo je 1. listopada 1808. godine, na 188 obitelji, imalo: tri goveda, 409 ovaca, 175 koza, 36 svinja. Dakle, svaka je obitelj imala nešto više od dvije ovce, po jednu kozu, a svaka peta po jednu svinju.[172]

Dana 31. prosinca 1869. godine, na 221 obitelj Lastovo ima: 120 mazgi, 22 magarca, 936 ovaca, 78 koza i 187 svinja, što znači da dvije trećine obitelji drže neku tegleću životinju (mazgu ili magarca), a svaka peta nema svinju. Svaka obitelj ima još po četiri ovce, a svaka treća obitelj drži po jednu kozu.[173]

---

170 Zapisnik sastanka održanog u općinskom uredu 16. listopada 1848. godine. Nazočni su bili: "podestà" Antun Antićević, asesur Marin Kvestić i 13 zainteresiranih mještana za raspodjelu šume u Prsnač dolu.

171 A. Dundović, prijepis *Statuta*, str. 288. — Pravilo je bilo da se obilježavanje vrši u smjeru kretanja sunca, ali se u zapisu napominje da to nije izvršeno iz razloga što barke nisu mogle preći Pasadur (*il passadore*) zbog niske vode na Mostu.

172 Vidi bilješku 26 u poglavlju o stanovništvu

173 Vidi bilješku 32 u poglavlju o stanovništvu

Stočarstvo, kako se vidi, nije imalo značajniju stavku u prihodima većine stanovništva, izuzev za slučaj nužde kada bi se posegnulo, jednako kao i kod ulja, u obitelj-sko malo stado žrtvujući najboljeg ovna škopca da bi se prebrodila kriza. U prak-tičnom životu seljačke su obitelji taj mali broj ovaca i koza držale zatvorene u poljskim štalama (zagonima), a tek su pojedine obitelji imale nešto veća stada koja bi pasla slobodno po školjima ili pod nekakvim nadzorom po Veljem moru.

Sušac je, kao pasište, bio redovito unajmljen strancima i za potrebe tamošnje postojeće farme općina je 1898. godine produbila lokve u uvalici Grka i sagradila cisternu za vodu (gustjernu) iznad Portića.

Ribarstvo

I u ovom se stoljeću nastavlja s napuštanjem tradicionalnog načina ljetnog ribolova s tratama, a sve se više koriste mrežice (vojge) za lov srdela. To primjećuje i trgovac Marini koji, u svom izvješću Marmontu 1808. godine, za nazadovanje ribarstva krivi otočane koji su zapustili upotrebu mreža trata. Iako i dalje postoji hajka na uporabu mrežica u ribolovu (polovicom stoljeća, točnije 1851. godine, još se uvijek predlaže njihova zabrana duž čitave dalmatinske obale) gdje se lovi tratama, broj mrežica i dalje raste. Osnovni je razlog, kako smo već kazali, što su mrežice bile mnogo jeftinije, a i troškovi za pripremu lova i održavanja kudikamo niži nego s tratama gdje su bile potrebne tri barke i posada.

Koliko je lastovskih trata lovilo ljetnu plavu ribu početkom i sredinom 19. stoljeća — nije mi poznato. Iz izvještaja s drugih dalmatinskih područja doznaje se da je ljetni ribolov bio obilan 1818., 1819., 1834., 1835. i 1836 godine, a da su se od potonje godine nadalje, pokrivali troškovi ribolova s tratama.

Ribarstvo na otoku i u ovom je stoljeću usko vezano s vinogradarstvom. Budući da nije bilo profesionalnih ribara, svi su se otočani bavili i poljoprivredom, ribarstvo bi postalo sporednija aktivnost kada bi vinogradarstvo postalo konjunkturno i obratno. Ljetni lov na srdele bio je rajoniziran i ribolov se vršio na području općine. Lov koralja nije bio slobodan tamo gdje su se lovile srdele, a stranim ribarima na malu plavu ribu izdavale su se privremene dozvole uz naplatu za lov na općinskim poštama. To nije važilo za komiške ribare koji su mogli s nekoliko trata nesmetano ribariti u vodama oko Sušca (navodno jer je Sušac jednom bio svojina benedektinskog samostana s otoka Biševa).

Kontrola ribolovnog područja bila je povjerena ribarskoj straži koja bi povremeno unajmila barku i veslače radi obilaska udaljenijih predjela.[174]

---

174 Tako je 1846. lastovska općina globila 13 Zlarinjana s 9 fjorina i 20 karantana jer su lovili koralj blizu pošte za lov srdela (B. Stulli, *Iz prošlosti*... op. cit., str. 339.). Godine 1901. i 1903., općina isplaćuje odvjetnike radi "utoka protiv viških ribara glede ribanja na Sušcu"; godine 1891. lučka vlast iz Dubrovnika šalje općini 80 fjorina kao taksu inozemnih ribara; 1892. općina uprihođuje

Za lov srdela postojale su i utvrđene glavne i sporedne "pošte". Još u 18. stoljeću u Škojima su bile određene posebne "pošte" za trate: Pod vodu, Pod ćasak, U Pernu, Kosijera, Saplun, Arženjak. Preferirane su bile zapadne pošte: Za planiku, Za Kručicu, U Mrčaru, Pod Mrčaru, oko Kopisti i Sušca.[175] Lovilo se od travnja do rujna, pri čemu se brušketom utvrđivao redoslijed po kojem će trate ribariti na određenim "poštama" u razdobljima glavnih mrakova mjeseca svibnja, lipnja, srpnja i kolovoza. Način ribolova bio je reguliran Pravilnikom od 6. svibnja 1835. i propisima iz 1837. o dopuni i tumačenju samog Pravilnika.

Konjunkturno vinogradarstvo u drugoj polovici 19. stoljeća (1870.–1890.) dovelo je i na Lastovu do zapostavljanja ribarstva, posebno onog ljetnog s tratama kada se angažira veći broj stranih ribara. Međutim, kad je filoksera počela upropaštavati vinograde, poljoprivrednici su se sve više vraćali ribarstvu, pogotovo ljetnom koje je bilo najisplativije.

Ribarstvo je bilo pogođeno i ugovorom o trgovini i plovidbi između Austrije i Italije iz 1867. kojim je Ćozotima (ribarima iz Chioggie) dozvoljen ribolov duž istočnojadranske obale. Puljiške i ćozotske koče i bragoci bili su vrlo česti gosti lastovskih uvala, posebno Portorusa i Laga. Iako talijanski ribari nisu smjeli loviti unutar jedne morske milje od obale, svojim su mrežama "s dugačkom vrećom", koje su vukli brodovi na jedra, strugali ne samo priobalno dno, već i same pošte, i time smanjivali ulov srdela i ostale plave ribe. Statistika iz 1911. godine svjedoči kako je u korčulanskom kotaru bilo samo 45 mreža potegača (trata), a od toga tri na Lastovu. Propast vinograda uvjetovala je ne samo da se 1916. godine trate održe (bilo ih je četiri) već da se pojave i četiri velike mreže plivarice, kojih prije nije bilo.

Tijekom druge polovice 19. stoljeća ribolov s velikim mrežama u velikim družinama zamijenio je ribolov s mrežicama za malu plavu ribu što je pridonijelo oživljavanju dotad pustih uvala Portorusa, Prihodišća, Kručice, Zadaca i Zaklopitice, a Lučica je još jače "vonjala na freškin". U spomenutim uvalama počeli su nicati i ribarski magazini, a s tim u vezi rastao je i broj ribarskih barki. Već 1891. godine lovom srdela mrežicama (vojgama) bave se 24 lastovske barke. God. 1911. Lastovo je imalo 97 barki na jedra i vesla, 9 potegača za pridneni ribolov (šabakuna), 7 kogoja (koboja), 504 srdelara (mrežica), 306 mreža stajaćica i 336 ribara.[176] Godine 1916. (usred rata) broj brodova pao je na 70, broj šabakuna ostao je isti, a broj mrežica srdelara je smanjen na 178, mreža stajaćica na 280, dok je broj koboja porastao na 30, a pojavile su se i 4 mreže igličare.[177]

---

20 fjorina od velolučkih ribara zatečenih u ribolovu na Kopisti; 1900. općina utjeruje od jedne viške trate 50 kruna na račun najma ribanja oko Sušca; 1905. lučko izloženstvo Vis šalje 50 kruna dodijeljenih od viških ribara za pogodnost ribolova oko Sušca itd. Spužvari iz Krapnja plaćali su u prosjeku po 4 do 8 kruna godišnje na račun ljetnog spužvarenja (iz knjige prihoda Općine Lastovo 1890.–1905.). 1911. lučko zdravstveno izloženstvo traži od općine da pošalje svog zakletog stražara da pregleda vode oko Lastova i prijavi tuđe ribare koji neovlašteno love.

175 Div. L. 56, 133.

176 Josip Basioli, *Ribarstvo otoka Lastova*, Morsko ribarstvo, 1957., str. 12.

177 Ibidem.

Kotarsko financijsko ravnateljstvo iz Dubrovnika obavještava općinu 1912. godine da je lastovskim ribarima za tekuću godinu doznačila 500 kvintala soli uz sniženu cijenu, podatak koji može poslužiti kao indikator ulova plave ribe na lastovskom području u predratnim godinama.[178] Iako su početkom 20. stoljeća u Komiži i Veloj Luci podignuti pogoni za preradu srdela, skuša (Mardešić, Umberlang iz Beča), oni nisu, s obzirom na mali kapacitet tih pogona i na dobar ulov tamošnjih ribara, otkupljivali svježu ribu s lastovskog područja, stoga mjesnim ribarima nije preostajalo drugo već da srdele, kao što su radili i u prošlom stoljeću, sole i ponude na prodaju talijanskim i grčkim trgovcima.

Godine 1908., općina Lastovo bila je pokrenula inicijativu da se u uvali Sv. Mihovila ustupi na deset godina besplatno (a poslije uz najam) općinsko zemljište za gradnju jednog pogona za preradu sardela i ta odluka općinskog vijeća bila je upućena početkom 1909. Zemaljskom odboru na odobrenje. Namjera se nije ostvarila, a razlog mi nije poznat.[179]

Prema evidenciji iz 1872. godine ribolovom su se bavili: Bartul Ivelja-Boškov, Mato i Antun Sangaleti-Caparin, Antun Sangaleti-Rako, Kolenda Ivelja-Strež, Ivan Antica-Brluk, Luka Antica-Binčola, Antun Antica-Mezomondo, Ambrozi Gjivoje-Ale, Kuzma Lešić-Bundava.

Na sastanku što ga je sazvao Bartutl Sangaleti-Ostojić (asesor u općinskoj upravi 1886.) kako bi se dali odgovori na anketu ministarstva ribarstva o zaštiti ribljeg fonda bili su pozvani sljedeći ribarski patruni: Bartul Ivelja-Boškov, Lovre Sangaleti-Caparin, Lovre Sangaleti-Rako, Stjepan Ivelja-Strež, Bartul Antica-Binčola, Nikola Fantela-Borovinić (Gornji i Donji), Luka Hropić-Čarčić, Frano Čučević-Koke, Antun Lucijanović-Tantilo, Ivan Dražinić, Kolenda Ivelja-Putin, Ivan Fantela-Ogresta.[180] Bili su mišljenja da se zabranom, kao praktičnom mjerom u očuvanju ribljeg fonda, ne postiže svrha, jer se ne zna ni u kojem mjesecu, ni na kojem mjestu se mrijesti riba, iako su se složili da je more siromašnije ribom. Predložili su, kao najefikasniju mjeru, kažnjavanje onih koji u ribolovu upotrebljavaju "strašila" te zabranu ribolova stranim ribarima na lastovskom području koji vrlo često ribare kočama i unutar jedne milje od obale. Budući da domaćih ribara ima dovoljno zabrana bi vrijedila i za sve ribare koji ne pripadaju lastovskoj općini. Naplaćena novčana kazna išla bi pola lučkom fondu, a pola prijavitelju. Može se primijetiti kako su njihovi prijedlozi o novčanim globama i načinu raspodjele slični onima iz vremena Dubrovačke Republike te da se zastupa princip ekskluzivnosti ribolova na "svom dijelu mora". Ta ekskluzivnost na pravo korištenja "svoga mora" bio je i ostao aksiom lastovskog ribara.

Pored ljetnog ribolova na malu plavu ribu, lastovski su ribari prakticirali i zimski lov na jastoge i hlapove. I jedan i drugi ribolov donosili su poprilično zaradu. Lastovsko područje bilo je jedno od najbogatijih nalazišta cijenjenih morskih rakova

---

178 Iz fundusa općinskog arhiva Lastovo.

179 Zapisnik općinskog vijeća od 30 studenoga 1908.

180 Ibidem, 1886.

Reklamni znak Antuna (Tonte) Sangaletija za trgovinu jastozima

i njihov je lov svake treće godine bio ograničen na određeno morsko područje – rajon. Međutim, takva odredba nije bila po volji svima jer je više puta upućivan zahtjev pomorskoj vladi u Trstu ne bi li se lov jastoga mrežama dozvolio oko cijelog otoka (1911.). "Izvan ljeta oko Sušca" — piše Lucijanović — "skoro da se i ne ribari i to zbog manjka bilo kakvog zaklona za ribare od kiše ili nevremena, pogotovo zimi. Ovo je i razlog što je lov na jastoge i hlapove, čime je bogato okolno more, skoro sasvim zanemaren." Da bi se tomu doskočilo, Mjesno lučko izloženstvo zatražilo je 1905. godine od općine pripomoć kako bi se na Sušcu sagradila drvena baraka kao sklonište ribarima. Ipak su se ribarske barke u ribolovu na jastoge, zbog niza opasnosti na Sušcu, najradije zadržavale oko matičnog otoka, oko Kopisti i Mrčare na zapadu i u Donjim Školjima na istoku. Lov u Vrhovnjacima bio je također uvijek pun neizvjesnosti zbog vremenskih nepogoda, manjka skloništa, udaljenih lovišta i malih barki natovarenih mrežama. Izvjestan broj ribara tamo je platio životom danak moru.

Jastoge je do prodaje trebalo hraniti u posebnim spremištima u moru, jer su jedino živi bili vrijedni za trgovinu. Za transport umatani su slobodnih ticala u slamu, i kao takvi oduvijek važili kao reprezentativan poklon u svakoj prigodi. Jastozi su otpremani u Trst odakle su kao specijaliteti stizali do ekskluzivnih trpeza širom Europe.[181]

Zanimljiv je bio i lov na orhane (gofe) za vrijeme njihove migracije u mjesecu svibnju kada bi ribarske ekipe dežurale u Malom lagu (i u Portorusu) i sa Polandina kamena svake večeri i jutrom oštrim okom osmatrali mirnu površinu zaljeva. Netom kako bi orhani prešli Lengu i došli "na valu", spretna ekipa pregradila bi izlaz i riba bi relativno lako postala plijenom, ukoliko, preplašena, ne bi probila pregradu (mrežu) i ostavila razočarane i mokre ribare bez ulova.

181 Kao trgovac jastozima isticao se Antun (Tonte) Sangaleti. Imao je i svoju firmu: Antonio Sangaletti — Lagosta (Dalmazia). Specialità Astici 1904.

Potrošnja ribe u mjestu bila je znatna tijekom cijele godine. Prodaja ribe vršila se na jednom određenom mjestu i davala se u zakup. Zakupnina za 1892. godinu iznosila je sedam fjorina.[182]

Koliko god su otočani trošili velike količine ribe, nije za prigodne dane nedostajalo ni mesa, ali je u prosjeku, po glavi stanovnika, potrošnja mesa bila vrlo niska. Cijena ribi i mesu bila je mnogo niža nego u ostalim mjestima dubrovačkog okruga. Primjerice, 1875. godine funta najbolje ribe (0,56 kg) prodavala se po 8-10 solada, a funta bravljeg mesa po 14 solada.

Pomorstvo i promet

Iako Lastovo nije dudjelovalo u konjunkturnoj pomorsko-trgovačkoj djelatnosti koju su razvile mnoge primorske i otočke dalmatinske komune počevši od 1830. pa do krize i sloma jedrenjaka tijekom zadnja dva desetljeća 19. stoljeća (pojava parobroda), ipak su mnogi Lastovci zarađivali svoj kruh kao pomorci ploveći na jedrenjacima po Jadranu i Mediteranu, a poslije i na parobrodima tršćanskog "Lloyda".

Tako su kao "nautae" označeni: Luka (Bartula) Antica-Binčola, sin Miho (umro na jedrenjaku), Ivan (Ivana) Čaranin (umro u Istanbulu 1868.), Antun (Antuna) Čaranin (na trgovačkom parobrodu "Clefa", utopio se 1877. godine), Ivan (Ivana) Rešić-Bravac (umro 1873. na američkom brodu), Stjepan (Bartula) Ivelja-Boškov, Vicko (Luke) Fantela-Briko (oženio se 1852. u Dubrovniku), Ivan (Frana) Cvjetiša (umro u Metkoviću u I. svjetskom ratu), Antun (Trojka) Čalić (oženjen 1853. u Sušaku), Antun (Mata) Paskali (oženio se 1885. u Suezu), Marin (Frana) Milhoč (umro 1864. u Istanbulu), Marin (Petra) Kvinta (umro 1857. u Smirni), Ivan (Nikole) Pavlićević-Očun (umro 1868. u Port Saidu), Antun (Stjepana) Sangaleti-Druško, Antun (Lovre) Sangaleti-Rako, Frano (Antuna) Šarić-Kuna, Pasko (Antuna) Soljanić (na austrijskom "Lloydu", umro 1900. u Bombayu), Ivan (John) (Marina) Rešić-Medigo, Kolenda (Krista) Barbić (oženjen u Istanbulu), Bartul (Luke) Hropić-Čarčić (pomorski kapetan, oženio se 1863. u Trstu), Rafo (Antuna) Piskulić (pomorski kapetan, oženio se u Orebiću).[183]

Lastovo koje do 1878. godine nije imalo parobrodsku vezu, do 1892. telegrafsku vezu, bez pristaništa i bez veće pomorske tradicije, s naseljem skrivenim među brdima, nije moglo imati ni neki značajniji pomorski (lučki) trgovački promet. Statistički podaci lučkog prometa preture Korčula za 1840., 1841. i 1842. godinu pokazuju da je najveći lučki promet otpadao na Korčulu, a otprilike polovicu njenog prometa imala je Vela Luka, dok je lastovski promet bio gotovo beznačajan za trgovinu. Glavnina pomorskog prometa preture Korčula odnosila se na austrijsku, domaću

182 Godine 1900. uz kuću Gjivoje-Ale bila je sagrađena mala ribarnica pokrivena crijepom, koja je, kako izgleda, bila kratka vijeka.

183 Djelomični podaci iz župskih matičnih knjiga i to pretežno iz Knjige umrlih Lib. II, III.

provenijenciju. Od stranih brodova ovamo su dospijevali oni iz Grčke, Napuljskog kraljevstva i papinske države.[184]

Lučki promet 1840.-1842.

	Domaći brodovi	Tona	Strani brodovi	Tona
Korčula	1.761	51.568	146	4.980
Vela Luka	1.334	26.719	118	2.406
Lastovo	363	4.606	53	1.541

Tijekom druge polovice 19. stoljeća, do pojave parobroda, a i poslije, mala obalna plovidba s jedrenjacima doživjela je svoj uspon. Za prijevoz glomaznih tereta — vina, ulja, kukuruza, pšenice, ogrjevnog i građevnog drva, vapna, opeke, crijepa i sl. — mali jedrenjaci su imali višestruke prednosti u odnosu na parobrode, posebno u komunikaciji između obale i otoka i u međuotočkim vezama.

Šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća prevozničkom su se djelatnošću bavili: Bartul Predenzan, Andrija Ortika i Petar Mihanović. Oni su svojim jedrenjacima (trabakulima) u slobodnoj plovidbi odvozili vino, ulje, drvo, borovu koru, smolu, povrće i voće, a dovozili pšenicu, kukuruz, rižu, sol, sumpor, modru galicu i sve ono što nije zahtijevalo brzi transport.

Trgovački ugovor Austro-Ugarske s Italijom 1867. godine omogućavao je da, na temelju reciprociteta talijanskim pomorskim poduzetnicima, "mogu tjerati obalno brodarenje kod nas". Tako su "pujiški" prevoznici krajem stoljeća i u razdoblju prije I. svjetskog rata postali vrlo aktivni i svojim su trabakulama dovozili i prodavali južno voće, povrće (bob, leću, slanutak...), kućne potrepštine od pečene gline i sl.

Do druge polovice 19. stoljeća Lastovci su vezu sa svijetom održavali svojim barkama na jedra i vesla i u tom su poslu bili zasigurno vješti i izdržljivi kad su vijekovima u tome ustrajali. Primjerice, nećaci don Ivana Paskalija, Pasko i Mato, donose svom stricu župniku u Osojniku (1815.–1836) vlastitim brodom vino, drvo i ulje, a vraćaju se na Lastovo sa žitom, vunom i sirom. Relativno živa veza održavala se između otoka Korčule (Grčice, Brne i grada Korčule), te preko Mljeta (Polače — Porto Palazzi) do Dubrovnika.

Nakon 1845. godine općina je bila dužna uspostaviti s Korčulom dvotjednu vezu radi prijenosa službene pošte i prijevoza putnika. Ova se trajektna veza (*traghetto*) vršila barkom, ali kako je ovisila o vremenskim prilikama, nije mogla biti redovita. Lastovci su se često pravdali neredovitom vezom kad se ne bi na vrijeme pojavili u korčulanskoj preturi na zakazano ročište, ili kad ne bi na vrijeme udovo-

184 Šime Peričić, *Prilog poznavanju pomorsko-trgovačkog prometa dubrovačkog okružja od 1815. do 1850. godine*. Anali, sv. XV-XVI, Dubrovnik, 1978., str. 303.-318.

ljavali raznim pismenim traženjima (dopisi su katkada stizali i sa jednim mjesecom zakašnjenja).

Veza *traghettom* bila je i prigodna. Tako se 1855. tom vezom preuzima dubrovački biskup u Polačama na Mljetu, ili drugom prilikom, isusovački misionari, odnosno, korizmeni propovjednik u Brni na Korčuli.

Kada je nakon 1840. godine grad Korčula postao usputna stanica redovitih parobrodskih linija tršćanskog "Lloyda" (osnovan 1837.), otočani su imali mogućnost da nakon što prebrode lastovski kanal, nastave putovanje redovitim vezama za Dubrovnik, odnosno za Split, Zadar i Trst.

Poštanski ured svakako je uredovao i prije 1872. godine (za tu sam godinu pronašao poštanski žig), a u uredu su radili: *maestro postale* i *porta posta* Ivan Radovanović i Antun Glumac. Godine 1877. poštanski ured (*Uffizio postale*) ima određeno radno vrijeme, nedjeljom i srijedom prima preporučena pisma i doznake od 8-12 sati i od 15-19 sati, a ostalu poštu do 20 sati; dijeli sva pisma i doznake jedan sat nakon dolaska poštanskog "trageta" tijekom radnog vremena i u 8 sati ujutro sljedećeg dana. Dalo bi se zaključiti kako je poštanski "trajekt" za Korčulu polazio dva puta tjedno, ponedjeljkom i četvrtkom. Ove se godine parobrodsku prugu Dubrovnik — Ston nastoji produžiti do Lastova, ali se u tome ne uspijeva.

Napokon je sljedeće, 1878. godine, u Lučici pristao i prvi parobrod. Bio je to mali parobrod korčulanskog društva sagrađen 1870. godine od 36 bruto registarskih tona po imenu "Šilo".[185] Prema pričanju, čitavo se Lastovo bilo slilo na Gornji i Donji Pjevor da prisustvuje ovom povijesnom događaju. Dolazak prvog parobroda nije svakako odjednom riješio izoliranost Lastova, ali kasnije uređenje pristaništa u Mihajlu i redovitiji dolazak parobroda bili su preduvjet boljeg gospodarskog stanja. Veza s Korčulom, makar do 1900. godine, i dalje se djelomično održava barkama (radi novačenja, zakletve pudara itd.) koje se *ad hoc* unajmljuju i plaćaju.

Parobrodarska društva "Lloyd" (1891.), "Topić" (1894.) uspostavljaju u Lastovu svoje agencije preko kojih općina plaća prijevozne troškove iz Gruža, posebno za sumpor i modru galicu. U predratnim je godinama Lastovo jednom tjedno bilo povezano izravnom parobrodskom vezom s Trstom koju je održavalo društvo "Dalmatia". Agent parobrodarskog društva "Dalmatia", prof. Melko Lucijanović, agenciju drži u Mihajlu u jednom unajmljenom općinskom magazinu (1908.) ali ga tri godine kasnije otkazuje.

Godine 1908. i 1909., na pruzi Trst — Lastovo vozi parobrod "Jadro", star i spor, što izaziva prosvjede i zahtjeve pomorskoj vladi u Trstu da ga se makne s linije i zamijeni novijim i bržim brodom u čemu Lastovo ima potporu i općine Vela Luka. Općina također, putem ravnateljstva pošta u Zadru, upućuje molbu ministarstvu trgovine da se Lastovo poveže jednom direktnom linijom s Dubrovnikom (1908.), čemu ne znam je li bilo udovoljeno. Do Lastova voze i brodovi društva "Ungaro-

185 M. Gjivoje, *Otok Korčula*... op. cit., str. 156.

Croatia" iz Rijeke (općina 1912. godine obavještava upravu društva o "neredu" što ga je izazvao parobrod "Duna").

Tijekom ratnih godina postojala je redovita parobrodska veza s Korčulom koju je održavalo (vjerojatno) parobrodarsko korčulansko društvo "Hum". Telegrafska veza između Dubrovnika i Korčule uspostavljena je 1871. godine, dok je Lastovu trebalo čekati još 21 godinu da bi dobilo telegrafsku stanicu (1892. godine). S tim u vezi je i dolazak "brzojavno-poštanskog" službenika Silvije Cecića iz Grohota (Šolta) 1893. godine, koji će ostati u službi do pada Austrije. Bolja povezanost Lastova "sa svijetom" uvjetovala je i nešto življu trgovačku aktivnost.

Godine 1875. radila su u naselju tri dućana prehrane: Vita (Marina) Rešića-Mediga, Ivana (Nikole) Sangaletija (strica Tonte), Ivana Corsana. Poslije su im se pridružili: Aneta Schneider žena Luke Antice-Biza (1889.) i Marin (Marina) Ivelja-Lovor (1900.). Ivan Corsano bavio se i trgovinom industrijskih proizvoda, obuće i tekstila. U predratnim godinama tekstil su prodavali Henrik Glumac i Marija Šeman (žena učitelja Lukete), a Marica Confalonieri Rešić prodavala je biljege, papir i školski pribor. Gostionice i krčme držali su Ivan Sangaleti, Kuzma Lešić-Deklecijan, Marin Trojković, Luka Lešić-Bundava, Jozo Rešić-Medigo.

"Od kada je otok dobio tjednu parobrodarsku vezu i telegrafsku vezu" — piše prof. Lucijanović — "iako ima mnogo neobrađena zemljišta, gospodarsko se stanje poboljšalo. Proizvodi se lakše plasiraju na tržište i stanovnici su potaknuti na aktivniji i racionalniji rad, zbog čega se budi nada da će razvojem unutarnjih i vanjskih komunikacija teći i buđenje (uskrsnuće) otoka!"[186]

186 Rukopis, prijevod s talijanskoga.

GOSPODARSTVO ZA VRIJEME TALIJANSKE UPRAVE

Gospodarstvo Lastova u razdoblju između dva svjetska rata, u novim i drukčijim političkim prilikama, nije moguće pratiti bez sačuvanih referentnih podataka. Vinogradarstvo, kao osnova otočkog gospodarstva bilo je do temelja uzdrmano žiložderom te je u obnovi novih vinograda bilo potrebno i mnogo radne snage i materijalnih sredstava.

U poslijeratnim godinama vina je bilo malo. 1920. godine cijena hektolitru iznosila je 640 kruna, dok je 1 kg modre galice koštao 36 kruna koliko i pola litre maslinova ulja (svibanj 1920.).

Razmjena austrijskog novca bila je u tijeku, ali je malo koristila stanovništvu s obzirom da je njihova ušteđevina bila pohranjena u seoskoj blagajni. Osim toga, vrijednost krune ubrzano je padala: već krajem 1920. godine 1 hl vina prodavao se za 1350 kruna, a razmjena kruna u lire kretala se u omjeru od 4,8 do 10 naprama 1, ovisno o ponuđenoj svoti austrijskog novca za razmjenu. Godine 1922. omjer je bio 30:1, a kad su počele pristizati sve veće količine kruna ilegalno prebačene iz Kraljevine SHS, razmjena je bila i obustavljena.

U 1921. godini za 1 hl vina moglo se dobiti 170-200 lira a sredinom 1922. godine vino se prodavalo po 125 lira 1 hl odnosno po 3.750 kruna.

Lastovo, odvojeno od svoga prirodnog zaleđa, postalo je 1922. godine usputna stanica talijanskih brodarskih kompanija koje su prometale između talijanske obale i Dalmacije. Lastovski trgovci preko Barija otpremaju ili naručuju niz proizvoda (Import-Export Lagosta, J. Lucianovich — A. Drazinich), odnosno u Bari se ide i za osobne potrebe, radi liječenja i sl. Takav položaj Lastova otežava i poskupljuje prijevozne troškove za ono malo izvozne robe (vino, drvo, slane srdele) koja se mora prevoziti čak do Trsta. Tako se od 1923. godine vino (kao i drugi proizvodi) odvozi do Trsta jedrenjakom "Sv. Ante" nosivosti 9 vagona (koji je u tu svrhu bio i sagrađen u Ublima) u vlasnosti Augustina i Mata Frlana.

Izoliranost u kojoj su se našle dvije talijanske točke u Dalmaciji, Zadar i Lastovo, nalagala je nužnost pronalaženja nekog rješenja. Posebno je Zadar bio u situaciji da postane trgovački nezanimljiv i periferan grad. Kako bi se to izbjeglo, a u želji da ga se pretvori u trgovačku "meku" primamljivu zbog nižih životnih troškova, odnosno povoljnijih cijena neopterećenih državnim nametima (carinom), proglašen je bescarinskom zonom (*porto franco*).

Jednako tako se postupilo i s Lastovom. Kao vidljiv efekt *porta franca* počeli su na svakom uglu nicati dućani, "magazini", koji su po količini robe i po asortimanu bili nesrazmjerni s potrebama postojećeg stanovništva. Trgovine robom državnog monopola su cvale i kupci su do Lastova hrlili s jedne i s druge strane Jadrana omogućivši pojedincima bogaćenje. Takva povoljna klima privukla je na Lastovo i određeni broj poduzetnih pojedinaca koji su razvili razgranatu trgovinu (Lupi, Ro-

mita) i uvjetovala da se na otoku otvore neki prerađivački pogoni i razvije obrt. Istovremeno je i režimska vlast, radi ostvarenja svojih ciljeva, poduzimala određene mjere koje su pridonijele da gospodarsko stanje Lastova znatno ojača. Te su se aktivnosti javljale u pretežno svim područjima gospodarstva.

Industrija, trgovina, obrt

Još je 1908. godine Općinsko vijeće zaključilo da se u uvali Sv. Mihovila zainteresiranima besplatno ustupi općinsko zemljište na rok od deset godina radi gradnje industrijskog pogona za preradu srdela. Takva odluka bila je upućena Zemaljskom odboru u Zadru na odobrenje. Zbog čega nije došlo do ostvarenja tog plana nije mi poznato, ali se u toj uvalici, u godinama neposredno nakon rata, u općinskim "magazinima" prerađivala plava riba i to uglavnom srdela.

Godine 1931. u Ublima je sagrađen tvornički pogon za preradu male plave ribe, a za upravitelja je došao Mario Carboncini iz Rovinja, koji će ovim pogonom rukovoditi za sve vrijeme talijanske uprave. I stručno osposobljeni radnici došli su iz Istre, a u međuvremenu se osposobljavala i domaća radna snaga, pretežito ženska. Pogon je u početku radio malim kapacitetom. Daljnjim radom tvornički se kapacitet otkupa, soljenja, prženja i steriliziranja srdela znatno povećavao, posebno u ljetnoj sezoni. Zimi se slana riba prerađivala u filete.

Ovaj prvi otočki industrijski objekt omogućio je stalno zaposlenje određenom broju radnika, unio je malu revoluciju u dotadašnju radnu aktivnost dobrog dijela ženskog stanovništva (zbog sezonskog zapošljavanja) te potaknuo na veću aktivnost domaće ribare za lov na malu plavu ribu tratama i mrežicama. Nakon što je Lastovo proglašeno bescarinskom zonom, trgovina je neobično procvala; postala je i razvijenija i konkurentnija, a određeni artikli i znatno jeftiniji.

U drugoj dekadi talijanske uprave (1931.–1941.) dućane prehrane, mješovite robe, tekstila i obuće držali su trgovci: Bartul Fantela-Borovinić, Antun Sangaleti-Tonte, Antun Ivelja-Gude, Kuzma Lešić-Bundava, Lucija Sangaleti udana Jovanović, Ivan Lucijanović-Janko, Ivan Rešić-Medigo, Ivan Barbić-Vlaho, Niccolo Romita (doseljenik iz Barija, 1931.), Ivan Karlović-Dozo, Anica Šutić udana Schiano, Josip Fulmisi-Sibe, Ivan Trojković, Giuseppe Ficili (doseljenik iz Sicilije, 1932., trafika), Stjepan Domić (drogerija), Marko Lešinjani, Emil Jurica, Gioacchino Antonelli (doseljenik iz Bisceglie, umro 1940., voće i povrće), Stjepan Simić-Piča, Vicko Lešić-Bundava, Kristo Škratulja-Bićin (umro 1939.), Lujo Frlan, Branko Frlan (obuća 1939.), Ivan Fantela-Borovinić (u Palac), Ivan Glumac-Goso, Francesco Lupi (doseljenik iz Skadra — skladište u Zaklopitici), Ivan Marteletti (u Ublima), Antonio Sasso (doseljenik iz Pulje, dućan u Jurjevoj luci), Lucija Penso (u Jurjevoj luci).

Mesnice su imali: Niko Lavolpicella (doseljenik s Korčule), Nikola Čihoratić-Brzica, Janko Lucijanović, Antun Čučević-Kulušić, Antun Corsano; pekari su bili: Pasko Radovanović, Mandina Vodanović (doseljenica s Visa), Antun Sangaleti-Tonte, Luka Jurica-Musa, Antun Grgurević-Mikra (u Ublima).

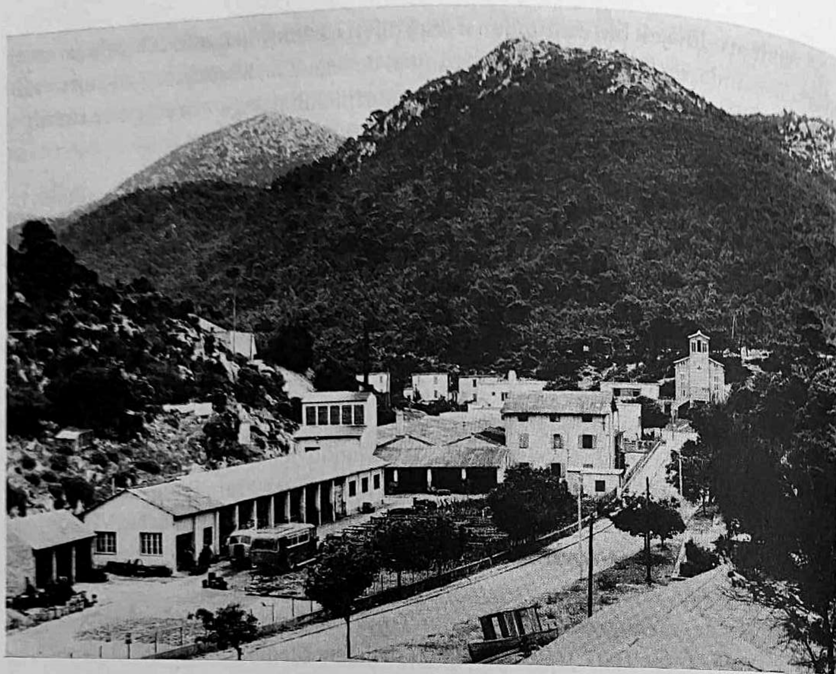
Obrt je oduvijek bio zastupljen u onoj mjeri i u onim djelatnostima primjerenim životnom standardu stanovnika. Pristizanjem doseljenika, liberalizacijom obrtničkih dozvola, većom i svestranijom potražnjom obrtničkih usluga i ta se grana razvila i proširila što pokazuje sljedeći popis obrtnika:

- Stolari: Petar Mamut (doseljenik iz Stona), Antun Verzotti (doseljenik iz Korčule), Milan Frlan, Ivan Gerini (doseljenik iz Korčule, umro 1933.), Kristo Barbić-Vlaho.
- Brodograditelji: Gusto i Mato Frlan, Josip Bonguardo (doseljenik iz Korčule, 1934.), Michele Jacono (doseljenik, 1938).
- Bačvari: Krsto Šarić, Antun Damjanović.
- Krojači: Antun Karlović-Dusa, Andrea Seripierri (doseljenik, umro 1933.), Vica Čučević-Kulušić (umrla 1934.), Marica Mamut.
- Kovači: Frano Lešić-Petrićev, Josip Galinović, Zane (doseljenik iz Blata).
- Postolari: Franko Foretić (doseljenik iz Korčule), Floro Radovanović, Kolenda Kućarić, Miho Karlović-Dozo, Nikola Siketa, Antun Barbić-Vlaho.
- Brijači: Josip Maburzio (doseljenik s Visa), Vitino Abatasciani, Filippo (doseljenici iz Pulje).
- Građevinski poduzetnici: Petar Trojković, Ivan Gerini (doseljenik iz Korčule, umro 1937.), Petar Susović, Stjepan Medini.
- Zidari: Antun Marićević-Langver, Ivan Trojković, Antun Frlan (poginuo od udara groma u kaštelu, 1929.), Ambrozije Šutić, Josip Lešić, Lovre (Ferde) Pinčić.
- Klesari: Antun i Josip Lavolpicella (doseljenici iz Korčule), Antun Čihoratić-Brzica.
- Ugostitelji: Ivan Trojković (kafana), Josip Fulmisi-Sibe (kafana), Jakov Škratulja-Ivuša (kafana), Luka Lešić-Bundava (gostionica), Ivan Bačko (gostionica u Jurjevoj luci), Petar Lešić-Deklecijan (krčma).

Poljoprivreda, stočarstvo, šumarstvo

Krajem 1926. godine, "u svrhu unapređenja poljoprivredne proizvodnje i podučavanja neukih seljaka poljoprivrednika", počela je raditi poljoprivredna pokretna stanica (*cattedra ambulante di agricoltura*) koju je vodio poljoprivredni tehničar Giuseppe Leimveber. Međutim, znatniju ulogu u racionalnijoj obradi tla i uzgoju poljoprivrednih kultura (maslina, vinove loze, voćaka) ta je stanica odigrala od 1933. godine kada je iz Friulija stigao poljoprivredni tehničar Luigi Lenzi.

Korisna djelatnost stanice sastojala se u praktičnom sustavnom podučavanju poljoprivrednika u klještrenju i čišćenju maslina, kalemljenju i rezanju loze i voćaka te vršenju usluga. U tu su svrhu uređeni ogledni vrt i rasadnik, nabavljena su zaštitna sredstva (modra galica, sumpor) i poljoprivredni strojevi i alati (vršilica, prskalice, tijeskovi i sl.).

Nekadašnja tvornica sardina u Ublima

Ribari na Pasaduru u Vejom Lagu, oko 1930.

Režim je forsirao sjetvu žitarica, posebno pšenice (*battaglia del grano*) i veće je prinose nagrađivao premijama. I u Lastovu se u ovim godinama sije relativno dosta žitarica tako da vršilica poljoprivredne stanice u vrijeme vršidbe radi bez stanke (besplatno).

Prije same jematve priređivala se *festa dell'uva*, folklorističko-promidžbena priredba s grožđem koja s problemima vinogradarstva nije imala nikakve veze.

U preradi maslina 1926. godine uvedena je mehanizacija. Uljara u Sv. Mihovilu radila je za sve vrijeme talijanske uprave, ili kao samostalno poduzeće (općinsko), ili pod zakup. Godine 1939. grupa lastovskih trgovaca (Fantela, Fulmisi, Ivelja, Simić) sagradili su hidrauličku uljaru uz novu cestu pod Stražu, što znači daljnji korak u poboljšanju prerade maslina na otoku.

Unatoč pohvalnim inicijativama većina je lastovskih seljaka u poljoprivredi i dalje prikovana primitivnim radom, a zapletena konkurentskim interesima ostala je dohodovno siromašna i opterećena nametima. Prodaja vina, primjerice, nalazila se u rukama malobrojnih trgovaca vinom koji su još uvijek siromašnom seljaku, umjesto novaca za prodano vino, pokušavali nuditi robu iz svojih dućana.

Režim nije dirao kolonat, premalo je osjećaja pokazivao za socijalnu nejednakost, za teškoće u plaćanju poreza, za povezivanje otočkih polja prikladnim putevima.

Stočarstvo je i dalje nerazvijeno s malobrojnom stokom, kržljavom i degeneriranom. Stoku se pokušalo oplemeniti s nekoliko primjeraka ovana merino-malteške pasmine ("šupci od vlade") i koza sanske pasmine. Sušac je nakon spora s dotadašnjim zakupnikom Markovinom bio ponovno unajmljivan privatnicima (Inchiostri, Bravari) koji su na njemu držali farmu ovaca.

Općinska je uprava (Ramaccini) prisvojivši terene "Šumske uprave", nastojala s poduzetnikom Parodijem iz Genove osnovati šumsku farmu na Mrčari i Prežbi, ali je to propalo zbog smrti Parodija (u zadarskoj bolnici) 1930. godine.

Nadzor nad šumama vršio je, u početku, općinski šumar, a poslije, službenici šumske uprave u Rijeci (*guardaboschi*) koji bi u suradnji sa školom, jednom godišnje, organizirali sadnju mladih borova i čempresa, čišćenje borova od gnijezda borova prelca. Pod njihovim se nadzorom nalazila i ispaša stoke, lovačka aktivnost, krivolovstvo te sječa drva i šume koja je bila zabranjena u određeno doba godine i za koju je bila potrebna dozvola šumske uprave.

Elektrifikacija

Prva električna sijalica koja je zamijenila uljarice i petrolejke osvijetlila je lastovske kuće 1934. godine. Radi se o jednosmjernoj struji iz serije akumulatora koju je punila mala električna centrala smještena u preadaptiranoj crkvici Sv. Lucije na istoimenom brijegu. Poduzetni privatnik Gaetano Cruciani ugovorio je 1935. godine, s općinom, i instalaciju aeromotora (motora koji se pokreće pomoću vjetra) s odgovarajućim generatorom i serijom akumulatora napona 80 V i jakosti struje 400 A, kao i rezervnog

motora na pogonsko gorivo od 4-7 KS, s generatorom od 3-5 kW. Cruciani se u tom ugovoru obvezao isporučivati općini 2300 kilovata električne struje godišnje za javnu rasvjetu i za rasvjetu općinskih ureda (za što će mu biti isplaćeno 10.000 lira), a za uzvrat je dobio ovlaštenje da može za svoj račun prodavati električnu struju privatnicima. Javna se rasvjeta imala uključivati u sutonu, a isključivati ljeti u 23.30 h.

Lastovske su ulice noću, i prije nego što je uvedena električna javna rasvjeta, bile osvijetljene feralima na petrolej. Načelnik Ramaccini je još 1927. godine dao postaviti ferale na nekoliko uličnih raskršća; svake ih je večeri palio, a jutrom gasio i održavao općinski kurir Bartul Barbić-Grando (*accendilumi*, "picaferai"), za što je dobivao poseban honorar.

Promet i veze

Lastovo, koje se nalazilo izvan glavnih pomorskih puteva, odjednom je postalo usputna postaja brodova talijanskih kompanija "Adriatica-san Marco", "Fiumana", "Zaratina", kao i usputna postaja hidrozrakoplovne veze Brindisi — Trst i obratno. Brodarska kompanija "Adriatica-san Marco" na liniji Trst-Zadar-Split-Lastovo-Dubrovnik-Bari i obratno, povezivala je Lastovo s Dubrovnikom i Barijem, odnosno Splitom, Zadrom i Trstom četiri puta tjedno (brodovi: Barletta, Bari.)

Liniju Venecija-Dubrovnik preko Malog Lošinja, Zadra, Splita, Lastova održavao je jednom tjedno motorni brod "Fr. Morosini" iste kompanije brzinom od 17 n/m na sat. Putovanje do Splita ili Dubrovnika trajalo je tri i pol sata. Ovi su brodovi pristajali uz "bovu" usidrenu ispred lučice Sv. Mihovila, a putnici i teret bili su prebacivani barkom do obale.

Brodovi kompanije "Fiumana" na pruzi Rijeka-Zadar-Split-Lastovo, kao i oni kompanije "Zaratine" na liniji Zadar-Šibenik-Split-Lastovo, pristajali su jednom tjedno "uz rivu u Mihajla". Uz parobrodarskog agenta i lučke radnike "barkarijole", dočeku broda bio bi nazočan i nosač s mazgom radi pružanja usluga putnicima u prijenosu osobne prtljage.

Jedno vrijeme prije Abisinskog rata (1935.–1936.) u Jurjevoj luci je bila i usputna postaja (*hidroscalo*) redovite, svakodnevne hidrozrakoplovne linije Brindisi-Valona-Lastovo-Zadar-Trst i obratno.

Poštanski ured, koji se nakon izgradnje školske zgrade (1933.) prestao seliti i smjestio se u prizemlju kuće Mihanovića (bivše škole) na Počivalu, bio je telegrafski povezan s Korčulom (austrijska veza) i s Garganom preko Sušca i Palagruže.

Dovršenjem kolnog puta Lastovo-Ubli (1937.), uspostavljen je i autobusni promet u režiji "tvornice" sardina; pojavili su se osobni i teretni automobili u vlasništvu poduzeća, ali i pojedinaca.

ZDRAVSTVO

Dubrovačka vlast vodila je organiziranu brigu (lazareti, karantene, raskuživanje uvezene robe, služba zdravstvenih stražara — *officiali della sanità* — *cazamorti*) o zdravstvenim uvjetima kojima je cilj bio, prije svega, suzbiti i spriječiti kugu.

Kuga je stoljećima, u epidemijama, harala Europom pa je relativno često bila prisutna gradskim aglomeracijama kao što su Korčula, Dubrovnik, Split. Nije mimoišla ni Lastovo (1348. godine), a imala je odraza, kako smo vidjeli, i u lastovskom notarijatu. Malo vijeće, 1489. godine, ne bez razloga, naređuje knezu da u pogledu zdravstvenog nadzora ne bude kolebanja u zabrani dolaska na otok svima onima koji bi doputovali s područja za koja se sumnja da su zaražena kugom kako bi se "taj naš otok Lastovo, Božjom milosti, mogao sačuvati u dobrom zdravstvenom stanju i biti oslobođen od biča zaraze; a kad bi jednom za nesreću taj naš otok bio zaražen kugom, tada ćete postupiti prema naređenjima i vašim običajima".[187]

Uputstva su se odnosila na službu zdravstvenih stražara dok su običaji predviđali karantenu za oboljele ili sumnjive. Zdravstveni službenici morali su svakodnevno stražariti na Pjevoru i nadzirati svaki brod koji bi pristao u Lučicu i Mihajla, provjeriti zdravstvenu svjedodžbu o izvršenom raskuživanju robe u dubrovačkom lazaretu, obavijestiti kneza i suce o nađenom te spriječiti dodir putnika i posade sa stanovništvom prije nego što bi dobili dozvolu za iskrcaj i slobodno kretanje po otoku. Lastovski brod koji bi došao iz područja gdje se pojavila kuga, bio bi naliven morem i "podušen", a posada i putnici su morali u karantenu. Otočić Sv. Mihajla bio je mjesto gdje bi se smjestili oboljeli od kuge (pristigli brodom), a pod prijetnjom čak i smrtne kazne pristup otočiću bio je zabranjen.[188] Pod istom prijetnjom bilo je zabranjeno napuštanje otočića onima koji su na njemu bili u karanteni. Svaki, pak, putnik, da bi se mogao iskrcati s broda, morao je imati zdravstvenu svjedodžbu izdanu od kneza kako ne dolazi s područja na kojem vlada kuga.

187 *Statut*, gl. 87.

188 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 284.

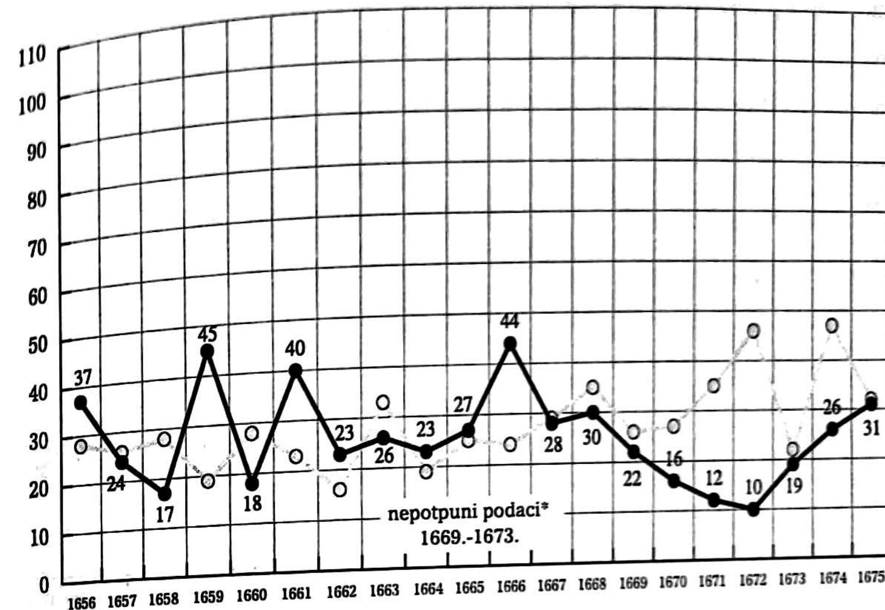
Lastovce su otočki susjedi nazivali katkada i gubavcima. Naime, Višanin Petar Zubović, 1590. godine, u tijeku preslušavanja od strane mletačke vlasti oko spornog Sušca, navodi kako je čuo na Visu da su Dubrovčani svoje gubavce bili prebacili na ovaj, usred mora nenaseljeni škoj i da od tada datira naseljenost otoka.[189] Appendini je bio čuo drugu priču, a ova je da su Lastovci potomci nekih gubavaca koji su se iskrcali na otok na povratku iz Svete Zemlje tijekom križarskih ratova. Autor ne vjeruje ovoj priči jer zna da je otok od davnine naseljen, ali ne znajući ništa o sporu za Sušac, pretpostavlja da su lastovske stanovnike, kao bivše podanike nekog kralja Stefana zvanog Krapalo (zbog grubo naborane kože prekrivene ljuskama gube), jednostavno nazvali gubavcima.[190]

Ako nije bilo kuge i gube, na otoku je, međutim, bilo drugih nevolja, kao uostalom i u svim otočkim i kopnenim zajednicama. Pomor dojenčadi i male djece bio je zastrašujuće velik. Mnogo je mladih žena umiralo od porođajne sepse, bilo je i relativno velikog broja nesreća (utapanja, padova), a u epidemijama (npr. velikih boginja — variola) nestajale su i čitave obitelji. Ljudski je vijek u prosjeku bio kratak. Prirodna otpornost, sreća, udaljenost od gradskih aglomeracija, bili su gotovo jedini jamci zdravlja.

U pogledu nekih karantenskih bolesti Lastovo je ipak bilo u povoljnijoj situaciji od mnogih drugih sredina. Međutim, ako se razmotre i najosnovniji uvjeti koji su nužni za neku zdravstvenu sigurnost stanovništva, treba konstatirati kako ih u lastovskom naselju nema. Manjak kućnih bunara kao spremišta pitke vode, masovno korištenje zagađenih izvora (lokava) te zagađenost naselja, bili su prvenstveni faktori izbijanja epidemija crijevnih oboljenja koje su odnosile veliki broj žrtava. Za ilustraciju ovakva stanja donosimo naredbu koju je izdao knez Junije Rastić (Resti) 1705. godine: "Antun placar izvijestio je kneza i suce da je s običajnih mjesta razglasio naredbu da se više nitko ne usudi, ni danju ni noću, puštati svinje po naselju, jer ukoliko se dogodi da neka svinja bude ubijena ne samo što počinitelj tog djela neće biti pozvan na odgovornost, nego će biti i ovlašten da s ubijenom svinjom radi što hoće."[191]

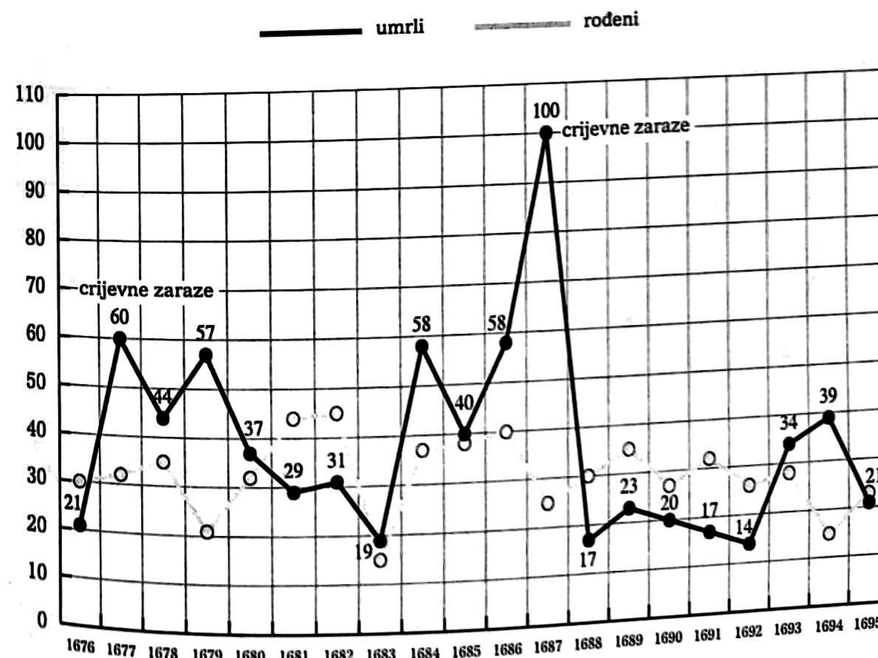
Iz priloženog grafikona mortaliteta Lastova u razdoblju od 1656. do 1943. može se uočiti nemirno kretanje krivulje s naglim skokovima i padovima u određenim godinama u kojima bi na Lastovu zavladala epidemija kakve zarazne bolesti.

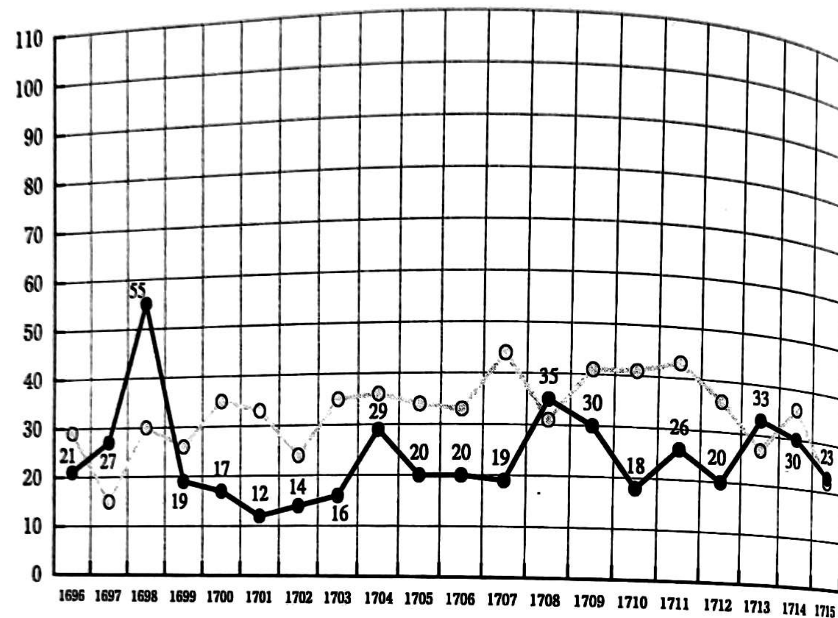
189 Fisković, *Lastovski spomenici*... op. cit., str. 100., bilješka 388.
190 Appendini, *Notizie*... op. cit., tom. I, str. 286.
191 Div. canc. 1704., fol. 36; Dundović, prijepis *Statuta*, str. 184.

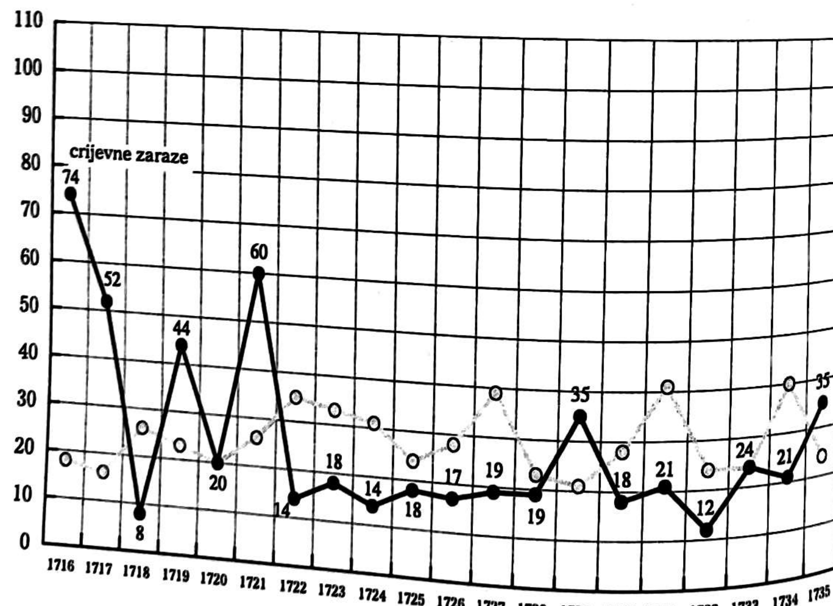
* Za razdoblje od 25. listopada 1669. do 22. prosinca 1673. postoje samo djelomični podaci o broju umrlih. Uvršteni su samo oni podaci koje sam uspio dobiti iz indeksa koji se nalazi na početku matične knjige umrlih župskog ureda.

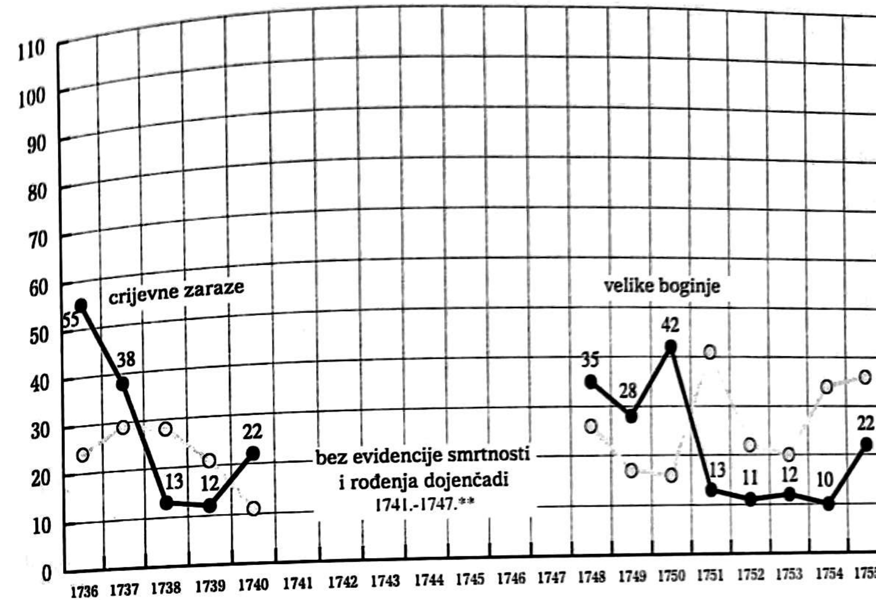
umrli   rođeni

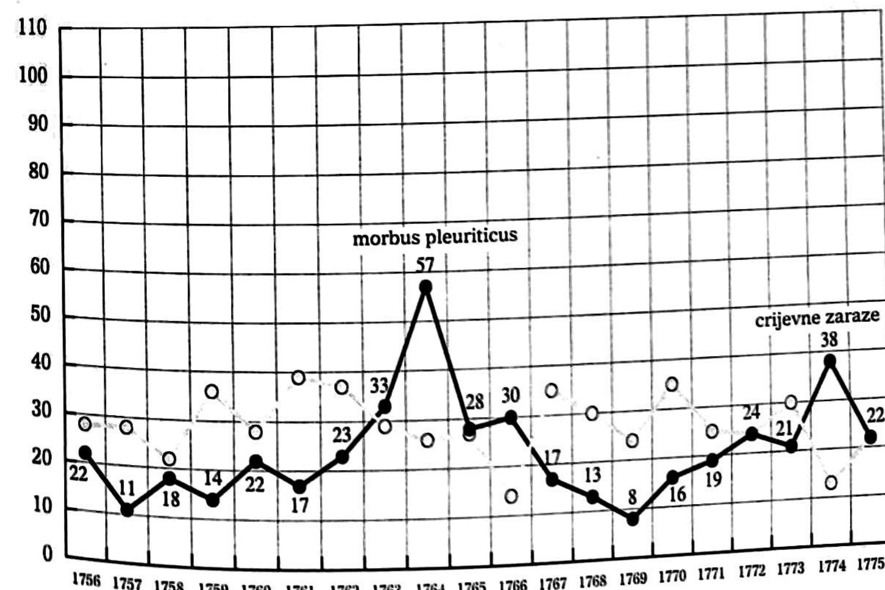
umrli rođeni

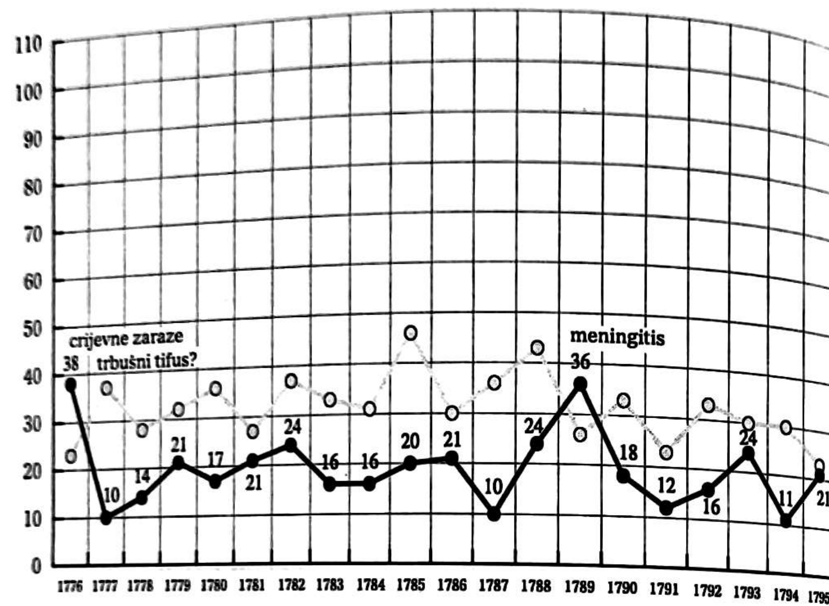

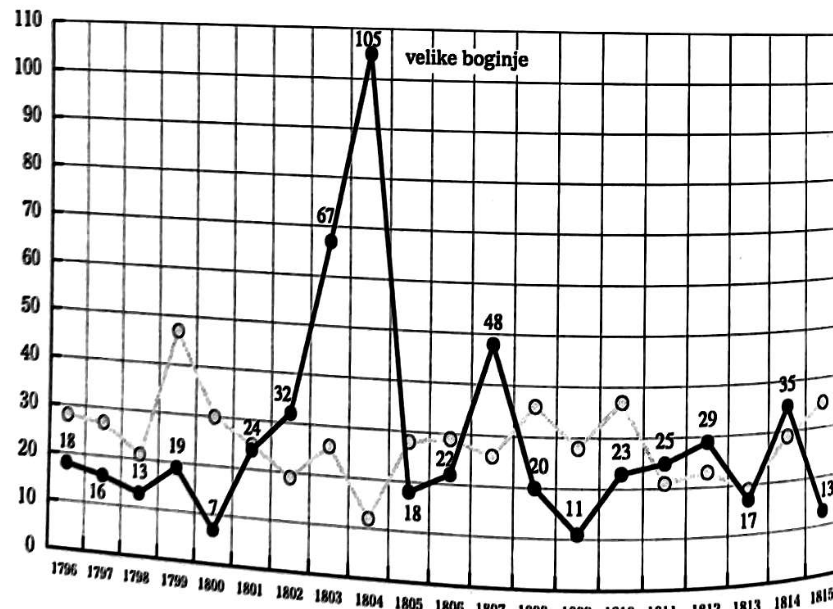
** Za razdoblje od 1741. do 13. svibnja 1747. u matičnoj knjizi krštenih (rođenih) zabilježena su samo 73 krštenja, a u matičnoj knjizi umrlih samo 57 umrlih i to isključivo odraslih osoba što je nepotpuna slika za navedeno razdoblje.

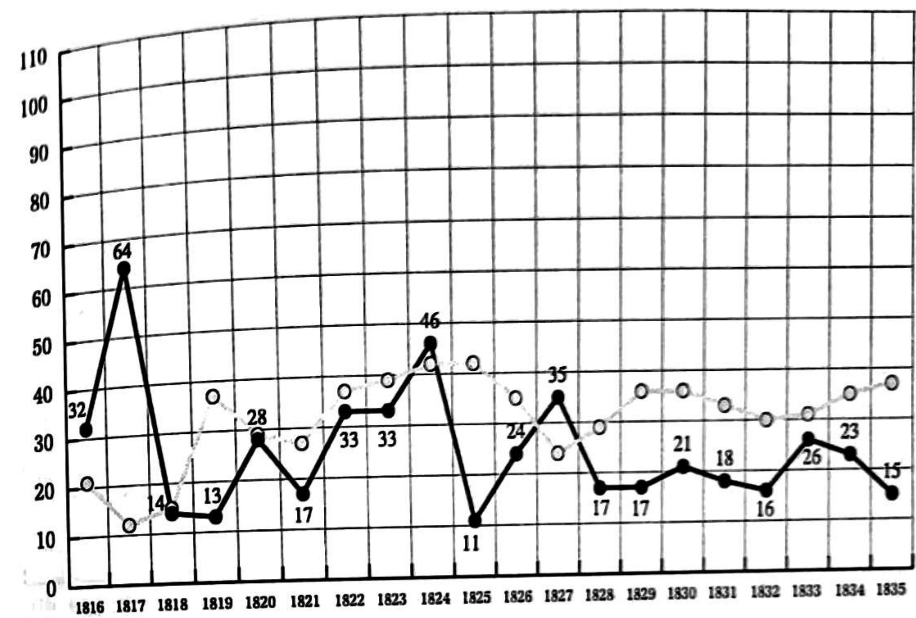
umrli rođeni

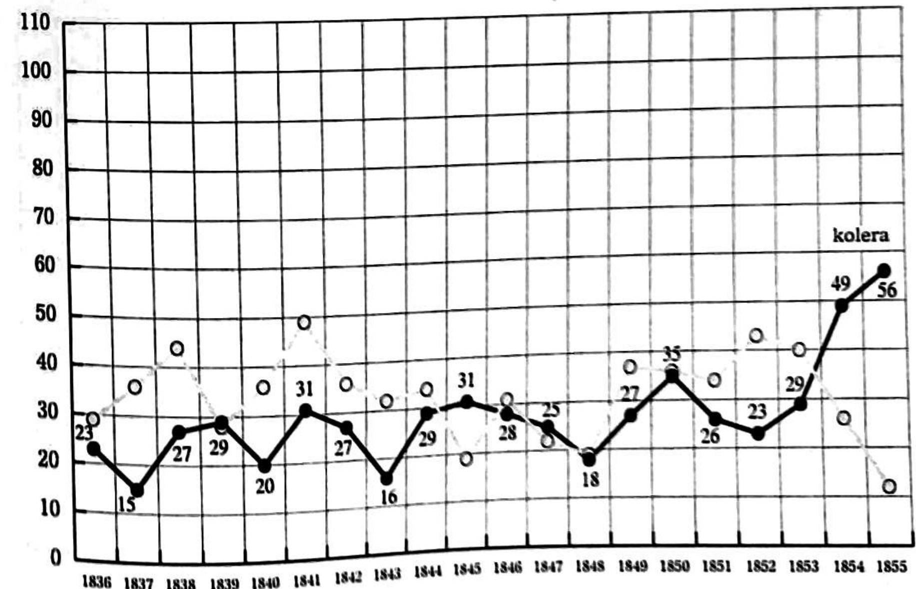

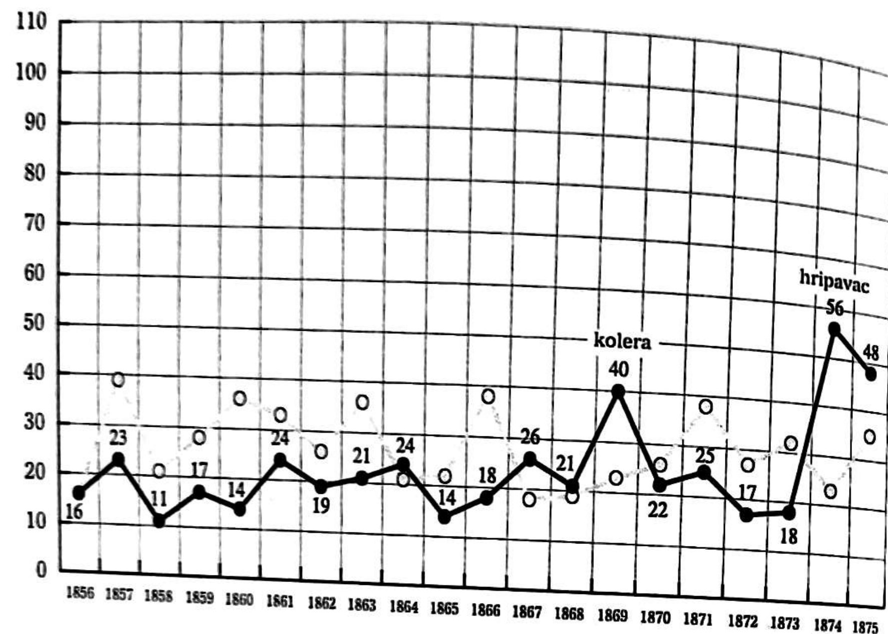
umrli rođeni

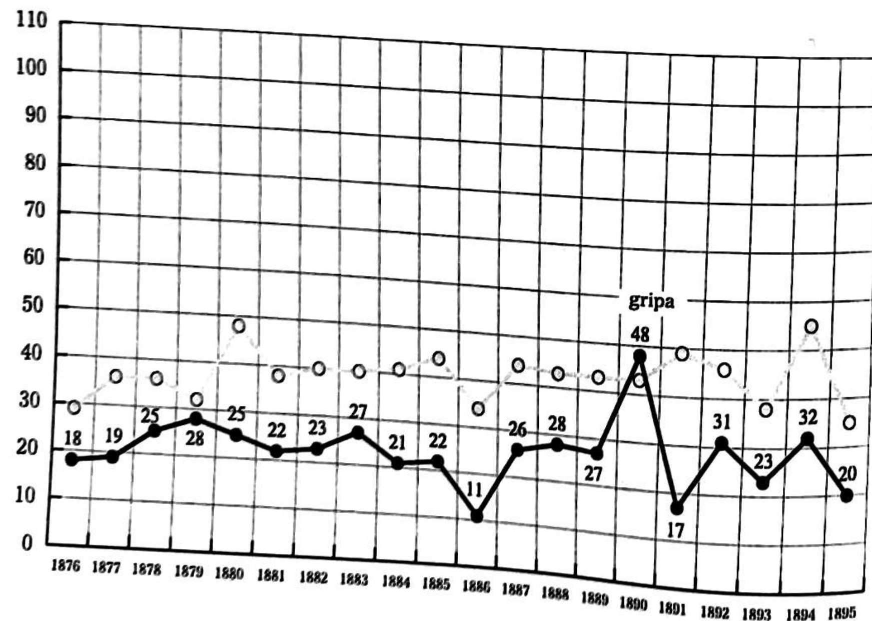

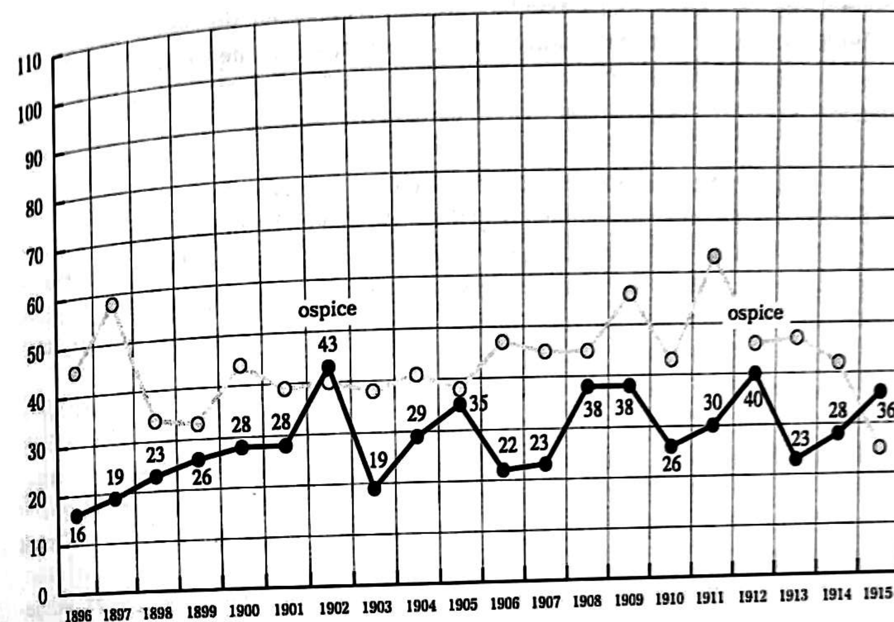
umrli rođeni

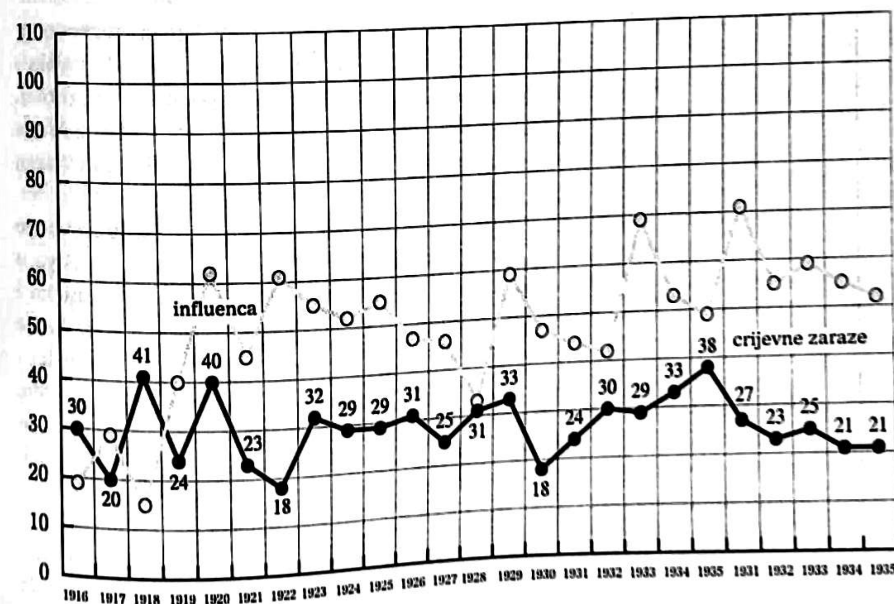

umrli rođeni

umrli rođeni

Epidemije koje se javljaju od 1677. do 1679. i od 1684. do 1687. prema svojim kri-vuljama spadaju u red crijevnih zaraznih oboljenja: dizenterije, trbušnog tifusa i kolere. Prva je odnijela 150 života, dok je druga, koja je trajala 4 godine, bila još tragičnija sa 255 smrtnih slučajeva. 1687. bila je križna godina: odnijela je 100 ljudskih života.

Tijekom prve polovice 18. stoljeća na Lastovu su vladale tri epidemije. Dvije su bile većih razmjera, one koje su trajale od 1716. do 1721. i od 1735. do 1737. te treća 1750. godine. Izgleda da su prve dvije epidemije bile uzrokovane crijevnim zarazama s obzirom da je i najveći broj smrtnih slučajeva (ukupno 388) zabilježen tijekom ljetnih i jesenskih mjeseci, dok je uvećani mortalitet 1750. godine posljedica velikih boginja koje su trajale od siječnja do lipnja s 36 smrtna slučaja.

Kao uzrok smrti tijekom 1764. godine (57 smrtnih slučajeva) naveden je *morbus pleuriticus* (respiratorne infekcije poput upale pluća, gripe). Za 1774. i 1776. godinu navedene su crijevne infekcije gdje najveći broj umrlih (po 38 za svaku godinu) čine djeca i mladež i to pretežno tijekom ljeta. Kao simptomi oboljenja u 1789. godini navode se: povraćanje, nemir, gubitak svijesti, visoka temperatura a najveća smrtnost je ponovo ljeti.

Velike boginje (*morbus pustularum*), koje su iskrile tu i tamo tijekom 18. stoljeća, iskazale su se svom žestinom u prvim godinama 19. stoljeća. Godine 1802. javili su se prvi slučajevi oboljenja da bi epidemija poprimila šire razmjere 1803. i napokon 1804. dosegla epidemijski maksimum. U samo dvije godine (1803. i 1804.) pomor se popeo na 172 umrla na samo 1000 stanovnika. Ako se zna da je velika većina umrlog stanovništva bila u mlađim i srednjim godinama, onda je jasno kakav je tragični udes zadesio malobrojnu lastovsku zajednicu.

Epidemija je najviše pogodila siromašne slojeve stanovništva, posebno novodoseljene obitelji, a relativno veliki postotak smrtnosti javio se kod mladih žena. Ovakvo stanje moralo se negativno odraziti na mnoge gospodarske djelatnosti na otoku. Epidemija je zbrisala određeni broj otočkih obitelji, odnijela veliki broj mlade radne snage i decimirale mnoge obitelji koje su podlegle apatiji, nezainteresiranosti i tupoj rezignaciji.

Nakon ovih sumarnih napomena, vrijedilo bi znati je li za vrijeme dubrovačke vlasti postojao kakav organizirani oblik zdravstvenog zbrinjavanja stanovništva u lastovskoj zajednici. Nije potrebno naglašavati da su u Dubrovniku ljekarnička i liječnička služba bile na zavidnoj razini s mnogo vrijednih i sposobnih liječnika fizika izučenih na čuvenim medicinskim školama (npr. u Padovi). Istodobno se u seoskim sredinama smatralo velikim uspjehom ako bi se osigurale usluge takozvanih kirurga, odnosno obrtnika brijača. Oni su znali kako zaustaviti krvarenje, kako aplicirati pijavice, puštati krv iz vena pa i izvesti manje kirurške zahvate, ali, u krajnjoj granici, bili su nesposobni i nemoćni (jednako kao i njihovi mnogo kvalificiraniji kolege — fizici) aktivno se boriti protiv zaraznih bolesti.

Zdravlje pojedinaca, kako u urbanim centrima tako i u seoskim sredinama, uglavnom je bilo prepušteno seoskim babicama i domaćim travarima. Cvito Fisković

navodi da se 1605. godine na Lastovu spominje neka institucija zvana "Ospitale".[192] Hospital se u tadašnjem značenju prvenstveno odnosio na ubožnicu za siromahe u koju su se sklanjali bolesni i nemoćni ljudi. Takav jedan hospital postojao je u Dubrovniku još od 1347. godine a briga da se tim ljudima pruži i liječnička pomoć dovela je do osnivanja prve općinske bolnice 1540. godine. Iako su liječnici bili u općinskoj službi, liječnička njega bila je uglavnom zasnovana na privatnom ugovoru između fizika i bolesnika, dok su hospitali bili proizvodi humanitarnog duha raznih nabožnih i obrtničkih udruga. (Bratstvo Antunina osniva 1608. svoj hospital.) Hospital je mogao značiti i nahodište za odbačenu djecu. Ovakva je ustanova postojala u Dubrovniku od 1432. god.

Ne bi bilo dakle ništa neobično da i na Lastovu, u sklopu beneficija Sv. Ivana koji je davao i najviše prihoda, bude i neka mala zgrada u kojoj bi se smjestio kakav nemoćan starac na brizi cijele Zajednice, ili u kojoj bi se čuvali "lijekovi" po uzoru na čuvene ljekarne Male braće i *Domus Christi*. Rekli smo da je hospital mogao biti i nahodište za odbačenu djecu. Dolaskom strane radne snage, osobito mlađih djevojaka, povećao se broj nezakonito rođene i napuštene djece s obzirom na stroge moralne nazore koji su u tadašnjem društvu zvanično vladali.[193]

Hospital se nalazio u nekoj od kuća istočno od crkve Sv. Ivana iznad "komarde". M. Lucijanović navodi kako je Zajednica 1639. godine pozvala nekog Stjepana Šimrakovića da što prije preuzme dužnost stalnog liječnika i sa sobom donese potrebne lijekove jer se na otoku bila pojavila neka zarazna bolest s temperaturom.[194] Taj Šimraković bio je svakako "kirurg".[195] U matici umrlih lastovske župe iz 1657. godine zabilježena je smrt Nikolete, žene Stjepana Šimraka iz Lopuda (1604.-1657.), a u matici krštenih tijekom 1658. Stjepan Šimrak "de Slano" je notiran kao kum. Vjerojatno slanski brijač-kirurg, Stjepan Šimrak dolazi 1639. na poziv Općine u svojstvu "stalnog liječnika" i na otoku ostaje do ženine smrti. Očigledno je kako on nije bio prvi "općinski liječnik", jer nije vjerojatno da bi lastovska Općina, tako, iz prve ruke, 1639. godine, pozvala Šimrakovića na hitan dolazak na otok ukoliko već od ranije nije postojala praksa pozivanja kirurga na temelju nekoga prethodnog dogovora ili sklopljenog ugovora.

192 "Velečasni pop Bonino, upravitelj crkve Sv. Ivana Krstitelja, došao je na gradilište Mata Šipotića (Ivelje) koji je gradio kuhinju uz kuću nazvanu Ospitale izjavivši da je on vlasnik dotične kuće, odnosno hospitala budući da pripada njegovom beneficiju." — C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 100.

193 Prema evidenciji matice krštenih lastovske župe u razdoblju 1651.-1700., bar dvoje-troje djece godišnje je označeno kao *illegitimus* bez imena oca, dok su majke u većini slučajeva strankinje ili kćeri stranaca. Nema razloga ne pretpostaviti da je takvo stanje postojalo i 1605. god., pa i ranije.

194 M. Lucijanović, *Lastovo u*... op. cit., str. 287.

195 "Stjepan Šimraković je bio *barbiere di Slano* 1624. godine. U to doba *barbiere* označava liječnika što je vidljivo iz pregleda ranjenika koje Stjepan obavlja prigodom suđenja u Slanome. Zna se da je 1627. godine poklonio crkvi Sv. Vlaha u Slanome sliku 'Santissima Anuntiatione della Madonna' u pozlaćenom okviru". — Antun Golušić, *Rodovi Slanskog Primorja*, Dubrovnik, 1991., str. 70.

Najvjerojatnije su lastovski poslanici, koji su često putovali do Dubrovnika gdje je bio vrlo razvijen sanitet, poticali i pitanje liječničke pomoći stanovništvu, odnosno pronalazili i ugovarali s priznatim kirurzima zdravstveno zbrinjavanje stanovništva, posebno u slučajevima epidemije ili nekog izvanrednog stanja. Ukoliko nije bilo sklopljenih ugovora između dubrovačkih liječnika-fizika i lastovske Općine u pogledu liječničke njege, pretpostaviti je da je još u 16. stoljeću moglo biti takvih ugovora između pojedinaca, na temelju kojih bi se liječnici obvezali da će dotične liječiti na Lastovu ili u Dubrovniku, naravno uz naplatu.[196]

Vrlo je značajno konstatirati kako se lastovska Općina brinula o zdravstvu nastojeći službu "općinskog liječnika" održati što duže. Od 1655. do 1667. godine na otoku boravi Petar (Tome) Bogascini iz Dubrovnika u svojstvu općinskog kancelara, odnosno vicekancelara. Do tada je kancelar bio Scipio Bona iz Dubrovnika (umro je na Lastovu 1668. godine) pa ga, valjda zbog bolesti, Bogascini dolazi zamijeniti. Petar je, prema Appendiniju, bio sin liječnika Tome Bogascinija i bavio se brijačkim zanatom. Željan slave, u zreloj je dobi napustio obrt te se prihvatio službe kancelara Lastova.[197] Lucijanović pak navodi kako je lastovska Zajednica 1656. sklopila s Bogascinijem ugovor da bude na usluzi stanovništvu kao kirurg uz godišnju plaću od 100 dukata jer se bila pojavila neka bolest s velikom smrtnosti.[198] Petar Bogascini se, prema dostupnoj dokumentaciji iz matičnih knjiga, preselio na Lastovo 1655. godine sa ženom Viktorijom Petra Daneti. Na otoku mu se rađaju i dva sina: Kristo (1657.) i Toma (1661.), a odselio se u godini potresa (trešnje) 1667. ili početkom 1668. godine. Za to vrijeme vodio je poslove kancelarije umjesto bolesnog kancelara Bone, a kako je, rekosmo, po prvobitnoj profesiji bio brijač, Općina ga je zamolila da nakon odlaska "kirurga" Šimrakovića preuzme u isto vrijeme i službu "kirurga". Broj umrlih u 1656. god. iznosio je 37 slučajeva (vidi grafikon) što nikako ne ukazuje na veliku smrtnost (nešto više od prosjeka), dok se iznos od 100 dukata godišnje plaće odnosi na obje Petrove funkcije, kancelara i kirurga.

O Bogasciniju se zna da je bio i narodni pjesnik a prema ocjeni Appendinija — bez literarnih vrijednosti. Osim toga ne izgleda da je bio "u već zreloj dobi" kada je došao na Lastovo, jer je 1711., kada mu se kći Ana udala za Antuna Petra Fulmisa, bio još živ, dapače bio je kršteni kum unuku Tomi (don Toma Fulmisi 1711.-1775.). Petar Bogascini doima se kao simpatična figura narodnog pjesnika oduševljenog sveslavenstvom i antiturskim raspoloženjem po uzoru na velike dubrovačke pjesnike toga vremena — Gundulića, Bunića i Palmotića.

196 Marin Bartula Dražinić, koji se vjerojatno nalazio na liječenju u Dubrovnku, nakon smrti 1655. prenesen je na Lastovo i pokopan u crkvi Sv. Josipa.

197 Appendini (*Notizie*... op. cit., tom. II, str. 239.-240.) piše da se Bogascini na Lastovu okušao i kao pjesnik sastavivši na hrvatskom jeziku (*nella poesia illirica*) spjev o Kara Mustafinom okruženju Beča; spjev je dao tiskati u Padovi 1685. u tiskari G. Sardija i posvetio ga svom sugrađaninu Petru Ricciardiju, knezu Like. Appendini primjećuje kako mu je otac Toma savjetovao da se okani pjesništva. Međutim, njegova pjesnička aktivnost nije mogla doći do izražaja na Lastovu, jer se okruženje Beča zbilo 1683., kada se on već odavno bio odselio.

198 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 287.

Krajem 17. stoljeća nailazimo na još jednog kirurga: Ivana Graniera Mlečanina (*Joanes Graniero chirurgus venetus*). Ivo Protić piše kako je u matičnoj knjizi mrtvih Blata na Korčuli pod datumom 8. travnja 1723. zabilježena smrt gosp. Ivana Granira, kirurga, dok Nikola Ostojić tvrdi kako je Granir oko 1700. stigao u Blato iz Splita i da je u Blatu djelovao do smrti.[199] Ivan Graniero živio je na Lastovu od 1699. do 1706. godine i za to vrijeme rodilo mu se četvero djece (Cusmana 1700., Jakov 1701., Clara 1704., Giulia 1706.). Izgleda da nije bio u zakonitom braku s Pasquom iz Dalmacije jer su mu djeca okvalificirana kao — *illegitimi*. Kumovi djeci su odreda Dubrovčani: Jakov Basar, Jella žena Nikole Antice, Kata kćer Nikole Antice, Nikola Antica, Antun Foretić i kći Zaneta iz prvoga braka koja je ostala živjeti na Lastovu. Treba, dakle, korigirati navode Ostojića i utvrditi da je Granier bio "općinski liječnik" Lastova od 1699. do 1706., nakon čega se preselio u Blato.

Od 1718. do 1722. godine djelovao je kirurg Lovre Petra Cella iz Genove. S njim je Općina sklopila ugovor besplatnog liječenja samo onih obitelji koje su se obvezale davati doprinos u akciji prikupljanja 112 dukata, koliko je iznosila ugovorena godišnja plaća kirurga. Cella je na Lastovu boravio sa ženom Angiolom Magrin iz Korčule i na Lastovu mu se 1722. godine rodila kći Maria-Nicoletta.[200]

Kao *medicus huius insulae* (liječnik ovog otoka) tijekom 1722. i 1723. godine u matičnim je knjigama notiran i Carolus Primi, i to kao kršteni kum Kati Marina Kvestića i Josipu nepoznatih roditelja.[201]

Lucijanović navodi kako je i s liječnikom-fizikom Ferdinandom Quitanom Zajednica bila sklopila ugovor o pružanju zdravstvenih usluga uz godišnju plaću od 100 dukata, ali ne precizira godinu (1731.?).[202]

Godine 1757. sklopljen je ugovor s Pavlom Antuna Boschijem radi osiguranja kirurške pomoći uz godišnju plaću od 75 dukata, s time što će svaka obitelj, zainteresirana za takvu pomoć, platiti, ovisno o imovnom stanju, od 4 do 30 groša. Za plaćanje doprinosa javilo se 150 obitelji. Prema matičnim podacima, Pavle Antuna Boschi iz Blata na Korčuli boravi na Lastovu još od 1753. godine kada mu se rađa i kći Franka. Njegovo djelovanje kao *medicus* proteže se dakle od 1753. do 1759. godine, odnosno do njegove smrti u dobi od 60. godine života.[203]

Godine 1766. sklopljen je ugovor s Vickom Domenika Kirieleisonom prema kojem će dobrostojeće obitelji "liječničku" uslugu platiti pet groša, a ostale tri groša.[204] Talijan Vicko Kirieleison *medicus de Rocella* bio je na usluzi Lastovu od 1764. do 1774. godine. U tom desetogodišnjem razdoblju, boraveći sa ženom Anicom Ivana

199 Ivo Protić, *Župa Blato*, vlastito izdanje, 1978., 2. dio, str. 153.

200 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 287.; Matica krštenih za 1722. godinu

201 Župski ured Lastovo, Matica krštenih 19. III. 1723.

202 Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 287.

203 D.L. 19. III. 1757.; Matica krštenih za 1753. godinu

204 D.L. 19. V. 1766.

Ogrestić iz Doli, djelatno je sudjelovao u mnogim mjesnim akcijama i ostao je u prijateljskim odnosima s Lastovcima i nakon odlaska s otoka.

Godine 1781. sklopljen je ugovor s Hijacintom Antuna Richitellijem iz Apulije na temelju obveze da će 154 obitelji uplatiti doprinos za liječenje (17 obitelji nisu prihvatile takvu obvezu). Liječnik je za svaku uslugu imao primiti šest groša.[205] Godine 1787. određena mu je godišnja plaća u iznosu od 30 cekina. Zaključeno je da dio tog iznosa (14 cekina) uplati uprava fondika (skladišta žita), a preostali dio treba priložiti iz doprinosa upisanih obitelji. Na Lastovu je boravio sa ženom Marijom Selem iz Jelse od 1778. godine (rađa im se sin Stjepan) do uključivo 1787. godine, i u ovom razdoblju djeluje u svojstvu "profesora medicine".

U matici vjenčanih lastovske župe dana 3. I. 1788. godine upisano je vjenčanje Marije Marina Sangaletija s Petrom Mata Jurkovićem iz Blata, a kao kumovi notirani su knez Vladislav Nikole Sorgo i Antun Ivana Dundović. Petar Jurković je ovom prigodom označen kao *medicus huius insulae* jednako kao i u podacima kod ženine smrti 1789. godine. Petar je bio sin blatskog liječnika Mata Jurkovića i zadržao se na Lastovu sve do smrti kćeri Marije 1793. godine.[206]

Lastovci su liječničku pomoć tražili i u Dubrovniku, ukoliko je dopušteno tako što zaključiti na temelju mjesta smrti određenog broja otočana. U *nosocomio Corpus Christi, in xenodochio Ragusii* umrli su: Antun (Paska) Šutić, 30 godina, 1765.; Pavlina (Lovre) Šagor, 15 godina, 1771.; Antun (Flora) Papić-Domić, 70 godina, 1773.; Ivan (Marka) Radovanović, 24 godine, 1774.; Marija ž. Ivana Tomašina, 40 godina, 1774.; Frano (Jerka) Hropić, 56 godina, 1787. godine.

U prosincu 1802. godine iz Kotora doseljava Ivan Costa, u matičnim knjigama označen kao *medicus*.[207] Je li taj "medicus-brijač" bio pozvan od Općine zbog sve većeg broja oboljelih od velikih boginja ne znamo, ali pretpostaviti je da su i boginje bile razlogom njegova dolaska.

U tijeku epidemije velikih boginja 1803. i 1804. godine javljali su se dobrovoljci, oni koji su preležali boginje, radi nadgledanja kuća oboljelih (kako ovi ne bi došli u dodir sa zdravim osobama) i ovako na nekakav način pokušali spriječiti širenje zaraze.[208] Francuska je uprava provodila stroge zdravstvene mjere kako bi se očuvalo zdravlje i spriječio unos zaraznih bolesti na području pod njezinom upravom. Za brodove, kao prva mjera, bili su potrebni zdravstveni kartoni. Posebne su se zdravstvene mjere propisane karantene provodile s onima koji su dolazili u doticaj s neprija-

205 D.L. 8. VII. 1781.

206 Ivo Protić, *Župa Blato*, op. cit., str. 154. Na istoj stranici knjige Protić navodi kako je u Blatu djelovao i kirurg-pharmacopo (ljekarnik) Antun Dundović koji je 1796. godine sklopio brak s Jakom Mirošević i tamo umro, 1842. godine u 85. godini. Ako je ljekarnik onaj isti koji je bio i vjenčani kum Petru Jurkoviću 1788., onda je on sin Ivana Dundovića Lastovca.

207 Godine 1803. Ivan Costa (1773.–1845.) oženio se s Anicom, udovicom Boža Bogdanovića, iz okolice Dubrovnika. Zadnji potomci su Pera i Agata (Belonka).

208 D.L. 57,155.

teljskim "korsarima".[209] U sklopu zdravstvenih mjera bila je i zabrana pokapanja umrlih u crkvama i u krugu naselja. Lastovci se pridržavaju te zabrane (samo je nekoliko izuzetaka: Frana, žena bivšeg kancelara Dobroslavića pokopana je *in cemeterio parochiali* pred crkvom maticom 1808., dok je don Stjepan (Kolende) Farnjisi, vikar, pokopan u crkvi Sv. Kuzme i Damjana 1810. godine.

Čim su Francuzi napustili otok, reklo bi se isti dan, umrle su ponovno počeli sahranjivati na stara mjesta, sve dok nije austrijskim propisima zaustavljen način i mjesto ukopa umrlih. U prvim godinama austrijske uprave relativno visoki mortalitet javlja se u dvjema epidemijama: 1817. godine (nagli gubitak svijesti, nagli exitus, 64 umrlih) i 1824. (46 umrlih, većinom djece u ljetnim mjesecima).

Od 1838. do 1843. godine, Lastovo je imalo svog stalnog liječnika-kirurga dr. Emanuela Kwokala iz Moravske (*medicus-chirurgus huius insulae*). Dr. Emanuel Kwokal sa ženom Elizabetom, prema raspoloživoj evidenciji iz matičnih knjiga, nalazi se na otoku od listopada 1838. godine. Tada posjećuje bolesnog učitelja Gjivanovića i zabranjuje održavanje školske nastave, kako ne bi dječja galama iz susjedne sobe smetala bolesniku. Kao potvrdu njegova službovanja u navedenim godinama imamo i stručne nazive uzroka smrti zabilježene u matici umrlih lastovske župe za 1840., 1841. i 1842. godinu. Liječnik Kwokal, nakon smrti supruge Elizabete (1842. godine, izvan Lastova), prelazi 1843. u Blato kao općinski liječnik, tamo se 1847. ženi sa Živom Samueli Kačić i stalno nastanjuje.[210] Kao blatski liječnik često svraća do Lastova, posebice u godinama 1860. do 1865. Nakon što mu se kći Magdalena udala za Ivana (Antuna) Dražinića (1865.), prelazi živjeti na Lastovo. Umro je 1869. u 61. godini života.

Godine 1838. izvršeno je prvo cijepljenje djece protiv velikih boginja ("šeše") i to vrlo uspješno. Cijepljenje je 1839. godine nastavljeno te je kontinuirano vršeno kroz sve vrijeme austrijske vladavine.

U srpnju 1839. godine harala je u mjestu dizenterija. Iako u Lastovu djeluje općinski liječnik (*chirurgo condotto locale*), iz Korčule dolazi na nekoliko dana dr. Niko Solitro izvidjeti epidemiološku situaciju i odrediti odgovarajuće mjere za njezino suzbijanje.[211] Htjelo se najsiromašnijim oboljelim mještanima podijeliti četiri bačve vina iz konobe crkve, smatrajući ga izravnim i efikasnim lijekom protiv dizenterije, ali se od toga odustalo, budući da takva terapija nije bila uvrštena u upute izdane od kotarskog liječnika. (U mjesecu kolovozu umrlo je 11 osoba.) Odlaskom dr. Kwokala 1843. godine, Lastovo je zdravstveno ostalo tek djelomično zbrinuto.

209 Kada je u listopadu 1808. godine engleski brik iskrcao posadu sa dvije zaplijenjene bracere, čitav otok je bio stavljen u karantenu na 21 dan.
V. Ivančević, *Prilog poznavanju...* op. cit., str. 365.-428.

210 Potrebno je korigirati navode don Iva Protića (*Župa Blato*, 2. dio, op. cit., str. 107.-108., 154.) da je dr. Kwokal izravno iz Moravske došao u Blato oko 1840. godine.

211 Župski arhiv Lastovo, fasc. 1838., 1839.

U ime naroda uputio je župnik Fantela 1845. godine korčulanskoj preturi pismo u kojem navodi kako je samo pojedincima dostupan liječnik u Korčuli, dok najvećem broju stanovnika to nije omogućeno zbog raznovrsnih razloga, iako je poznato da je Lastovo od davnine imalo svog liječnika-kirurga. U Austriji od 1836. godine vlada kolera pa je i u Dalmaciji uzimala svoje žrtve. U dubrovačkoj se biskupiji 1854. i 1855. godine po svim župama u procesijama molilo *pro vitanda mortalitate*.

I na Lastovu je u godinama 1854. i 1855. zbog kolere došlo do inverzije krivulje u dijagramu rođenih i umrlih: 26 rođenih i 50 umrlih u 1854., 12 rođenih i 56 umrlih u 1855. godini. Kolera je i dalje kosila, posebice u 1869. godini, ali s nešto smanjenom žestinom (40 umrlih).

Faktori koji su uvjetovali širenje i kronično zadržavanje crijevnih zaraznih oboljenja tijekom ljetnih mjeseci i početkom jeseni bili su istovjetni onima iz prošlih stoljeća: nehigijenski uvjeti naselja, nedostatak zdrave, pitke vode, zagađenost lokava, veliki broj insekata (muha), manjak efikasne terapije, zdravstvena neprosvijećenost. Ovakvo stanje nije bilo specifično samo za Lastovo, ono je postojalo i drugdje (1867. godine kupila se "koleta" za stanovnike Župe dubrovačke zahvaćene epidemijom kolere).

Slika morbiditeta i u ovoj, drugoj polovici 19. stoljeća bila je uglavnom standardna s obzirom na zdravstvene i higijenske uvjete u kojima je većina dalmatinskih sredina živjela. Godine 1892. kolera je još uvijek harala u dubrovačkoj biskupiji. Tuberkuloza, hripavac, morbili (ospice) i influenca (gripa) s komplikacijama, difterija i zarazne crijevne bolesti uzimale su još uvijek svoj danak kod djece i mladeži.

Kako je vidljivo iz priložena grafikona, od sredine 19. stoljeća do I. svjetskog rata najveći broj umrlih bio je u epidemijama hripavca od 1874. do 1875. (104 umrlih, od toga u srpnju i kolovozu 1874. 20 djece, a od srpnja do listopada 1875. godine 26 djece), u epidemiji gripe 1890. godine (40 umrlih), u epidemijama morbila 1902. (42 umrlih, od toga 27 male djece), 1908. (38 umrlih) i 1912. godine (40 umrlih).

Nakon smrti dr. Kwokala (1869.), Lastovo nije imalo svog stalnog liječnika, već je prigodno, obično na poziv, kotarski liječnik (dr. Vlado Arneri, dr König 1890., 1892., 1896.) dolazio iz Vele Luke, Blata, Korčule radi vakcinacije (cijepljenja), suzbijanja epidemije itd.

Od 1901. do 1905. godine u službi općinskog liječnika nalazio se Lastovac dr. Antun Šantić-Čihoratić s početnom plaćom od 200 kruna mjesečno.

Godine 1908. za općinskog liječnika dolazi dr. Carel Linharrt te se obavještavaju svi oni koji nisu pripadnici Općine a žive na Lastovu izjasniti se hoće li sami plaćati posjet liječnika, ili će se pridružiti ostalim mještanima na "kondotu".

U razdoblju od 1911. do 1912. godine na Lastovu ponovno nema stalnog liječnika. Na poziv dolazi dr. Ljubić iz Korčule. Budući da nema liječnika, općina traži od bolesničke blagajne kotara da općinare oslobodi plaćanja bolesničke pristojbe. Pred sam Prvi svjetski rat na Lastovu povremeno borave dr. Frano Corsano i dr. Vito Antica a tijekom rata, u sastavu austrijskog garnizona, nalazio se i aps. med. Srećko Zanella.

Lastovo, međutim, nije nikada oskudijevalo babicama-primaljama (*opstetrix probata* iz matičnih knjiga) no ipak su rodilje umirale od sepse (infekcije), a novorođenčadima bi "padali bagavči" zbog tetanusa. Među zadnjim babicama iz naroda bile su Antuna ž. Stjepana Vicelića (Bošica), Marija ž. Frana Cvjetiše, Kata ž. Jakova Žilića-Guze.

Za sve vrijeme talijanske uprave na otoku je djelovala zdravstvena služba. Osoblje ambulante sastojalo se od liječnika i primalje-medicinske sestre. Pomoć i njegu rodiljama pružala je i privatna babica Marija Foretić. Nakon vojnog liječnika dr. Pizzuttija, na dužnosti općinskog liječnika bili su: dr. Ugo de Santis iz Rovinja (1924.–1926.); dr. Attilio Cusma iz Istre (1927.–1932.); dr. Giuseppe Gazzari iz Zadra (1933.–1934.); dr. Niccoló Iovanovich iz Lastova (1934.–1943.). Od 1930. godine na usluzi stanovništvu bio je i privatni liječnik dr. Baro Antica-Macan.

Priručnu je ljekarnu u vlasništvu općine vodio liječnik. Jedno je vrijeme, tijekom rata, privatnu ljekarnu držao i mr. Radmilli čiji je sin Antonio-Mario zaslužan za pretpovijesne nalaze u Račijoj špilji. Iako je mortalitet u ovom, talijanskom periodu relativno nizak (u prosjeku 27,3 umrlih na godinu prema 51,2 poroda godišnje), po kvaliteti je vrlo štetan s obzirom na zahvaćenu populaciju a i sam po sebi je vrlo signifikantan. Gotovo trećina od broja umrlih (684) su djeca. Njih 171 su djeca do dvije godine života, a 34-ero su djeca od dvije do dvanaeste godine starosti.

Iz grafikona o kretanju smrtnosti za navedeno razdoblje dvije godine odskaču od prosjeka: 1920. zbog epidemije gripe (španjole) i 1935. zbog crijevnih zaraza. U 1935. godini, u dva ljetna mjeseca (srpnju i kolovozu), umrlo je 12-ero dojenčadi.

Zdravstvena se zaštita provodila u vrlo nepovoljnim uvjetima. Sama činjenica veće napučenosti Lastova predstavljala je problem za sebe. Naselje bez kanalizacije, bez dostatne pitke vode s mnogo gospodarskih zgrada (štala) bilo je opasan izvor zaraza. Usprkos poduzetim mjerama u samom naselju (dovod zdrave pitke vode, uklanjanje iz naselja domaćih životinja — svinja, zabrana slobodnog kretanja pasa, kokoši, borba protiv muha itd.) nije se uspjelo iskorijeniti staro zlo — pomor dojenčadi i male djece, dijelom i zbog zdravstvene neprosvijećenosti udružene sa siromaštvom.

Kuća Petra Mihanovića na Počivalu (trokatnica na fotografiji desno) u kojoj je bila smještena škola od 1888. do 1933. godine

ŠKOLSTVO

Jasno je da su Lastovci govorili i govore jezikom svojih djedova i pradjedova, jezikom kojim su govorili i prije doseljenja na otok. O lastovskom govoru drugi su pisali, ali čini mi se još uvijek nedovoljno, s obzirom da je taj jezik možda sačuvao i najarhaičniji način izražavanja.

Latinski jezik bio je službeni jezik dubrovačkog upravnog aparata (Velikog vijeća, senata, Malog vijeća), kancelarija, sudstva i škola. Na talijanskom jeziku vodila se korespondencija između vlade (rektora i vijećnika) i podložnih kneževina. Iako su sve isprave lastovske kancelarije (dopisi, ugovori, oporuke i sl.) pisane na talijanskom jeziku, većina otočkog stanovništva taj jezik nije razumjela. Talijanski jezik nisu dobro poznavali ni domaći svećenici dok su vodili poslove kancelarije. Dolaskom kancelara stranaca, iako su odreda bili domaći sinovi, stanje se mijenja jer su mnogo bolje poznavali ovaj jezik.

I dubrovački vlastelin-knez bio je naše gore list te je dobro poznavao i jezik dubrovačkog puka, kolona i kmetova iako je zbog prestiža protokolarno govorio talijanskim jezikom. Domaći su svećenici tijekom školovanja u Dubrovniku imali za učitelje redom Talijane. Iako se nastava održavala na latinskom jeziku, talijanski bi učili i naučili svakodnevnim druženjem u okolini u kojoj su se kretali. Nadalje, talijanski im je jezik bio potreban i zbog komuniciranja s visokim klerom, sa strancima, s trgovcima i zbog stjecanja kulture i osobnog uzdizanja. Slavenskih knjiga takoreći nije ni bilo.

Odlazeći kao stranka u Dubrovnik, Lastovac bi u dubrovačkoj kancelariji nalazio notara Talijana koji nije poznavao njegov jezik, pa bi se između njih interpolirao službeni *examinator* — tumač čija je dužnost bila provjeriti vjerodostojnost svakog spisa napisanoga u kancelariji. U službenim kontaktima na otoku to nije bilo potrebno jer su službena lica znala i hrvatski i talijanski jezik.

Pored svećenika bilo je i otočana koji su vladali talijanskim jezikom, a to su bili prvenstveno oni koji su se vraćali iz Dubrovnika nakon izučenog zanata, služenja kod imućnijih građana, pomorci, trgovci itd. Sve što je lastovski narod privatno i

javno ispoljavao, bilo u govoru, molitvi, ili pjesmi, bilo na zabavama, svadbama, na zboru, odzvanjalo je našim hrvatskim jezikom. Lastovci su štokavci jekavci.

Lastovska je Zajednica vrlo rano uvidjela sve veću važnost pisane riječi i u svakodnevnom životu. Iako velikom broju njezinih članova nije bilo dostupno školovanje (u prvom redu zbog financijskih razloga), a time ni stjecanje kulture, znala je cijeniti vrijednost pismenosti. To je dokazala 1659. godine. Na narodnom zboru bilo je odlučeno da se na otoku osnuje pučka škola, tj. da se pojedinačno podučavanje djece napusti, a umjesto toga da se pronađe plaćeni učitelj koji će predavati elementarnu nastavu svoj onoj djeci koja su voljna tu nastavu i pohađati.[212] Kao "voljnu djecu" treba smatrati one dječake čiji su roditelji bili zainteresirani da im sinovi postanu pismeni, a u tu svrhu bili su spremni, odnosno bili su u mogućnosti da, ovisno o imovnom stanju, odvoje od pola do dva dukata radi plaćanja učitelja. Takvu obvezu preuzele su 43 obitelji, većinom starosjedilačke, pa se može pretpostaviti da je najmanje 60-70 dječaka bilo obuhvaćeno ovom odlukom. Ženskoj djeci, nažalost, to još nije bilo dostupno.

Učitelji su, prema tadašnjem zakonu, morali imati potvrdu od crkvene vlasti da su uzorni u vladanju i ponašanju te u vršenju vjerskih dužnosti. Bez takve potvrde nisu smjeli podučavati djecu ni u javnim školama ni privatno. Učitelji su se, osim toga, morali i obvezati da će djecu, osim u znanostima, podučavati i u "vjerskim tajnama i u kršćanskom milosrđu". Uz takve uvjete svećenici su bili preferencijalno prihvaćeni kao učitelji, pak je tako don Miho Franković (Franchi) postao prvim učiteljem lastovske pučke škole. Nemamo podataka koji bi potkrijepili tvrdnju da je on bio domaći svećenik, iako u ovo vrijeme na Lastovu ima više obitelji zvanih Franković, odnosno Franchi.[213] Godina 1659. može se uzeti kao početak organizirane pučke nastave na Lastovu, ali ne i kao početak opismenjavanja stanovništva, jer je i mnogo ranije bilo privatnih učitelja koji bi djecu podučavali u svojim kućama. To su najčešće bili stariji i kulturniji svećenici koji su djecu, posebno onu koja su se spremala za svećeničko zvanje, kao i djecu svoje rodbine i uglednih mještana, učili čitati, pisati i vladati elementima praktične matematike.

Iako je pučka nastava imala svojih početničkih muka (s obzirom da njezino održavanje nije ovisilo o želji, već o materijalnim i kadrovskim mogućnostima), ona je shvaćena kao zahtjev vremena. Lastovski su seljaci bili svjesni da motika nije više mogla biti jedino sredstvo s kojim se dolazilo do blagostanja i napretka i da se s nepismenima moglo lakše manipulirati. Na tu su odluku gledali kao i na izvanrednu priliku za budućnost svoje djece, iako je mahom bila ogrnuta svećeničkom odorom.

---

212 D. L., zapisnik od 10. studenoga 1659. godine. O tomu vidjeti kod Lucijanovića, *Lastovo*... op. cit., str. 285.

213 Frankovića je bilo pod nazivom Kunčević, katkada i Bonino. Lucija, žena Frana Kunčevića umrla je 1652. Njihov sin Bonino Franchi (1605.-1676.) bio je oženjen Anicom (Ivana) Ventimiglia iz Kalamote (1607.-1677.). Sin Bonina Franchija, Antun, umro je mlad 1684., kći Lucija još ranije 1682., a kći Marija udala se za Antuna Frana Binčolu 1673. Ne izgleda da don Miho pripada ovoj obitelji. I Ambrozije Anuhlić-Štropić bio je nazvan Franković, ali ni u toj obitelji ne susrećemo ime Miho.

Neki spominju da je lastovska pučka škola osnovana 1527. godine i da je po redu osnivanja sedma u Hrvatskoj. Ako je ova tvrdnja temeljena na dokazima, ovo bi bio razlog da se dodatno ponosimo.[214]

Prema raspoloživoj dokumentaciji za 1712. i 1713. godinu pučki učitelj je dubrovački svećenik Nikola Pribisalić s godišnjom plaćom od 80 dukata i osiguranih misa za pola godine koje mu isplaćuje mjesno svećeničko udruženje. Koliko se zadržao na Lastovu ne znamo.[215] Don Nikola je svakako mladi svećenik jer ga u drugoj polovici 18. stoljeća nalazimo u Korčuli gdje je 1770. godine spjevao na latinskom jeziku niz pjesama pod naslovom *Ludi Corcyrenses* (*Korčulanske igre*).[216]

Godine 1716. učitelj je Pero Svegovini, svjetovnjak s godišnjom plaćom od 100 dukata, ali s relativno malim brojem polaznika: 32 učenika.[217]

U godinama od 1733. do 1735., pučki je učitelj Ivan Čingrija, svjetovnjak iz Dubrovnika koji će preuzeti i vođenje kancelarije. Prema navodima Lucijanovića, dotadašnji kancelar Franjo Vojknić, na čiju su adresu bile uglavnom i usmjerene primjedbe providura Marina Sorkočevića i Rafa Gučetića zbog neurednosti u vođenju kancelarije, pretukao je u noći 26. prosinca 1735. učitelja Ivana Čingriju, nakon čega je bio otpušten, a Čingrija imenovan voditeljem kancelarije (4. lipnja 1736.).[218] Bit će da se radilo o Vojknićevoj osveti jer se učitelj htio domoći položaja kancelara čija su primanja bila veća. Taj Vojknić izgleda da je bio vruće krvi, a k tome i vrlo nesavjestan i podmitljiv službenik.

Redovito su prinadležnosti svećenika koji su se bavili školskom nastavom teretile proračun kakva beneficija i to posebno onog Nuncijate što ga je osnovao svećenik Gjanko Maričević s ciljem da se, uz ostalo, pomogne i siromašnim učenicima voljnim da steknu osnovno obrazovanje. Tako je navedeni beneficij u godini 1800./1801. isplatio pučkom učitelju (*per. sig. maestri dei scolari*) 137,30 dukata. Isti beneficij Nuncijate 1808. godine doznačuje učitelju don Nikoli Paviću iz Dubrovnika 4 dukata, a od 1810. do 1812., povrh 29,30 pjastri, ustupa mu sve povrće skupljeno u tim godinama na posjedima beneficija te jedan barel vina kojeg mu daje u 1811./1812. godini.[219] Dubrovčanin don Nikola Pavić bio je u službi pučkog učitelja za sve vrijeme francuske uprave pa i dalje — do dolaska Austrije 1816. godine.

---

214 O ovoj tvrdnji nisam našao nikakvu potvrdu u dokumentima koji su mi bili dostupni.

215 D. L., zapisnik od 17. svibnja 1712.

216 M. Gjivoje, *Otok Korčula*... op. cit., str. 273.

217 M. Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 285.

218 Ibidem str. 283. Vojknića su optuživali, uz ostalo, da je registrirao i proglašavao valjanim vrlo sumljive oporuke i da je krivotvorio potpis kneza, svakako ne bez naknade. Tako je primjerice Kata, udova Stjepana Pavlovića i sestra don Marina Dražinića, tražila da se dum Marinov testament proglasi bezvrijednim, jer se navodno ustanovilo da ga knez Gian-Paolo Gučetić (Gozze) 1730. godine nije htio potpisti, već da ga je Franjo Vojknić proglasio valjanim nakon što je falsificirao knežev potpis.

219 Župni ured Lastovo, Knjiga prihoda i rashoda legata Nuncijate. Od 1800. do 1803. godine prosječni isplaćeni honorar školskom učitelju iznosio je 130 dukata godišnje.

S obzirom na nastojanje francuske uprave u Dalmaciji da uvede javnu nastavu u školama, vjerojatno je da je osnovno obrazovanje bilo obvezatno za dječake do 14 godina starosti. Sav višak prihoda nad rashodima beneficija Nuncijate daje se za uzdržavanje učitelja.

Osnovno školstvo za vrijeme austrougarske vladavine[220] 1816.-1918.

1816.-1870.

Konačnim priključenjem Dalmacije Austriji, osnovna je nastava bila uređena posebnim pravilnikom iz 1823. prema kojem je u svakoj župi trebala biti uređena jedna muška i jedna ženska pučka škola; nju su bili obvezni pohađati svi dječaci i djevojčice od 6 do navršenih 12 godina života. Uz ovu školu trebala je djelovati i svetačko-nedjeljna škola ili ponavljaonica (*scuola di ripetizione o festivo-domenicale*) obvezna za djecu od 12 do 15 godina života. Osim ovih nižih pučkih škola, koje su imale zadatak opismenjavati pučanstvo, trebale su u većim centrima postojati i više pučke škole ili četverorazredne gimnazije radi obrazovanja učitelja nižih pučkih škola. Svršeni đaci četverorazredne gimnazije mogli su u Zadru, nakon šestomjesečnog usavršavanja, steći status učitelja viših pučkih škola.

Prema pravilniku iz 1823., nadzor nad školama vršile su civilne vlasti; reorganizacijom dalmatinskih biskupija nadzor su trebali preuzeti biskupski ordinarijati. Godine 1827. u Zadru je bila formirana školska komisija sa zadarskim nadbiskupom na čelu. U Dalmaciji su 1829. godine djelovale 33 škole: 7 viših muških škola (četverorazredne u Splitu, Dubrovniku, Kotoru; trorazredne u Makarskoj, Šibeniku, Hvaru, Trogiru), 22 niže pučke škole. Godine 1830. u Korčuli i u Blatu osnovana je dvorazredna muška niža pučka škola.

Godine 1832. mjesna vlast (Antun Ostojić, sindaco i Marin (Marina) Fantela-Borovinić, župnik) nastojala je da se i na Lastovu, koje se po broju stanovnika na području korčulanskog kotara nalazilo na trećem mjestu, otvori pučka škola. Za tu je svrhu fabričerija (crkvena uprava) bila namijenila i 5% kamatni iznos na 550 fiorina deponiranih u dubrovačkoj banci koji je iznosio 27,50 fiorina godišnje. Škola se, međutim, zbog određenih poteškoća (financijskih, prostornih) nije te godine otvorila, pak je trebalo pričekati 1838. godinu. Odgoda je nastala vjerojatno i zbog smrti starog župnika Fantele (83 godine) prosinca 1833., te izbora novog župnika, njegova nećaka Marina (Ivana) Fantele, 1835. godine.

220 Za prikaz osnovnog školstva na Lastovu u ovom periodu korišten je arhiv osmogodišnje škole u Lastovu. Najveći broj podataka odnosi se na tu arhivsku građu, ovisno o školskoj godini koja se u tekstu razmatra.

Prema važećem austrijskom školskom zakonu, župnikova je dužnost bila i da bude ravnatelj pučke škole i da u njoj bude vjeroučitelj bez ikakve novčane naknade. Najveća je briga bila pronaći izvore financiranja buduće škole. Na razini općine dobiveno je odobrenje od dubrovačkog ordinarijata da legat Nuncijate bude oslobođen fundacionalnih obveza a prihodi konvertirani u dotaciju za školu, kao što se to i ranije prakticiralo. Višak prihoda ovog legata u obračunskom razdoblju od 1833. do 1837. iznosio je 128,05 fiorina. Određena dobit bila je ostala i u poslovanju Fondika (koji je prestao radom 1815.) pa su i ti prihodi uzeti za pokriće troškova buduće škole, a također se pristupilo sakupljanju dobrovoljnih priloga. Onaj kamatni iznos od 5% koji je bio odobren od crkvenog odbora 1832. godine, nije bio doznačen školi 1838. godine jer poslovanje fabričerije te godine nije bilo pozitivno zbog pada cijene vinu (što nije bio slučaj u 1832. kada je taj iznos odobren i kada se vino dobro prodavalo, a poslovanje bilo u aktivi).[221]

Godine 1838. općina je na neki način ipak bila osigurala sumu od 400 fiorina potrebnih za otvaranje škole. Za učitelja je početkom 1838. godine iz Dubrovnika (Doli?) došao Antun (Nikole) Đivanović koji se iste godine oženio na Lastovu Marijom Zachinelli iz Cavtata.

Ravnatelj škole, župnik Marin Fantela, obavijestio je 17. ožujka 1838. biskupski školski inspektorat u Dubrovniku o početku nastave dopisom sljedećeg sadržaja:

Potpisani je počašćen izvjestiti prečasni Inspektorat da je, na temelju od Naslova izdatog dekreta br. 19 od 15 siječnja tekuće godine navedenog u dekretu izdatog gosp. Đivanoviću od školske uprave Korčule pod br. 42 od 19 siječnja tekuće godine, počela raditi u ovoj općini pučka škola nakon njezinog otvaranja dana 12 tekućeg mjeseca uz veliko zadovoljstvo roditelja, od kojih su mnogi, čuvši da pojedini njihovi sinovi ne mogu prisustvovati nastavi zbog prešlih godina, postali nezadovoljni i htjeli bi povući novčani doprinos kojeg su priložili za plaću učitelja.

Potpisani zato smatra oportunim obratiti se za savjet tom Inspektoratu kako ima postupati u takvim slučajevima dostavljajući ujedno i popis djece koja, obzirom na godine, dolaze u obzir za pohađanje školske nastave.[222]

221 Izvještaj blagajnika fabričerije Frana Frnjisija korčulanskoj preturi 1843.

222 *Inclito Imp. Ispettorato delle scuole Elementari della Diocesi di Ragusa*
Io scrivente si onora di portare a notizia di Esso Inclito Ispettorato che dietro l'assegnato suo decreto N 19 del 15 gennaio p.p. contenuto nel decreto della direzione scolastica di Curzola rilasciato al sig. Đivanovich in data 19 gennaio p. p. N 42, venne attivata la Scuola Elementare Min. in questo Comune, essendone seguita l'apertura col giorno 12 andante con grande soddisfazione dei Padri dei fanciulli, se non che molti di questi che contribuirono delle oblazioni pell'onorario del Maestro malvolentieri udendo che qualcheduno dei loro figli non venne accettato alla scuola perché sorpassata l'etá normale, si lagnano e vorrebbero ritrarre l'esibita offerta a tal scopo.
Per il che lo scrivente trova di ricorrere ai saggi consigli di Esso Ispettorato e d'invocare gli opportuni provvedimenti in proposito per sua norma riservando cel presente rispettoso rapporto di produrre la specifica dei fanciulli che per etá sarebbero atti a frequentare la scuola.
Dalla direzione scolastica
Lagosta il 17 marzo 1838
M. Fantella parroco
direttore

Otvaranje jednorazredne niže muške pučke škole uslijedilo je, dakle, 12. ožujka 1838. godine (na početku drugog semestra školske godine 1837./1838.) s nastavom u jednoj prostoriji kuće koja je "poprilično udaljena od župne crkve i koja nosi kućni broj 40" i u kojoj je na katu, pored sale, učiteljev stan, a za koju općinska administracija plaća 30 fiorina godišnjeg najma. Broj obveznih polaznika iznosio je 42 dječaka u dobi od 6 do 12 godina.

Prema pričanju starijih Lastovaca, školska se nastava održavala u kući vlasnika Marina Kvestića (današnja kuća Antičevića u Grmici) što vjerojatno nije točno. Kuća Kućarić je nosila broj 37, a kuća Glumca Jurovića broj 41. Kućni broj 40 nosila je zasigurno zgrada "u palac" koja je tada pripadala Bartulu Antici, ocu župnika don Bartula Mezzomonda, i koju je unuka Anica donijela u dotu Nikoli (Ivana) Fanteli 1877., a koja danas pripada Fanteli Boroviniću.

Nastavni jezik u novootvorenoj školi je dvojezičan (talijansko-ilirski) za razliku od vjeronauka koji se predaje na materinjem ilirskom-hrvatskom jeziku. Vjeroučitelj je don Niko (Marina) Fantela, pomoćnik i župnikov nećak.

Prije samog početka rada škole dubrovački Inspektorat opominje ravnatelja kako nije dopušteno služiti se nikakvim nastavnim knjigama koje ne nose odobrenje i potpis službenika školske pokrajinske komisije. Dubrovački ordinarijat je već u travnju požurio obavijestiti školu o načinu završetka školske godine kako bi ovaj poprimio svečano obilježje pozivom lokalne vlasti i drugih odličnika da prisustvuju misi tijekom koje bi se pjevao *Te Deum* (Tebe Boga hvalimo) te završnom danu u školi kada su djeca trebala saslušati govor ravnatelja i dobiti ocjene, nakon čega je najboljim učenicima trebalo podijeliti priznanja u obliku poklona.

Dana 18. kolovoza 1838. godine, u nazočnosti općinske uprave (sindaka Krista Lucijanovića, prvog i drugog asesura) i drugih odličnika, održan je javni semestralni ispit. Školska je godina završila 20. kolovoza s misom i *Te Deum*, đačkim pjevanjem *Carevke*, slušanjem ravnateljeva govora, čitanjem ocjena i podjelom nagrada. Djeca su zatim puštena na "velike praznike" do početka listopada. Ravnatelj odobrava učitelju odlazak iz mjesta dok traju praznici, dostavlja Inspektoratu, radi ocjene, učeničke zadaće iz krasopisa i podnosi mu izvješće. U izvješću napominje da je škola imala samo jednog učitelja zbog toga što broj učenika nije prelazio predviđenu kvotu za asistenta, da se nastava, zahvaljujući nastavniku komu nije bio upućen ni jedan ukor (jer nije bilo ni povoda), odvijala uspješno itd. Inspektorat je pak sa svoje strane izvijestio pokrajinsku vlast o postignutom uspjehu učenika na II. semestralnom ispitu i obavijestio školu o povoljnoj vladinoj ocjeni za prikazani uspjeh što je ujedno i priznanje samoj upravi za njezin rad.

U školskoj 1837./1838. godini, na području dubrovačke biskupije bilo je 9 aktivnih nižih pučkih muških škola: u Gružu, Slanom, Stonu, Janjini, Pijavičini, Trpnju, Korčuli, Blatu i Lastovu. Jednorazredna škola je bila podijeljena u dvije sekcije: nižu i višu (*sezione inferiore e superiore*). Iz niže sekcije prelazilo se u višu ako se u prvom polugodištu postigao odličan uspjeh (I. klasu). Učenici koji ne bi polučili uspjeh u I. klasi bili bi vraćeni u nižu sekciju razreda.

Školski su propisi nalagali učitelju da vodi dnevnu evidenciju o nazočnima na nastavi. Svakog mjeseca bio je dužan dostavljati ravnatelju broj dnevnih izostanaka kao i broj djece koja nisu dolazila u školu, a bila su uvrštena u popis što ga je učitelj dobivao početkom svake školske godine od općinske uprave. Nakon I. i II. semestra bio je dužan i poimenično naznačiti učenike koji su izostajali s nastave, a ravnatelj je taj spisak trebao proslijediti općini. Ako bi općinska administracija ocijenila da je razlog izostanaka neopravdan, morala je novčano kažnjavati roditelje ovih učenika, a u slučaju da se novčana kazna ne bi mogla redovito utjerati, roditelji su je morali odraditi "na fazioni". Liste izostanaka i sve poduzete mjere općina je trebala proslijediti školskom Inspektoratu.

U rujnu 1838. godine raspisan je natječaj za "efektivnog" učitelja u lastovskoj školi. Biskupskim je dekretom na tu dužnost bio postavljen dotadašnji honorarni učitelj Antun (Nikole) Đivanović s plaćom od 130 fiorina godišnje na teret općinskog budžeta. Ostao je u lastovskoj školi do kolovoza 1843. godine, tj. do kraja školske godine 1842./1843.

Za cijelo vrijeme austrijske vladavine školska je vlast neprestano inzistirala da se početak i završetak školske godine obilježi javnim manifestacijama kako bi se u očima puka sačuvao ugled opće nastave. Tako je i nova školska godina 1838./1839. započela svečanom misom u župnoj crkvi uz nazočnost općinskih i drugih funkcionara i roditelja učenika, a nakon nastupnog govora ravnatelja održan je i prvi sat nastave 4. listopada 1838. Od 72 dječaka koji su bili obvezni pohađati nastavu, 54 su upisali redovitu školu, ni jedan nedjeljno-svetačku.

Na kraju I. polugodišta učitelj je izvijestio ravnatelja da izvjestan broj upisanih učenika nije prisustvovao nastavi, dok mnogi od redovitih đaka višekratno izostaju i po nekoliko dana u mjesecu. Također upozorava da učenicima nedostaju školske knjige i da učionica nema ni školske ploče. Sa svoje strane ravnatelj obavještava Inspektorat da usprkos prijava općinska administracija nije poduzela ništa protiv roditelja čija djeca ne pohađaju nastavu, dok inspektor (Rešetar) u odgovoru u pogledu školskih udžbenika piše da je njih najlakše dobiti u Korčuli putem "trageta". Ali, ako bi se koji Lastovac srećom došetao do Dubrovnika sa specifikacijom potrebnih udžbenika, ne bi ga se pustilo samog do knjižare Montecchini!

U izvještaju Inspektoratu, kojeg zajednički šalju ravnatelj i učitelj krajem svibnja 1839., navodi se kako općinska administracija ne osjeća nužnost nabavke školske ploče i da su sve usmene i pismene molbe ostale bez učinka i da nema sluha za zahtjeve školske uprave da joj se dodijeli kućica koja postoji u dvorištu školske zgrade radi zadržavanja pod ključem onih učenika na koje nisu popravno djelovale ni javne opomene ni tjelesne kazne. Navodi se kako je nebriga općinske vlasti za nabavku najnužnijih školskih potrepština i za učvršćenje školske discipline žalostan udarac želji nastavnog osoblja da unaprijedi javnu nastavu i učenički odgoj što vodi malodušnosti, pa se u izvještaju moli Inspektorat da svojim autoritetom poradi kod općinske administracije i da je podsjeti na preuzete obveze prema školi.

U arhivi osmogodišnje škole Lastovo, iz koje su crpljeni skoro svi podaci o lastovskom školstvu za vrijeme austrijske vlasti, nema sačuvane građe za razdoblje od 1839./40. do 1844./45. U kakvim se uvjetima održavala nastava nije mi u putpunosti poznato.

Na traženje novoformiranog kotarskog školskog Inspektorata Korčule, učitelj don Ivan Depolo dostavio je izvještaj 22. kolovoza 1846. godine o broju učenika i njihovoj opremljenosti školskim udžbenicima u školskim godinama od 1840./41. do 1844./45. Prema tom izvještaju (učitelj navodi da je načinjen na temelju mogućeg saznanja i logičkog zaključivanja, dakle nije imao na raspolaganju pisanih izvora), doznajemo da je lastovska škola 1840. godine postala dvorazredna i da je cijelo to vrijeme bila aktivna.

Broj učenika koji su pohađali nastavu

Školska godina	I. razred (niža i viša sekcija)	II. razred
1840./41.	29	16
1841./42.	53	12
1842./43.	26	11
1843./44.	31	8
1844./45.	31	8

Dok je učitelj Đivanović vodio školu za pretpostaviti je da je nastava u njoj bila kontinuirana, iako opterećena svim nedaćama onog vremena — od vrlo slabog odziva učenika do materijalne bijede. Razlog odlaska učitelja Đivanovića 1843. godine bio je u najvećoj mjeri motiviran financijskim poteškoćama koje je općina imala u isplati njegovih prinadležnosti. To dokazuje i upit korčulanske preture crkvenom odboru iste godine da se pojasne razlozi neispunjene odluke fabričerije iz 1832. godine o prenosu kamatne stope (5%) na 550 fiorina u korist općinske kase, a za potrebe škole, kao i zahtjev da se nastali dug u razdoblju od 1832. do 1843. godine u iznosu od 330 fiorina bez odlaganja doznači općini. (Naveli smo i odgovor blagajnika Frane Frnjisa koji pravda postupak fabričerije smanjenim doprinosom zbog pada cijene vinu.) Kako bi došla do prihoda, Općina stavlja na licitaciju šumu od Dragovode u Veljem lagu do Mikulićeve vlake u Malom lagu uz početnu cijenu od 1500 fiorina (16. V. 1843.).

Nastavu u školskim godinama 1843./44. i 1844./45. vodili su vjerojatno župnikovi pomoćnici koji se, nezadovoljni financijskim primanjima i župnikovim postupkom, nisu dugo zadržavali na otoku. U skladu s tim i škola je morala osjećati posljedice ovih previranja.

Krajem 1844. godine, za pomoćnika i učitelja došao je don Ivan Depolo iz Korčule koji je zasigurno preuzeo školu u drugom semestru školske godine1844./45. Kao pomoćniku pripadala mu je plaća od 80 fiorina iz bogoslužnog fonda i 20 od

župnikova beneficija (koji mu nisu isplaćivani); primao je i određeni honorar od fabričerije zbog vođenja administrativnih poslova a vjerojatno i prihod od kakva beneficija odnosno legata.

Školska godina 1845./46. započela je radom 5. XI. nakon uobičajenih ceremonijala. Od 84 dječaka obveznika za pohađanje osnovne nastave (uzrasta od 6 do 12 godina) samo se 42 upisuju u školu (83 djevojčice ostaju izvan nastave). Prema izvještaju ravnatelja biskupskom Inspektoratu, škola početkom godine raspolaže sljedećim inventarom:

— 7 klupa za sjedenje dugih 8 stopa na kojima se može i pisati
— 1 crna ploča s naslonom
— 1 stol na uzdignutom podiju u kojem se pohranjuju dopisi budući da nedostaje ormar, ali bez sjedalice za učitelja
— 1 oglasna ploča
— 1 vješalica.

Početkom 1846. godine formiran je kotarski školski Inspektorat u Korčuli kojemu su podvrgnute školske uprave kotarskog područja. Za školskog kotarskog inspektora, biskupskim dekretom postavljen je korčulanski župnik-dekan Boschi. Inspektorat je bio u neku ruku samo posrednik između školskih uprava i biskupskog inspektorata.

Među ostalim dopisima važna je okružnica upućena školskim upravama Korčule, Blata i Lastova u kojoj je precizirano da je đacima, kojima je poznat samo ilirsko-dalmatinski jezik, učitelj dužan nastavu održavati na tom jeziku; budući da je nastava temeljena na talijanskom tekstu, učitelj koji se natječe za takvu školu mora poznavati oba jezika. Na upit da li se u područnim školama podučavaju djeca samo u jednom (ilirskom), ili u oba jezika, učitelj Depolo u odgovoru navodi da se školska nastava održava na talijanskom i ilirskom jeziku, da je takvu praksu zatekao i da je dalje provodi.

Inspektorat prosljeđuje i razne preporuke među kojima i o organizaciji praktičnih tečajeva na kojima bi se učenici upoznavali s načinom gnojenja raznih poljoprivrednih kultura, uzgoja voćnih stabala, cijepljenja i sl., uz mogućnost da i učitelji budu nagrađeni.

Na traženje biskupskog Inspektorata da mu se dostavi popis siromašne djece radi dodjele knjiga, dostavljaju se imena 28 učenika niže sekcije I. razreda koji zbog siromaštva roditelja nisu u stanju nabaviti neophodan abecedar odnosno silabar. U popratnom pismu učitelj Depolo s dužnim respektom primjećuje da je sretna okolnost što su u školu upisana samo 42 učenika, jer veći broj ne bi mogao ni stati u školsku prostoriju u što se uvjerio i provincijski poglavar Barone prilikom posjeta u rujnu 1845. godine. Među školskom djecom koja pohađaju nastavu 28 je vrlo siromašnih, dok su ostala siromašna djeca izvan škole. Međutim, kad bi se i ovima potonjima dali potrebni udžbenici a školskog prostora bilo dovoljno, ni tad se oni ne bi odazvali jer nemaju što obući, a mjesni beneficij nema financijskih mogućnosti da im pomogne.

(6. srpnja 1846. iz zadarske knjižare Fratelli Battara dostavljena su školi 28 abecedara).

Iz izvještaja na kraju I. polugodišta (travanj) školske godine 1845./46. donosim broj učenika dvorazredne muške škole, njihovu dob, uspjeh, te školske udžbenike i gradivo školske nastave.

I. razred — niža sekcija

Od	6 godina	3
	7 godina	10
	8 godina	11
	9 godina	5
	10 godina	1
	11 godina	3

Ukupno 33 učenika

Udžbenici: Abecedar (Silabar) — početnica, čitanka.

Gradivo: vjeronauk, abeceda, čitanje, pisanje, krasopis, računanje (azbuka).

Od 33 učenika 7 imaju nedovoljan uspjeh (III. klasu) jer nisu imali knjige; 5 imaju dovoljan uspjeh (II. klasu) zbog izostanaka; 3 nisu ocijenjena jer su izostajala od 1 do 2 mjeseca; 18 su prošli I. klasu i mogu preći u višu sekciju razreda. Osmorica koji imaju I. klasu djeca su posjednika ili stranaca: Ivan (Luke) Fantela, Stjepan (Krista) Lucijanović, Vicko (Paska) Pasquali (djeca posjednika); Rafael (Antuna) Ortika (sin vlasnika), Antun (Antuna) Calogera, Petar (Pavla) Đivanović, Frano (Jura) Ivančević (djeca stranaca-obrtnika), Ferdinando (Nikole) De Sorgo (sin stranca-službenika).

I. razred — viša sekcija

Od	8 godina	2
	10 godina	1
	11 godina	2

Ukupno 5 učenika

Udžbenici: Katehizam, Gramatika, Matematika, Čitanka, Novelette.

Gradivo: vjeronauk, gramatika, čitanje, pismeni sastav, računanje.

Četvorica imaju odličan uspjeh: Ivan (Ivana) Glumac — 8 godina; Juro (Antuna) Jurica — 11 godina (sin težaka); Luka (Luke) Antica — 10 godina (sin posjednika); Jakov (Ivana) Hrdalo — 8 godina (sin službenika). Jedan ima dovoljan uspjeh: Ivan (Nikole) Sangaleti — 11 godina (sin posjednika).

II. razred

Od	12 godina	2
	13 godina	2

Udžbenici: Katehizam, Evanđelje, Čitanka, Gramatika, Matematika, Osnove izgovora, Sastavljanje, *Trattenimenti di lettura*.

Gradivo: vjeronauk, gramatika, pisanje po diktatu, čitanje, računanje.

Trojica imaju odličan uspjeh: Bartul (Antuna) Antičević — 12 godina, pohvaljen (sin posjednika); Frano (Lovre) Šešan — 13 godina, pohvaljen, Ivan (Marina) Sangaleti — 12 godina (sinovi težaka). Jedan ima dovoljan uspjeh: Ivan (Marina) Rešić — 13 godina (sin težaka).

Iz završnog izvještaja na kraju školske godine 1845./46. doznajemo da se 9. rujna 1846. održao drugi semestralni ispit (prisutni sindako Antičević, asesuri Marin Kvestić i Antun Ostojić, tajnik Ivan Hrdalo, Bartul (Bartula) Antica klerik I. godine teologije, Bartul (Luke) Hropić gimnazijalac u Dubrovniku, roditelji učenika), da je završetak uslijedio 20. rujna; da su učenici svake nedelje prisustvovali misi i obavili vjerske dužnosti; da je učitelj bio ujedno i vjeroučiteljem i da je školu posjetio biskupski inspektor Natale Rešetar.

U izvještaju se posebno napominje da se nadaju da će biti pronađen veći školski prostor, za što su obećali podršku i poglavar Barone i inspektor Rešetar, ali ni za sljedeću školsku godinu ne bi trebalo očekivati neko vidno poboljšanje u djelovanju škole. Ako se ovome još i doda da su školi poklonjena četiri abecedara za nižu sekciju (pored stalnog traženja školske vlasti popisa siromašnih učenika), da općinska administracija nije kažnjavala, a niti je namjeravala kažnjavati siromašne roditelje koji nisu imali sredstava za nabavku školskih knjiga ili odgovarajućeg odijela svojoj djeci (zbog čega nisu željela ići u školu), da troje pohvaljenih učenika nisu mogli dobiti nagradu jer općinska uprava nije bila ovlaštena da utroši ijednu paru u tu svrhu, da nedjeljno-svetačku školu (dva sata iza male mise) ne pohađa nijedan od sedam upisanih, da je zainteresiranost za opismenjavanje pretežno kod materijalno opskrbljenih obitelji (koje su u znatnoj manjini) te da ženska djeca nisu obuhvaćena osnovnim obrazovanjem jer nedostaju materijalna sredstva (1846. godine u Korčuli je osnovana ženska pučka škola), onda treba zaključiti da je briga državne vlasti sa stajališta materijalno-financijskih intervencija za bolje uvjete rada škole bila neosjetna, a opismenjavanje pučanstva u 1846. godini bilo još uvijek u začetku.

I u školskoj godini 1846./47. nastavu je održavao don Ivan Depolo. Krajem školske godine u listopadu 1847. prešao je na drugu dužnost.

Lastovska školska arhiva ponovno "šuti" za razdoblje školskih godina od 1846./47. do 1869./70. U nedostatku školskih pismenih izvora, donosim "rezime" izvještaja što ga je župni administrator don Baro (Bartula) Antica, preko dekanata Korčule, uputio biskupskom ordinarijatu 25. veljače 1857. godine:

Osnovno su obrazovanje do sada vršili pomoćnici župnika, ali ove godine (šk. god. 1856./57.) ono je obustavljeno zbog toga što nema pomoćnika; ponajviše zbog poteškoća da se pronađe 200 fiorina i besplatan stan, a ona se dijelom izvlačila od prihoda obradivih terena legata Gjanka Marićevića s kojim administrira fabričerija (oko 30 fiorina godišnje), a ostatak je namirivala općina.

Prateći dolazak i odlazak župnikovih pomoćnika, a na temelju i drugih izvora, lastovsku školu su, prema izvještaju don Bara Antice, vodili:

1847./48. don Antun Ramadan, kancelarov brat, pomoćnik župnika
1848./49. don Antun Ramadan, kancelarov brat, pomoćnik župnika
1848./50. don Baro (Bartula) Antica Binčola koji je kao tek svršeni svećenik u listopadu 1849. godine zamijenio Antuna Ramadana
1850./51. don Baro Antica u I. semestru; u II. semestru učitelj Vincenzo Brognara, svjetovnjak, koji prima od općine mjesečni honorar od 10, 10 fiorina
1851./52. Vicko Brognara od 27. XII. 1851., dozvolom biskupskog ordinarijata
1852./53. don Stjepan Crinellia, pomoćnik; naslijedio ga je početkom 1853. don Miho Lucić, pomoćnik
1853./54. don Miho Lucić
1854./55. don Baldassare Zumeglian, pomoćnik
1855./56. don Bartul Broili, pomoćnik (broj polaznika u školskoj godini: 30).

Ni Lucić ni Zumeglian nisu primali nadoknadu za stan (stanovali su privatno; Zumeglian je čak vodio dugotrajni sudski spor s općinom da bi mu refundirala troškove stanovanja). Godine 1855., Marija Sangaleti, žena Krista Lucijanovića bila je obećala da će I. kat svoje kuće (kuća Melka usred sela) unajmiti pomoćniku za 30 fiorina godišnjeg najma. Sljedeće godine vlasnica je odustala, ali se ugovorom obvezala (7. veljače) I. kat zgrade dati školi na korištenje, a II. kat i prizemlje učitelju (pomoćniku), s time da najam od 60 fiorina godišnje (30 po semestru) bude zagarantiran od fabričerije do kraja školske 1862./63. godine.

Don Bartul Broili premješten je 20. rujna 1856. u Stravču, a lastovska župa, zbog financijskih poteškoća i nedostataka svećeničkog kadra, nije dobila pomoćnika, što znači ni učitelja.

Don Baro Antica u citiranom izvještaju navodi još da je općinska administracija, nemajući mjesnih prihoda kako bi osigurala fond od 200 fiorina za plaću učitelja, pronašla zajedničko rješenje s fabričerijom koja je pored 30 fiorina što ih je dosada davala ponudila još 45 fiorina za šest sljedećih godina tako da će ubrzo biti raspisan i natječaj za mjesnog učitelja. U tijeku te školske godine, kada nema javne nastave, radi jedna privatna škola koju pohađa 12 učenika i koju vodi administrator (don Baro). On bi bio voljan voditi i pomoćnu školu ukoliko se u mjestu ne nađe učitelj. Navodi kako je općina, pomoću fabričerije, uz veliku žrtvu osigurala učiteljevu plaću, ali da je do sada mjesto imalo vrlo malo koristi od škole. Ne održava se nedjeljna nastava za ponavljače jer i radnim danom ima poteškoća s redovitim pohađanjem. Muške djece obvezne za pohađanje školske nastave ima 56, ženske djece 64, ali ženske škole nema. Nju bi bilo i beskorisno otvoriti jer žensku djecu šalju čuvati ovce čim navrše osam godina. Zaključuje da stanovništvo ovog mjesta kao da je mentalno ograničeno, hoće živjeti po starome, slijediti očeve stope, ne pokazujući ni

najmanju želju za naobrazbom. Vrlo mali broj župljana mari za školu i zbog nemarnosti roditelja, škola u mjestu gotovo je nepotrebna.

Izgleda da se na natječaj za učitelja, ako je uopće i bio raspisan, nitko nije javio te kao honorarca od lipnja do listopada 1858. nalazimo učitelja Nikolu Hrdala, koji iz Janjine — nekoliko godina poslije, traži od općine da mu se isplate prinadležnosti za obavljeni rad.

Tijekom školske godine 1858./59. učitelj je Luka Brandini, svjetovnjak, koji stanuje s majkom na I. katu zgrade Sangaleti gdje je i školska učionica. Nasljeđuje ga 1859./60. učitelj don Domenico Anicini, mladomisnik i pomoćnik župnika. On koristi legate Nuncijate, Sv. Josipa i Sv. Marije na Grži.

Godine 1858. dalmatinsko Namjesništvo dostavilo je nadležnim biskupskim ordinarijatima ministarsku naredbu u kojoj je bilo određeno da u seoskim osnovnim školama s jednojezičnim stanovništvom nastavu treba započeti materinskim jezikom djece, a uvođenje "drugog zemaljskog jezika" provesti u školama onih mjesta u kojima bi se pokazala potreba za učenjem takva jezika.

U želji da sazna koliko je ilirski jezik zastupljen u osnovnim školama, Namjesništvo se 1864. obratilo svim dalmatinskim biskupijama da o tome pošalju svoje izvještaje. Dubrovački ordinarijat je odgovorio kako je školskim inspektorima svoga područja izdao još 15. listopada 1860. naredbu da u osnovnim školama nastavni jezik bude materinski jezik učenika, da nije nadzirao provedbu te naredbe, ali da pretpostavlja kako je u svim nižim početnim školama nastavni jezik ilirski. Iako nemamo pobližih podataka u kakvim se uvjetima održavala osnovna nastava na Lastovu u ovoj dekadi (1860. do 1870.), sasvim je sigurno da je hrvatski jezik bio dominantan a kod vjeronauka isključiv, iako je u nastavi zastupana dvojezičnost.

Godine 1869. (8. veljače) donesen je zakon o pučkim školama u Dalmaciji. Prema ovom zakonu, u Zadru je trebalo formirati Pokrajinsko školsko vijeće (*Consiglio scolastico provinciale*) a u sjedištima kotara i općina, kotarsko, odnosno, općinsko školsko vijeće (*Consiglio scolastico distrettuale — Consiglio scolastico comunale*). Školsko vijeće je ustvari prijašnja školska direkcija (u nadležnosti župnika), a bilo je dužno kotarskom vijeću dostavljati propisane izvještaje, voditi brigu i nadzor nad školom. Voditelji nastave bili su dužni surađivati sa školskim vijećima po svim pitanjima koja su se ticala škole.

U travnju 1870. godine, potestat Nikola Maričević obavijestio je školsku upravu da je car potvrdio zakon o pučkim školama u Dalmaciji te će se odredbe zakona početi primjenjivati u školskoj godini 1870./1871.

Iako je Marko (Marina) Batistić iz Blata na Korčuli imao određene kontakte s Lastovom još od 1860. godine (preko njega fabričerija naručuje tamjan za potrebe crkve), tek sam u 1863. našao da je naznačen kao učitelj. Te je godine došao za pomoćnika župnika don Baro (Antuna) Antičević. Učitelj Marko Batistić (1867. na Lastovu se i oženio Anom, kćerkom Pavla Đivanovića, doseljenika iz Doli), u suradnji s ravnateljem-župnikom Anticom i vjeroučiteljem Antičevićem, od 1863. do 1870. godine (pa i dalje) vodi lastovsku školu boreći se s tipičnim problemima osnovnog

školstva: roditeljskim nemarom u slanju djece u školu, slabom opremljenošću školskog prostora, neredovitim i malim osobnim dohotkom, manjkom školskih udžbenika posebno "ilirskih" itd. Kontakti između hrvatskih općina Blata i Lastova bili su vrlo razvijeni pa je bilo i najprirodnije da je Lastovo potražilo učitelja u susjednoj općini.

1870.-1918.

Osnovno obrazovanje lastovske mladeži bilo je više nego nezadovoljavajuće. Boljka slabog odaziva i neredovitog pohađanja nastave, nedostatak odgovarajućeg školskog prostora, siromaštvo općine, bijedan ekonomski status učitelja, a valjda i nedovoljna svijest većine stanovnika o potrebi obrazovanja djece, bili su osnovni faktori slaboga i sporog razvitka dosadašnjeg pučkog opismenjavanja na Lastovu. Za postizanje bržeg razvitka, entuzijazam pojedinaca nije bio dovoljan jer nije postojala efikasna pomoć države. Istina, problemi osnovnog obrazovanja nisu bili samo lastovski, oni su bili svojstveni svim malim seoskim zajednicama. Ipak se stječe dojam da se koješta propustilo i da je bilo moguće više napraviti i više postići.

Razvoj pučke nastave u novim uvjetima moći će se ocijeniti prema podacima iz mjesne školske arhive. Usput će biti zabilježeni i određeni podaci od interesa za ovu kroniku.

Školska godina 1870./71.

Prije početka školske godine, a u skladu sa zakonom od 2. veljače 1869., djelovala su sljedeća školska vijeća: pokrajinsko u Zadru, kotarsko u Korčuli i mjesno u Lastovu.

Na čelu novoformiranog mjesnog školskog vijeća postavljen je Nikola (Bartula) Sangaleti zvani Ostojić, prvi asesur u općinskoj upravi. Učitelj Marko (Marina) Batistić postao je član kotarskog školskog vijeća, čiji je predsjednik, prema položaju, bio kotarski poglavar.

Kotarsko školsko vijeće dostavilo je 9. listopada 1870. lastovskoj školi pokrajinsku odluku o nužnosti uvođenja hrvatskoga nastavnog jezika u svim osnovnim školama kotara Korčule. Potrebu takve odluke pokrajinsko školsko vijeće je obrazložilo sljedećim:

1. govorni jezik pučanstva korčulanskog kotara je hrvatski;
2. pučke škole nisu u stanju izvršavati zadatke podučavanja i odgajanja ukoliko se djeca od prvog dana nastave ne budu podučavala u materinskom jeziku;
3. nije ispravno da zbog pojedinaca, čiji je govorni jezik talijanski, budu žrtvovani životni interesi velike većine onih koji isključivo govore hrvatski, a od talijanskog jezika ne razumiju ni slova.

Uvažavajući, međutim, korist znanja talijanskog jezika, on će i dalje biti obvezatan predmet u svim pučkim školama kotara i učit će se od drugog razreda. Kada učenici nauče oba jezika, talijanski će se jezik moći upotrebljavati (koristiti) u posljednjim godinama školovanja i kao nastavni jezik. Ukoliko je do tada talijanski bio nastavni jezik u nižoj ili višoj pučkoj školi, od 1. prosinca mora biti u prvom razredu zamijenjen hrvatskim jezikom, a iz godine u godinu, redom, i u ostalim višim razredima, pomoću udžbenika koji su u uporabi u školama Hrvatske. Nastava talijanskog jezika u drugom razredu predviđa pet sati tjedno, u trećem razredu 6, a u četvrtom razredu 7 sati tjedno.

Navedena odluka trebala je postati izvršnom 1. prosinca 1870. Međutim, školska vlast u Korčuli u popratnom dopisu navodi da će o modalitetima naknadno dostaviti odgovarajuće upute.

Školska je nastava u godini 1870./71. započela 9. studenoga 1870. a završila 20. listopada 1871. Škola je jednorazredna, ima tri sekcije (odsjeka), djeluje u osrednjoj prostoriji kuće udovice Frana Frnjisija. Broj muških obveznika za redovitu nastavu (6-12 godina) je 62, a za svetačko-nedjeljnu nastavu (12-14 godina) je 17. Radi evidencije iznosi se i broj ženske djece (školskih obveznica) kojih ima 70, a za svetačko-nedjeljnu nastavu 23.

U I. sekciju upisano je 36 učenika (na kraju šk. god. 35 ih je ocijenjeno), u II. sekciju upisano je 9 učenika, u III. sekciju upisano je 6 učenika.

11 obveznika uopće ne pohađa redovitu nastavu. Kod redovitih đaka ima veliki broj neopravdanih izostanaka. Od polaznika svetačko-nedjeljne nastave (ponavljaonice, svake svetkovine i nedjelje od 9-11 sati) samo je šestero učenika ocijenjeno.

Početkom siječnja, župnik don Baro Antica prestaje biti ravnateljem škole i imenovan je školskim inspektorom. Na kraju školske godine predsjednik školskog vijeća Sangaleti dostavlja kotarskom školskom vijeću đačke bilježnice iz krasopisa, diktata i njihove ocjene. Za učitelja Batistića kaže da je marljiv, sposoban i odlična ponašanja, a budući da vodi i svetačko-nedjeljnu nastavu, drži kako bi ga trebalo predložiti višoj vlasti radi nagrade. Napominje da je nužan popravak školskih klupa i prozora učionice.

Godine 1870. umro je dubrovački biskup Vicko Zubranić, a 1871. potestat Nikola Maričević. Novi je načelnik (od 14. rujna) Bartul Sangaleti zvani Ostojić.

Školska godina 1871./72.

Na početku školske godine (3. studenoga) kotarsko školsko vijeće šalje nekoliko školskih knjiga da se podijele siromašnim učenicima:

Mali katekizam — kom. 3
Hrvatska početnica za I. razred I. dio — kom. 3
Hrvatska početnica za II. razred II. dio — kom. 2

Sillabario e lettura per la I. classe — kom. 4
Esercizi di lingua, grammatica e comporre — kom. 2
Guida al comporre — kom. 2
Njemačka početnica za II. razred — kom. 2
Praktična slovnica njemačkog za III.: razred — kom. 3.

Iz ovog popisa se vidi da se knjige šalju šablonski (pet njemačkih početnica uz isto toliko i hrvatskih), i da je poklon vrlo skroman. Nastava u ovoj školskoj godini održava se dvojezično.

U travnju 1872. godine, naglo je umro dum Marin (Krista) Lucijanović (30 godina), četiri dana nakon što se radi oporavka vratio iz zadarskog sjemeništa u Lastovo. U rujnu je obolio župnik Baro Antica, a 11. listopada umro u Korčuli od tumora. Sutradan je uz sudjelovanje vlasti bio prevezen i pokopan u grobište Sv. Križa.

Za vrijeme odsutnosti župnika, don Baro Antičević izdaje izvod iz matične knjige rođenih na hrvatskom jeziku, prvi službeni akt na narodnom jeziku (5. listopada).

Novi dubrovački biskup postaje korčulanski dekan Giovanni Zaffron.

Školska godina 1872./73.

Razlog zbog čega nastava u ovim godinama započinje prvih dana mjeseca studenoga a završava u prvoj dekadi rujna obrazlaže se potrebom da učenici tijekom jematve budu slobodni. Školski raspust traje 8 tjedana. Nastava se ne održava: za svih mjesnih blagdana, na dan Poklada i Čiste srijede, za božićno-novogodišnje praznike (24. prosinca — 3. siječnja), za uskrsne praznike (od Cvjetne nedjelje do utorka poslije Uskrsa), na imendan cara (4. listopada), carice Elizabete (19. studenoga) i drugih odličnika.

Općine su bile dužne uplatiti od dva do tri fiorina doprinosa u fond školstva za svako dijete koje je pohađalo školu. Kako je lastovska Općina plaćala najam za školsku dvoranu i za stan učitelja, pokrajinsko školsko vijeće joj ove troškove refundira, a povrh toga doznačuje skromnih 20 fiorina u dvije godišnje rate za kancelarijski pribor, čišćenje i grijanje školskog prostora i druge školske potrebe. Marko Batistić, kao privremeni učitelj, ima godišnju plaću od 300 fiorina. Škola je u ovoj školskoj godini dužna osnovati biblioteku.

Godine 1873., korčulanski dekan Natale Trojanis postao je neposredni crkveni starješina lastovske župe s ovlaštenjem da izdaje i ženidbene dozvole — "dispense" bez kojih polovica lastovskih ženika ne bi mogla sklopiti valjan brak zbog krvne srodnosti III. i IV. stupnja.

Školska godina 1873./74.

Budući da je 1876. godine u Austrijskom Carstvu planirano uvođenje metričkog sistema mjera, škola dobiva brošuru pisanu na hrvatskom jeziku: "Nove mjere i teže, te tablice novih metričkih mjera" te zidno-zemljopisnu kartu Dalmacije i Palestine (zbog vjeronauka), godišnjak kraljevine Dalmacije za 1873./74. i 7 knjiga za školsku knjižnicu.

23. studenoga 1873. talijanski skuner "Concordia" s tovarom ulja, na putu od Taranta za Veneciju, potonuo je noću zbog jakog nevremena na ulazu u Portorus. Tom se prilikom utopio "mali od broda — *mozzo*" dvanaestogodišnji Bartul (Nikole) Sciacovelli, koji je pronađen i pokopan na groblju Sv. Marije u Polju.

Školska godina 1874./75.

U ovoj školskoj godini nastava se održava na materinskom jeziku, a talijanski jezik se uči kao obvezatan predmet "od drugog do zadnjeg godišća učenja ". To proizlazi iz dopisa kotarskog školskog vijeća u kojem je naznačeno da je pokrajinsko školsko vijeće dekretom br. 3811 od 12. veljače 1874. potvrdilo ovakav zaključak kotarske konferencije iz 1873. godine.

Školski fond sati iznosi 32 sata nastave tjedno. Četiri sata su namijenjena vjeronauku čiji nastavnik mora biti svećenik. Preostali satovi moraju biti raspoređeni na predmete koji se uče u tri dnevne sekcije (razrede) i u svetačko-nedjeljnoj školi (dva sata).

Don Baro Antičević (zamjenik župnika i školski inspektor) održava dva sata vjeronauka tjedno. Preostala dva sata župnički pomoćnik don Gian Paolo Bersatić koji nije zadovoljan življenjem na Lastovu te urgira da ga se premjesti jer nema odgovarajućih kuća za stanovanje, nema nikakve zabave, niti se mogu nabaviti najosnovnije namirnice koje su osim toga i preskupe. Drži da na Lastovu mogu živjeti i prosperirati isključivo domaći svećenici. Prema izjavi zamjenika župnika "on ima godišnju plaću i do 520 fiorina (plaća učitelja od 1. siječnja 1875. iznosi 350 fiorina), može nabaviti u tri postojeća dućana osnovne namirnice, kupovati meso i ribu po jeftinim cijenama, izvrsno zelje, ali budući da je arogantan i neposlušan, konfliktna je ličnost. Imao je sukoba sa stanodavkom Marijom ud. Frnjisi koja mu je dala otkaz, a smatra inedecentnim i ponuđeni stan u Antice (Brluka) i u Radovanovića pa se smjestio u jednu mjesnu gostionicu." (Dva suprotna viđenja lastovskog života koji za domaćeg čovjeka može biti jeftin i ugodan, dok je za stranca skup i dosadan. Oba su viđenja, međutim, u biti točna.)

Kao inventar škola dobiva jedan termometar i sliku cara Franje Josipa. Pokrajinsko školsko vijeće redovito upozorava školu da u nastavni program uvrsti i podučavanje učenika u poljoprivrednom gospodarstvu, posebno u načinu gnojidbe, rezanju i navrtanju loze, voćaka itd.

Kristo Lucijanović, prvi asesor u općini, postaje predsjednikom školskog vijeća i vjerojatno na njegov nagovor škola se 7. lipnja 1875. preseljava iz kuće udovice Marije Frnjisi u kuću njegove žene Marije rođene Sangaleti (kuća Melka uz Fulmisija-Jakasa).

Na svom putu po Dalmaciji car Franjo Josip 8. svibnja 1875. posjećuje i Korčulu. Poziv da prisustvuju prijemu upućen je načelniku Ivanu Dražiniću i zamjeniku župnika don Baru Antičeviću. Tom zgodom uručena je caru jedna molba (suplica), vjerojatno za pomoć.

Školska godina 1875./76.

Pokušavaju se riješiti stari problemi: izostajanje s nastave jednog dijela muške omladine te brojni izostanci redovito upisanih učenika. Inspektori, koji dolaze u obilazak škole, zadužuju učitelja da prema popisu školskih obveznika, kao i prema dnevnoj evidenciji, poimenično prijavi školskom vijeću svakog prekršitelja. Školsko vijeće je, pak, sa svoje strane bilo dužno poduzeti odgovarajuće mjere da isti budu kažnjeni jer zakon o pučkoj nastavi mora biti poštivan.

Najsiromašnijim učenicima podijeljene su hrvatske početnice (5 kom.), po jedna računica za svaki odsjek i dvije knjige talijanskog štiva. Biblioteka dobiva jedan primjerak "Godišnjaka kraljevine Dalmacije".

Don Baro Antičević postaje župnikom 30. listopada 1875., a za vjeroučitelja dolazi novi pomoćnik župnika — don Marko Žuvela iz Blata.

Ljeti 1876. godine, profesor Karlo Schellein, kustos bečkog muzeja Belvedere, dolazi na Lastovo. Ocijenivši da sliku sv. Kuzme i Damjana (koja, prema njegovu sudu potječe iz škole Tintoretta, a prema drugima — Tiziana) treba restaurirati, predlaže da je se otpremi u Beč. Biskup Zaffron dolazi u službenu vizitaciju.

Školska godina 1876./77.

U ovoj školskoj godini nema nekih posebnih novina. Na trošak cara Franje Josipa Lanfrancova slika sv. Kuzme i Damjana upućena je u Beč preko Korčule (18. siječnja 1877.); pošto ju je restaurirao Schellein, iste je godine vraćena na Lastovo.

Školska godina 1877./76.

Početak školske godine je pomaknut mjesec dana ranije, tj. u listopad, tako da je i svršetak škole uslijedio u kolovozu.

Učitelju se preporučuje da potiče uzgoj svilenih bubica i da s tom djelatnošću zainteresira učenike te mu se šalje deset grama dudova sjemena. U naknadnom od-

govoru učitelj Batistić se žali da akcija nije uspjela i to ne zbog nezainteresiranosti djece već zbog postupka načelnika Dražinića koji je bio obećao školi listove duda (bila su zasađena samo četiri stabla), ali ih je kasnije, u dogovoru sa sekretarom Pavlovićem, stavio na licitaciju budući se ovim uzgojem bave mnoge obitelji u mjestu.

U ovoj godini škola dobiva zemljovidni globus, atlas jestivih i otrovnih gljiva, a traži jedan zidni sat kao neophodno potreban za nastavu.

Od početka 1878. godine novi vjeroučitelj je don Nikola Kurelja, pomoćnik župnika. U kolovozu ove godine razaslani su pozivi za kotarsku školsku konferenciju u Korčuli s dnevnim redom napisanim, prvi put, na hrvatskom jeziku.

Ljeti ove godine po mjestu se vrzmaju cigani i "kalajisi" što upućuje da je uspostavljena i prva parobrodska veza s Lastovom.

Školska godina 1878./79.

Broj upisanih muških učenika je malen: 38. U svetačko-nedjeljnoj školi: 10. Podneseno je 15 prijava zbog izostanka s nastave.

Na početku školske godine (25. rujna), kotarsko školsko vijeće dostavlja školi raspored nastavnog gradiva kojim je predviđeno 17 sati za hrvatski nastavni jezik i 5 sati za obvezni talijanski jezik tjedno. Škola dobiva jednu brošuru o načinu uzgajanja voćaka, kugličnu tablicu za početno računanje (*pallotoliere*), a od pokrajinske školske vlasti 15 fiorina za uređenje školskog vrta koji je bio unajmljen od dubrovačkog sjemeništa (pripadao je beneficiju Sv. Ivana). U svibnju, kotarsko školsko vijeće traži specifikaciju utrošenog novca, na što se u odgovoru javlja da je utrošen na okopavanje i gnojenje školskog vrta na kojem je izvrsno uspjela kafa, konoplja i dinja. Nadodaje se i izjava općinske administracije kako nema sredstva za ograđivanje školskog vrta i za postavljanje ulaznih vrata.

Polugodišnji izvještaj upravitelja škole, kao i inače svi uredovni spisi do sredine 1879. godine, pisani su talijanskim jezikom. Kotarski školski inspektor Alibrandi, prilikom posjeta školi u srpnju, zapisuje da "svi uredovni spisi do sada vođeni talijanskim moraju biti unaprijed vođeni hrvatskim naukovnim jezikom". U skladu s tim, učitelj Batistić svoj sljedeći izvještaj u kolovozu naslovljuje: "Slavnom C.K. Kotarskom Školskom Vijeću u Korčuli te Uglednom Školskom Vijeću u Mjestu". Pozive vijećnicima s dnevnim redom sjednice općinskog vijeća, općinsko upraviteljstvo još uvijek šalje na talijanskom jeziku.

Učitelj Marko Batisitić, koji je 16 godina neprekidno vodio lastovsku školu (1863. do 1879.), biva premješten u pučku školu Zagrude.

Školska godina 1879./80.

Početkom školske godine (6. X.), lastovsku školu preuzima novi učitelj Marko Bodulić. U svom prvom izvještaju Korčuli i mjesnom vijeću (na hrvatskom jeziku) kaže

da ima 40 školskih obveznika raspoređenih u tri sekcije (14 u prvoj, 14 u drugoj, 6 u trećoj) i u nedjeljno-svetačkoj školi (6 obveznika).

Tijekom školske godine siromašnim učenicima je podijeljeno osam hrvatskih početnica, dvije slovničke čitanke, tri računice, četiri katekizma, dvije slovnice i šest talijanskih čitanki za I. razred. Učitelj se žali da "broj primljenih knjiga nije se pokazao dovoljnim ni za četvrtinu ove školske djece, budući da su sva bez iznimke siromašna i najpotrebnija glede istih od sve školske djece u kotaru". Loše stanje školske zgrade u kojoj i sam stanuje nagnali su ga da o ovom izvijesti i školsku vlast kotara. Donosim izvod toga pisma:

> *Vlasnik ne haje za popravak te zgrade. Svi prozori nemaju stakla (porazbijani). Vrata, osim učionice, nemaju ključa ni kvake pa ih treba zatvarati užetom, čavlima; vrata spavaonice, kuhinje, upraviteljstva ne bi smjeli biti ni u jednoj pojati, a kamoli i kakvoj zgradi namijenjenoj za dijeljenje svakodnevno potrebitog nauka, koja mora biti uzorom zgrade, a ne postat pače najgora koliba...*
>
> *A što da rečem glede učene sobe napose?*
>
> *Osim što je mala, prozori su također polupani, tavan je vas gdje niži gdje viši, ovdje podignute čavle, ondje podignuti u vis tondi oli uglasti komadići što preče da klupe ne mogu stati uspravno i ravno.*
>
> *Strop sav naduven i izbočen od kiše, koja se slijeva u nj preko prozora, te se je gdjegod bojati da paneć koji komad vapna ne razlupa ili dječju glavu ili učiteljevu glavu. Zahodi za naravnu potrebu nahodeći se na jugoistočnoj strani učene sobe šalje u nju svoje smrdljive hlapove i mirise kroz ne dobro zaklačen krov one česti kuće gdje se on nahodi.*
>
> *Svod terace je u pogibeljnom stanju. Stijene se neprestano odcjepljuju jedna od druge pa kad padne nješto malko vapna što ih drži one se ruše...*

To je pismo nešto pomoglo, jer vlasnik — Kristo Lucijanović (predsjednik školskog vijeća), obavještava učitelja Bodulića da tijekom ljetnih praznika ukloni svoje stvari iz zgrade kako bi ova mogla biti popravljena.

Osim okružnica pokrajinskog školskog vijeća, svi su školski dopisi u ovoj godini pisani hrvatskim jezikom; dapače, Bodulić moli uredništvo Matice Hrvatske i Sv. Jerolima u Zagrebu da mu pošalju "koju poučno-zabavnu knjigu za potrebe školske knjižnice budući da su pomenute pisane u tuđem jeziku, ili su bez iznimke nevrijedne za čitanje do jedna".

Školska godina 1880./81.

Ni nakon popravka učitelj Bodulić nije zadovoljan stanjem školske zgrade. I dalje se žali a i nastavlja tražiti besplatne školske udžbenike za djecu koja su "podvržena golemu siromaštvu" što izgleda da ima uspjeha, jer škola nakon toga dobiva 58 knjiga (deset hrvatskih početnica, trinaest računica, devet slovničkih čitanki itd.).

Najvjerojatnije zbog trajnih nesuglasica s Kristom Lucijanovićem, privremeni učitelj Marko Bodulić je razriješen dužnosti i 16. ožujka je imenovan drugim učiteljem u velolučkoj školi. Školu i školski inventar predao je novom učitelju — Stjepanu (Krista) Lucijanoviću. Za vjeroučitelja, umjesto don Nikole Kurelje, dolazi don Zaharija Bosnić.

Novi učitelj odmah pokreće pitanje školskog vrta i traži od mjesnog školskog vijeća da svojim autoritetom poradi kod mjesne vlasti da se konačno vrt otkupi kako bi se mogao dobiti novac za ogradu, budući da je kao neograđen ostao dvije godine u ledini.

Na upit pokrajinskog školskog vijeća bi li se pohađanje škole poboljšalo kad bi se svoj zapuštenoj djeci podijelile školske knjige, učitelj Lucijanović odgovara kako bi to puno koristilo, ali samo u slučaju kad bi sva ova djeca mogla i stati u učionicu, jer učiti kod kuće nije moguće.

17. svibnja uslijedila je nova primopredaja škole Ferdinandu plem. Mascarelliju iz Hvara, ispitanom učitelju za građanske i pučke škole.

Kod primopredaje, školski inventar se sastojao od: slike Gospe, cara i namjesnika, dva (2) učiteljska stola, deset (10) klupa, jedne (1) drvene table, tri (3) stolca, jedne (1) klinčanice za vješanje klobuka, sedam (7) zastora za prozore, jednog (1) ormara za knjige, jednog (1) umivaonika, četrdeset pet (45) olovnih tapanja, podnožnika učiteljskog stola.

Na kraju školske godine, Mascarelli izvješćuje da je 28 učenika pohađalo dnevnu školu, pet blagdansko-nedjeljnu školu, dok ih je sedam učilo privatnu i drugu posebnu školu.

Prema raspisu Pokrajinskog školskog vijeća od 1880. godine, učitelj je bio dužan u blagdanskim danima i nedjeljama pratiti i nadzirati učenike za vrijeme mise, a u seoskim zajednicama podučavati ih u crkvenom pjevanju kako bi seljaci što više zavoljeli školu.

Godine 1881. umro je dubrovački biskup Zaffron.

Školske godine 1881./82., 1882./83.

Učitelj Mascarelli, s godišnjom plaćom od 450 fiorina, vodi lastovsku školu u ove dvije školske godine. Po načinu pisanja izvještaja, po preglednosti, uspjehu učenika, po malom broju izostanaka s nastave, osjeća se da je iskusan i vrijedan učitelj.

Donosimo kao ogled uspjeh učenika u školskim godinama 1881./82. i 1882./83.

Školska godina 1881./82. — broj upisanih učenika: 36

	Godina učenja	Uspjeh I. reda (odlikom)	I. reda	II. reda
Sekcija I.	I.	1	6	7
Sekcija II.	II.	1	9	—
	III.	1	2	5
	IV.	—	—	—
Sekcija III.	V.	—	—	2
	VI.	1	1	

Pored 36 učenika koji pohađaju osnovnu školu, još trojica (3) pohađaju posebnu školu (dubrovačko sjemenište), jedan (1) obrtničku školu, petorica (5) uče kod privatnog učitelja, a trojica (3) idu u blagdansko-nedjeljnu školu. Nakon VI. godine učenja (VI. razreda), izdane su i dvije otpusne svjedodžbe i kako se vidi jedna s uspjehom I. reda odlikom i jedna s uspjehom I. reda.

U studenom i prosincu Mascarelli je bolestan, zamjenjuje ga učitelj Ivan (Kuzme) Lešić-Bundava. Godine 1882., ustoličen je novi dubrovački biskup Mato Vodopić.

Školska godina 1882./83. — broj upisanih učenika: 49

	Godina učenja	Uspjeh I. reda (odlikom)	I. reda	II. reda
Sekcija I.	I.	2	15	7
Sekcija II.	II.	—	3	—
	III.	1	8	—
	IV.	1	4	—
Sekcija III.	V.	—	—	—
	VI.	—	3	—

Petero učenika nije ocijenjeno zbog neredovitog pohađanja nastave. Tri otpusne svjedodžbe dobili su Kolenda (Antuna) Lešić (Kunar), Marin (Kuzme) Rešić (Medigo) i Kuzma (Lovre) Škratulja (Krvavilo).

Tijekom školske godine učenici sa zadovoljavajućim uspjehom uzgajaju svilene bubice, bivaju podučavani, zajedno s roditeljima, o filokseri, "tom pogubnom žiložderu vinove loze". Svečano se proslavila i 600. godišnjica Habsburške dinastije.

Po završetku školske godine (18. kolovoza), učitelj Mascarelli, na vlastiti zahtjev, dobiva premještaj u hvarsku građansku školu.

U 1883. godini i općinski dopisi se pišu hrvatskim jezikom; od 1884. postat će i službenim jezikom.

Školske godine 1883./84., 1884./85.

Vjerojatno je općina (školsko vijeće), nakon odlaska Mascarellija, imala poteškoća u pronalaženju učitelja za mušku školu jer osim broja obveznika, broja redovitih učenika te imena učitelja Ivana Bratanića, za koga se ne kaže koliko se zadržao na Lastovu, u školskoj arhivi nema drugih podataka.

Novi vjeroučitelj, don Angelo Glavinić iz Trebinja, zadržao se jednu školsku godinu (1883./84.) dok za školsku godinu 1884./85. župnik nema pomoćnika pa on, pored dužnosti učionskog nadzornika, mora održavati i vjeronauk.

12. svibnja 1884. u posjet Lastovu dolazi namjesnik — barun de Jovanovich.

Iako je bilo poteškoća oko redovite nastave u muškoj učionici, Lastovu je ipak uspjelo (konačno) ukloniti veliku nepravdu učinjenu ženskoj omladini kojoj nije bilo dostupno osnovno obrazovanje. 1. listopada 1884. otvorena je jednorazredna ženska učionica. U kotaru Korčule već su bile otvorene ženske pučke škole: u Korčuli (1846.), u Blatu (1873.), u Orebiću i Trpnju na Pelješcu. U Veloj Luci ženska škola bit će otvorena 1885. godine.

Žensko pučanstvo (ako se izuzmu rijetki slučajevi privatnog podučavanja) bilo je nepismeno, što s obzirom na dugu tradiciju opismenjavanja u mjestu nije moglo služiti na čast ni pokrajinskoj, a ni mjesnoj vlasti. Istina, trebalo je prvo razbiti ukorijenjeno mišljenje da žensko dijete, u uvjetima seoskog življenja, nema što tražiti u školi. Njemu je mjesto u kući, na ispaši, a nikako u školskoj klupi. Osim toga, trebalo je pronaći i izvjesna financijska sredstva koja su općini nedostajala.

U kući Radovanovića unajmljena je jedna prostorija za žensku učionicu (vlasnik Ivan Radovanović bio je šogor /kunjado/ Krista Lucijanovića predsjednika školskog vijeća); od drvodjelca Ivana Frlana naručeno je deset đačkih klupa, jedan učiteljski stol, dvije stolice i jedna crna tabla s tronošccem.

30. rujna 1884. "Mjestno učionsko vijeće" uputilo je učiteljici Ivki Ivanković-Marković (supruzi općinskog sekretara Markovića) službeni dopis sljedećeg sadržaja:

Gospođi Ivki Marković, učiteljici, Mjesto
u smislu pročitane odluke Slavnog C.K. školskog kotarskog Vieća t. g. br. 270 milo mi je pozvati Vas da na dan 1. listopada ove godine otvorite redovito novoustanovljenu žensku školu u Lastovu.
Predsjednik, Kristo Lucijanović

Škola u tijeku školske godine dobiva: propelo, sliku cara, zidnu kartu Austro-Ugarske, Europe, globus, silabičke tablice, metrički štap i toplomjer; za najsiromašnije učenice, dvije hrvatske početnice, jednu slovinsku čitanku i dva katekizma.

Ženskih školskih obveznica od 6 do 12 godina ima 68, ali izostajanje s nastave je veliko. Župnik u svojstvu školskog nadzornika izvješćuje kotarsko školsko vijeće (30. siječnja i 16. ožujka) da se sjednice mjesnog školskog vijeća ne održavaju redovito, što bi bilo vrlo potrebno zbog ženske škole koju ne pohađa veliki broj djece, i da nered izostajanja sve više raste jer "gdje nema polaženja, tu nema ni uspjeha ni napretka".

Školska godina 1885./86.

Pučka muška jednorazredna učionica

Vjekoslav (Lujo) Košić premješten je 9. travnja 1886. iz osnovne škole u Vignju na Pelješcu te je imenovan efektivnim učiteljem lastovske škole. Učitelj Košić preuzima školu i školski inventar od novog predsjednika mjesnog školskog vijeća Nikole (Ivana) Fantele Borovinića nakon što je dugogodišnji predsjednik Kristo Lucijanović iste godine preminuo.

Školska nastava započinje tek 2. svibnja i traje samo jedno tromjesečje isključivo za učenike do deset godina starosti (I. i II. odsjek). Na kraju školske godine ne izdaje se ni jedna otpusna svjedodžba.

Pučka ženska jednorazredna učionica

Školskih obveznica ima 70, od toga se u školu upisalo 55 učenica. Učiteljica je Ivka Marković.

Uočava se da je problem neredovitog pohađanja nastave i izbjegavanja zakonske obveze kod ženske omladine mnogo složeniji nego kod muške djece, posebno u ljetnim mjesecima kada 21 učenica uopće ne dolazi na nastavu.

Nakon dvogodišnje službe, početkom listopada 1886., Ivka Marković predaje žensku školu Nikoli Fanteli iz mjesnog školskog vijeća.

Tijekom školske godine učitelji dobivaju od vlasti razna upozorenja kao, primjerice, da im je zabranjeno baviti se politikom, ili da imaju izbaciti iz učionice sve knjige "koje su protivne političkim, nabožnim i ćudorednim čuvstvima".

Školska godina 1886./87.

Pučka muška učionica

Ministarskom odlukom trebalo je popodnevno školsko podučavanje, zbog vrućine, sasvim ukinuti od 1. lipnja do svršetka školske godine u kolovozu. Provođenje odluke onemogućilo bi, zbog skučenog školskog prostora, održavanje jutarnje nastave svim polaznicima u ljetnim mjesecima. Zbog toga je, a i na traženje kotarskog školskog vijeća, upriličen sastanak kako bi se riješio problem školske zgrade. Sastanak mjesnog školskog vijeća održan je u općinskoj dvorani uz prisustvo potpredsjednika Nikole Fantele (predsjednik, učitelj Stjepan Lucijanović odsutan), don Bara Antičevića, Frana Gjivoje, Vjekoslava Košića. Jednoglasno je zaključeno da se pozove vlasnica Marija udana Lucijanović (budući da 6. lipnja ističe najamni ugovor) te da se s njom odredi rok popravka školske zgrade za koju je rečeno da je stara, trošna i da prijeti urušavanjem, a za učionicu da je tijesna, vlažna i nepodesna za učenike obveznike.

Ukoliko vlasnica pristane popraviti zgradu do isteka najamnog ugovora, tada treba zamoliti višu vlast da odobri podnevno pohađanje. Ukoliko, pak, odbije popravak zgrade, onda će biti nužno da se za školu pronađe neko drugo, pogodnije mjesto. Vlasnica je pristala na popravak zgrade, ali uz uvjet da joj se najam, kod produženja ugovora, povisi na 170 fiorina godišnje.

Na kraju školske godine (20. rujna), učitelj Košić podnosi izvještaj kotarskom školskom vijeću te nakon konstatacije da se školska oprema sastoji "od 12 gnjilih i slomljenih klupa, liliputanske table, starog i razbijenog učiteljskog stola, carske slike onakve kakve postolari drže u svojim dućanima", a da škola nema ni jedne sjedalice, ni zidnog sata, ni toplomjera ni tlakomjera (barometra) toliko potrebnog mladeži koja će se baviti pomorstvom ili služiti u carskoj mornarici nastavlja:

Budući da se do malo dana otvara nova školska godina 1887./88. malda je nemoguće ikakvo školovanje i ikakav napredak. Kako je sadašnja muška škola košara, a ne škola, Antun Sangaleti Bartula iz Lastova ponudio je svoju kuću za novo školsko promješće. Ako prošle godine nije bilo moguće školovanje s 80 djece, kako da bude sada s 100? Mora ovo ravnateljstvo započeti predavanje poludnevno kao lani, a tada niti uspjeha niti napretka. Kuća Sangaleti je sa svakog gledišta najprikladnija pak je uprava preporuča.

Upravi je poznato međutim da i Petar Mihanović iz Lastova je ponudio za školsko promješće njegovu novu kuću, koju sada gradi...Petar Mihanović je kuću sagradio za špekulaciju jer bi on želio da bude služila za dvije-tri svrhe. On bi htio unajmiti pod raz zemlje za krčmu-kafanu, pa kad učitelj predaje da se čuje ispod poda pjevanje, vika i treska, još gore psovke i svakakih grdnih riječi i tako bi djeca imala dva nauka, jedan moralni gori, drugi vražji doli. Kuća je s druge strane kratka i tijesna za broj djece pohađajuće, nema vrtla, nema gustjerne (voda je na Lastovu sve), nima dvora i daleko je školski vrt. Istina je da Mihanović veli da će gustjernu dograditi, ali kada? A kada će mu biti kuća čista? U Sangaletia je sve gotovo i u mjesec dana škola bi mogla preći. Ako bi se slučajno utanačio ugovor s Antunom Sangaletijem ili s Petrom Mihanovićem, nek se utanači za cijelu kuću odozgor do doli sa svom pripadnosti i pripadštinom nek novi vlasnik kuće znade da ima posla s vladom, nadližnosti i pripadštinom nek novi vlasnik kuće znade da ima posla s vladom, a ne sa privatnim osobama.

Pučka ženska učionica

Školu preuzima osamnaestogodišnja učiteljica Elvira Linardović iz Dubrovnika s plaćom od 360 fiorina godišnje. Školskih obveznica ima 68, školsku nastavu pohađaju 32 učenice, ali vrlo neredovito.

Školska godina 1887./88.

Muška škola

Učitelj Košić se ne može načuditi da općina za školski vrt plaća 10 fiorina godišnjeg najma, a da ga drugi, a ne škola, posjeduju i koriste pa traži od općinske administracije da mu se ta čudna pojava objasni.

Stanje školske zgrade i učionice, kao i urgiranje mjesnog školskog vijeća, natjerale su školske vlasti da nešto poduzmu radi pronalaženja nekoga drugog pogodnijeg prostora kada već nisu našle za shodno da sagrade novu školu. Na temelju odluke Pokrajinske školske uprave br. 3867 od 29. listopada1887., u Korčuli je 11. siječnja 1888. sklopljen ugovor između Petra Mihanovića i dr. Ivana Luxarda, kotarskog poglavara i predsjednika kotarskog školskog vijeća. Prema tom ugovoru, Mihanović daje u najam Pokrajinskoj školskoj upravi svoju novosagrađenu kuću u Lastovu, i to prvi kat za školsku dvoranu, drugi kat i podkuplje za stan učitelja, gustjernu i komad vrta za učitelja i zahod za djecu — za 160 fiorina godišnje isplativih u 4 rate. Ugovor je važio 5 godina počevši od 4. lipnja 1888. i mogao se obnavljati prema dogovoru.

Uzgred treba napomenuti da je pučka nastava u Lumbardi na Korčuli započela 1873. godine, a nova je školska zgrada podignuta 1884., da su nove školske zgrade sagrađene u Blatu, Orebiću, Veloj Luci (1911. godine stajala je 150.000 kruna) itd. Prema naredbi kotarskog školskog vijeća, srpsko-hrvatski jezik od ove školske godine "imao se proučavati latinicom i ćirilicom bilo u čitanju bilo u pisanju". Kao novi vjeroučitelj nastupio je don Baro Antica, pomoćnik župnika.

Ženska škola

Učiteljica: Elvira Linardović iz Dubrovnika.

Od 66 obveznica redovitoj nastavi prisustvuju tek 24 učenice.

Školska godina 1888./89.

Muška škola

Škola se preseljava na Počivalo u zgradu Petra Mihanovića i u njoj će se školska nastava održavati daljnjih 45 godina, odnosno sve do 1933. godine.

Godine 1889. (11. veljače) umro je u Mayerlingu prijestolonasljednik Rudolf. Na zadušnice u župnoj crkvi pozvani su: mjesno upraviteljstvo, carinski ured, oružnička postaja i predsjednik školskog vijeća.

Ženska škola

Učiteljica: Elvira Linardović. I u ovoj školskoj godini nastavi prisustvuje mali broj učenica.

Školska godina 1889./90.

Muška škola

U I. razred upisuje se mali broj djece jer, prema izvješću učitelja Košića, veliki broj djece rođene 1882. godine je umrlo od "grlice" (difterije?).

Nastava se održava u svim odjeljenjima, tj. svim učenicima od prve do šeste godine učenja. Izdaju se otpusne svjedodžbe, podnose se propisana izvješća itd.

Ženska škola

Školu preuzima Barbara (Frana) Ilek iz Herceg-Novog (Castelnuovo) koja se ne namjerava dugo zadržati u Lastovu i već se tijekom školske godine natječe za mjesto učiteljice u Vodicama.

I muška i ženska škola bile su, prema nalogu predsjednika školskog vijeća Nikole Fantele (u Lastovu nema liječnika), tijekom veljače i ožujka zatvorene zbog epidemije gripe (influence).

Školske godine 1890./91., 1891./92.

Muška škola

Učitelju Košiću se prigovara da je vrlo površan u sastavljanju izvještaja i da preuveličava broj školskih obveznika koji nije procentualno u skladu s ukupnim brojem otočkog stanovništva. Prema podacima koje iznosi kotarsko školsko vijeće, Lastovo broji 1050 stanovnika, od toga 498 muškaraca i 552 žene te pokrajinska školska vlast, zbog malog broja stanovnika, ne može prihvatiti prijedlog da se škola proglasi dvorazrednom, a time i ostvari pravo da traži još jednog učitelja.

Vlast se drži strogo službenog popisa koji za Lastovo (1880. godine) iznosi 1042 stanovnika, međutim (kako je iznijeto u poglavlju o stanovništvu) postoji značajna razlika između službenog popisa i stvarnog stanja broja stanovnika. Zato se čini da je ovo samo izlika da se ne udovolji zahtjevu.

U školskoj godini 1891./92., u I. razred upisalo se 19 učenika. Tijekom veljače škola je privremeno zatvorena zbog morbila.

Ženska škola

Iako se školska godina 1890./91. otvara 1. listopada, nastava započinje tek 29. listopada kada iz Blata, kao privremena, stiže učiteljica Filka Buzolić udanta Fantela.

Od 78 školskih obveznica, u dnevnu školu se upisuju 46, a samo 26 su pomaknute u viši razred. Od 24 obveznice 14 se upisuju u svetačko-nedjeljnu školu.

U svibnju 1891. godine, suprug Filke Buzolić, učitelj Luka (Antuna) Fantela-Briko preminuo je u Dubrovniku i prenesen je na Lastovo. (Zanimljivo je napomenuti da su se tri sestre Buzolić iz Dubrovnika udale za Lastovce. Filka za Luku Fantelu, Gita /učiteljica/ za učitelja Bartula Gjivoju Ale, Gigia za liječnika dr. Antuna Šantića-Čihoratića.)

Učiteljica Filka Buzolić vodi žensku lastovsku školu i u školskoj godini 1891./92.

Školske godine 1892./93., 1893./94.

Muška škola

U prvi razred školske godine 1892./93. upisano je 20 učenika.

Kotarska školska vlast traži da joj se stavi na uvid registar učenika prisutnih na nastavi u godinama 1887. do 1892. Očito je da se želi provjeriti realno stanje broja školske djece radi mogućeg odobrenja još jednog učitelja.

Predsjednik školskog vijeća Nikola Fantela izabran je za općinskog načelnika pa njegovu funkciju preuzima župnik Baro Antičević.

Učitelj Košić, koji ima brojnu obitelj (petero djece) i financijskih poteškoća, u stalnom je sukobu sa stanodavcem Mihanovićem. I odnosi sa školskim vijećem nisu najbolji što rezultira i prijavom kotarskom školskom vijeću odmah na početku školske godine. Rješavajući prijavu i učiteljevo opravdanje, školska vlast opominje da ubuduće bude korektniji u učionici i izvan nje.

Iz ostavštine pokojnog Mrtinovića (Ivelje?) općinska administracija daje pokoju knjigu siromašnim učenicima.

Budući da su se u školama Dalmacije pojavile pisanke (bilježnice) s ucrtanim grbom Hrvatske, Slavonije i Dalmacije na naslovnici, pokrajinska školska vlast zabranjuje da se u školama upotrijebi bilo koja pisanka sa slikama.

U ožujku 1893. godine umro je biskup Vodopić.

U I. razred školske godine 1893./94. upisujeu se 18 učenika. Škola se otvara početkom listopada svečanom misom i praznikovanjem 4. listopada — blagdan Sv. Franje i imendan cara.

Ženska škola

U vođenju ženske škole učiteljicu Filku Buzolić nasljeđuje Fila Krammer koja je, sa sestrom, stigla iz Crnogore na Pelješcu. Nastanjuju se kod Radovanovića, tj. u zgradi ženske škole.

Prema već nekom pravilu, dvije trećine školskih obveznica upisuje se u dnevnu školu (45:71), a tek jedna trećina u svetačko-nedjeljnu školu (4:13).

Početkom nove školske godine 1893./94., učiteljica Krammer podnosi žalbu mjesnom školskom vijeću pošto ju je tijekom cijelog ljeta zlostavljao stanodavac (Stjepan Radovanović) koji joj je bio uskratio i vodu za piće, zbog čega je više puta namjeravala pobjeći s Lastova. Razlog je bio taj što je Stjepan Radovanović želio da mu supruga Barbara Ilek, učiteljica u Vodicama, dobije službu na Lastovu.

Školska godina 1894./95.

Trorazredna mješovita pučka škola

Škola u nazivu postaje Trorazredna mješovita. Iako ostaje razdvojena u dvije zasebne zgrade (Mihanovića i Radovanovića), ima jedinstvenu upravu. Udovoljeno je zahtjevu Lastova da se odobri još jedan učitelj. Upravitelj je Vjekoslav Košić, novi podučitelj Josip Krilić. Učiteljica Barbara Ilek Radovanović po kazni je (zbog nekog prijestupa) premještena iz Vodica u lastovsku školu. Školska nastava započinje 1. listopada, a završava 8. kolovoza.

U I. razred upisuje se 18 dječaka i 14 djevojčica. Ukupan broj školske — muške i ženske djece iznosi 148.

I. razred je sastavljen od muške i ženske djece koja se prvi put upisuju u školu. Nastava se održava u zgradi Mihanović i vodi je podučitelj J. Krilić.

II. razred sastavljen je od učenica od II. do VI. školske godine. Nastava se održava u zgradi Radovanović i vodi je učiteljica Barbara Ilek Radovanović. Kao nastavni predmet uvodi se ručni rad — 4 sata tjedno.

III. razred sastavljen je od muške djece od II. do VI. školske godine. Nastava se održava u zgradi Mihanović i vodi je upravitelj V. Košić.

Tijekom školske godine općinske se vlasti žale školskom vijeću na ponašanje muških učenika koji goli šetaju po obali, ne pozdravljaju starije, vrše poljske krađe, nabacuju se kamenjem po ulicama itd., o čemu mjesno školsko vijeće obavještava upravu škole.

U svibnju je, na porodu, preminula učiteljica Barbara Ilek Radovanović. Podučitelj Krilić preuzima i njezin II. razred.

Školska godina 1895./96.

Tijekom ljetnih praznika smijenjen je upravitelj Košić i dužan je do 1. rujna isprazniti stan u kući Mihanovića, a upraviteljstvo škole predati Vinku Ivančeviću iz Orebića. Po želji, može ostati pri mjesnoj učionici, ili se natjecati za bilo koju školu u kotaru ili izvan njega.

Broj školskih obveznika od 6 do 12 godina je 189; od 12 do 15 godina — 59. U dnevnu školu upisan je 181 učenik, od toga 102 dječaka i 67 djevojčica. Reorganizira se sastav triju razreda.

I. razred: ukupan broj muške i ženske djece I. i II. godine je 69; nastava se održava u zgradi Mihanović; učitelj je Lujo Košić.

II. razred: broj učenica je 62; nastava se održava u zgradi Radovanović; učiteljica je Marica Ivančević (raspored ostaje isti).

III. razred: broj muške djece od III. do VI. školske godine je 58; nastava se održava u zgradi Mihanović; upravitelj je Vinko Ivančević.

Dana 26. listopada održana je i prva sjednica učiteljskog zbora. Bili su prisutni: Vinko Ivančević, Lujo Košić, Marica Ivančević, vjeroučitelj don Baro Antica te školski nadzornik i predsjednik školskog vijeća don Baro Antičević.

Nakon deset godina provedenih u lastovskoj školi (1886. do 1896.), Lujo Košić odlazi 7. travnja u Blato za drugoga učitelja tamošnje škole, a na njegovo mjesto dolazi privremeni učitelj — Franjo Torbarina iz Župe dubrovačke.

Godine 1896., kupljen je školski vrt na Donjoj luci (vlasništvo beneficija Sv. Ivana odnosno dubrovačkog sjemeništa) za 145 fiorina, a 1897. je i ograđen.

Školske godine 1896./97., 1897./98., 1898./99.

Organizacija nastave u trorazrednoj mješovitoj pučkoj školi iz 1895./96. zadržala se i u ove tri školske godine. Školske godine 1898./99. umjesto F. Torbarine dolazi učiteljica Marija Andričić iz Trpnja, koja će se 1900. udati za Ivana Vilića iz Makarske, financijskog službenika sa službom u Lastovu.

Dana 10. rujna 1898. izvršen je atentat na caricu Elizabetu u Ženevi. U Lastovu se održavaju zadušnice istodobno na svih pet oltara (župnik, pomoćnik župnika, dr. Antun Gjivoje, franjevci Gaudencije Barbić i Izidor Šantić) uz sudjelovanje ukupne vlasti, službenika i mnogo naroda.

Školska godina 1899./1900.

Nadučitelj Bartul Gjivoje-Ale preuzima upraviteljstvo od Vinka Ivančevića i vodi II. razred. Anka (Luke) Hropić Čarčić zamjenjuje u I. razredu Maricu Ivančević, dok Marija Andričić-Vilić vodi i dalje žensku školu.

Prema ocjeni župnika Antičevića (izvještaj dubrovačkom ordinarijatu od 26. veljače 1900.), na Lastovu ima oko 45 posto nepismenog pučanstva.

Školske godine od 1900./01. do 1905./06.

Nadučitelj Gjivoje napušta školu (1900./01.) i upraviteljstvo ustupa nadučitelju Vicku (Šime) Štuku iz Janjine (Pelješac).

Nastava se ponovno djelomično reorganizira te u istom učiteljskom sastavu i s istim rasporedom škola djeluje u sljedećih pet godina.

I. razred: sastavljen je od muške i ženske djece koja se prvi put upisuju u školu. Nastava se održava u zgradi Mihanović i vodi je učiteljica Anka Hropić.

II. razred: sastavljen je od muške i ženske djece II. i III. školske godine. Nastava se održava u zgradi Radovanović i vodi je učiteljica Marija Vilić.

III. razred: sastavljen je od muške djece od IV. do VI. školske godine. Nastava se održava u zgradi Mihanović i vodi je upravitelj Vicko Štuk.

Nastava započinje 1. listopada, a završava krajem srpnja. Ljetni raspust traje 2 mjeseca (kolovoz i rujan). Talijanski jezik se uči u III. razredu 3 sata tjedno.

Usprkos sređenijim prilikama, stara navika izostajanja sa školske nastave nije još iskorijenjena. Primjerice, u III. tromjesecu 1900./01. od 178 obveznika 14 nisu ni jedanput bila u školi, a od 59 obveznih polaznika svetačko-nedjeljne škole, 34 nisu nikada pristupili (dječaci zbog ribolova na srdele, djevojčice jer su sa životinjama u paši, pa se vraćaju kući tek oko podneva, kako primjećuje učitelj Štuk).

Školski inspektori dolaze svake godine u obilazak, pišu zapisnike o neurednom i zapuštenom stanju jednog dijela učenika, o nezadovoljavajućem prikazanom znanju, naređuju, prijete, ali sljedeće godine moraju konstatirati da se stanje nije bitnije promijenilo.

Uzroci zapuštenosti djece (viđeni očima župnika 1906.) jesu:

— loš odgoj u obitelji gdje se troši previše vina i rakije koje konzumiraju i djeca

— velik broj krčmi, koji je nerazmjeran broju stanovnika

— prezaposlenost majke koja je obično cijeli dan oko životinja, poljskih i kućnih poslova, a otac oko polja i ribanja. Neškolska i školska djeca ostaju preko dana bez nadzora. Školska se djeca preko dana igraju po javnim putevima bez da ih itko sprječava, a mladost u svetačkim blagdanima pleše po zabavama bez ičijeg nadzora.

Školska godina 1906./07.

Sva tri razreda su napokon smještena pod isti krov zgrade Mihanović na Počivalu.

I. razred: na drugom katu, učitelica Marija Vilić.
II. razred: na prvom katu, učiteljica Anka Hropić.
III. razred: u prizemlju, upravitelj Pavao Batistić.

Ukida se talijanski jezik kao obvezan nastavni predmet III. razreda.

Školske godine 1907./08., 1908./09.

Umjesto Pavla Batistića za upravitelja škole dolazi nadučitelj Ivo Prodan. On će skupa s učiteljicama Vilić i Hropić voditi školu tijekom obje navedene školske godine.

Lastovska je općina u čast 60. godišnjice vladanja cara Franje Josipa (1908.) osnovala "jubilarnu zakladu" namijenjenu siromašnim učenicima koji se prema prijedlogu općinskog upraviteljstva, kane posvetiti "gospodarstvu ili obrtu". Zaklada je iznosila 240 kruna godišnje.

Školska godina 1909./10.

U upraviteljstvu škole ponovno dolazi do izmjene. Novi upravitelj Miho Luketa iz Orebića (žena Marija Šeman iz Blata) upravljat će školom sve do dolaska Talijana.

Školska godina 1910./11.

U prosincu 1910., Marija Vilić napušta Lastovo, a na njezino mjesto voditeljice I. razreda dolazi učiteljica Mila Štuk.

Župnik don Baro Antičević, dugogodišnji učionski nadzornik i predsjednik školskog vijeća, umro je 27. III. 1911. Don Baro Antica imenovan je za zamjenika župnika te za vjeroučitelja dolazi don Nikola Fantela-Borovinić Gornji.

Školska godina 1911./12.

Škola radi u sastavu: Miho Luketa upravitelj, vodi III. razred; Anka Hropić vodi II. razred; Mila Štuk vodi I. razred; vjeroučitelj je don Nikola Fantela, junior.

Dr. Antun Gjivoje, ravnatelj bogoslovnog sjemeništa u Zadru, imenovan je splitsko-makarskim biskupom 1912. godine.

Školska godina 1912./13.

Učiteljica Katica Visković zamjenjuje u I. razredu Milu Štuk.

U Beč je preko Korčule (1913. godine) upućena slika "Bogorodica sa svecima" Francesca Bissola radi restauracije.

Školske godine od 1913./14. do 1917./18.

Pred sam Prvi svjetski rat u lastovsku školu dolaze sestre učiteljice Katica i Nikica Bete iz Dubrovnika; Katica umjesto Kate Visković, Nikica umjesto Anke Hropić. Ove će dvije sestre s upraviteljem Mihom Luketom voditi lastovsku školu tijekom ratnih godina — od 1914. do 1918.

Školska godina 1918./19.

Početkom školske godine 1918./19. (4. listopada) upisan je 231 učenik. U I. razredu ima 59 učenika (28 muških, 31 ženskih); u II. razredu 95 učenika (53 muških, 40 ženskih); u III. razredu 79 učenika (45 muških, 34 ženskih). Tog je dana održana i zadnja sjednica učiteljskog zbora u sastavu Miha Lukete, Katice i Nikice Bete i don Nikole Fantele.

Osnovno školstvo za vrijeme talijanske uprave

Školska godina 1918./19.

Školska nastava koja je započela 4. listopada s 231 upisanim učenikom u tri razreda, nije dolaskom Talijana prekinuta već nastavlja rad u neizmijenjenom sastavu i programu. Već u prosincu 1918. godine Talijani naređuju (naredba vojnog guvernera Milla br. 8690) da svi državni civilni službenici koji žive na teritoriju pod okupacijom talijanske vojske, moraju najkasnije do 8. siječnja 1919. predočiti guvernatoratu pismenu molbu ukoliko namjeravaju i dalje ostati u državnoj službi, prosvjetni radnici putem kotarskih školskih vijeća, a ostali putem kotarskih civilnih komesarijata. Skreće se pažnja da podnesene molbe neće biti nikakvo jamstvo za osiguranje iste službe jednom kada se definitivno riješi status zapremljenog područja.

Upravitelj pučke škole, Miho Luketa, vjerojatno nije podnio molbu ne želeći i dalje ostati u službi pa je, navodeći zdravstvene razloge, 10. ožujka 1919. odselio u

Orebić (Kraljevina SHS) prethodno predavši školski inventar i upraviteljstvo učiteljici Katici Bete.

Talijanski se karabinjeri useljavaju u ispražnjeni stan upravitelja i u sobu na drugom katu kuće Mihanović koja je služila za nastavu II. razreda. O tom činu upraviteljica Katica Bete izvješćuje općinu i kotarsko školsko vijeće. Intervencija je bila bezuspješna te se učiteljicu Luciju Domić, koja se 2. VI. javlja u službu (umjesto nadučitelja Lukete) ne može rasporediti zbog manjka školskog prostora. Iako naređuje zapljenu i uništenje svih tiskanica s dvoglavim orlom (austrijskim grbom), talijanska vlast ne dira u nastavni jezik škole ni u službeni pečat škole.

Tijekom školske godine pristupa se cijepljenju školske djece protiv velikih boginja i obvezuje se školska uprava prijaviti općini i vojnoj ambulanti svaki slučaj hripavca i drugih zaraznih oboljenja. Školskoj djeci dijeli se topli obrok iz školske kuhinje koja se potrebnim namirnicama snabdijeva iz skladišta mjesne vojne komande.

Završetak školske godine predviđen naredbom guvernatorata za 14. kolovoza, naknadno je izmijenjen pa je školska godina završena krajem srpnja.

Školska godina 1919./20.

Škola se, prema naredbi, otvara 16. listopada, ima 220 upisanih đaka od 236 školskih obveznika.

I. razred: 64 učenika (31 muških, 33 ženskih); učiteljica je Nikica Bete.

II. razred: 52 učenika druge godine nastave (I. odsjek) i 40 učenika treće godine nastave (II. odsjek); nastavu vodi novoprimljena učiteljica Lucija Domić s 1120 kruna plaće i 200 kruna dodatka.

III. razred: 44 učenika četvrte godine nastave (I. odsjek) i 36 učenika pete godine nastave (II. odsjek); nastavu vodi upraviteljica Katica Bete.

Početkom školske godine učionica I. razreda vraćena je školi; karabinjeri napuštaju školsku zgradu a u bivši stan školskog upravitelja smješta se vojna radio-telegrafska stanica.

Pokrajinski školski inspektor dr. A. Primužić razriješen je dužnosti a na njegovo mjesto dolazi Petar Damjakušić, upravitelj talijanske gimnazije u Zadru.

I dalje se školskoj djeci dijeli topli obrok s namirnicama (kruh, tjestenina, grah) iz skladišta vojne komande.

Uvjerena u povoljan ishod talijansko-jugoslavenskih pregovora, talijanska uprava traži od uprave škole da je obavijesti je li koja nastavnica osposobljena podučavati djecu na talijanskom jeziku. Odgovor uprave je negativan (veljača 1920.).

Dana 20. veljače upravitelj mornaričke ambulante dr. Pizzutti preporučuje Općini zatvaranje škole "zbog širenja epidemije influenze" (španjole). Škola je zatvorena do početka travnja i već se sredinom travnja, prema naređenju vojne komande, ponovno zatvara "zbog zabrinjavajućeg širenja influence".

Školska godina je zaključena 15. srpnja sa 17 izdanih svjedodžbi.

Iz izvještaja Nikice Bete (koja zamjenjuje bolesnu sestru Katicu u upraviteljstvu škole), naslovljenog kotarskom školskom vijeću od 14. listopada 1920. doznajemo da je uspjeh učenika u ovoj školskoj godini bio slab, a kao razlog navodi vrlo slab odaziv učenika u pohađanju nastave kao i nedostatak školskih knjiga i učila.

Koliko je zanemarivanje školske nastave bilo plod nezainteresiranosti roditelja i straha od "španjole", a koliko svjesnog bojkota, teško je kazati. Bit će da je bilo i jednoga i drugoga.

Školska godina 1920./21.

Ukupan broj upisanih učenika je 242.

I. razred: 29 učenika i 31 učenica; nastavu vodi učiteljica Lucija Domić;

II. razred: I. odsjek — 62 učenika, II. odsjek — 37 učenika; nastavu vodi učiteljica Nikica Bete;

III. razred: I. odsjek — 45 učenika, II. odsjek — 38 učenika; nastavu vodi upraviteljica Katica Bete.

Na početku školske godine (1. listopada), školska kuhinja je ukinuta naredbom guvernatorata. Preustrojena na drugoj osnovi, nastavlja izdavati ručak 8. studenoga, ali broj obroka koji se dijeli iz vojne kuhinje ovisi o broju učenika na nastavi prema dnevnoj evidenciji. Očito je da se podjelom hrane želi smanjiti izostanak učenika iz škole (koji je dijelom uzrokovan bojkotom roditelja), dok je briga za izgladnjele u drugom planu.

Uprava škole traži da se poprave školske klupe i da se nabavi deset novih na što civilni komesarijat u Korčuli priopćuje da nije moguće dobiti lire kao zamjenu za krune jer da je takva razmjena obustavljena (6. studenoga).

12. studenoga 1920. u Rapallu je potpisan talijansko-jugoslavenski ugovor o teritorijalnom razgraničenju. Neposredno nakon objave Rapalskog ugovora, *Consiglio scolastico provinciale di Zara* (Pokrajinsko školsko vijeće u Zadru) žurno imenuje vojnog kapelana don Domenika Mondonea učiteljem talijanskog jezika u lastovskoj školi (21. studenoga). Nastava započinje 6. prosinca u trećem razredu s tri sata talijanskog jezika tjedno koji su oduzeti hrvatskom jeziku. 12. siječnja 1921. don Mondonea će zamijeniti učitelj Torre Vincenzo. Prethodno, u noći od 27. na 28. studenoga, razbijena je školska tabla s natpisom "Pučka trorazredna mješovita škola" i postavljena nova s natpisom "Scuole Elementari". Izostanak učenika s nastave je velik; u studenom prosjek je 60 učenika tjedno.

9. veljače 1921. kotarsko školsko vijeće iz Korčule, dopisom br. 38, javlja upravi lastovskog vijeća da je škola potpala pod jurisdikciju zadarskog kotara čime njegova nadležnost nad školom prestaje.

Polaznici večernjeg tečaja talijanskog jezika u "Nacionalnoj Legi", oko 1930.

Učenici školske godine 1935./36.

11. travnja 1921., ekspresnim brzojavom zadarskog školskog vijeća (br. 828), otkazuje se služba učiteljskom kadru osnovne škole. Talijansko Ministarstvo prosvjete odbija upućenu žalbu i karabinjerska stanica, na temelju naređenja "više vlasti", traži da se škola preda novoj službenici. 18. travnja nadučiteljica Katica Bete, u prisustvu narednika (*maresciallo*) Tita Mancinija i predsjednika mjesnog školskog vijeća Janka Lucijanovića, predala je školski ured, imovinu i školske prostorije nadučiteljici Pauli Šačić-Dimitri koja je o izvršenoj primopredaji izvijestila školsku vlast u Zadru.

Početkom mjeseca svibnja u lastovsku su školu upućene učiteljice Marcella Politeo Zaccagna i Eufrosina Srzentić Depolo. Školska uprava traži da joj se hitno pošalje pet uokvirenih slika Njegova Veličanstva Kralja i Kraljice i prosljeđuje molbu Alberta Baricellija za školskog poslužnika s napomenom da je osposobljeni poslužnik talijanske škole u Korčuli Giacomo Perucci već otpremio obitelj na Lastovo u očekivanju ove službe koja mu je bila obećana.

Školska godina završava 15. srpnja 1921. godine.

Školska godina 1921./22.

Školska godina, s 218 upisanih učenika, započela je radom 1. listopada nakon što je don Baro Antica otpjevao misu i "Te Deum" na latinskom jeziku.

Prije početka godine, dekretom školskog ureda civilnog komesarijata u Zadru, za upravitelja osnovne škole u Lastovu postavljen je Michele Depolo, općinski tajnik, doseljenik s Korčule. Za inspektora *aloglotnih* škola (škola u kojima je nastavni jezik različit od nacionalnog jezika) na anektiranom području zadarskog kotara imenovan je Luigi Rustia, upravitelj muške osnovne škole u Zadru. Budući da je lastovska škola uvrštena u tu kategoriju (*scuola alloglotta di Lagosta*), razredni učitelji moraju poznavati oba jezika što se najjednostavnije postizalo s učiteljima hrvatske Dalmacije koji su optirali za Italiju.

U prvom izvješću upućenom inspektoratu, Depolo navodi da je školu našao u potpunom neredu, a djecu u skandaloznom neznanju. Za to okrivljuje roditelje koji ne žele svoju djecu slati u školu te "signorine Bete" koje su se bavile svačim osim s nastavom. Također obavještava inspektorat da je iz Cunea (Piemonte) stigao don Vincenzo Roatta, vjeroučitelj i nastavnik talijanskog jezika. Pretpostavlja da će s vjeronaukom biti problema budući da se isti oduvijek predavao na hrvatskom, a broj učenika koji vladaju talijanskim jezikom je neznatan. Uvjeren je da će mjesni svećenici uložiti protest kako bi mogli nastaviti staru praksu podučavanja vjeronauka i tako i dalje sijati antitalijansku propagandu (27. listopada).

4. prosinca 1921. održana je prva sjednica nastavničkog vijeća. Bili su prisutni Michele Depolo, upravitelj i voditelj III. razreda, Ernesto Canetto (iz Knina), voditelj II. razreda, Eufrosina Depolo Srzentić (iz Gdinja — Hvar), voditeljica I. razreda i don Roatta. Zapisnički se utvrđuje potpuna zapuštenost škole i najniži mogući stupanj

znanja i ponašanja učenika u nižim razredima. Zaključeno je kako je prva dužnost nastavnog osoblja privoliti učenike na ljubav prema Italiji, a don Roattu se upozorava na oprez kako ne bi bio obmanut od mjesnih svećenika koji potajno rovare protiv škole i protiv talijanskih interesa.

S druge strane, školski inspektorat izrijekom traži od nastavnika da "talijanstvo koje su stekli opcijom" i praktično dokažu oduzimanjem učenicima svakog štiva (novina, revija, knjiga, omotnica školskih udžbenika) bivšeg režima ili Kraljevine SHS. Neizvršavanje ili zanemarivanje ovog zadatka smatrat će se izdajstvom talijanskih stvari (1. ožujka 1922.). Nastavničko vijeće pak preporučuje inspektoratu (5. svibnja) odbiti sve žalbe koje mu upućuju roditelji zbog "udarene multe" kao neosnovane, budući da je odsustvo učenika s nastave plod roditeljske zabrane motivirane isključivo političkim razlozima.

Zbog epidemije gripe (hripavca?) školska se godina tiho zatvara sredinom srpnja.

Školska godina 1922./23.

Škola postaje četverorazredna s jednim razredom sa sjedištem u kući Petra Lešića Deklecijana. Broj upisanih učenika iznosi 205.

I. razred: 37 učenika; učiteljica Eufrosina Depolo.

II. razred: 65 učenika; učitelj Antonio Ponich iz Pule (u ožujku zamijenit će ga Ludovico Vucemilovich).

III. razred: 36 učenika; učiteljica Maria Cappellini iz Zadra.

IV. razred: (IV., V. i VI. školska godina) — 67 učenika; učitelj upravitelj Michele Depolo koji je ujedno i nastavnik talijanskog jezika.

Vjeroučitelj je don Baro Antica što znači kako pokušaj podučavanja vjeronauka na talijanskom jeziku od strane talijanskih svećenika nije uspio.

Škola se redovito otvara 1. listopada misom koju je služio vjeroučitelj, a školska se nastava održava dvojezično u sva čeriri razreda. Glavni i najvažniji zadatak škole (prema uputama školskog inspektorata, cirkular br. 852 od 7. studenoga 1922.) ostaje i dalje "širenje talijanske kulture i jezika" što mnoge Lastovce odbija od slanja djece na nastavu. Tvrdoglave roditelje, koji ne žele slati djecu u školu ili zanemaruju ovu dužnost, vlast pokušava privoliti novčanim kaznama "multama", što joj u većini slučajeva i uspijeva.

Školske godine 1923./24., 1924./25.

I u ovim školskim godinama nastava se još uvijek održava dvojezično u svim razredima.

Školska godina 1923./24.

I razred: učiteljica Eufrozina Depolo
II. razred: učitelj Marino Vucetich
III. razred: učitelj Niccolo Oluich
IV. razred: učiteljica Gisella Katanec

Školska godina 1924./25.

I. razred: učiteljica Maria Cappellini
II. razred: učiteljica Eufrosina Depolo
III. razred: učitelj Marino Vucetich
IV. razred: učiteljica Gisella Katanec

Upravitelj i nastavnik talijanskog jezika je Michele Depolo, a vjeroučitelj je i dalje don Baro Antica.

6. siječnja 1924., pred župnom crkvom, na vrlo kićen način, školi je predana državna zastava koja se imala nositi u povorkama, na zborovima itd.

Školska godina 1925./26.

Škola postaje peterorazredna i dobiva službeni saziv "Scuola mista Caio Marco Proculo" (Mješovita škola C. M. Proculo).

Nastavni jezik u I. i II. razredu postaje talijanski.

I. razred: učiteljica Maria Cappellini
II. razred: učitelj Michele Depolo
III. razred: učiteljica Eufrosina Depolo
IV. razred: učiteljica Gisella Katanec
V. razred: učitelj Marino Vucetich

Ukida se općinsko školsko vijeće na čijem je čelu bio općinski upravitelj (*gerente*). U Zadru se osniva nastavna direkcija čiji je povjerenik za lastovsku školu M. Depolo, sada već *cavaliere*. Vjeroučitelj je don Antonio Jurizza, novoimenovani v. d. župnika.

Zakonom od 3. travnja 1926., osniva se fašistička organizacija "Balilla" sa zadatkom okupljanja, po mogućnosti, sve muške školske djece. U školskim učionicama slika *Ducea* postaje obvezatna.

Ponovno se organizira školska kuhinja ali samo za ograničen broj odabranih učenika. S velikom pompom najavljuje se da će prvi školski obrok hrane biti podijeljen tridesetorici siromašnih i zdrastveno najugroženijih osnovaca.

Školska godina 1926./27.

U III. razred uvodi se talijanski jezik kao nastavni jezik.

I. razred: učiteljica Maria Cappellini

II. razred: učiteljica Roma Russo

III. razred: učiteljica Maria Maggioratto (rođena 1906. u Zadru) umjesto Marina Vuceticha koji je 21. I. 1927. premješten

IV. razred: učiteljica Eufrosina Depolo

V. razred: učitelj Michele Depolo

Prema naredbi Ministarstva prosvjete, u prvim razredima aloglotnih škola (njemačkoga, slovenskoga i hrvatskoga govornog jezika) vjeronauk se trebao predavati na materinskom jeziku.

3. listopada 1926., u kući Petra Lešića Deklecijana, otvara se dječji vrtić za predškolsku djecu od tri do šest godina starosti (*Asilo infantile*). Boravak je cjelodnevni (dijeli se topli obrok), a govorni jezik je talijanski.

Na školsku djecu vrši se pritisak učlanjenja u mušku oraganizaciju "Balilla" i žensku "Piccole Italiane" (Male Talijanke). Učlanjenje, međutim, nije jednostavno jer je prije dobivanja iskaznice (*tessere*) potrebno uplatiti pet lira članarine kojih dobar dio djece nema. Razlog je siromaštvo roditelja, ali i bojkot. Provincijska organizacija "Fascio" iz Zadra traži na kraju školske godine ime najmarljivijeg i najuspješnijeg "Balille" kako bi ga mogla nagraditi.

Školska godina 1927./28.

I razred: učiteljica Maria Maggioratto

II. razred: učiteljica Roma Russo

III. razred: učiteljica Beatrice (Bice) Addobbati, rođena 1906. u Zadru

IV. razred: učiteljica Eufrosina Depolo (od 12. siječnja 1928. Dinorah Decovich)

V. razred: učitelj Michele Depolo (od 15. veljače 1928. Leonardo Friscia, rođen 1906. u Caltabellotti, Agrigento, Sicilija).

12. siječnja 1928. bračni par Depolo odlazi u porečku školu, a za povjerenika nastavne direkcije i za učitelja dolazi Leonardo Friscia iz Rijeke.

Odlaskom Depolovih nema više dvojezičnih učitelja, *maestri alloglotti*, a shodno tome ni hrvatskoga jezika u lastovskoj mješovitoj osnovnoj školi. Prema odluci prosvjetnih vlasti (*Regio Provveditorato agli studi di Trieste*) od 7. svibnja 1928., prezimena učenika moraju se pisati *in forma italiana*, tj. u skladu s talijanskim pravopisom.

Školska godina 1928./29.

I. A razred: 46 učenika (27 ponavljača); učiteljica Arcangela-Lina D'Amato (rođena u Terlizzi, Bari, 1906., dolazi iz Sežane)

I. B razred: 54 učenika (30 ponavljača); učiteljica Maria Maggioratto

II. razred: 40 učenika, od toga 15 ponavljača; učiteljica Ida Coffon, rođena 1907. u Kotoru, dolazi iz Zadra

III. razred: 32 učenika; učiteljica Beatrice Addobbati

IV. razred: 21 učenik; učitelj Leonardo Friscia

V. razred: 10 učenika; učitelj Leonardo Friscia

O znanju talijanskoga jezika u prvim razredima čitamo u školskim dnevnicima:

"Nalazim se u novom ambijentu, meni stranom, čiji običaj i jezik ne poznam, s pedesetoricom dječaka od šest do devet godina s kojima se ne mogu sporazumjeti; ima ponavljača koji dobro ili loše slovkaju talijanski, ima novih učenika koji su pohađali vrtić i koji me donekle razumiju, ali ima i onih koji nisu pohađali vrtić i koji nisu nikada čuli nijednu talijansku riječ." (Lina D'Amato)

"Izvršim prozivku učenika, nekoliko njih ne ustaju, pitam ih za ime, ne odgovaraju mi, ne razumiju nijedno slovo na talijanskom." (Maria Maggioratto)

"Djeca vrlo malo i vrlo loše govore talijanski." (Ida Coffon)

Škola je od 10. veljače do 5. ožujka 1929. zatvorena zbog epidemije gripe. Inače zima je vrlo oštra, tijekom siječnja lokve su zaleđene a izostanak učenika s nastave velik. Na poticaj zdravstvenih vlasti u tijeku je borba protiv muha. Za dvadeset ubijenih muha školskoj se djeci nudi jedna lira nagrade!

Školska godina 1929./30.

I. A razred: 55 učenika, od toga 32 ponavljača; učiteljica Beatrice Tassoni Addobbati

I. B razred: učiteljica Maria Cusma Maggioratto (autor ovih redaka upisao se u osnovnu školu).

II. razred: 64 učenika, od toga 19 ponavljača; učiteljica Lina D'Amato (21. prosinca dobiva premještaj u Taranto, a na njezino mjesto dolazi učitelj Baccasun Crescimiro)

III. razred: 27 učenika, od toga 5 ponavljača; učitelj Antonio Forleo (rođen u Francavilla Fontana, Brindisi, 1882. godine, profesor s Teološkim fakultetom)

IV. razred: 23 učenika; učitelj Leonardo Friscia

V. razred: 12 učenika; učitelj Leonardo Friscia

9. studenoga 1929. u "Legi" je započela radom večernja škola za odrasle. Nastavu talijanskog jezika, od 18 do 19 sati, muškarcima održava prof. Forleo, a ženama — učiteljica D'Amato.

Dan 5. prosinca proglašen je državnim praznikom i slavi se i na Lastovu. U dobivenom naređenju o proslavi nalazi se i obrazloženje da taj datum označava: "Godišnjicu herojske geste Gian-Batiste Perassa zvanog Balilla" koji je 1742., u Genovi, bacio kamen na austrijske vojnike i time zpočeo narodni ustanak.

Kao što se običavalo još od 1923. godine, i ove se školske godine održava *Festa degli alberi* (Svečanost stabala) koja se obilježava izletom učenika od III. do V. razreda i sadnjom mladih borova na predjelu oko Sv. Martina i ispod Sv. Lucije.

Školska godina 1930./31.

I. razred: 60 polaznika, većina njih ne pozna talijanski jezik; učiteljica Ida Friscia Coffon

II. A razred: 37 učenika; učiteljica Maria Cusma Maggioratto

II. B razred: 38 učenika (konačni uspjeh je vrlo loš, jer je ovaj razred tijekom školske godine promijenio četiri učitelja); učiteljica Beatrice Tassani Addobbati (16. ožujka zamjenjuje je Carolina Kero, mlada učiteljica, rođena 1911. u Šibeniku, ovo joj je prva služba).

III. razred: 53 učenika; učitelj Leonardo Friscia

IV. razred: 23 učenika; učitelj Antonio Forleo

V. razred: 18 učenika; učitelj Antonio Forleo

Nastava se u dva posljednja razreda odvija naizmjenično, ujutro i poslije podne. Posljednjih godina ustalio se početak i svršetak školske godine, od sredine rujna do kraja lipnja.

II. dekada talijanske uprave

Školska godina 1931./32.

I. razred: 67 učenika; učitelj Niccolo Luciani (rođen u Lastovu 1908. godine, ovo mu je prva služba)

II. razred: 52 učenika; učiteljica Ida Friscia Coffon

III. razred: razred je podijeljen u A i B sekciju s ukupno 75 učenika (nastava se odvija ujutro i poslije podne); učitelj Antonio Forleo

Od 75 učenika veliki je broj ponavljača. Završni uspjeh je loš, ali su zato svi učenici dobili iskaznice "Balilla" i "Malih Talijanki" što se smatra velikim uspjehom učitelja.

IV. razred: 42 učenika; učitelj Leonardo Friscia

V. razred: 20 učenika; učiteljica Maria Cusma Maggioratto (nakon završetka školske godine napušta Lastovo).

Školska godina 1932./33.

I. razred: 63 učenika; učiteljica Livia Palladino (rođena u Šibeniku 1913. godine, dolazi iz Zadra)

II. razred: 45 učenika; učitelj Niccolo Luciani

III. razred: razred ima dva odjeljenja: A s 38 novoupisanih đaka, B s 36 ponavljača (nastava se održava naizmjenično ujutro i poslije podne); učiteljica Angela-Lina Centrone (rođena u Converzanu, Bari, 1908.)

Stanje u B odjeljenju, prema ocjeni učiteljice u razrednom dnevniku, je "katastrofalno". Napominje kako učenike koji ne dolaze na nastavu koriste roditelji za svakojake poslove; odsutnost učenika sa nastave je karakteristika lastovske škole koju svakodnevno doživljava.

IV. razred: 41 učenik (loš završni uspjeh); učiteljica Ida Friscia Coffon

V. razred: 37 učenika; učitelj Leonardo Friscia.

Školska godina 1933./34.
(u novoj školskoj zgradi na Dovcu)

Početak školske godine (26. rujna) obilježen je misom kojoj prisustvuju vlasti i sva školska djeca u pratnji nastavnika, potom svečanim blagoslovom nove školske zgrade "Edmondo De Amicis" na Dovcu. Nastavnici su zadovoljni prostranim i svijetlim školskim dvoranama, međutim nedostaje mnogo nastavnih pomagala.

I. razred: 55 učenika; učiteljica Ida Friscia Coffon (do 11. prosinca), Stella Antonio (od 30. siječnja)

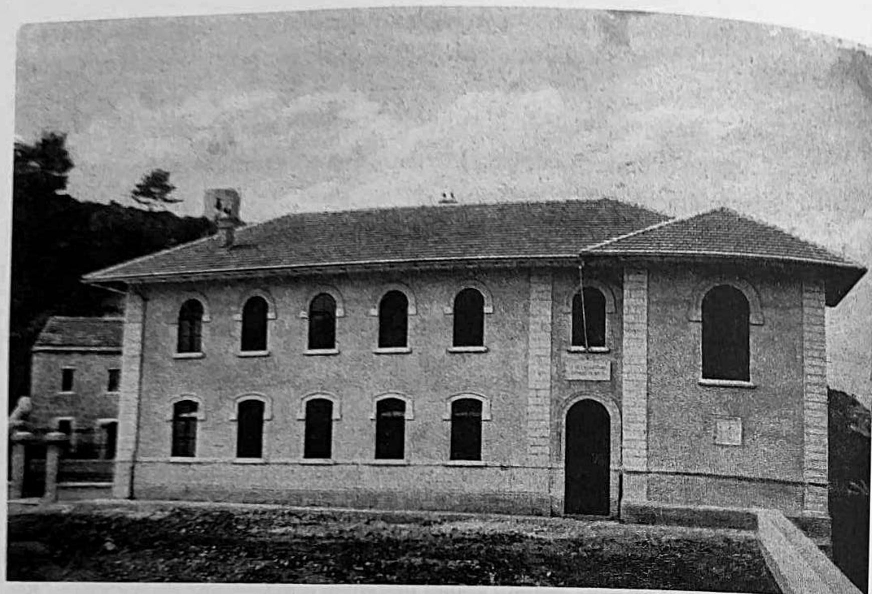
II. razred: 48 učenika; učiteljica Livia Palladino

III. A razred: učitelj Niccolo Luciani

III. B razred: 34 učenika od toga 17 ponavljača; učitelj Cristoforo Lessich (rođen u Lastovu 1908.)

IV. razred: 53 učenika; učiteljica Lina Centrone

V. razred: 21 učenik; učitelj Leonardo Friscia.

Školska zgrada iz 1933. godine

Iz školskog dnevnika učiteljice Line Centrone (IV. razred):

28. X. 1933.	*Marš na Rim* *Vrši se inauguracija javnih radova: škole, vrtića, jedne ulice. Svečano uručenje nagrada učenicima koji su se istakli u učenju talijanskog jezika odvijalo se na trgu ispred škole u prisustvu mnoštva naroda. Politički sekretar (Dimitri) koji je imao u zadatak podijeliti novčane nagrade udijeljene od društva "Dante Alighieri" održao je zapaženi govor.*
3. X.	*Praznik štednje.*
4. VI.	*Dan pobjede. Balilla i Male Talijanke u uniformama prisustvuju misi zadušnici za pale vojnike; sudjeluju u polaganju vijenca na stup Arnalda Mussolinija brata Ducea i u bacanju u more lovorovog vijenca za poginule mornare.*
12. XI.	*Praznik. Sva je škola u crkvi radi "Te Deuma" u čast kraljevog rođendana.*
5. XII.	*Obljetnica herojske geste Balille u Genovi.*
23. XI. - 2. I.	*Božićni praznici i kraj I. trimestra.*
2. II. 1934.	*"Befana fascista".* *Darovi su bili podijeljeni svim Balillama i Malim Talijankama, a siromašnim obiteljima i brašno dar Ducea. Potestat (Simonelli) je govorio okupljenom narodu pred školom.*

22. III.	*Utemeljenje borbenih fašija u Milanu.* *Govorim o tom događaju kao i o ličnosti Ducea u svezi njegova zadnjeg govora od 18. III. cijelom svijetu, kojeg je saslušao lastovski narod na "piazzi Roma" putem radija.*
7. IV.	*Kraj II. trimestra.*
15. IV.	*Povodom dana "dvaju križa" Balilla i Male Talijanke sudjeluju u manifestaciji; u "dopolavoru" (u Legi) prisustvuju predavanju dott. G. Gazzarija predsjednika organizacije Balilla. Predaju se i značke Crvenog križa.*
21. IV.	*Rođendan Rima.*
24. V.	*Ulazak Italije u rat. Praznici. Balilla i Male Talijanke sudjeluju u paradi.*
9. VI.	*U razred dolazi potestat i liječnik radi odabiranja djece kojima je potreban oporavak. Liječnik je svu djecu pregledao i ona koja su nađena slaba zdravlja bila su određena za kopnena i morska ljetovališta.*
10. VI.	*Zatvaram upis u organizaciju Balilla postigavši 60 postotni uspjeh (27 učlanjenih od 55 upisanih). Učlanjenje je moglo biti i bolje, ali je ekonomska kriza (!) negativno utjecala jer su mnoge obitelji uistinu siromašne, a školski patronat nije podijelio niti jednu knjižicu budući da nema novaca.* *U ovoj godini, budući da su ukinute novčane kazne (multe) za neopravdani izostanak sa školske nastve, tih je izostanaka u IV. razredu bilo mnogo jer je briga roditelja za uspjeh njihove djece slaba.*

Nastavni ravnatelj Friscia u svoj školski registar bilježi: "Trud škole je djelomično uzaludan zbog toga što je dijete primorano živjeti u krugu svoje obitelji gdje se govori hrvatski."

Školska godina 1934./35.

I. razred: 42 učenika, od toga 20 ponavljača; učiteljica Jolanda Capuzzo (Trst, 1913.), u službi do 21. studenoga, zatim učiteljica Etta Basso

II. razred: 44 učenika, od toga 12 ponavljača; učiteljica Olga Rogoznizza (rođena u Šibeniku 1909., dolazi iz Zadra)

III. A razred: 30 učenika; učitelj Niccolo Luciani (premješten iz Istre)

III. B razred: 31 učenik; učitelj Leonardo Friscia

IV. razred: 30 učenika; učitelj Bruno Bacchi (Lugo, Firenca, 1910.)

V. razred: 26 učenika (završni uspjeh: 11 položili razred, 4 odgođeni za jesen, 11 će ponoviti razred); učitelj Ferdinando Stovani (Alberone di Cento, Bologna, 1902., premješten iz Istre)

U ovoj se školskoj godini ponovno uvode novčane kazne ("multe") za neopravdano izostajanje učenika s nastave.

Donosim skraćene izvode iz školskih dnevnika radi uvida u djelatnost škole.

10. X. *Većini djece nedostaju nužne stvari, posebno knjige, a to isključivo ovisi od njihovog lošeg ekonomskog stanja. Mnogi roditelji ne mare za svoju djecu i šalju ih u školu odrpane i prljave. (Capuzzo)*

21. XI. *Predviđam jedan tvrd i bremenit školski rad jer djeca ne poznaju talijanski jezik. (Basso)*

14. I. *Duceova Befana.*
Dvorana općinskog "Dopolavora" (Lage) je bila nabijena majkama i djecom u očekivanju dara njihovog Ducea, razdragano pjevajući pjesme revolucije. Dvjestopedesetero djece je bilo darivano. Od mog razreda petnaestero su dobila dar. (Friscia)

17. II. *Došao je iz Zadra centurion Lorenzini, provincijski predsjednik organizacije Balilla. Nastavnicima je dao točne upute o radu u školi u svezi organizacije tj. učlanjenja, nastave fizičkog odgoja, patronata nad Balillama i Malim Talijankama. (Friscia)*

2. III. *Započeo je ciklus predvojničke obuke i gimnastičko-sportskih aktivnosti. Nadam se da ću moći, krajem godine, nadležnima dokazati da lastovski Balille nisu manje organizirani i disciplinirani od onih u provinciji. (Friscia)*

3. IV. *Jučer je organizirana prva gimnastička vježba svih učlanjenih školskih učenika prema ustrojstvu određenom od predsjedništva Balilla. Nekoliko uzetih fotografija bit će poslano predsjedniku mjesnog komiteta da ih sačuva u sjedištu organizacije. (Friscia)*
U travnju je škola izvela jedan igrokaz u korist organizacije Balilla. Do sada u Lastovu sličnih priredaba nije još bilo izvedeno. (Stovani)

24. V. *Vidio sam defile cijele savršeno postrojene falange školskih učenika koji su za tu priliku bili odjeveni u uniforme. S njima su prodefilirali i Sinovi vučice (Figli della lupa) koji su se prvi put pojavili u defileu. (Bacchi)*

13. VI. *U razred su došli liječnik s još jednim liječnikom upućenim od fašističke federacije da bi pregledali i odabrali one učenike kojima je potrebna posebna njega radi odlaska na oporavak u odgovarajuće "kolonije" tijekom ljetnih praznika. Od 30 prisutnih učenika u mom razredu, deset je bilo odabrano; oni će se okoristiti blagodatima kojima ih fašistička vlast obdaruje sa svojim institucijama. (Friscia)*

Školska godina 1935./36.

I. razred, A odjel: 20 učenika, od toga 6 ponavljača; učiteljica Olga Rogoznizza

I. razred, B odjel: 30 učenika, od toga 11 ponavljača; učiteljica Ada de Portada (rođena u Zadru 1908., u službi do 13. siječnja), učiteljica Maria Grazia Palladino (rođena u Zadru 1917., u službi od 13. siječnja)

II. razred: 40 učenika, od toga 11 ponavljača; učitelj Leonardo Friscia

III. razred: 55 učenika, od toga 21 ponavljač; učitelj Ferdinando Stovani

IV. razred: 52 učenika, od toga 15 ponavljača; učitelj Niccolo Luciani

V. razred: 35 učenika, od toga 10 ponavljača; učitelj Bruno Bacchi.

3. listopada 1935. Italija je, bez objave rata, upala sa svojim trupama u Etiopiju. Na tu akciju Društvo naroda je odgovorilo uvođenjem ekonomskih sankcija protiv Italije. Režim je u borbi protiv sankcija pozvao naciju na prikupljanje svih vrsta metala, a vjenčane građane, posebno žene, na darivanje svojeg zlatnog vjenčanog prstenja. Kao svojevrstan test privrženosti domovini, pored darivanja zlata (*oro alla patria*) smatrao se i dragovoljni odaziv u odrede za odlazak u istočnu Afriku. 5.V.1936. Talijani su ušli u Adis-Abebu, a 9. svibnja Duce je proglasio "cijelom svijetu" povratak imperija.

Izvodi iz školskih dnevnika:

26. X. *Početak rada "seoskog radija".*
Nakon što su bile pozvane općinske vlasti učenici su mogli saslušati emisiju iz tabora crnokošuljaša spremnih za odlazak u istočnu Afriku. (Luciani)

30. X. *Ima popriličan broj djece koja ne razumiju talijanski jezik. (Portada)*

11. XI. *Spomenula sam rat u Abisiniji i pobjede naših. (Rogoznizza)*

25. XI. *Plebiscitarno su se djeca odazvala pozivu domovine za poklon zlata i drugih kovina. U malo dana već je bilo poklona u zlatu, srebru i u drugim raznim metalima. Željezni otpad već je dosegao količinu od preko devet kvintala. (Bacchi)*

18. XII. *Praznik. Slavi se fešta "vjenčanog prstenja".*

22. XII. *Borba protiv sankcija.*
Pozivam učenike da svoj doprinos izkažu u bilo kom vidu. S pohvalnim entuzijazmom nije nedostajalo ni željeza ni drugih metala. (Stovani)

31. I. *Učlanjenje u organizaciju Balilla nastavlja se vrlo polagano. Nadam se da ću do određenog roka završetka upisa uspjeti postići 60 posto učlanjenja. Ostali moraju dobiti člansku kartu besplatno od školskog patronata i od partijskog komiteta jer je rezlog neučlanjenja siromaštvo. (Friscia)*

3. II. *Imam 18 učlanjenih i ne znam što poduzeti da bi i ostali uplatili članarinu. (Stovani)*

23. III. *Utemeljenje fašija. Slavi se prema uputstvima propisanim od provincijske federacije. U dvorani Općinskog doma (Dopolavoro) učenici sudjeluju skupa s omladinskim organizacijama. (Friscia)*

22. IV. *Jučer smo svi otišli u naselje Sv. Petar gdje je izvršena svečana inauguracija novog naselja "Luigi Razza". Ovo prekrasno djelo režima bilo je od sviju primljeno s velikim oduševljenjem jer je dalo rada mnogim ribarskim obiteljima i ojačalo mjesnu riblju industriju koja je osobito plodonosna.*
Ceremonija inauguracije je bila impozantna zbog velikog broja uzvanika i turista pridošlih iz raznih dijelova Italije, ali i značajna jer su bile prisutne njihove ekscelencije Resti Venturi, Morigi prefekt i nadbiskup.
Učenici u uniformi u velikom broju bili su nazočni tom uzbudljivom činu. (Bacchi)

1. V. *Svako poslijepodne traje uvježbavanje priredbe. Dobit od operete "Mali Balilla" namijenjena je školskom patronatu. (Friscia)*

9. V. *Iz jednog radioaparata smještenog na trgu pred školom svi su učenici, ustrojeni u svoje organizacije, slušali govore Ducea povodom naše potpune pobjede u talijansko-abisinskom ratu i ponovnog rađanja carstva. (Friscia)*

Prema naređenju, školska godina završava 5. lipnja. Učitelj Friscia, nakon deset godina službe, odlazi s Lastova.

Školska godina 1936./37.

I. razred, A odjel: 30 učenika, od toga 12 ponavljača; učiteljica Olga Rogoznizza

I. razred, B odjel: 30 učenika, od toga 10 ponavljača; učiteljica Maria Grazia Palladini

II. razred: 46 učenika; učiteljica Giovanna Jurina (rođena u Zadru 1914., prva služba)

III. razred: 52 učenika; učiteljica Livia Palladino

IV. razred: 36 učenika; učitelj Bruno Bacchi

V. razred: 35 učenika; učitelj Antonio Stella (iz Zadra, rođen u Korčuli 1911., premješten iz Istre).

Školska godina započinje redovito — sredinom rujna uz uobičajeni ceremonijal, misom, pozdravom zastavi i patriotskim pjesmama.

U ovoj se godini škola istaknula 100 postotnim učlanjenjem učenika u organizacije Balilla, Malih Talijanki, Sinova vučice, gimnastičkim sportskim sletom 24. svibnja 1937.

Prema preporuci didaktičke direkcije, trebalo bi u školu uvesti đačke kecelje: plave s bijelim ovratnikom i kravatom za dječake, bijele s ružičastom kravatom za djevojčice.

Slave se svi dosadašnji praznici kojima su dodani i oni novijeg datuma kao ponovno rađanje carstva, dan ustavnosti (6. lipnja), rođendan Marconija (23. travnja) i to jednoobrazno sa zborovima (adunatama) u uniformama, sletovima, slušanjem Duceova govora na radiju (od kad je školska zgrada priključena na električnu mrežu).

12. listopada skromnom svečanošću u ribarskom naselju "Luigi Razza" u Ublima (Sv. Petru) otvorena je područna škola u jednoj privatnoj sobi jer školska zgrada još nije građevinski gotova. Škola je započela radom s 34 upisana učenika u svih pet razreda, pretežno iz istarskih ribarskih obitelji. Učiteljica je Anna Hunger, rođena u Zadru 1916. godine.

Početkom ožujka, osam istarskih obitelji iz Rovinja, Pule i Fažane vratile su se kućama tako da je ostalo samo 16 učenika. Odlaskom još dviju obitelji iz Bologne škola je spala na 13 učenika. Tek od svibnja, dolaskom ribarskih obitelji s otoka Ponze (u Tirenskom moru kraj Napulja), škola će se brojčano povećati.

Školska godina 1937./38.

I. razred: 50 učenika, od toga 19 ponavljača; učiteljica Anna Maria Rivoli (rođena u Ferrari 1914. godine)

II. razred: 47 učenika; učiteljica Olga Rogoznizza

III. B razred (muški): 35 učenika; učitelj Antonio Stella

IV. razred: 27 učenika; učitelj Rocco Pellegrini Cossovich (rođen u Velom Lošinju 1897.)

V. razred: 35 učenika; učitelj Bruno Bacchi

Područna škola u Ublima, I.-V. razred: učiteljica Vincenza Bernardi (rođena u Korčuli 1918. godine).

Izvodi iz školskih dnevnika:

28. X. *Balilla i Male Talijanke postale su jedinstvena organizacija: GIL = Gioventù Italiana del Littorio* (Talijanska litorska mladež). *(Bacchi)*

19. I. *Befana fašista.*
Darovi su vrlo ograničeni i zato se moralo darivati samo jedan mali broj učenika. Kriterij darivanja, po mom osobnom uvjerenju nije bio

najpravedniji jer se nije vodilo računa o onima koji su bili uplatili knjižicu GIL-a. Bojim se da li će se postići 100 postotno učlanjenje u organizaciju. (Bacchi)

3. II. *Učenici imaju velikih poteškoća u talijanskom pisanju i u govoru. (Stella)*

28. II. *Fešta u korist mjesne organizacije GIL-a i školskog patronata. Dobit od 1200 lira je namijenjena za nabavu barjaka koji će se u svibnju predati školi i za uniforme učlanjenih (Bacchi).*
Još po koji učenik neće u školu pa se pokušava preko "potestata" i komande karabinjera. Ako ni to ne uspije, trebat će ga prijaviti preturi (sudu) kao prekršioca školske obveze zakonski određene do navršenih 14 godina starosti. (Bacchi)

3. V. *Izvanredni praznik zbog dolaska Hitlera u Italiju.*

Školska godina 1938./39.

I. razred: 54 učenika, od toga 17 ponavljača; učiteljica Giovanna Radich (rođena u Kotoru 1911., dolazi iz Zadra)

II. razred: 39 učenika; učiteljica Livia Stella Palladino

III. A razred (ženski): 30 učenica; učiteljica Olga Rogoznizza

III. B razred (muški): 26 učenika; učitelj Bruno Bacchi

IV. razred: 41 učenik; učitelj Antonio Stella

V. razred: 38 učenika; učiteljica Vincenza Bernardi, učitelj Agostino Adami (rođen u Iseri, Rovereto, 1900., preuzeo je razred od učiteljice Bernardi u siječnju).

Fašistička Italija sve se više približava njemačkom Trećem Reichu. U travnju 1939. Italija okupira Albaniju.

Izvodi iz školskih dnevnika:

14. I. *Oni mi se prijavljuju odrpani, prljavi i vrlo nedisciplinirani. Još jedno primjerno otkriće. Učenici V. razreda ne znaju četiri osnovne jednadžbe. O metričkom sistemu i njegovom dijeljenju pojma nemaju. Pitam se da li kriviti učenike ili one koji su ih prošli. Jadna Italijo! (Adami)*

24. II. *Opaža se osjetno poboljšanje, ali učenici su i dalje neznalice i bezvoljni. Nemaju srca, ne osjećaju, ne žive u talijanskoj klimi. Nema nikakvog takmičarskog duha, ne pokazju nikakav interes, jesu i osjećaju se samo Hrvatima. (Adami)*

30. III. *Napokon je svršio rat u Španjolskoj. (Adami)*

22. IV. *Dvadesetgodišnjica utemeljenja fašija. Lastovski skvadristi putuju za Rim. (Bacchi)*

24. V. *Više nego komemoracija ulaska Italije u rat (1915.), ovaj je dan bio dan GIL-a. Svi učenici u uniformi, vlast i jedan maleni broj Lastovaca prisustvovali su gimnastičkom sletu kojeg su izveli članovi GIL-a iz naše škole. Svečanost je završila predajom odlikovanja nekolicini članova GIL-a i defileom ispred vlasti. (Bacchi)*

Školska godina 1939./40.

I. A razred: 41 učenik, od toga 5 ponavljača; učiteljica Maria Grazia Palladino (do 7. prosinca), učitelj Rocco Pellegrini Cossovich (od 7. prosinca)

I. B razred: 41 učenik; učiteljica Vincenza Bernardi

II. razred: 36 učenika; učiteljica Giovanna Radich

III. razred: 43 učenika; učiteljica Livia Stella Palladino (do 22. ožujka), učiteljica Maria Grazia Bacchi Palladino (od 22. ožujka)

IV. razred: 48 učenika; učiteljica Olga Rogoznizza

V. razred: 34 učenika; učitelj Antonio Stella

Područna škola u Ublima, I.-V. razred: 28 učenika; učitelj Bruno Bacchi.

1. rujna 1939. Njemačka ulazi u rat (početak Drugoga svjetskog rata). Italija je slijedi 10. lipnja 1940. Prema odredbi političkog sekretara, samo trideset učenika (iz cijele škole) i to oni koji su siromašni i učlanjeni u GIL mogu koristiti topli obrok.

Izvod iz školskog dnevnika:

Više puta i to svakim danom govorim za kecelje, članske iskaznice, svjedodžbe, knjige, teke, itd. Ovdje su gluhi i tvrdi kao što su stijene ovog otoka. (Rogoznizza)

Školska godina 1940./41.

I. A razred: 48 učenika; učiteljica Giovanna Ferlan Radich (do 28. veljače), učiteljica Vincenza Carboncini Bernardi (od 1. ožujka)

I. B razred: 11 ponavljačica; učiteljica Vera Bernardi (do 16. listopada), učiteljica Vincenza Carboncini Bernardi (od 16. siječnja)

II. A razred (muški): 39 učenika; učitelj Rocco Pellegrini Cossovich

II. B razred (ženski): 26 učenica; učitelj Rocco Pellegrini Cossovich (do 16. siječnja), učiteljica Vincenza Carboncini Bernardi (od 16. siječnja)

III. razred: 42 učenika; učitelj Antonio Stella

IV. razred: 40 učenika; učitelj Bruno Bacchi

V. razred: 31 učenik; učiteljica Olga Rogoznizza

Područna škola u Ublima, I.-V. razred: učiteljica Livia Stella Palladino.

U prvoj ratnoj godini školska se aktivnost odvija standardno do početka mjeseca travnja.

Izvodi iz školskih dnevnika:

5. IV. *Predviđajući ratni sukob s Jugoslavijom, bilo je naređeno da se otok Lastovo evakuira, a shodno tome i da se škola zatvori. Večeras će parobrodom "Galileo" otputovati žene i djeca. Ja ostajem. (Stella)*
Po naređenju potestata, s obzirom na kritičnu političku situaciju s Jugoslavijom, trebalo je napustiti Lastovo. Iznenađeni ovom naglom naredbom, ostavili smo sve nesređeno jer u roku od tri sata trebali smo biti spremni za odlazak. Opisati žalost ovih trenutaka je nemoguće jer tko je vidio privrženost ovih ljudi za zemlju, kuću, stoku, može sebi predočiti kakva je mogla biti evakuacija Lastova. Prema naredbi, pučanstvo Sv. Petra se imalo prvo ukrcati u pet sati poslije podne, pučanstvo Lastova ujutro.
Cijelo stanovništvo Sv. Petra je otišlo kao i neki s Lastova.
U subotu (6.IV.) u 9 sati došla je naredba da se ne otputuje i tako su drugi ostali. Prijem i postupak koje smo doživjeli u Bariju, Foggi, Trinitopoliju je mnogo veći od očekivanog; možemo kazati da smo ostavili jedan dom, a pronašli drugi. (Carboncini-Bernardi)

6. IV. *Ostala sam sa svojom obitelji ovdje u Sv. Petru. Komandant otoka je bio jutros ovdje da bi rekvirirao i školsku dvoranu jer će čitava školska zgrada biti namijenjena za vojnu bolnicu.*
Naselje je pusto. Svi su učenici otputovali sa svojim obiteljima. Koja žalost! (Stella Palladino)

26. IV. *Budući da nije moguće imati vezu sa Zadrom, danas sam smatrao uputnim ponovno otvoriti školu znajući da je veći broj učenika ostao na Lastovu.*
Kao izbjeglice izočne su učiteljice Rogoznizza Olga, Carboncini Bernardi Vincenza i Bernardi Veronica. (Stella)
Započeli smo školsku nastavu na svoju ruku jer nije bilo razloga više čekati. Od pretpostavljenih još nikakvih vijesti. (Bacchi)

30. IV. *Sinoć su se povratile izbjeglice. Jutros sam ponovno započela nastavu. (Stella Palladino)*

7. V. *Od jedne kolegice koja je bila izbjegla doznali smo da se bez odlaganja ima prići ispitivanju. (Bacchi)*

8. V. *Škola se na brzinu zatvara. Svi ovi nesigurni potezi koji su se ove godine povukli zbog ratnog meteža kojeg smo imali ovdje blizu, nastali su jer od školskih vlasti nismo dobili ni jedu naredbu ili obavijest, dok se ovdje svi prave gospodarima i zapovjednicima svega pa i škole.*
Mi jadni učitelji moramo izvršavati svačija naređenja jer su ovdje kadri podnijeti i lažne prijave kako bi postali zaslužni.
To rade oni na odgovornom mjestu koji nisu nikada ranije ni kao vojnici ni kao časnici kraljevske vojske vršili svoju dužnost kao što je to vršio potpisani kao dobrovoljac u ratu i nosilac Danunzijeve zlatne medalje. (Pellegrini Cossovich)

Lastovo u sklopu okupirane Dalmacije
(1941.-1943.)

Školska godina 1941./42.

I. razred: 41 učenik, 17 muških, 24 ženskih, od toga 8 ponavljačica; učiteljica Olga Rogoznizza (21. studenoga), učiteljica Adriana Givoie (rođena u Lastovu 1921., prva služba od 9. prosinca)

II. A razred (muški): 26 učenika, od toga 12 ponavljača; učiteljica Giovanna Ferlan Radich

II. B razred (ženski): 34 učenice; učiteljica Vincenza Carboncini Bernardi (vrši službu do premještaja u školu u Ublima 5. prosinca); razred preuzima učiteljica Giovanna Ferlan Radich

III. razred: 55 učenika; učitelj Rocco Pellegrini Cossovich (26. studenoga premješten u Boccagnazzo kraj Zadra), učiteljica Adriana Givoie (zamjena do 21. veljače), učiteljica Agata Tonisi (rođena u Acirealeu, Catania, 1921., zamjena od 21. veljače)

IV. razred: 37 učenika; učitelj Antonio Stella (premješten 26. prosinca), od 9. prosinca učiteljica Fedora Gaspar (rođena u Zadru 1919.)

V. razred: 22 učenika; učiteljica Fedora Gaspar.

Zbog premještanja više učitelja u škole "talijanske Dalmacije" dolazi do trajavog i krnjeg izvršavanja nastavnog plana i programa i do brojnih izostanaka učenika s nastave.

Prema naredbi nadležnog ministarstva, božični je raspust, zbog hladnoće, trajao mjesec dana. Inače je školska godina protekla uobičajeno: slavili su se svi praznici kao do sada (pa čak i više), dijeli se Befana fašista, suhi obrok, sade se borovi, dijele se nove uniforme, krajem godine održava se gimnastički slet itd.

Izvodi iz školskih dnevnika:

4. XII. 1941. *u posjet Lastovu je bio guverner Dalmacije Bastianini. Škola, organizacija mladeži i žene u narodnoj nošnji, dočekale su ga na Pjevoru. (Fedora Gaspar)*

6. III. *Učenici nemaju nikakvih temelja u talijanskom jeziku. Učinak škole biva potpuno uništen u krugu obitelji. (Tonisi)*

Školska godina 1942./43.

Na otvaranju školske godine (1. listopada) prisutne su samo dvije učiteljice: Giovanna Ferlan Radich i Adriana Givoie. Učiteljica Ferlan, do dolaska novih učitelja za IV. i V. razred početkom studenog, vodit će, pored svog, i III. razred te ostala dva s jutarnjom i popodnevnom nastavom. Učiteljica Givoie pored svog II. razreda, vodit će i I. razred do dolaska nove učiteljice Angele Guanti (do početka studenoga).

Prema naredbi, školska se godina završava 20. svibnja 1943.

I razred: 68 učenika, od toga samo 25 propušteno u viši razred; učiteljice Adriana Givoie, Angela Guanti (kao mlada učiteljica stiže iz Zadra 3. studenoga te se pred božićne blagdane vraća u Zadar), Adriana Givoie (od 28. veljače ponovno preuzima razred), Annunziata De Santis (od 9. travnja zamjenjuje učiteljicu Givoie), Olga Rogoznizza (dolazi 12. svibnja, razred je podijeljen, ali bez učinka za bolji prolaz učenika)

II. razred: 54 učenika, 34 propušteno u viši razred, 18 upućeno na popravni, 2 ponavljaju razred; učiteljica Adriana Givoie

III. razred: 54 učenika, 28 propušteno u viši rezred, 22 upućeno na popravni; učiteljica Giovanna Ferlan Radich, učitelj Bruno Kero (od 7. travnja)

IV. razred: 48 učenika, 16 propušteno u viši razred, 32 upućeno na popravni; učiteljica Giovanna Ferlan Radich, učitelj Danilo Galetti (rođen u Mantovi 1915., vodi razred od 12. studenog do 3. ožujka kada je mobiliziran), učitelj Bruno Kero (rođen u Zadru 1923., konstatira da je nastavni program skoro netaknut), učiteljica Elisa Dal Sacco (rođena u Trevisu 1913., od 15. travnja)

V. razred: 25 učenika, pola je prošlo godinu, pola upućeno na popravni ispit; učiteljica Giovanna Ferlan Radich, učitelj Bruno Kero (od 7. studenoga).

Božićni raspust traje skoro dva mjeseca, od 22. prosinca do 15. veljače. S obzirom na tako dugi zimski raspust od 15. siječnja uvode se dva sata izvanškolske aktivnosti (od 10 do 12 sati) nakon čega se svim učenicima, na molbu škole, a po odobrenju političkog sekretara, dijeli hladni obrok, a od 26. siječnja i topli obrok. Iz Zadra dolazi nastavni ravnatelj (27. siječnja) u obilazak razreda; nije zadovoljan nađenim stanjem.

Iz učiteljskih dnevnika:

11. XI. *S obzirom na minimalno znanje talijanskog jezika mali broj djece mogao me pratiti. Izgleda nemogućim da se na Lastovu još čuje hrvatski jezik, a ipak vrlo mali broj (djece) govori naš lijepi jezik. (Angela Guanti, I. razred)*

21. XI. *Danas poslije podne održao se prvi zbor fašističke subote (adunata del sabato fascista). Ja i moj kolega preuzeli smo sve Balille. Zbor je započeo pjevanjem himni, zatim smo održali gimnastičke i predvojničke vježbe, a završili s po nekom igrom. (Bruno Kero, V. razred)*

23. XI. *Nastojim u moje učenike uliti visoki osjećaj talijanstva koji na ovom otoku mnogo nedostaje. (Angela Guanti, I. razred)*

9. XII. *Učenici, iako uče, ne znaju se izraziti jer premalo govore talijanski jezik. Velik je urod maslina pa učenici radije idu kupiti masline nego što idu u školu. (Bruno Kero, V. razred)*

18. XII. *Govorio sam o danu vjenčanog prstenja u kojem su talijanske žene, po primjeru onih iz starog Rima, na sramotne ekonomske sankcije odgovorile dragovoljnim darom svoga vjenčanog prstenja. (B. Kero, V. razred)*

22. II. *Izostanak učenika sa nastave je velik. Primjerice danas od 54 upisana učenika samo ih je 29 prisutno, od toga ih je samo 14 napisalo domaći rad koji je toliko loš da su samo dvojica zaslužila pozitivnu ocjenu. (Giovanna Ferlan, III. razred)*

6. III *U blizini škole uređujemo ratni vrt. Posadit ćemo nešto što će biti od koristi za školsku menzu. (B. Kero, V. razred)*

22. V. *Tijekom sedam godina službe nije me još nikada dopao toliko brojni I. mješoviti razred, a kao posljedica i toliko loš. Od 9. IV., dana kada sam preuzela ovaj razred, trudila sam se da poboljšam stanje, ali mi to nije bilo moguće i zbog preuranjenog završetka škole. (Annunziata De Santis, I. razred)*

Tijekom ljeta (31. kolovoza 1943.) učeteljice Olga Rogoznizza i Livia Stella Palladino iz područne škole u Ublima, koje su stanovale u Lastovu, dobivaju premještaj u Zadar.

Kapitulacija Italije 8. rujna zatekla je u lastovskoj školi dvije domaće učiteljice: Giovannu Ferlan Radich i Adrianu Givoie.

***

Prateći pučku nastavu tijekom razdoblja od 1920. do 1943. godine, jasno se uočavaju neke važne činjenice. Opaža se velika fluktuacija učiteljskog kadra, zatim indoktrinacija tog pretežno mladog kadra nesposobnog da procijeni postojeću situaciju.

Izgleda da je sve što se zvanično radilo u toj školi, od učlanjenja u "Balille" i u "Male Talijanke", do upućivanja na oporavak u primorske i planinske kolonije, bilo podređeno zvaničnoj režimskoj doktrini prema kojoj je lastovska škola bila pozvana, prvenstveno, privoljeti omladinu na ljubav prema Majci Domovini učenjem i govorom talijanskog jezika. Sve jadikovke učitelja o slabom znanju talijanskog jezika, shodno tomu i ostalih nastavnih predmeta, svode se na činjenicu da su djeca u školi učila i pjevala na talijanskom jeziku, ali je bilo prirodno da svugdje drugdje ta ista djeca govore svojim materinskim jezikom. Taj je raskorak uvjetovao da većina učenika nije naučila ni jedan ni drugi jezik, a nije u zadovoljavajućoj mjeri svladala ni gradivo osnovne naobrazbe.

CRKVENI BENEFICIJI

Crkveni beneficiji za vrijeme Dubrovačke Republike

Lastovski seljak, prije smrti, za spas duše nije imao što drugo založiti nego komad zemlje. Slobodan da u okviru općine raspolaže po volji svojom imovinom, po primjeru mnogih u dubrovačkom kraju, on je vrlo rano počeo s darivanjem dijela svog posjeda bratovštini, crkvi ili pojedinom svećeniku, kako bi mu se u određene dane i u određenoj crkvi (oltaru) služila misa prema nakani koju bi u oporuci odredio.

Tako Dobrohna Desijević, 1336. godine, oporučno ostavlja kćeri Dragi četvrtinu svojih pokretnih i nepokretnih dobara uz obvezu da svake godine plati nekoliko pjevanih misa za njegovu dušu i duše njegovih mrtvih.[223] Prodan Grdomilić 1356. godine, također, oporučno ostavlja dva gonjaja vinograda i dva gonjaja zemljišta blizu lokve (*lagis comunis*) u Lokavju koja se moraju čuvati za duše mrtvih. Godišnji prihodi iz tih posjeda moraju se utrošiti u "lemosinu i milostinju i tako redom stalno".[224]

Oni koji su imali mogućnosti nastojali su za života pridobiti što moćnije nebeske zaštitnike gradnjom, ili opremom sakralnog objekta. Donacijom svojih nekretnina određenoj crkvi ili oltaru nastojali su zadobiti zagovornike koji će se moliti Bogu za spas njihove duše i duše njihovih roditelja i dobročinitelja. Andrija Škrinjić, ne samo što je dao sagraditi crkvu Sv. Ivana, već 1374. nalaže i svojim tutorima "da moji vino-gradi s Lastova pripadnu crkvi Sv. Ivana, koju sam ja sagradio, s time da u njoj budu stalno dva svećenika i da mole Boga za moju dušu i dušu mojih mrtvih."

Darovnice crkvenim ustanovama izuzetno su se povećale u Dubrovniku nakon "crne smrti" (kuge) 1348. godine, što je vjerojatno bio slučaj i u samom Lastovu s obzirom na veliki broj beneficija koje nalazimo nekoliko stoljeća poslije. Princip prema kojemu se stvaralo beneficijsko dobro teklo je na sljedeći način. Redovito bi

223 *Listina* 44.
224 *Listina* 77.

donator naložio svom pitropu (izvršitelju testamenta, tutoru donatorove volje) koji je mogao biti i lastovski zbor, vijeće, bratovština ili pojedinac da se postara pronaći svećenika koji će zauzvrat korištenja plodova njegove donacije biti voljan preuzeti obvezu naznačenu u oporuci. Oporučena (darovana) imovina vezana obvezom služenja mise nazivala se beneficijem ili legatom, a izvršitelj obveze (svećenik), ujedno i korisnik, beneficijatom.

Lastovska zajednica nije uvijek odobravala beneficije. Darivanju otočkih nekretnina institucijama i pojedincima izvan Lastova stalo se na kraj, makar formalno, 1336. godine.[225] Godine 1368. lastovska je zajednica namjeravala i domaćim ljudima ograničiti, pa čak i ukinuti, mogućnost darivanja trajnih dobara bilo kojoj otočkoj crkvenoj ustanovi te se zbog toga bila obratila za savjet dubrovačkoj vladi. U odgovoru, dubrovačko Malo vijeće joj savjetuje da se okani takve odluke, jer bi mogli i jedni i drugi (Lastovci i Dubrovčani) biti izopćeni iz crkve.[226] Zašto je lastovska općina htjela poduzeti takav korak, ne znamo. Možda zbog sve većeg gomilanja crkvenih dobara na štetu privatnih posjeda opterećenih sve brojnijim zakupničkim ugovorima, ili, što je najvjerojatnije, zbog sve većeg izmicanja otočkih dobara iz njezina svjetovnog gospodstva.

Crkve i bratovštine, dobivši trajna dobra (zemljišta, zgrade) i raspolažući naturalnim i novčanim prihodima, morale su imati i svoju upravu i izvršitelja obveza (svećenika) proizišlih iz donacija. Budući da je općina bila jamac pravne države u zajednici, prirodno je da je pazila da se ta dobra, plodovi i prihodi, ne rastepu. Stoga je zahtijevala da u upravi budu samo svjetovni prokuratori (*officiales*) koji bi krajem svake godine morali podnositi vijeću izvještaj o poslovanju. Lastovska se općina, kao i druge dalmatinske komune, nije mogla miješati u crkvene poslove ni sudjelovati u dijeljenju crkvenih beneficija. To je bilo isključivo pravo dubrovačkog nadbiskupa. Epitropi su, međutim, imali pravo sudjelovati u podjeli crkvenih beneficija i to s pravom predlaganja kandidata (*jus patronatus*), tako da su u praksi indirektno i birali beneficijata. Po pravilu, beneficijat je morao biti rođeni Lastovac, štoviše, donator bi odredio da to bude netko iz njegova roda i to što bliži srodnik po očevoj liniji, odnosno po majčinoj, ukoliko se očeva loza ugasila. Ova je isključivost bila posljedica straha od tuđinske ekonomske eksploatacije. To je i razlog statutarne zabrane strancima na stjecanje i posjedovanje nekretnina na otoku.

Jus patronatus bila je ujedno i kočnica volji nadbiskupa koji bi u suprotnom mogao podijeliti crkveni beneficij i svećeniku strancu. To se odnosilo u prvom redu na kapelana (župnika) zajednice. Na takvo nešto otočani nisu htjeli pristati jer su smatrali da je plodove lastovskoga truda mogao uživati samo Lastovac.

Beneficiji, i to posebno oni koji su bili u rukama kućnih zajednica s pravom na *jus patronatus*, bili su izvorištem jednog specifičnog otočkog zanimanja: svećeničkoga. Te su kućne zajednice, šaljući sinove u svećenike, obično bile i najveće, najuglednije i najbogatije.

225 *Statut*, gl. 37.

226 *Statut*, gl. 54; takvu odluku bilo je donijelo Splitsko vijeće 1162. godine pa je papa Aleksandar III. zaprijetio da će, ako se ne ukine rješenje, bit isključeni svi vijećnici iz crkve, a grad udaren interdiktom (SCD II, 93.).

Budući da su crkveni beneficiji imali važnu ulogu u gospodarskom diferenciranju stanovnika, ne bi bilo moguće ni približno sagledati otočka zbivanja ukoliko bi se oni zaobišli ili tek spomenuli. Ekonomski probici koji su izvirali iz beneficija često su bili usmjerivači djelovanja i ponašanja ove male seoske zajednice. To je vidljivo iz izvještaja kneza Vlaha (Marina) Kaboge u kojem on svećenike svrstava u najbogatije otočane, a za posjede crkvenih beneficija kaže da zauzimaju najbolje dijelove otoka.

Iz velikog broja crkvenih beneficija i legata koji su postojali do pada Republike mogu se izdvojiti četiri skupine:

1. Beneficij vezan za crkvu maticu Sv. Kuzme i Damjana (župnički beneficij)

Predlaganje svećenika beneficijata, tj. župnika (*jus patronatus*) spadalo je u nadležnost lastovske Zajednice.

2. Beneficiji vezani za bratovske (fratijske) crkve i oltare u župskoj crkvi.

Kapelani bratovskih crkvica: Sv. Antuna, Sv. Marije u Polju, Sv. Vlaha, Sv. Lucije, Sv. Martina i Sv. Mihovila bili su ujedno i beneficijati.

3. Beneficiji vezani za crkve kojima nisu upravljale bratovštine: Sv. Ivan Krstitelj, Sv. Petar u Ublima, Sv. Marija na Grži, Sv. Josip na Dovcu, Sv. Rok, Sv. Barbara u Ždrijelu, Sv. Marko u Prgovu, Sv. Ilija u Kolaču, Sv. Vid iznad Duboke, Sv. Toma u Vinom polju i Sv. Rafael na Makarcu.

4. Legati ostavljeni svećeničkom udruženju (legati popova).

1. Beneficij Sv. Kuzme i Damjana
(župnički beneficij — *beneficio parrochiale*)

Prvi i glavni beneficij bio je namijenjen župniku radi obavljanja dušobrižničke službe.

Već u 13. stoljeću dio zemlje na otoku pripada crkvi.[227] Beneficij je nastao donacijom mnogih mještana učlanjenih u bratovštinu Sv. Kuzme i Damjana koji su svoja oporučna dobra vezivali za svećenika te crkve (župnika) za koga bi se odlučila Zajednica na zboru. To se posredno zaključuje iz načina davanja crkvenog vinograda u zakup 1326. godine.

Godine Gospodnje 1326. IX. Indikcije, četrnaesti dan mjeseca siječnja.

Obavljeno u Lastovu ispred crkve Sv. Kuzme i Damjana.

Na vijeću u punom sastavu tamo sakupljenom od strane gospara Domenika de Fraganeska, kneza Lastova, njegovih sudaca Grdomila Sirakića, Marina

227 *Terra ecclesiarum*, Test. 1, 125.

Bogdenića i Radena Ivanića te svih prisutnih vijećnika nazočan i Vito, Šimuna, Paše iz Dubrovnika, kapelan (župnik) Lastova, odlučilo se da Dragan Desenić iz Lastova trajno zadrži i svojim sredstvima obradi crkveni vinograd u Ždrijelu, veličine oko dva gonjaja, i da polovicu prihoda tog vinograda da svećeniku koji će za to vrijeme biti na Lastovu. Ukoliko pak rečeni Dragan ne bi obrađivao taj vinograd, kako valja, u označeno vrijeme, taj će mu se vinograd oduzeti i dati na obradu drugomu. To će mu se dogoditi i ako bude potkradao proizvode tog vinograda.[228]

Da je pravo predlaganja (*jus patronatus*) župnika nadbiskupu pripadalo od davnine Zajednici Lastova zastupane po kamerlengu potvrđuje jedna isprava[229] o imenovanju župnika Bartula, Marina, Antićevića.

U toj ispravi, odnosno dekretu dubrovačkoga nadbiskupa fra Angelusa de Lupisa (Vukojević?) od 10. lipnja1761. o postavljenju don Bartula za župnika čitamo: "Budući da si bio po poslaniku Marinu Sangaletu predložen od Zajednice Lastova kojoj od davnine pripada pravo predlaganja rektora župske crkve tog otoka, Tebe odabiremo, potvrđujemo i postavljamo za dušobrižnika sa svim zakonskim privilegijama (počastima) i dužnostima."[230]

To pravo predlaganja kandidata za župnika proistjecalo je iz prava patronata koje je Zajednica a kasnije Općina Lastova imala nad beneficijem Sv. Kuzme i Damjana.

Međutim, u prvoj polovici 14. stoljeća, svi poznati župnici-notari bili su stranci. Razlog tome najvjerojatnije leži u činjenici da nije bilo domaćih svećenika sposobnih za obavljanje dvostrukih službi: župnika i notara. Osim toga, materijalni položaj tih svećenika bio je, čini se, vrlo skroman.[231] S vremenom, kako su zemljišne parcele vezane za župsku crkvu i njezina kapelana počele bivati sve brojnije, a prihodi tog najvećeg beneficija i sve unosniji, vjerojatno Lastovci nisu više htjeli pristati da im župnik bude stranac pa su na relaciji Zajednica — dubrovačka nadbiskupija izbili sporovi. U tim sporovima vlada je 1360. godine uhitila jednog svećenika i zatvorila ga.[232]

Zanimljivo je u kontekstu rečenoga zabilježiti što I. Stojanović u Engelovoj knjizi *Povijest Dubrovačke Republike* piše u svom komentaru: "Po predaji, u ovo vrijeme Lastovci ubiše nekog svog svećenika te stoga bi na njih bačena anatema.

228 *Listina* 10.

229 Biskupski arhiv u Dubrovniku.

230 *Tuque... cum Marino Sangalet Universitatis de Lagusta nuntio coram Nobis pesentatus fueris ad quam Universitatem ius praesentadi Restorem Eclaesiae Parrochialis dictae insulae ab immemorabili spectat... ad dictam curam... elegimus confirmamus et instituimus per ut de iure cum onmibus honoribus et onoribus.*

231 Dragomil Dobrojević 1329. oporučno nalaže da se dum Vitu Paši, njegovu kumu, da 20 groša i jednog brava za pjevane mise i psalterij; Draga Vidojeva 1344. oporučuje da se dum Petru (Teutoniku), njenom duhovnom ocu, da 6 groša, a Prodan Grdomilić 1356. da se dum Juri (de Spasso) da jedna kvarta vina i jedna kupelj žita. (List. 29, SCD XI, 117, List. 77)

232 MR..., op. cit., III., 38.

Stvar se izgladi tek nakon što trogirski biskup, poslan od pape, stvar nije izvidio i riješio".[233] S obzirom da se u daljnjem tekstu pripominje kako su Lastovci od sada imali za župnika isključivo svog mještanina,[234] ne izgleda bez osnove pretpostavka kako su spomenuti sporovi nastali baš zbog dubrovačke uzurpacije lastovskoga *jus patronatusa*, odnosno zbog nametanja dubrovačkoga nadbiskupa u postavljanju svog izabranika za beneficijata beneficija Sv. Kuzme i Damjana. Teško je, međutim, vjerovati da jedan takav događaj (ubojstvo svećenika) ne bi bio predmet sudskih rasprava i kao takav zabilježen u knjigama dubrovačke kancelarije. Bit će da je slučaj dum Andrije Škrinjića kojeg su maltretirali srditi Lastovci 1353. godine preuveličan i senzacionalistički prepričavan.

Kao uživaoci beneficija, lastovski su župnici besplatno vodili i kancelarijske poslove Zajednice sve dok im Dubrovnik 1581. godine nije to poslovanje zabranio i uveo u kancelariju plaćenog svjetovnjaka. Očito je da prihodi beneficija Sv. Kuzme i Damjana nisu bili mali uzme li se u obzir da je dubrovačka vlada savjetovala Zajednici da se beneficij podijeli samo onom svećeniku koji se bude obvezao da će dio prihoda ustupiti za plaću kancelara.[235]

Godine 1631., prihodi beneficija iznosili su više od 100 dukata (te je godine mjesto župnika ostalo upražnjeno). Za vrijeme francuske okupacije, župnik je u potpunosti koristio beneficij, čak mu je francuska vlada udijelila i dodatnih 100 franaka kao privilegij *ad personam*.

2. Beneficiji vezani za bratovske crkvice i oltare u župskoj crkvi

Bratovštine (fratije)

U žaru vjerskoga zanosa, kršćanska braća (*fratres*) osnivaju svoja pobožna udruženja: bratstva ili bratovštine (*fraternitates*) sa svrhom da se njeguje pobožnost, moralnost i uzajamno pomaganje.

I na Lastovu se zarana štovatelji Tijela Kristova (*Corpus Christi*), Gospe, Sv. Kuzme i Damjana, Sv. Antuna opata i Sv. Vlaha udružuju u bratovštine (fratije) s težnjom k jednakom cilju. Bratimi su se općenito obvezivali na slušanje mise i poštivanje neradnih dana u zapovjedne crkvene blagdane, ispraćaje pokojnika članova bratovštine, pomaganje bolesnih i siromašnih, na ispovijed i pričest u vrijeme koje određuje crkva, na izmirivanje međusobnih svađa te na život u skladnom braku a ne u pri-

233 J. H. Engel, *Povijest Dubrovačke Republike*, prijevod I. Stojanović, Dubrovnik, 1922., bilješka 1, str. 78.

234 Međutim, nije točno da su od tada Lastovci za župnika imali isključivo svog mještanina jer 1410. godine kao kancelara nalazimo još uvijek jednog stranca — svećenika Stjepana, sina Dujma Prirgijevića (Prvoševića) iz Splita (*Statut*, gl. 68.)

235 Lucijanović, *Lastovo...* op. cit., str. 282.

ležništvu, i slično. Oženjeni članovi bratstva zvali su se "stari", a neoženjeni "mladi".[236] Mladi su obično služili oko stola kad bi se bratimi, jednom godišnje, obično na dan patrona bratovštine, našli na zajedničkoj večeri ili objedu u krugu bratovske crkve ili u kući nekog bratima. Kako na cjelokupnom dubrovačkom teritoriju, tako i na Lastovu, bratovštine su imale ovlasti kažnjavanja svojih članova izgrednika za sitne krađe (male kradljivce su zvali "pestiće"), za uvredu starijih, za lažno kazivanje, za psovanje...[237]

Bratovštine su imale i svoje prihode od zemljišnih dobara, oporučenih ili darovanih od osnovatelja ili članova, od godišnjih članarina (obično u naturi), tako da su posjedovale i bačve i konobe, pa i mlinice za ulje. Biranje članova uprave kao i sve važnije odluke (davanje zajma, prodaja proizvoda, zakupnički ugovori) donosili su se na skupštinama većinom glasova. Dubrovačka je vlast preko kamerlenga držala pod kontrolom cjelokupno materijalno i financijsko poslovanje fratija.[238]

Težnja svake bratovštine bila je imati svoj sakralni prostor posvećen nebeskom zaštitniku. Za gradnju i opremu bratinske crkvice, za podizanje i opremu oltara, bratimi su davali svoj doprinos u radnoj snazi, novcu, ili u poljoprivrednim i stočarskim proizvodima. Prije smrti su najčešće zalagali svoje nekretnine za spas duše.[239] Tako su u drugoj polovici 14. stoljeća već bile sagrađene bratimske crkve Sv. Marije u Polju, Sv. Antuna opata, Sv. Vida, Sv. Vlaha, Sv. Mihovila i Sv. Martina. Jamačno je fratiju Sv. Vlaha osnovao Ivan Siračić (Johannes Siracich) donacijom od 17. VII. 1355. godine (brat Grdomila Siračića?), a fratiju Sv. Mihovila Marin Vidović, po prilici u isto vrijeme.

Bratovštine će odigrati veliku ulogu u životu lastovske Zajednice tijekom sljedećih stoljeća i postat će pokretači i financijeri svih značajnih otočkih akcija i inicijativa. Vjerojatno je da tada nije bilo ni jednog otočanina koji ne bi bio član neke od nabožnih mjesnih fratija.

Godine 1645. na Lastovu su funkcionalne bile sljedeće bratovštine sa svojim službenicima — prokuratorima (upravom) čiji je mandat trajao godinu dana:

1. Sv. Mihajla
2. Sv. Kuzme i Damjana
3. Nuncijate (Blagovijesti)

236 Pojam "stari" u smislu oženjen sačuvao se i do danas, posebice na zabavama.

237 Primjerice, kazna za krađu bila je vješanje "morice" (kružni kamen probušen po sredini) oko vrata, što su je, klečeći pred vratima crkve, prijestupnici morali nositi za vrijeme nedjeljne mise, a za psovku bi im se prikliještio jezik štipaljkom.

238 Komornik Jerko Ostojić (1591.), doznavši da su prokuratori Gospe od Polja dali u zajam 55 perpera nekoj ženi a da za to nisu imali pristanak skupštine bratstva, prijavio je slučaj sudu i novac je vraćen fratiji.— Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 77.

239 Prodan Grdomilić u svojoj oporuci od 7. XI. 1356. poklanja fratiji blaženog (Vlaha?) jednu vegetu koja se nalazila u kući svećenika. (*Item unam vegetam che est in domo sacerdotis ego do ad honorem beati ad fratilam*), *Listina*, 77.

4. Sv. Marije u Polju
5. Sv. Vlaha
6. Sv. Lucije
7. Sv. Antuna Pustinjaka
8. Sv. Martina
9. Sv. Roka
10. *Corpus Christi* (Tijela Kristova) odnosno Sv. Sakramenta.

Bratstva su, osim svojih crkava ili oltara, imala i svoje svećenike-kapelane koji su uz plaću izvršavali obveze (mise) koje su bratovštine imale prema osnovateljima i drugim donatorima, ili su te obveze izvršavali na temelju naturalnih primanja (vina, ulja, sočiva) od bratovskih dobara danih u kolonatu.

1. Beneficij Sv. Antuna opata

Proistjecao je iz ostavština mnogih bratima istoimene fratije s obvezom služenja 52 tihih misa (svake nedjelje) i 2 pjevane mise na blagdan Sv. Antuna opata (17. I.) i Sv. Antuna Padovanskog (13. VI.) u bratovskoj crkvi od strane kapelana-beneficijata.

Od mnogih kapelana spomenimo don Luku (Marina) Marinicu (†1672.), don Jura (Kolende) Lekšića (†1790.) i, posljednjega, don Stjepana (Bartula) Ivelju-Boškova (†1801.).

2. Beneficij Gospe u Polju

Za crkvu Gospe u Polju bio je vezan beneficij iz ostavišine bratima i donacije (prema usmenoj predaji) dekana Bonina što su ga koristili kapelani s obvezom od 52 tihe mise, 4 pjevane u bratovskoj crkvi i 3 procesije.

Od brojnih beneficijata izdvajamo don Luku (Antuna) Nikolića (†1797.), don Marina (Antuna) Sangaletija-Raka (†1803.) i, posljednjeg, don Antuna (Frana) Anuhlića-Štropića (†1817.).

3. Beneficij Sv. Vlaha

Osnovan (prema usmenoj predaji) od obitelji Sirakić 1355. godine, s obvezom od 52 tihe i 2 pjevane mise u crkvi Sv. Vlaha na Pjevoru. Za ovu se "državnu" crkvu brinula istoimena bratovština koja je i uložila znatna novčana sredstva za njezinu adaptaciju i proširenje

Zadnji kapelan-beneficijat: don Gjani (Kolende) Marićević-Curić (†1800.).

4. Beneficij Sv. Lucije

Osnovao ga je svećenik Andrija (Florjeva) Franki (1627.–1687.) i imao je obvezu od 21 tihe i jedne pjevane mise. Bratovsku crkvicu Sv. Luciju Francuzi su pretvorili u vojni objekt kakav je zatekla i zadržala austrijska vojna uprava.

5. Beneficij Sv. Martina

Obveza se sastojala od 12 tihih i jedne pjevane mise.

6. Beneficij Sv. Mihovila

Osnovan od Marina Vitkovića s istim obvezama kao i beneficij Sv. Martina. Dolaskom Austrije, obje crkvice nisu više služile za bogoslužje te im je biskup Giuriceo skinuo posvetu.

7. Legat *Corpus Christi* (Presvetog Sakramenta)

Mnogi donatori ostavljali su svoje zemljišne posjede fratiji Presvetog Sakramenta, od naroda zvanoj i *Corpus Christi*, uz obvezu da se na dan njihove smrti služi misa na glavnom oltaru župske crkve. Ovaj je legat na početku austrijske uprave bio vezan s 200 što pjevanih, što tihih misa, a to je po prilici i odgovaralo broju donatora.

Za vrijeme Republike legatom je upravljala fratija *Corpus Christi*, odnosno Presvetog Sakramenta, a na više mjesta u ovoj knjizi spomenute su inicijative te bratovštine u korist župske crkve (gradnja crkve, podizanje glavnog oltara, izradba tabernakula). Glavni korisnici ovog legata bili su župnik i župnički pomoćnik.

8. Legat Rozarija

Za oltar Gospe od Rozarija bio je vezan manji beneficij kojeg je ostavila Marija (Kuzme) Marićević (sestra don Gjanka Marićevića) s obvezom od 9 tihih misa. Ove su obveze izvršavali župnik i njegov pomoćnik.

9. Legat Nuncijate (Legat don Gjanka Marićevića)

Legat je vezan za oltar Gospe Nuncijate u sjevernoj pobočnoj kapeli župske crkve i proistječe iz oporuke don Gjanka (Kuzme) Marićevića (Joas Cosmi) od 15. travnja 1638. godine.[240] On oltaru Gospe Nuncijate, što ga je najvjerojatnije dao i podignuti, ostavlja svoja i bratovljeva dobra koja su se sastojala od kuće pod Pjevorom s inventarom te 15 zemljišnih parcela. Oporuka je obvezivala kneza i Zajednicu da se svake treće godine na dan Sv. Mihovila na zboru izaberu tri prokuratora (dva svećenika i jedan svjetovnjak) koji će upravljati ovim pobožnim legatom.

240 L. T. 1635., fol. 24 od 15. IV. 1638.

Don Marićević je odredio obveze legata i definirao njegov profil djelovanja koji je bio usmjeren na zdravstvenu pomoć siromašnima i na opismenjavanje i nabrazbu. Odredbe su bile da se vino i ulje moraju skladištiti u kući, a da se novac ne smije nikomu posuđivati, već ga se mora koristiti za pobožna djela i to za isplatu 29 tihih i jedne pjevane mise na godinu po cijeni od četiri *grossetta* po misi, zatim za podjelu krunica narodu i nabavu knjižica oca Angela dominikanca (na narodnom jeziku) radi podučavanja načinu molitve krunice. Prihode je prvenstveno namijenio za pomoć u lijekovima bolesnim siromasima, za pomoć strancu siromahu kad je zatraži, onima koji budu u životnoj opasnosti zbog gladi, ili onima koje su zarobili nevjernici, zatim za nagradu siromašnim dječacima (šestorici) koji će svake nedjelje pred oltarom Nuncijate prije velike mise pjevati litanije Majci Božjoj *della SS. Vergine Maria Dei Genitrice* kako bi se udostojila čuvati otok i braniti njegove stanovnike od napada nevjernika i drugih neprijatelja te za pripomoć siromašnim dječacima u nabavi knjiga, tintarnice i papira kako bi naučili čitati i pisati.

U prvim godinama iz prihoda beneficija davalo se za izbavljanje zatočenika iz ropstva, za milostinju siromasima, za kupnju pribora za pisanje, za lijekove i sl. S vremenom su se prihodi beneficija sve više trošili za plaćanje težaka, za nabavu gnojiva, za popravak bačava, a počele su se davati i uzimati pozajmice, plaćati korizmenog propovjednika, plaćati popravak orgulja (1782.). Godine 1786., blagajnici Republike naređuju knezu Vlahu (Marina) Buniću da zbog nebrojenih odstupanja od duha legata zabrani utrošiti i jedan novčić bez kneževa odobrenja, a da novac administratori moraju držati u blagajni Sv. Kuzme i Damjana pod tri ključa. Sad se prihodi beneficija opet troše na siromahe (za kupnju odjeće, obuće, slamarica), na plaću učitelja i sl.

Od 1660. godine, legatom upravljaju tri prokuratora. Ta se praksa prekida 1807. godine da bi prokuratori bili ponovno izabrani u svibnju 1813. i to don Luka Lekšić, don Marin Antićević i Antun (Ivana) Tomašin.

10. Legati Sv. Jeronima (Beneficij Sv. Jeronima)

Za oltar Sv. Jeronima u pobočnoj južnoj kapeli (danas oltar Sv. Križa) župske crkve bila su vezana tri legata koja su sačinjavala beneficij Sv. Jeronima i koji je davan uvijek jednom svećeniku.

Oltar Sv. Jeronima podigao je Juro (Jerka) Bonini i ukrasio ga svečevom slikom. Tom oltaru ostavio je šest zemljišnih parcela s obvezom od tri tihe mise na tjedan.[241]

241 L. T. 1596., fol. 300. Usporedi bilješku 398 u poglavlju "Crkve na Lastovu".

Drugi legat potječe od Antune Bonini (žene Jerka Boninija) koja je istom oltaru ostavila kuću na Počivalu s obvezom od tri tihe mise mjesečno.[242] Kuću je zamijenio don Maroje Pavlović (dozvolom nadbiskupa Frankija) za četiri terena Lovre Fulmisa.[243] Treći legat istom oltaru potječe od Tome Marićević (žene Damjana Marićevića) koja ostavlja kuću na Počivalu, pet terena i jedan vrt s obvezom od deset pjevanih misa mjesečno i pjevanom misom i večernjom na blagdan Sv. Jeronima.[244]

11. Beneficij Gospe od Karmela

Za još jedan oltar u pobočnoj južnoj kapeli župske crkve bio je vezan beneficij koji je većinom proistjecao iz donacije Marina (Luke) Toljenovića-Vukelje od 13. veljače 1634. godine.[245] To je oltar posvećen Gospi od Karmela ("Karmena") i kojega danas više nema. Marin je oltaru ostavio devet vinograda, dva maslinika s obvezom dvije tihe mise na tjedan. Sam oltar dao je podignuti Luka Toljenović, Marinov otac, 1625. godine (završen 1628.).

Beneficij je trebao pripasti svećeniku iz najbližega Toljenovićeva roda, a u suprotnom, jednako kao i beneficij Sv. Jeronima, svećeničkom udruženju, odnosno trebao je prelaziti od svećenika na svećenika. Posljednji korisnik beneficija bio je don Antun (Luke) Dundović (†1825.).

3. Beneficiji vezani za crkve kojima nisu upravljale bratovštine

Jus patronatus nad ovim beneficijama u većini slučajeva imala je Zajednica (Općina), a tek iznimno pojedine lastovske obitelji.

Beneficiji pod patronatom Zajednice

1. Beneficij Sv. Ivana Krstitelja

Osnovao ga je don Andrija Škrinjić oporukom od 15. veljače 1374. godine i bio je jedan od najstarijih i najvećih crkvenih beneficija. Sastojao se od crkve Sv. Ivana kraj kneževa dvora, jedne kuće (ospitale) i 30 obradivih zemljišnih parcela.[246]

242 L. T. 1635., fol. 1, 2.
243 Knjiga prodaje 1724.
244 L. T. 1651., fol. 212.
245 L. T. od 13. II. 1634.; Dundovićev prijepis *Statuta*, str. 211.-216.
246 Test. 1363.-1378., fol. 13 Sv. Ivana Krstitelja.

Tijekom Dubrovačke Republike pravo predlaganja beneficijata pripadalo je blagajnicima Velike Gospe u Dubrovniku i oni su ga vršili sve do njezina pada. To se razabire iz dekreta nadbiskupa Nikole Bana izdanog don Ambroziju Sangaletu 1814. godine. Nakon pada Republike, patronat je prešao na Općinu.

Beneficij su obično koristila dvojica svećenika. Pretpostavlja se da je prvi beneficijat bio don Marin Vlahanović, osnivač beneficija Sv. Marije na Grži. Neki od daljnjih korisnika bili su: Živko Jurjević Radostić (Joas Giorgi) (†1518.), Franko Ivanović (†1544.), Maroje Stjepanov i Frano Paskov (†1602.), don Bonino i don Gjanko Marićević (Joas Cosmi), osnivač legata Nuncijate, Luka (Mata) Iveljić-Šipotić, osnivač beneficija Sv. Petra u Ublima (†1654.), Luka (Frana) Farnjis (†1706.), Antun (Jura) Lekšić (†1738.), Kolenda (Gjanija) Marićević-Vuković (†1778.), vikar Stjepan (Kolende) Farnjis (†1810.). Posljednji beneficijati koji su koristili ovaj beneficij bili su don Marin (Antuna) Antićević (†1834.) i don Ambrozije (Bartula) Sangaleti (†1859.).

2. Beneficij Sv. Petra u Ublima

Osnovao ga je don Luka (Mata) Iveljić-Šipota oporukom od 6. prosinca 1654. godine. Sastojao se od nekoliko vinograda većinom u polju Kal te jedne kuće u Viševoj (Miševoj) strani s gustjernom i "stranjom".[247] Obveza beneficijata sastojala se u čitanju misa u crkvi Sv. Petra u Ublima u ljetnim razdobljima dok su ribari bili u ribolovu srdela s tratama u Lagu.

Beneficij je bio ponuđen svećeničkom udruženju (staleškom udruženju lastovskih svećenika donesenim Statutom 1627. godine) s napomenom da ako ga udruženje ne želi prihvatiti patronat mora prijeći na muške nasljednike Lukinog oca Mate, odnosno majčina djeda Luke Toljenovića Vukelje, a u slučaju njihova nestanka, pravo predlaganja svećenika iz njegova roda imao bi narod Lastova. Udruženje je držalo beneficij jednu godinu, a zatim ga je prepustilo obiteljima Pavlović, Nikolić i Fulmisi (ženska loza Toljenovića). Obitelji su ga dale svećenicima Gjaniju (Nikole) Nikoliću (†1674.), Luki (Marina) Sirakiću (†1681.) koji je bio sin Jakine, sestre oporučiteljeve majke te Luki (Nikole) Nikoliću (†1708.).

Godine 1709., nakon smrti bivšeg župnika don Luke Nikolića, nastao je sudski spor o pravu predlaganja korisnika beneficija.[248] Spor se vodio između Boška Iveljića-Michuse (Mikuša) i njegovih nećaka Mata, Ivana i Boška s jedne, i obitelji Pavlović i Fulmisi s druge strane. Ponovni spor obitelji Pavlović i Fulmisi vode 1743. godine (nakon smrti beneficijata don Marina /Ivana/ Pavlovića) s obiteljima Iveljić i Lucijanović. Prvi su predlagali don Jozu (Lovre) Fulmisija, drugi don Melka (Krista) Lucijanovića. Nadbiskup je, obavivši uobičajene formalnosti, imenovao beneficijatom don Melka Lucijanovića koji je umro kao župnik Topole 1774. godine.

247 L. T. 1651., fol. 39; Dundovićev prijepis *Statuta*, str. 155.-164.
248 Ibidem, str. 201.-209.

Kako više nije bilo nasljednika po muškoj lozi oporučitelja, lastovski je sud 1773. donio presudu da *jus patronatus* beneficija Sv. Petra prijeđe na narod Lastova kojeg je zastupao kamerlengo. Na javnom zboru ispred župske crkve, po starom običaju, bio je predložen don Kristo (Luke) Lucijanović, nećak don Melka, kao najbliži u srodstvu s oporučiteljem. Njega je trebao obvezati nadbiskup na popravak kuće u Viševoj strani i čitanje misa u crkvi Sv. Petra u Ublima za vrijeme ljetnog ribolova, dužnost koja je bila posve zanemarena od strane zadnjeg beneficijata na veliku sablazan i duhovnu štetu pučanstva. Tako formuliran prijedlog nadbiskupu podnio je kamerlengo Frano Rusien (Rossi). Nadbiskup je prihvatio prijedlog i naredio da se po običaju otpremi edikt i da ga se pribije na stupove župske crkve Lastova ostavljajući rok od 15 dana za prigovor. Nakon isteka roka, nadbiskup Nikola Pugliesi izdao je dekret o postavljanju 27. travnja 1773. godine.

Smrću don Krista Lucijanovića 1805. godine, na inicijativu nadbiskupa Bana i bez prijedloga naroda Lastova, beneficij je dan don Stjepanu (Luke) Fulmisiju koji ga je držao do svoje smrti 1822. godine.

3. Beneficij Bl. Djevice Marije na Grži

Osnovao ga je dum Marin Vlahanović oporukom od 2. srpnja 1439. godine, a obogaćen je oporukom dum Antuna Nikolina od 15. prosinca 1467. godine koji je bio i prvi korisnik benficija.[249]

Patronat nad ovim beneficijem vršila je Zajednica, a koristili su ga dva svećenika. Kapelan je koristio dio koji je proistjecao iz darovnice dum Marina Vlahanovića, a drugi svećenik dio iz darovnice dum Antuna Nikolina. Zadnji kapelan i beneficijat bio je don Marin (Luke) Fantela (†1826.). Župnik Marin (Ivana) Fantela-Borovinić koristio je beneficij dum Antuna Nikolina do svoje smrti 1852. godine.

4. Beneficij Sv. Josipa

Osnovan oporukom Gjanija (Ivana) Pavlovića-Picina 1635. godine, koji je ujedno, kako izgleda, dao sagraditi i crkvicu Sv. Josipa na Dovcu. Beneficij je obogaćen i donacijom Ivana (Pavla) Pavlovića 1648. godine.[250]

Beneficijati iz roda Pavlović i Fulmisi imali su obvezu čitanja 25 misa godišnje u crkvici na Dovcu. Zadnji beneficijat bio je don Stjepan (Luke) Fulmisi (†1822.).

---

249 Vidi poglavlje "Crkve na Lastovu", crkva Sv. Marije na Grži.

250 D. L. 27, 39; *Lamenta di Lagusta*, HAD, 3, 151.

5. Beneficij Sv. Roka

Osnovao ga je svećenik Marin Trojanov (Sokolić?) oporukom od 10. siječnja 1595. godine,[251] sastojao se od crkve Sv. Roka, šest vinograda, tri maslinika i jednog vrta. Dužnost beneficijata bila je vršiti bogoslužje u crkvi, moliti za dušu dobročinitelja i služiti onoliko misa koliko je i imao prihoda.

Prvi beneficijat, prema želji donatora, bio je don Frano Dragošević, a nakon njegove smrti Zajednica je trebala imenovati svećenika beneficijata. Među drugim beneficijatima bio je i don Jerko (Vicka) Šutić (†1719.), don Luka (Antuna) Nikolić (†1797.) te posljednji don Antun (Ivana) Glunčević-Glumac (†1841.).

6. Beneficij Sv. Barbare[252]

Sastojao se od četiri vinograda i dva maslinika. Zadnji beneficijat bio je don Stjepan (Luke) Fulmisi (†1822.).

7. Beneficij Sv. Marka[253]

Sastojao se od jednog vinograda u Prgovu s obvezom od jedne tihe mise na blagdan Sv. Marka (25. travnja) u istoimenoj crkvici.

8. Beneficij Sv. Ilije[254]

Osnovan od Frana Gjivalovića, sastojao se od pet vinograda u Dovindolu s obvezom od tri pjevane mise u istoimenoj crkvici. Među zadnjim beneficijatima bili su don Antun Dundović (†1825.), don Ivan Paskvali (†1841.) i don Vito Grgurević koji se odrekao korištenja beneficija 1842. godine.

9. Beneficij Sv. Vita (Vida)[255]

Osnovao ga je don Kristo Lazzari-Krilić (†1730.) s obvezom od jedne pjevane mise na dan Sv. Vita za oporučitelja i po jednu tihu misu mjesečno. Godine 1708. za beneficijata je bio postavljen klerik Petar (Marina) Škratuljić (1684.-?).

---

251 L. T. 1635., fol. 183. — Usporedi bilješku 426 ("Crkve na Lastovu")

252 *Libro dei legati delle messe lasciati dai devoti benefatori al Clero di Lagosta con obbligo di celebrare ditte messe.* (Testamenti, Misse, capitoli) — Župski ured, Lastovo.

253 Ibidem.

254 Ibidem.

255 Ibidem.

10. Beneficij Sv. Tome[256]

Proistekao iz oporuke dum Antuna Nikolina iz 1476. godine, sastojao se od dva terena u Vinopolju (Sutoma, Lug) i drugih šest u raznim otočkim predjelima s obvezom *quot inroitus tot missas* (koliko prihoda toliko i misa). Zadnji beneficijat je bio don Antun (Ivana) Glumac (†1841.).

Beneficij pod patronatom pojedinih lastovskih obitelji

Beneficij Sv. Rafaela

Osnovao ga je svećenik Jakov (Jakova) Eremita (remeta) oporukom od 30. rujna 1525. godine. Sastojao se od zemljišta u poljima Pržini, na Duboke i Pode te od jedne kuće u Remetino s obvezom čitanja šest misa godišnje u crkvici Sv. Rafaela na otočiću Makarcu. Osnovatelj je izričito odredio da svećenici beneficijati budu oni koji su mu najbliži u rodu, jednako kao i epitropi, a što ima utvrditi lastovska Zajednica.[257]

Za ovaj beneficij lastovski svećenici nastojali su dokazom bliže srodnosti s osnivačem istisnuti jedan drugoga. Među prvim beneficijatima bio je don Luka (Ivana) Marinović zvani Mozulin Reša (Rescia) (†1583.) čija je majka Slava bila unuka Prvoša Marinovića Ostojića, prvoga epitropa Eremitina testamenta, zatim don Maroje (Marina) Rešić (†1631.). Nakon njega don Kolenda i Gjan-Antun, sinovi Paska Antice, nastojali su pred sudom dokazati da su i oni u jednakoj mjeri srodnici s osnivateljem a isto je nastojao i don Gjani (Bartula) Dražinić. Međutim sud je utvrdio da je klerik Martin (Antuna) Borovinić bliži srodnik i od Dražinića i od Antice. Ipak je beneficij ostao kod Dražinićevih i koristili su ga don Gjani (Bartula) Dražinić (†1663.), don Mato (Marina) Dražinić (†1712.) te don Marin (Ivana) Dražinić (†1730.).

Nakon smrti don Mata Dražinića sastalo se vijeće da bi umjesto Mata (Paska) Paskalija, kojemu je sudskom odlukom bilo oduzeto pravo da bude epitropom, izabralo drugog epitropa (1713.). Na odluku vijeća o izboru Bartula (Antuna) Pavlovića žalio se providurima u Dubrovniku Kuzma (Kolende) Marićević navodeći da je bliži srodnik s osnivačem od Pavlovića i da prilikom izbora nije bilo prisutno svih 20 vijećnika, što izbor čini bezvrijednim. Naravno, čim je Kuzma izabran za epitropa njegov sin don Kolenda naslijedio je don Marina Dražinića.

Daljnji beneficijati bili su don Jozo (Luke) Fulmisi-Jakas (†1772.), don Luka (Antuna) Nikolić (unuk Kuzme Marićevića) (†1797.), te don Luka (Gašpara) Ostojić (†1822.). Ovaj posljednji, beneficij je dobio na prijedlog oca Gašpara i epitropa Antuna (Ivana) Antice-Brluka, usprkos protestu don Sjtepana (Ivana) Dražinića. Sljedeći je

256 Ibidem.

257 Test. di Pre Jacomo Eremita, Dundovićev prijepis *Statuta*, str. 277.-279. (o beneficiju i dalje na str. 280.-285.).

bio don Ambrozije (Ivana) Đivoje-Ale (†1846.), a nakon njega epitropi Ivan Karlović, Ivan Antica i Antun Ostojić daju ga Kuzmi Kvestiću, župniku Trstena (Canose) koji ga drži do svoje smrti 1878. godine.

4. Legati svećeničkog udruženja (Legati popova)[258]

Svećenstvo

Lastovo je uistinu bilo rasadište svećenika. To potvrđuju podaci iz matične knjige umrlih koja u razdoblju od 1656. do 1816. bilježi broj od 88 svećenika koji su umrli na Lastovu. Ako se tom broju pridoda i deset svećenika čije smrti nisu zabilježene u knjizi, govorimo o ukupnom broju od 98 svećenika u razdoblju od 160 godina.[259]

1656.	Luka (Mata) Šipotić-Ivelja, 52 god.
	Juro (Bartula) Marojević-Marković, subđakon, 22 god.
1659.	Marin (Krista) Dražinić, 73 god.
1663.	Gjani (Bartula) Dražinić, 74 god.
1674.	Marin (Luke) Sandetta, 56 god.
	Gjan (Nikole) Nikolić-Mikulić, 36 god.
	Antun (Frana) Vasiljević, 77 god.
1676.	Josip (Antuna) Pavlović, 33 god.
1677.	Pavle (Ivana) Pavlović, 64 god.
	Marin (Ivana) Bošković-Ostojić, 37 god., župnik 1668.-1676.
1679.	Luka (Marina) Marinica, 78 god.
	Mato (Antuna) Miletović-Dobrić, 34 god.
1681.	Luka (Marina) Sirakić (Squrache), 45 god., župnik 1666.-1668.
1682.	Kolenda (Antuna) Lekšić, 64 god.
	Luka (Damjana) Damjani Radostić-Grzelinović, 42 god.
1683.	Antun (Stjepana) Kacetić (Cazetta), 77 god.

258 *Libro dei legati delle messe*... op. cit., Župski ured Lastovo.

259 U matici umrlih nije zabilježen datum smrti sljedećih svećenika:
Andrija (Gjanka) Dragošević, župnik 1654.–1666.
Vitko (Ivana) Diodati (zarobljen od gusara 1668.).
Frano (Marina) Sangaleti (1660.–?).
Petar (Marina) Škratuljić (1684.–?).
Marin (Ivana) Pavlović (1698.–1733.?).
Luka (Antuna) Marinica (1687.–?).
Stjepan (Luke) Fulmisi (1677.–?).
Ivan (Antuna) Ostojić (1685.–1738.?).
Kuzma (Ivana) Pavlović-Picin, župnik 1692.–1740. (1664.–1741.?).
Antun (Ivana) Damjanović (1738.–1802.?).

1684. Bartul (Marina) Dražinić, 65 god.
1685. Frano (Marka) Botaro, 54 god.
1686. Vito (Krista) Kvestić, 40 god.
1687. Martin (Antuna) Borovinić, 82 god.
Ivan (Frana) Dragošević, 42 god.
Andrija Cvjetanović (Florijev), 60 god.
1694. Lovre (Antuna) Ostojić, klerik, 18 god.
1699. Mato (Vicka) Antićević, 26 god.
1706. Luka (Frana) Frnjis, 52 god.
1708. Luka (Nikole) Nikolić-Mikulić, 61 god., župnik 1676.-1692.
1709. Kolenda (Luke) Marićević, 66 god.
1711. Lovre (Antuna) Vojić, 45 god.
1712. Mato (Marina) Dražinić, 83 god.
1715. Frano (Marina) Anuhlić, 28 god.
Frano (Marina) Dragošević, 76 god.
1717. Ivan (Jura) Vicelić, 53 god.
1719. Kristo (Marina) Borovinić, 47 god.
Jerko (Vicka) Šutić, 67 god.
1721. Bartul (Antića) Antićević, 82 god.
1728. Luka (Kuzme) Lucijanović, 57 god.
1729. Kolenda (Antuna) Marićević-Kolajić, 32 god.
Josip (Antuna) Šutić, 40 god.
Ignacije (Ivana) Deodati, klerik, 19 god.
1730. Juro (Krista) Borovinić, 75 god.
Kristo (Petra) Lazzari Krilić-Zaremić, 83 god.
Marin (Ivana) Dražinić, 75 god.
1733. Ivan (Antuna) Marićević-Curić, 82 god.
1736. Marin (Bartula) Pavlović, 31 god.
Antun (Jura) Lešić, 70 god.
1737. Petr (Antuna) Fulmisi, 28 god.
1740. Luka (Stjepana) Dundović, 35 god. (utopio se na Sušcu)
1747. Marin (Antuna) Pavlović, 55 god.
Marin (Kolende) Marojević-Grbin, 70 god.
1750. Antun (Antuna) Pavlović, 29 god.
Frano (Antuna) Siketa, 35 god.
1753. Kristo (Luke) Kvestić, 82 god.
1754. Antun (Antuna) Rusijen, 60 god.
Kolenda (Stjepana) Marojević-Grbin, 52 god. (umro na Mljetu)
1759. Antun (Antuna) Antica-Binčola, 32 god.
1761. Vicko (Marina) Antićević, vikar, 58 god.
1762. Antun (Marina) Kvestić, 37 god.
1763. Ivan (Kuzme) Marićević-Kolajić, 38 god.

1764. Ivan (Marina) Rusjen, klerik, 24 god.
Kolenda (Kuzme) Marićević-Vuković, 87 god.
1767. Kuzma (Luke) Glunčević, 63 god.
1772. Josip (Lovre) Fulmisi, 62 god.
1774. Melko (Krista) Lucijanović, 60 god. (umro u Topolu)
1775. Toma (Antuna) Fulmisi, 64 god.
1776. Vicko (Kolende) Šagor, klerik, 21 god.
1778. Kolenda (Ivana) Marićević-Vuković, 54 god.
1779. Antun (Antuna) Vojić, 68 god.
1782. Marin (Krista) Kvestić, subđakon, 33 god.
1783. Antun (Lovre) Vojić, 35 god.
1784. Andrija (Marina) Lešić, 82 god.
1790. Juro (Kolende) Lešić, 86 god.
Martin (Nikole) Fantela-Borovinić, 70 god.
Bartul (Marina) Antićević, 72 god., župnik 1747.-1790.
1796. Vicko (Stjepana) Fulmisi, 84 god.
Marin (Stjepana) Sangaleti, 27 god.
1797. Luka (Antuna) Nikolić, 76 god.
1800. Gjani (Kolende) Marićević-Curić, 72 god.
1801. Stjepan (Bartula) Ivelja, 74 god.
1802. Stjepan (Ivana) Dražinić, 74 god.
Antun (Marina) Rusjen, 70 god.
1803. Nikola (Ilije) Šešan, 85 god.
Kristo (Vicka) Kvestić, klerik, 26 god.
Marin (Antuna) Sangaleti, 38 god.
1805. Kristo (Luke) Lucijanović, 58 god.
1807. Nikola (Marina) Fantela-Borovinić, 63 god. (umro u Dubrovniku)
1808. Luka (Kolende) Frnjis, 68 god.
1810. Stjepan (Kolende) Frnjis, vikar, 72 god.
1814. Marin (Antuna) Fantela, 22 god.

Svećenici su redovito bili članovi uprave bratovština koje su usmjeravale njihovo djelovanje. Dubrovačke su vlasti vrlo sumnjičavo gledale tu organiziranu svećeničku četu koja se upletala pretežito u financijske bratovske poslove pa su nastojale njihovu aktivnost onemogućiti, ali, izgleda, sa slabim uspjehom. Tako su 1645. godine naredili knezu Giori Palmotiću da izbriše imena svećenika iz fratijskih knjiga u kojima su upisana. Naravno, knez je odmah postupio po naređenju i izvijestio vladu da je naredio prokuratorima da pod prijetnjom visoke kazne, koja će ići u korist dubrovačke blagajne, izbrišu u matrikulama bratovština imena svih popova, bez razlike jesu li oni kapelani ili drugi svećenici, bez prava sudjelovanja u upravljanju fratijama, da ne smiju upisivati u knjige ni slati pisma i ispostavljati račune.[260]

260 *Statut*, gl. 185.

Razlog ovakva oštrog stava prema svećenicima te godine ležao je u nesuglasicama oko kancelarova stana i njegova honorara. Dubrovačka je vlada u više navrata zahtijevala da se kancelaru pronađe ili sagradi kuća za stanovanje i to negdje u blizini Kneževa dvora. Lastovci, međutim, kako izgleda nisu mnogo marili udovoljiti tom zahtjevu, već su radije postojeću kuću (hospital?) uz Sv. Ivana htjeli namijeniti svećeniku koji im je dolazio održavati korizmene propovijedi. Zato je vlada 1645. godine morala intervenirati naredbom da se kuća što prije dovrši i da se za adaptaciju upotrijebi kamen porušenoga kaštela kako bi se u nju smjestio kancelar.[261] Kancelarova plaća od 50 škuda[262] većim se dijelom izvlačila iz blagajni bratovština koje su također bile obvezne financirati i radove na državnim zgradama kao što je Knežev dvor, zatvor, kuća kancelara te proširenju crkve Sv. Vlaha. To se naravno nije svidalo svećenicima, članovima tih bratovština te su takvoj praksi pružali otpor.

I inače je brojno svećenstvo na Lastovu bilo smetnja Republici te ga je nastojala držati pod kontrolom. Kao dokaz službene politike Dubrovnika prema svećenicima može poslužiti 108. glava Statuta: "Ako se netko od tamošnjih svećenika pojavi na sudu u svojstvu branitelja ili zastupnika stranke, potjerajte ga (*cazatilo*) i nemojte ga slušati, već mu kažite da je u crkvi njegovo mjesto."

Svećenici su u svemu bili ravni ostalim građanima, jedino su za određene prijestupe odgovarali crkvenom sudu. Za krivična djela uperena na sigurnost i integritet Republike, sudio im je Senat i bez privole biskupa.

Za vrijeme Republike u Dubrovniku nije postojalo sjemenište za odgoj svećeničkog podmlatka, već se ovaj morao sam izobraziti. Mladić, koji se odlučio posvetiti tom zvanju, obično je odlazio nekom prosvjećenijem svećeniku da mu ovaj dade potrebnu izobrazbu. Kad bi instruktor ocijenio da je svog učenika dovoljno pripremio, slao bi ga nadbiskupu u Dubrovnik na ispit i ukoliko bi položio s uspjehom — bio bi zaređen.

Nisu svi svećenici imali dozvolu obavljanja svih vjerskih obreda. Takvu su dozvolu imali jedino župnici i vikari. Na Lastovu, svećenici su se uzdržavali od beneficija i u ponašanju se nisu mnogo razlikovali od ostaloga pučanstva. Bez sustezanja su sudjelovali na zabavama, imali su mlinice, trate, bavili su se trgovinom i, većinom slabo naobrazovani, živjeli su kao i ostali imućniji seljaci štiteći tužbama i parničenjem vlastite gospodarske probitke. Braneći otočku smoupravu vodili su računa i o sebi i o osobnim interesima. Njihov utjecaj na javno ponašanje bio je često i odlučujući, ali je također činjenica da ovakva ocjena ne može biti primijenjena na cjelokupno lastovsko svećenstvo.

Od 1660. do 1810. godine više od 100 pobožnih pojedinaca zadužili su lastovsko svećeniko udruženje nalozima (legatima) za mise, oporučivši u tu svrhu impozantnu svotu od gotovo 10.000 dukata. U tim legatima bio je označen broj pjevanih, odnosno tihih misa, mjesto njihova čitanja i imena osoba kojima su namijenjene.

261 Radić, *Statut*, str 98.

262 1 škud iznosio je 36 groša; 50 škuda = 45 dukata.

Pored novčanih legata, svećeničko je udruženje prihvatilo i niz oporučenih naloga u istu svrhu i sa jednakim obvezama i to na temelju donacije zemljišnih nekretnina. Neke su nekretnine bile vezane za korisnika koji je morao biti u srodstvu sa donatorom, ali u većini slučajeva legat je imao ići "od svećenika do svećenika". Svećeničkom su udruženju zemljišne posjede oporučno ostavili:

1. Antić Bartulov: jedan "terin" s obvezom od jedne pjevane mise[263]
2. Bogdan (Kolende) Masarović: jedan terin za jednu pjevanu misu[264]
3. Marija, kći Vita Rešića: jedan terin za jednu tihu misu[265]
4. Antun (Antuna) Šimunić: tri terina za četiri pjevane i dvije tihe mise (od svećenika do svećenika, najbližem u rodu)[266]
5. Don Andrija Dragošević: dva terina za jednu pjevanu i jednu tihu misu[267]
6. Marija Perić: jedan terin
7. Antuna, kći Gjanija Diodatija: jedan terin za četiri tihe mise[268]
8. Jakina (Marina) Jurišić: jedan terin za dvije tihe mise[269]
9. Gjanko (Marića) Marićević: dva terina za dvije pjevane i 12 tihih misa[270]
10. Luka (Marina) Bošković: 14 terina za 10 tihih misa[271]
11. Kuzma Vicelić: jedan terin za jednu tihu misu[272]
12. Luka (Ivan) Vojnić: dva terina za tri tihe mise[273]
13. Don Luka Marinica: dva terina za jednu tihu misu mjesečno[274] (legat Saccomani)
14. Lucija, žena Luke Botara: dva terina s pet tihih misa (preferencijalno svećeniku u srodstvu)[275]
15. Antuna Marinova: 2 terina s 5 tihih misa[276]
16. Gjivo (Luke) Marinica: dva terina s dvije tihe mise mjesečno (svećeniku najbližem u srodstvu)[277]

263 L. T. 1590., fol. 235.

264 L. T. 1635., fol. 47.-48.

265 L. T. 1729., fol. 119.

266 L. T. 1729., fol. 115.

267 L. T. 1671., fol. 51.

268 L. T. 1687., fol. 184.

269 L. T. 1651., fol. 121.

270 L. T. 1671., fol. 42.

271 L. T. 1651., fol. 116.

272 L. T. 1671., fol. 98.

273 L. T. 1651., fol. 54.

274 L. T. 1671., fol. 13.

275 L. T. 1687., fol. 170.

276 L. T. 1671., fol. 73.

277 L. T. 1651., fol. 77.

17. Bartul (Vicka) Bartulov: jedan terin s dvije tihe mise na oltaru Gospe od Karmela (svećeniku najbližem u srodstvu)[278]

18. Luka (Antuna) Fantela: jedan terin s jednom tihom misom[279]

19. Marija, žena Stjepana Balarina: jedan terin s jednom pjevanom i jednom tihom misom[280]

20. Natale Gjivićević: jedan terin s četiri tihe mise[281]

21. Antuna (Vita) Klisić: jedan terin s četiri tihe mise[282]

22. Jerko Cvjetiša: jedan terin s jednom tihom misom[283]

23. Elizabeta Bogetić: dva terina s četiri pjevane i jednom tihom misom[284]

24. Vito Ivićević: četiri terina s četiri pjevane i jednom tihom misom[285]

25. Franka (Cvjetana) Šarić: jedan terin s jednom tihom misom[286]

26. Margareta, žena Marina Gjivalovića: jedan terin s jednom tihom misom[287]

27. Marin Bošković: pet terina s jedan tihom misom na tjedan u crkvi Gospe od Polja[288]

28. Don Antun Vasiljev: dva terina s jednom tihom misom[289]

29. Antuna (Marina Draškova): jedan terin s pet tihih misa[290]

30. Marija, kći Ivana Perića: jedan terin s četiri tihe mise[291]

31. Luka Perić: jedan terin s tri tihe mise[292]

32. Jakina, kći Frana Cvjetkovića: jedan terin s jednom pjevanom misom[293]

33. Žuvana, kći Maroje Gjukovića (žena Lukše Marinovića Paskvića): četiri terina s četiri tihe mise[294]

34. Slava (Lukše Antice): dva terina s jednom pjevanom i 30 tihih misa (svećeniku najbližem u rodu)[295]

278 L. T. 1671., fol. 83.
279 L. T. 1645., fol. 22.
280 L. T. 1635., fol. 155.
281 L. T. 1651., fol. 201.
282 L. T. 1651., fol. 5.
283 L. T. 1671., fol. 98.
284 L. T. 1635., fol. 149.
285 L. T. 1635., fol 135.
286 L. T. 1635., fol. 46.
287 L. T. 1596., fol. 266.
288 L. T. 1596., fol. 286.
289 L. T. 1671., fol. 20.
290 L. T. 1635., fol. 153.
291 L. T. 1671., fol. 38.
292 L. T. 1671., fol. 51.
293 L. T. 1671., fol. 51.
294 L. T. 1560., fol. 4.
295 L. T. 1651., fol. 29.

35. Mara, žena Maroje Miletova: jedan terin s tri tihe mise (od svećenika do svećenika, najbližem u rodu)[296]

36. Ivan Radovanović zv. Carević: cjelokupno imanje s kućom i 19 zemljišnih parcela s 10 tihih misa[297]

37. Don Ivan Bošković: osam terina s dvije tihe mise tjedno[298]

38. Don Antun (Stjepana) Kazetić: četiri terina s jednom tihom misom tjedno[299]

39. Lucija (Marina) Papić: jedan maslinik s jednom pjevanom misom na oltaru Gospe od Rozarija[300]

40. Damjan Marićević: sedam terina s tri mise mjesečno na oltaru Sv. Jeronima (svećeniku najbližem u rodu)[301]

Sudbina beneficija i legata popova nakon pada Dubrovačke Republike

1. Beneficij Sv. Kuzme i Damjana

(župnički beneficij — *beneficio parrochiale*)

Austrijska uprava sačuvala je zatečeni župni beneficij da posluži kao materijalna osnova za pokriće župnikove zagarantirane plaće. O prihodima tog beneficija vodila je strogo računa.

Austrijska je vlast, općenito, u Dalmaciji, primjenjujući propise donesene još od cara Josipa II., pretvorila župnike u kvazidržavne službenike (matičare, direktore osnovnih škola, mirovne suce) i plaćala ih iz za to postojeće centralne Vjerozakonske zaklade (*Fondo di religione, Religionsfond*).[302]

Župnici su u dubrovačkoj biskupiji 1830. godine, nakon reorganizacije crkvene uprave u Dalmaciji, primali 200 fiorina godišnje plaće, a župnikovi pomoćnici, tamo gdje su bili predviđeni, 100 fiorina godišnje plaće. Činjenica je da država, u prvim desetljećima svoje uprave, nije potrošila ni centa iz Vjerozakonske zaklade na lastovskog župnika. Na temelju prihoda iskazanog od župnika Marina (Marina) Fantele, u desetogodišnjem razdoblju od 1817. do 1827. beneficij je u prosjeku donosio 266,38

296 L. T. 1687., fol. 36.
297 L. T. 1596., fol 166.
298 L. T. 1596., fol. 166.
299 L. T. 1671., fol. 169.
300 L. T. 165., fol. 575.
301 L. T. 1651., fol. 104.
302 Ibidem, str. 282.

fiorina čistog godišnjeg prihoda što je bilo više od zajamčene župnikove plaće u dubrovačkoj biskupiji.

Kada je novi župnik Marin (Ivana) Fantela dobio pomoćnika (1837.), vlada je naredila da se iz Vjerozakonske zaklade doznači pomoćniku 33,22 fiorina na račun godišnje prinadležnosti, a razliku do 100 fiorina (66,38) da dobije iz župnikova beneficija jer je toliki i bio višak kojeg je župnik izvlačio iz beneficija. Don Marin, smatrajući se oštećenim, zaprijetio je da će se odreći beneficija na račun državne plaće navodeći da je njegov stric *o per troppa bonarietà o per svista* ispustio prikazati sve troškove koji su teretili beneficij (nabava bačava, najam konobe, uobičajeni dar sakristijanu od 5 barela vina itd.), stoga kad bi morao sa 180 fiorina godišnjeg prihoda, koliko mu ostaju, još i izdržavati pomoćnika, ne bi mu preostajalo drugo već da se zaduži za život. Njegovo je nezadovoljstvo bilo toliko da se obratio ordinarijatu s molbom da ga premjesti negdje u Dubrovnik gdje bi se mogao liječiti (bolovao je od uričnog artritisa), a da se na njegovo mjesto imenuje don Ivan (Mata) Paskvali, umirovljenik i bivši župnik Karmela (Orebić). Njegovoj molbi nije bilo udovoljeno, ali zato nije ni isplaćivao iz župničkog beneficija pomoćnike koji su se, nezadovoljni primanjima, zadržavali kratko vrijeme na Lastovu na uštrb i dušobrižničke službe i pučke nastave u školi. Stanje se nekako normaliziralo dolaskom don Ivana Depola iz Korčule za pomoćnika i učitelja (1844.), iako ni njemu, kao ni ostalim sljedećim pomoćnicima don Marin nije htio isplaćivati doprinos, koji je iznosio samo 20 fiorina.

Župnik-beneficijat imao je obvezu (*obblighi fundazionali*) nedjeljom i blagdanskim danima reći misu za narod (*misa pro populo*), što je iznosilo 80 misa godišnje.

Početkom austrijske uprave župnički beneficij sastojao se od 69 zemljišnih parcela obrađivanih u kolonatu. Župnik je od kolona dobivao polovicu od tekućih proizvoda (vina, ulja, rakije) te četvrtinu od voća i povrća. To je u jednoj dobroj godini (1857.) iznosilo oko 60 barela vina, tri barela ulja i tri stara žitarica.[303]

Već od 1852. godine župnički beneficij nije više bio u stanju pokrivati iznos od 200 fiorina zbog sve manjeg prinosa vina.[304]

Godine 1864. župnik Antica-Mezomondo najveći dio godišnje prinadležnosti (157,5 fiorina) dobiva od Vjerozakonske zaklade, a samo manji dio (42,5 fiorina) od beneficija što je važan indikator ekonomskog potencijala lastovskog seljaka-kolona u šestom desetljeću 19. stoljeća.

Od 1890. godine plaća župnika iznosila je 500 fiorina godišnje (342,53 fiorina iz Vjerozakonske zaklade, 157,47 iz beneficija). Župniku Baru Antićeviću (1872.-1911.) često se prigovaralo da prikriva stalan prihod beneficija kako bi što više sredstava mogao primati od Vjerozakonske zaklade. Bilo je čak i zahtjeva da se župnički beneficij dade, tijekom šest godina, u novčani zakup za 150 fiorina godišnje što je župnik odbio smatrajući prijedlog "izljevom zloduha" i suprotnim njegovu isključivom pravu beneficijata (1896.).

303 Prema izvješću don Bara Antice Mezomonda dubrovačkom ordinarijatu 1857. godine (Arhiv župskog ureda Lastovo).

304 Primjerice 1854. godine prihod u vinu je iznosio samo devet barela, tj. oko 5,5 hl, a u razdoblju od 1854. do 1864. u prosjeku oko 10 barela vina, dva barela ulja i tri stara žitarica.

Od 1903. godine, "da bi se odstranilo dosta zloupotreba i nereda" jematvu u župničkim i crkvenim vinogradima počeo je nadzirati plaćeni povjerenik (Ivan Karlović-Dozo) koji se brinuo i za rad u konobama obaju beneficija.

Pravo patronata, koje je lastovska Zajednica okupljena na zboru imala nad župnikovim beneficijem Sv. Kuzme i Damjana, a koje je poslije prešlo na općinu (općinsko vijeće) korišteno je do izbora don Bartula Antićevića, *inclusive*. Shvatljivo je (u uvjetima toga prava) da su se prilikom svakog biranja novog župnika odigravale zakulisne igre oko osobe koja je trebala uživati spomenute nadarije. Općina koja je koristila to pravo imala je i neke dužnosti prema župniku i crkvi matici.

Dužnost općine prema župniku sastojala se u osiguranju posebne kuće i ureda "jer smrću jednog župnika, župna arhiva prenosi se iz kuće u kuću gdje je izvrgnuta pogibelji da bude oštećena, manipulirana od nepoznatih osoba", dok je za crkvu maticu trebala aktivno sudjelovati u njezinu proširenju ili u gradnji nove crkve.[305] Još je 1837. godine dubrovački ordinarijat bio započeo akciju za pronalazak i kupnju jedne kuće koja bi poslužila kao župni ured i eventualno kao stan župniku ili pomoćniku, odnosno propovjedniku. Kako je propala kombinacija s bivšim Kneževim dvorom, župnik Marin Fantela, koji je stanovao daleko od župske crkve, a zbog bolesti (gihta) bilo mu je teško doći do nje, uzeo je u najam kuću beneficija Sv. Petra u neposrednoj blizini crkve.[306] Tek nakon dugih natezanja s vlastima bilo je dopušteno fabričeriji da isplati godišnji najam kuće u visini od 15 fiorina.

Sljedeći župnik, don Baro Antica, nije tražio nikakvu refundciju za stan, ali je bura nastala 1898. godine kad je Antičin nasljednik don Bartul Antićević zatražio da mu se isplati naknada za stan od 1875., od kada je postao župnik. Na sjednici općinskog vijeća prihvaćen je prijedlog da se taj zahtjev kao "nepristojan" odbije "jer da su naši stari za najam stana ostavili 75 komada polja u kojima ima samo pod lozom 130 hiljada loza, 18 komada su pod maslinom i tri vrtla i jer je oduvijek bio običaj na Lastovu da se župnik sam mora misljet za kuću".[307] Vlada, međutim, nije prihvatila takvo obrazloženje, već je, dok se ne sagradi župniku kuća, obvezala općinu na godišnji doprinos od 100 kruna za naknadu stana (1891.).

U razdoblju najživlje akcije za gradnju nove crkve matice (1906.), kad je država sebe smatrala oslobođenom svake obveze a općina bila nezainteresirana za bilo koji crkveni problem, "grupa dobromišljenih župljana" uputila je dubrovačkom ordina-

305 Lastovski župnici stanovali su oduvijek u vlastitim kućama, a ukoliko nisu, za vrijeme Austrije imali su pravo na refundaciju stanarine ako im nije bilo osigurano besplatno stanovanje. To je vrijedilo i za pomoćnike.

306 Fabričerija će poslije od općinske administracije kupiti za 200 fiorina bivšu kancelarovu kuću (popovska kuća uz Glumca-Kizina) i adaptirati je.

307 Fundus općinske arhive, zapisnik sjednice općinskog vijeća od 29. 8. 1889.

rijatu molbu da se ukine *jus patronatus* mjesne općine pri imenovanju župnika. Na takav korak naveli su ih sljedeći razlozi:

— vlada daje župniku više sredstava nego što ih župnik dobiva od nadarbina,
— općina nije još sagradila župniku kuću, a ne plaća ni doprinos od 100 kruna za naknadu stana,
— općina nije ništa poduzela kod akcija za nadogradnju i popravak župske crkve.

Slijedom ovih događaja, dubrovački ordinarijat, nakon smrti župnika don Bara Antićevića 1911. godine, nije htio općini priznati pravo da predloži beneficijata-župnika pa su na relaciji općine i dubrovačke kurije nastale ozbiljne nesuglasice potencirane i neriješenim statusom lastovskih dobara unajmljenih dubrovačkom sjemeništu. Općinsko je vijeće na sjednici od 2. rujna 1912. jednoglasno najoštrije osudilo molbu "nekoličine" Lastovaca da se ukine *jus patronatus* općine i pozvalo biskupa da "bezodvlačno pospiješi predloženje kandidata vijeću za župne nadarije" protestirajući za bezrazložno zavlačenje toga pitanja i dajući jamstvo da će pronaći ili sagraditi župniku stan i ured.[308] Dubrovački ordinarijat, na inzistiranje Namjesništva u Zadru, obavještava vijeće da "ne smije i ne može udovoljiti uglednoj općini Lastova jer tko hoće da ima neko pravo, treba da prije vrši i dužnosti". Napominje da baš župe Lastovo i Blato, dvije najstarije i najimućnije župe koje su do sada uživale *jus patronatus* na izbor župnika, nemaju još župnog stana.[309]

Općinska uprava (Janko Lucijanović) žestoko je reagirala i optužila dubrovački ordinarijat da potajno radi kako bi uništila pravo općine. Zatražila je da se imenovanje župnika riješi tijekom dva mjeseca da ne bi bila primorana poduzeti druge korake koji ne bi bili najugodniji tom ordinarijatu. "Povoljnim rješenjem taj će ordinarijat koristiti samoj crkvenoj stvari i zadovoljiti ovo pučanstvo i ovu općinu koji i radi drugih razloga, kao što je postupak tog ordinarijata s lastovskim dobrima ne gaje prema njemu osobitih simpatija."[310]

Koliko je bilo žuči i neobaviještenosti u ovim "prepucavanjima" neka posluže pojedini pasusi iz dopisa crkovinarstva (fabričerije) dubrovačkom biskupu 31. svibnja 1914. godine.[311]

Općina Lastova je svojatala to pravo (jus patronatus) *ističući da je pravo biranja sa strane seljana, uređenjem i uspostavom općinskog Pravilnika prešlo na općinsko vijeće... Nadležne vlasti su se uvjerile, naravno kasnije, da općini Lastova nije nikada nikakvim biskupskim dekretom* ad hoc *izdanim podijeljeno to pravo, da ne postoji nikakav dekret koji bi općini sređivao prava i obveze u tom pogledu, da pučanstvo Lastova ne doprinosi ništa za opskrbu župnika (!)... Općina Lastovo nije ni zaslužna za takvo pravo jer za bogoštovne svrhe nije nikad ništa uradila. Nije gradila crkvu, jer kako predaja u narodu postoji, crkva je građena za vrijeme vladanje srpskog cara Uroša u ovim krajevima i baš nastojanjem ondašnje vladavine, a sa strane crkve (!)... Neispravna je zato tvrdnja nekih u zadnje doba bačena, da je crkvu maticu samo pučanstvo sagradilo i zato da je crkovna vlast priznala upitano pravo patronata, kao što je neispravno sve što se od općine prebacuje da je ona zaslužna za crkvu, jer ista nije nikad crkvi ništa ni za jednu svrhu u naslov patronata doprinijela.*

308 Ibidem, Zapisnik op. vijeća od 2. 9. 1912.
309 Župska arhiva Lastovo, fasc. 1913., dopis od 16. 8. 1913.
310 Ibidem, fasc. 1914. godine od 8. 2. 1914.
311 Ibidem.

Početak Prvoga svjetskog rata za nepunih mjesec dana prekinuo je ovo nesnosno stanje oko prava patronata koje je, prema riječima župnika Antićevića, stvorilo "takve društvene prilike da gore ne mogu biti, i može se reć da je postalo pravi kamen smutnje i izvor svih naših zala".

Problem župnog stana i ureda riješila je Marija ud. Garbini 1916. godine.

Pravo općine na davanje suglasnosti izboru župnika prestalo je onog časa kad je i župnički benficij prestao postojati na temelju agrarne reforme nakon Drugoga svjetskog rata.

Korisnici Beneficija Sv. Kuzme i Damjana od 1581. do 1943. godine (lastovski župnici)

1. Ivan (Luke) Bošković (umro nakon bune)
2. Antun (Ivana) Pavlović-Picin (1565.–1638.)
3. Antun (Stjepana) Kazetić (1606.–1683.), župnik do 1654.
4. Andrija (Gjanka) Dragošević, župnik od 1654. do 1666.
5. Luka (Marina) Sirakić (1636.–1681.), župnik od 1666. do 1668.
6. Marin (Ivana) Bošković (1640.–1677.), župnik od 1668. do 1676.
7. Luka (Nikole) Nikolić (1647.–1708.), župnik od 1676. do 1692.
8. Kuzma (Ivana) Pavlović-Picin, župnik od 1692. do 1708.
9. Vicko (Marina) Antićević (1703.–1761.), zamjenik župnika od 1741. do 1747.
10. Bartul (Marina) Antićević (1718.–1790.), župnik od 1747. do 1790.
11. Marin (Marina) Fantela-Borovinić (1755.–1833.), župnik od 1790. do 1833.
    Marin (Ivana) Fantela-Borovinić, pomoćnik župnika od 1815. do 1835.
12. Marin (Ivana) Fantela-Borovinić (1782.–1852.), župnik od 1835. do 1852.
    pomoćnici župnika:
    Nikola (Marina) Fantela-Borovinić, od 1837. do 1841.
    Antun Rocci, od 1842. do 1843.
    Fra Frano Ivekić, od 1843. do 1844.
    Ivan Depolo, od 1844. do 1847.
    Antun Ramadan, od 1847. do 1849.
    Bartul (Bartula) Antica-Mezomondo, od 1850. do 1852.

13. Bartul (Bartula) Antica-Mezomondo (1823.–1872.), zamjenik župnika od 1852. do 1864., župnik od 1864. do 1872.
pomoćnici župnika:
Stjepan Crinellia, 1852.
Miho Lučić, od 1853. do 1854.
Baldassare Zumeglian, 1855.
Bartul Broili, 1856.
Domenico Anicini, od 1859. do 1860.
Bartul (Antuna) Antićević, od 1863. do 1872.
14. Bartul (Antuna) Antićević (1833.–1911.), zamjenik župnika od 1872. do 1875., župnik od 1875. do 1911.
pomoćnici župnika:
Gian Paolo Brsatić, 1875.
Marko Žuvela, od 1876. do 1877.
Nikola (Antuna) Kurelja, od 1878. do 1881.
Zaharija Bosnić, od 1881. do 1883.
Angelo Glavinić, od 1883. do 1884.
Bartul (Joza) Antica-Macan, od 1887. do 1911.
15. Bartul (Joza) Antica-Macan (1860. do 1940.), zamjenik župnika od 1911. do 1925.
pomoćnici župnika:
Nikola (Nikole) Fantela-Borovinić, senior, 1921.
Nikola (Nikole) Fantela-Borovinić, junior, od 1922. do 1925.
16. Antun (Jura) Jurica (1868.–1940.), zamjenik župnika od 1925. do 1940.
17. Romano Gerichievich, župnik od 1940. do 1944.

Nakon smrti župnika Marina (Marina) Fantele-Borovinića 1833., općinska je administracija, između tri kandidata za župnika, predložila Kuzmu (Vicka) Kvestića. Pokrajinska vlada u Zadru takav izbor nije priznala već je naložila da prijedlog treba proisteći od narodnog zbora.

Dubrovački biskup dr. Josip Marčelić, 1911. godine, nakon smrti župnika Bara Antićevića, nije htio općini, kako smo već istaknuli, priznati pravo na predlaganje novog župnika, već je zahtijevao da se župnik izabere nakon javnog natječaja i dobivene pozitivne ocjene sinodalnih ispitatelja dubrovačke kurije. Javni natječaj, raspisan neposredno nakon smrti župnika Antićevića, ostao je otvoren i tijekom 1912. i 1913. godine. Od trojice natjecatelja dvojica su bila odbijena, a treći se povukao, tako da do imenovanja župnika nije došlo, a don Baro Antica je ostao upraviteljem župe.

Godine 1925., župnim upraviteljem postao je don Antun Jurica nakon odobrene sekularizacije od strane franjevačke kongregacije (fra Angelo Jurica) s obzirom da je don Baro Antica već 20. prosinca 1923. dekretom zadarske prefekture N 5358 bio otpremljen u mirovinu. Primopredaja je izvršena 7. kolovoza 1925. u prisustvu biskupskog delegata kanonika Bara Fantele Borovinića i članova crkvenog odbora.

Don Romano Gerichievich[312] imenovan je župnikom 1. studenoga 1940. a primopredaja je izvršena 24. studenoga 1940. u prisustvu biskupskog delegata kanonika Frana Crivicha.

2. Beneficiji vezani za bratovske crkvice i oltare u župskoj crkvi

Austrijska je vlast neposredno nakon dolaska na Lastovo (1817.), koristeći postojeće propise o stvaranju posebne zaklade u župnim centrima iz kojih su se crpila novčana sredstva za odvijanje bogoslužja, odredila da se sva dobra vezana za bratovske crkvice i za oltare župske crkve imaju stopiti u jedinstvenu zakladu. Ta se zaklada zvala *fabbrica della chiesa parrochiale* kojom je upravljala država (Korčulanska pretura) preko ureda za državnu imovinu — *R. I. Demanio* kojeg je narod zvao "demanij" ili "državno imanje".

Crkvena dobra koja su postala državna (demanijalna) sačinjavale su nekretnine sljedećih beneficija i legata: Sv. Antuna opata, Gospe u Polju, Sv. Vlaha, Sv. Lucije, Sv. Martina, Sv. Mihovila, Legata *Corpus Christi*, Legata Gospe od Rozarija. Korčulanska pretura je sve te nekretnine namijenjene financiranju lastovskoga bogoslužja dala na upravljanje posebnom odboru — fabričeriji (*consiglio di fabbrica*) čiji su članovi — fabričeri bili: Vicko (Krista) Kvestić, predsjednik, župnik don Marin Fantela, član i Antun (Luke) Fulmisi, rizničar bez prava odlučivanja.

Nastavljajući staru praksu davanja sviju nameta i daća u zakup licitacijom, austrijska je vlast dala u zakup i dobra bivših fratija na Lastovu. Tako je korčulanski Državni komesarijat 1. ožujka 1818. naredio fabričeriji da bivša crkvena dobra preda Nikoli Sangaletiju, zastupniku Spiridona (Stjepana) Kalogjere iz Korčule koji je bio zakupac crkvenih prihoda. Naime, početkom 1818. godine pretura je Spiridonu Kalogjeri bila dala navedena dobra u novčani zakup od 572 fiorina i 24 karantana godišnje plativih u četiri rate na rok od pet godina, tj. do 31. prosinca 1822. godine.[313] Naredne, 1823. godine, dobra su vraćena fabričeriji na upravu.

Nadležnosti fabričerije bile su podmirivanje misnih obveza, organiziranje i plaćanje korizmene propovijedi, staranje za nabavu tamjana, voska i drugih najnužnijih potrepština te briga za popravak inventara i crkvenih orgulja. Trebala je podmirivati plaće sakristijana i orguljaša, a također davati i prijedloge za unapređenje crkvenog fonda. Sve je ovo, međutim, bilo opterećeno silnim dopisivanjem, provjeravanjem, traženjem novih ili istih podataka, križanjem zahtjeva, preinačavanjem ispo-

312 27. siječnja 1944. partizani su ga uhapsili s namjerom da ga prebace na Vis. Nakon pobune naroda u njegovu obranu, tajno je prebačen na Korčulu. Nakon Drugoga svjetskog rata, Narodni sud u Dubrovniku osudio ga je na kaznu smrti strijeljanjem, ali je pomilovan i protjeran.

313 Naredba korčulanskog Državnog komesarijata br. 49. od 1. ožujka 1818. godine. Kao jamac novčanog zakupa javila se Pera, žena Ivana Kokota, koja je pred sindakom Antunom Fulmisijem založila svoje imanje procijenjeno na 859 fiorina.

stavljenih računa dok bi se konačno dobila dozvola za narudžbu ili isplatu. Naime, sve periodične obračune i završni račun nakon potpisa župnika i sindaka odbor je bio dužan dostaviti kotarskoj i okružnoj vlasti, dubrovačkom ordinarijatu i pokrajinskom financijskom uredu u Zadru radi uvida i odobrenja.

Osnovne potrebe crkve ipak su određivale vlasti koje su teškom mukom odobravale i najnužnije popravke kao primjerice popravak orgulja.[314] Korčulanska pretura je 1829. godine zatražila od odbora da popiše inventar župske crkve. Na preslicama Sv. Kuzme i Damjana bila su dva velika i tri mala zvona. U ovom izvješću očit je relativno siromašan popis Gospina nakita (*tesoro della Madonna*).[315]

U poslovanju fabričerije najveća rashodna stavka bila je isplata fundacionalnih obveza, odnosno misa. Mise legata *Corpus Christi* služile su se na dan smrti donatora na glavnom oltaru. Kasnije mise ovog legata mogle su se služiti i na drugim oltarima župske crkve. Pjevane mise drugih beneficija služile su se na blagdan sveca u njemu posvećenoj crkvi ukoliko je još bila u funkciji, dok su se tihe mise služile po želji (*ad libitum*). Misne obveze demanijalnih dobara smatrane su privatnim misama i kao takve mogle su se davati bilo kojem svećeniku i izvan Lastova ukoliko bi ostalo novaca nakon pokrića osnovnih potreba crkve. Uprava ih nije bila obvezna davati pomoćniku župnika, iako se to, na intervenciju vlasti, uobičajeno prakticiralo da bi se popravilo financijsko stanje pomoćnika župnika, a najvjerojatnije da bi se smanjila davanja iz Vjerozakonske zaklade. Tiha se misa plaćala pola fiorina, a pjevana jedan fiorin.

Pored obveza u misama postojale su i obveze u procesijama koje je redovito izvršavao župnik i njegov pomoćnik. Obvezne procesije bile su:[316]

— na blagdan Gospe Nuncijate (25. ožujka)
— na Veliki petak (dvije)
— na blagdan Sv. Jurja, zavjetna (23. travnja)
— zavjetna procesija zvana Polivrania (*Procession di Maria*) 24. travnja
— uoči Spasova (tri) — Spasovnjaci — *Rogazioni*
— na Spasovdan (*Ascensione*)
— na Tijelovo
— prve nedjelje mjeseca kolovoza
— na blagdan Velike Gospe (15. kolovoza)
— na blagdan Male Gospe (8. rujna)
— na blagdan Sv. Kuzme i Damjana (svečana 27. rujna)

314 Orgulje su 1848. godine popravljene. Orguljaš do 1864. bio je Pasko (Vicka) Paskvali s honorarom od 40 fiorina godišnje.

315 Popis Gospina nakita: jedan par zlatnih privjesaka, dvije zlatne kolajne, dva zlatna prstena, 11 kolajni od crvenog koralja, jedna kolajna od umjetne perle, jedna kolarina od ambre, jedan srebrni križ, jedna srebrna platina nalik srcu, dvije srebrne kolajne, jedan zlatni broš, pet pozlaćenih kruna od srebra. (Arhiv župskog ureda, fasc. 1829.).

316 Prema izvještaju župnika don Bartula Antice, 1857. godine, dubrovačkom ordinarijatu.

— svake prve nedjelje u mjesecu — Nedjelja od Sakramenta (procesija do Sv. Josipa na Dovcu).

Da bi se pokrila razlika između ostvarenih prihoda i rashoda, pored prodaje poljoprivrednih proizvoda pristupilo se i prodaji nekretnina te davanju pozajmica uz povoljne kamate (kao primjerice Kunjašiću iz Blata). Sve što se namijenilo prodaji (poljoprivredni proizvodi, bačve, pitari, fratijske kućice /konobe/, crkvice koje više nisu služile bogoslužju) moralo je biti izloženo ili objavljeno na licitaciji u Lastovu ili na Korčuli, ovisno o zahtjevu preture. Dražbi poljoprivrednih proizvoda, koja se održavala u uredu preture u Korčuli, morao je prisustvovati i član fabričerije s uzorkom *il campione dei prodotti*.

Godine 1841., dane su na prodaju kućice (konobe) bivših bratovština: *Corpus Christi*, Sv. Lucije, Sv. Antuna, Sv. Martina, Sv. Mihajla i Sv. Vlaha.[317] Dvije prizemnice Pod Pušćet, vlasništvo bivše fratije Sv. Marije u Polju, ostavljene su da i dalje služe kao konobe za vino i spremište za ulje demanijalnhih dobara.

Pretura je stalno nastojala da umjesto licitacijom prihode utjera novčanim zakupom, ali kolikogod su se oglasi slali u sva mjesta sudbene korčulanske preture, nije se uspjelo unajmiti ni jedno dobro. Tako i crkvicu Sv. Martina "Demanio" želi unajmiti. Za crkvicu Sv. Lucije fabričerija pokušava urediti odnose s vojskom koja od svog dolaska u taj (vojni) objekt (1832.) nije plaćala najam.

Godine 1843., dobra Sv. Lucije, Sv. Mihajla, Sv. Martina i Gospe od Rozarija na kojima se uzgajala isključivo loza nisu bila u stanju prihodom pokriti izdatke pa su bila predložena za prodaju.[318] Ostala dobra nasađena dijelom lozom, a dijelom maslinama, pokrivala su izdatke pa se za njih predlaže da budu zadržana dok budu rentabilna. Višak prihoda nakon završnog računa, fabričerija je bila dužna položiti u banku (Monte de Pietà) uz kamatu od 5 posto.

Od fabričerije se tražilo poštivanje važećih propisa koji su se svakim danom mijenjali ili nadopunjavali. Prilikom obilaska okružnog poglavarstva 1845. godine, prijavljen je rizničar koji "kasu", nabavljenu nakon silnih muka, ne drži u kući zaključanu s tri ključa već samo s jednim, a prijavljen je i predsjednik koji nije mogao pokazati odobrenje dalmatinske vlade za izradbu crkvenog novog barjaka, iako je stari bio neupotrebljiv. Zbog neredovitih i zakašnjelih izvješća financijsko-provincijski ured kažnjava upravu s 400 fiorina globe koju dalmatinska vlada "velikodušno i po zadnji put oprašta".[319] Korčulanska pretura ipak je znala tražiti razloge zbog kojih je

317 Arhiv župskog ureda, fasc. 1841. godine.
— *Corpus Christi* — kućica sred sela: Kolendi (Antuna) Čengiji; kućica na Počivalu: Nikoli (Ivana) Marićeviću; kućica u Lučici: Nikoli (Bartula) Sangaletiju
— Sv. Lucije — kućica na Komardi: Marinu (Antuna) Antici. Isplatu vrši brat don Stjepan Antica, župnik u Rožatu; kućica u Viševoj strani: Nikoli (Ivana) Marićeviću
— Sv. Antuna — kućica u Laze: Marinu (Antuna) Martinoviću u Dubrovniku
— Sv. Martina — kućica u Grmici: Antunu (Ivana) Ostojiću
— Sv. Mihajla — kućicu na Pjevoru: Ivanu (Miha) Rajčeviću
— Sv. Vlaha — kućicu na Počivalu: Luki Fanteli

318 Ova četiri bivša crkvena beneficija dala su samo 19 hl vina prihoda.

319 Arhiv župskog ureda, fasc. 1845., 1846.

fabričerija odbila uplatiti 30 fiorina za nabavu odjeće siromašnim učenicima (1847.), iako joj je bilo poznato da uplata može biti izvršena samo nakon pozitivnog završnog računa i po odobrenju više vlasti. Istovremeno nije znala odgovoriti gdje su završila 136 fiorina ostavljena od don Ilije Barbića (†1829) za mise, a koja su morala biti položena u banci s kamatama. Zbog ovih događaja fabričerija je vrlo ponizno zatražila da joj se dopusti namještanje plaćenog službenika radi vođenja financijskog poslovanja, što joj se i odobrava (don Ivan Depolo, Nikola Ramadan).

Crkva se, međutim, nije olako odricala oduzetih joj dobara. U konkordatu Austrije s Vatikanom 1855. godine država je ipak priznala da je ono što je prisvojila u institucije Vjerozakonske zaklade crkveno dobro s kojim će uime crkve upravljati.

Upravljanje dobrima crkve na Lastovu ostalo je i dalje u nadležnosti fabričerije, ali pod neposrednijom kontrolom crkvene vlasti (biskupije). Ona je imenovala fabričere, iako je pokrajinska vlada i dalje imala uvid u poslovanje crkvenog odbora. Pod upravom ovog odbora 1864. godine nalazile su se i crkve: Sv. Kuzme i Damjana, Sv. Antuna, Sv. Vlaha, Sv. Spasa, Gospe u Polju, Sv. Martina i Sv. Mihovila (ove dvije zadnje neposvećene).

Što se tiče legata Nuncijate, godine 1832. umro je don Luka Lekšić, jedan od administratora koji je ispunjavao većinu misnih obveza beneficija. Dubrovački je kapitanat te iste godine poslovanje legata prepustio fabričeriji, a dobra uvrstio u registar "Demanija". Godinu poslije, legat je oslobođen fundacionalnih obveza (misnih obveza), a dobit je namijenjena općini za potrebe škole shodno želji don Gjanka u njegovoj oporuci. U razdoblju od 1833. do 1837., u administraciji fabričerije, legat je uprihodio 128,05 fiorina koji su korišteni za otvaranje osnovne škole 1838. godine. Kućica legata prodana je 1878. godine Luki (Antuna) Antićeviću, bratu župnika.

Što se pak tiče legata Sv. Jeronima godine 1817. ovaj je beneficij ocijenjen kao "prost" beneficij slobodnog udjela koji je prelazio od svećenika na svećenika. Od te godine koristi ga don Luka (Nikolice) Dundović koji ga 1845. godine, kao župnik Stona, otpušta u korist župnika don Bara Antice-Mezomonda (†1872), a zatim ga don Baro Antica-Macan drži do smrti 1940. godine. Kuća beneficija na Počivalu prodana je 1878. godine Ivanu (Martina) Tomašinu-Kranjcu.

3. Beneficiji vezani za crkve kojima nisu upravljale bratovštine i legati popova

Tijekom prve polovice 19. stoljeća mnogi beneficiji, posebno oni vezani za nebratovske crkve, kao i "legati popova", ostajali su postepeno "vacantni", tj. bez svećenika koji su imali ispunjavati "fundacionalne" obveze, mise.

U tridesetogodišnjem razdoblju, od 1816. do 1846., umrlo je 16 otočkih svećenika:

1816. Marin (Marina) Kvestić, 67 god.
1817. Antun (Frana) Anuhlić-Štropić, 58 god.

1822. Stjepan (Luke) Fulmisi, 68 god.
Luka (Gašpara) Ostojić, 67 god.
Antun (Antuna) Čućević (Čućja), 65 god.
1823. Antun (Kolende) Marićević-Kolajić, 64 god.
1825. Antun (Luke) Dundović, 73 god.
1826. Marin (Luke) Fantela, 64 god.
1829. Ilija (Andrije) Barbić, 79 god.
1830. Melko (Stjepana) Lucijanović, 64 god.
1832. Luka (Luke) Lešić-Bundava, 79 god.
1833. Marin (Marina) Fantela-Borovinić, župnik, 78 god.
1834. Marin (Antuna) Antićević, 83 god.
1841. Ivan (Mata) Paskvali, 62 god.
Antun (Ivana) Glumac, 85 god.
1846. Ambrozije (Ivana) Đivoje-Ale, 86 god.

Nakon smrti don Ambrozija Đivoje (1846.), na Lastovu nije bilo domaćih svećenika osim župnika Marina (Ivana) Fantele. Lastovske svećenike 1845. godine nalazimo po dubrovačkim župama:[320]

— Šipan, Stjepan (Ivana) Simić-Dražinić (1782.–?)
— Slano, dekan Antun (Vita) Gjivoje (1767.–?)
— Mokošica, Marko (Kuzme) Radovanović (1782.–?)
— Trsteno, Kuzma (Vicka) Kvestić (1790.–1878.)
— Doli, Luka (Antuna) Nikolić (1789.–?)
— Rožat, Stjepan (Antuna) Antica (1795.–1859.)
— Ston, Luka (Nikolice) Dundović (1782.–1862.)
— Lisca, Ambrozije (Bartula) Sangaleti (1785.–1859.)
— Kalamota (Koločep), Nikola (Marina) Fantela-Borovinić.

Ovi su svećenici imali mnogo više interesa zaposliti se kao župnici s osiguranom plaćom i mirovinom nego živjeti na Lastovu od beneficija čiji su prihodi bili sve skromniji s obzirom na gospodarsko stanje sela koje je postajalo sve teže. Radije su kao župnici primali plaću od Vjerozakonske zaklade nego prihvaćali beneficij ili legat koji ih je obvezivao da navode svoje prihode od dotičnih beneficija a vlada im je te prihode odbijala od plaće te bi ispalo kao da beneficija i nemaju. Tako se don Marko Radovanović odriče legata Mileta (Mare Miletove) ostavljena najbližem svećeniku u srodstvu, a svećeničko ga udruženje nudi crkvenom odboru (fabričeriji) koji ga ne želi primiti jer nema nikoga tko bi mogao ispunjavati obveze.

Beneficij Sv. Petra koji je nakon smrti don Stjepana Fulmisija 1822. godine postao demanijalno dobro, 1832. godine dan je svećeničkom udruženju da njime

320 *Schematismo della Diocesi di Ragusa per l'anno 1845.*

upravlja. Ono ga prepušta don Vitu Grgureviću koji ga 1843. vraća, a fabričerija kojoj je ponuđen ne želi ga primiti zbog slabog prinosa, a i zbog toga jer nema nikoga tko bi ispunjavao fundacionalne obveze (1854.). I beneficij Sv. Joza postao je demanijalno dobro 1822. godine te je 1832. dan na upravljanje crkvenom odboru s tim da ga može dati na korištenje pojedinom svećeniku.

U ovakvoj se situaciji dubrovački ordinarijat zainteresirao za razne legate i beneficije. U početku (1843.) su to bili legati Saccomani, Botaro, Marinica i Ivićević za koje je od lastovske župe tražio da mu dostavi podatke o tome tko ispunjava misne obveze. Također je zainteresiran za beneficij Gospe od Karmela što ga je uživao don Antun Dundović (†1825.) te pita komu je pripao itd. Napokon se 1847. godine, Svetoj Stolici obratio dubrovački biskup Toma Jaderlinić s molbom da, u smislu odredaba Tridentinskog koncila, otkupi od "Demanija" lastovske vakantne beneficije i legate i konvertira ih u dotaciju dijecezanskom sjemeništu koje je osnovao. Sveta Stolica je reskriptom br. 11052 od 26. ožujka 1847. dala svoj pristanak, pa je iste godine pola beneficija Sv. Ivana dan na korištenje sjemeništu i to onaj dio koji je ostao upražnjen smrću don Marina (Antuna) Antićevića 1843. godine.

Tim povodom biskup Jaderlinić se obratio i lastovskoj općini, kao patronu, sljedećim dopisom (prijevod):[321]

Broj 188/139. Poštovanom Upraviteljstvu Lastova,

od unazad više godina ostalo je upražnjeno više prostih beneficija Sv. Roka, Gospe od Karmela, Sv. Tome, Sv. Barbare i brojni drugi legati čiji jus patronatus *pripada toj općini, a koji su prema važećim propisima prešli pod demanijalnu upravu bez da su ispunjavane, kako je dobro poznato, pripadajuće obveze i bez da je to općinsko upraviteljstvo imalo kakvu posrednu ili neposrednu korist.*

Budući da potpisani biskup, u skladu s odredbom Tridentinskog koncila (sess. 25 *glava* 18 de Reformatio)*, a na temelju papinskog reskripta od 16. ožujka 1847. broj 11052, čiju se kopiju prilaže, smije konvertirati ove i druge legate i proste beneficije u dotaciju dijecezanskom sjemeništu u svrhu odgoja mladih klerika tog otoka i općine, dužnost mi je da potaknem to poštovano općinsko upraviteljstvo na izjavu da pristaje sa svoje strane na osnivanje i konverziju spomenutih beneficija i legata koji bi išli, kako je rečeno, u korist klerika tog otoka koji su siromašniji, marljiviji i dobra vladanja a koji bi bili predloženi od tog upraviteljstva.*

Što brži, to draži bit će vaš potvrdni znak, nakon čega će postpisani biskup pristupiti rješavanju zahtjeva.

Iz biskupskog ordinarijata
Dubrovnik, siječnja 1850. godine
Toma biskup

321 Arhivski fond općine Lastovo (nesređen).

Općinsko je vijeće na sjednici od 16. veljače 1850. godine raspravljalo o ovom predmetu i donijelo sljedeći zaključak:

Kako sada amo nema lastovskih svećenika koji bi mogli preuzeti razne beneficije i legate vrhu kojih ova općina ima pravo patronata radi čega se i nalaze pod upravom C.K. Demanija, bez da ova općina ima od toga bilo kakvu korist, može presvijetli gosp. biskup Dubrovnika uslijed više dozvole konvertirati ta nadarija i zapise u korist Diocezanskog sjemeništa, osobito na korist klerika iz Lastova za koje će sa strane ove općine biti dokazano da su siromašni i dobra ponašanja i to za period od šest godina, počevši od 1850. do zaključno 1855. godine na način da prihodi, koji se sada nalaze pri Demaniju, budu godišnje pobrani na korist sjemeništa, a to samo za rečeni period i obvezom da nakon izmaka tog roka dođe do nove rasprave o predmetu.

Očigledno proizlazi da je općina *posudila*, *unajmila*, sjemeništu dobra na koja je imala pravo patronata na rok od šest godina a koja su se zbog manjka otočkih svećenika nalazila, ili su imala prići, pod upravu "Demanija". Prihodi tih dobara morali su biti isključivo upotrijebljeni za školovanje lastovskih klerika za koje se općina suglasi da su siromašni i da su dobra vladanja.

Na temelju dekreta financijske intendanture Dubrovnik (13. srpnja 1850. br. 4483) da se crkveni beneficiji dadu svećenicima dubrovačke biskupije, uprava je sjemeništa imenovala nove korisnike: don Antuna Roccija, don Vicka Kaponića i don Ivana Lupija kojima je korčulanski "Demanio" ustupio lastovske beneficije i legate.

Biskup Jaderlinić (†1855.) dekretom br. 1832. od 18. listopada 1852. naložio je župniku Bartulu Antici, zastupniku interesa sjemeništa, da u posjedovnim listovima Demanija uvede nove vlasnike, a da s poreznim uredom regulira nove odnose. Porezni ured je 28. listopada 1854. vratio spisak čestica i novih vlasnika s obrazloženjem da izmjena vlasništva ne može biti zakonski provedena jer joj nedostaje privola C. K. Demanija koji i upravlja navedenim dobrima upisanim u posjedovni list 265 porezne općine u Lastovu. Sjemeništu nije uspjelo da *de jure* postane vlasnikom lastovskih nekretnina, ali *de facto* se ponašalo kao isključivi vlasnik a ne plodouživatelj.

O ugovoru s općinom o korištenju plodova nije bilo više govora pa je on šutke produžavan. Lastovo, međutim, nije bilo zadovoljno takvim ponašanjem i župnik Antica je smatrao potrebnim upozoriti dubrovački ordinarijat (1870.) kako postoji jaka namjera da se "ta lastovska dobra" oduzmu sjemeništu i stave pod općinu koja bi s prihodima financirala lokalne akcije i davala stipendije zaslužnim, siromašnim đacima. Takva je namjera bila motivirana, kako je smatrala općina, neispunjavanjem obveza od strane sjemeništa u pogledu besplatnog školovanja lastovskih klerika. Povod su bile molbe Ivana (Kuzme) Lešića-Bundave i Bartula (Joza) Antice-Macana u kojima su tražili da budu primljeni u sjemenište besplatno, budući da je sjemenište prema navodima općine "bilo uprihodilo od lastovskih dobara 431 fiorin što bi bilo itekako dostatno da se njih dvojicu primi besplatno kad su vanjski klerici plaćali

najviše 150 fiorina godišnjeg najma po glavi". Međutim, stav sjemeništa bio je drugačiji pa ga dubrovačka kurija (biskup Ivan Zaffron 1873.) bez uvijanja priopćava općini:[322]

U skladu s postojećim zakonskim normama i civilnim zakonima, neosporno je da koliko "prosti" beneficiji slobodnog udjela, toliko i prosti beneficiji koji imaju jus patronatus, mogu biti usmjereni u korist diecezijanskog sjemeništa. Činjenica je da prosti beneficiji Lastova, koji čine dio dotacije sjemeništa bili su već pod Demanijem i na njih je, nakon mnogo godina, biskup potegnuo svoje pravo s jedinim ciljem da se prihodima pomognu pobožne institucije. Jedino pod ovim uslovom dobivena je od Rima dozvola da se obveze mogu konvertirati u molitve i druga pobožna djela koja su morala biti ispunjena od samih sjemeništaraca i od diecezanskih svećenika za pokojne dobročinitelje. Potrebno je dakle jednom zauvijek kazati kako se rečena dobra ne mogu više nazivati lastovskim dobrima već ih treba smatrati vlasništvom sjemeništa i biskupije. Međutim, pošto smo mi uvjiek bili spremni pomoći đacima onog mjesta od kuda su potekla rečena dobra a i pošto smo uvijek davali izuzetne popuste lastovskim klericima i ovom prilikom odobravamo kleriku Ivanu Lešiću (iako tek na početku studija) besplatan smještaj što nije moguće drugom kandidatu zbog malih prihoda sjemeništa i sve skupljih životnih namirnica.

Iako je u više navrata potajno pokušalo, sjemenište nije moglo ostvariti pravo na vlasnost lastovskih nekretnina. Zvanično, dubrovačka je kurija uvjeravala lastovsku općinu "da ne bi mogla raspolagati tim imetkom bez prethodne privole općinskog zastupstva". Čak joj je 1886. poslala (biskup Vodopić) i već dogovoreni sporazum[323] između ravnatelja sjemeništa don Vicka Palunka i općinske uprave. To je sporazum koji je kurija bila spremna podržati ukoliko ga potvrdi i općinsko upraviteljstvo, a sadržavao je pet točaka:

1. Onim đacima koji namjeravaju posvetiti se svećeničkom zvanju i koji budu preporučeni od općine u dogovoru sa župnikom, potpora koja će im se dati na račun dohodaka beneficija može iznositi 80, 100, 120 fiorina a u kakvom izvanrednom slučaju i više, u odnosu na 200 fiorina koliko plaća sjemeništu drugi đak na godinu. U slučaju da nema lastovskih đaka, tada neka sjemenište prihode dobara po duši koristi u svoje svrhe.

2. Dogodi li se da koji svećenik lastovske općine, neporočnog ponašanja, ne bude imao sredstava za pristojan život, da mu se podijeli jedan od beneficija dok traje to stanje.

3. Ugovor između općine, koja uživa *jus patronatus* na rečena dobra, i ordinarijata mora se obnavljati svake devete godine.

322 Arhiv župskog ureda Lastovo, fasc. 1873. godine.
323 Ibidem, dopis biskupa Vodopića općini broj 342 od 8. travnja 1886.

4. U slučaju da bi sjemenište htjelo prodati koje od dobara ima to učiniti u dogovoru s općinom i župnikom na javnoj dražbi. Ako bi koje od tih dobara htjela nabaviti općina za opće potrebe, to može učiniti bez dražbe u dogovoru s ordinarijatom i župnikom.

5. Rečena dobra ne mogu se davati u najam privatnim ugovorom već na javnoj dražbi u mjesnoj općini.

Nakon što je pri kotarskom sudu u Korčuli 1889. osnovan zemljišnik, sve odnosne nekretnine unajmljene sjemeništu bile su u poreznoj općini Lastovo uknjižene na pobožne ustanove kao vlasnike, u uloščima od broja 819 do 839. Oni su obuhvaćali dobročinstva (beneficije): Sv. Petra, Sv. Ivana, Bl. Djevice Marije na Grži, Sv. Jeronima, Sv. Roka, Sv. Tome, Bl. Djevice Marije od Karmela, Sv. Barbare, Sv. Marka, Sv. Ilije; legate: Krilić, Gilla (Radovanović), Marićević, Bartulov, Saccomani, Maroja Gjurkovića, Jelizabete Bogetić, Luke Marinice, Vida Ivičevića i Vukeglije, zapise popova. Sjemenište je bilo upisano kao plodouživatelj.

Kad nije uspio pokušaj da se neke nekretnine prodaju, jer se to nije moglo provesti kroz zemljišnik, dubrovački biskup dr. Josip Marčelić, u svojstvu zastupnika spomenutih beneficija i legata, sklopio je 30. lipnja 1894. nagodbu s don Vickom Palunkom, upraviteljem biskupskog sjemeništa, u kojoj pristaje da beneficije budu uknjižene u vlasnost sjemeništa.[324] Činjenicu da su one bile upisane u korist pobožnih lastovskih ustanova prilikom osnivanja zemljišnika 1889. godine, pripisuje *jednoj nevinoj pogrešci:*

1. Gospoda ugovornici su potpuno suglasni da nekretnine, koje sačinjavaju navedene uloške (819-839) zemljišnika za poreznu općinu Lastovo, pripadaju od davnine katoličkom biskupskom sjemeništu u Dubrovniku (spettano da lunghissimo tempo in proprietà al Seminario...) *i da su samo zbog greške prilikom osnivanja zemljišnika za poreznu općinu Lastovo te nekretnine bile upisane na korist navedenih pobožnih ustanova i da, također greškom, je bilo samo upisano pravo plodouživanja u korist katoličkog biskupskog sjemeništa u Dubrovniku.*

2. Priznajući zato gospoda ugovornici da vlasnost ovih naprijed navedenih nekretnina, u vrijeme ustrojstva zemljišnika za poreznu općinu Lastovo, nije pripadala gore navedenim pobožnim ustanovama koje rezultiraju uknjižene, već da je pravo vlasnosti od davnine pripadalo kao što i pripada katoličkom biskupskom sjemeništu u Dubrovniku, a da su zbog jedne nevine pogreške uslijedile navedene pogrešne uknjižbe, suglasni su da navedene nekretnine koje sačinjavaju uloške 819-839 zemljišnika za poreznu općinu Lastovo budu jednostavno uknjižene na korist katoličkog biskupskog sjemeništa u Dubrovniku i da jednako tako budu brisane zabilješke.

324 Bilježnička pogodba broj 8961 od 30. lipnja 1894. u spisima C.K. bilježnika (notara) Ernesta Katića u Dubrovniku.

Na osnovi ove nagodbe sjemenište je podnijelo kotarskom sudu u Korčuli molbu za uknjiženje, što je sud dozvolio. Od tada je biskupsko sjemenište uživalo odnosne nekretnine kao neograničeni vlasnik, a nastavilo je priznavati lastovskim đacima pravo školovanja uz nešto niže cijene nego drugima.

Iako je borba općine za povratak njezinih prava nad otuđenim nekretninama ostala jalova za sve vrijeme austrijske uprave, ipak je vrijedna spomena. Općinsko vijeće, raspravljajući u rujnu 1903. godine o otuđenim nekretninama, jednoglasno je zaključilo "da se i putem suda povrati patronat kojeg je općina imala vrhu zemljišta, koje je uknjiženo na vlasnost biskupskog sjemeništa" te naložilo upraviteljstvu "da u tom smislu poduzme i potrebite mjere".[325] Podestat Sangaleti predao je 27. prosinca 1903. odvjetniku dr. Roku Arneriju u Korčuli potrebnu dokumentaciju s molbom "da izvoli učiniti korake, koje cijeni najshodnije".

Općina se u svojim traženjima oslanjala prvenstveno na tri temeljna dokumenta:

— dopis C. K. Namjesništva upućen generalnom vikaru dubrovačke biskupije (br. 22451/3159) od 7. ožujka 1820. u kojem između ostalog kaže da se zna kako *jus patronatus* za predlaganje uživaoca beneficija pripada općinskom zastupstvu Lastova kao pravnom nasljedniku vijeća i Zajednice Lastova, bivših tijela koja su predstavljala pučanstvo tog otoka;

— dopis dubrovačkog ordinarijata od 28. siječnja 1850. godine (br. 188/139) kojeg je uputio općini biskup Toma Jaderlinić;

— zaključak općinskog vijeća od 16. veljače 1850. godine.

Općinsko upraviteljstvo raspravlja o istom predmetu ponovno 8. lipnja 1908. i nalaže načelniku J. Lucijanoviću da osobno ode do biskupskog ordinarijata u Dubrovnik s prijedlogom da se ispravi uknjižba, koliko ona plodouživanja, toliko i prava vlasništva te da se između Općine i uprave sjemeništa sklopi pogodba kakva je bila sklopljena 1850. godine. Ukoliko ordinarijat ne bi prihvatio prijedlog, Lucijanović je trebao produžiti za Zadar i sve spise predati C. K. financijskom odvjetništvu.[326]

Tijekom 1909. godine nastavila se živa prepiska između općinskog načelnika Lucijanovića i dubrovačkog biskupa dr. Marčelića. Na upit "s kojim pravom i od koga je bio ovlašten presvijetli biskup i prečasni V. Palunko da sva ona dobra uknjiži kao isključivu svojinu sjemeništa",[327] biskup Marčelić odgovara:

Ordinarijat nije ništa uveo nova pri tom uknjiženju niti obzirom na tu uglednu općinu jer ni do tada nije bilo uknjiženo pravo jus patronatus *te općine, pa bi bila nastala novotarija baš onda kad bi se to uknjiženje bilo uvelo, a da je to*

325 Arhivski fond općine Lastovo, zapisnik sjednice općinskog vijeća, rujan 1903.
326 Ibidem, zapisnik općinskog poglavarstva od 8. 6. 1908.
327 Ibidem, pismo općinskog upraviteljstva od 1. 6. 1910.

uknjiženje i prije postojalo ne bi niti sudbena vlast pri novoj intavolaciji mogla mukom mimoići pravo te općine. Nikakve dakle prozirne namjere nisu bile tu posrijedi, niti je išta bilo protuzakonito učinjeno. Jedina je namjera bila da ona dobra, koja praktično pripadaju sjemeništu i koja su trudom crkvene vlasti bila od vlade za sjemenište rivendicirana uz veliki dobitak pučanstva u Lastovu kako je faktično do sada dokazano, bude kao takva i uknjižena za veću njihovu sigurnost.[328]

Prilikom službene vizitacije biskupa Marčelića Lastovu 1912. godine nije došlo ni do kakve nagodbe. I u godinama 1913. i 1914. općina se obraćala odvjetnicima Vj. Škariću i I. Tartagli u Splitu te Vasi Birimiši u Dubrovniku da se uknjižba ispravi, ali bez ikakva uspjeha. Tek pripajanjem Lastova Italiji biskupski je ordinarijat u Dubrovniku dekretom br. 1144 od 30. prosinca 1920. priznao općini Lastovo pravo patronata nad dobrima većeg broja beneficija i legata.

Biskup Marčelić i lastovski općinski povjerenik Dimitri dogovorno su se složili da sudu u Korčuli predlože rješenje o intavolaciji *jus patronatus* na 50 posto čistog prihoda svih nekretnina sadržanih u uloščima 819-839 zemljišnika Lastovo, a koji se odnose na razne crkvene beneficije u svrhu odgoja mladeži koja se želi posvetiti svećeničkom zvanju i to iz onih obitelji koje su živjele na Lastovu 1850. godine, ili koje su nasljednice osnivačkih obitelji tih beneficija.

Rimska je kongregacija riješila pitanje beneficija "seminarija" 16. siječnja 1925. godine, priznavši vlasnost lastovskih nekretnina nadbiskupskom sjemeništu u Zadru i tako definitivno zaključila dugu tradiciju školovanja lastovskih đaka u dubrovačkoj sjemeništarskoj gimnaziji. U školskoj godini 1925./1926., dana je puna stipendija (lastovska su dobra u 1925. godini dala sjemeništu više od 16.000 lira prihoda) novim kandidatima za sjemenište: Otonu Barbiću, Antunu Lešiću-Pavlu, Marinu Sangaletiju, Stjepanu Škratulji te Josipu i Mirku Ceciću, Antunu Antićeviću i Ivanu Ivelji. Ubuduće, stipendija je imala ovisiti o uspjehu u školi i o ostvarenim prihodima.

Iste godine zadarski je ordinarijat osnovao administrativni odbor dobara sjemeništa koji je mogao odlučivati samostalno do iznosa od 200 lira. Članovi odbora bili su župnik kao predsjedatelj, jedan predstavnik općine i jedan ugledniji seljak.

Pored zemljišnih obradivih površina koje su se nalazile u kolonatu, u vlasnost sjemeništa došle su i neke crkvice i zgrade.

S beneficijem Sv. Ivana u vlasnost sjemeništa došla je i crkva Sv. Ivana. Nakon 1864. godine pretvorena je u konobu (stranj) za preradu i skladištenje vina beneficija. Kuća beneficija (*ospitale*) je unajmljivana, a zatim napuštena i ostavljena propadanju zbog vrlo lošeg stanja u kojem se nalazila.

Beneficij Sv. Petra pripao je sjemeništu 1887. godine nakon što ga svećeničko udruženje, komu je 1832. godine bio vraćen, nije imalo komu ponuditi. Crkva Sv. Petra u Ublima prepuštena je zubu vremena (poslužila je jednom i kao prenoćište

328 Ibidem, odgovor biskupa Marčelića od 22. 1. 1911.

nekim brodolomcima) i samo se prigodno u njoj govorila misa — na ribarski praznik, prvoga kolovoza. Srušena je tijekom gradnje naselja Ubli 1933.-1935.

Kuća beneficija kraj Sv. Ivana (kuća kancelara, popovska kuća) prodana je još prije fabričeriji za potrebe pomoćnika župnika. Ostale crkvice u administraciji sjemeništa: Sv. Marija na Grži, Sv. Roko služile su još bogoslužju, dok su crkvice Sv. Ilija, Sv. Barbara, Sv. Toma i Sv. Vid napuštene.

Beneficij Sv. Josipa, koji je 1832. bio ocijenjen kao prost beneficij s mogućnošću da ga koriste pojedini svećenici, dan je fabričeriji da njime administrira. Godine 1864. prepušten je don Marinu (Ivana) Sangaletiju, župniku u Smokvici i Račišću (koji ga je držao do svoje smrti 1909. godine), te don Marinu (Bartola) Lešiću-Deklecijanu, župniku Pupnata do 1924. godine. Od 1925. do 1933. godine korisnik beneficija je kanonik Baro (Nikole) Fantela-Borovinić. Crkvica Sv. Josipa prenesena je na današnje mjesto prilikom uređenja Dovca.

Crkvica Sv. Rafaela arhanđela na Makarcu rano je napuštena i ostavljena propadanju. Do 1884. godine beneficijem se koristi i dubrovačko sjemenište ali tada epitropi Luka (Antuna) Antica, Agata Ostojić-Dimitri i Ivan (Antuna) Karlović ustupaju beneficij dr. Antunu Đivoji, profesoru teologije u Zadru. Dubrovački se ordinarijat pokušao suprotstaviti takvu izboru, ali je morao popustiti odredivši da novi beneficijat mora sjemeništu isplaćivati godišnju tangentu za mise u iznosu od 42 krune.

Godine 1903. stavljeno je na javnu dražbu Remetino kućišće vlasništvo beneficija. Najveći iznos (637 kruna) ponudo je Kuzma (Bartula) Lešić-Deklecijan i novac je upućen dr. Đivoji, ravnatelju bogoslovlja u Zadru.[329] Nakon smrti biskupa Đivoje 1917. godine, dubrovački je ordinarijat pozvao njegova brata Frana da podmiri dug od 168 kruna na račun tangente za mise od 1913. godine. Godine 1923. tutori su beneficij dali don Nikoli (Nikole) Fanteli-Boroviniću junioru koji ga je držao do agrarne reforme 1946. godine.

Legati svećeničkog udruženja koji su bili namijenjeni korisnicima (svećenicima) najbližim u srodstvu s donatorom nisu postali "demanijalna" dobra. Tako su legate Bartula (Vicka) Bartulova, Antića Bartulova, Antuna Šimunića koristili don Kuzma Kvestić (†1878.), župnik don Bartul Antićević (†1911), don Nikola Fantela-Borovinić (ubijen 1944.).

Legat Slave (Lukšine) Antica koristili su don Stjepan Antica, župnik Rožata (†1859.) i don Baro Antica-Macan do 1940. godine.

Agrarnom reformom 1946. godine sve su nekretnine župničkog beneficija, crkvenog beneficija (fratije), beneficija sjemeništa te drugih slobodnih beneficija i legata, a koje su bile obrađivane kolonatskim odnosom, prešle u vlasnost onih koji su ih obrađivali.

329 Arhivski fond župskog ureda Lastovo, fasc. 1884., 1903.

Uloga dubrovačkog sjemeništa (beneficija sjemeništa) u podizanju lastovske inteligencije

Školovanje klerika (pripravnika za svećeničko zvanje) dubrovačke biskupije do 1847. godine vršilo se u splitskom sjemeništu (gimnazijsko školovanje) a nastavljalo u Zadru gdje je bila centralna bogoslovija za Dalmaciju.

Dubrovačko sjemenište, koje je 1847. osnovao biskup Toma Jaderlinić, nije u početku imalo svoj internat, kao ni sve gimnazijske razrede (imalo je samo prva četiri razreda); poslije prerasta u zavod (internat) s potpunom klasičnom gimnazijom s pravom javnosti. Vidjeli smo kako je biskupu Jaderliniću uspjelo otkupiti od Demanija lastovske vakantne beneficije i legate u korist sjemeništa radi odgoja mladih siromašnih klerika dobra vladanja koje će preporučiti općinska vlast. Lastovska je općina na toj osnovi dala svoj pristanak na konverziju rečenih beneficija, ali nije pobliže odredila modalitete raspodjele prihoda beneficija, niti se starala da se ugovor poslije određena vremena nadopuni, ili u pismenoj formi produži.

Ne upuštajući se u ocjenu postupaka dubrovačkog ordinarijata pri prisvajanju lastovskih dobara, treba kazati da je uloga sjemeništa u podizanju obrazovne razine otočnog pučanstva, nakon utemeljenja sjemeniškog beneficija vrlo pozitivna. Koliko god je pravo na besplatno školovanje lastovskih mladića bilo vrlo brzo okrnjeno, povlastice koje su uživali u sjemeništu nisu bile beznačajne. One su se 1894. godine kretale od besplatnog pansiona u internatu (dva mjesta) do plaćanja jedne četvrtine, polovine ili tri četvrtine punog pansiona od 160 fiorina godišnje, ovisno o imovnom stanju, uspjehu u školi i ponašanju. Ali možda i više od financijskih pogodnosti vrijedila je sustavna namjena beneficija pomoći siromašnim mladićima željnih većega znanja. Do tada je naobrazba bila povlastica uskog broja pojedinaca čije su obitelji imale u rukama koncentriranu svu svjetovnu i crkvenu vlast. Možda je i žestina kojom se branilo pravo općine na izbor župnika i na pravo raspodjele prihoda sjemeniškog beneficija bila odraz težnje očuvanja starih pozicija.

Vlast je na Lastovu oduvijek bila rodbinski jako obojena. Župnik Marin Fantela bio je šogor prvom načelniku općine (1813.) Vicku Kvestiću, a obojica su bila stričevi sljedećem župniku Marinu (Ivana) Fanteli. Dva ostala župnika, Antica i Antićević, bili su rođaci, a ovom posljednjem Vicko Kvestić bio je djed. Načelnici Ivan (Antuna) Antica (1814.), Antun (Luke) Antićević i Antun (Ivana) Ostojić u srodstvu su s Vickom Kvestićem (rođak, zet i nećak), Kristo (Stjepana) Lucijanović nećak je Ostojića itd.

Slobodan pristup gimnaziji sjemeništa, još k tomu olakšan značajnim financijskim povlasticama, odrazio se u velikom odazivu lastovske mladeži u zadnjim desetljećima prošloga i početkom ovog stoljeća. Želja za svećeničkim zvanjem, za većinu polaznika, bila je samo formalna. Prema izjavama bivših polaznika tog odgojnog zavoda, nikada se nijedan član uprave nije upuštao u razgovore o potrebi da neki đak silom postane svećenikom.

Lastovo je prije imalo svećenika i za "izvoz", a razlog toj neobičnoj pojavi bili su materijalni probici beneficija. U 19. stoljeću prilike su bile sasvim drugačije. Za

ekonomsku sigurnost nije više bilo nužno svećeničko zvanje. Ona se mogla postići i drugim društvenim aktivnostima, tim veća što je naobrazba bila veća i priznatija. Baš je zato dubrovačka sjemenišna gimnazija postala primamljiva i za one koji nisu kanili nastaviti bogoslovne studije u Zadru, pa i kada su materijalne povlastice bile okrnjene.

Može se slobodno reći kako je gotovo sva lastovska "inteligencija" bila odgojena pomoću sjemeništa, što potvrđuje i sljedeći nepotpuni spisak polaznika tog zavoda u razdoblju od 1850. do 1923. godine.

1873. Ivan (Kuzme) Lešić
Bartul (Joze) Antica (svećenik)
1876. Luka (Antuna) Fantela-Briko (učitelj)
1881. Antun (Antuna) Šantić (splitski biskup)
Gjuro La Neve (svećenik)
Antun (Ivana) Dražinić
1882. Antun (Ambrozija) Gjivoje
Marin (Bartula) Lešić
1886. Frano (Ivana) Corsano (liječnik)
Tomo (Stjepana) Radovanović
1891. Krsto (Antuna) Lucijanović
1892. Ivan (Nikole) Fantela
1895. Luka (Luke) Antica
1896. Vito (Kuzme) Rešić (svećenik)
Ivan (Ivana) Lešić
Nikola (Nikole) Fantela
1897. Frano (Cvjetka) Cvjetiša (diplomat)
1898. Bartul (Luke) Lešić
Stjepan (Ivana) Trojković
1899. Vito (Luke) Antica (liječnik)
Antun (Antuna) Škratulja
Antun (Ivana) Škratulja
Stjepan (Ivana) Glumac
1900. Bartul (Luke) Lucijanović
Antun (Krista) Šarić
Ambrozije (Ambroza) Sangaleti
1901. Ivan (Luke) Hropić
Marin (Antuna) Sangaleti
1902. Bartul (Antuna) Antica (liječnik)
Antun (Ivana) Fantela
1903. Stjepan (Stjepana) Gjivoje (profesor)
1904. Grgur (Ivana) Dražinić
Marin (Luke) Lucijanović (sudac)

1906. Ivan (Ivana) Karlović (profesor)
1907. Petar (Ivana) Frlan
1910. Kuzma (Kuzme) Antićević
1912. Ivan (Stjepana) Radovanović
Rajmond Lešić
Ljubo (Antuna) Sangaleti
Josip (Antuna) Ivelja
Lovre (Kuzme) Škratulja
1914. Antun (Frana) Tomašin
Pero (Ivana) Lucijanović (odvjetnik)
Gjuro (Silvija) Cecić
1921. Josip (Silvija) Cecić
Kristo (Luke) Lešić (učitelj)
Ivan (Marina) Trojković
Niko (Luke) Jovanović (liječnik)
1923. Ivan (Luja) Frlan.

Polaznici dubrovačkoga sjemeništa bili su i svećenici: župnik Bartul (Antuna) Antićević, župnik Račišća Ivan (Marina) Sangaleti, Pasko (Ivana) Radovanović, Marin (Krista) Lucijanović, Antun (Antuna) Gjivoje, Nikola (Antuna) Kurelja, Bartul (Nikole) Fantela.

Neosporno je da je gimnazija dubrovačkoga sjemeništa odigrala dominantnu ulogu u formiranju najvećeg broja školovanih otočana koji su zajedno s onima iz drugih škola dali pečat većeg obrazovnog stupnja lastovskog pučanstva te značili mnogo u kulturnom uzdizanju Lastova tijekom zadnjih desetljeća prošloga i prvih desetljeća ovog stoljeća. Godine 1900., na Lastovu su djelovala dva "zabavno-poučna društva", pravaški "Hrvatski Napredak" i "Hrvatska Čitaonica" Narodne stranke.[330] Prema tvrdnji župnika Antićevića "nepismenih stanovnika bilo je oko 45 posto, dok je pismeni narod najrađe čitao knjige društva s. Jeronima".[331] Tom buđenju domoljubnog i kulturno-zabavnog života kumovala je pretežito "mlada inteligencija" na školovanju u Dubrovniku.

Za vrijeme općinskih izbora 1906. godine, a posebice kod ponovnog biranja Janka Lucijanovića za načelnika 1911. godine, javile su se dvije suprotne struje usredotočene u dva društva: "Sokol" i "Vjetroha". Društvom "Sokol" predsjedao je Ivan (Nikole) Fantela, a tajnik i blagajnik bio je Ivo Frlan. U tom su se društvu, kako izgleda, okupljali politički istomišljenici, članovi Hrvatske stranke u opoziciji prema vladi. Članovi društva "Vjetroha" bili su pristalice načelnika Lucijanovića odnosno

330 Stranka prava i Narodna stranka ujedinile su se 1905. godine u zajedničku stranku pod nazivom Hrvatska stranka.

331 Izvještaj župnika don B. Antićevića biskupskom ordinarijatu u Dubrovniku 26. veljače 1900. (Arhiv župskog ureda Lastovo).

Tamburaški zbor društva "Sokol" pod vodstvom don Nikole Fantele seniora, oko 1910.

"stare lastovske elite". Tijekom 1911. godine razmirice između tih dvaju društava bile su sve žešće i češće.

Društvo "Sokol", koje je imalo svoje prostorije na prvome katu nove kuće Ivana Trojkovića, bilo je trn u oku općinske vlasti. Iako je razlog mogao biti u svađama uobičajenim u seoskim zajednicama, ipak je bilo i različitih ponašanja spram austrijske vlasti i njezine politike, a u tom je pogledu mlada inteligencija bila kritičnija. Simptomatičan je dopis Ivana Fantele, predsjednika društva "Sokol", upućen župnom uredu 20. listopada 1911. godine u kojem piše da se društvo kani "prestrojiti u Pučku knjižnicu, a u slučaju raspusta iste sve knjige Pučke knjižnice pripadaju župnoj knjižnici".[332]

Prijetnja zabrane djelovanja društva, kao i mogućnost raspusta Pučke knjižnice, možda su u uzročnoj vezi s događajem koji se zbio mjesec dana prije. Frano Cvjetiša, student prava, tražio je uime društva dozvolu vlasti da može u kući Stjepana (Ivelje) Grljaša prirediti zabavu s plesom. Zabava je održana navečer, 16. rujna 1911. Te je večeri izvedena i farsa pod naslovom *Kumpar Antoni* čiji je autor bio Cvjetiša. Vjerojatno zbog aluzija koje se nekomu nisu svidjele, ili zbog nekoga drugog razloga,

332 Ibidem, fasc. 1911.

intervenirao je harambaša Petar Čihoratić koji je Cvjetiši i družini naredio da prekinu zabavu i sviranje. Oni su to odbili, dapače prosvjedno su s tamburaškim zborom nakon zabave obišli cijelo mjesto i spustili se do Mihajla uz pjesmu i svirku. Cvjetiša je po nalogu načelnika Lucijanovića bio uhićen i tužen sudu, a svi ostali tuženi poglavarstvu. Uložene žalbe Namjesništvu zbog postupaka općinske vlasti glatko su odbijene. Općinski tajnik Ivan Fantela u te dane nije bio na radnom mjestu zbog bolesti, ali kad je 10. listopada 1911. općinska uprava imenovala Ivana Lešića-Piću privremenim općinskim tajnikom, sutradan je Fantela preuzeo službu "jer se osjećao boljeg zdravlja".

Ovaj detalj odraz je stanja i odnosa koji su postojali unutar male seoske zajednice neposredno prije Prvoga svjetskog rata. Inače u ovim godinama u društvu je bio aktivan i tamburaški zbor pod vodstvom don Nikole Fantele seniora (ubijen 1944. godine), kao i pjevačka i glumačka sekcija. U tamburaškom su zboru svirali: Grgur Dražinić, Bartul Antica, Toni Frlan, Marin Sangaleti, Stjepan Đivoje, Ivan Karlović i Kristo Kurelja. Članice pjevačke i glumačke sekcije bile su: Anka Gjivoje, Stefanika Sangaleti, Tonina Đivoje, Tonica Lucijanović, Lucija Domić, Marica Antica.

U društvenoj sali koja je vrvjela hrvatskim "sokolovima" i "sokolašicama", kulturno-zabavni život odvijao se u znaku razigranosti i mladenačkog zanosa; plesali su se starinski "lišo", polka, sotiš, kvatropas i valceri na melodije Straussa, Lehara i narodnih dalmatinskih pjesama. Iz tog je vremena i domaća skladba u taktu valcera kojoj je autor riječi Frano Cvjetiša, a autor glazbe franjevac Antun Jurica, budući župnik.[333]

333 Vidi poglavlje "Pjesme i igre".

CRKVE NA LASTOVU

Otočani zbijeni pod Glavicom u kamenim potleušicama, svoje tegobno življenje ugroženo siromaštvom, bolestima, pomorom, kao i svoju budućnost, povjeravaju, odmah po odlasku osvetoljubivih Mlečana, svetim vračima Kuzmi i Damjanu. Liječnika Luku i vojnika Ciprijana (Čebrjana) smještaju na vrhu brda, Petra ostavljaju u Ublima, a Jurja u Luci na Prežbi da čuvaju pomorce, ribare, pastire i njihovu stoku. Svoja imanja u Polju (*in Campo*, u Lokavju) i u Ždrelu povjeravaju Gospi i Barbari. Nakon što je strašna kuga posijala "crnu" smrt po Europi pa i u samom Lastovu (1348.), otočani odluče na ostale tri strane svoga naselja postaviti nebeske čuvare: Antuna na istoku, Mihovila na sjeveru, Martina na zapadu uzdajući se u njihovu pomoć. Za Vlaha, zaštitnika države, ostavljaju dominantnu lokaciju na gornjem Pjevoru.[334]

Tijekom 15. i 16. stoljeća osnivaju se bratovštine Sv. Lucije i Sv. Roka pa i one grade crkvice svojim zaštitnicima. U srednjem je vijeku vjerski osjećaj bio duboko usađen u bit svakog pojednica pa onaj koji je imao mogućnosti nastojao je, gradnjom i opremom sakralnog objekta, pridobiti što moćnijeg nebeskog zaštitnika, a nakon smrti i zagovornika za spas vlastite duše. Tako u prvoj polovici 14. stoljeća, dum Andrija Škrinjić gradi crkvu Sv. Ivana krstitelja, a u prvoj polovici 15. stoljeća pomorac Marin Cvitanović (di Florio) gradi crkvicu Sv. Nikole na prevoju Kal-Zace.

Početkom 16. stoljeća Jakov Eremita (Remeta) gradi crkvicu Sv. Rafaela na otočiću Makarcu, a u isto vrijeme i kanonik Dobrić Dobričević (Boninus de Boninis), prema mjesnoj predaji, daje obnoviti staru crkvicu Sv. Marije u Polju.

Tijekom 15. i 16. stoljeća, pobožni anonimni otočani grade crkvice: Sv. Jurja na Homu (krajem 15. st.), Sv. Spasa u Pržini (sredinom 16. st.), Sv. Marka u Prgovu i Sv. Ilije u Kolaču (krajem 16. st.).

---

334 Vrijedno je zabilježiti da se i u Blatu na Korčuli u izvorima 14. stoljeća spominju također crkvice: Sv. Kuzme i Damjana (u Zablaću), Sv. Ivana na Gradini, Sv. Barbare na Sutvari (Potirna), Sv. Mihovila (uz Blatsko polje), Sv. Martina (u Maloj Krtinji), Sv. Marije u Polju (Gospe od Poja) što nije samo slučajna podudarnost, već dokaz bliske povezanosti dvaju otoka.

U 17. stoljeću, dvije obitelji, Fulmisi i Pavlović (Picin) podižu nasred Dovca crkvu Sv. Josipa, a u 18. stoljeću svećenici Marin (Ivana) Dražinić i župnik Bartul (Marina) Antićević grade privatne kapele, prvi kapelu Sv. Augustina, a drugi kapelu Sv. Vinčenca Fererija na Donjoj Luci.

I u 20. stoljeću još dvojica svećenika grade privatne kapele: Antun Gjivoje, budući splitsko-makarski biskup, kapelu u Jurjevoj Luci (1905.) i Baro Antica-Macan kapelu Sv. Jeronima u Portorusu (1907.). Od 1933. do 1935. godine sagrađena je, napokon, u Ublima i crkva Sv. Petra umjesto srušene ranosrednjovjekovne crkve istog imena.

O broju sagrađenih crkava i crkvica na otoku iznose se različiti podaci bez specifikacije jesu li u navedenom broju uvrštene i one nekad postojeće crkve, odnosno njihovi još vidljivi ostaci na matičnom otoku i njegovim "škojima". Na Lastovu više ne postoje stare crkve kao što je ona Sv. Kuzme i Damjana koja je srušene prilikom gradnje nove crkve matice u drugoj polovici 15. stoljeća, Sv Ivana na Glavici srušene 1607. neposredno nakon Lastovske bune; Sv. Petra u Ublima (11.-13. st.) srušene prilikom gradnje novog ribarskog naselja 1933.-1935.; Sv. Jurja (11. st.) na Prežbi u Jurjevoj Luci (po kojoj je uvala dobila ime) srušene između dva svjetska rata.

Još vidljive ostatke nekadašnjih sakralnih građevina nalazimo:

— u Ublima: arheološke iskopine starokršćanske jednobrodne bazilike iz 6. stoljeća[335]

— u Vinopolju u predjelu Sutoma: crkvica Sv. Tome iz 15. stoljeća

— u Vinopolju u predjelu Njivice" i Bižonje luke: dvije crkvice nepoznata imena

— u Plehanom polju (Hrastovo): crkvica Sv. Trojstva i ostaci pustinjakove kućice

— na vrhu Kanzjana: crkvica Sv. Kuzme po kojoj je i sam brijeg dobio ime

— na Stomorini u Donjim škojima: crkvica Sv. Marije (otočić je po njoj dobio ime, a uvalica naziv Pod Crkvu.)

— na Sušcu iznad Portića: crkva Sv. Nikole (?) iz 12. stoljeća i crkva Sv. Marije iz 15. stoljeća.

Prema vremenu izgradnje može se sačiniti sljedeći popis crkava na Lastovu:

6. stoljeće	starokršćanska bazilika u Ublima, arheološka iskopina
11. stoljeće	Sv. Luka
	Sv. Juraj na Prežbi (srušena između dva rata)
11.-13. stoljeće	Sv. Petar u Ublima (srušena 1933.)
	Sv. Ciprijan (Čeberjan), ruševna
	Sv. Nikola (?) na Sušcu, ruševna

335 Vidi poglavlje "Naseljavanje otoka"

14. stoljeće	Sv. Barbara, ruševna
	Sv. Marija u Polju (nadograđena početkom 16. stoljeća)
	Sv. Vito (Vid), ruševna
	Sv. Antun opat (nadograđena u drugoj polovici XVII st.)
	Sv. Vlaho (nadograđivana u nekoliko navrata)
	Sv. Mihovil (Mihajlo)
	Sv. Martin
	Sv. Ivan Krstitelj
15. stoljeće	Sv. Marija na Grži
	Sv. Kuzma i Damjan (proširena u 17. stoljeću)
	Sv. Nikola
	Sv. Juraj na Homu, ruševna
	Sv. Lucija, ruševna
	Sv. Toma u Vinopolju, ostaci
	Sv. Marija na Sušcu, ruševna
	Sv. Trojstvo u Plehanom polju, ruševna
	Sv. Marija na Stomorini, ostaci
	Sv. Kuzma na brdu Kanzjan, ostaci
	Sv. Ivan na Glavici (srušena 1607.)
	Sv. ? u Njivicama (Vinopolje), ostaci
	Sv. ? u Bižonjoj luci (Vinopolje), ostaci
16. stoljeće	Sv. Spas u Pržini
	Sv. Rafael na Makarcu, ruševna
	Sv. Rok na Pjevoru
	Sv. Ilija u Kolaču
	Sv. Marko u Prgovu
17. stoljeće	Sv. Josip
	Sv. Augustin
18. stoljeće	Sv. Vičenco Fererije
19. stoljeće	Sv. Juraj (?) (privatna kapelica u Jurjevoj luci)
20. stoljeće	Sv. Jerolim (privatna kapelica u Portorusu)
	Sv. Petar u Ublima

Lastovske crkve opširno je obradio akademik Cvito Fisković u više puta navođenoj knjizi *Lastovski spomenici*.

Crkvica Sv. Luke

Sagrađena je na visoravni nasuprot Soznja, uz stari put koji je nekada vodio od naselja Lastova do Ubala i Mosta u Veljem lagu. Ima sve karakteristike predroma-

Crkvica Sv. Luke

ničkih sakralnih građevina koje su se gradile u periodu od 9. do 12. stoljeća. Stručnjaci je preferencijalno datiraju u 11. stoljeće.[336]

Gradnja crkvice, makar u prvoj polovici 11. stoljeća i to na lokalitetu poprilično udaljenom od glavnog naselja, ne izgleda da je bila u skladu s otočkim (ne)prilikama kada je broj stanovnika bio relativno malen, uglavnom zauzet obnovom porušenih (popaljenih) domova i osiguranjem gole egzistencije. Prije bi se reklo da su je gradili

336 F. Radić, *Starinska crkvica Sv. Luke na otoku Lastovu*, Starohrvatska prosvjeta, I., Knin, 1895. str. 239.; Einar Dyggve, *Crkva Sv. Luke na otoku Lastovu*, posebni otisak iz "Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku", sv. LII, Split, 1949.; C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 49.; Radić je datira u 11. st., Dyggve u drugu polovicu 11. st., Fisković u 11. st.

doseljenici s dalmatinskog kopna ili otoka Južne Dalmacije s obzirom da Sv. Luka po obliku pripada bizantinski koncipiranoj građevini s velikim lukom na pročelju i jedinim malim okruglim prozorom dok prema vanjskim lezenima (stupićima) i prema svojoj unutarnjoj raspodjeli i arhitekturi — južnodalmatinskim crkvicama.[337] Može se pretpostaviti da su otočki pastiri — doseljenici koji su obitavali na visoravni gdje je nekada postojala ilirska naseobina, u nedostatku crkve "u gradu pod tvrđavom" srušenog od Orseola, gradili sebi crkvicu Sv. Luke po uzoru na crkvice na dubrovačkim otocima i u Stonu.

Frano Radić bio je prvi koji je krajem prošlog stoljeća upozorio na značaj ovog spomenika kulturne baštine. Danski arhitekt Einar Dyggve temeljitije ga je obradio te je objavio fotografije zapuštene i ruševne crkvice koja je kasnije obnovljena i uređena (1954.).

Crkvica Sv. Jurja na Prežbi

U ubavoj uvali na otoku Prežbi, nasuprot otočiću Makarcu, kojoj se nekada, s matična otoka, za vijeme oseke, pristupalo preko uskog morskog tjesnaca, stajala je starohrvatska predromanička, odnosno ranoromanička crkvica posvećena Sv. Jurju.

Sv. Jurje bio je zaštitnik pastira i njihove stoke pa ništa neobično da su pastirske obitelji (doseljeničke?) Prežbe i Mrčare u želji za svojom crkvom ugovorile gradnju s majstorom zidarom koji ju je sagradio po uzoru crkvica svog zavičaja, Brača. Po toj crkvici i sama je uvala, oko koje su živjeli rimski kolonisti i u kojoj su domaći i strani ribari imali svoja sidrišta i skladišta, dobila ime *Porto sancto Giorgi* — Jurjeva luka.

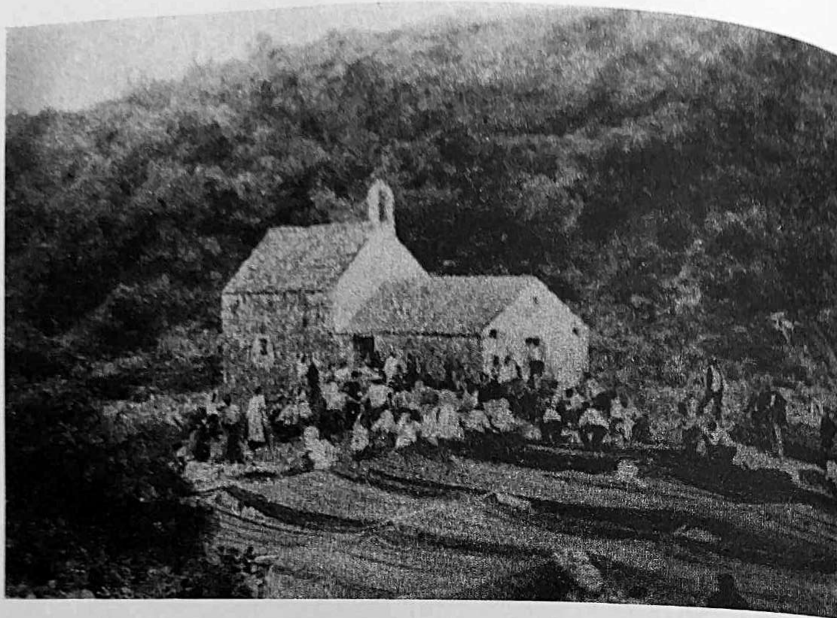
Obitelj Đivoje (biskup) krajem prošlog stoljeća sagradila je pored nje kuću za odmor i privatnu kapelicu dok je stara crkvica ostala i dalje ruševna. Nju je zatekao Frano Radić i opisao.[338] Nažalost, između dva svjetska rata potpuno je porušena. Prema Radiću, bila je to mala kopija crkve Sv. Luke s četverouglastom apsidom i unutrašnjim lezenama koje su podupirale svod. Pretpostavlja se, stoga, da bi mogla biti iz druge polovine 11. stoljeća.[339]

Nedaleko od ruševne crkvice, koja je tijekom stoljeća bila i popravljana doprinosom ribarskih trata, pronađen je prije Prvoga svjetskog rata fragment rimske nadgrobne ploče dječaka Zosima.

337 E. Dyggve, *Crkva Sv. Luke*... op. cit., str. 14., C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 52.

338 F. Radić, *Crkvica hrvatsko-romaničkog sloga na Lastovu*, Starohrvatska prosvjeta, VIII, Sv. 1.-2., Knin, 1904,. str. 31.

339 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 90.-91.

Porušena crkvica Sv. Petra u Ublima, snimljeno 1924.

Crkvica Sv. Petra u Ublima

U uvali Veljega laga kojoj su prvi hrvatski doseljenici dali naziv Ubli po izvoru bočate vode i u kojoj su ostaci romanske kršćanske bazilike bili već prekriveni debelim slojem zemlje, sagrađena je u ranom srednjem vijeku crkva Sv. Petra, vjerojatno iz želje da se staro svetište ne zaboravi. Crkva je srušena tijekom gradnje ribarskog naselja 1933.-1936. godine.[340]

Stručnjaci koji su je imali prilike pregledati prije rušenja, sustegli su se od određivanja vremena gradnje. Radić spominje da je bez apside i da, prema usmenom kazivanju, ima unutarnje lezene.[341] Marconi jednostavno kaže da su crkvicu Lastovci sagradili mnogo godina poslije rušenja starokršćanske bazilike i to tamo gdje se još čuvala uspomena starog svetišta, doduše izblijeđena pučkim pričanjem o zakopanom blagu.[342]

Za tu ranosrednjovjekovnu crkvu bio je vezan beneficij Sv. Petra *in Uble* kojeg je osnovao don Luka (Mata) Šipotić-Ivelja 1656. godine, a u toj se crkvi i na predcrkvenom prostoru slavila ribarska fešta na dan "malog Sv. Petra", 1. kolovoza.

340 Ibidem, str. 48.

341 F. Radić, *Crkvice hrvatsko romaničkog sloga*, op. cit., str. 34.

342 P. Marconi, *Antichità di Lagosta*, op. cit.

Crkvica Sv. Ciprijana

I rustična crkvica Sv. Ciprijana (Čebrjana) nepravilna oblika, polukružne apside sa zidovima građenih nepravilnim kamenom salivenih žbukom i prozočićem na pročelju te s unutrašnjim središnjim potpornikom na pobočnim zidovima, ima sve karakteristike starohrvatske sakralne građevine. Zbog svoje rustičnosti, a i zbog popravaka i preinaka vršenih tijekom stoljeća, nema jednoglasnosti u određivanju njezine starosti. Radić je datira u 11. stoljeće,[343] i mišljenja je kako je predromanička, iako bi mogla biti i iz romaničkog doba.[344]

U vremenu kad su napustili more i okrenuli se zemlji, Lastovci ne bez razloga povjeravaju svoja polja, svoja stada i vlastite živote vojniku Ciprijanu, nebeskom zaštitniku od razbojničkog prepada sa širokog prostranstva Jadrana. Crkvica se inače svojim položajem na vrhu brijega Čebrjana iznad Portorusa doima stvarno poput stražarnice. Uz ovu crkvicu mjesna predaja prenosi priču da su nekoć neki stranci, izgledom Grci, kriomice otkopali i odnijeli blago (zlato) koje je bilo zakopano pod crkvenim oltarom.

Crkvica Sv. Barbare

Nedaleko od lastovskog naselja u pravcu sjeveroistoka, a u predjelu Pod Homac, već je u prvoj polovici 14. stoljeća postojala crkvica posvećena Sv. Barbari.[345] To se mjesto i danas zove Sutvara prema staroromanskom *Sancta Barbara*.

Tijekom stoljeća, crkvica je bila više puta renovirana i današnji ruševni izgled najvjerojatnije ne odgovara njezinom prvotnom obliku. Godine 1467., župnik Antun Nikolin joj namjenjuje dio svojih prihoda radi tekućeg održavanja i popravaka. Svećenik Juraj Živković 1531. godine dariva četiri dukata za nabavku oltarske slike, a svećenik Stjepan Florijev ponovno joj 1578. ostavlja novac za sliku i za oltarnu manzu.[346]

U krugu crkvice ponekad su se sahranjivali umrli od kakve zarazne bolesti kao, primjerice, Antun (Bartula) Lešić-Deklecijan 1872. godine nakon što je umro od velikih boginja.

Sv. Barbara je bila zaštitnica od atmosferskih nepogoda uzrokovanih gromom (munjom), tučom pa je se za nevremena molilo:

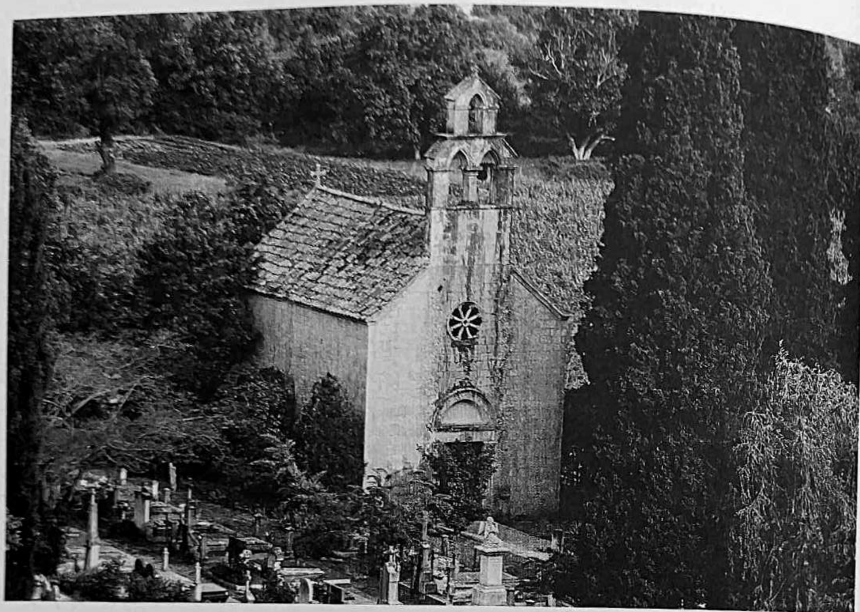
Santa Barbara, san Simon
libera me de sto ton
de sto ton, de sta saetta
Santa Barbàra benedetta.

343 F. Radić, *Crkvice*... op. cit., str. 31.

344 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 53.-54.

345 *Podholmec, Prope ecclesiam sancte Barbare*, SCD XI, 21.

346 Slika Sv. Barbare, bez umjetničke vrijednosti, prenijeta je u crkvu Sv. Antuna.

Crkva Sv. Marije u Polju

Francesco Bissolo, Bogorodica sa svecima i donatorom D. Dobričevićem, oko 1510.

Crkva Sv. Marije u Polju

U prvoj polovici 14. stoljeća, bratovština Sv. Marije sagradila je u polju (*in campo, Lokavju*), nedaleko od Luže, svoju crkvicu, u kojoj Draga Vidojeva 1344. godine želi da joj se kazuju tri mise za pokoj duše.[347] Nakon gradnje crkve Sv. Marije na Grži u samom naselju, ova će crkvica u Polju biti nazvana "starom" i njoj će don A. Nikolin pokloniti duplir od šest groša.

Početkom 16. stoljeća na temeljima stare bratovske crkvice, sagrađena je današnja Gospina crkva u Polju, stilski najljepša sakralna građevina na Lastovu.[348] Prema mjesnoj predaji, nju je dao sagraditi "kanonik Boninus" koji je iz Italije financirao gradnju, dok je njagova sestra Dobra, koja je umjela svirati u tamburu, svirkom podsticala radnike na brži rad.

Zasigurno je obitelj Dobričević (koja je stanovala na Luži) bila učlanjena u bratovštinu Sv. Marije, te je vjerojatno i sam Dobre (Dobrić) kao dječak posjećivao bratovsku crkvicu i učestvovao s ostalim bratima u vjerskim obredima. Ništa, dakle, ne bi bilo neobično da se Dobre jednom prisjetio svoje mladosti pa odlučan da u sjeni stoljetnih čempresa pronađe sebi vječni mir, potakne i novčanim prilozima pomogne izgradnju nove, veće i ljepše crkve. Možda ga je brat Matija, ili nećak Zorzi (Juro), obavještavao o namjeri bratovske uprave da proširi staru kapelicu pa se on i aktivno uključio u ostvarenju te zamisli savjetom, nacrtom, prihodima iz svog dijela obiteljskog imanja.

Godine 1512. u crkvi su se izvodili završni radovi: žbukanje i popločivanje, a oko crkve gradnja kamene klupe ("pižula") koji je trebao poslužiti bratima za odmaranje i ugodno čavrljanje nakon mise. Gruški zidari Marko Lukšić, Antun Rusković i Maroje Đurđević po završetku radova daju osmogodišnje jamstvo za kvalitetu "inkarta" a bratovska ih uprava, vrlo zadovoljna solidnim radom, namiruje s 14 dukata.[349]

U međuvremenu je Dobre zamolio prijatelja, trevisanskog slikara Piera Francesca Bissola, Bellinijevog sljedbenika, da izradi oltarsku palu (sliku) koju namjerava pokloniti novosagrađenoj crkvi. Bissolo tu narudžbu ostvaruje naslikavši u svojoj mletačkoj radionici uz Gospu sa sinom i svecima i samog tiskara u klečećem stavu donatora. Sred oltarne slike u liku djevojke (anđela) s glazbalom u ruci (lutnjom) narod je prepoznao Dobrinu sestru Dobru. Uz sviračicu nalazi se i slikarev potpis: FRANCISCVS BISSOLVS. V. (Venetus?).

Dobre od mletačkih majstora ljevača naručuje i dvije brončane posude za blagoslovljenu vodu, pa ih 1516. godine, zajedno s oltarnom slikom s drvenim izrezbarenim okvirom, otprema na Lastovo kao osobni dar crkvi Gospe u Polju. Drveni

347 *Item volo che se faca acantare alla glesia de Sancta Maria mise tres per anima mia*. SCD XI, 117.-118.

348 C. Fisković, *Lastovski* ... op. cit., str. 64.-75.

349 Ibidem, str. 66., bilješka 243.

oltar sa slikom podignut je 1516. godine kao što se i razabire iz natpisa: VIRGINI MATRI BONINVS DE BONINIS DECANVS TRVISINVS AERE SUO F. F. MDCCCVII, koji je uklesan u kameni oltar 1807., kada je stari oltar zbog istrošenosti maknut a postojeći natpis jednostvno prepisan. Vidjevši, međutim, da podignuti oltar nepri-kladno stoji u prostorno skučenoj apsidi, odlučuje se apsidu proširiti.

Godine 1517., poslanik Zajednice u Dubrovniku dum Pasko Marinović pronalazi majstora Nikolu Milovtića iz Gruža koji je voljan za iznos od 15 zlatnih dukata preuzeti posao. U dubrovačkoj je kancelariji sklopljen ugovor u kojem se majstor obvezuje da će u lastovski petrar (pod Sv. Iliju) ubrati kamen, isklesati ga, izvršiti preinake na apsidi, pokriti je crijepom, dok se Zajednica obvezuje osigurati mu na licu mjesta vapno, pijesak, sovrnju (*savorniam necessariam!*) pomoćnu radnu snagu i prebaciti iz petrara obrađeni kamen.[350] Proširenje apside je izvršeno na zadovoljstvo obiju ugovonih strana. Isklesani kamen, koji je ostao iza preuređenja apside, isko-rišten je u gradnji poljskog križa "pod Sv. Iliju".

Da bi se vlastitim očima uvjerio o učinjenom, Dobre svraća do Lastova (1520.--1522.) i tom prilikom daje prenijeti posmrtne ostatke roditelja u crkvenu grobnicu. Za vrijeme svog boravka na Lastovu, ugovara s gruškim klesarom Medkovićem obra-du potrebnog kamena za kuću koju kane sagraditi brat mu Matija i nećak Zorzi i kao predujam mu daje dva zlatna dukata. Druga dva dukata mu isplaćuje preko svećenika Jakova Eremite 1525. godine.[351]

Želju da nakon smrti bude prenesen na Lastovo i pokopan u zavjetnoj crkvi, Dobre je pismeno izrazio u oporuci koju je izdiktirao mletačkom notaru u prisustvu prijatelja Bissola lipnja mjeseca 1528. godine, neposredno prije smrti.[352] Počiva li Dobre u svojoj crkvi, pita se i sam Fisković. Nadgrobne ploče koje su popločivale crkvu i na kojima su bila urezana imena pokojnika, u prošlom su (19.) stoljeću bezob-zirno skinute, a da o njima nema više ni traga!

Jedna od dviju poklonjenih brončanih vaza vrsnoćom izradbe ubraja se, prema ocjeni stručnjaka, među najljepše umjetnine ove vrste u našoj zemlji. Po njezinom vanjskom rubu teče natpis: OPERIS ORNAMENTVM SOLA VIRTVS ORNATO F QVEL CHE VIRTV SOLA ADORNA, dok se s unutrašnje strane čita: VAS NON AVRO ET GEMMIS SED INGENVA ARTE LABORVMQVE VIRTVTE ORNATVM. Očiti znak da je vazu darovao Bonino jest prikaz njegova grba: štit s kosim pojasom i slovima

350 Ibidem, str. 66.-67., bilješka 244.

351 Ibidem, str. 118, bilješka 455.
Kuća je sagrađena u predjelu iznad kuće Bartula Antićevića, iz čega se razabire da se nije radilo o proširenju obiteljske kuće na Luži. Moguće je pretpostaviti da je upravo iz ove kuće prenijeta ona poznata kruna bunara s Dobričevićevim monogramom i smještena pokraj crkvice Sv. Vicenca koja se nalazi u neposrednoj blizini.

352 U knjizi *Lastovski spomenici* (str. 73., bilješka 268.), Cvito Fisković prvi je objavio Boninovu oporuku u kojoj tekstualno stoji: *Corpus vere meum sepeliri volo in loco de Lagusta.. in ecclesia Sancte Marie de campo ubi sunt tumulata cadavera nostrorum progenitorum* ("Hoću da se moje tijelo pokopa u Lastovu u crkvi Sv. Marije od polja gdje počivaju naši preci").

BB (Boninus de Boninus). Danas se vaza nalazi na ulazu u župnu crkvu kao podloga mramornom tanjuru za blagoslovljenu vodu. Druga je brončana vaza mnogo jedno-stavnije izradbe i znatno je oštećena. Od nje je ostalo samo podnožje i dio "trbuha" a služila je kao odlagalište ugljena u sakristiji župne crkve (danas se nalazi u Zavi-čajnom muzeju).

Zanimljivo bi bilo doznati je li Dobre imao sestru koju su Lastovci vidjeli u liku sviračice na oltarskoj pali i koju nazivaju Arkašicom. Fisković tvrdi da Dobre nije imao sestru, već samo brata Matiju. To bi se dalo zaključiti iz jednog Dobrinog pisma upućenog mletačkoj vladi 1512. godine u kojemu navodi da jedva može uzdržavati obitelj koja se sastoji od brata i njegovo petero djece. To, međutim, ne isključuje mogućnost da je mogao imati i udatu sestru čiju obitelj nije morao uz-državati. U Dundovićevom prijepisu lastovskog Statuta iz 1801. godine, na 265. strani navedeno je rodoslovlje Luke Mirkovića čiji je potomak i Kolenda Arcascev (Arkašev) za čiju će se kćer Mariju 1655. godine oženiti Marin Frana Murgić i u čiju će se kuću kasnije (1738.) nastaniti kao domazet Kolenda Vita Lešić i dobiti nadimak Arkaš. Žena Luke Mirkovića nosila je ime Dobra, a njihov se sin zvao Marin (djedovo ime po majci). Zacijelo je Dobra Arkašica (žena Luke Mirkovića-Arkaša) ona, po predaji, sestra tiskara. Očito da lastovska predaja nije bez osnove, pogotovo što je Dobrin brat Matija sagradio novu kuću, dok je u rodnoj kući tiskara na Luži ostala sestra, kući u koju je, kao zet, došao Luka zvani Arkaš.

Ne bi bilo nikakvo čudo da je Dobra znala svirati i na kakvom narodnom glazbalu pa i zabavljati radnike na gradnji crkve svojom sivrkom i pjesmom. Zasi-gurno nije Dobra pozirala Bissolu kad je on slikao anđela s lutnjom, međutim narod je mogao, preko instrumenta povezati anđela s Dobrinom sestrom, pogotovo ako je vidio i neku međusobnu fizičku sličnost.

Uz Boninov oltar, u prvoj polovici 17. stoljeća, Antun (Marina) Antica (djed don Kuzme) dao je podignuti oltar Sv. Frani,[353] a u isto vrijeme podignut je i oltar Sv. Ani. Godine 1879. crkva se preuređuje. Popravlja se krov, žbuka se unutrašnjost, a vjerojatno se skidaju i stare nadgrobne ploče i postavljaju nove pločice. Popravlja se i crkvena preslica koju je još 1865. bilo srušilo nevrijeme i za čiju je obnovu fabričerija 1872. bila zatražila odobrenje da može utrošiti 60 fiorina!

U crkvi se 1913. godine vrše još neke preinake i tom je prigodom uklonjena poprečna greda koja je navodno priječila pogled na glavni oltar, a s njom i veliko raspelo koje je pohranjeno u crkvici Sv. Marije na Grži. Dva pobočna oltara Sv. Frane Asiškog i Sv. Ane također se odstranjuju i prenose, jedan u crkvicu Sv. Roka čiji je drveni oltar (rad blatskog rezbara Čučića) bio propao, a drugi u crkvicu Sv. Spasa koja nije imala oltara. Slike tih oltara, bez neke umjetničke vrijednosti, pohranjene su u crkvici Sv. Marije na Grži. I kamena posuda za blagoslovljenu vodu, "bastivnica",

353 U svojoj oporuci od 30. lipnja 1635. (L. T. fol. 7.) to i sam navodi: *In gesia della Madonna di Campo al mio altare di S. Francesco.*

odstranjena je "jer je bila u krošnji ogromna a u podnožju tanka pa je prijetila da nekoga i povrijedi kao što se je desilo u crkvici Sv. Vlaha" kako stoji u obrazloženju župskog ureda kao odgovor na intervenciju don Frane Bulića koji je tražio razloge takvih preinaka i ime odgovorne osobe koja je dala takvo odobrenje.[354]

Dana 23. veljače 1922. godine, stigla je na Lastovo, upućena iz Beča preko Trsta, slika Bissola koja je još 1913. godine bila poslana na restauraciju u Beč. Zalaganjem Ettora Modiglianija, člana talijanske delegacije zadužene za pronalaženje i vraćanje umjetničkih djela zaostalih u Austriji nakon rata, slika je nakon restauracije prof. Hermana Ritschlija vraćena (na trošak talijanske vlade — 3.000 lira). Lastovci su se pismom zahvalili talijanskim vlastima.

Crkvica Sv. Vida (Vita)[355]

Izgleda da je crkvicu podigla bratovština Sv. Antuna nakon što se ujedinila s bratovštinom Sv. Vida u drugoj polovici 14. stoljeća. Za crkvicu Sv. Vida bio je u 18. stoljeću vezan i manji legat (beneficij) don Krista Lazzarija Krilića s obvezom od jedne mise na dan svečeva blagdana (15. lipnja).

Danas, ruševna i bez krova, strši na vrhu brijega Vida. Prema predaji, Vid je štitio podložna polja Gračišća, Duboke i Zlokožu luku od zlokobnog utjecaja boga Norina s vrha Norega homa iznad Barja.

Crkva Sv. Antuna opata[356]

(Crkva Sv. Antuna opata i Sv. Antuna Padovanskog)

Bratovština Sv. Antuna opata sagradila je crkvicu posvećenu svome zaštitniku u drugoj polovici 14. stoljeća[357] i to na vrhu brežuljka na istočnoj strani naselja odakle se stare pogled na plodne vinograde Ždrela i Pržine. Predio pod brijegom nasađen maslinom i vinovom lozom nazvan je Pod Sv. Antoni. Pokraj crkvice nalazila se zgrada kancelarije s obzirom da se sjeveroistočna padina tog brežuljka i danas naziva Pod kančelje.

Naseljavanjem i širenjem lastovskog naselja, stara bratovska crkvica nije više mogla ni prostorom ni izgledom udovoljiti željama bratima Višijeve strane, najnapućenije mjesne straže. Naime, dolaskom novih stanovnika, mjesto se širilo baš u predjelu Homca i Laza te je potreba većeg sakralnog prostora bila očita. Težnji da se

354 Arhivski fond župnog ureda Lastovo, fasc. 1913., 1914.
355 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 78.
356 Ibidem, str. 56.-59.
357 L. T. 1 (1371.-1428.) od 3. siječnja 1385.

Crkva Sv. Antuna opata

sagradi nova crkva pridonijela je i želja da se u jednom sakralnom objektu sjedini štovanje obaju svetaca istoimenjaka: sv. Antuna opata (pustinjaka) i sv. Antuna Padovanskog. Godine 1665., prokuratori bratovštine s kapelanom don Lukom Marinicom (1601.-1679.) stupaju u vezu s klesarom Bartulom Ivanovim i ugovaraju s njime posao oko izgradnje nove crkve.[358] Bartul se obvezuje da će obraditi 1000 komada kamena i da će ga ugraditi u fasadu i zidove crkve na način kako je obrađen i ugrađen na fasadi župske crkve. Bratovština će mu osigurati vapno, vodu, pomoćnu radnu snagu i sve ostalo što mu bude potrebno prilikom gradnje.

Godine 1676., Ivan Pomenić i Antun Ismaeli, korčulanski klesari, radili su na oltaru sv. Vlaha u istoimenoj crkvi na Gornjem Pjevoru. Budući da je taj oltar vrlo sličan oltaru u crkvi Sv. Antuna nije isključeno da su oni isklesali i oltar sv. Antuna. Barokna slika na glavnom oltaru s Gospom, sv. Antunom Opatom i sv. Antunom Padovanskim pripisuje se Andreji Lilliju slikaru iz Ancone.

U crkvi, koja iznad pročelja ima karakterističnu trostruku lastovsku preslicu za zvona, 1677. godine obavljaju se vjenčanja bratima (Kolenda (Frana) Franjis i Kata (Ivana) Kokošica-Kokot) što ukazuje da je nova crkva te godine građevinski gotova, iako možda ne do kraja uređena i opremljena.

Pri kraju 17. stoljeća, crkvi je nadodan i pobočni drveni oltar, bogato ali rustično izrezbaren, sa slikom isusovačkih svetaca Ignacija Lojole i Frana Ksaverskoga. Što-

358 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 57., bilješka 213.

vanje tih svetaca bilo se proširilo zaslugom isusovaca (jezuita) koji su u Dubrovniku od 1653. godine vodili gimnaziju (*collegium ragusinum*) i odgajali omladinu i svećenstvo. U isto vrijeme crkva je ukrašena drvenim rezbarijama, također rustične izradbe, koje prekrivaju uglove svoda. Nakon proširenja, od stare srednjovjekovne crkvice ostala je sačuvana samo apsida.

Crkva Sv. Vlaha

Na Gornjem Pjevoru, istaknutom mejstu koje dominira nad većim dijelom naselja, istoimena bratovština (osnovana 1355. godine) u drugoj polovici 14. stoljeća sagradila je crkvicu svome zaštitniku sv. Vlahu.[359]

Dubrovnik će za ovu crkvu posvećenu zaštitniku Republike forsirano nastojati da bude nadograđivana i proširivana te je od stare crkvice ostala polukružna apsida i uska lađa. 1610. godine, neposredno nakon bune, na drveni se oltar postavlja slika Antuna Sicurija. Na tom drvenom poliptihu, koji se danas nalazi u pobočnoj kapeli, naslikan je Sv. Vlaho s modelom grada Dubrovnika, a uz njega Sv. Kuzma i Damjan, Sv. Katarina i Sv. Sebastijan. Na njemu je i slikarev potpis: *Antonius Sicuri pinxit 1605*.

Godine 1618., dubrovački je Senat odlučio da se u zamjenu za porušenu crkvicu Sv. Ivana u krugu kaštela na Glavici, uz bok crkvice Sv. Vlaha sagradi slična kapela s time da se preuređenjem dobije jedinstveni crkveni prostor.[360] U tu svrhu odobrava 100 dukata. Namjera Senata je očita: sagraditi veću državnu crkvu kao simbol dubrovačke vlasti s isticanjem državnog zaštitnika čiji je lik krasio i državnu zastavu. Sve jače naglašavanje dubrovačke vlasti očitovalo se i u odredbi Senata da se s crkvenog barjaka skine natpis: "Lastovska općina vjerna Dubrovačkoj Republici", a da se na bijeloj podlozi barjaka naslika sv. Vlaho s natpisom: *Sanctus Blasius Protector Reipublicae Ragusinae*. U eri općeg nezadovoljstva spram politici Dubrovnika, Lastovci nisu bili osobito zainteresirani za ovu crkvu, čije će se preuređenje otegnuti kroz dugi niz godina.

Godine 1676., korčulanski su klesari Ivan Pomenić i Antun Ismaeli u crkvi Sv. Vlaha klesali novi kameni oltar kao zamjenu starom, drvenom koji je bio propao. Ugovoreni posao s prokuratorima bratovštine sv. Vlaha bio je obavljen na obostrano zadovoljstvo pa klesari, pri povratku na Korčulu, kopiju ugovora predaju don Frani (Marka) Botaru (Lastovcu po majci) župniku na Pelješcu.[361] S drvenim oltarom maknuta je i Sicurijeva slika, a postavljena je nova s isključivim likom sv. Vlaha i grbovima Republike. Kako dobro primjećuje Fisković, Dubrovnik, koji je i bio donator te slike

359 Ibidem, str. 42.-48.; L T. 1, 1385.

360 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 42., bilješka 162.

361 Ibidem, str. 46., bilješka 172.

dekadentnog stila i loše izradbe, jednostavno je "zaboravio" dati naslikati i lastovske zaštitnike kako bi i ovoga puta kao i u slučaju s crkvenim barjakom stavio svima do znanja čija je vlast na otoku.

S radovima u unutrašnjosti crkve pristupilo se i uređenju predcrkvenog prostora koji je bio skučen i strm. Od strane naselja (zapada) sagrađen je zato kameni zid s ogradom i klupama za sjedenje, a prostor između ograde i pročelja crkve popločuje se kamenim pločama dovučenim pomalo odasvuda, pa valjda i od porušenog kaštela. Izgradnja kapele sv. Ivana nije do 1710. godine bila dovršena. Knez Tomaso (Marka) de Basegli, u nastojanju da se ona jednom privede kraju, zatražio je od bratovštine sv. Vlaha da u tu svrhu uplati 200 dukata. Prokuratori bratovštine uvjetovali su uplatu prethodnim odobrenjem korištenja kamena porušenog kaštela i tek nakon senatske dozvole uplatili su navedeni novčani iznos (1713.).

I pored osiguranog građevnog materijala, gradnja kapele se otezala. Razlog tome mogao je biti i vrlo prozaičan; naime, u tim je godinama harala epidemija crijevne zaraze koja je zasigurno usporila ako ne i zaustavila adaptaciju crkve Sv. Vlaha.Tek kad su 1718. godine kao nadglednici izgradnje postavljeni Frano Fantela, Marin Šutić i Antun Maričević, teškom mukom i uz pripomoć stražara, posao je 1719. priveden kraju. Knez Martolica (Marina) Crijević (di Cerva) obilježio je proširenje crkve spomen pločom koju je dao ugraditi u samo pročelje crkve. Time je definitivno bila uređena državna crkva koja je toliko bila u srcu dubrovačkim vlastima.

Crkvica Sv. Mihovila (Mihajla)[362]

I ova se bratovska crkvica, sagrađena u maloj uvali pod Donjim Pjevorom, zapadno od Lučice i nasuprot otočiću, spominje u arhivskim spisima iz 1390. godine.[363] Prema toj crkvici nastali su i toponimi same uvalice i škoja nasuprot nje: Mihajla i Škoj od Mihajla.

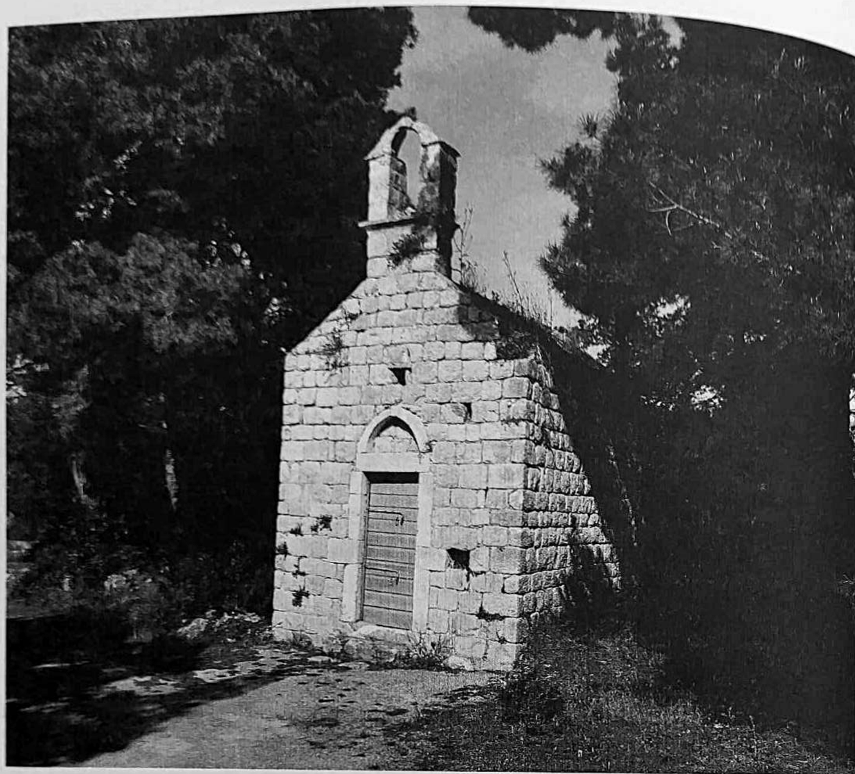
Crkvica je ostala sačuvana i njen današnji oblik nosi odlike vremena u kojem je sagrađena. Oko nje pokapali su se stranci (umrli pomorci, utopljenici) i domaći ljudi umrli od kakve zarazne bolesti. Često je crkvica, u 15. stoljeću primjerice, poslužila kao privremeno skladište žita i sočiva.

Nakon pada Republike u crkvici se nije više govorila misa, a za vrijeme austrijske vladavine služila je katkada i kao magazin.

Tijekom gradnje luke Mihajla (1905.), pretpostavivši da će jednom crkvica biti prodana i pretvorena u lučko skladište, župnik B. Antićević (odnosno nećak Bartul) zatražio je od dubrovačkog ordinarijata dozvolu da je može kupiti kako bi oko nje mogao sagraditi magazin s obzirom na perspektivu luke Mihajla. Nakon

362 Ibidem, str. 52.-53.

363 L. T. 1, 1390.

Crkvica Sv. Martina

dobivene dozvole, crkvica je ustupljena Bartulu (Vicka) Antićeviću za sumu od 192 krune.[364] Na prijavu Kuzme (Bara) Lešića da je crkvica potajno prodana za mizernu cijenu ista je ponovno vraćena crkvenoj fabričeriji a kupcu je vraćen novac.

Crkvica Sv. Martina[365]

Crkvicu je u podnožju Pokladarove grže na Grmici sagradila bratovština sv. Martina (Mrtina) pri kraju 14. stoljeća[366] u čast svoga zaštitnika, čije se štovanje u ranom srednjem vijeku, preneseno iz Francuske, isticalo na našoj obali.

364 Arhiv župskog ureda Lastovo, fasc. 1905.
365 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 53.
366 L. T. 1, 1410.

I ova je bratovska crkvica doživjela sudbinu Sv. Mihovila. Dolaskom Austrije nije više korištena za bogoslužje, već povremeno kao skladište. Dapače, austrijska vlast htjela ju je unajmiti, ali je prevladalo mišljenje da narod ne bi bio voljan koristiti nekad posvećeni objekt.

Crkva Sv. Ivana Krstitelja[367]

Na nadvratniku ove relativno prostrane crkve sagrađene pod Glavicom uz kneževu kuću, još je raspoznatljiv, iako teško čitljiv, natpis: "U Kristovo ime, godine 1340. bila je započeta gradnja ove crkve od strane svećenika Andrije Škrinjića; godine 1418. bila je dovršena ova crkva od strane svećenika Marina Vlahanovića" (prevedeno).

Zbog nejasnih brojeva godine gradnje, C. Fisković pretpostavlja da je don Andrija započeo gradnju crkve 1350., a možda i 1360. dok je najvjerojatniji datum 1340. godina. Andrijin nasljednik u notarijatu, don Petar Nikole Teutonac, već 1345. godine pred crkvom Sv. Ivana (*ante ecclesiam Sancti Johannis*) piše nekoliko notarskih isprava.[368] To međutim ne znači da je crkva sasvim dovršena, uostalom konačno će dovršenje uslijediti tek nakon don Andrijine smrti, 1418. godine.

Nešto više o ovoj crkvi doznajemo iz Škrinjićevog testamenta sastavljenog u Dubrovniku 15. veljače 1374. godine. Donosim njegov integralni tekst (u prijevodu):[369] "Godine Gospodnje 1374. XII indikcije, dana 15. veljače u Dubrovniku. Pred plemenitim i mudrim mužem g. Vlahom de Menze i zakletim sucima Vlahom de Bobali i Vlahom de Gradi. Mi Priboe (sin) Vladimira i Mare de Menze, nakon što smo se zakleli da ćemo kazati istinu, kao svjedoci se zaklinjemo da je don Andrija de Scrina u našoj prisutnosti sačinio svoj zadnji testament ovako govoreći: Ja, don Andrija de Scrigna, pri zdravoj pameti činim svoju zadnju oporuku. Kao prvo hoću da moji vinogradi s Lastova pripadnu crkvi Sv. Ivana koju sam ja sagradio, uz uvjet da u njoj budu stalno dva svećenika i da mole Boga za moju dušu i dušu mojih mrtvih. Zatim hoću da se krojaču Dapku da 100 perpera koje sam bio obećao za dotu. Nadalje, hoću da svi vinogradi koje posjedujem na Lastovu budu za života mom nećaku Giuki, a poslije smrti da pripadnu crkvi uz uvjet kako je gore zapisano, a on (Giuko) da bude obvezan dovršiti crkvu. Zatim vino koje imam na Lastovu neka bude za moju tratu, a ostatak nek se da za moju dušu po nahođenju i savjesti mojih pitropa. Neka se plati predujam (?) don Zadra po njegovoj savjesti. Zatim da moje pokućstvo bude na volji pitropa. Napokon hoću da moji pitropi budu don Marko de Menze i moj nećak Giuko."

367 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 54.-56.
368 *Listina* 56, str. 35.-36.
369 Test., 1363.-1378., fol. 13 od 15. veljače 1374.

Vjerojatno Giuko (Ivan) nije imao mogućnosti dovršiti crkvu za života pa jedan od dvojice svećenika beneficijata, koji su bili dužni moliti Boga za dušu osnovatelja, don Marin Vlahanović tu obvezu izvršava 1418. godine uklesavši na nadvratniku citirani natpis i postavivši u lunetu svoj grb.

Bit će zanimljivo nešto više saznati o životu i radu don Andrije Škrinjića, graditelju crkve Sv. Ivana Krstitelja i utemeljitelju istoimenog beneficija.[370] Svećenik Andrija Škrinjić (Andreas de Screna), Dubrovčanin iz građanske obitelji, naslijedio je na položaj župnika i notara Andriju iz Drivasta nakon što je ovaj bio izabran za poslanika lastovske Zajednice u Dubrovnik 20. listopada 1336. godine.[371] Škrinjić je već u travnju 1343. godine napustio ovaj položaj jer je postao kanonik crkve u Korčuli, ali iako je sa službom prešao na drugi otok, njegove su veze s Lastovom ostale veoma prisne. Na Lastovu je imao vlastitu kuću i svoje imanje koje je stalno proširivao kupovanjem zemlje. Ako je tko trebao novaca, mogao ih je dobiti od don Andrije, ali mu je morao kao kamatu ustupiti svoje pravo ispaše na škojima, koje je ovaj zadržavao za sebe, dok mu dužnici ne bi isplatili dug.[372] Osim što je na Lastovu držao pravu ekonomiju, Andrija Škrinjić se miješao i u sve moguće trgovačko-brodarske i poduzetničke poslove. Ova se gramzivost pretvarala vremenom i u nezasitljivu pohlepu kojoj je udovoljavao i dozvoljenim i nedozvoljenim sredstvima.

Kad je količina njegovih nedjela prevršila mjeru, oštećeni Lastovci, na čelu s dugogodišnjim knezom Jakovom de Monte Altom, tuže don Andriju dubrovačkom nadbiskupu Iliji Saraki. U tužbi se navodi kako je ostao dužan općini 70 perpera za najam Sušca, kako je prisvojio novac namijenjen kupnji žita, kako je uzimao iz općinskih gnijezda sokolove i jastrebove, varao privatnike prilikom prodaje jednog broda, krao ogrijevno drvo iz privatnog posjeda, obećavao i ne isplaćivao obećano itd. Poslije provedenog dokaznog postupka nadbiskup je 8. srpnja 1353. presudio Andriji Škrinjiću da vrati sve oteto i nadoknati štetu oštećenima.[373]

Lastovci su se, međutim, brzo uvjerili da od don Andrije nije moguće dobiti novac natrag, pa su ga u času bijesa uhvatili i okovanog bacili u tamnicu gdje je ležao nekoliko dana. U tužbi koju je don Andrija uputio papinskoj kuriji u Avinjonu zbog brutalnog postupka laika protiv njega kao svećenika, na čelu optuženih stavlja kneza Jakova de Monte Alta, a zatim i 30 najviđenijih Lastovaca. Papa Inocencije VI naložio je kanonicima trogirskog kaptola da izvide slučaj i ukoliko tužbu pronađu istinitom, krivce izopće iz crkve i to javno objave.[374] Jednako tako Andrija je na papinsku kuriju uložio i priziv protiv osude dubrovačkog nadbiskupa Ilije te su trogirski kanonici dobili od istog pape nalog da i taj slučaj riješe shodno nađenom.[375]

370 Čremošnik, *Notarijat...* op. cit., str. 52.-55.
371 *Statut*, gl. 22.
372 *Listine* 56., 62., 63.
373 SCD XII, 188.-190.
374 Ibidem, 201.-202.
375 Ibidem, 203.-204.

U svojoj pohlepnosti za položajima Škrinjić je zatražio od papinske kurije kanonikat dubrovačke stolne crkve i u tome je uspio. Papa ga je 2. listopada 1353. imenovao kanonikom dubrovačke crkve na upražnjeno mjesto nakon ustoličenja Ilije Sarake za nadbiskupa.[376] I kao kanonik i bogat čovjek on i dalje posuđuje naokolo novac, ili se spori preko suda za svoje vinograde na Lopudu. Nesimpatična slika Andrije Škronjića dobiva sasvim neočekivani okvir njegovom oporukom od 15. veljače 1374. godine.

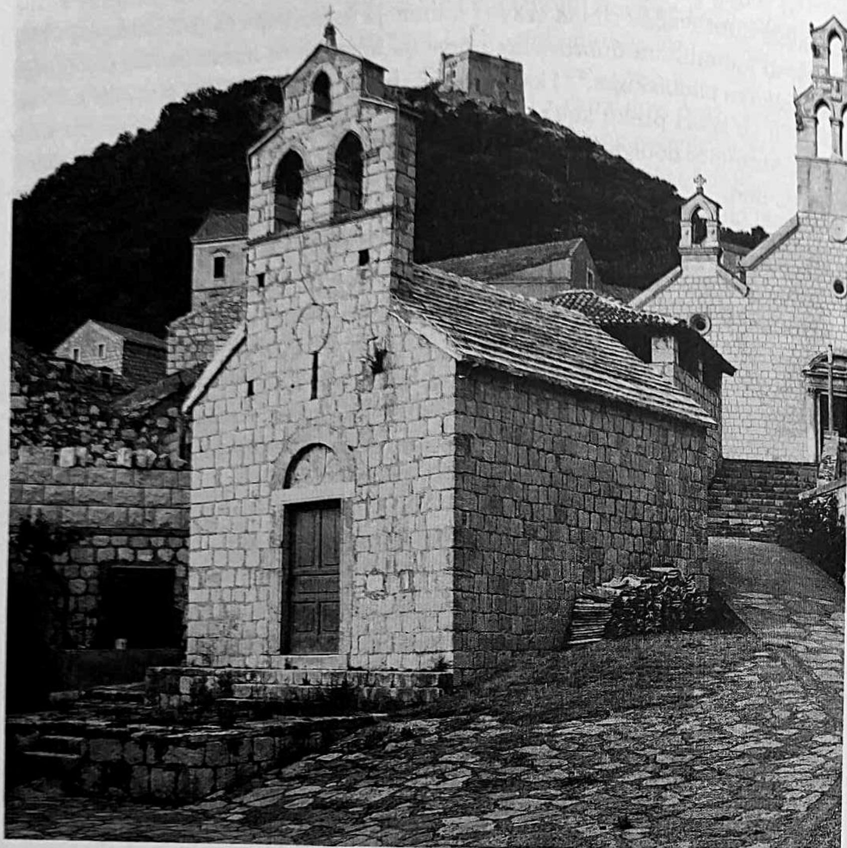
U crkvi Sv. Ivana Krstitelja, koja je služila i kao kapela lastovskog kneza, nalazila se oltarska svečeva slika koju je dao izraditi 1515. godine upravitelj crkve don Ivan Jurinić Radostić (Giucho Georgi) i koji je oporučno ostavio crkvi i dva srebrna kaleža i misno ruho.[377] U njoj se do 1864. godine (prema izvješću tadašnjeg župnika don Bara Antice-Mezzomonda) još uvijek govorila misa, iako su joj bili nužni popravci. Zatim joj je skinuta posveta i pretvorena je u konobu (stranj) za preradu i skladištenje vina beneficija sjemeništa. Crkva je danas restaurirana i nosi romaničko-gotičke stilske karakteristika u skladu s vremenom gradnje.

Crkva Sv. Marije na Grži[378]

Na Grži odakle je "plazaro" od davnine izvikivao narodu vijesti, dražbe, naredbe kneza i sudaca, dolazak trgovaca, stranih brodova itd., sagrađena je 1442. godine ova crkva i to zaslugom i novcem dum Marina Vlahanovića na temelju njegove oporuke iz 1439. godine. Na pločici utisnutoj u luneti iznad ulaznih vrata crkvice stoji natpis: "Godine Gospodnje 1442. blagopokojni svećenik Marin, sin pokojnog Vlahana Vitića, dao je sagraditi ovaj hram u čast Bogorodice Marije" (u prijevodu).

Donosim izvadak iz njegove oporuke od 2. srpnja 1439. godine: "U Božje ime dana 2. srpnja 1439. godine ja, dum Marin Vlahanović, sačinio sam zadnju oporuku (*omissis*). Zatim određujem da se sagradi jedna crkva u čast slavne Djevice Marije s preslicom i tri zvona vrijedna 11 dukata. Ostavljam da se kupi jedna ikona (oltarska slika) za rečenu crkvu u vrijednosti od 15 dukata. Nadalje ostavljam dotičnoj crkvi moj kalež, svilenu planitu, jedan misal i brevijarij (*omissis*). Od navedenih prihoda (iz oporučenih zemljišnih posjeda crkvi — beneficiju Sv. Marije) neka se plati jednog svećenika koji će pjevati mise za moju dušu i za moje dobročinitelje i to u mojoj crkvi Sv. Marije. Crkva koja će se sagraditi u čast sv. Marije, neka veličinom bude poput (crkve) Sv. Vlaha u Lastovu. Svoje epitrope ostavljam uz uvjet da lastovska zajednica bude dužna odmah imenovati drugoga, kada jedan od njih umre. I to da traje za sva vremena".[379]

376 Ibidem, 202.
377 Fisković, *Lastovski...* op. cit., str. 55.
378 Ibidem, str. 59.-63.
379 Test, 1455., str. 49, od 2. srpnja 1439.

Crkva Sv. Marije na Grži

Dum Marin Vlahanović bio je član vijećničke obitelji, krasio se svojim grbom boljeg Lastovca (ljiljanov cvijet između dva kosa pojasa i dvije osmerokrake zvijezde), imao je na Počivalu udobnu kamenu kuću u kojoj je (prema oporuci) imao i zastore i madrace i srebrni jedaći pribor. Najvjerojatnije mu je djed bio Vito Prvoslavić (vijećnik i sudac 1358., 1367.), a otac Vlahoje Vitić. Rod Vlahanović (Vlahojević) po muškoj lozi ugasio se u 17. stoljeću.

Već smo rekli da je dum Marin 1418. godine dovršio gradnju crkve Sv. Ivana Krstitelja i vjerojatno bio prvi kapelan i uživalac istoimenog beneficija, a da je svoju crkvu Sv. Mariju na Grži obdario zemljišnim posjedima (beneficij Sv. Marije).

Za prvog kapelana crkve Sv. Marije bio je imenovan Antun Nikolin, župnik i kancelar. Naslov kapelana bio mu je priznat i od Sv. Stolice i za ljubav tog naslova on crkvi, spremajući se na put za Rim i Napulj, oporučno poklanja niz nekretnina

(15. prosinca 1467.). Evo nekoliko izvadaka iz njegove oporuke:[380] "Ja, don Antun Nikolin iz Lastova, pri zdravoj pameti i dobrom pamćenju, da ne bi prošao bez spomena kroz ovaj bijedni i lažni svijet, spremajući se na put za Rim radi spasenja duše i dalje za Napulj radi oslobađanja Marina, mog nećaka iz okova katalonske galije, činim ovu moju zadnju oporuku." Nakon što je nabrojio nekretnine (zemljišne parcele) koje ostavlja crkvi *Sanctae Mariae Novae* nastavlja: "Hoću da patroni epitropi i komesari kao i nasljednici navedene ostavštine bude cjelokupna lastovska Zajednica i da ta Zajednica bude imala za sva vremena ničim sputano pravo pronalaženja svećenika komu će dati te posjede da ih koristi i da moli Boga za moju dušu; i tko bi se ogriješio o ovom mom zahtjevu neka mi bude odgovoran pred Bogom. Hoću da svećenik, koji će držati posjede, bude dužan plaćati godišnji doprinos lastovskom knezu i dečimu dubrovačkom biskupu prema običaju otoka Lastova... Hoću da se posjedi ne daju svećeniku strancu, osim u slučaju nužne potrebe kad se ne bi mogao pronaći domaći svećenik. Zatim ostavljam don Marinu Vitkoviću teren posred Vinopolja kojeg sam kupio od Bogdana Toljenića pod. Sv. Tomom, uz Ivanov vinograd na sjeveru s obvezom da za života u Sv. Tomi u Vinopolju služi misu kako bi Gospodin Bog oprostio moje grijehe, a sv. Toma apostol bio pred Bogom moj zagovornik, a po savjesti neka odluči koliko će puta otići služiti misu. Hoću da na ovaj način (beneficij) pređe od jednog svećenika na drugoga i to za vječna vremena.[381] Kao prvo, neka se od plodova gornjih dobara plati uobičajeni doprinos i dečima, od ostatka da moji epitropi svake godine polovicu dadu jednom svećeniku, odabranom po njihovoj volji, da reče u (crkvici) Sv. Barbare u lastovskoj ravnici (Ždrelu) po savjesti nekoliko misa za dušu Vlahoja Margovića i njegovih pokojnika i za moju dušu i mojih dobročinitelja, a drugu polovicu da moji epitropi sačuvaju i s njom urede i poprave crkvu Sv. Barbare što bolje budu mogli".

Don Antun Nikolin ostavlja i "duplijer" od šest groša crkvicama Sv. Vlaha, Sv. Mihovila a spominje i jedan teren kupljen u Laze pod Sv. Antunom.

Prema ovoj oporuci izgleda da je rustičnu crkvicu Sv. Tome u Vinopolju dao sagraditi dum Marin Vlahanović, jer su se dijelovi vinograda koje je on oporučio Sv. Mariji nalazili blizu crkvice Sv. Tome. Dun Antun Nikolin, pak, u toj crkvici želi da mu svećenik Vitković, kao prvi beneficijat i kapelan Sv. Marije i Sv. Tome, reče nekoliko misa radi čega mu i oporučuje jedan vinograd *soto s. Toma* (Sutoma) u Vinopolju. Ova oporuka nedvojbeno potvrđuje da su crkvice Sv. Tome u Vinopolju, Sv. Mihovila, Sv. Barbare, Sv. Vlaha, Sv. Antuna, Sv. Marije na Grži ne samo sagrađene do 1467. već da su se u njima održavala bogoslužja.

Crkva Sv. Marije na Grži nije ni do prve polovice 16. stoljeća još imala oltarnu palu, iako je dum Marin bio ostavio 15 dukata za njezinu izradbu. Tada se počinju

380 Fisković *Lastovski*... op. cit., str. 60., bilješka 227. (prijepis testamenta don Antuna Nikolina iz spisa Fantelle u Naučnoj knjižnici u Dubrovniku)

381 Od rustične crkvice vidljivi su danas samo ostaci, dok su se održali toponimi Tomin vrh za brdo iznad crkvice i Sutoma za predio Vinopolja oko same crkvice.

Župska crkva Sv. Kuzme i Damjana

prikupljati milodari, a svećenik (kapelan?) Stjepan Ivana Jurinić prilaže deset perpera (oko tri dukata) za nabavku oltarne pale.

Donator drvenog oltarnog triptiha izrađenog od dubrovačkih slikara sredinom 16. stoljeća (Fisković) nije nam poznat, ali u lijevom donjem uglu središnje kompozicije (Gospe sa sinom) prikazan je stariji bradati svećenik sklopljenih ruku u molitvi, što bi se moglo odnositi i na navedenog svećenika Jurinića kao donatora.[382]

Matična crkva Sv. Kuzme i Damjana

Stara matica sagrađena iznad Dovca ispred koje je narod 1310. godine prihvatio Statut i u kojoj su se sastajali vijećnici i zaklinjali suci bila je prostorno mala i neugledna. Sada, sredinom 15. stoljeća, kada je u mjestu bilo dovoljno crkava u kojima se moglo nesmetano obavljati bogoslužje, bila je prava prilika da se ta zajednička crkva obnovi i proširi.

O vremenu kada je stara crkva sagrađena ne može se kazati ništa, jer nikakvi istraživački radovi nisu poduzimani da bi se utvrdilo što se nalazi pod temeljima

382 Fisković, *Lastovski...* op. cit., str. 63..

današnje župske crkve, ali je dozvoljeno postaviti neka zanimljiva pitanja. Je li možda pod Glavicom, na prisojnoj strani u čije se podnožje pruža otočki planum — ravno Lokavje, postajala već u 5.-6. stoljeću starokršćanska crkvica romanskih starosjedilaca koji su oko nje imali sagrađene svoje kućice? Jesu li se i Slaveni, koji su se doseljavali na otok tijekom 8. i 9. stoljeća, nastanivši se pod Glavicom i prihvativši vjeru starosjedilaca, okupljali također u toj crkvi? Ako je Orseolo tisućite godine s naseljem srušio i crkvu, prirodno je pretpostaviti da je ona vrlo brzo bila ponovno sagrađena pa bi se dalo zaključiti da, ako se crkvu ne može datirati u 5.-6. stoljeće, onda je svakako već postojala u 11. stoljeću.

Zajednica je nakon odluke zbora o gradnji nove matice, prema dubrovačkom običaju imenovala odbor za izgradnju sastavljen od sedam uglednih mještana sa zadatkom da vode brigu oko ugovaranja, nabave građevnog materijala, isplate računa, nadgledanja radova, kako bi zajednička crkva bila dovršena u što kraćem roku. Kao nadstojnici bili su izabrani: Marin Bogetić, Juraj Vitković (Kranković), Marin Cvitanović (de Fiorio), Marin Radostić, Pasko Lukšić, Radien Maroević, Petar Radovanović, a kao ispomoć tu je i kapelan Filip Radostić. Bratimska blagajna *Corpus Christi* financirat će radove a u pomoć će milodarima priskočiti i ostale bratovštine, pojedinci i narod.

Na Lastovu nema dovoljno valjanih majstora zidara. Početkom 1469. godine pozvana su dva gruška majstora: Luka Ilijić i Maroje Ratković, koji se ugovorom obvezuju da će izvršiti određene radove (možda rušenje postojeće crkvice, planiranje terena, postavljanje temelja) za što i dobivaju novčani predujam od kancelara Franka (koji zamjenjuje dum Antuna Nikolina, odsutna na putu za Rim i Napulj radi oslobađanja nećaka Marina Šipotića od katalonskih okova). Nadstojnici istovremeno ugođaju s Lastovcem Lukom Ciprijanovićem potrebno vapno (klak) za gradnju. Luka će klačinu sagraditi do ljeta kada će je potpaliti i hraniti šumom koju će mještani sjeći i donositi tijekom svih osam dana. Da vapno nije bilo namijenjeno crkvi, svaki bi berač šume dobio barel klaka dnevno, a pećar i više — dva barela dnevno. Preuzetu obvezu u pogledu klaka Luka u potpunosti ispunjava pa mu se u dva navrata (1470., 1471.) isplaćuju računi. Gruški majstori rade na crkvi 1470. i 1471. godine, ali budući da su ujedno i težaci (zacijelo zakupnici) prekidaju posao jer moraju u Dubrovnik na jematvu.[383] Godine 1473., na crkvi radi gruški klesar Maroje Cvitković koji također prekida posao u rujnu jer mora kući na jematvu.[384]

Na dva crkvena polupilona koji nose svod i danas se može čitati uklesani natpis: Radosan fecit MCCCCLXXIII Madii (Radosan sagradi svibnja 1473.). Treba pretpostaviti da je domaći graditelj, meštar Radosan, uz pomoć Cvitkovića već do svibnja 1473. sagradio zidove, pilastre i apsidu, a poslije jematve, povratkom klesara, radovi se nastavljaju. Tijekom jeseni i zime 1474. godine korčulanski klesari Marko

383 Ibidem, str. 13.-14., bilješka 30. (D.L.4.)

384 Ibidem, str. 12., bilješka 32. (D.L.4.)

Kršulović i Ivan Miloradunić klešu kamen za lukove svoda (bote) i za zidni vijenac. Kapelan Filip Radostić i nadstojnici isplaćuju ih vinom, vunom, sirom i žitom.[385]

U lipnju 1475. godine, gruški majstori Lukša Ilijić i Maroje Ratković ponovno su na Lastovu, ostaju do kolovoza te se u listopadu, nakon jematve, ponovno vraćaju da bi nastavili i završili posao. Prije odlaska majstora u jematvu nadstojnici pred kućom Radovana Nikolina (na ulici) daju im dva zlatna dukata što su ih predigli iz blagajne kancelara dum Antuna Nikolina (vratio se s puta) uz svjedočenje Radovana Nikolina i popa Nikole Radovanovića Jurinića. Zajednički utvrđuju da je ovom isplatom, uz raniju za koju imaju kancelarovu potvrdu, lastovska Zajednica izravnala s majstorima sve dosadašnje račune. Za preostali dio posla, za koji se obvezuju da će u listopadu obaviti, dogovoreno je da će biti isplaćen kupeljem žita i deset groša.[386]

Od 1477. do 1479. godine, na svodu crkve radi majstor Bartolomeo Graziani iz Dubrovnika. Kao predujam, u ožujku 1477. isplaćeno mu je: četiri dukata (iz bratimske blagajne Sv. Kuzme i Damjana koja se nalazi u kancelariji), dva dukata (od strane svećenika Marina Vitkovića), pet mletačkih lira (dobivene prodajom žita i vune prikupljenih od naroda). U srpnju nadstojnici mu daju 13 dukata, od don Marina Vitkovića prima još dva dukata, a u rujnu nakon prodaje vina još šest dukata. Svjedoci su bili Ilija Marinović, Juraj Radinić, Kristo Zubrijančić, Mirko Radovanić i Antun Nikolin. U svibnju 1478., dobiva pet perpera nakon prodaje žita i vune koje je narod poklonio, jedan dukat od Marina Šipotića (na račun duga pok. strica dum Antuna Nikolina kojeg je ovaj imao prema crkvi). Zadnji dukat isplaćuje mu Marin Bogetić svibnja 1479.[387] Izgleda da mu je ukupno bilo isplaćeno 29 dukata, pet mletačkih lira i pet perpera.

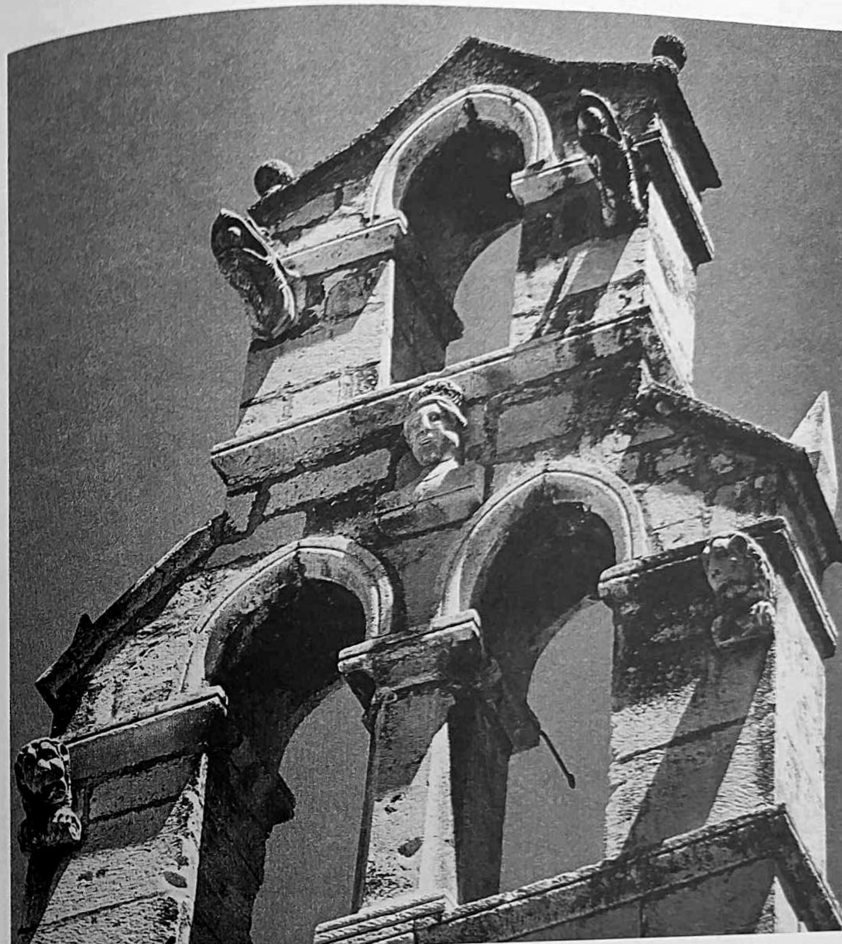
Kako se iz sačuvanih izvora može razabrati, župsku jednobrodnu crkvu (današnji središnji dio) sagradili su domaći, dubrovački i korčulanski, majstori zidari i klesari u razdoblju od 1469. do 1479. godine. Novosagrađena crkva imala je vrh pročelja zvonik na preslicu s tri otvora (arkade). Zvona su naručena u Dubrovniku 1481. godine.

Na glavni (jedini) oltar nadstojnici odlučuju postaviti sliku sv. Vlaha i sv. patronima Kuzme i Damjana; sliku naručuju kod dvojice dubrovačkih slikara: Stjepana Ugrinovića (Gornilića) i Stjepana Ivanovića, a drveni izrezbareni okvir kod dubrovačkog majstora Pavla. Kao predujam za izradu slike i okvira, tijekom proljeća i ljeta 1483., nadstojnici daju majstorima u naturi devet sića vina (u vrijednosti od jednog perpera i sedam groša), tri kupjele žita (u vrijednosti od jednog perpera i tri groša), brašna (u vrijednosti od jednog perpera i šest groša), sira (u vrijednosti od jednog perpera), a u novcu 22 dukata, jedan perper i dva groša. Novac im je bio uručen u nekoliko navrata, u kući popa Franka, u konobi popa Ivana Marinovića

385 Ibidem, str. 12.-13., bilješka 33. (D.L.4.)

386 Ibidem, str. 13., bilješka 34. (D.L.4.)

387 Ibidem, str. 13.-14., bilješke 36., 40. (D.L.4.)

Zvonik na preslicu matične crkve Sv. Kuzme i Damjana.

Buzatovića, pred kućom Marina Bogetića, odnosno Radina Bonazića i Ivana Živkovića. U studenome, slikari se vraćaju u Dubrovnik te im preko dubrovačke kancelarije nadstojnici bratovštine Sv. Kuzme doznačuju deset dukata, dok im zadnju ratu od dva dukata i šest groša isplaćuju 1489. godine.[388]

Slika je 1487. godine bila gotova i na Gospu Nuncijatu (25. ožujka) svečano postavljena na glavni oltar u drveni izrezbareni okvir. Okupljeni pred knezom Ivanom Gundulićem (Joan Ni. de Gondola) slikari i zastupnici Sv. Kuzme i Damjana, kojima je u ime cijele Zajednice bilo stavljeno u zadatak da se brinu o proširenju i izgradnji dotične crkve Sv. Kuzme i Damjana (*li quali fono far et atendere per tuta universita*

388 Ibidem, str. 15.-16., bilješka 43. (D.L.4.)

Bogorodica s djetetom, prednja strana drvene ikone s dva lica iz župske crkve

Antun Franković-Budisalić kao donator na slici "Oplakivanje", 1545.

de agumentar la dita gisia de Santo Chosma et Damiano et fabrigarla), zadovoljno izjavljuju da su sve međusobne obveze podmirene, bilo u Lastovu bilo u Dubrovniku, što knez svojim potpisom, uz prisustvo svjedoka i sankcionira.[389] Ovaj se datum (25. ožujka 1487.) može uzeti kao datum konačne izgradnje i opreme središnje lađe današnje župske crkve koja će i prije proširenja doživjeti znatne unutarnje preinake.

Novosagrađena crkva s jednim oltarom nije bila u stanju udovoljavati pobožnim zahtjevima puka pa se samo nekoliko godina nakon završetka pomišlja na podizanje bočnih oltara u zidu trijumfalnog luka. Uređenju zapadnog bočnog oltara namijenjenog štovanju Gospe pristupilo se odmah početkom 16. stoljeća. Dum Ivan Marinović (Buzatović) 1510. godine oporučno ostavlja Gospinom oltaru 13 zlatnih dukata da se utroše na gradnju ciborija.[390] Posao je tek 1521. ugovoren s korčulanskim klesarima Vrtičevićem i Karlićem. Kameni ciborij nad oltarom nije bio potpuno dovršen ni 1536., jer knez i suci te iste godine upozoravaju Karlića kako će na njegov trošak unajmiti drugoga majstora ukoliko ga on sam ne bude dovršio tijekom listopada.[391]

Oltarna drvena ikona s dva lica (sprijeda Gospa sa sinom, straga Raspeće između Gospe i apostola Ivana), prema mišljenju stručnjaka, djelo je dubrovačkih slikara iz 15.-16. stoljeća, kao što su djelo dubrovačkih zlatara i tri srebrne gotičke krune i srebrni oklop na prednjoj strani slike.[392] Dvojna uokvirena ikona, pomična u oltarnoj niši, nosila se i nosi se u procesijama prilikom Gospinih svetkovina. Na srebrnom oklopu pričvršćivani su zavjetni darovi zlatnog, srebrnog i koraljnog nakita.

Prema legendi, nijemoj pastirici, koja je čuvala ovce u Barju, ukaže se Gospa i naredi joj da otiđe u selo i da o onome što je vidjela izvijesti župnika i narod. Na upit komu da ostavi ovce i kakav će dokaz pružiti narodu, odgovoreno joj je da uradi što joj je naloženo. Došavši u selo, odjednom progovori, zvona sama od sebe počeše zvoniti, a narod i župnik, uvjerivši se u istinitost njezinih priča, zaputiše se prema Barju, ali umjesto Gospe nađoše njezinu sliku koju svečano prenesu u župsku crkvu i postave na zidu pri samom ulazu. Sutradan sliku nađu na drugom mjestu, u sredini crkve i tamo sagradiše oltar u čast Gospe od Milosrđa.

Jednako tako u prvoj polovini 16. stoljeća pristupilo se, radi simetrije, uređenju drugoga, istočnog bočnog oltara u zidu trijumfalnog luka. Oltar, kao i kameni poluciborij nad oltarom, djelo su također korčulanskih klesara. Oltarsku sliku "Oplakivanje" najvjerojatnije je izradio španjoslki slikar Juan Boschetto koji je u to vrijeme živio i radio u Dalmaciji.[393] Nju je naručio i poklonio dum Antun Franković-Budisalić,

389 Ibidem, str. 17., bilješka 43. (D. L. 4.)

390 L. T. 2,17.

391 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 26., bilješka 82. (D. L. 1507.-1572., 56.,165.)

392 Ibidem, str. 27.
Prilikom nedavne restauracije, nakon skidanja srebrnog oklopa, pronađeni su pod gornjim slojem elementi starije slikarske tehnike što upućuje na mogućnost da je ikona starija od 15. stoljeća.

393 Ibidem, str. 29.

župnik i kancelar.[394] Donator je prikazan u desnom donjem uglu drvene slike u liku starijeg svećenika, sklopljenih ruku u molitvi, a pored njega čita se i natpis (upotpunjen): *1545. in tempo di pre Antonio Budisalich fo fata*. Oltar, u početku posvećen Kristovom Tijelu (*Corpus Christi*), kasnije je nazvan oltar Sv. Trojstva.

Lastovski je narod darivao svoju crkvu. Mnogi su donatori ostali anonimni za vrijedne eksponate domaćeg (dubrovačkog) zlatarstva kao što su srebrni moćnici (relikvije) sv. Benigna i Celestina u obliku kutije, sv. Bonifacija i Konstantina u obliku noge, srebrne kadionice, tamjanke, kaleža itd., ali posebno za gotički pozlaćeni kalež i procesionalni križ. Pozlaćeni gotičko-renesansni srebrni kalež ukrašen u podnožju poprsjem sv. Vlaha i sv. Kuzme i Damjana, djelo je dubrovačkog zlatara Pavka Antojevića (Paulus de Ragusio) iz prve polovice 16. stoljeća. Kalež simbolički prezentira vjersko i nacionalno jedinstvo Lastova i Dubrovnika i jedan je od najljepših kaleža u dubrovačkoj biskupiji.[395] Procesionalni gotičko-renesansni križ s reljefnim raspelom na prednjoj strani, Gospom i svecima Kuzmom i Damjanom, Vlahom i Petrom na stražnjoj strani, ima na ršci ime autora: MARVILO IOANEO MD.XXIIII.[396]

Neki su donatori ipak poznati. Primjerice, Dum Antun Budisalić darovao je srebrni moćnik na kojem su ugravirani i njegovi inicijali P A BV (Pre Antonio Budisalich), dum Antun Diodati-Bogdanović darovao je srebrnu ovalnu mostrancu na kojoj je dao urezati datum izradbe (1637.) i svoje inicijale, te srebrni moćnik Sv. Vitala u obliku podlaktice (1639.).

Gradnji sakristije župske crkve pristupilo se 1544. nakon što je tu odluku prihvatio narodni zbor.[397] Za njezinu izgradnju poslužili su milodari sakupljeni od naroda i novčani prilozi pojedinaca: kapelana Sv. Marije na Grži Stjepana Jurinića, Hvaranina Nikole Iguminovića itd. Sakristiju je sagradio zidar Marić 1545. godine prislonivši je uz zapadni zid apside i ugradivši u njenom unutarnjem zidu gotičko-renesansni umivaonik.

Izgradnjom sakristije crkva je, međutim, djelovala prilično nezgrapno, a osim toga bila je i prostorno mala da primi veći broj vjernika. Dogradnjom pobočnih kapela te unutrašnjim presvođenjem nosivih zidova uz jedinstveno pročelje željelo se dobiti skladan i prostorno veći sakralni objekt. Toj zamisli pristupilo se još prije bune (1602.) i u tu su se svrhu sakupljali novčani prilozi naroda.

U godinama od 1601. do 1602. neke radove izvode lastovski majstori Luka Ostoje Bošković (Ostojić) i Marko Vicelić-Masarović, a za obradu kamena angažiran je korčulanski klesar Nikola Kosta.[398] Lastovci zdušno pomažu u pripremi i dopremi potrebnog materijala za gradnju, kao i u samoj gradnji. Radovi koji su bili prekinuti

394 Ibidem, str. 29, bilješka 91 (L. T. 3,167)

395 Ibidem, str. 36.

396 Ibidem, str. 37.

397 Ibidem, str. 25, bilješka 78.

398 Ibidem, str. 18.-19., bilješke 51., 52., 54., 55. (D. L. 12, 53, 19; D. L. 13, 7, 45)

za vrijeme mletačke okupacije nastavljaju se 1607. godine. Kuzma (Marina) Toljenović i Antun (Marina) Antica, nadstojnici bratovštine Gospe od Rozarija (novije bratovštine osnovane nakon Lepanta), za dovršenje radova na zapadnoj kapeli (od Macanove bande) uzimaju gruškog majstora Cvjetka Marinova Mikušinovića-Jablana i Vicka Sebastjanova, a od korčulanskih klesara Marka i Nikole Vlahotića naručuju 300 kamenih ploča za popločavanje crkvene lađe. I radovi na drugoj pobočnoj kapeli (od Glunčeve bande) odvijaju se nakon mletačke okupacije.

U zapadnoj kapeli pobožni pojedinci dali su podignuti dva oltara. Glavni kameni oltar Gospe Nuncijate (od Rozarija), renesansni je rad korčulanskih klesara koji je vrlo sličan onom sv. Jeronima (sv. Križa) u istočnoj kapeli. Njega je najvjerojatnije poklonio 1625. godine don Đani (Kuzme) Marićević koji je za taj oltar, oporukom iz 1638. godine, vezao i svoj legat, takozvani legat Nuncijate.[399] Na oltaru je bila i uljana slika Gospe, ali je slika nepažnjom izgorjela 1855. godine. Drugi kameni oltar posvećen sv. Karlu Boromejskom podignut je na pobočnom zidu kapele 1626. godine. On je poklon trgovca i brodovlasnika Stjepana (Luke) Toljenovića (muž Slave (Paska) Antica i brat Marina Toljenovića-Vukelje).[400] Oltarnu sliku sveca izradio je rimski slikar Andrija Bordon 1616. godine.

U istočnoj kapeli, glavni kameni oltar sv. Jeronima, dao je podignuti Juro (Jerka) Bonini (Giorgio di Girolimo Bonini) 1617. godine. On je ujedno poklonio i oltarnu sliku sveca na kojoj je bio naslikan kao donator.[401] Prema svjedočenju Frana Radića, slika je krajem 19. stoljeća bila još na oltaru na kojem je bio i natpis kojeg također danas više nema, s uklesanim grbom obitelji Dobrićević: *Giorgio D. Geronimo Bonini fece fare Per sva devotione MDCXVII*.[402] On je za taj svoj oltar 1635. godine vezao i beneficij Sv. Jeronima. Pod oltarom je 1624. godine sagrađen i grob obitelji Bonini (Dobričević). Oltar Sv. Jeronima bit će kasnije, najvjerojatnije 1894. nakon preuređenja istočnog broda, nazvan oltarom sv. Križa, kako se i danas zove.

Na pobočnom zidu istočne crkvene lađe Luka Toljenović, sin Stjepana, nešto prije 1629. godine dao je podignuti oltar Gospi od Karmela (Karmena) i poklonio sliku Karmelske Gospe koja je ostala na mjestu kasnije uklonjenog oltara.[403] Pod oltarom lastovski zidari Stjepan zvani Feroče i Vicko Sebastjanov sagradili su 1639. godine grob Luki Toljenoviću.

Na glavnom oltaru crkve stajao je još uvijek stari drveni izrezbareni okvir i u njemu oltarna pala slikara Ugrinovića i Ivanovića iz 1487. godine. Godine 1631.

399 Prema svjedočenju Marina Lucijanovića, pronašao je pomoćnik župnika don Baro Antica kod rušenja stare kancelarije (1900. godine) u pregradnom zidu između kancelarije i istočne kapele uklesanu u kamenu 1614. godinu. Po ovome bi se dalo zaključiti kako je te godine bila sazidana i istočna crkvena lađa i kancelarija kao pandan sakristiji.

400 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 34. (D. L. 1660.-1662., str. 73.)

401 Oporuka Jura (Jerka) Bonina, L. T. 1596., fol. 300 od 1635.

402 F. Radić, *Umjetnine i natpisi na Lastovu*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, XV, Split, 1892., str. 135.

403 D. L., 16, str. 57.

odlučeno je da se oltar zamijeni novim, kamenim i reprezentativnim, te da se naruči druga oltarna slika općinskih zaštitnika. Glavnu ulogu u tome imao je dum Antun Bogdanović-Diodati koji je na putovanju iz Dubrovnika za Rim bio svratio do Lastova.

Vjerojatno ga je lastovska Zajednica zamolila da joj pomogne u sređivanju računa župske crkve, te on na zboru 2. srpnja 1631. obavještava narod kako crkva ima preko 100 neutrošenih dukata koje bi trebalo uložiti u obnovu glavnog oltara, a ne ih slati nadbiskupiji koja ih traži za popravak biskupskog dvora. Iako zna da nadbiskupija nema nikakvo pravo tako što tražiti, ipak moli zbor da ga se oslobodi sudskih troškova ukoliko bi dubrovačka kurija zbog ovakvoga njegovog prijedloga pokrenula sudski spor. Na naknadno održanom zboru 2. studenoga 1631. godine, jednoglasno je prihvaćen Diodatijev prijedlog kao i njegova zamolba o oslobađanju sudskih troškova u eventualnom sporu sa biskupijom. Jednoglasna odluka zbora da se višak od 121 dukata, dobiven prihodima župskog beneficija u vremenu dok nije bilo župnika, utroši za izradu slike na novopodignutom oltaru mjesne crkve i da se posao povjeri velečasnom gosparu dum Antunu Diodatiju kako bi sliku naručio kod nekog vrijednog slikara u Rimu s ovlaštenjem da može utrošiti i više od 121 dukata pod uvjetom dobijanja vrijedne stvari,[404] dostavljena je dum Antunu u Rim.

Početkom 1632. godine, dum Antun ugovara s rimskim slikarom Giovannijem Lanfrancom (Parma 1581.-1647.), učenikom Agostina Carraccija, izradbu slike lastovskih zaštitnika, a s Giovannijem Scrivellijem izradbu pet manjih slika, od kojih su četiri trebale ukrasiti vrata relikvijara na glavnom oltaru, a peta zabat na glavnom oltaru. Narudžba je bila gotova već u kolovozu iste godine pa Diodati, posredstvom Marina Lukića, 14. kolovoza 1632. otprema iz Ancone za Lastovo sanduk sa slikama koji stiže tek 25. veljače 1633. godine. Sa slikama je stigla i specifikacija svih isplaćenih računa koju je Zajednica bez prigovora jednoglasno prihvatila i odobrila.[405] Za oltarnu palu sv. Kuzme i Damjana Lanfrancu je isplaćeno 110 dukata, a Scrivelliju za pet manjih slika, 36 dukata.

Izgradnjom pobočnih lađa i pročelje župske crkve je obogaćeno pobočnim preslicama. O njima, kao i o nabavci zvona, raspravljalo se 1636. godine. Na tom zboru bilo je govora i o izradbi drvenog tabernakula za glavni oltar. Prema pregovorima vođenim 1638. između zastupnika fratije *Corpus Christi* i njemačkog rezbara Urbana Surge (Lurgge) nastanjenoga u Dubrovniku trebao je biti izrađen s devet malih kipova na "najljepši mogući način".[406] Ne zna se je li tabernakul uopće izveden, ili ga je zamijenio današnji mramorni iz 19. stoljeća. Iz ovog doba je i kamena okrugla krstionica s uklesanim pučkim grbom lastovskog anonimnog donatora.

Središnji dio pročelja crkve matice nosio je preslicu za zvona, sličnu onoj na crkvi Sv. Antuna. Izgleda da se ta preslica, zbog udara vjetra ili groma, 1732. godine srušila. Posao oko podizanja nove i ljepše preslice povjeren je korčulanskom majstoru

404 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 32.-33., bilješke 115., 116. (D. L. od 2. 9. 1631.)

405 D. L. od 1. ožujka 1633.

406 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 30.

Jerku Pavloviću 1734. godine.[407] On je u svojoj korčulanskoj radionici, kao ornamentiku preslice, isklesao dvije lavlje i dvije zmajeve glave te poprsje čovjeka okrunjene glave, motive koje je on već koristio kod izradbe vrata korčulanske katedrale. Središnju, a vjerojatno i dvije manje pobočne preslice, ugradio je u jesen 1734. godine, s obzirom da se 22. prosinca te godine na zboru raspravljalo o plaćanju Pavlovića. Bilo je odlučeno da gospodari trata s družinom, počevši od prvoga proljetnog mraka u "marču", dadu po tisuću svježih srdela, a mrežićari po pet stotina, kako bi se namirili troškovi "protu" Pavloviću za izradbu "kampanjela", kao i troškovi za preslicu i za kupljeno zvono na crkvi Sv. Vlaha. Te je iste godine bilo odlučeno da se i novčane kazne, izrečene zbog poljskih prekršaja, namijene za izradbu i gradnju "kampanjela".

U eri ilirskog preporoda, da bi još jače istakli slavensku bit otoka, neki su u poprsju čovjeka okrunjene glave prepoznali lik raškog kralja Uroša I, odnosno njegova sina Stevana Uroša II Milutina. Takvo svoje gledanje tumačili su u uvjerenju da su otočni, zahvalni Nemanjićima za sačuvanu otočku autonomiju i za dobiveni Statut, dali na pročelju svoje crkve ugraditi njegov lik.[408]

Prostor između crkve Sv. Kuzme i Damjana, crkve Sv. Marije na Grži i Dovca, odnosno crkve Sv. Josipa, nije bio ravan. Na tom strmom zemljištu nalazilo se i župsko groblje (*cemeterium parochialis*), kako se navodi u matičnim knjigama umrlih župske zajednice. Krajem 18. stoljeća, pristupilo se regulaciji tog prostora pred maticom, a radovima se nastavilo i za vrijeme francuske okupacije.

U produžetku prema crkvi Sv. Marije na Grži, sagrađen je oko 1790. godine natkriti trijem s kamenom klupom u unutrašnjosti.[409] Takav široko otvoreni a natkriti prostor bio je uobičajen pred glavnim crkvama diljem Dalmacije; u njemu su se rješavali sudski sporovi, sastajali bratimi. Vjerojatno je neka slična građevina bila i ranije pred samom crkvom koja je skupa s brlinom (stupom sramote) srušena kod preuređenja. Za gradnju trijema koristio se novac od globe, a novčano je gradnju pomagala i bratovština Marijinog Navještanja (Nuncijate) koja je bila vrlo aktivna i u opremanju župske crkve.

Sa strane Dovca podignut je zid i tamo gdje je visina dozvoljavala pojedine su lastovske obitelji uredile sebi grobnice. Također su nadgrobne ploče iz unutrašnjosti crkve skinute i prenijete u predcrkveni prostor koji je nakon niveliranja popločen i ograđen niskim kamenim zidićem pogodnim za sjedanje, a na kraju zidića prema trijemu, uz stepenište koje vodi prema Sv. Mariji, postavljen je veliki kameni križ. Vrijeme i ljudska noga su izbrisali mnoge nadgrobne oznake i natpise, tako da se danas raspoznaju samo natpisi obitelji Marić (Maričević) i Dundović iz 1801. godine. Naime, crkva Sv. Kuzme i Damjana služila je i kao mjesto ukopa nekim uglednijim obiteljima i mjesnim svećenicima.[410] U njoj je bilo sagrađeno više grobnica: pred

407 Ibidem, str. 22.-23., bilješke 59., 60., 62.

408 Vidi poglavlje "Priključenje Lastova Dubrovniku"

409 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 98., bilješke 381., 382.

410 Prema naznakama u matici umrlih iz župske arhive Lastovo.

Trijem ispred župske crkve i crkva Sv. Marije na Grži.

glavnim oltarom s jedne i druge strane (*a cornu epistole, a cornu evangelii.*), između Gospinog oltara i oltara Nuncijate (od Rozarija), grobnica Jura Bonina (1624.) pred oltarom sv. Jeronima (sv. Križa), grobnica obitelji Toljenović (1639.) pred oltarom Gospe od Karmela (grobnica je pripala Nikolićima i u njoj su se pokapali umrli članovi te obitelji), dvije grobnice *sub candelabro* (u sredini crkve). Obitelj Tomašinović (Tomašin) imala je također svoju grobnicu u crkvi.

Prema izvještaju župnika don Bara Antice-Mezzomonda iz 1864. godine, vidi se da su tijekom vremena u crkvi bila podignuta još dva nova drvena oltara i to u zapadnoj lađi zajednički oltar sv. Frani Ksaverskom i sv. Ignaciji Lojolskom, a u istočnoj lađi, oltar sv. Križa.[411]

U istočnoj lađi, ispred oltara sv. Jeronima, bila je sagrađena i tzv. *capela mortuaria* (mrtvačka kapela). Kako je uz nju i devet oltara (glavni, četiri bočna, četiri pobočna) postalo previše tijesno u maloj župskoj crkvi, 1879. godine je odlučeno skinuti četiri pobočna oltara. Pristupilo se radu ljeti iste godine, nakon što se provjerilo da na njih nitko ne ističe pravo patronata i nakon što je dubrovačka kurija dala pristanak. Odstranjena su tako dva drvena oltara: sv. Frana Ksaverskog i sv. Ignacija u zapadnoj kapeli i sv. Križa u istočnoj jer su navodno bila i vrlo trošna.

411 Arhiv župskog ureda Lastovo, fasc. 1864.

Odstranjena su i dva kamena oltara: Sv. Karla Boromejskoga u zapadnoj i Gospe od Karmela u istočnoj kapeli za koje je rečeno, u izvještaju dubrovačkom ordinarijatu, da su maknuta jer se jedan bio isolio, dok je drugi, iako u dobrom stanju, maknut zbog simetrije. Dobivenim novcem od prodanog (?) sačuvanog oltara (stoji u izvješću), ugrađena su sa svake strane crkve po dva prozora radi svjetla i zračenja. Oltarske slike sv. Karla Boromejskoga i Gospe od Karmela ostale su sačuvane i ostavljene na zidu na mjestu odstranjenih oltara.[412]

Slika Gospe Nuncijate s istoimenog oltara u zapadnoj lađi izgorjela je 1855. Za vrijeme crkvenog večernjeg obreda, 6. siječnja, jedna je goruća svijeća pala na papirnatu palminu granu koja je kitila oltar. Vatra je u čas planula i zahvatila uljanu sliku Gospe koja je skoro u potpunosti izgorjela, iako su prisutni odmah priskočili i ugasili vatru. Godine 1880. od jednog pobožnog darovatelja stigao je iz Pariza drveni kip Gospe koji je postavljen u nišu preuređenog oltara Nuncijate. Za oltarsku sliku sv. Jerolima već smo kazali da ju je Frano Radić zatekao 1892. godine nakon čega joj se gubi svaki trag.

Lanfrancova slika sv. Kuzme i Damjana, na poticaj prof. Karla Schelleina, kustosa bečkog muzeja Belvedere, bila je 18. siječnja 1877. godine upućena u Beč i na trošak cara Franje Josipa restaurirao je sam Schellein i iste je godine vraćena na Lastovo. Značajno je napomenuti kako je austrijsko ministarstvo za bogoslužje 1881. godine odbilo povoljno riješiti molbu upućenu caru Franju Josipu za pripomoć u pogledu preuređenja crkve matice i nabave crkvenog inventara. Za nabavu crkvenog inventara i to za izradbu novog crkvenog barjaka bio se 1877. godine angažirao i don Antun Đivoje (budući splitsko-makarski biskup), tada na studiju u Beču, u nastojanju da na njemu bude reprodukcija Lanfrancove slike koju bi naslikao sam restaurator.

Austrijska se vlast vrlo štedljivo ponijela i povodom namjere župske zajednice da proširi, odnosno sagradi novu crkvu maticu. Na zamolbu župske zajednice, građevinska sekcija dubrovačkog okruga bila je 1885. godine sačinila plan preuređenja crkve.[413] Taj se plan sastojao u rušenju *capele mortuarie* i produženju istočnog broda kako bi bio jednak zapadnom brodu time što bi se, osim simetrije, dobio i prostor veći za oko 9 metara. Predračun je iznosio 884,47 fiorina, pola je trebalo ići na teret Vjerozakonske zaklade (*Fondo di religione, Religionsfond*), a pola na teret župljana. Namjesništvo u Zadru smatralo je da "u selu Lastovu postoje i druge crkvice i kapelice" a dobiveni prostor od 9 metara premalen da bi opravdao izdatak od skoro 900 fiorina te nije odobrilo subvenciju iz Vjerozakonske zaklade, ali je ostavilo crkvi i župljanima slobodu zatražiti dozvolu ukoliko raspolažu vlastitim sredstvima. Tako crkvena uprava 29. ožujka 1891. upućuje molbu caru da joj se pruži novčana pomoć za proširenje crkve. I ovog je puta ministarstvo za bogoslužje odbilo dati i jedan fiorin za

412 Ibidem, fasc. 1879.
413 Ibidem, fasc. 1885.

proširenje, a uvjetovalo je traženje dozvole za rad potpisom župljana koji će se obvezati na sve troškove, kako dotično proširenje, odnosno nestručno izvedeni radovi ne bi teretili Vjerozakonsku zakladu.

Izgleda da je crkva udovoljila traženju jer 1894. godine na proširenju matice rade majstori zidari Ivan Trojković, Ivan Frljuga i Marin Lešić koji odstranjuju capelu *mortuariju* i produžuju istočni brod do oltara sv. Jerolima (sv. Križa). Produžetak istočnog broda nije u biti ništa riješio u pogledu proširenja prostora u samoj crkvi i zato je crkovinarstvo 1896., obvezujući se da će samo snositi sve troškove, zatražilo dozvolu za rekonstrukciju crkve. Namjesništvo je uputilo arhitekta Ivekovića da na licu mjesta izvidi mogućnost proširenja (rekonstrukcije), da sačini nacrt i sastavi troškovnik koji će isključivo teretiti crkovinarstvo i župljane, radi izdavanja moguće dozvole za rad. Ovaj se složio s nužnim proširenjem crkve (ali za takvo proširenje nije izradio nacrt, niti sačinio troškovnik), ali je odbio sugestiju o gradnji nove crkve matice "ne nalazeći nužnim podizanje nove crkve u varošici".[414]

Godine 1900., crkvena je uprava dala srušiti staru kancelariju prislonjenu uz istočni zid crkvene apside i kupila kućicu Ilije Cvijetiše-Škripa smatrajući da će ti prostori biti potrebni crkvi kod proširenja. Međutim, zamisao o potrebi gradnje nove crkve matice, umjesto da se postojeća proširi, svakim je danom imala sve više zagovornika. Jedan anonimni mještanin priložio je za gradnju 3.125 fiorina (koji su uz kamatu od 5 posto posuđeni Mariji Šantić ud. Antuna-Čihoratića).

Kotarsko je poglavarstvo ipak, na urgiranje crkvene uprave, zatražilo od općine da potpiše izjavu kojom je pripravna, iz vlastitih sredstava, snositi troškove gradnje nove crkve. Dana 10. ožujka 1901. održana je zajednička sjednica općinskog upraviteljstva i crkovinarstva na kojoj je crkvena uprva izvijestila da je za sada zatražila samo dolazak arhitekta kako bi se izbjegle nesuglasice pri gradnji čatrnje.

Tijekom 1905. godine, preko 100 lastovskih obitelji pismeno se obvezalo da će za izgradnju nove crkve matice davati kroz šest godina svoj doprinos u grožđu, novcu, radnoj snazi.[415] Kad se došlo do uvjerenja da je Lastovo dalo sve što je moglo za gradnju nove crkve, župnik don Baro Antićević, u ime crkvene uprave, uputio je Namjesništvu molbu u kojoj ističe da je stara crkva tijesna i smrdljiva u njojoj školska djeca nagomilana jedna na drugu "navrnuju kobnu sušicu za koju prvo nije se znalo u ovom mjestu, te za tu gradnju nema preče potrebe u čitavoj Dalmaciji". Nadalje, da matica posjeduje i svojih dobara i "mogla bi odvojiti 20.000 kruna, dok bi narod dao drugih 20.000 kruna koje bi obćinsko zastupstvo zajamčilo. Kad Visoka Vlada, videći požertvovnost ovog siromašnog pučanstva, ne bi htjela pružiti pomoćnicu ruku, to bi bio nečuveni i nevjerojatni slučaj. Onda kada baš Visoka Vlada ne bi htjela priteći u pomoć, tad onda neka odriješi ruke crkovinarstvu i mjesnoj općini da potrebit novac po troškovniku osigura zajmom koji bi bio pokriven dobrima crkve matice uz povratak od 30 godina s amortizaicjom e da se tako narod umiri, kojem je

414 Ibidem, fasc. 1891., 1894., 1896.

415 Ibidem, fasc. 1901., 1905., 1906.

poznato da su pradjedovi obskrbili crkvu maticu obilatim dobrima vrh kojih država svake godine pobire znatan porez."

Najmesništvo u odgovoru (1906.) priopćava da je Kotarsko poglavarstvo uvidom na licu mjesta predložilo dvije lokacije za gradnju, kod sadašnje matice, ili nešto niže od nje te da je građevinskom savjetniku Ivekoviću naložilo da prilikom svog idućeg službenog obilaska korčulanskog kotara pođe na lice mjesta i dogovorno "s mjestnim čimbenicima ustanovi kojemu bi se mjestu imala dati prednost za gradnju dotične crkve." Izgleda da savjetnik nije ni pristupio na Lastovo, a u međuvremenu entuzijazam za gradnju sve se više stišavao dijelom i zbog bolesti župnika, ali najviše zbog nastalih nesuglasica zbog *jus patronatus* općine na izbor župnika i gradnje župnog ureda i stana.

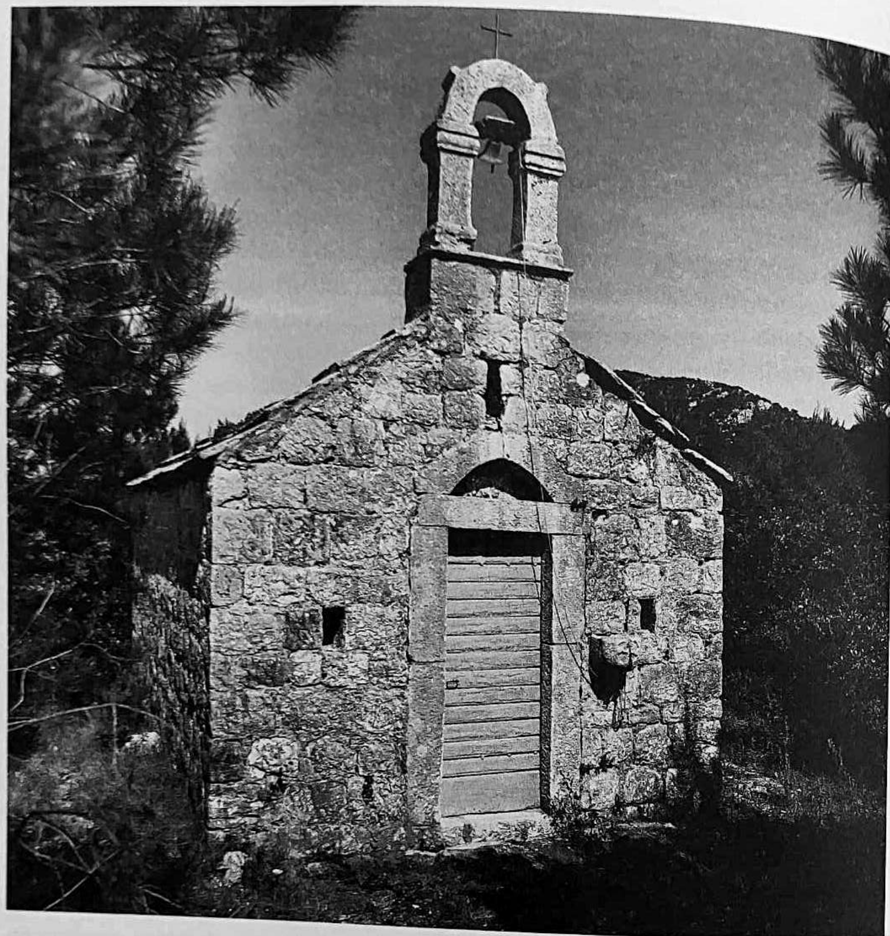
Pobuda za iznalaženje većeg prostora u crkvi matici nije prestala ni nakon smrti don Antićevića (1911.) jer Namjesništvo obavještava da će na Lastovo stići arhitekt Tassotti u vezi proširenja crkve (1912.). Novi je nacrt predviđao gradnju riznice iza oltara Sv. Križa (Jerolima) rušenjem istočnog zida apside i takav nacrt Namjesništvo dostavlja 1913. godine tražeći ujedno i potvrdu da će se radovi izvršiti isključivo na teret crkvene blagajne. Dobivši zatraženu potvrdu, Namjesništvo napokon, 15. kolovoza 1914. godine izdaje dozvolu za rad, ali prekasno jer je već stanje ratno.

Novac koji se čuvao i prikupljao za crkvu dijelom je utrošen na narudžbu novih zvona (koja su tijekom rata rekvirirana), narudžbu svijećnjaka (koji nisu nikad stigli) i drugoga crkvenog inventara, dok je u najvećoj mjeri obezvrijeđen zamjenom nakon rata.

Crkvi su tijekom Prvoga svjetskog rata rekvirirana četiri stara zvona koja su krasila preslice pročelja i četiri nova zvona kupljena neposredno prije izbijanja sukoba, te sve kositrene cijevi orgulja iz 18. stoljeća.[416] Nakon rata, odnosno 1926. godine, sredstvima dobivenim od refundacije za oduzeta crkvena zvona od strane austrijske vlasti, 1926. godine iz ljevaonice "Vittorio Veneto" stiže pet novonaručenih zvona koja se provizorno smještaju u trijemu budući da zbog veličine nisu mogla biti postavljena na preslicama župske crkve.

Tijekom 1941. godine, na inicijativu i zalaganjem župnika don Romana Gerichievicha uz istočni zid apside, na mjestu gdje je ranije stajala zgrada kancelarije, započela je izgradnja crkvenog zvonika. Pod rukovdstvom poduzetnika Petra Trojkovića zvonik je uz vidne financijske i tehničke poteškoće (rat je) rastao zahvaljujući plebiscitarnom odazivu lastovskog pučanstva i upornosti i snalažljivosti graditelja. Zvonik je građen kamenom ubranim u "kavama" Laza i Kolača (klesari: B. Lavolpicella, A. Maričević, A. Čihoratić, L. Lešić), dok su kamene trifore naručene u Korčuli. Blagoslov zvonika obavljen je ljeta 1942. godine nakon što su zvona iz trijema postavljena na nova visoka postolja. Iznad ulaznih vrata ugrađena je i ploča s nat-

416 Ne zna se točno kad su orgulje nabavljene, ali je poznato da su 1782. popravljane na teret legata Maričević.

Crkvica Sv. Nikole

pisom: *Bello univ. perdurante hoc signum pacis ereximus A.D. MCMXLII* (Tijekom svjet. rata podigli smo ovaj znak mira. God. Gosp. 1942.).

Crkvica Sv. Nikole[417]

Gradnju crkvice započeo je početkom 16. (ili krajem 15.) stoljeća Marin Cvitanović (di Florio) pomorac, doseljenik s Lopuda i lastovski vijećnik po zasluzi, kako se

417 Fisković, *Lastovski...* op. cit., str. 63.-64.

može razabrati iz oporuke sačinjene 1510. njegova sina dum Ivana Marinovića-Buzatovića.[418]

Nije neobično da Marin gradi crkvicu (zavjetnu?) Sv. Nikoli, zaštitniku putnika i pomoraca, pogotovo ako je to bio obećao našavši se u pogibelji tijekom svojih putovanja a još k tome brod sidrio i izvlačio na morskom žalu uvalice Zace.

Godine 1510. crkvica nije još bila potpuno dovršena jer dum Ivan određuje da se dio novca, dobivenog od njegova imanja, utroši u uređenje crkve i u gradnju malog zvonika (preslice), onako kako je to i bio naredio njegov pokojni otac Marin. Crkvica je popločena opekama uvezenih iz sela Kupari u dubrovačkoj Župi gdje je još u 14. stoljeću bila podignuta tvornica "kupa" i opeka.

Crkvica Sv. Jurja na Homu[419]

Crkvica se pod nazivom *Santo Zorzi alo monte* spominje 1494. godine što znači da je tad već bila sagrađena.[420] Možda su otočani nakon pretrpljenog straha od Katalana (1483.) podigli ovu zavjetnu crkvicu na vrhu najvišeg otočkog brijega (Hom 413 m) u čast sv. Jurja, zaštitnika stočarstva, da bi nadgledao i dalje čuvao od morskih pljačkaša stoku i pašnjake Veljeg rata (Veljeg mora). Lastovci su često i bosonogi hodočastili do ove crkvice, posebno u bremenitim situacijama, moleći zaštitu i pomoć.

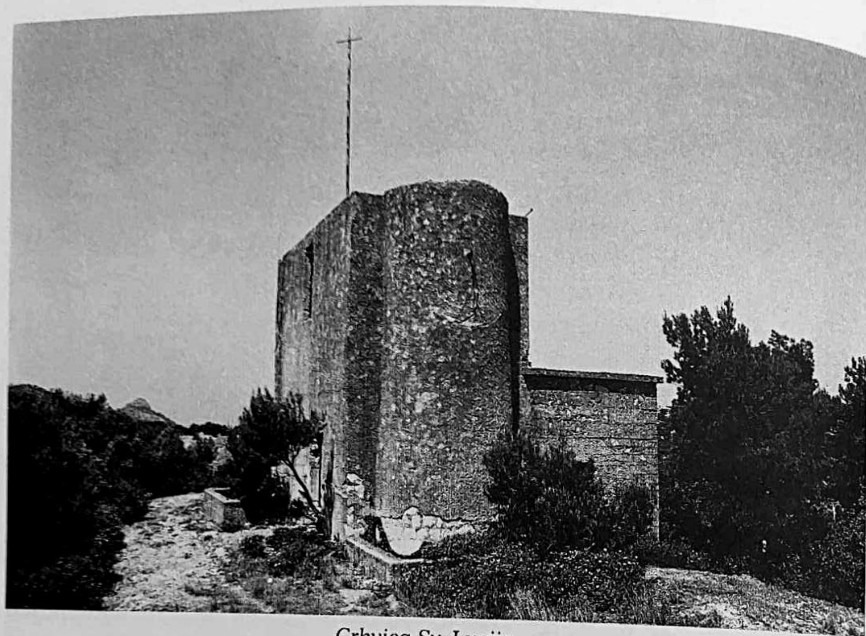
Nedugo nakon izgradnje crkvice, uz nju će biti postavljena stalna straža sa zadatkom da znakovima dima (paljenjem vatre) dojavi približavanje otočkim uvalama svakoga nepoznatog i nepoćudnog broda. Vjerojatno se za svo vrijeme stalnog stražarenja u njoj nije govorila misa, jer je služila kao sklonište.

Godine 1662., Marin (Ivana) Čučević oporučno je opskrbljuje zvonom od 12 dukata, misnim priborom, napicama, svijećnjacima, križem na preslici.[421] Svom sinu Mati (zetu i nasljedniku don Luke Šipotića-Ivelje) nalaže da svake godine na dan Sv. Jurja (23. travnja) naruči misu u crkvici na Homu i da je plati iz prihoda posjeda koje mu je oporučno ostavio.

Crkvica Sv. Lucije[422]

Na vrhu brežuljka iznad Dovca početkom 16. stoljeća (ili krajem 15.),[423] bratovština sv. Lucije sagradila je crkvicu posvećenu svojoj zaštitnici čije je štovanje bilo vrlo

418 L. T. 2, 17 od 2. rujna 1510.
419 Fisković, *Lastovski...* op. cit., str. 45.
420 D. L. 4 od 12. ožujka 1494.
421 L. T. 1662.
422 Fisković, *Lastovski...* op. cit., str. 76.-77.
423 L. T. 2, 22, 96.

Crkvica Sv. Lucije

rašireno po Dalmaciji pa i u samom Lastovu. Sv. Lucija bila je zaštitnica vida pa bi se crkvici prinosili i zavjetni darovi zbog sretno prebrođene bolesti, zbog zaštite od očnih bolesti, od sljepoće.

Zbog topografski pogodna položaja na istoimenom brežuljku, crkvica je tijekom stoljeća, osim kao sakralni objekt, poslužila i kao osmatračnica, utvrda i kao električna centrala. Bezobzirni postupak raznih osvajača ne iznenađuje, ali više boli naša ravnodušnost. Restauracijom crkvice i sadnjom nekoliko čempresa naselje bi dobilo, u najmanju ruku, pitomiji izgled. Prema sačuvanoj fotografiji koju je sačinio danski arheolog Dyggve prilikom posjeta Lastovu s Marconijem 1932. (dakle, prije nego što je pretvorena u električnu centralu) vidi se da je crkvica imala preslicu, okruglasti prozorčić na pročelju i polukružnu apsidu.

Crkvica Sv. Spasa u Pržini[424]

U Dubrovniku je 1520. godine bila sagrađena crkva Sv. Spasa da čuva grad od zemljotresa (*ad avertendam caelestem iram in maximo terrae tremore*). Sredinom 16. stoljeća gradi se i na Lastovu, na terasastoj uzvišici u dnu Pržine, crkvica Sv. Spasa,

424 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 78.-79.

kako bi otok bio pošteđen od "bića potresa".[425] Do nje bi se dolazilo u procesiji na proljeće (Spasovnjaci) kada bi se molilo za spas usjeva od svih mogućih štetnih agensa.

Godine 1562., crkva nije još bila sasvim dovršena, a nije imala ni oltara pa je, kako smo već naveli, prenesen iz crkve Sv. Marije u Polju.

Crkvica Sv. Rafaela na Makarcu[426]

Pop Jakov, sin Jakova Eremite (remete, isposnika, pustinjaka), izričito je spominje u svojoj oporuci iz 1525. godine.[427] Njegov otac Jakov bio se odao pustinjačkom životu i živio je u kućici na otočiću Makarcu usred Veljega Laga. Ostaci pustinjačke kućice još su i danas vidljivi. Imajući sina svećenika, Jakov Eremita dao je sagraditi, ili je sam sagradio, crkvicu početkom 16. stoljeća nedaleko svog pustinjačkog stana, u čast arhanđela Rafaela kako bi poslužila za molitvu, a sinu i za bogoslužje. Pop Jakov umro je vrlo mlad (u 26. godini) pak je sve svoje imanje i kuću u Remetino ostavio jednom lastovskom svećeniku da bi mu za uzvrat čitao nekoliko misa godišnje u njegovoj crkvi na Makarcu. Zanimljivo je pripomenuti kako se još uvijek dešavalo da svećenik drži u kući priležnicu (doba Aleksandra VI Borgie) jer pop Jakov izričito naređuje epitropima da takvog svećenika, uživaoca njegova beneficija, potjeraju iz kuće i da mu oduzmu prihode.

Crkvicu na Makarcu već su na početku austrijske vladavine napustili svećenici beneficijata te je prepuštena zubu vremena.

Crkvica Sv. Roka na Pjevoru[428]

Prema pričanju dubrovačkih kroničara, u Dubrovniku je 1526. godine harala kuga. Uvezena neraskuženom vunom, odnijela je mnoge živote, dok je krivca (zapovjednika broda) linčovao pobjesnjeli puk. Nakon kuge, Dubrovčani 1527. godine, na Boninovu, sagradiše crkvu posvećenu Sv. Roku. Prema njihovom uzoru, Lastovci ulazna vrata naselja sa strane mora (Lučice—Mihajla) povjeravaju nebeskom moćniku Roku u nadi da će biti sačuvani od "crne smrti" koja nije mogla niotkuda doći osim s mora.

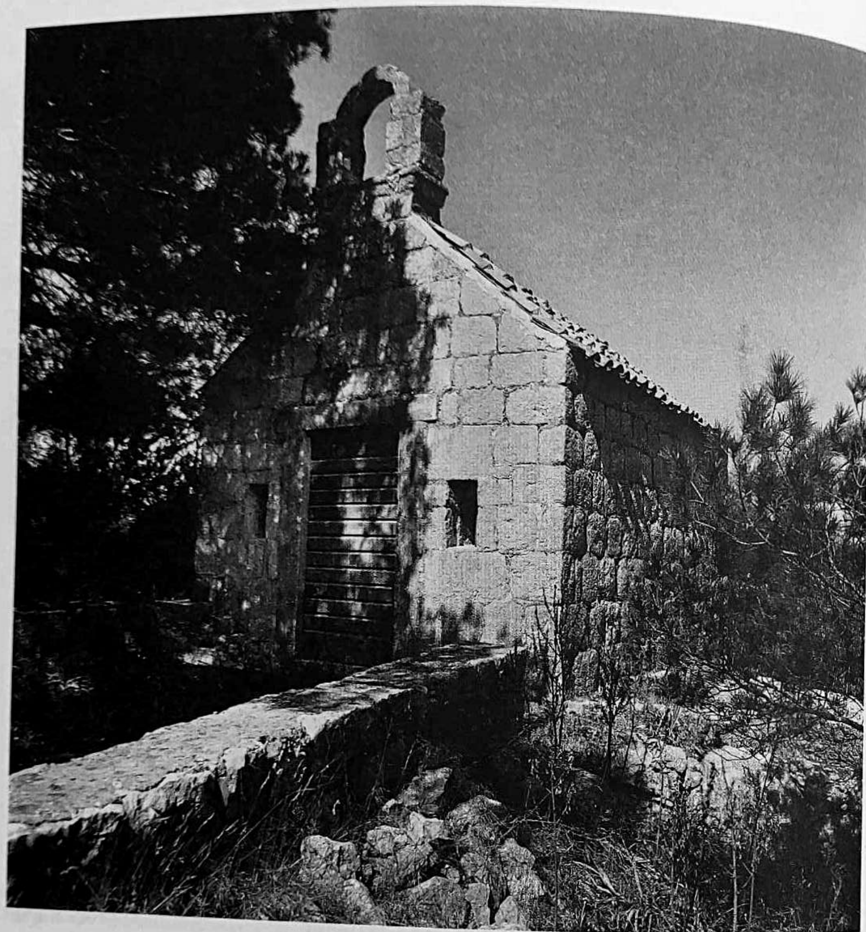
Bratovska crkvica Sv. Roka sagrađena je u drugoj polovici 16. stoljeća i to na prijevoju između Glavice i Straže preko kojega selo prometuje s morem. Prema oporuci dum Marina Trojanova iz 1595., u kojoj on ostavlja nekoliko svojih zemljišnih

425 Ibidem, str. 78, bilješka 293. (L. T. 5, 3)

426 Ibidem, str. 90.

427 Dundovićev prijepis *Statuta* (oporuka dum Jakova Eremite) str. 277.

428 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 79.-81.

Crkvica Sv. Ilije

posjeda da bi mu se u crkvi na Pjevoru reklo nekoliko misa, moglo bi se pretpostaviti da je on kao kapelan bratovštine verojatno inicirao ako ne i sagradio bratimsku crkvu Sv. Roka.[429]

Pjevor je oduvijek služio kao glavni ulaz i izlaz naselja; služio je i kao mjesto okupljanja u slučaju opasnosti, bio je ribarnica, izvidnica, "meteorološka stanica" (idem na Pjevor vidjet kakvo je vreme), mjesto ugodnog ribarskoga i drugog razgovora. Bilo je zato i potrebno oko crkvice sagraditi "pižul" radi sjedenja i odmaranja, a na crkvenom začelju ugraditi prstenove za nataknuti barjak.

429 L. T. 1635. fol. 183 od 10. siječnja 1595.

Početkom 17. stoljeća, bratovština sv. Roka dala je da se izrezbari svečev oltar. Fisković pretpostavlja da je taj rad izvršio poznati blatski rezbar Frano Čučić koji je ujedno izdjelao i drveni kip sv. Roka koji se danas, nakon restauracije, nalazi u crkvi Sv. Kuzme i Damjana. Godine 1913., stari drveni izrezbareni oltar je zamijenjen kamenim prenijetim iz crkve Gospe u Polju.

Crkvica Sv. Ilije u Kolaču[430]

Na brežuljku, jugozapadno od Kolača, koncem 16. stoljeća podignuta je i ova crkvica u čast Sv. Ilije gromovnika da bi sačuvao podložno Lokavje i njegove vinograde od iznenadnih ljetnih nevera koje bi sa zapada donosile tuču (grad) uz kratkotrajnu, ali snažnu grmljavinu.

U petral Pod Sv. Iliju brao se kamen za gradnju, a predio Lokavja u podnožju brežuljka nazvan je svečevim imenom.

Prema oporuci Frana Gjivalovića,[431] za pet vinograda u Dovindolu ostavljenih u tu svrhu, u crkvi su se morale reći tri pjevane mise godišnje, dok je Marin Toljenović Vukelja 1634. godine oporučno opskrbljuje srebrnim kaležom i ostalim misnim priborom.[432] Sredinom prošloga stoljeća beneficij Sv. Ilije ostao je upražnjen tako da je i crkvica napuštena, a slika sv. Ilije (vrlo loše izradbe) pohranjena u crkvu Gospe u Polju.

Crkvica Sv. Marka u Prgovu[433]

Na kamenoj ploči uz put koji vodi iz Prgova za Dovin-do anonomni pobožni otočanin dao je sagraditi, krajem 16. stoljeća, rustičnu crkvicu posvećenu sv. Marku ostavivši i jedan vinograd da bi se na svečev dan (25. travnja) rekla jedna misa u dotičnoj crkvici za pokoj njegove duše.[434]

I za ovu je crkvicu kružila legenda o zakopanom grčkom (!) blagu koje su nepoznati kriomice pronašli i odnijeli. Predio Prgova, koji se još naziva U vrela, gradnjom crkvice dobio je, po pravilu, i svoj novi naziv: U Prgovu pod Sv. Marak.

430 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 81.-82.
431 Oporuka Frana Givalovića L. T. 1596 fol. 154.
432 Dundovićev prijepis *Statuta* str. 211.-216.
433 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 77.
434 D. L. 1593.-1600, 188 Arhiv Kapor.

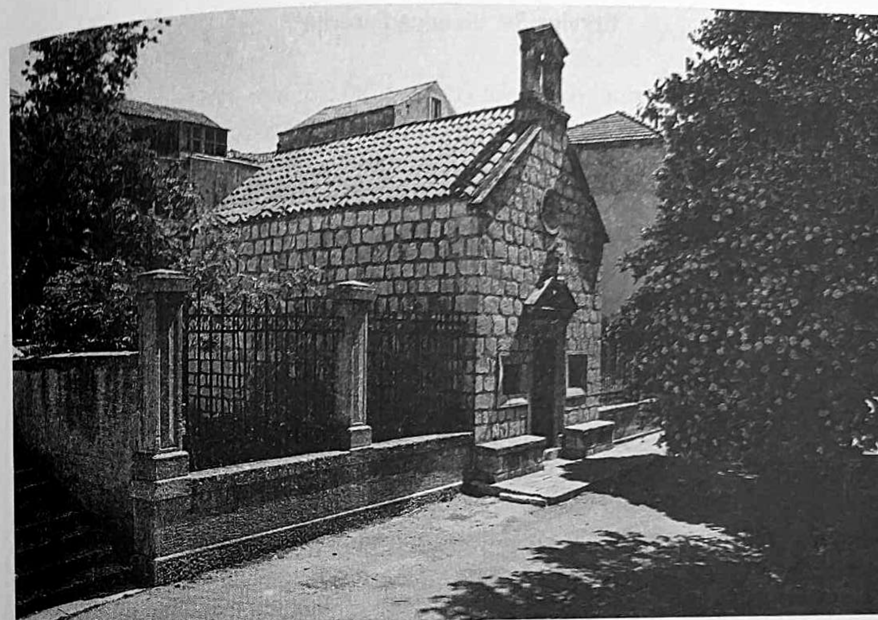
Crkvica Sv. Marka

Crkvica Sv. Josipa na Dovcu[435]

Nasred Dovca, prije 1635. godine, sagrađena je ova crkvica dijelom od milodara ribarskih družina, ali svakako najvećim doprinosom obitelji Pavlović i Fulmisi čiji su se umrli članovi u njoj i pokapali. Godine 1655., u njoj je pokopan Josip, sin Sjepana Fulmisija, a 1667. i sam Stjepan (Kuzme) Fulmisi (1602.–1667.) čija je nadgrobna ploča i danas vidljiva u pločniku prenesene crkve s inicijalima S. F. (Stjepan Fulmisi). Za crkvu je bio vezan i beneficij Sv. Joza, a beneficijati su bili svećenici iz roda Pavlović-Fulmisi.

Kameni je oltar izradio korčulanski klesar Bernard Buara 1773. godine. Na novopodignutom oltaru postavljena je i uljena slika Sv. Obitelji koju je beneficijat don Vicko (Stjepana) Fulmisi-Jakas (1712.–1796.) bio naručio i poklonio crkvi.

435 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 82.-85.

Crkvica Sv. Josipa

Crkvica je prilikom preuređenja Dovca (1930.–1933.) prenesena na današnje mjesto.

Crkvica Sv. Augustina[436]

Nju je u svom vrtu dao sagraditi koncem 17. ili početkom 18. stoljeća svećenik Marin (Ivana) Dražinić (1655.–1730.). U oporuci, koju je sačinio 23. lipnja 1730., don Marin određuje da prihode od jednog vinograda u Nisinje (Nižno) polje namjenjuje za pjevanu misu i večernju koja se ima reći u crkvici Sv. Augustina na svečev blagdan za njega, a u istoj crkvi još po jednu misu za pok. majku Katu, za braću i stričeve.[437] Ukoliko bi se muška loza Dražinića "ne daj Bože" ugasila, tada, prema oporuci, njegova dobra pripadaju crkvi Sv. Augustina a svećenik, njemu najbliži u rodu, neka ih uživa uz obvezu da reče nekoliko misa u njoj.

U crkvi se nalazi drveni izrezbareni oltar (slične izradbe kao i pobočni oltar u crkvi Sv. Antuna) s dekadentnom slikom Sv. Augustina.

436 Ibidem, str. 85.

437 L. T. 1730. od 23. travnja

Crkvica Sv. Vičenca Fererija[438]

Župnik don Bartul (Marina) Antićević (1711.-1790.) dao je 1761. godine sagraditi kapelu posvećenu Sv. Vičencu. Kapelu je podigao u dvorištu svoje stojne kuće na Luci, a kao dokaz privatnog posjeda zatražio je i dobio potvrdu od dubrovačke kancelarije.[439] Župnik oporučno zadužuje svog nasljednika (nećaka Kvestića) za 12 misa godišnje (jednu pjevanu na dan Sv. Vicka) koje se imaju reći u crkvici radi čega mu i ostavlja zemljišni posjed u Zegovu.

Ovo je zadnja sakralna građevina podignuta za vrijeme dubrovačke vlasti. Kapela nema sagrađenog oltara ni apsidu, ali je zato krasi tipična lastovska preslica.

Kapela Gjivoje u Jurjevoj luci

Svećenik dr. Antun Gjivoje s bratom Franom, na parceli kupljenoj 1881. godine od uprave dubrovačkog sjemeništa u Jurjevoj luci na Prežbi (beneficij Sv. Ivana), sagradio je 1905. godine kuću za odmor, a uz starinsku ruševnu crkvicu Sv. Jurja i svoju privatnu kapelu.

Kapela Sv. Jerolima u Portorusu

Don Baro Antica-Macan, 1907. godine, uz kuću za odmor koju je bio sagradio 1901. u Portorusu, podiže privatnu kapelu u čast Sv. Jerolima.

Crkva Sv. Petra u Ublima

Sred trga u Ublima u vremenu izgradnje ribarskog naselja u godinama od 1933. do 1936., kao zamjena za porušenu srednjovjekovnu crkvu Sv. Petra, u opeci i cementu podignuta je nova crkva s nametnutim trijemom i bezličnim zvonikom, potpuno u nesuglasju sa starijim lastovskim sakralnim graditeljstvom.

438 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 86.-87.

439 Div. Curie Arch. Ragusine 1758., fol. 115 od 20. listopada 1762.

SVJETOVNA GRADITELJSKA DJELATNOST

Otočko stanovništvo je živjelo na kamenu, kamenom je ograđivalo svoje posjede, gradilo crkve, utvrde, klačine. Određeno blagostanje pojedinaca i utjecaj Dubrovnika uvjetovali su još zarana da se kamenom izrazi sklad, ljepota vanjskoga i unutrašnjeg izgleda stambenih kuća.

Najstarije lastovske kuće potječu iz 15. stoljeća. Ranije srednjovjekovne kuće nisu sačuvane, odnosno nisu temeljitije istražene,[440] pa se o graditeljstvu prije 15. stoljeća može suditi samo prema sakralnim građevinama. Ipak se sa sigurnošću može tvrditi da se u lastovskom naselju u 14. i ranijim stoljećima cijenila i njegovala kultura stanovanja. Ona je svakako ovisila i o ekonomskim mogućnostima. Sirotinja je stanovala u skromnim potleušicama pokrivenim slamom ili pločama, dok je izvjestan broj onih, koji su obnašali čast sudaca i vijećnika, imao kuće čvrsto građene klesanim kamenom, s vratima i prozorima uokvirenim bijelim kamenom s Arženjaka, pokrivene pločama ili crijepom. Potvrda je crkva Sv. Ivana Krstitelja sagrađena u prvoj polovici 14. stoljeća, a posredni dokaz nalazimo i u samim notarskim spisima lastovske kancelarije. U 24 listine, kod opisa mjesta gdje su se sklopili određeni pravni poslovi, označene su kuće kao ona gospara kneza, kuća svećenika (*ante (apud) domum domini comitis, domum sacerdotis*), dok se oporuke, a i drugi pravni poslovi, obavljaju i u privatnim kućama.

Osim zanimljiva saznanja o jednom lastovskom običaju — slavljenju dana stupanja u muževno doba sa svečanim ručkom s uzvancima i brijanjem brade, iz 41. listine (sastavljene od notara i župnika don Andrije Škrinjića 20. prosinca 1334.) može se zaključiti da je ta vijećnička obitelj imala prostranu i opremljenu kuću kad je u njoj mogla prirediti svečanu gozbu.[441] Znamo da je don Andrija Škrinjić imao

440 Prema predaji obitelji Antice-Macana, prizemlje njihove obiteljske kuće bilo je datirano 1231. godinom.

441 Čremošnik, *Notarske*... op. cit., str. 30. "U Kristovo ime Amen. Godine Gospodnje 1334., dana 20. tekućeg mjeseca prosinca. Sastavljeno u Lastovu u kući Rekoje Draživojevića prilikom brijanja brade Stjepka, sina rečenog Rekoje, u prisustvu mnogih ljudi pozvanih na ručku..."

Dio naselja

vlastitu kuću, a također i Prodan Grdomilić iz vijećničke obitelji koji oporučno ostavlja gornju i donju kuću (*domus superius et alius inferius*) dvojici sinova.[442]

"Lastovci su u toku 15. stoljeća", piše Fisković, "zidali svoje kuće u gotičkom stilu po čemu se vidi da su pojedinci među njima već onda bili bogati i cijenili ondašnju stambenu kulturu. Ostaci gotike na lastovskim kućama nam jamče da je svjetovno stambeno graditeljstvo tog stila zahvatilo Lastovo kao rijetko koje dalmatinsko selo".[443] Prema odlikama stila izražnog na sačuvanim vratima, prozorima, te na unutarnjem kamenom namještaju lastovskih kuća, može se utvrditi kako imućniji otočani

442 Ibidem, list. 77, 1356., str. 43.

443 Fisković, *Lastovski...* op. cit., str. 113.-114.

onog vremena stanuju u kamenim kućama koje se po stilu, veličini i udobnosti vidno razlikuju od jednostavnih prizemnica i jednokatnica prošlih stoljeća. Toj višoj razini stanovanja nisu više mogli udovoljiti seoski kamenjari (skaljari) pa Lastovo traži pomoć stranih majstora, vičnih gradnji svodova, stepeništa i krovišta te obradi kamena za vrata, prozore, "pižule", ormare, "škafe", umivaonike itd. Graditelji lastovskih kuća i crkvica bili su većinom Dubrovčani i Korčulani, što ne znači da nije bilo i domaćih, iako o njima nemamo mnogo podataka.

Današnje kuće Šutića (Lozice) na Počivalu i Kokota usred sela, iako pregrađivane i unakažene, predstavljaju najljepše primjere gotičkog stila na Lastovu i zaslužile bi da budu konzervirane i osposobljene za neku kulturnu djelatnost (zavičajni muzej, biblioteka, čitaonica). Fisković je pronašao ostatke gotičkog stila i drugdje, te spominje kuće današnjih vlasnika:

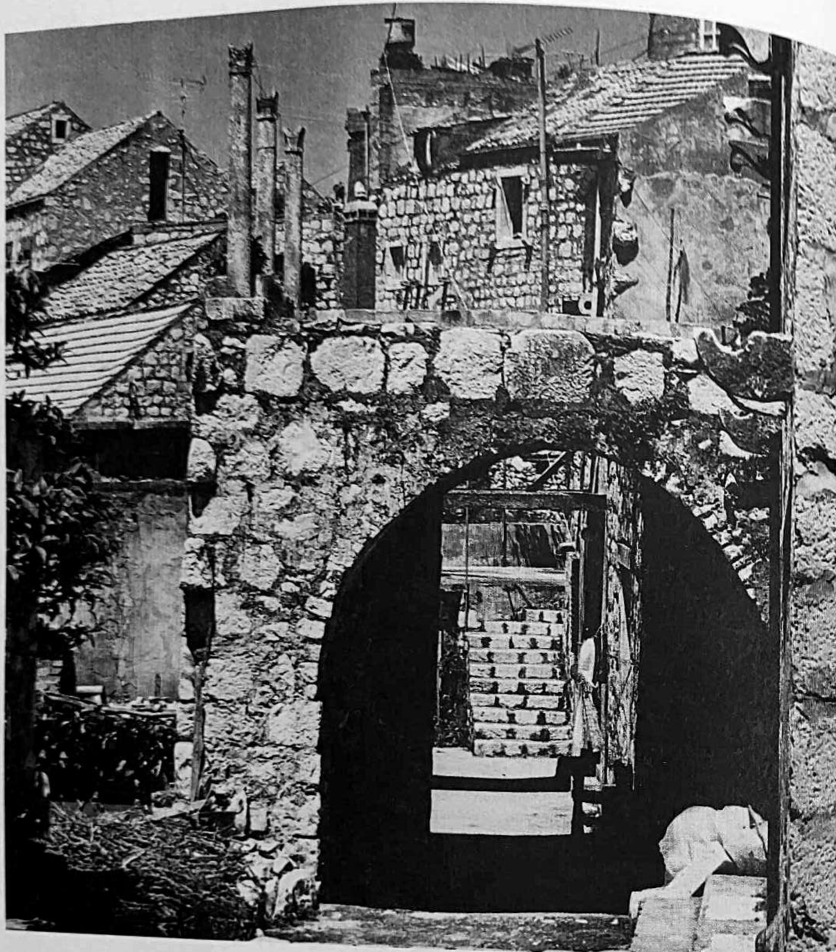
Sangaleti (Caparin), Šešan, Šarić (Bencin) — na Pjevoru.
Simić (Piča) — u Viševoj (Miševoj) strani.
Škratulja (Pičulin), Ivelja (Babor) — u Homcu.
Glumac (Huhran), Grgurević (Miće), Antica (Biz) — usred sela.
Hropić — pod Pjevor.
Ivčević (Rido) — na Počivalu.
Lešić (Arkaš) — na Luži.
Šarić (Bežde), Antica (Brluk) — u Grmici.
Simić (Koke) — pod Stražu.

Napominje kako bi se detaljnijim pregledom lastovskih kuća našlo još dokaza tog najranije sačuvanog graditeljskog stila.[444]

Mnogo više ostataka stilskih karakteristika zrele renesanse u stambenm zgradama lastovskog naselja nedvojbeno ukazuju da je kultura stanovanja tih stanovnika tijekom 16. stoljeća još više napredovala. Posebice se u drugoj polovici tog stoljeća teži za udobnošću (sulari, odrine) i za skladnim vanjskim izgledom kuća. Sve "bolje" lastovske obitelji kao da se natječu u pozivanju stranih majstora koji primjenjuju odlike dubrovačko-korčulanskog graditeljstva toga vremena. Kuće se zidaju klesanim četverouglastim kamenom. Pokrivaju se crijepom, kupama kanalicama uvezenim iz Kupara ili Ankone, a kišnica s krova odvodi se kamenim kanalima u cisterne (gustjerne) iskopane ispod zgrade ili predvorju kuće. Kuće su najčešće jednokatnice, a kako su građene na strmom zemljištu stražnja strana je prizemnica. U prizemlju se nalazi prostrana konoba (stranj) sa širokim vratima koja gledaju u dvorište ili ravno na ulicu. U kućnim dvorištima, tamo gdje su postojale mogućnosti terena, sterale su se odrine na vitkim kamenim stupovima (kolonama).[445]

444 Ibidem, str. 112.

445 Primjerice u kućama Kvestića-Sangaletija-Tonte, Ostojića-Dimitri, Aletića-Gjivoje-Ale, Dražinića, Bonina-Arkaševa-Lešića.

Tipičan lastovski sular

Vrata, prozori, konzole (zubovi) s prstenovima (ušima), zidni vijenci i oluci za vodu klesani su od lastovskog bijelog kamena "škrpjela" s otočića Arženjaka, od korčulanskog kamena iz Vrnika, a klešu ih po narudžbi korčulanski i gruški majstori. Kamene konzole s otvorom u sredini ugrađuju se s obje strane prozora kao ukras, ali i iz potrebe. Kroz otvore (kroz uši) uvlačile bi se drvene ljenke radi sušenja rublja, kuhanog grožđa, smokava.

Karakteristika lastovske kuće je sular (lastovski sulari!). To su terase ograđene kamenim "pižulima" (*pigiolo* = sjedalo) i kamenim vazama "arlama" za cvijeće, a na kamenim pilastrima dizala se odrina bijelog grožđa krivaje (krovače). Sularima se pristupalo izravno iz sale, središnje prostorije na katu kuće. U sjeni odrine tijekom sparnih ljetnih dana obavljali su se mnogi kućni poslovi, a predvečer bi se sakupili ukućani na razgovor, na večeru, na odmor.

I namještaj od kamena bio je važan dio uređenja lastovske kuće. Klesao se i postavljao istovremeno s vratima i prozorima, nosio je stilske oznake, a služio je za ugodno stanovanje, korisnu uporabu i za ukrašavanje prostorija. Prvenstveno su to ormari za hranu i odjeću, umivaonici, krune bunara, sjedala, klupe, stolovi, kamenice za ulje itd. Spremišni kameni ormari s kamenim policama zatvarali su se drvenim krilima, a u samom ormaru postojali su držači za drvene police. Umivaonici su po svom obliku veoma slični ormarima, s tim što imaju kamenu školjku za vodu i predstavljali su jedan od glavnih elemenata unutrašnjeg namještaja renesansnih kuća. Krune bunara (pucali) koje se vrlo često ukrašavaju cvjetovima i obiteljskim grbovima (primjerice kruna bunara Bonina de Boninisa, danas uz crkvicu Sv. Vičenca), klešu se u obliku kruga ili prizme. Kameni namještaj lastovskih kuća pripada u potpunosti zajedničkom naslijeđu dubrovačkog arhitektonskog stvaralaštva.

Fisković ostatke zrele renesanse pronalazi u kućama Petra Grgurevića-Miće, Luke Lešića-Šantulovića, Petra Tomašina-Mrtina, Antuna Šarića-Kune, Ivana Ivelje-Grljaša, Antuna Sangaletija-Tonte, Ivana Fantele-Červića, Antićevića itd.[446]

Knežev dvor — palac

Izgradnja kneževe kuće ili dvora bio je dio općeg plana dubrovačke vlade da se u svim izvangradskim kneževinama podignu pristojni domovi knezovima (*unam domum comodam*), stilski gotovo jednaki uz obveznu odrinu (sjenicu), kako bi te zgrade, sijela vlasti, mogle biti nazvane dvorom — palacom. Godine 1546., dubrovački Senat ovlašćuje rektora i Malo vijeće da se za izgradnju kuće njihovom predstavniku, lastovskom knezu, pobrinu za drvo, crijep i za isplatu majstora, a obvezuje Zajednicu da se za sve ostalo postara kako zna.[447]

Za sve objekte, koji su u neku ruku bili smatrani državnim vlasništvom (utvrda, kuća kneza, crkva Sv. Vlaha), narod nije bio naročito zainteresiran, pa se ova jednostvna jednokatnica dugo gradila, naravno putem javnog rada (facjoni) i doprinosom bratovskih blagajna. Kuća je građena vjerojatno na temeljima starog kneževog dvora. Bila je uglavnom dovršena tek 1571. godine za vrijeme kneževanja Petra Sekunda Lukarića (de Lucari) koji je na nju postavio grb dubrovačke republike i natpis: *Tempore nobilis Secvndi de Lucaris comitis Lagvste MDLXXI Augvsti.*[448] Ova renesansna jednokatnica imala je u prizemlju drvarnicu i konobu, na prvom katu središnju dvoranu koja je služila kao knežev ured (salu — saloć), te dvije sobe sa strane — blagovaonicu (tinel) i spavaću sobu. Na pročelje je bila naslonjena zidana nadsvođena

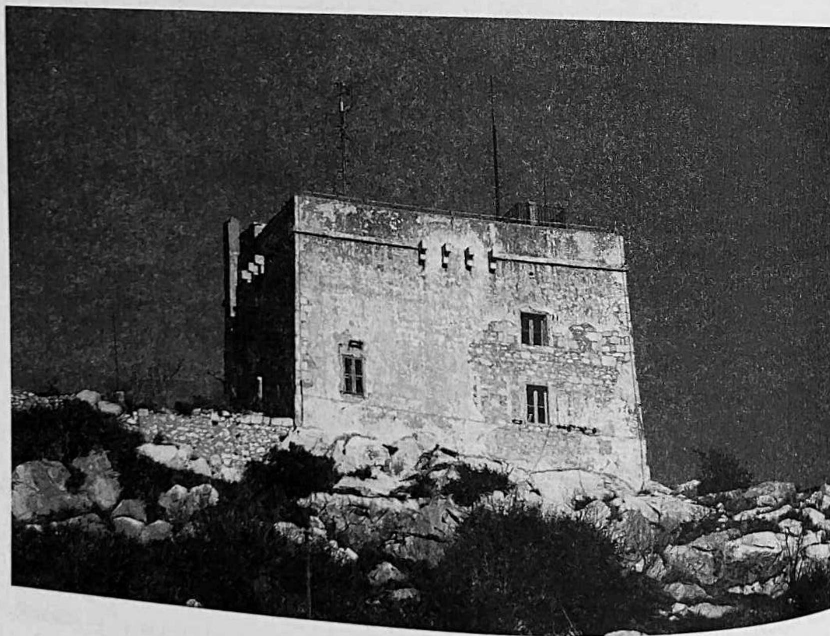
446 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 120.-124.

447 Ibidem, str. 92., bilješka 343.

448 Ibidem, str. 92, bilješka 346.

Ostaci Kneževa dvora s kipom svetog Vlaha

Kašćel na Glavici

gustjerna sagrađena "u vjetru" s terasom (sularom) na vrhu i kojoj se pristupalo iz sale. Na sularu su bili ugrađeni kameni pilastri (stupovi) na čiji su sedlasti vrh bile naslonjene ljenke (drvene gredice). Palac je bio opasan zidom, a do kneževa ureda pristupalo se vanjskim stepeništem smještenim iza kuće.

Dvor je imao i preslicu sa zvonom kojim se zvonilo u slučaju neke opasnosti za kneza. Na dovratniku glavnih vrata bio je urezan, kao i na dovratniku kancelarije, dubrovački lakat za provjeru dužinske mjere. Dok nije porasla loza koja je gustim prućem i lišćem imala prekriti odrinu i pod kojoj su imali visiti grozdovi krivaje, Lastovci su bili dužni tijekom ljetnih mjeseci prekrivati odrinu suhim granjem kako bi knez u hladovini, s uzdignuta mjesta, mogao uživati u panorami podložnog krajolika i osluškivati pričanja temperamentnih podanika.[449]

Utvrde na Glavici i Straži

Početkom 16. stoljeća jedan se predio lastovskog naselja naziva Pod kašćel što ukazuje da je utvrda na brdu Glavici već bila sagrađena. Možda je izgradnja uslijedila, slično kao i crkvice Sv. Jurja na Homu, nakon katalonske opasnosti, nakon čega je utvrda napuštena i prepuštena propadanju.

Kada je, dolaskom Turaka na more, gusarska opasnost zaprijetila i Lastovu, otočani 1547. godine odlučiše da se "kašćel" na Glavici popravi i uredi. Kao kod svake "državne rabote" i ovi su se radovi otegli na punih 25 godina. Pri završetku radova, 1572. godine, na njoj su radili i strani mjstori, Dubrovčanin Benko i Radovan Ljubatoević koji su isplaćivani iz bratovskih blagajna.

Iako je utvrda tijekom bune obnavljana, sadržajno je ostala nepromijenjena. Bila je okružena obrambenim nasipom na kojem su se nalazila glavna ulazna vrata; unutar kruga bilo je nekoliko manjih zgrada za posadu, skladište oružja, baruta i slično. Postojale su još dvije cisterne iz kojih je bilo zabranjeno uzimati vodu, te crkvica Sv. Ivana Krstitelja. Ključeve tvrđave držao je knez koji bi preko zapovjednika stražara organizirao i nadzirao vršenje službe u njoj.

Istodobno vršeni su i neki radovi na Straži, na vrhu drugoga brijega koji nadvisuje Pjevor. Vidljivi su i danas ostaci zidova velike nepravilne četverouglaste građevine u čijem se krugu nalazi nadsvođena gustjerna za vodu.[450] Ovdje, kao i na "kašćelu", vršila se obvezna stražarska služba.

449 Republika je i mljetskom knezu nešto kasnije (1626.) u Babinu Polju sagradila knežev dvor sličnog stila. Na Lastovu iznad župske crkve, na Mljetu sučelice crkvi.

450 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 107, 110.

Klaonica-mesnica (bekarija) i skladište žita (fondek)

Predio naselja ispod crkve Sv. Ivana Krstitelja i danas se naziva Komarda. Toponim svakako označuje mjesto gdje se komadalo, tj. sjeklo na komade, dakle mjesto klaonice-mesnice. U ograđenom dvorištu istočno od stojne kuće Petra Lešića-Pavla stoji kamena prizemnica s kamenom rešetkom u zidu (vjerojatno za ventilaciju), a pokraj nje je bunar s kamenom krunom. U unutrašnjosti prizemnice vide se ostaci naknadno sagrađene krušne peći, a ostaci još dvije peći nalaze se u graničnom zidu prema kući Simića-Piče. Danas je zgrada mesnice ruševna i potpuno zapuštena, kao i cijelo dvorište, dok je gustjerna zatrpana smećem. S pravom se, međutim, može tvrditi da je ovdje bilo malo seosko trgovačko središte formirano u 16. stoljeću i zaslužuje da bude renovirano (revitalizirano) i zaštićeno.

Kao skladište za žito (fondek) služilo je prizemlje zapadnog krila stare zgrade fratije Gospe od Polja pod Pušćet. Stilske karakteristike te prizemnice, iznad koje su u 19. stoljeću nadograđeni općinski uredi, ukazuju da zgrada potječe iz 16. stoljeća jer se i u spisima fondek spominje odmah na početku idućeg stoljeća.[451]

Lastovsko naselje pri kraju 16. stoljeća

Naselje je krasilo 30-40 skladno građenih kamenih kuća po uzoru na ladanjske kuće u dubrovačkom kraju a panoramu su upotpunjavale brojne crkvice koje su tom naselju pod utvrdom davale izgled idilične smirenosti. Amfiteatralni smještaj, zelena pozadina uzornih vinograda Lokavja i maslinika Kolača, šumoviti okolni brežuljci morali su se dojmiti svakog posjetitelja koji bi, penjući se uz strmi puteljak iz negostoljubive Lučice, zastao radi predaha na Pjevoru. Takvom osjećaju divljenja i iznenađenosti nije mogao izbjeći ni mletački pisac Giovanni Botero kad je ugledao naselje, 1603. godine, te zapisao: "Lastovo je prelijepi dubrovački otok u sredini ubavom dolinom plodnom maslinama i grožđem (Lokavje), odasvuda okruženom, poput amfiteatra, brdima naseljenim dubrovačkim ljetnikovcima."

Na temelju pronađenih stilskih ostataka u tim "dubrovačkim ljetnikovcima" lastovskih seljaka i ribara (kasni gotičko-renesansni i renesansni stil 15. i 16. stoljeća), kao i na temelju pisanih izvora i rodoslovlja moguće je sastaviti jednu približno realnu topografsku skicu lastovskog naselja na kraju 16. stoljeća.

Na uzvisinama oko naselja nalazile su se sljedeće građevine:

— utvrda na Glavici
— utvrda na Straži
— crkvica Sv. Roka na Pjevoru
— crkvica Sv. Vlaha na Gornjem Pjevoru
— crkvica Sv. Martina na Grmici

451 Ibidem, str. 100., 102. (D. L. 14, 106.)

— crkvica Sv. Ilije iznad Kolača
— crkvica Sv. Lucije na istoimenoj glavici iznad Dovca.

U samom naselju:

— knežev "dvor" Pod Kašćel
— crkva Sv. Ivana Krstitelja, pokraj kneževa dvora
— crkva Sv. Kuzme i Damjana
— trgovačko središte na Komardi
— crkvica Sv. Marije na Grži
— crkvica Sv. Antuna opata
— crkva Sv. Marije u Polju.

Počivalo — stepenište od Donje Luke do župske crkve — dijelilo je veći dio sela na dvije uzdužne strane, a put od Pjevora do Viševe (Miševe) strane na Gornju i Donju bandu (stranu). Cijelo naselje je bilo podijeljeno na sedam rajona čiji su se nazivi poklapali s danima u tjednu radi zaduženja na straži. Gornja je "banda" bila podijeljena na tri rajona (straže): Viševa (Miševa) strana — straža ponedjeljak, središnji dio oko crkve matice — utorak, Pjevor — srijeda. Donja je "banda" imala četiri rajona (straže): sredina naselja — četvrtak, predio oko Donje Luke — petak, Luža — subota, predio Pod Stražu — nedjelja. Između Gornje i Donje Luke te Luže bili su vrtovi zasađeni pretežno bajamima. Gornji Pjevor je bio najslabije naseljen, dok se najveći broj zgrada nalazio u stražama: ponedjeljak, utorak, četvrtak i petak.

Viševa (Miševa) strana i Višiji Pjevor

U ovom dijelu naselja stanovale su obitelji: Rusienović, Dragošević, Šipotić (Ivelja), Grzelinović (Fantela), Krilić, Ostojić-Franković, Rešić, Dražinić.

Stilske karakteristike gotike i renesanse nađene su na zgradama sljedećih, današnjih vlasnika:

— Lovre i Frana Mihoća: dva kamena umivaonika sa zidnim ormarom. Ruševna renesansna kuća, uz kuću Fantele-Ogreste, pripadala je Rusjenovićima.

— Danijela i Ivana Simića-Piče: gotička vrata s renesansnim monogramom *IHS*. Zgrada je pripadala Grzelinovićima-Paskvićima.

— Ivana Pavlićevića-Škvrke: ulazna gotička vrata datirana 1482. s gotičkim monogramom *yhs*, gotički pucal u dvorištu. Kuća je pripadala najvjerojatnije Dragoševićima. Na susjednoj prizemnici vlasništva J. Šantića-Kaštra: gotička vrata s monogramom *yhs* i mornaričkim znakovima.

— Ivana Glumca-Huhrana: gotička ulazna vrata s gotičkim monogramom *yhs* i zidnim ormarom. Kuća je pripadala kamerlengu Jerku Ostojiću (kasnije je prešla u vlasnost Antice preko Margete Ostojić-Franković žene Vitka Antice,

Ostaci kuće Šipotić-Ivelja, Viševa (Miševa) strana

zatim u vlasnost Kuzme Rešića preko njegove žene Marije Vitka Antice i napokon u vlasnost Glumca preko Pavline Ivana Rešića žene Stjepana Glumca).

— Antuna i Grgura Dražinića: kuća kasne renesanse sa zidnim ormarom, vlasništvo don Maroje (Marina) Rešića koju nasljeđuje neput Marin Dražinić.

Homac

Stilske karakteristike nađene su na kućama sljedećih današnjih vlasnika:

— Paskvalija i Grgurevića Mikre: kuća s ugrađenim gotičkim umivaonikom, pripadala je Lukšićima.

Kameni ormar iz kuće obitelji Vojić (danas Ivelja-Bota), Gornji Pjevor

— Nikole Ivelje Babora: gotička ulazna vrata s gotičkim monogramom *yhs*. Kuća je pripadala obiteljima Kolendić, Šudre te Ivelja Babor.

Oko župske crkve

Ovdje su stanovale obitelji: Kranković Antica, Grgurević Parilo, Lekšić (Lešić), Marinović, Buzatović, Cvjetiša.

Stilske karakteristike gotike i renesanse nađene su na zgradama sljedećih, današnjih vlasnika:

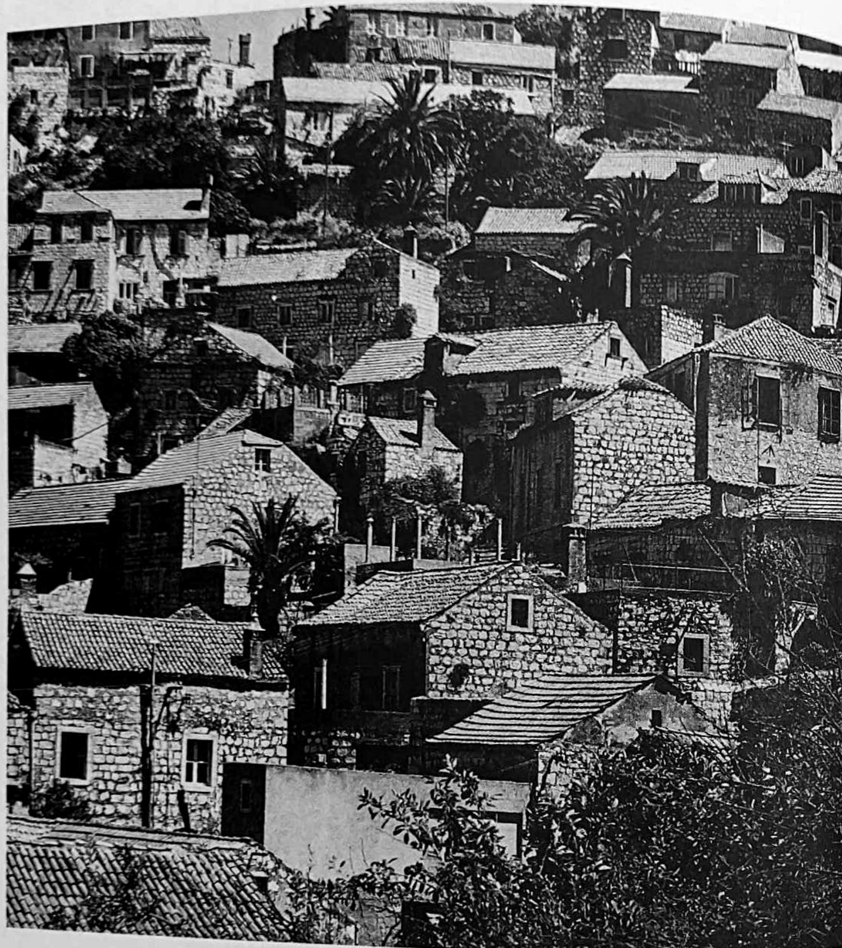
— Bartula Antice-Macana: uzidani umivaonik, zidni ormar, pod popločen opekama. Kuća obitelji Kranković.

— Petra Grgurevića-Miće: renesansni prozori s renesansnim pilom. Kuća obitelji Paska i Ivana-Krstitelja Antice (?).

— Antuna Čengije-Ćuka: renesansni monogram *IHS*. Kuća je vjerojatno pripadala Marinu Cvitanoviću (di Florio) i njegovom sinu dum Ivanu Marinoviću-Buzatoviću.

Pjevor

Ovdje su stanovale obitelji: Vojić, Bogdanović, Hropić-Medigo, Šešan, Sangaletović, Fantela-Briko.

Današnji izgled sredine naselja

Stilske karakteristike gotike i renesanse nađene su na zgradama sljedećih današnjih vlasnika:

— Pobre Šantića Čihoratića: renesansni umivaonik, kuća je pripadala Vojićima.

— Lovre Šešana: gotička ulazna vrata s gotičkim monogramom *yhs*, kameni zidni umivaonik. Kuća Frana Lovre Fulmisi?

— Ilije Šarića Bencina: gotička prizemna vrata. Kuća Bogdanovića?

— Petra Tomašina Mrtina: renesansna kuća s umivaonikom.

— Lovre Sangaletija-Caparina: renesansna kuća s umivaonikom.

— Fantele-Brika: renesansna kuća s umivaonikom.

Glinena žara, pitar za ulje i kruna bunara iz kuće obitelji Budisalić-Aletić (danas Gjivoje-Ale)

Sredina naselja (ispod puta Pjevor — župska crkva)

U ovom dijelu naselja stanovale su obitelji: Toljenović, Pavlović, Fulmisi, Nikolić (Mikulić), Ivanović (Šiantuli), Ivićević, Dundović, Aletić, Maričević, Curić, Čalić, Sirakić, Bošković, Bonino.

Stilske karakteristike gotike i renesanse nađene su na zgradama sljedećih, današnjih vlasnika:

— Antuna Antice-Biza: gotička vrata s monogramom *IHS*, renesansni prozori, zidni umivaonik. Kuća je imala odrinu u prizemlju, 2 sulara, ložu na vrhu, neobičan dimnjak s obiteljskim grbom. Građena je početkom 16. stoljeća i pripadala je obitelji Dundović.

— Luke Lešića-Šantulovića: zidni renesansni umivaonik. Kuća Ivana Antunovića zvanog Šiantula.

— Bartula i Antuna Gjivoje-Ale: renesansna građevina sa sularom, odrinom, pucalom u prizemlju i datiranim pitarom iz 1602. Kuća župnika Antuna Budisalića Frankovića i obitelji Aletić.

— Iva Hropića: gotička ulazna vrata sa zidnim umivaonikom renesansnog baroknog stila ugrađenog nakon nadogradnje zbog požara 1621. Kuća župnika Antuna Ivana Pavlovića i obitelji Pavlović.

— Ivana Barbića-Batikula: zidni renesansni umivaonik. Kuća obitelji Ivićević (Vicević).

— Luke i Marije Hropić: ruševna renesansna kuća s umivaonikom. Kuća je pripadala obitelji Hropić-Čarčić.

— Ivana Kokota: najljepša lastovska kuća iako nagrđena pregradnjama sa širokim vratima gotičkog stila u prizemlju i gotičkom triforom sred pročelja prvog kata iz početka 16. stoljeća. Kuća je pripadala obitelji Toljenović, a preko Marina (Nikole) Nikolića (unuka Margarite Toljenović) došla je u vlasnost obitelji Kokotić.

Kruna gotičkog bunara iz kuće obitelji Šutić-Lozice

Pogled na predio Lužu u donjem dijelu naselja

— Vicka Šutića-Lozice: vjerojatno najstarija sačuvana kuća sa gotičkim biforom na pročelju i gotičkim pucalom (vremenom pregrađivana). Sagrađena je u 15. stoljeću od dum Marina Vlahanovića?, a u vlasnost Šutića-Lozice je došla preko Čalića.

— Antuna Šarića-Kune: kuća s umivaonikom i zidnim ormarom kasne renesanse. Sagrađena od dum Marina Trojanova i preko Čalića pripala obitelji Šarić.

— Ivana Ivčevića-Rida: prizemna gotička vrata, umivaonik sa zidnim kasno renesansnim ormarom (prenesen u zavičajni muzej), renesansni prozori. Kuća Širakića i preko Iveljića-Mikuša (Michuse) došla u vlasnost Ivćevića.

— Đankovića Dimitrija: gotička vrata u prizemlju, odrina pred kućom; kuća nadograđivana u vrijeme baroka. Pripadala Boškovićima, Ostojićima (Đankovićima).

Luža

Na Luži su stanovale obitelji: Arkašev, Lucianović, Tomašinović, Žilić, Sokolić; oko Donje Luke: Antićević (Bartulov), Marinica, Maričević (Vuković, Kolajić), Lodić, Mijačić-Bogdanović (Diodati), Kraguljević (Đivoje); Pod Stražu: Čučević, Kazetić.

Stilske karakteristike gotike i renesanse nađene su na zgradama sljedećih, današnjih vlasnika:

— Lešića-Arkaša i Marina Favra: renesansna ulazna vrata s monogramom *IHS*, renesansni zidni umivaonik, odrina pred kućom (Lešić), kasnogotička vrata stranja (Favro). Kuća je pripadala Dobričevićima-Arkaševima.

— Kuzme Lešića-Bundave: kasno gotički umivaonik u prizemlju, kameni pucal; renesansni prozori na katu sa zidnim renesansnim ormarom i umivaonikom u sali. Kuća je pripadala obitelji Maričević-Kolajić pa preko Tomašinovića došla u vlasnost Lešića.

— Đivoje-Basta: ulazna gotička vrata, na zgradi nasuprot ulaznih vrata monogram *IHS*. Kuća je pripadala Kraguljevićima.

— Tonića Sangaletija-Tonte: renesansna ulazna vrata s monogramom *IHS* datirana 1572., renesansni pucal u dvorištu s inicijalnima B.A. (Bartulov Antić?). Kuća pripadala Bartulovima-Antićevićima i preko Kvestića (zeta) došla u vlasnost Sangaletija.

— Stjepana Antićevića: renesansni zidni ormari.

— Luke i Ivana Barbića-Nacija: renesansni prozori s prstenima i lisnatim konzolama. U unutrašnjosti renesansno-barokni zidni ormar i umivaonik s reljefnom anđeoskom glavom i romboidima. Kuća je pripadala Bogdanovićima (don Antun Bogdanović Diodati).

— Antuna Simića-Koke: vrata i prozori gotičkog stila. Kuća pripadala Čučevićima.

— Antica Brluka: renesansna građevina s gotičkim monogramom *yhs*. Kuća pripadala Kvestićima.

Navedeni, i ne u potpunosti istraženi, materijalni ostaci ukazuju da je građevinska aktivnost, posebno u 16. stoljeću, bila u punom zamahu o čemu imamo i mnogo potvrda u pisanim dokumentima toga vremena.[452] Pojedinci, posebno svećenici primjerice, ugovaraju sa stranim zidarima klesarima klesanje prozorskih okvira, vrata, kamena za kućnu fasadu, ili pak zidanje cijele kuće.[453]

17. i 18. stoljeće

Lastovsko se naselje tijekom 17. i 18. stoljeća ne širi dovoljno, pa se za potrebe stambenog prostra pregrađuju ili nadograđuju stare gotičko-renesansne kuće. Gradnjom novih kuća i proširenjem već postojećih stambeno-gospodarskih objekata sužavaju se predvorja i ulice, smanjuje se udaljenost između zgrada, kuće se nadograđuju i naselje gubi onu prvotnu skladnost i ljepotu.

Mnogi seljaci vještiji lomljenju i klesanju kamena sami su zidali i nadozidavali, prema svojim potrebama, čitave građevne sklopove s prolazima i stepeništima i to onoliko koliko im je dozvoljavao vlastiti slobodan prostor i pravo susjeda.[454] Ovakav način gradnje, prepušten potrebama, ukusu i mogućnostima, bez regulacionog plana, osim što je unakazio, kako smo naveli, skladnu panoramu sela, dovodio je vrlo često do sporova radi dokazivanja prava vlasništva ili radi sprečavanja tuđe uzurpacije. Sklapali su se zato pismeni ugovori o pravu na zajednički zid, o mogućnostima otvaranja prozora nad vrtom susjeda, o zajedničkom korištenju prolaza, predvorja itd. Kao dokaz vlasništva na novosagrađenom zidu postavljali su se kameni zupci, a granice su se označavale ugrađenim kamenom, uklesanim križem itd. Sve su to bili preduvjeti za nove međusobne nesuglasice, za provjere sudskih komisija na licu mjesta, za dodatne financijske troškove i naravno za loše susjedske odnose. U nedostatku prostora, osim što se gradi u visinu, nadsvođuju se i ulični prolazi, posebno kad se želi dobiti prostraniji sular.[455]

Balkona na lastovskim kućama skoro da i nema kao ni reprezentativnih stubišta toliko karakterističnih za graditeljstvo 18. stoljeća. Nema ni belvedera uz prozore potkrovlja, a tek tu i tamo se susreće po koja opjevana balatura, mala nadsvođena terasa prislonjena uz pročelje kuće kojoj bi se prilazilo "skalom" izvana. Kao nadoknadu tom siromaštvu graditeljske raznolikosti, Lastovci uz rub sulara, iznad krovova, grade dimnjake (fumare) različitih i bizarnih oblika. Jamačno su ti "fumari" svojim orijentalnim stilom i veličinom predstavljali znak raspoznavanja imućnijeg, ili viđenijeg domaćina i kad su im kuće naoko izgledale jednake. Vjerujem da se pri njihovoj gradnji više pazilo da dobro vuku kad bi preko krovova prohujala leventara, nego da se dokaže tko je tko. Što je netko počeo graditi "fumare" nalik na minarete, vjerojatno se zbilo ili slučajno ili na temelju već viđenog sličnog dimnjaka uz majstorov hir da bude originalan.[456] Drugi su se poveli tim primjerom i u međusobnom natjecanju nastojali su podići što veći i neobičniji "fumar" kiteći ga katkada i svakojakim ukrasom, čak i životinjskim rogom kao urok protiv zlih očiju ili kao porugu susjedu.

Oni, koji su imali mogućnosti, nastavili su i dalje tradiciju pozivanja stranih majstora-zidara, klesara za gradnju kuća, grobnica, bunara. Ovi grade u tradicionalnom stilu primjenjujući i jednostavne barokne oblike. U novopodignutim ili nadograđenim kućama veća se pažnja posvećuje središnjoj dvorani (sali) te sularu. Veliki sulari su bili na neki način i ogledalo višeg stupnja domaćina na društvenoj ljestvici pa ih nalazima kod "boljih" otočana. Imamo sačuvanih niz sklopljenih ugovora sa stranim majstorima o gradnji novih kuća, o nadogradnji starih, o klesanju kamenih dijelova. Tako primjerice zidar Vlaho Obuljen 1767. godine nadograđuje svećeniku Stjepanu Ivelji kuću u Viševoj (Miševoj) strani, Luka Gromović iz Gruža kleše Marinu (Nikole) Fanteli Boroviniću 1773. godine kamene dijelove kuće, Luka Brandini (umro na Lastovu) kleše 1789. godine svećeniku Antunu Damjanoviću iste dijelove, Jovo Petrović iz Boke 1788. godine gradi Bartulu (Marina) Sangaletiju kuću usred sela itd.

Od svjetovnog graditeljstva u ova dva zadnja stoljeća dubrovačke vlasti treba spomenuti, pored privatne graditeljske aktivnosti, gradnju *torete* na Gornjem Pjevoru i definitivno uređenje kneževa dvora.

U drugoj polovici 17. stoljeća pri uređenju predcrkvenog prostora Sv. Vlaha, kao zamjenu za srušeni "kaštel", na njegovoj sjevernoj strani pristupa se gradnji manje utvrde (*torrette*) koja je imala služiti kao arsenal oružja (mužara) i baruta, te kao ured zdravstvenih nadglednika koji su s te građevine, kao povoljne osmatračnice, nadgledali podložnu Lučicu i Mihajla. Zgrada je bila dovršena tek 1701. godine nakon mnogih intervencija.[457]

452 Dum Marin Trojanov ostavlja nećaku Marinu 1595. godine "novosagrađenu kuću s dvorištem i pet stupova za odrinu" (L. T. 1687, 187). Luka Matković sinu Damjanu Garzelinoviću 1597. godine oporučuje "moju kuću u kojoj stanujem i to od pregrade do sobe i saloče", a drugom sinu Franu "od saloče do lastavice" (L. T. 1596, 15). Svećenik Franko Paskov ostavlja nećaku Pasku Antici 1602. "novosagrađenu kuću u "Ogradi" iza kuće fratije sv. Antuna" (L.T. 1596, 45). Svećenik Maroje Rešić ostavlja nećaku Marinu Dražiniću "zidanu kuću i sve što je oko kuće uz nasljednike Frana Jerkova" (uz Frankoviće-Ostojiće današnja kuća Glumca-Huhrana) (L.T. 1596., 274). Marin Toljenović-Vukelja ostavlja kćeri Mari udatoj Nikolić *le mie case* (Dundovićev prijepis *Statuta*, str. 216.) itd.

453 Vikar Franko Frankić ugovara gradnju nove kuće (D.L.1531, 24), Luka Nikolin iz Omble gradi Luki Krankoviću-Antici kuću 1585., a zatim i Marinu Toljenoviću, zidari iz Gruža grade kuću Juri Jerovu (Giorgi Girolimo) 1594. itd. Vidi: Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 125

454 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 126.

455 Sulari kod Antićevića, Fantele (Fernjisi), Sangaletija u Grmici, Melka Lucianovića, Domića

456 U nekim selima regije Pulje na suprotnoj talijanskoj obali postoje slični dimnjaci.

457 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 110.

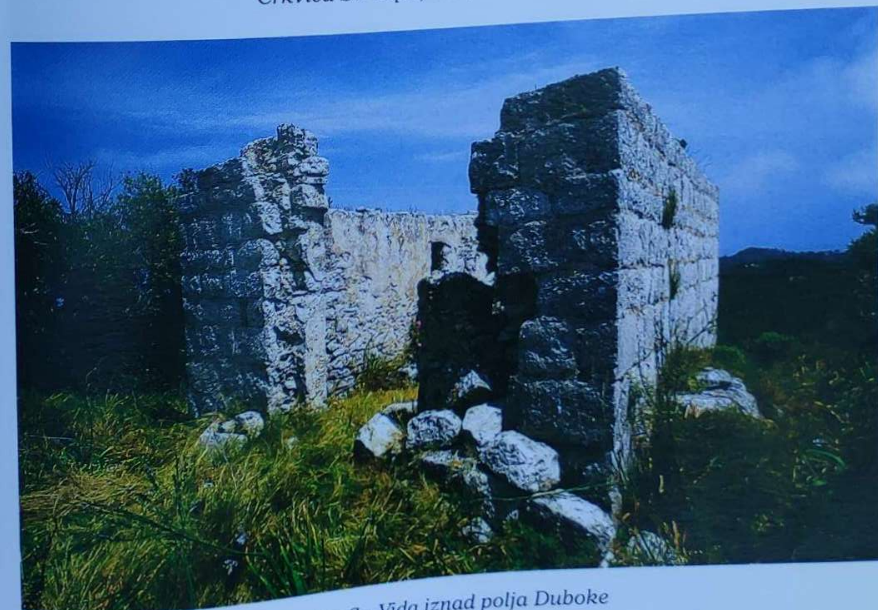
Sular kuće obitelji Antica-Binčola

Knežev dvor je svoj definitivni izgled, kakvog se sjećaju stari Lastovci, a posebno kako ga se sjećala vlasnica dvokatnice izgrađene na mjestu srušenog "palaca", gospođa Kristina Fantela i kavog je nacrtao austrijski inženjer Vitteleschi 1827. godine, dobio tek 1777. godine. Do definitivnog uređenja dvor je bio već ograđen zidom s preslicom za zvono, a na pročelni zid terase bio je postavljen kip sv. Vlaha (za vrijeme kneza Andrije Bunića (de Bona) 1666. godine). Podrum je bio preuređen u tamnicu, ulazna vrata ostakljena, nabavljen namještaj, zidovi ukrašeni uljanim slikama od kojih je dvije kompozicije izradio slikar Pipo 1718. godine.[458] Godine 1777. terasa (sjenica) je preuređena u ložu s time što se na kamenim pilastrima postavila krovna konstrukcija i prekrila kupama kanalicama. Prozori su ostakljeni i tako se dobio knežev ured koji je mogao poslužiti svrsi u svako doba godine. Nova je adaptacija bila nužna zbog potrebe većeg stambenog prostora knezu koji bi dolazio na službu s obitelji, roditeljima i poslugom.

458 Ibidem, str. 94.-95. Jedna s likom sv. Vlaha došla u posjed Luke Lešića-Čiša.

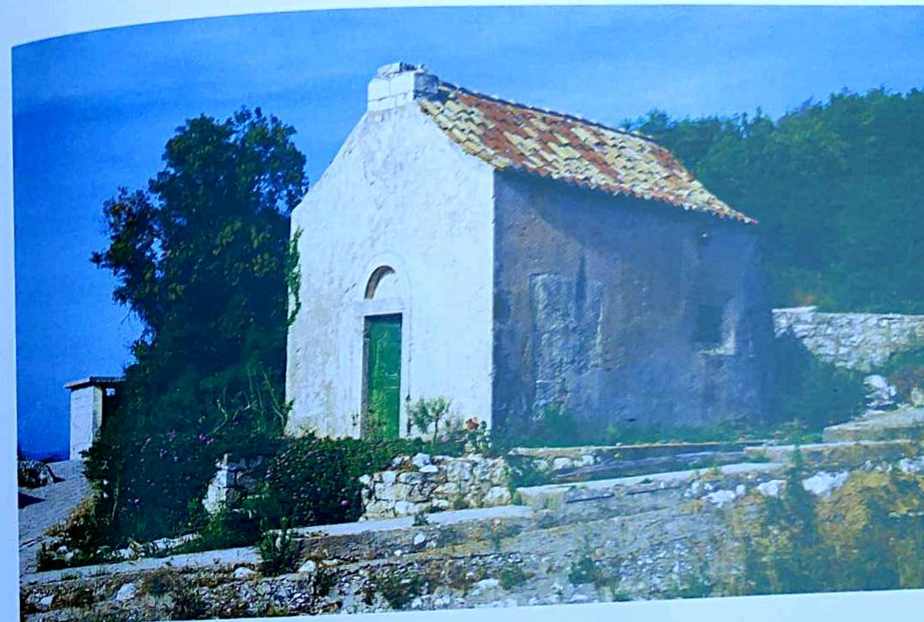
Crkvica Sv. Ciprijana poviše Portorusa

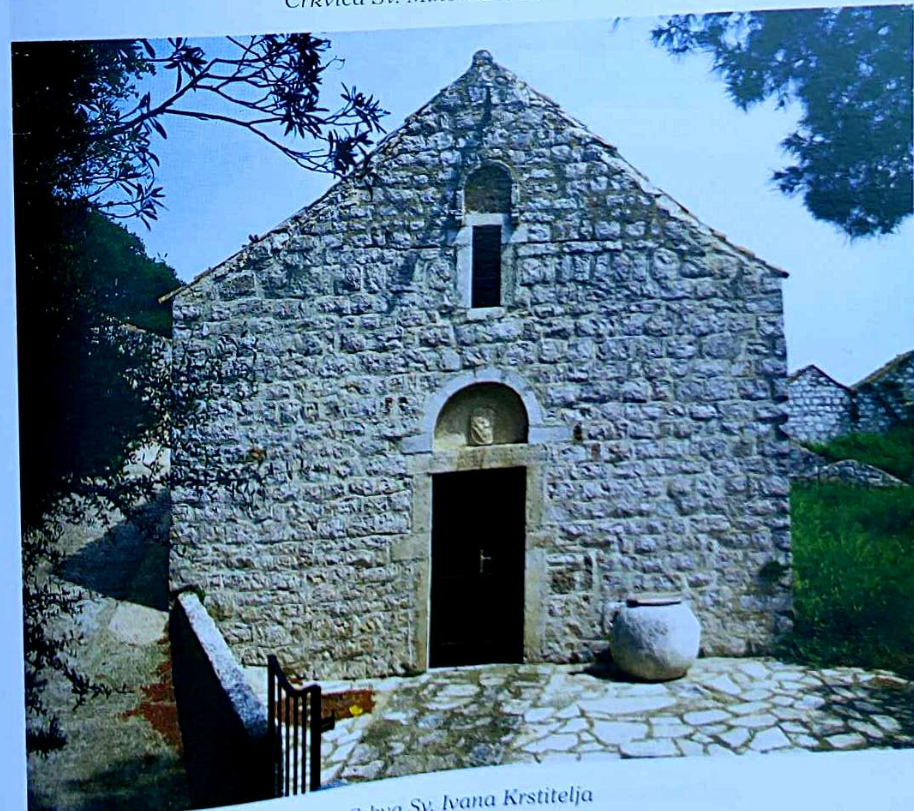
Crkvica Sv. Vida iznad polja Duboke

Crkva Sv. Vlaha

Crkvica Sv. Mihovila u lučici Mihajla

Crkva Sv. Ivana Krstitelja

Unutrašnjost župske crkve Sv. Kuzme i Damjana

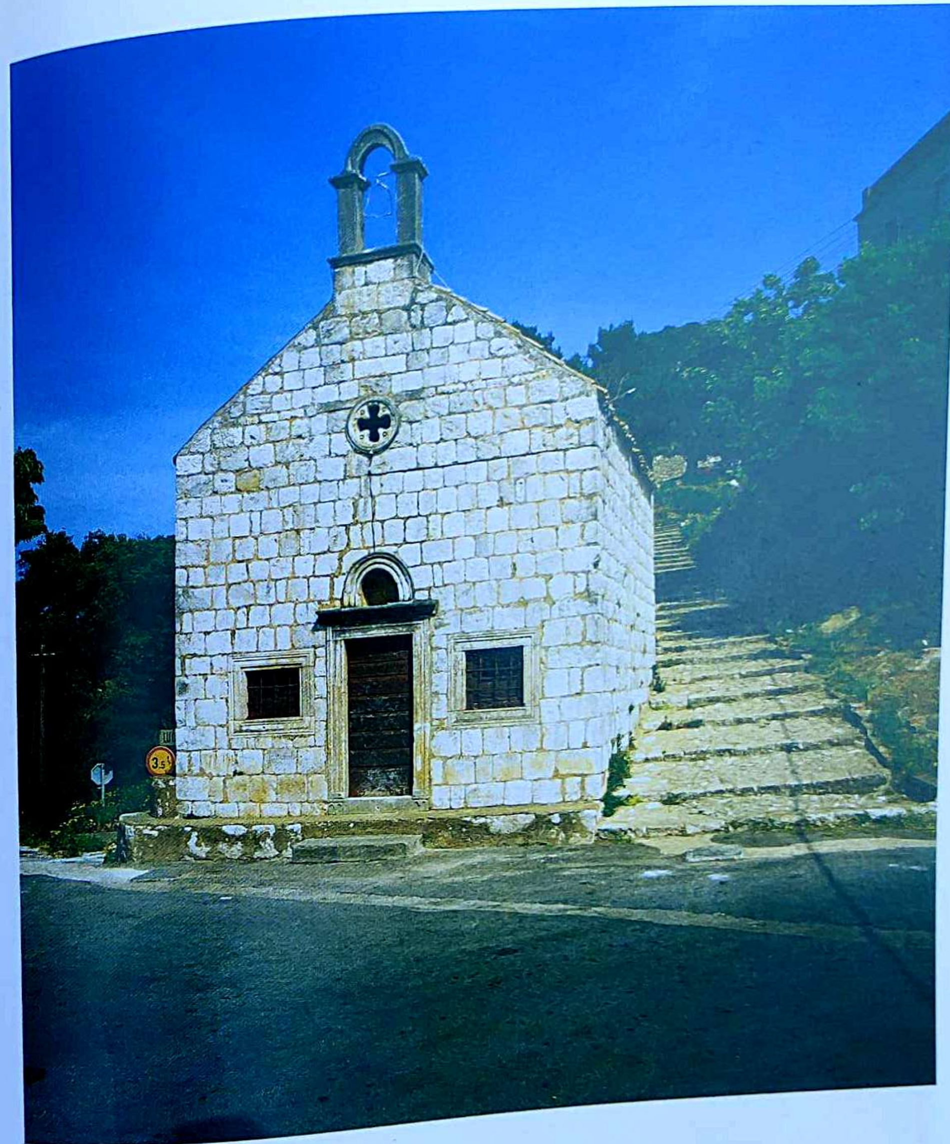
Crkvica Sv. Jurja na brdu Hom

Crkvica Sv. Rafaela na otočiću Makarcu u Vejom Lagu

Crkvica Sv. Spasa u polju Pržina

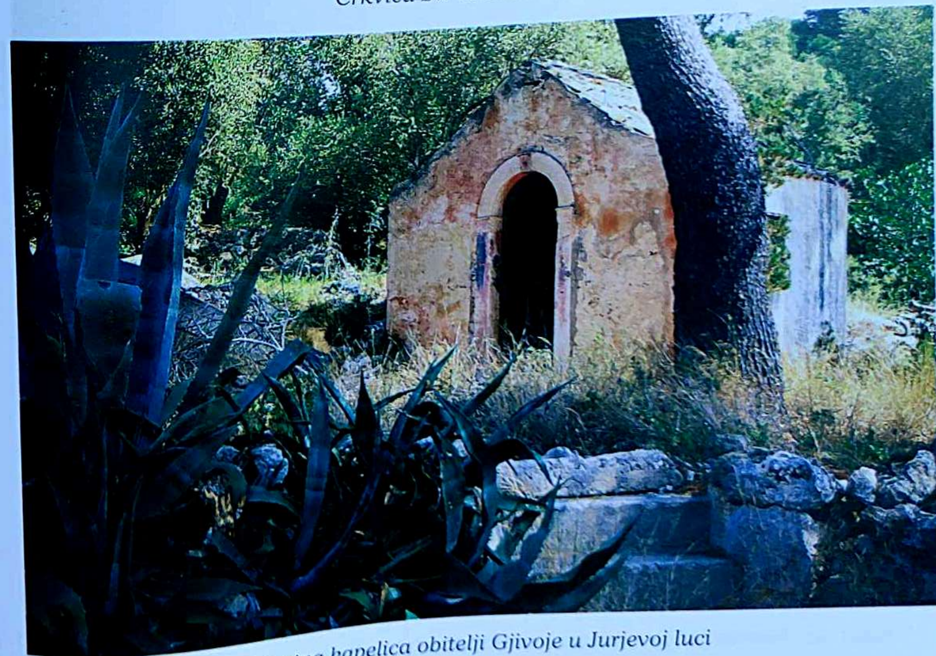
Crkvica Sv. Roka na Pjevoru

Crkvica Sv. Augustina

Crkvica Sv. Vičenca Fererije

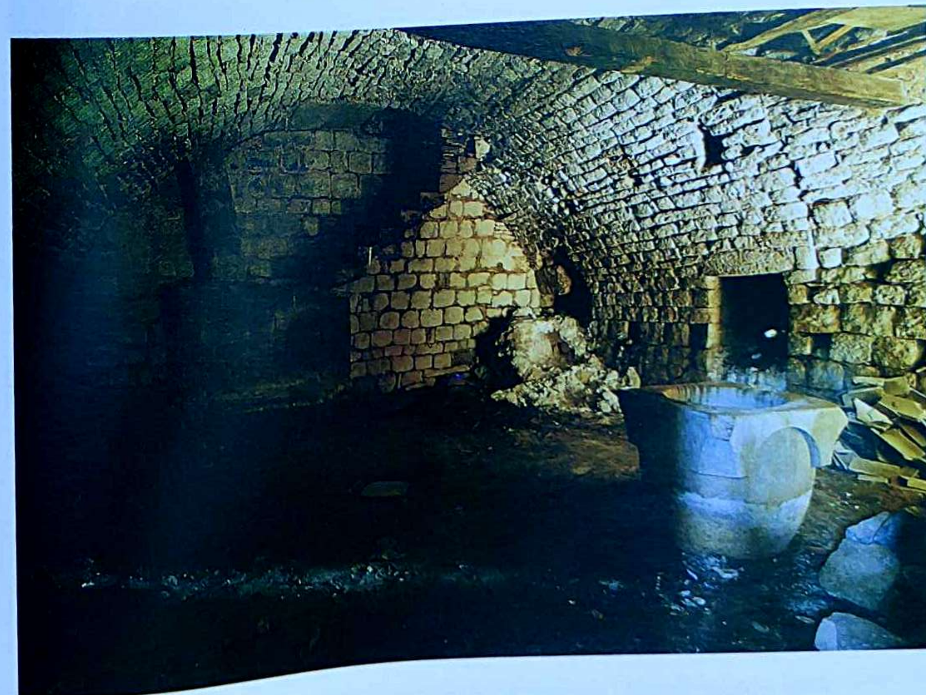

Privatna kapelica obitelji Gjivoje u Jurjevoj luci

Kuća don Marina Vitića-Vlahanovića (danas obitelji Šutić-Lozica), Počivalo, 15. st.

Kuća obitelji Toljenović-Vukelja (donedavno obitelji Kokot), Sred sela, 16. st.

Kameni umivaonik i ormar u kući obitelji Rusjenović (danas obitelji Mihoč), Višji (Mišji) Pjevor, 16. st.

Pitar iz kuće obitelji Damjanović (danas obitelji Glumac), Homac, 1639.

Kameni umivaonik (pilo) iz kuće obitelji Marićević-Kolajić (danas Lešić-Bundava), Donja Luka, 16 st.

Bunar obitelji Bartulov (danas Sangaleti-Tonte), Donja Luka, 16. st.

Kameni ormar iz kuće obitelji Vicević (danas obitelji Barbić-Batikulo), Sred sela, 16. st.

Kuća obitelji Bartulov-Antićević, Luka, 16.-17. st.

Ostaci kuće obitelji Šešan i Fantela-Briko, Gornji Pjevor, 15.-16. st.

19. i 20. stoljeće

Zbog preuzetih obveza iz konvencije o održavanju međunarodnog pomorskog prometa, austrijska vlast je sagradila 1839. godine okruglu kamenu kulu svjetionika dometa 25 morskih milja[459] na Ponti Skriževoj u Portorusu, iznad litica Velje stijene koje se sa nekih 100 metara uzdižu od razine mora. Sličan svjetionik sa svjetioničarskom kamenom kućom sagradila je 1872. i na Glavatu u Gornjim škojima (Vrhovnjacima).

Godine 1875., na Velikoj Palagruži, na nadmorskoj visini od 110 metara, podignuta je svjetioničarska kuća s kulom lanterne visokom 23 m, dometa 26 morskih milja. Četiri godine kasnije, 1879., i na zapadnom rtu otoka Sušca sagrađena je svjetioničarska kuća s impozantnom kulom svjetionika dometa 24 milje.

Ako se izostave neke građevinske preinake izvršene u kaštelu na Glavici gdje je bila smještena vojna posada, pokrajinska i centralna vlast nije pokazala nimalo razumijevanja u rješavanju adekvatnog prostora i smještaja za rad državnih i javnih službi. Svoje su službe i službenike (oružničku postaju, carinski ured, poštanski ured) porazbacale po neprikladnim sobičcima privatnih kuća. Ponašanje austrijskih vlasti u pogledu izgradnje školske zgrade i stana učitelja, kada je nužnost takve izgradnje bila eklatantno jasna, iznijeli smo u poglavlju o školstvu.

Građevinska se aktivnost uglavnom odvijala u krugu crkvene i privatne inicijative te u pokušaju Općine da u okviru svojih skromnih financijskih mogućnosti sanira ili riješi kakav akutni komunalni problem. I sama općinska uprava nema svoje službene zgrade, odnosno ureda, kao što ga nema ni crkvena župa. Nakon 1860. godine, općinske vlasti su počele tražiti način kako staviti pod jedinstveni i stalni krov općinski ured koji se do tada selio od jedne do druge privatne kuće. Da bi se namakla neka financijska sredstva, Općina je ponudila crkvenoj upravi prodaju male zgrade kancelarije prislonjene uz istočni zid apside župske crkve uz cijenu od 115 fiorina.[460] Crkvena uprava (fabričerija) bila je voljna za nju dati 90 fiorina (1861.) ali se stvar otegla jer nije bilo moguće pronaći dokument o vlasnosti kojeg je tražila pokrajinska vlast da bi odobrila navedenu kupoprodaju. Napokon je 1866. došlo do sporazuma po kojem je crkvena uprava, vlasnik starog fondika u Pušćetu, po odobrenju dubrovačkog ordinarijata, dozvolila općini nadogradnju konobe fratije (fondika) za jedan kat za njihove potrebe, a za uzvrat je dobila staru kancelariju kao prostor u slučaju proširenja župske crkve.[461] Ugovor je sklopljen 1867. godine. Te je godine nadograđena fratijska konoba i u nove prostorije na katu smješteni su općinski uredi.

---

459 Postoje neslaganja oko godine izgradnje lanterne, naime *Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1874.* tvrdi da je svjetionik sagrađen 1818., dok ugovor s Općinom, kao i boravak direktora lanterne Giania Viania s obitelji od 1840.-1844., to demantiraju.

460 Zgrada kancelarije, građena u kamenu i pokrivena crijepom, bila je duga 16 mletačkih nogu, široka 13, a visoka 9.

461 Župski arhiv Lastovo, fasc. 1861., 1867.

Groblje

Nakon francuske, a posebno austrijske zabrane o pokapanju umrlih u krugu naselja, umrli se od 1820. godine pokapaju isključivo na jednom mjestu *in cemeterio s. Mariae in Agro*. Jedina iznimka odnosi se na župnika Marina Fantelu Borovinića koji je 1833. godine pokopan u crkvi Sv. Josipa na Dovcu.

Još sredinom 17. stoljeća, prema matici umrlih župskog ureda, umrli su se sahranjivali u crkvama u naselju i oko njih, a najviše oko crkve Sv. Marije u Polju i u samoj crkvi. Austrijska je vlada 1842. godine donijela zakon o uređenju župskih groblja po kojem su ona morala biti sa svih strana ograđena zidom, smjela su imati samo jedna ulazna vrata koja su se morala zaključavati. Groblje oko Sv. Marije u Polju nije bilo do 1858. još ograđeno, dapače seljaci su nesmetano puštali stoku po grobištu tako da je župnik Antica (Mezzomondo) morao pismeno zatražiti od korčulanske preture da natjera Općinu na izvršenje zakonske obveze.[462] Ograđivanje zidom vjerojatno je izvršeno tek 1879. godine kada su se izvodili popravci crkve i odstranjivale stare nadgrobne ploče kojima je bio popločen crkveni pod.

Nadgrobne ploče su dijelom korištene za gradnju općinskih grobova prema jugozapadu uz potporni zid koji se je morao izgraditi zbog visinske razlike između razine groblja i okolnih terena (vrtova). Dvadesetak grobova (raka) za odrasle i šest manjih za djecu postepeno sagrađeno do 1900. godine. Mrtvačnica je podignuta 1898. godine. Izgradnja obiteljskih grobnica započeta je 1890. godine. Te je godine crkvena administracija prodala Nikoli Garbinu, za 20 fiorina, grobišnu parcelu 3x2 m na kojoj je Garbini iste godine sagradio grob s nadgrobnim spomenikom.

Gledano s ulaza u groblje prema pročelju crkve Sv. Marije na desnoj su strani svoje grobnice sagradili: Don Baro Antićević, župnik 1893.; Nikola Garbini 1890.; Frano i Antun Gjivoje 1893.; obitelj Lucianović; supružnici Marija Farnjisi i Ivan Fantela 1897.; Jozo Cvjetiša-Škripo. S lijeve strane u prvom redu: crkvena uprava za lastovske svećenike; Petar Mihanović 1891.; Kuzma, Antun i dum Marin Lešić-Deklecijan 1897.; obitelj Corsano; Antun Sangaleti (nadgrobni spomenik podignut 1933. godine); dum Ivo Sangaleti 1909. U drugom redu: Ivan Dražinić 1898.; braća Ivan, dr. Ante i don Pero Šantić-Čihoratić; Bartul Fantela-Borovinić; Antun Škratulja-Šantor 1914. godine.

Godine 1893. umro je od tifusa oružnički vođa Trogiranin Antun Buble, pa njegova komanda u Dubrovniku kupuje od crkvene uprave (za 20 fiorina) mjesto gdje je pokopan i podiže mu spomen-ploču (1894.).

* * *

Austrijska "službena viša vlast" tek je pri kraju 19. stoljeća pokazala neko zanimanje za rješavanje pomorske izoliranosti Lastova izgradnjom pristaništa, a tek je nešto

462 Ibidem, 1858.

prije Prvoga svjetskog rata pristupila tom zadatku i rješavanju kakve-takve opskrbe stanovništva pitkom vodom.

Godine 1883. (30. svibnja) održan je u lučkoj agenciji u Lastovu sastanak općinske uprave i visokih funkcionara dalmatinske vlade (građevinskog savjetnika, nautičkog inspektora, upravnika pomorskih svjetionika itd.) radi ispitivanja mogućnosti poboljšanja uvjeta za pristajanje brodova u Lučici. Na kraju je donesen zaključak da je isključena svaka mogućnost bilo kakve obrane Lučice od nevremena te se predlaže gradnja obale u Mihajla i to od magazina Dimitri prema vani s gazom od metra i pol računajući od najniže točke za vrijeme oseke. Predlaže se, također, obnova obrambene "dige" koju je 1879. bilo srušilo nevrijeme i kojoj je trebalo jače učvrstiti ugao od levanta kako bi bilo moguće s njezine unutrašnje strane izgraditi obalu s dva veza.

Godine 1890. pomorska vlada u Trstu odobrava uređenje zapadne obale u Lučici i u tu svrhu doznačuje općini 150 fiorina. Radovi su izvršeni 1895.-1896. godine postavljanjem "kuvertele" i popločenjem rive. Meštar je bio Ivan Trojković.

Tek 1900. godine započinju pripremni radovi za izgradnju puta koji vodi od Lučice i Mihajla prema Pjevoru. Kao naknadu za teren i šumu Antunu Nikoliću isplaćuje se 60 kruna, a Antunu Sangaletiju Raku 415,2 kruna. Radovi na probijanju puta su povjereni stranom poduzetniku koji ga završava 21. listopada 1901. godine. Kolaudaciju je izvršio ing. Linardović početkom sljedeće godine. Za put je utrošeno oko 11.000 kruna. Pripomoć iz "oskudičnih sredstava" iznosila je 4.250 kruna, pokrajinska pomoć 1.000 kruna, pomoć od vlade 250 kruna, dok je ostatak pribavljen zajmom. Tako je naselje tek u 20. stoljeću dobilo prikladniji pristup moru čime je prekinuta vjekovna izoliranost koja mu je katkada bila i od koristi.

U nizu građevina koje su izgrađene tijekom austrijskog razdoblja mogu se spomenuti kuće: Radovanovića (datirana 1821.), Mihanovića na Počivalu (datirana 1882., koristila se kao pučka škola), Marina Trojkovića (1905., kavana), Joza Fulmisija-Sibe, Kuzme Lešića-Deklecijana (krčma), Marina Lešića-Bundave (lega na Počivalu), Antuna Marićevića-Langvera, Joza Galinovića, Frlana-Liža, Ivelje-Grljaša itd.

Zapušteni i ruševni bivši knežev dvor (palac) do temelja je srušen tijekom 1898. i 1900. godine (ostala je sačuvana jedino gustjerna građena "u vjetru" i terasa-sular), a na njegovu mjestu povratnik Nikola Garbini dao je sagraditi neorenesansnu dvokatnicu. On, odnosno njegova udovica Marija, prekinula je razmirice oko gradnje župskog dvora. Ona je, naime, u oporuci od 10. ožujka 1916. poklonila crkovinarstvu novosagrađenu kuću kovača Ilije Brzuta[463] kupljenu na licitaciji 1905. godine uz uvjet da služi isključivo župniku koji će biti obvezan služiti dvije pjevane i dvije tihe mise za pokoj njezine duše i muža joj Nikole.

463 Kovač Brzut iz Stolca došao je na Lastovo 1874. godine kao 18-godišnjak. Kao pravoslavac prešao je na katoličku vjeru, oženio se Katom (Ilije) Cvjetiša i dugi niz godina držao radionu na Počivalu. Početkom 1905. optužio je šogora Jozu Cvjetišu-Škripa da mu je odveo ženu iz kuće radi čega se odlučio iseliti s Lastova te je cjelokupno imanje, novosagrađenu kuću na Počivalu, imanje u Zacima, barku itd., dao na licitaciju.

Kuća za odmor (Solitudo) prof. Melka Lucianovića na Pasaduru, na mjestu današnjeg istoimenog hotela

Prof. Melko Lucianović je, kao prvu naznaku otočkog turizma, sagradio na Mostu (Pasaduru) kuću za odmor (Solitudo) koju je obnovio nakon požara obogativši je malim pristaništem (mulom) i alejom borova. Prema njegovu primjeru, i njegov šogor Frano Gjivoje s bratom don Antunom (kako je već spomenuto) grade u Jurjevskoj luci 1905. godine kuću za odmor (s kapelicom), a jednako tako i don Baro Antica-Macan takvu kuću gradi u Portorusu 1907. godine.

Za vrijeme talijanske uprave graditeljska djelatnost doživljava svoj nagli rast. Već 1927. godine započinje izgradnja kolnog puta Pjevor-Ubli. To je zapravo nastavak puta Pjevor — Sv. Martin započet neposredno prije Prvoga svjetskog rata. Završno se uređuje i sistem za prikupljanje i distribuciju vode kišnice na Pjevoru izgradnjom naplova i još jedne spremišne cisterne.

Međutim, najvažniji komunalni zahvat u naselju Lastovu je izvršen na Dovcu, prostoru između stare crkvice Sv. Josipa i Sv. Marije na Grži u podnožju župske crkve i brijega Sv. Lucije. Dolac je bio većinom crkveno zemljište sa zasađenim murvama, a također su se tu nalazili i privatni vrtovi i neke gospodarske zgrade. Od 1860. godine postojao je između crkovinarstva i općine sporazum prema kojem su se na tom crkvenom zemljištu mogle nesmetano održavati pokladarske završne svečanosti. Općina je 1923. godine crkveno zemljište otkupila, a na sličnoj osnovi riješeni su i imovinsko-pravni odnosi s privatnicima.

U godinama 1931.–1933. Dolac je proširen, a izgradnjom potporog zida sa strane crkvice Sv. Marije na Grži i poravnan. Crkvica Sv. Josipa je srušena i prenijeta nešto sjevernije. Nasuprot premještene crkvice, uz južni rub Dovca pod samim brijegom Sv. Lucije, sagrađena je prostrana školska zgrada, potpuno različitog stila od domaćeg graditeljskog naslijeđa, u kojoj je prva pučka nastava održana školske

1933./34. godine. Za potrebe predškolskog odgoja, također 1933. godine, sagrađen je pokraj crkvice Sv. Augustina i dječiji vrtić (*Asilo infantile*) sa stanom za odgojiteljicu.

Dolac se nadalje (1937.) s jugoistočne strane uokviruje zgradom karabinjerske (policijske) stanice (današnja zgrada Općine) u koju se karabinjeri preseljavaju ostavljajući praznu župsku kuću na Počivalu. Godine 1939., građevno poduzeće ing. Marija Bergaminija, između zgrade osnovne škole i policijske kasarne, gradi Dom Fašija (*casa del Fascio*) čija će "sala" primiti prve uzvanike na dan svečanog otvaranja 28. listopada, na obljetnicu marša na Rim.

Plan po kojem se Ubli (Talijani su ga zvali S. Pietro) imao pretvoriti u centar ribarstva počeo se ostvarivati 1931. godine. Te je godine između Općine i Carla Graberga, zastupnika društva *Conservifici di Trieste*, sklopljen ugovor o prodaji 3.280 četvornih metara u Ublima po cijeni od jedne lire po četvornom metru terena. Na tom je terenu, koji je dijelom pokrivao zatrpano rimsko naselje, sagrađen tvornički pogon za preradu srdela s upravnom zgradom, centralnom halom, skladištem slane ribe itd. Plan je također predviđao da se u sklopu tvornice sardina sagradi i ribarsko naselje sa svim odgovarajućim pratećim sadržajima. U razdoblju od 1933. do 1936. godine sagrađen je trg sa crkvom Sv. Petra, župskim stanom, školom, Kućom Fašija, lučkim uredom, dućanima i električnom centralom. U dva uska klanca koji se račvaju, jedan prema Vinopolju, a drugi u pravcu juga od središnjeg trga, izgrađene su dvije ulice s dvadesetak jednoobraznih obiteljskih kuća, bez krovova (terasa) u opeci i cementu u potpunom neskladu s otočkim graditeljskim stilom. Naselju je dato ime Luigi Razza, u čast prvom crnokošuljašu palom u Abisinskom ratu. Svečano otvaranje je obavljeno na dan proslave utemeljenja Rima 21. travnja 1936. godine u prisustvu vladinih ministara, prefekta, zadarskog nadbiskupa i mnogih drugih uzvanika.

Doseljeni istarski ribari teško su se snalazili na novom području, pa iako su i stan i hranu dobivali besplatno, u ožujku 1937. godine napuštaju Lastovo. U svibnju te iste godine doseljava 10-12 ribarskih obitelji s otoka Ponze u Tirenskom moru (između Anzija i Napulja), ukupno oko 80 osoba. Pridošli talijanski ribari nisu naišli na dobar prijem kod domaćeg svijeta, dapače bilo je i podosta sudskih sporova zbog nestalih mreža, pokidanih parangala itd., prijavljenih od Ponzesa na teret lastovskih ribara.

Izgradnja ribarskog naselja je ubrzala i dovršenje kolnog puta Lastovo — Ubli. Dionicu tog puta, od Pjevora do ispod Soznja, već su bili sagradili u razoblju od 1927. do 1931. lastovski privatni poduzetnici Gerini-Trojković, Medini i Susović. Cestu je završilo građevinsko poduzeće *Lanari* iz Bologne.

Radi opskrbe vodom vrše se vodoistraživački radovi, ali se koristi samo bočata voda iz bunara u Lokavju. Ovi i drugi manji graditeljski zahvati po naselju, u pristaništima i na svjetionicima, bili su pod nadzorom tehničko-inženjerskog ureda (*Genio civile*) koji je na Pjevoru imao i svoju zgradu.

DRUŠTVENI I PRIVATNI ŽIVOT LASTOVACA

Da bi se dobila prava i cjelovita slika života neke zajednice, neophodno je makar zaviriti u društveni i privatni život njezinih članova i saznati kako su provodili radno i slobodno vrijeme u kući i izvan nje, gdje su stanovali, kako su se oblačili, čime su se zabavljali itd.

Za Lastovo se uglavnom govorilo da je to udaljen i zapušten otok u sklopu dubrovačkog teritorija koji je živio na rubu dubrovačkih zbivanja, da je nezainteresiran za kulturu, umjetnost i oplemenjivanje duha svojih stanovnika. Ono što se isticalo, odnosilo se na plodnost njegovih polja, bogatstvo njegova mora, izdržljivost, snagu i otpornost njegovih težaka i ribara. Velika je zasluga akademika dr. Cvita Fiskovića da je u svojoj knjizi *Lastovski spomenici* otklonio izvjesne zablude i popunio mnoge praznine u širokom rasponu nepoznavanja lastovskih prilika.[464]

Društveni život jedne zajednice svakako je odraz njezinih materijalnih mogućnosti, ali i razine njezine civilizacije i kulture, druželjubivosti, invencije njezinog stanovništva itd. To dolazi ponajviše do izražaja u nekim karakterističnim običajima, bilo profanim, bilo vezanim uz crkvene svetkovine. Malo je, nažalost, pisanih izvora na temelju kojih bismo mogli upoznati detalje ovoga života na Lastovu. Ipak, zahvaljujući malobrojnim fragmentima, a najviše tradiciji i sačuvanoj usmenoj predaji, može se dati zaokružena slika društvenog života u nekoliko manjih tematskih cjelina.

---

464 Još od istog autora: Cvito Fisković, *Bilješke o kulturnoj baštini Lastova*, "Mogućnosti", br. 5., god. XXIV, Split, 1977., str. 598-607.

Svadba i svadbeni običaji

"Udaja na lastovsku" — svadbeni narodni običaji koji su se do kraja prošlog stoljeća održavali, prije Prvoga svjetskog rata samo povremeno, a u poslijeratnim godinama tek prigodno obnavljali, danas su samo lijepa uspomena. Nama su poznati iz pismenih svjedočenja,[465] ali najviše iz kazivanja samih sudionica svadbenih svečanosti. Zasigurno ti običaji, koje je narodna duša utkala u najljepši životni dan žene, datiraju od davnine jer nisu mogli nastati, a niti se mijenjati, u kratkom austrijskom razdoblju.

Središnja figura lastovske svadbe je mlada nevjesta. Njoj se poklanjala sva pažnja i isključivo njoj je bio usmjeren neobičan način darivanja preko "kudjeje".

Ne ulazeći u pitanje koliko je ženidba bila, ili je mogla biti više ili manje sračunat čin dviju kućnih zajednica u nastojanju da se rodbinskim vezama sačuva ili poveća obiteljski imetak, ili stekne povoljniji društveni položaj, treba kazati da lastovska djevojka kod izbora svog životnog partnera nije bila u apsolutnom smislu slobodna. Njezinu slobodu sputavala su zakonska ograničenja u slučaju kad je računala na "dotu" (miraz), a udati se bez dote, protiv volje roditelja ili braće, u praktičnom životu na otoku nije dolazilo u obzir.

Očiti znak da su ukućani bili suglasni izborom ženika bio je njegov slobodan pristup u kuću djevojke, a ujedno i dokaz za svakoga da ona više nije bila slobodna. Vjeridba bi se objavila "prema propisima svete rimske majke crkve i katoličke crkve" u matičnoj crkvi za vrijeme velike mise kako su nalagale glave 74. i 75. Statuta iz 1449. godine.

Pristupilo bi se zatim, za vrijeme Dubrovačke Republike, sklapanju ugovora i procjene (*stimagion*) djevojčine dote. Otac djevojke, ili njezin tutor, sa svjedocima bi otišli do kancelara koji bi sačinio dokument (*carta dotale*) zapisom svih nekretnina datih u miraz udavači, zapisom i novčanom procjenom (*stimagion*) odjevnih i drugih predmeta, uz prisutnost i uz suglasnost budućeg muža. Tako sačinjena *carta dotale* bila bi odnesena knezu na potpis i uvedena u knjige kancelarije. Zapisi o doti ostali su dobrim dijelom sačuvani.

Udaja je bila, veći ili manji, događaj za selo, ovisno o ugledu ženika i nevjeste te o brojnosti "svojte" (rodbine).

Obred vjenčanja u pravilu se obavljao nedeljom ili u dane blagdana u župskoj crkvi, jer je župnik imao isključivo pravo, a i dužnost, obavljanja čina ženidbe. To ovlaštenje prenio bi katkada i na kojeg drugoga svećenika u slučaju da je mladencima bilo odobreno vjenčanje u fratijskoj crkvi, ili da je svećenik bio njima srodnik (u manjim crkvama obično su se ženili stranci ili udovci).

Pozivanje svatova na vjenčanje obavili bi sami mladenci četvrtkom prije vjenčanja i to usmeno, posjetom njihovim kućama. Sama svečanost započinjala bi

465 Antonin Zaninović, *Etnografski prilozi s Pelješca i Lastova*, "Zbornik za narodni život i običaje", knj. 40, JAZU, Zagreb, 1962., str. 507.-511.; — Melko Lucianović, *Udaja na daleko*, "Slovinac", br. 14, Dubrovnik, 1884., str. 217.

već u subotu popodne, prije zalaza sunca prijenosom djevojčine dote iz rodne kuće u kuću budućeg muža.

Dota bi se složila u "krošnje" (košare spletene od šiblja), odnosno u "škrabice burala" (ladice komode) kad je bural postao sastavni dio dote, i prekrila ukrašenim pokrivačima. Zatim, s krošnjama ili škrabicama na glavi, zaputile bi se prema kući mladoženje nevjestine sestre ili rođakinje, slijedio bi ih nevjestin brat ili rođak noseći na leđima praznu škrinju ili bural, a za njima bi dolazili mladenci. Prema broju krošanja, popunjenosti škrabica i izradbi pokrivača, radoznali bi promatrači ocjenjivali vrijednost i bogatstvo nevjestine dote. Došavši u kuću mladoženje, mlada bi dotom namjestila bračni krevet, uredila sobu i ključ sobe uzela k sebi.

Nedjeljno jutro bilo je u znaku velikih priprema, ne samo u kućama mladenaca, već i u kućama svatova. "Svaća" nije mogla na vjenčanje obučena kako bilo. Sve što je bilo potrebno nije uvijek imala kod kuće, pa bi posegla kod prijatelja, susjeda, da ono što joj nedostaje prigodno posudi. Katkada, a posebno tijekom 18. stoljeća, i gospar knez bi bio pozvan za kuma, pa bi on svojom pojavom, u svečanoj odori s vlasuljom na glavi, uveličavao svadbenu atmosferu.

Muškarci su oblačili narodno odijelo s izvezenom košuljom, okićenom kamižolom i starinskom crvenom kapicom na glavi. Za svileni pas (pojas) natakli bi, možda, i djedovu sablju, a na lijevom uhu visila bi im zlatna naušnica. Međutim, u 19. stoljeću su se sve više povodili za modom pa su počeli oblačiti građanska odijela.

Žene su nastojale ukrasiti prsa što ljepšom čipkom, koraljnom ili zlatnom kolajnom, uplesti kosu u zlatni kordun, kako bi u narodnoj nošnji postale predmet pažnje radoznalih pogleda. Nevjestici su majka, tetke, kroz suze radosnice namještale tamnomodru suknju, skrletni koret, kitile pas i prsa dragocjenostima, a nad kosom spletenom u pletenice uređivale bijeli vijenac.

Prije velike mise kum s mladoženjom i njegovom "svaćom" zaputili bi se prema kući nevjeste gdje bi ih dočekali djevojčini roditelji i njezini svatovi i počastili ih domaćim poslasticama.

Mlada, u narodnoj nošnji s bijelim vijencem na glavi i kitom cvijeća u pasu, klekla bi na kućni prag i zamolila oprost za eventualne učinjene propuste i isprosila roditeljski blagoslov; nakon toga bi svadbena povorka krenula prema crkvi matici: mlada između dva kuma, mladoženja između kumovih pratilica, potom roditelji, svojta i svatovi.

Mladoj bi na ulazu u crkvu najbliža u rodu pružila blagoslovljenu vodu i mladenci bi pristupili uređenoj klupi, nastojeći da suknja mlade ostane pritisnuta koljenom mladoženje. Nakon obavljena obreda, mladi su se supruzi teško probijali kroz mnoštvo koje bi se pred crkvom sakupilo da vidi izbliza nevjestu, da je pospe žitom, "zaharama" (konfetima) koje bi djeca pohlepno kupila. Sa sulara ispod kojih bi prošla svadbena povorka (ne bi se vraćala istim putem) mladence bi se posipalo bijelim cvijećem ubranim u "arlama".

Na pragu nove kuće nevjesta bi nove roditelje zamolila za blagoslov, a ovi su joj uz blagoslov pružili čašu blagoslovljene vode koju bi ona ispila i zadržala za sebe ono što bi na dnu čaše ostalo (prsten, zlatnik).

Pirovanje je trajalo jedan dan i to odvojeno: nevjestina rodbina i "svaća" pirovali su u nevjestinoj kući, svi ostali u mladoženjinoj.

Na svadbenom piru jelo se skoro isključivo bravlje meso. "Šupci" (škopci) bili su posebno tovljeni za tu prigodu. Bravlja juha, kuhana bravetina, pečeno meso (tada bi se pucalo iz pušaka) sačinjavali su osnovni jelovnik svadbenog ručka. Iz zemljanih bokara točio bi se crni plavac, a iz paučinastih arkula žutozlatni pečenjak (prošek) za zdravicu. Nazdravljalo bi se najprije mladoženji, zatim nevjesti, kumovima, roditlejima, braći, sestrama ... kuharici, a na kraju i cijelom društvu.

Poslije objeda, krenuli bi svatovi iz mladoženjine kuće prema kući nevjestinih roditelja. Mladoženjina majka ponijela bi sa sobom maramom omotan prazan "rašak" kako bi se mogao preurediti za svadbenu "kudjeju" radi vješanja i stavljanja darova za mladu nevjestu. Nevjesta je kod zadnje priređenih svadbenih svečanosti ostajala kod kuće čekajući njihov povratak.

Rašak (izdjeljana motka od tvrdog drva) na kojemu bi se natakla smotana vuna zvala se "kudjeja" (preslica), a ona je pretpostavljala i odgovarajuće vreteno pomoću kojega se vuna prela u vuneni konac. Vješanje i stavljanje darova na preudešeni rašak nazivalo se zapresti kudjeju (zapresti = opremiti), a iskićena kudjeja nazivala se: zapredjena kudjeja. Starinska svadbena kudjeja sastojala se od sedam jednakih krakova sličnih vretenu, zvjezdasto složenih na čije bi se ušiljene vrhove natakle zrele, crvene jabuke. U Etnografskom muzeju u Zagrebu čuva se jedan primjerak kudjeje koji je sačinjen u ovom stoljeću i svakako se razlikuje od prvotne obične kudjeje. Na rašku koji ima oštro zašiljen vrh nataknuta je drvena okrugla ploča sa četiri rupice u koje su umetnuta četiri vretenima slična štapića. Bez obzira kakav je oblik imala kudjeja, na zašiljene vrhove štapića-vretenaca, ili na zaoštreni vrh "raška", nabadale bi se jabuke radi umetanja kovana novca dok bi štapići-vretenci poslužili za vješanje tkanica, korduna, pasova, svilenih marama, rubaca i slično, kao dar nevjesti.

U nevjestinoj rodnoj kući našli bi se tako na okupu ponovo svi svatovi obiju obitelji, roditelji, svojta pa bi se pristupilo obredu darivanja ili zapredanja kudjeje. Nevjestin brat (ili najbliži u rodu) uzeo bi rašak i nakon što bi ga preudesio u kudjeju stao bi na sred "sale" i svečanost bi započinjala pjesmom:[466]

Zaprela se kudjeja (*solo*)
vijekom vesela (*svaća ponavlja dva puta*).
A koja se ne zaprela (*solo*)
pusta ostala (*svaća ponavlja dva puta*).
Pred njoj sjedi domaćica (*solo*)
vazda vesela (*svaća ponavlja dva puta*).

466 Vidi poglavlje "Pjesme i igre"

Kao prva, pristupila bi nevjestina majka i izvjesila bi svoj dar dok se nastavljalo pjevati:

Evo tebi, kćeri moja (*solo*)
dosta ti je to (*svaća ponavlja dva puta*).
Za tobom je druga sele (*solo*)
hoće se i njoj (*svaća ponavlja dva puta*).
Uz dubravu, niz dubravu (*solo*)
idu dva mlada (*svaća ponavlja dva puta*).
Ljubav ih je sastavila (*solo*)
mila i draga (*svaća ponavlja dva puta*).
Jedan drugom govorili (*solo*)
moje srdašce (*svaća ponavlja dva puta*).
Ne bih rada da nas čuje (*solo*)
žarko sunašce (*svaća ponavlja dva puta*).

Pjesmu bi ponavljali dok se ne bi svi izredali: mladoženjina majka, kumovi i svatovi. Izašli bi zatim iz kuće i sa zapredjenom kudjejom, koju je i dalje nosio nevjestin brat ili rođak, krenuli bi prema mladoženjinoj kući. I dok su se svatovi pjevajući svatovske pjesme kretali ulicama mjesta, sačekivali su ih mještani koji su željeli darovati nevjestu, a ako nije bilo mjesta na kudjeji, svoj bi dar prebacili preko ruku ili ramena nosioca, ili bi ga ovili oko njegova vrata. Stigavši mladoženjinoj kući, svatovska bi povorka predala kudjeju mladoj nevjesti koja bi je onako okićenu spremila u sobu.

Ako bi se udaja obavila u doba poklada, tada bi se na večer otišlo u družinsku salu "na balo". Nevjesta i ženski dio "svaće" svukle bi tamnomodru suknju i skrletni koret i obukle "pandjel" plave boje i koret izvezen cvjetnim motivima. U salu bi se nosilo vino i častilo uzvanike i prisutne koji bi nestrpljivo i radoznalo čekali dolazak "spose". U adventu i korizmi nije bilo svečanih udaja.

Na osmini mladenci bi na velikoj misi prisustvovali blagoslovu i tek je tada nevjesta s mužem mogla pohoditi svoje u rodnu kuću. Tamo bi se zadržala na objedu u društvu najbliže svojte. Na večer pozvala bi prijateljice kući "razvrgla bi" kudjeju i darovala onoga koga bi htjela.

Kako to Zaninović iznosi jamačno se i u Dubrovniku već u 13. stoljeću na dan vjenčanja nosila preslica iza nevjeste u svečanoj povorci do mladoženjine kuće, dok je višednevno pirovanje dubrovačka vlada 1235. godine posebnim propisom ograničila na samo jedan dan. A taj običaj nošenja preslice u svadbenoj povorci, uz druge običaje, bio je poznat i vršio se još u starom Rimu. I u dubrovačkim selima bio je običaj da nevjesta odlazi iz rodne kuće u svečanoj povorci uz svirku i pjesmu. Tako se u Trstenu nevjesti pri odlasku iz rodne kuće pjevalo: "Pođi s Bogom, nevo naša, dosta ti je to, u dvoru ti druga sele, hoće njoj se to." U Osojniku, iza objeda, dok joj je rodbina stavljala darove u okićen košic: "Hajde s Bogom, ćeri moja, dosta ti je to, za tobom su druge sele, oće im se to."

Isti autor pretpostavlja da je u ranijem lastovskom običaju nevjesta u svojoj rodnoj kući prisustvovala zapredanju kudjeje i s njom svečano odlazila u kuću svoga muža bazirajući se na navedenim običajima iz dubrovačkog kraja, a posebno na početak stiha koji je, prema kazivanju Pavline Vicelić (1930. godine), započinjao riječima: "Hodi s Bogom, kćeri moja" umjesto: "Evo tebi, kćeri moja". Očito je da su lastovski svadbeni običaji sastavni dio narodnih običaja dubrovačkog sela, ali i da u obredu zapredanja kudjeje postoje i znatne razlike koje lastovskoj udaji daju pečat posebnosti.

Pokladi

Lastovci su slamnatu lutku kojom su se u "pretili" utorak zabavljali (a i danas se zabavljaju) nazivali Pokladom. Razdoblje između Tri Kralja (6. siječnja) i Čiste srijede (Pepelnice, početka korizme) pokladni su dani ili Pokladi, dok je posljednji dan tog razdoblja, koji je vazda utorak, dan Poklada, Poklad, pretili utornik, pokladni utornik.

Pokladi, žudno očekivani dani pražnjenja od društvene i vjerske stege i suzbijanih poriva, mogli su biti i dugi i kratki, ovisno o kalendarskom slavljenju Uskrsa o kojem je opet ovisila Čista srijeda. Pokladi (karneval) su bili uobičajeni u gradovima i u mnogim selima diljem Dalmacije, a završavali bi obično suđenjem i spaljivanjem slamnate lutke uz "ludovanje" stanovnika svih slojeva i uzrasta.

Pokladno "mahnitanje" bilo je osobito slikovito i raznovrsno u Dubrovniku u doba renesanse i baroka kada bi povorka maškara uveseljavala mnoštvo peckanjem i zadirkivanjem starih gospara zavodnika, škrtaca, lihvara, davanjem uputa gospođama kako postupati s mladim ljubavnicima i sl. Po ulicama grada igralo bi se i pjevalo "pjesmi od maskerate" ali to je bilo dopušteno samo prostim pučankama. Vlastelinske kćeri bi to nadoknađivale na veljunima i plesovima po plemićkim dvoranama uz gavote i menuete.

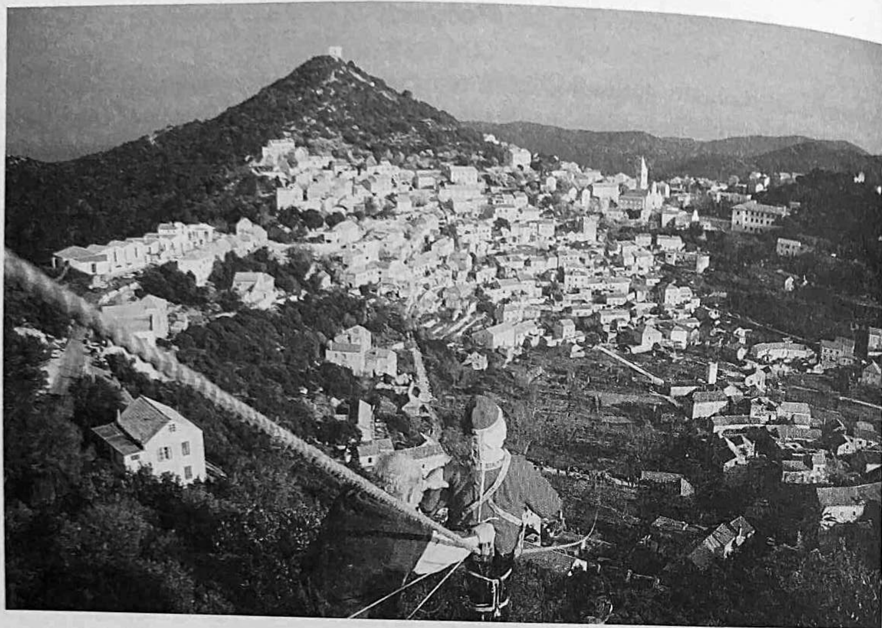
U lastovskom Statutu *carnevale* je bio označen kao vrijeme najpogodnije za klanje janjaca i kozlića koji bi se bili našli kao prekobrojni u tada maksimalno dozvoljenom stadu od 60 grla (1390. godine).[467]

Nije se samo u Pokladima više jelo i pilo, već se i "maskeravalo" i zabavljalo pa bi se naravno događao i pokoji izgred koji nije uvijek bio po ukusu dubrovačkih upravljača. Ostali su zabilježeni neki izgredi i upozorenja s kraja 16. stoljeća. Tako, 2. siječnja 1597., po naređenju kneza Frana Tudisija i njegovih časnih sudaca, glasonoša Stjepan izvještava da je s uobičajenih mjesta razglasio pučanstvu neka se u nastupnom periodu (Pokladima) uzdrži od izgreda i bučnih manifestacija. 4. veljače, isti glasonoša prenio je Antunu (Luke) Marinici, vođi jedne grupe maškara i Marinu (Luke) Boškoviću, vođi druge grupe, upozorenje kneza da će biti protjerani s otoka i s dubrovačkog teritorija u trajanju od deset godina, a još k tome i kažnjeni novčanom globom od 150 perpera, ukoliko dođe ponovo do nereda (tučnjave) i budu i nadalje nosili oružje koje ne služi osobnoj obrani (sablje).[468] Nisu, međutim, gužve bile karakteristika pokladnih dana. Ali, bilo je onih koji su, nemajući smjelosti izrugivati se, buniti se, osvećivati se razotkrita lica, to pokušavali pod zaštitom maske. Tada su neredi mogli biti i opasni zbog vina, mladih glava i oružja.

---

467 *Statut*, gl. 62 iz 1390. godine.

468 Fisković, *Lastovski*... op. cit., bilješke 410.-412., str. 104-105. Uzgred treba kazati da su ove tučnjave u 1597. godine možda bile motivirane i suparništvom starosjedilaca i doseljenika stranaca kojih je bilo u grupi Marina Boškovića, blatskog zeta (Radiz Stjepanović sin lopudskog zidara Radovana, Luka Farnjisi, Ilija Kučičić, braća Fafurinović), a oštro upozorenje kneza vjerojatno je i odraz vremena koje je neposredno prethodilo i poznatoj buni.

Spuštanje (cujavanje) Poklada

Pokladari

Pokladi su općenito bili u znaku raspojasanosti, veselja i druželjubivosti. U dokumentima nije nigdje zabilježen način na koji su se tijekom stoljeća zabavljali stari Lastovci za vrijeme poklada. Međutim, znajući da se narodni običaji, posebno u malim i zatvorenim sredinama, vrlo teško mijenjaju, možemo pretpostaviti da su i za vrijeme Dubrovačke Republike pokladni običaji bili onakvi kakvi su ostali u sjećanju starije generacije.

U doba poklada, u danima kada nije sve bilo dopušteno, ali kad se skoro sve i opraštalo, način zabave bio je uvelike prepušten samoinicijativi "družina". Bila su to društva sastavljena od članova ribarske trate, zajedničke bratovštine, od prijatelja i rodbine koja bi se mjesecima unaprijed dogovarala i pripremala da bi zajednički "sprovela" Poklada. Na Tri Kralja društva bi ugovarala s domaćinom "salu za ples", pronalazila "sonatura" (svirača), odredila "kapa sale" zadužena za organizaciju i za red u plesnoj dvorani, pobrinula se za rasvjetu, za inventar (bankale za sjedenje), za piće...

Zvanično, društvene bi zabave započinjale 17. siječnja na blagdan Sv. Antuna opata i održavale se tijekom cijelih poklada četvrtkom, subotom i nedjeljom na večer. Članovi društva s obitelji (svi: staro i mlado) odlazili bi u "svoju" salu (salu družine) gdje su se zbijale šale, "balala" (plesala) kola, "lišo", "kvatro-pas", primalo u posjet maškare, pjevalo, jelo i pilo. U sali su se priređivale i društvene večere. Tada bi se članovi potrudili i za specijalitete: mušule s Mljeta ili Stona, kovače iz Vrhovnjaka, trupe iz Kručice, kozliće i janjce iz Veljega mora. Troškovi bi se podmirili u Čistu srijedu uplatom svakog pojedinog muškog člana društva, ali bi u Čistu srijedu došao i nečlan koji je posjećivao zabave pa bi i on priložio svoj doprinos u iznosu "koliko bi smatrao da je smetao".

U pokladima je društvenih sala bilo na više mjesta pa su ih grupe maškara posjećivale stvarajući u njima poseban "štimung". Voditelj maškara, raskrita lica, oglasio bi se zvonjenjem pastirskim zvonom (zvončarom), trubljenjem u volovski rog ili u ljusku morskog puža (trubar), zatražio dozvolu za ulazak svoje maskirane čete za koju je bio odgovoran i koju bi poticao "ala, moji mali maškarići" pazeći pri tome da se s njima i lijepo postupa. Najveći uspjeh svake maškare bio je ostati neprepoznat.

Po našim primorskim mjestima mogu se i danas čuti priče o raznim dogodovštinama koje su se znale zbiti na maskiranim plesovima. Posebno svečani su bili oni "bali" kad bi se neki član društva vjenčao i kad bi se "na salu" s nestrpljenjem čekao dolazak "mlade" i svatova. Društvenim su zabavama, u stara vremena, bez sustezanja prisustvovali i svećenici iako su im često crkvene vlasti to zabranjivale.

Pokladi su bili i dani teških poljskih radova, vrijeme "trapjenja", tj. dubokog kopanja ledina na kojima se sadila loza. Taj bi se posao nastojao obaviti u jednom danu pomoću prijatelja, znanaca, kojima bi domaćin istim takvim radom uzvratio kad bi za to imali potrebe. O "veličini" ledine ovisio je i broj angažiranih "nađenih" težaka, a imati težake nije bila mala briga za domaćine. Radi ugodne radne atmosfere u polje se često išlo i u pratnji sonatura lire, čiji je jedini zadatak bio, nakon što bi se

ugodno smjestio, da pred težacima udara pokladarske pjesme. Težačko međusobno takmičenje prestalo bi čim bi se ugledala domaćica s ručkom: još tople "brokule" s "pračevinom", jutrom ispečeni kruh i "batare" (male bačvice) bevande. Predvečer kad bi planirani posao bio završen, sa svijetlećim motikama na ramenu vraćali bi se težaci uz pjesmu; prije rastanka uslijedila bi i obvezna napomena domaćina svakomu od njih: "Čekam te na večeru". Večera bi bila mala gozba: obvezni "šupac" (ovan škopac), "prkle" (fritule) dobro vino. S obzirom da je četvrtak bio redovito "dan trapjenja", težaci bi se nakon večere premjestili u koju od sala, gdje bi nastavili veselicu.

Na Gospu Kandeloru (2. veljače) nije bilo plesnih zabava (plesa nije bilo ni na jednom Gospinom blagdanu) pa bi se na zajedničkoj večeri odlučilo kojoj će sali pripasti čast da organizira festu poklada za tu godinu. Nakon dogovora, članovi društava bi otišli uz pratnju lire do Gornje luke, stali bi pod "kostanju" (stablo) i tri puta zaredom "zahalekali" (uzviknuli) *uvoooo* što bi ujedno bila i zvanična obavijest pučanstvu da je dogovor postignut i da "će biti Poklad". To bi isto uradili i pred kućom "sartura" (krojača) kako bi i on bio obaviješten o Pokladu.

Za vrijeme Austrije, kapo sale, kojemu bi bila povjerena čast da organizira poklade, otišao bi do općine zatražiti dozvolu i uplatiti kaparu, koja bi mu bila vraćena ako je festa poklada prošla bez izgreda.

Od zadnjeg četvrtka do utorka pred Čistu srijedu, svi su dani bili "pretili" (tusti): pretili četvrtak, pretila subota, nedjelja, pretili ponedjeljak, utorak i u tim bi se danima dalo truda da zabave budu što veselije a hrana što kvalitetnija (masnija).

Pretila nedjelja bila je rezervirana za dječju zabavu. U popodnevnim satima roditelji bi djecu okitili tkanicama, obukli im raznobojne haljine i namazali im lica pa bi ih onda puštali da se do mile volje po ulicama i u salama zabavljaju sve do zvona "Zdrave Marije".

Poklad

Nezainteresiranog i neobaviještenog promatrača lastovski se Poklad vjerojatno doima kao neka povorka kićenih vojnika koja se, nakon pratnje po uličicama na magarcu nasađene slamnate lutke crna lica i neobična spuštanja te lutke niz konop s obližnjeg brda, skuplja pred crkvu na završno ludovanje. Ipak, lastovski je Poklad, kako su to mnogi imali prilike istaknuti, autentična pučka predstava koja se odigrava, podijeljena u nekoliko slika, na starinskoj pozornici lastovskog amfiteatra iskićena starinskim kućama, crkvicama, neobičnim fumarima. On ne spada u red onih narodnih manifestacija prepuštenih hirovima mode i duha vremena, a još manje u red novovjekih karnevala s komercijalno-turističkim prizvukom. Taj pučki teatar je ostao autentičan unatoč nekih neminovnih inačica, u svom je žaru jedinstven i najvredniji je biser otočke kulturne baštine.

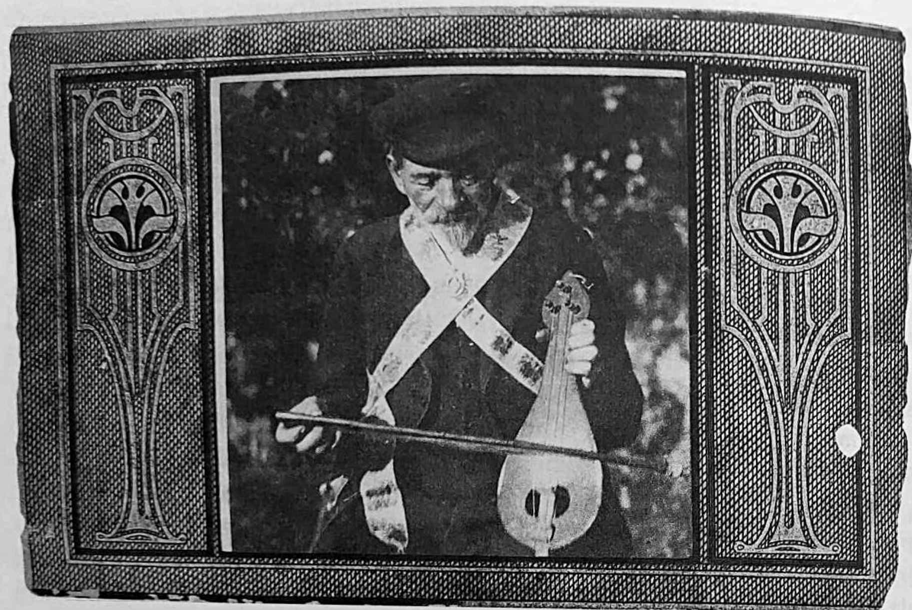
Tražiti u njemu neki logičan slijed nije moguće zato što je spoj praznovjerja i legende, zbilje i tradicije. Doživjeti Poklad samo s jednog aspekta, aspekta legende

katalanskog (maurskog) glasnika koga se vodi po selu i na kraju za kaznu spaljuje, značilo bi valorizirati samo neke vanjske karakteristike manifestacije, a zanemariti bitne, koje se mogu sažeti u jedno: u sreći i sudionika i promatrača (svi su u toj predstavi pomalo glumci) da su Poklada dočekali, Njega koji je simbol mnogih priželjkivanih, a neostvarenih radosti. Pokladi su i prije kraja 15. stoljeća (kada se po pričanju zbio događaj s katalonskim glasnikom) bili dani opuštenosti i druženja, i logički je zaključiti da se još u 14. stoljeću, po uzoru na druga mjesta, na zadnji dan Poklada slavilo.

Slamnatu lutku, neophodni rekvizit pučke pokladne ili karnevalske zabave, kao uzročnicu svih mogućih nevolja, trebalo je spaliti. Ali zašto žuriti? Nisu otočani čekali željno taj dan da bi isključivo satrli začetnika svojih nevolja, oni su ga prvenstveno priželjkivali kao dan slobodnog veselja. A bez slamnate lutke, odnosno Poklada, simbola tog veselja, kako se raspoložiti, na čemu iskazati zatomljene porive, kako dati oduška svom temperamentu? Kad im je Poklad postao simbol njihove raspojasanosti, raspoloženja, pomirenja, druženja, tog junaka dana trebalo je čuvati, pratiti, tetošiti, prirediti mu veličanstvenu zgodu da sa svoje "grže" pokaže svima, uz prasak bombi, svu veličinu i moć. Zašto ga onda i ne pokazivati svakom da ga vidi, da mu se raduje? Zato ga prate od kuće do kuće s počasnom stražom, zato se i pratioci-pokladari rukuju s domaćinom čestitajući mu, sretni da im je omogućeno, makar jedan dan, biti veseli, siti, obijesni i zdravi. Nije slučajno i to što nosi starinsku kapu na glavi, skrletni koret baš onako kao i njegova počasna četa pokladara, jer on nije stranac, on je njihov.

Burni događaji koji su se zbili na Jadranu i u neposrednoj blizini otoka uvjetovali su da se tom osjećaju zadovoljstva doda još jedan koji je izvirao iz saznanja da je utrnula moć crnog gusara i otomanskog bezbožnika. Zašto onda tom simbolu zadovoljstva ne nabiti na glavu fes, a na lice crnu maursku masku i ne pjevati i veličati junačka djela uskočkih momaka i njihova vođe Ivana Senjanina po Ravnim kotarima i na Kosovom polju? To što je Poklad promijenio osobni opis i što se pjevaju nove pjesme ništa ne mijenja u tradicionalnom slijedu obreda, niti mijenja suštinu pučke predstave.

Spaljivanje lutke, kao neminovni završni čin karnevalskih zabava, u lastovskoj se pokladnoj igri odigrava na drugoj pozornici, znatno manjoj od one u podnožju amfiteatra, ali zato prisnijoj. Tom činu prethodi i predigra koja se odigrava na ulicama među gledaocima koji se premejštaju prema pozornici na Dovcu. Naime, sunce koje se sve više približavalo Homu, a noć postajala sve bliža, činili su da i sutrašnjica postaje sve bliskija, i začudo, ne tako bezbrižna kako je to izgledala jutrom i tijekom dana. Nužno je dakle bilo, za povratiti pouzdanje i spokojstvo, pronaći uzročnika zlih slutnji, a Poklada s maurskom maskom nije bilo teško okriviti za sve zlo koje je moglo zaprijetiti selu. A zlo, zvano kuga, nije moglo ni od kuda stići već jedino s mora: Poklad kao stranac, a još i uljez iz Afrike, možda je baš taj koji sutrašnjicu čini toliko neizvjesnom. I zle slutnje bi se obistinile kad bi brižni zdravstvenici ("kacamorti") razglasili da je Poklad stvarno zaražen te da se jedino njegovim spaljivanjem

Jakov Žilić Guze, svirač na liri u pokladarskoj uniformi, oko 1900.

može spasiti selo. Ne bi preostalo drugo već da oni, kao najkvalificiraniji, stanu pregledavati puk kako se bolest ne bi proširila... U međuvremenu Pokladova bi majka, u crnini, lutajući ulicama, kukala za "nevino" optuženim sinom, ali uzalud. Pravda se izvršava u smiraj dana uz veliko zadovoljstvo svih prisutnih nakon što je Poklad priznao svu krivicu i sebe okrivio kao uzročnika svih nevolja. Narod zadovoljan, uz zvuk "Zdrave Marije" odlazi kućama u zanosu jedne dobro izvedene i vesele zabave.

Osim određenih nedosljednosti u samoj predstavi, kako je već istaknuto, opaža se i određeni nesklad između nje i kostimiranih glumaca kod današnjeg načina izvođenja. Ali, kako se do kraja boriti protiv pomodarstva? Ako su lastovski vojnici na službi u Dubrovniku mogli imati perjanice na glavi, zbog čega su bili nazvani perjanicima,[469] zašto te perjanice nisu mogli nataknuti na starinsku kapu i kad su bili u službi Poklada? Kad su se jednom počele pjevati i bojne pjesme, zašto ne prekrižiti tkanice preko prsiju kako su to imali Napoleonovi i engleski vojnici, a zašto nositi starinsku kapu kad je bio ljepši austrijski polucilindar, a još ljepša leptir mašna pod vratom? Pa kad se pokladarska uniforma donekle dotjerala po ukusu mode i vremena, bio je red da i Poklad dobije neke znakove da ne bi ostao staromodan: leptir mašnu pod vratom i "španjulet" (cigaretu) u ustima.

469 Prof. Melko Lucijanović u neobjavljenom daktiloskriptu navodi da su lastovski vojnici koji su činili kneževu gardu u Dubrovniku bili okićeni perjem (*ornati di pennacchio*).

Ovakvo gledanje na lastovski Poklad pokušaj je da se pomogne shvaćanju raznolikosti sadržaja ove jedinstvene pučke predstave u više slika.

Obred završne svečanosti

Dubrovački vlastelin Franatica Sorkočević, prema pisanju Appendija, osim što je u zrelim godinama bio diplomat s odgovornim funkcijama u Beču, bavio se i književnošću. Dok je u mlađim godinama kneževao na Lastovu[470] i Pelješcu, napisao je jednu "herojsko-komičnu" pjesmu pod naslovom: *Poklad lastovski* i još jednu satiričnu na račun stanovnika Potomja: *Vijeće potomsko*. Nažalost, ta je pjesma izgubljena (ili još nije pronađena) pa o njezinu sadržaju ništa ne znamo, što je veliki nedostatak, jer bi nam ona dala vjernu sliku lastovskog Poklada.

Znamo da se 1704. godine Poklad dovodio "pod kostanju" na Gornju luku u pratnji pokladara i da se tamo izvodila neka igra. "Jučer, dok je don Cristofano Borovinich u društvu svog pobirača prihoda Mata bio na Gornjoj luci od kuda su gledali *mascheratu sotto la costagnia* maškari su prvo Mata, a zatim i don Cristofana napali, a još su ovom zadnjem i prijetili sa golom sabljom i petavali mu roge u lice."[471]

U 19. je stoljeću o lastovskom Pokladu pisao prof. Melko Lucijanović u dubrovačkom "Slovincu" 1881.[472] i u "Zadarskoj smotri" 1893. godine. U Institutu za narodnu umjetnost (za etnologiju i folkloristiku) u Zagrebu postoji rukopisna zbirka (br. 189) u kojoj je i prijepis zbirke zapisanih narodnih pripovijedaka iz Bogišićeve biblioteke u Cavtatu. Među pripovijetkama su i dva opisa lastovskog Poklada. Jedan je Melka Lucijanovića iz 1877. godine, a drugi L. Zore bez naznake datuma.[473]

U opisu lastovskog Poklada (objavljenom u br. 6 dubrovačkog "Slovinca" 1881.) M. Lucijanović nešto jezično korigira lastovski dijalekt i daje osvrt na Pokladarov testament. Donosim njegov integralni tekst bez jezične korekcije:

Javna narodna zabava s plesom zadnjeg dana poklada na Lastovu biva neprekidno od davne starine. O postanku joj nema tačne uspomene, nu sva je prilika da je već prvim hrvackim naseonicima bila poznata. Sasvim da se je tečajem vremena od toga nješto preinačilo a nješto iznova uvelo, ples pod oružjem ostao je ipak nepromijenjen i čisto narodnog značaja.

470 Appendini, *Notizie istorico critiche*, op.cit., Vol. II, str. 248. Ser Joannes Franciscus Hieronymi Petri de Sorgo bio je izabran za kneza Lastova 1741./42. i 1748./49. godine; — Lastovski Statut, prijevod A. Cvitanića, Književni krug Split, 1994., comites de Lagusta u obradi J. Lučića, str. 106.

471 Fisković, *Lastovski*... op. cit., bilješka 411., str. 104.-105.

472 "Slovinac", god. IV. br. 6, Dubrovnik, 1881., str. 96.-.98.

473 Nikola Bonifačić Rožin, *Lastovska pokladna drama*, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb, 1960., rkp. br. 340., str. 98.; — Ivan Lozica, *Lastovski poklad 1981. Folklorni teatar u balkanskim i podunavskim zemljama*, Zbornik radova SANU, Balkanološki Institut, Posebna izdanja, knj. 21, Beograd 1984., str. 159.-170.

Običaj je na Lastovu da se odma po prvom dnevu mlade godine stanu međusobom okupljati mladići, da po staležu i prijateljskim odnošajima svojih obitelji ustroje njekoliko društava eda se što bolje zabave plesom, a to s dopuštenjem političnog mjestnog poglavara, naime, kneza pod republikom dubrovačkom, a sada općinskog načelnika. Pošto je društvo taj dopust primilo, članovi mu budu nazvani "pokladari".

Središte zabave jest poklad, učinjen u pretili ponedjenik. Tijelo mu je od pijeve a noge od prline postavljene u čizme, a to da pri culjanju, kako ćemo naprijeda naznačiti, bude mu donja strana pretežnija od gornje. Lijeva mu je ruka podbočena, a s desnom, u vis ravnopruženom, roge kaže. Obično teži oko 15 kilograma. Sve se pomnja postavi da ga što ljepše odjenu i urese, buduć on u zadnji dan pokladarov ponos i barjak.

Pošto se poklad ugotovi, društvo pokladara skupa objeduje a pri objedu napija i narodne pjesme pjeva. Po objedu pokladari ophode selo, te po kućam boljara predstavljaju šaljive igre (farse) kojim biraju za predmete žive osobe iz mjesta, i baš one osobe koje su ili po sebi smiješne ili su učestvovale u kakovom smiješnom događaju. Za tu svrhu odaberu se najživahniji i najšaljiviji izmegju pokladara; svakome se opredijeli shodna uloga da je po svojiem umu i vještini, odigra. Ti se predstavljači taj dan, po nagrdnoj odjeći, zovu "grubi maškari", a to s obzirom na sutrašnje lijepe pokladare.

Ranim jutrom zadnjeg dana njekoliko pokladara popenje se na "pokladarovu gržu" položenu na vrhuncu strmog i prilično visokog brda nad selom. Za tu gržu vežu konop, komu je promjer palac debeo, te ga u dolinu dovuku do "pokladarova stupa", za tu svrhu usajena; pa ga otegnu i ostave.

Odma po objedu okupe se pokladari u društvenu kuću. Svi su u bijelim gaćama, u crvenim skrletnim zobuncima (koretima), sa zlatnim ili srebrnim trakovima (kordunima) preko ramena na prekrest i zlatnom iglom u prsima. Mnogi si stave oko vrata i zlatni ogrljaj velikim zrnima. Ima pak njekolko vremena da su se uveli visoci klobuci dakako zlatnim ili srebrnim šikom (kordunom) obvijeni. Tako svečano obučeni sa mačem u ruci naslonjenim na desnom ramenu krenu selom pokladari dva i dva u broju obično od 30 do 40 para. Pred njima ide poklad na najljepšem tovarčiću od mjesta, a odma za pokladom glumac udarajuć u liru. Spomenuti je kako jedan, na grubu obučen pod krinkom i sa štrcaljicom u ruci, štrapa djecu i svjet koje se vrti oko poklada i pokladara, te im smeta i put prijeći. Ovaj grubi maškar zove se "Medo" komu djeca prkoseć viču: "Medo zlo ti kuću smelo". A on trči za njima.

Pjevajući junačke pjesme dogju pokladari do "pokladarova stupa". Tu se četa zustavi i pošalju na "pokladarovu gržu" šest drugova sa pokladom. Kad su gore došli, stave oblojene cijevi, duge od 40 do 45 centimetara, na konop, stisnu ih, utvrde na nje poklada, pa kad je sve gotovo, pukne puška, šest pokladara zahaleka i poklad krene. Netom to spaze pokladari u dolini brže bolje jednoglasno odhalekaju i dočekaju pleskajuću tog brzog sokola, koji dvijesti metara

uze preleti u 15 sekunda. Pošto ga sa konopa dignu, pošanju ga opet na vrhunac, te ga do tri puta na isti način culjaju.

Postavivši opet poklada na tovarčića, krene četa pokladarova selom na okolo pjevajući junačke narodne pjesme. Obhodi kuće boljara i pleše u svakoj skraćeni ples, kog tek pred večer cijela izigra. U svakoj kući prima poslastica i "pečena" vina. Pošto je boljarove kuće obišla i sunce već k zapadu klonulo, pogje ta krasna četa na Dolac ravnicu pred maticom crkvom. Pred ovom je prostran trg s koga se uživa pod sobom čarobni narodni ples.

Pokladari se stave u dva reda svaki sa svojim drugom prema sebi. Kolovogja naredi početak i svaku mijenu u kretanju. Kad ovaj reče jedan prama drugomu, započme ples. Prva je figura prosti vis-avis u kome svak prema svomu drugu igra, držeći mač pri desnom ramenu. Izmijenuv mjesto svaki sa svojim drugom, kucaju se mačevi na susretu.

Druga se figura u tome od prve razlikuje, da svaki pruživ mač svome drugu, koji ga za vrh hita, te, držeći razito prama sebi, igra kao prije.

Imajuć svaka figura dva dijela, iza prvog druge figure premeću mačeve preko glave a iz lijeve ruke ih ne puste; iza drugog (dijela) isto ih preko glave premetnu, nu protivnim smjerom.

Iza ove dvije uvodne figure nastane pravo kolo, koje u nekijem čestima naliči puno Rondo-u Quadrille. Kolo se igra i na mnogo različitijeh načina, sad prosto, sad preko ruke, sad se stiska koncentrično dok se u rpu zbije, pa opet se malo po malo razvije.

Znatna je megju ostalom trka. Čim se kolovođa iz kola zatrči, ostali se počmu jedan po jedan od kola cijepati, dok napokon svi stanu jedan za drugim brže bolje trčati kan da će na juriš. Gdje jedan drugog stiže tu se mačevi kucaju. Trčeći obhode u okrugu nekoliko prostora izvan ravnice gdje koli igraju i to za tri puta zasebice. Iza trećeg puta uvedu u kolo poklada na tovarcu. Oko njega igraju kolo pa, stisnuvši ga to bolje, oviju mu se naokolo tako da mu mačeve na glavu naslone. Zadnji kuca svojim mačem po rešetki učinjenoj od mačeva na pokladovoj glavi. Uz to svi kreću igrajuć lagano. Zatim iz sredine izagje kolovogja i razvija opet kolo te, iza nekoliko drugih sličnih figura, svrši igra sa vis-vis, s kojim je i počela.

Kad igra svrši, svuku poklada, a samo mu ostane tulo od pljeve u mrežini sašiveno, pa ga gola nataknu na kolac i upale.

Do nazad kakvijeh petnaest godišta uz pokladovu smrt čitala se je i njegova oporuka. Ta pjesma tako zvana "testamenat pokladov" bila je skroz satirične naravi, spjevana osmercem, u kome se je svaki stih sa slijedećim slagao, npr. prvi sa drugim, treći sa četvrtim itd. Poput annales annuales, sadržavala je ta pjesma one dogagjaje sbivše se preko godine, koji su važni bili ili zbog njihove smiješne naravi, te bi ih narod ugodnošću čuo, ili su padale na čiju sramotu, te bi se alegoričnim izlaganjem žestoko dotičnu osobu žigosalo. Imagjahu dakle ove pjesme dvostručnu namjeru, ugoditi i prekoriti.

Tu bi se odkrivali ljuveni sastanci, tajni razgovori i sva ostala fakta, koja su mogla podati kakav ugodan utisak narodu ili dotičnoj osobi nanijeti zasluženi prijekor.

Pjesnik je svegj znao udesiti oblik izraza dogagjaju. Kad bi stvar prosto smiješna bila, izrazio bi se jasno i poljepšao bi je ugodnim izlaganjem. Gdje bi pak komu prijekor imao proisteći, tu bi se služio, kako rekoh alegorijom i samo iz daleka spomenuo dogagjaj.

Obično se je u pokladovoj oporuci satirično sudila godišnja ekonomija, u kojoj su glavnu zadaću imali kamatnici, raspikuće i ostali. Opaža se u toj pjesmi posve dobra fantazija i imaginativa. Način slaganja sasvim prost i ugodan, samo što jezik nije svegj čist, osobito ima tugjih riječi.

Kolika je bila nje lokalna važnost, može se po tome suditi što bi tu došlo do žive duše da je čuje. Taj večer na Docu bilo bi sakupljeno sve Lastovo što nigda kojom drugom svečanom prigodom.

Pošto jedne godine (cijenim 1865.) mal da se nije došlo do svagje i boja zbog pecave naravi ovijeh pjesama, politična vlast ukine za svegj javno čitanje.

Sadržaj oporuke pokladove morao se je uzdržati tajan sve do zadnjeg časa javnog čitanja. Odbor sastavljen od dvojice izmegju pokladara primio bi nalog zgotoviti oporuku. Sakupivši dotično gradivo u tu svrhu, saopćio bi ga najvaljanijem pjesniku od mjesta, koji bi pak sve u čas složio u stihove kad je Lastovo stajalo pod dubrovačkom republikom, a u zadnje vrijeme općinskom načelniku; a ovi bi pak gdjekad što i izbrisali.

Čitanj je slijedilo ovako: vogja bi čitao po dva stiha na jedan put, a ta bi za njim opetovali pokladari glasno i napjevom.

Gosp. Dr. V. Bogišić žali što nije mogao imati do ruka tekst tog testamenta. Ja sam nastojao da ga se kakogod dočepam, i da mi je to pošlo za rukom bio bi ga rado naveo ovdi na ogled; ali je trudno da se koji danaske nagje. Ta oporuka je bila stvar momenta, kako je svaka prigodna pjesma; progju li jedni pokladi a nastanu li drugi, lanjska gubi svoju važnost i ne dojimlje se više. To je, cijenim, razlog da se nije niko zabrinuo sahraniti te tekstove, koji možda su se izgubili, tim lašnje što se original nije nigda prepisivao u razne prijepise.

Lucijanović u bilješci navodi kako se od djetinjstva spominje nekoliko stihova Pokladova testamenta:

Reče Pasko Čibilinu

Pod vodom sam slomi škinu

gdje se prekaraju dva mještana, što su lijevali vodu u vino kad su ga u Dubrovnik na prodaju vodili.

O poklade moj nebore!

Užega si Velje-more

što opominje na požar koji one godine uništi jugozapadni dio otoka gustim i velikim gajem obastrt, i koga mještani zovu "Velje-more", s razloga što je ta strana okrenuta prema otvorenom moru.

Prasica je bila u lovu

O mjendulu Škaljarovu

Pjesnik ističe ovdje kako se je jednomu od mjesta prasica za šalu obnoć odnijela i objesila o mjenduo nekog Škaljara.

Drugi opis lastovskog Poklada Luke Zore[474] je kraći ali prema jezičnim karakteristikama vjerojatno i stariji od Lucijanovićeva teksta:

Jutrom ponedjelka, tj. u sriednje poklade sakupise družstvo u jednu kuću da napravi poklada. Od slame mu je čitavo tjelo izum noguh; do koljenah mu privale čizme napunjene pjeskom ili pržinom tako da svaka noga po devet funtih važi, a ostalo je lagahno kao enoti slama.

Na engležsku, kako oni zovu, odjenu ga, crvenom odorom do boka a belimi gaćami; na glavu mu nataknu visoki klobuk sav odjevan tracimi razne boje.

Jutrom utornika odu na brdo odkale se izgleda mjesto, pa za kakov dub vežu debelu uzu, a drugi kraj uze nose po sried mjesta, i vežu ga za tuj stojeći stabar, tako da, za jasnije se izrazit, trikut načine, jer ova uza znači ipot henuzu, a brdo i komad mjesta dva katheta.

Kad je po podnevu, družtvo poklada u odori točno istoj kao i poklad brojem ne svake godine po sve istim jer kad god i do trideset a kadgod i do četrdeset bude, svaki sa mačem u ruci sastanu se zajedno i prijame odkud oslića, pak poklada natovare i odu u pohode odličnim obiteljima, gdje plesove narodne uz pratnju ljere vode i halakajuć vino piju.

Tovar sa pokladom na samaru pred družstvom ide, a jedan od družstva prid pokladom trka čeljadinu štrpljuć iz štrcaljke (serviziala). Kad su vikali i mahnitali sa pokladom po selu, trojica od družstva vode ga na ono brdo, a ostala četa ostane dolje kod stabra, o kojoj je konop vezan, spremna vikom i bukom na dočekanje poklada.

Kad su ona trojica na brdu, kroz trstiku koja je jura pripravljena medju nogami pokladu i dobro polojena, provuču konop i stave poklada da jaše na uzi, pa ga gromkim vikanjem niz uzu puste. Tuj se vidi razlog čizmam punim pržine i trstike, jer da nije toga, nagnuo bi se i strovalio k tlehu. U malo časah nađe se na drugom kraju gdje s dugotrajnim grohotom dočekaju ga da se ne smrvi; te po tri krata opetuju istu stvar. Levu mu ruku pruže da rog omiče a desnu podboče pod pazuho, dali ipak s takom hitrinom puze se niz konop da jednu petlu, koga su mu pod pazuho stavili, skočile su oči od brzine.

474 Luka Zore, filolog, Cavtaćanin, rođen 1846., osnivač lista "Slovinac" u kojemu je 1881. godine i objavljen Lucijanovićev opis lastovskog Poklada.

Kad su trećom dovršili igru opet na tovara stave poklada pa halakajuć po mjestu i izvode kolo na ravnini uz lijeru.

Tuj prispije jedan da čita oporuku pokladovu (testament). Taj testamenat svake godine složi se u stihove na seosku;[475] *i ulože se tuj prigodne komu satire.*

Kad dočita taj glumac testamenat, počme mlatit poklada, a družstvo izčekivajuć njegovu zapovjed raznese ga na mačeve, pa potom užeže.

To se večerom zgodi, tek se raziđe svak k svojoj kući.

Završni obred Pokladove "feste" kakvog je doživjela moja generacija u suštini se ne razlikuje od načina kakvim se ranije izvodio, ali zapažamo odmah, usporedimo li iznesene opise, određene promjene unutar pokladnog običaja. U godinama nakon Prvoga i Drugoga svjetskog rata kad je puk, gladan zabave, želio zaboraviti ratne strahote, predstavljanje tog izvornoga i, rekao bih, u lastovskom biću imanentnog običaja bilo je zanosnije, masovnije od današnjeg načina koje je siromašnije u sadržaju, u aktivnim izvođačima, u ozbiljnosti pristupa, u entuzijazmu i u zanimanju gledališta. Jasno, ranije je Poklad bio logičan slijed i kruna svih poriva izkazanih u Pokladima pa je i zanimanje gledališta, broj i zanos izvođača ovisio o raspoloženju kakvo je vladalo u društvima, u salama, što danas nije slučaj.

Obredni ceremonijal kakav se danas izvodi (i izvodio se od dvadesetih godina prošlog stoljeća) nije u potpunosti onaj stari, ali promjene ne znače da običaj izumire već da i dalje živi.

Završni obred započinje u pretili ponedjeljak kad se pokladarsko društvo jutrom sakuplja u društvenoj sali. Nakon što se od kuće doprati seoski krojač i "sonatur" (svirač) lire, oko devet sati s dovezenim tovarom i uz pratnju lire krene se "po prlinu" (pijesak) koja će poslužiti da se ispune Pokladove čizme.

Za to je vrijeme krojač već na poslu i od mreže, slame i "pjeve" modelira lutku: dopremljenu prlinu uspe u čizme na način da težina jedne i druge čizme bude podjednaka. Na glavi joj namješta tamnu masku na kojoj se ističu bjeloočnice i crni brk, oblači joj bijelu narodnu košulju a povrh i skrletni koret. Iznad maske natakne joj crveni fes obrubljen tkanicom. Ruke prekrivene bijelim rukavicama namješta tako da lijevom rukom pritiska grudi, a desna je ruka priljubljena uz struk s ispruženim kažiprstom okrenutim prema licu. Oko struka sveže joj dugu bijelu "traversu" (pregaču), preko prsiju joj prišije dvije žute tkanice unakrsno, pod vrat joj namješta leptir kravatu, a u usta joj "gurne" španjulet (cigaretu).

Na drugoj strani sale od "crnog praha" (baruta) u čvrsto svezanom papiru prave se bombe (petarde) s kraćom i sve dužom "mićom" (fitiljem), koje moraju sukcesivno praskati tijekom "culjavanja" Poklada (spuštanja niz konop — uzu). Za cijelo to vrijeme svirač u liru (ljericu) gudi svima znanu melodiju.

---

475 Lucijanović pripominje da je među posljednjim sastavljačima "testamenta" bio neki težak Antun Šutić, prozvan Vrućica, koji nije znao ni čitati ni pisati a bio je tako vrstan improvizator, da bi odmah, čim bi čuo predmet, smjesta diktirao stihove. Više je puta, kopajući u polju, složio Pokladovu oporuku. Njegovi su i citirani stihovi.

Tako odjevena i ukrašena lutka, sada Poklad, izloži se na nekom vidnom mjestu (obično na prozoru), a zatim "zahalekanjem" (izvikivanjem) tri puta *uvo* slijedi obavijest selu da je Poklad gotov.

Nakon zajedničkog objeda, članovi društva, preobučeni u "grube" (maškare) namazanih lica i sa svim odgovarajućim rekvizitima, obično stočarskim, i uz pratnju lire, obilaze selo s "koficom", "košicom" (košarom) u ruci. Narod ih rado dočekuje široko otvorenih kućnih vrata, a njihovu pjesmu, duhovite upadice i komedijaške improvizacije (nekada), nagrađuje jajima. Inače "za salu" su uvijek spremljena "dva jaja"; biti zaobiđen ili zaboravljen, za mnoge je domaćine nekada predstavljalo uvredu.

Tog popodneva po mjestu kruže i druge grupice ili pojedinci (prije više nego danas) maskirani u babice, kirurge s rekvizitima, "kalajise", zapitkuju za zdravlje, za posao, nudeći pomoć i dijeleći savjete mladim nevjestama, nerotkinjama, staricama i, ovisno o efikasnoj pomoći, simpatiji, ili poznanstvu, u njihovim se koficama nađe koje jaje viška.

Toj zarazi nisu mogli izbjeći ni "bolji" mještani pa se i oni uključuju kao izvođači te opće farse pretilog ponedjeljka koja je trajala do duboko u noć.

Utorak, dan Poklada, obično je jutrom bio miran ukoliko je i prethodna noć bila mirna. Znalo se ipak dogoditi da se traži tovara "u zagonu" (štali), a on blaženo pase cvijeće po sularu susjeda s kojim je njegov gospodar u svađi, ili još gore: da nema Poklada jer je nekud bez traga nestao.

Već u devet sati pokladarska družina "naprćena" (natovarena) uzom (konopom) dugačkom 300 metara odlazi, praćena lirom, otegnuti je od Pokladarove grže na brdu iznad sela do Gornje luke u dolini gdje se "pod kostanju" od davnina nalazi ugrađen Pokladni kamen. Tog dana "zvoni podne" već u 11 sati kako bi sudionici povorke na vrijeme bili spremi za svečanost, ali i kao znak za prestanak svake radne aktivnosti na otoku. Obično se sprema tradicionalni objed: brokule, svinjske nožice ili svinjska glava.

Pokladaru, tom počasnom pratiocu Poklada, gospodara dana, potrebno je mnogo više vremena za dotjerivanje nego nekada. Treba mu pronaći *mezzocannu* (klobuk) i okititi ga zlatnim ili srebrnim kordunima, kitama umjetna raznobojna cvijeća, zatim crni *gille* kojeg će obući iznad "kamizole", skrletni koret, leptir kravatu za pod vrat, crne građanske hlače s ušivenim "galunima" od žute tkanice, cipele i drveni nadomjestak željeznoj sablji. Iz kućnih "burala" potrebno je izvući (ili od susjeda posuditi) koraljne ili zlatne kolajne, dvije kvalitetne žute starinske tkanice za prekrižiti preko prsiju koje će još ukrasiti dragocjenostima.

U salu, zarana poslije objeda počinju u parovima pristizati okićeni pokladari (nekad zvani lijepi maškari) koje vođa po redu stizanja razvrstava u dvorednu kolonu (po broju parova ocjenjuje se i vrijednost cijele manifestacije). Nakon što je stigao "sonatur" lire (s dvije žute tkanice prekrižene preko prsiju i s polucilindrom na glavi), te mladić, slično ukrašen, s "tovarom" osedlanim u crvenoj boji (samar /kožnjak/, postojci, podrepina), a koje su pokladari dopratili, ustroji se povorka oko 13 sati.

Na čelu kolone s prekriženim tkanicama preko prsiju stupa barjaktar, za njim ide mladić, vodič magarca na kojemu je "naprčen" Poklad, slijedi sonatur lire, zatim vođa pokladara u skrletnoj kamižoli i na kraju pokladari "na parove".

Do stana općinskog načelnika (ranije kneza), a u svrhu ishođenja dozvole za ophod po mjestu, kolona šutke prilazi. Pošto je načelnik rado dao odobrenje i preporučio sudionicima dostojanstvo u nastupima "feste", na kućnom se sularu začuje glas lire i udarac drvenih sabalja pokladarskog kola uz tri puta ponovljeni pozdrav *uvo*.

Nakon uobičajenih čestitanja kolona krene i zaori se pokladarska pjesma praćena lirom:

Podiglo se, podiglo se, malo četovanje,
Tranle-le, ranle, ranla-la, malo četovanje.

Prvi posjet pokladarska povorka čini kući župnika, a zatim kreće "sa suncem" (uvijek u desno) prema Gornjoj luci gdje posjećuje uglednije mještane koji imaju prostrane sulare.

Ostavljajući tovara s Pokladom pred kućnim vratima, pokladari počašćene ukućane pozdravljaju: "Sretno, da smo Ga dočekali!" na što oni uzvraćaju: "Daj Bože i dogodišća!". Odigravši na sularu dio kola, nakon što su "zahalekali" pozdravni *uvo* i pristupili čašćenju u sali, povorka uz pjesmu nastavlja put dalje.

Na određenoj razdaljini istim se putem kreće i druga povorka: povorka ženskih lijepih maškara koje u paru i s maramicom u ruci u svemu oponašaju pokladare: ulaze u iste kuće i pjevaju iste pjesme plešući kolo uz zvuk lire.

Kako se pokladari približavaju Gornjoj luci tako se i mjesni sulari popunjavaju starcima i malom djecom, a svi ostali koji se mogu kretati slijevaju se na Luku u dno sela, ili zauzimaju pogodna osmatračka mjesta. Nije ni potrebno reći kako su svi odjeveni u praznička odijela, bučni i razgovorljivi čestitaju si međusobno pozivajući jedan drugoga na "žmul vina". Oko Poklada i pokladara vrzmaju se djeca, okićena tkanicama.

Stigavši pod "kostanju" pokladarski kolovođa skida Poklada s tovara i nasađuje ga jednom pokladaru oko vrata (na krkalice) koji ga strmim puteljkom prenosi do vrha brijega, do Pokladarove grže, gdje ga čeka član društva zadužen da besprijekorno obavi čin "cujavanja". Sad se Poklad povjerava "stručnom čovjeku", koji će Poklada nasaditi na "raklu" (drvena vodilica) kroz koju je provučena "uza" (konop), pod čizme mu nataknuti "bombe", pripaliti i izvršiti sve ostale potrebne radnje kako bi sam čin spuštanja s praskanjem protekao u najboljem mogućem redu. Taj mu posao donosi popularnost i "slavu", ali i peckave upadice i bruku u slučaju neuspjeha.

Kad je oko 15 sati sve spremno ("Poklad je na uzi" narodna je lastovska izreka kad te netko želi podsjetiti da su "tri ure popodne"), oni "gore" s Pokladarove grže oglašavaju se obrednim *uvo* što jedva dočekaju oni pod "kostanju" uzvrativši još jače. Poslije trećeg "halekanja" Poklad se dostojanstveno strmoglavljuje niz više od 200 metara otegnutu uzu, zaustavljajući se za tren oka kod svake eksplozije bombe i stiže obično na Luku uspravan i čitav.

Nastaje urnebesno veselje. Pokladari ga opkoljuju, ljube ga i sa visoko uzdignutim sabljama pjevaju:

Eviva la kumpanija
Poša nam je alavija (allavia=u redu)

Cujavanje se ponavlja još dva puta i svaki sljedeći put praskaju dvije bombe više (kod prvoga cujavanja — pet, kod drugoga — sedam, kod trećega — devet). Treće cujevanje se posebno prati, jer ako ide kako treba, rodna je godina na vidiku pa ni krupa, ni pozeb ne mogu joj naškoditi.

Ne bude, međutim, uvijek tako. Poklad je katkad na toj paradi slave, ni kriv ni dužan, znao ispasti iz uze i nabiti se "u mastrinku", svršiti u "topozu", ili u najboljem slučaju dočepati se nekako Luke, ali s nagorenim koretom, ili s okrenutom glavom zemlji. To je odudaralo od njegova staleža pa je narod optuživao razne "šeprtlije" koji nisu provjeravali ispravnost uze, rakle, ili su krivci što je onako nepripremljen pobjegao i završio bez pompe i slave. Od slabe su mu utjehe bile i rugalice koje bi slušao na račun krivaca: *Ne čudim se nego Dozu / Da je osta u topozu*; ili: *Ne čudim se nego Kinku / Da je osta pod mastrinku*,[476] jer bi na kraju opet zasjeo na tovarsko prijestolje.

Nakon cujavanja, pokladari izvode kolo na proširenju Gornje luke i tu pred mnoštvom trebaju pokazati svu svoju vještinu u baratanju sabljom, provlačenju i okretanju, držeći korak u taktu lire.

Kolona napokon krene, ali je daljnji ophod po mjestu "za suncem" nešto brži s obzirom da je zimski dan postajao sve kraći. Nastavlja se s pokladarskom pjesmom, ali se pjevaju i druge narodne pjesme kao: "Veseli se, zemljo Bosno ravna" i romanca "Izišla je, izišla je zelena naranča / Tranle, ranle, ranla-la, zelena naranča." Gledaoci također polagano napuštaju Luku i komentirajući događaje premještaju se prema Dovcu.

Nisu, međutim, svi više sigurni u sutrašnjost kao što su bili jutros, a pogotovo kad čuju da se u mjesto uvukla zaraza i to isključivom krivnjom Poklada koji je već i zarazio tovara. Ne preostaje im dakle drugo već se prepustiti zdravstvenicima da ih pregledaju, a posebno ako pripadaju ugroženoj skupini mladih nevjesta, mlađih udovica, sramežljivih neženja. Čuvši da su joj zdravstvenici optužili sina i da su ga naumili spaliti, javlja se i Pokladarova majka u crnini, kukajući da joj je sin, iako doseljenik iz Afrike, nevin i bez ikakve krivice, moleći da ga poštede.[477] Ulična se farsa zbiva sve bliže Dovcu i tamo nastavlja u očekivanju dolaska pokladarske povorke.

Ona stiže na Dolac kad je sunce već iza Homa i za čas se sređuje. Tovar s Pokladom je maknut u stranu, a pokladari se postrojavaju u dva reda, licem u lice.

---

476 "Mastrinka", "topoz" označuju raslinje i iskop koji je ostao još od Francuza kao postament za topove (topouz) a nalazi se na padini brda ispod otegnute uze.

477 Pučka drama s Pokladovom majkom (koju glumi muškarac) izvodila se prije, što danas nije više slučaj. Usp. N. Bonifačić Rožin, *Lastovska...* op. cit.

Sonatur s uzvišenog mjesta, nakon što je dobro "sorusom" (borovom smolom) premazao gudalo, lirom podbočenom na lijevom koljenu ritmičnim lupanjem desne pete o drveni podij potiče pokladare na završno kolo.

Kolovođa, uspravan i dostojanstven, pažljivo sluša jek lire i promjenu ritma pri izvođenju raznolikih plesnih figura u mjestu, u pokretu s povlačenjem, udaranjem sabljama pri okretu. Ako se pak nekom učini da kolo gubi na tempu uzvikne "oštro", što je znak sonaturu na žustrije udaranje a plesačima na jače mačevanje.

Za vrijeme kola glavna je briga brojnih zdravstvenika usmjerena na Poklada i tovara. Kad su pregledi gotovi, dijagnoza je konačna: Poklad je bolestan, ima kužnu bolest i, ako se želi spasiti selo, treba ga spaliti.

Među narodom su mılili i drugi glumci-komedijaši s improviziranim ulogama. Ako je netko od prisutnih među "glumcima" ugledao i svog, do tada mirnog i povučenog znanca ili prijatelja, uz smijeh ga je pravdao uzrečicom: "Oćuti Ga je".

Oko Poklada, kojeg su kao krivca vratili u sredinu Dovca, pokladari nastavljaju igrati kolo pa kao očiti znak da ga i oni napuštaju i osuđuju zbijaju se oko njega i prislonjenim sabljama tuku ga po glavi. Nekada je osuda bila javna, a spočitovalo mu se svašta, pa i požar u Veljem moru kojeg je on podmetnuo još 1788. godine te mu se vikalo u brk:

O Poklade, crni mraze
Izgore si Velje more
Plače ti mat i ogota
Da si zgore do kapota.

Nije mu preostajalo drugo već pokoriti se sudbini i načiniti "testamenat" kojeg bi on sročio u stihovima, budući je imao pjesničku dušu.

Dok su bili kneževi, štošta mu se opraštalo. Kad su poslije došli drugi gospodari, otupila je njegova pjesnička žica i više nije smio sastavljati osmerce. Krivac je bio jedan neoprezan stih o žandarskoj gubici od opanka koju je bila zavoljela Ljubanka, mjesna ljepotica, zbog čega je bilo došlo do tučnjave između revnih čuvara reda i mira i samih pokladara. Tučnjava mu je te godine (1865.) spasila živu glavu, ali je njegova pratnja ostala bez željezne sablje koju je morala sljedeće godine (a i svih godina poslije) "djejati od smrekovca". Sad ga potajno osuđuju, katkad i bez dokazane krivice, bez prava na obranu i na posljednju želju.

Lijepe se maškare pridružuju pokladarima u iščekivanju skore presude.

Pokladarova pak smrt budi nadu u lijepšu sutrašnjicu što sudionike potiče na mahnito ludovanje i još bučnije ponašanje. S Poklada se skida odjeća, teške čizme, crna maska i na kraju ostaje jadna gola slamnata lutka. Neslavno nataknuta na kolac odjednom plane i uz zaglušnu pjesmu i zadnje zvukove lire osvjetljuje ozarena lica sudionika ove neobične pučke predstave.

Eviva la kumpanija
Poša nam je alavija.

Od prline i od slame
Nje dočeka da se svane!

Na nebu je već noć. S "kampanjela" (zvonika) odzvanja "Zdrava Marija". Lira je utihnula, Dolac ostaje onaj stari: mračan i pust. Oživljuju međutim sale (sada samo jedna). U 23 sata oglasuje se zvono s mjesne crkve s porukom da se pokladima bliži kraj.

Posljednja družinska večera bila je nekada brižno pripremljena. Prvo bi se potrošilo mrsno jelo koje nije smjelo ostati za sutrašnji dan, a onda bi se prešlo na ribu. Najveća poslastica bile su mušule.

Prvo korizmeno jutro u mom sjećanju uvijek je bilo neobično mirno. Iz župske crkve vraćali su se kućama smrtno uozbiljeni ljudi sa sivim pepelom na glavi. U salama, predvečer sređivali su se računi, primali novčani prilozi, nudile se dvije prkle i žmul vina (sad se nude i jaja!). Rano bi se leglo. "Ludi" dani ostajali su u srcu i sa željom da se što prije vrate pristupilo se sivoj i zamornoj svakodnevici.

Na kraju, što reći o današnjem Pokladu, je li on jednak Pokladu naših pradjedova ili je drukčiji? Očigledno je da se današnji pokladni običaju na Lastovu razlikuju od onih koje je u prošlom stoljeću opisao Melko Lucijanović i Luka Zore.

Nekadašnji je Poklad bio odjeven "na englešku" jednako kao i njegovi pokladari s cilindrom na glavi. Današnji Poklad ima tursku (maursku) odjeću s "fesom" na glavi. Njegovi pokladari ne nose više cilindre nego klobuke takozvane *mezzocanne*, a bijele su hlače zamijenili crnim ili tamnomodrim s prišivenim kordunima uz vanjski rub nogavica poput generala. Nekadašnji je Poklad desnom rukom pokazivao roge za razliku od današnjeg koji drži uzdignut kažiprst, puši "španjulet" i ima leptir mašnu pod vratom.

"Grube maškare" u pretili ponedjeljak više ne izvode "farse" po selu nego uglavnom sakupljaju jaja po kućama. U pokladarskoj povorci nema više "Meda" sa štrcaljkom u ruci koji pravi red, pokladari ne nose više željezne sablje, ne čita se više Pokladov testament. Kao noviteti su petarde koje praskaju pri culjavanju i koje se ni kod Lucijanovića ni kod Zore ne spominju, zatim ženske "lijepe maškare" koje na određenoj udaljenosti prate pokladare, američki časnici koji postaju admirali itd.

Moramo se, međutim, složiti da je lastovski Poklad i danas nešto više od obične feste, da ima jaku privlačnu moć za sve one u domovini i u svijetu koji se osjećaju Lastovcima. Najvažnije je ustvrditi da običaj živi, a što se tiče pokladnog obreda njegovi su bitni dijelovi ostali sačuvani (ophod grubih maškara, ophod pokladara, culjanje, kolo, spaljivanje), drugi manje važni su ispušteni ili zamijenjeni (jer doba i okolnosti nameću takve izmjene), a nova pravila proviruju i sve se jače učvršćuju. To znači da se obred obnavlja "u hodu", da proces i dalje teče i običaj ne izumire.[478]

---

478 Ivan Lozica, *Folklorno kazalište*, *Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1966.; — Isti, *Hrvatski karnevali*, Zagreb, Golden Marketing, 1991.

Blagdani

Ribarska festa

Od kada je ribolov na malu plavu ribu postao glavno ljetno zanimanje otočana (16.-17. st.), blagdan Malog Sv. Petra (1. kolovoza) slavio se kao praznik ribara. Crkveni je obred tog dana bio vezan za luku Ubli i za starohrvatsku crkvu Sv. Petra (ribara) koja je pred pročeljem imala ograđeno malo dvorište, a unaokolo dovoljno prostora za umorne ribare koji su u sjeni češvina i murava sterali i krpili svoje mreže i odmarali se. U ribolovnoj su sezoni ribari svoje barke sidrili, a trate potegače sterali i u drugim uvalama Veljeg laga: u Zaglavu, Jurjevoj luci, na Zamost.

Nedjeljom su odlazili u Ubli na misu koju je govorio svećenik beneficijat Sv. Petra. Kako smo na drugom mjestu naveli, don Luka Šipotić Ivelja osnovao je istoimeni beneficij 1654., a beneficijata obvezao na čitanje mise u crkvici Sv. Petra nedjeljom i zapovjednim blagdanom tijekom cijele ribolovne sezone. Normalno je dakle da su se na blagdan svog patrona ribari sakupljali na misu u svojoj crkvi u Ublima. Blagdan Sv. Petra ribara (Malog Sv. Petra) pada usred ljeta, u vrijeme kad u vinogradima nema puno posla, pa su se uz ribare okupile i njihove obitelji.

Običaj da se ribarske obitelji 1. kolovoza zajednički nađu na jednom mjestu zadržao se i u vremenu kada ni ostale otočke uvale nisu više bile puste, a broj mrežica rastao na štetu trata. Lastovci su to okupljanje pretvorili u gurmansku festu koja je kao sastavni dio imala i obvezu prisustvovanja misi u Ublima. Ribarska festa nije bila slučajna, improvizirana manifestacija, već unaprijed dogovorena i brižno pripremljena. Predvečer, uoči feste, prema Lagu odnosno prema Portorusu i drugim uvalama (ovisno o dogovorenom mjestu) zaputile bi se obitelji ribarskih družina, svojta, prijatelji s mazgama natovarenim najnužnijim kuhinjskim priborom, hranom, batarama vina, a privezan uz sedlo često bi se otimao i žrtveni kozlić ili jagnje. Dinje i pipuni (lubenice i dinje) bili su baš zbog ove feste meta noćnih lupeža pa je vlasnik, noću, čuvao trap u za to podignutim skloništima od pljeve. Uvale u ljetnoj noći odzvanjale su od dozivanja, glasnih razgovora i sjetnih narodnih pjesama, a spavalo se pod razgranatim starim rogačem, visokom mastrinkom, na zajedničkim slamnjačama.

Ribari su uoči tog dana "eškavali" parangale (stavljali mamac), tunje i vrše radi "oborite" (kvalitetne) ribe, jer "srdjele na ražnju" nisu priličile festi. Tijekom jutra, pod borovima Zaglava, Portorusa itd. namještale su se dugačke trpeze, a posvuda su naokolo plamsale vatre i širio se miris pečenja. Sa svih strana zajedrile bi ribarske barke prema Ublima te bi se pridošli svijet okupio pred crkvenim prostorom na misi, nakon koje bi se barke vraćale u mjesto polaska.

Objed je bio obilat i trajao je praktično cijelo poslijepodne. Nije smjelo "faliti" ni jastoga, ni škrpine, ni ugora, ni pečena mesa. Jele su se kućne poslastice: pandišpan, rafioli, skalice... dok su dinje i pipuni zbog svog izvrsnog i sočnog ukusa vrlo dobro prijali u ljetnom sparnom danu. Raspoloženje je bilo veselo i zbog dobra jela, a još više zbog dobra pića (vina, pečenjaka). Razvila bi se pjesma, razvezao bi se jezik,

Odlazak u ribolov iz lučice Mihajla

posebno starijima, razmjenjivali su se posjeti. To bi trajalo sve do večeri kad bi se ponovno "naprtile" mazge za povratak kući i spremile mreže za noćni ribolov.

Blagdan Sv. Vlaha

Festa Sv. Vlaha (3. veljače) imala je prije pada Dubrovačke Republike javno i političko, a ne samo vjersko značenje. Održavala se svečano na cijelom dubrovačkom teritoriju, a u Dubrovniku i uz poseban ceremonijal.

Appendini,[479] koji je bio i očevidac tog slavlja "svih staleža grada i okolice", iznosi kako bi knez u svečanoj odori (crvenoj togi s crnom prekoramenicom i vlasuljom) s Malim vijećem uvečer na Kandeloru zasjeo na kamene klupe ispred Dvora i primao poklonstvo kapetana Rijeke i Župe, a zatim prisustvovao večernji u katedrali. Sutradan, najranije, začula bi se tutnjava mužara s utvrda i bubnjanje ulicama. Knez bi s pratnjom pred Dvorom prisustvovao "kolu Trznica", plesu koje bi izvodile mlade djevojke odjevene u narodnu nošnju. Admiral bi s Orlandova stupa pročitao "laudes" u čast sv. Vlaha, kapetan ceremonijala praćen paževima, oficirima i slugama obavio bi pred knezom "španjolski poklon", a zatim bi slijedila svečana misa i procesija. Poslijepodne odigrala bi se viteška igra (dvoboj s kopljima i štitovima), dok bi se

479 Appendini, *Notizie*... op. cit., tom. I., str. 177.-181.

seljaci iz dubrovačke okolice, okupljeni ispred gradskih vratiju, podijelili u kumpanije i naoružani obilazili grad noseći zastave, a prolazeći ispred Dvora i pucali iz pušaka. "Dim baruta, velika količina alkohola koja bi se potrošila toga dana, kao i druge okolnosti svojstvene narodnim 'festama', stvarale bi u gradu atmosferu neopisive raspojasanosti koja bi katkada degenerirala i u pokoju tučnjavu." Istog popodneva, pred dvorom, slavne narodne maškare, Čaroje, Vila i Turica, izvodile bi svoje priproste seljačke plesove odjevene u ovčja runa.

Francuzi su ukinuli sve ove narodne običaje, dok je Austrija dopustila da se obavlja samo vjerski dio ceremonijala.

Dubrovniku je bilo stalo da se državni praznik svečano proslavi i na Lastovu. Još 1368. godine Malo je vijeće savjetovalo lastovskoj Zajednici da omogući dužnicima nesmetano kretanje za vrijeme feste Sv. Vlaha,[480] a već smo naveli s koliko su žara dubrovačke vlasti nastojale da se državna crkva na gornjem Pjevoru proširi i uljepša.[481] Je li narod taj dan obilježavao nekim posebnim manifestacijama, ne znamo (Sv. Vlaho je padao u vrijeme pokladnog štimunga), ali u knjizi kamerlenga, pred kraj Republike, na rashodnoj je strani postojala i stavka za pokriće troškova svečanosti Sv. Vlaha. Vjerojatno su se ti troškovi odnosili na nabavku baruta koji bi se podijelio vojnicima (stražarima), na plaćanje trubača (1733. njima je upravljao Ivan Rešić-Jerović), za milodar samostanima. Ono što je moguće utvrditi odnosi se na vjerski dio blagdana. Na večernji uoči feste dijelila se "pogača sv. Vlaha", a na dan feste pristupilo se "grličanju", tj. blagoslovu grla kako bi "po zagovoru sv. Vlaha, biskupa i mučenika", bili oslobođeni od opasne difterije i svake druge grlene bolesti.

Pretpostavlja se da je knez u prijepodnevnim satima, odjeven u svečanu odoru (crvena toga, plašt, vlasulja na glavi) primao suce, kamerlenga, kancelara, vijećnike, župnika koji bi mu se došli "pokloniti". Prije crkvenog obreda po njega bi došla dva svećenika, a na putu prema crkvi Sv. Vlaha ususret bi mu išao vikar sa župnikom i cijelim mjesnim klerom. Na ulazu u crkvu jedan svećenik, odjeven u "koti", dao bi mu počast s "aspersorijem", a zatim, skupa sa sucima, zauzeo bi knez mjesto uz oltar na kamenim klupama prekrivenim sagovima.[482] Nakon mise, koju bi rekao vikar, slijedila je svečana procesija u kojoj su se pod baldahinima nosile moći sv. Vlaha i u kojoj je sudjelovao knez sa sucima i pratnjom, zatim bratovštine sa svojim barjacima. Za vrijeme mise i procesije oglasili bi se "mortari" (mužari) i trubljači, a odzvanjala bi i zvona s brojnih crkvenih preslica. Svečano odjeveni knez dolazio je na svečanost prolazeći mjestom upravo zato da bi svojim sjajnim i svečanim izgledom "uvećao veselje cijelog naroda".

480 *Statut*, gl. 46.

481 Vidi poglavlje "Crkve na Lstovu" — Crkva Sv. Vlaha.

482 *Lastovski statut*, prijevod A. Cvitanića, op. cit., str. 292.

Blagdan Sv. Kuzme i Damjana
(Općinski praznik)

Za razliku od feste Sv. Vlaha koja je padom Republike ostala u okviru svečeva blagdana s grličanjem i dijeljenjem pogače, ali bez svečane mise i procesije, blagdan lastovskih patrona slavio se posebno svečano i za vrijeme Austrije. To iznosi i župnik Antica 1857. godine u izvješću dubrovačkoj kuriji, a znamo da je u to vrijeme općina pokrivala i troškove za vatromet, bengalske vatre, prah kod pucanja iz vojničkih pušaka. Blagdan se oduvijek slavio 27. rujna, a poslije Drugoga vatikanskog koncila pomaknut je dan ranije, 26. rujna.

Slavlje datira od samog osnutka današnjeg otočkog naselja, mnogo prije od 1310. godine i proglašenja Statuta. Svi važniji mjesni događaji odigravali su se ispred crkve matice posvećene braći Kuzmi i Damjanu; u crkvi su se narodni suci zaklinjali da će čuvati lastovske običaje i samoupravu. Sveti patroni bili su utisnuti u službeni pečat Zajednice, krasili su njezin barjak pa su u neku ruku utjelovljavali otočku samoupravu i borbu za njezino očuvanje. Baš zbog toga svaki Lastovac, na taj općinski praznik, osjećao se ponosnim da pripada i da živi u toj Zajednici.[483] Svojim patronima molili su se i za zdravlje.[484]

Za vrijeme Republike, matična crkva i predcrkveni prostor bili bi ispunjeni mnoštvom svečano odjevenim u nošnju, okićenu najvrednijim ukrasima. Na okupu bi se našle sve bratovštine sa svojim upravama i kapelanima, svi suci i vijećnici. Najveća čast bi se iskazivala kapelanu (župniku) Zajednice koga bi prokuratori Sv. Kuzme i Damjana dopratili iz stojne kuće do crkve radi svečane mise. Taj dan bila je i prilika da se istakne mudrost i blagost presvijetle Republike i da je se podsjeti na danu zakletvu da će poštivati otočku samoupravu.

U svečanoj procesiji u kojoj su se nosile moći svetaca zaštitnika, dominirao je općinski barjak (danas crkveni barjak) s likovima sv. Kuzme i Damjana na crvenoj podlozi. Na čelu bi stupao neki ugledniji mještanin noseći Ivanovo raspelo ovijeno cvijećem, držače baldahina nosili su vijećnici ili prokuratori bratovštine, a iza njih su išli knez, vikar, vijećnici te članovi bratovština sa svojim kapelanima i barjacima.

Župnik je toga dana priređivao i bratovsku godišnju gozbu za bratime fratije sv. Kuzme i Damjana i *Corpus Christi*, a kvalitetnija hrana našla bi se i na ostalim lastovskim trpezama. Vrlo često bi se obavljalo i po koje vjenčanje koje bi upotpunilo narodno veselje, pogotovo što bi za svetog Kuzme i Damjana jematva uglavnom bila pri kraju[485] pa se djeci pjevalo:

Sveti Kuzma i Damjan
stavi vino u badanj

483 *In insula Lauste, mea amantissima patria* — iz oporuke don Luke Šipote-Ivelje 1654.

484 Zbog uvjerenja da puštanje krvi kod mnogih oboljenja ima terapijski učinak uvlačile bi se neke trave u nos i nagovorom svetih liječnika molilo: "Sv. Kuzma i Damjan otvori mi živu krv".

485 Uzgajala se stara loza koja je znatno ranije dozrijevala nego što je slučaj danas.

iz badnja u bačvu
za dat djeci pogaču,
a da djeca ne plaču.

Narodni običaji

Lastovski običaji nisu se mnogo razlikovali od običaja koji su postojali među dubrovačkim pukom, što je i razumljivo, jer su izvirali iz zajedničke hrvatske duše, a vjekovna pripadnost Lastova dubrovačkoj državi i utjecaj pridošla stanovništva iz neposredne dubrovačke okolice učinili su svoje.

Appendini za dubrovačke običaje kaže:[486]

Dubrovčani imaju bezbroj običaja, spomenut ću samo one najvažnije: Uoči Sv. Ivana (24.6.), Sv. Petra (29.6.), Sv. Ilije (20. 7.) u Dubrovniku je običaj iza pola noći zapaliti ispred kuća veliku vatru. Prisutni s cvjetnim girlandama na glavi, dozivajući ime sveca preskaču preko vatre, a zatim poimenično nazdravljaju rodbini i prijateljima. Dubrovački puk, koji još živi "po tradiciji" razlikuje se od vlastelina i od bogatih građana po jednostavnosti i živahnosti kojoj inače naginje cijela nacija. Njihove su "feste" vrlo vesele i na prigodnim ručkovima kada se poslužuje pečenje pjeva se poznata narodna pjesma: "Na pečeno svi udrimo". Tada svaki uzvanik otpjeva neku kiticu u čast domaćice i domaćina, a onda se na kraju otpjevane kitice nazdravlja i prisutnima i odsutnima. Tko se drži starinskih narodnih običaja, taj je i u načinu ishrane vrlo skroman. Kuhano i pečeno je njegovo omiljeno jelo i ne mari za modernu kuhinju. Nadalje u toj je ishrani zastupljena i raznovrsna riba i školjke koje se lako dobivaju iz Stona, te mliječni proizvodi. Vrlo su im ukusne "torte" od voća i mlijeka. Zaslužuje da se spomene njihova "zelena minestra" od kupusa koji vrlo dobro uspijeva. Minestru jedu svakodnevno. Nadalje im je kotonjata, mantala spravljena od kuhana mošta, brašna, bajama, mirodija, zatim kiselo mlijeko za koje se vjeruje da zaštićuje od zaraze, pa vrlo ukusno voće, biškot odlična okusa koji se vrlo dugo drži i koji obično zamjenjuje svježi kruh. Dubrovački seljaci nose dugački nož "hangjar", ali čim dođe do neke svađe kao prvu stvar nož odbacuju sa sebe. Kad bolesnik primi zadnju pomast, rodbina ne izlazi više iz kuće. Poslije smrti muškarci se povlače u jednu sobu, žene u drugu. Sutradan uža rodbina u crnini sjedne ispred sobe pokojnika i prima žalovanje. O svemu i svačemu se priča, a najmanje o žalosnom događaju. Uoči određenih blagdana (Sv. Luke, Sv. Martina, Sv. Nikole, Sv. Andrije), za Božić i Novu Godinu noću bi se kretale gradom brojne družine, zastale pred kućnim vratima rodbine, prijatelja i pjesmom čestitale domaćinu praznik. Pjesme koje su se u narodnom jeziku pjevale zovu se Kolende,[487] a sami pjevači Kolendari. Ovaj slavenski običaj poslužio je mnogim Dubrovčanima da napišu pjesme šaljivog i satiričnog karaktera. Kolende bi se improvizirale ovisno o daru pjevača i o osobi kojoj bi

486 Appendini, *Notizie...* op. cit., tom. I., str. 190.-199.

487 Jedno od lastovskih starih imena bilo je Kolenda iliti Silvestar.

bile namijenjene. Nakon svake otpjevane kitice uslijedio bi refren otpjevan u zbor. Kolendari bi bili uvijek dobro primljeni i počašćeni.

Ovoliko Appendini o običajima. I Lastovci su imali bezbroj običaja. Dapače, na njima je dugi niz godina počivala i njihova pravna sigurnost, a mnoge su ugradili i u sam Statut. Običaji su bili sastavni dio društvenog, pravnog i svakodnevnog života; način ponašanja cementiran tradicijom u svim različitim životnim zgodma. Godišnji su običaji većinom bili vezani za crkvene svetkovine. Zadržat ćemo se samo na nekima.

Počevši od Badnjeg dana do Vodokršća, slijedio je običaj za običajem: klanje svinja, unošenje badnjaka, badnja večer, ponoćka, božićno čestitanje, čestitanje Nove godine, blagoslov ognja, vode, blagoslov kuća. Neki od tih običaja i do danas su se održali.

Na Badnju su se večer sa svih strana dovlačili debeli "taci" (panjevi) i slagali na "veliki stog" nasred Dovca. Potpaljeni badnjak dugo je u mrkloj noći osvjetljavao okolne zgrade i narod koji se oko njega zadržavao. Poslije ponoćke, grupe kolendara posjećivale su znance i prijatelje, pa bi se pred njihovim kućnim vratima začula tiha pjesma koju bi jedan od grupe poveo, a zatim i ostali prihvaćali ponavljajući jedan te isti refren. Ova se pjesma ponavljala i na Staru godinu do ponoći, obogaćena drugim kiticama.[488]

Dobra večer, moj gosparu,
Večerašnji kolendaru.

Refren:

U gospara našega pred dvore,
pjevajmo, pjevajmo sve do zore.

Kolendari bi doček Nove godine proslavili u kući u kojoj bi se zatekli, a onda bi "svrnuli" do obližnjeg maslinika u Kolaču ili Pod Sv. Antunom i s maslinovim granama prolazili mjestom i kitili kućna vrata prijatelja i znanaca čestitajući im Novu godinu sličnim "kolendama" koje bi se improvizirale, ali s drugačijim refrenom i pjevnom melodijom. Kolendare je svatko želio čuti pred svojim kućnim vratima vidjevši u tom noćnom posjetu i znak priznanja.

Na Božić i Novu godinu djeca su poslije objeda obilazila u prvom redu rodbinu i kumove, a potom i ostale mještane, a za uzvrat su bila nagrađivana suhim smokvama, orasima, bajamima, jabukama, "prklama" (fritulama), rjeđe novcem. Za Uskrs djeca su dobivala na dar i "peharicu" pletenu fogacu (sirnicu) s obojenim jajem u sredini. Prilikom blagoslova kuća (oko Vodokršća) sa župnikom je odlazilo i nekoliko djece s "koficama" u koje bi ukućani "usuli" bajame, orahe, suhe smokve, jabuke i naranče, stavljali jaja, odnosno sve što bi na trpezi pripremili i stavili u duboki "pjat" za blagoslov kuće. Na Kandelori poslije večernje, kako smo već naveli, u crkvi se dijelila

488 Vidi poglavlje "Pjesme i igre".

"pogača sv. Vlaha", blagoslovljeni kruh ispečen za tu prigodu, koji se odnosio kućama i dijelio na komadiće djeci i starcima.

Veliki tjedan (Velja setemana) je također imao svoje običaje. Na Veliki četvrtak i Veliki petak, kad bi utihnula zvona, po mjestu bi se čuli samo hrapavi zvukovi malih i velikih "zvrčoka" (drvenih čegrtaljki) koje su drvodjelci djeci (male zvrčoke) izrađivali za dva jaja. Poslije večernje, u crkvi i na stepenicama pred crkvom maticom tjeralo se "Barabu" mlaćenjem palminim granama (bez listova i učvršćenim metalnim obručima) o pod i stepenište. Na Veliki petak nije se radilo motikom ni sjekirom, bio je dan nemrsa i strogog posta. Na večer se kuhala riba i "činile prkle". Nakon jutarnje procesije koja je obilazila mjesne crkvice i tijekom koje se pjevala (i danas pjeva) "Muka gorka" ili "Gospin plač", odlazilo se "na more u lupare" (priljepke), ili u galebova jaja po okolnim školjima. Na večer u procesiji "Veljega petka" zvanoj "Pokopanje" sudjelovali su svi otočani koji su bili sposobni hodati.

Kad smo kod procesija treba reći da su se održavale i dvije zavjetne procesije i to na dan Sv. Jurja (23. travnja) do crkvice na Homu (mnogi i bosih nogu), i 24. travnja koja se zvala "Polivrania" (od *processione di Maria*). Te su se zavjetne procesije održavale u znak zahvalnosti za izbjegnute opasnosti od Katalana i drugih gusara tijekom stoljeća.

Početkom ljeta, uoči Sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) i Sv. Petra (29. lipnja), kad bi se pokazale prve zvijezde na nebu, na više mjesta po selu potpalili bi se "stogovi" načinjeni od raženih i pšeničnih "fašica" (snopova pljeve) oko kojih bi posjedali stariji, obično žene. Živahna se mladost bosa zalijetala i preskakala preko vatre zazivajući ime sveca čiji je blagdan nastupao:

U ime Boga i sv. Ivana (sv. Petra)
Izgorela vještici vuna (kudelja).

Vjerovanje u vještice bilo je rašireno po cijeloj Europi. U dubrovačkim selima vjerovalo se da su te žene zlih očiju na početku ljeta odlazile na veliko noćno zborište koje se održavalo pod nekim velikim orahom u Pulji ("u Puji pod orah"), a da su se prije samog odlaska sakupljale pod domaćim orahom, na raskršćima puteva. Zazivanjem sveca i čišćenjem zraka vatrom nastojalo se otjerati zloćudnu moć tih vještica.

Hrvati su dolaskom na Jadran donijeli i vjerovanja kako prirodom i sudbinom svakog čovjeka upravljaju neke nadnaravne sile, dobre ili zle, koje se nalaze u stalnom sukobu. Vile, upravljačice čovjekove sudbine, mogle su također biti dobre i zle, ali muškarci (vilovnjaci), a posebno žene (vještice) naginju zlu. Utjecaj vrhunaravnih sila protezao se i nakon smrti, tako da su imale moć pokojnika vratiti među žive kako bi nastavio vršiti pokoru, kako bi žive opomenuo, prestrašio, njima se osvetio (Vukodlak, Mora). Kršćanstvo je s nečastivim, anđelima, svetačkim nagovaranjima unijelo u glave priprostog puka zbrku, ali taj se puk, iako je prihvatio novu vjeru, nije u potpunosti htio odreći starog vjerovanja.

Lastovo nije moglo biti izuzetak, pa se zlim silama nastojalo doskočiti. Norinu, zlom duhu koji se bio utaborio na brdu iznad Barja (Nori Hom) i koji je sušom upro-

paštavao usjeve u podložnim Zacima i Barju suprotstavljen je sv. Vid na brijegu iznad Duboke u kojoj su kulture, zbog dovoljne vlage, dobro uspijevale. Vješticijim zlim očima smetao je luk, rog, komad željeza, pa su se s tim rekvizitima ljudi opskrbljivali kad su se željeli suprotstavljati njezinim čarima. Nečastivom nije bio drag "božak" svetački amulet, pa je svakom djetetu visio oko vrata. Svećenici su imali posla i trudili se da molitvama i svetom vodom otjeraju, ili ublaže, duha koji je na skrovitim mjestima i uglavnom noću vršio pokoru vukući verige, lomeći borje...

Što se pogreba tiče, vrijedio je običaj da svi bratimi prate umrlog člana (kasnije stanovnici straže umrlog u dotičnoj straži). Mrtvaca se nosilo na odru, a pokapalo zamotanog u plahtu. Tijekom sljedećih sedam večeri molilo se u kući umrlog za pokoj duše, a na sedminu, prema hrvatskom običaju, rodbina je častila sudionike, u lastovskom slučaju — "prklama". Naricanje za pokojnikom ne prenosi lastovska predaja (u Dubrovniku su se plaćene žene narikače zvale "plakavice").

I u svakodnevnom životu bilo je mnogo običaja. Za Božića ili drugim blagdanom kad bi se "ubio prasac" ili "šupac" (ovan škopac) domaćin koji je znao da mu prijatelj nije "imao što ubiti", poslao bi mu "komad mesa", a prijatelj bi mu se drugom zgodom na jednak način odužio. To je vrijedilo i u pogledu ribe među ribarima, posebno u sezoni crneja, gavuna ili girica, kad bi nedjeljni ili blagdanski ručak (marenda) bio važniji od objeda, ili kada bi Lastovac bio nesretan jer nije ručao, ili još gore, kad bi sam morao ručati, međusobno pozivanje na ručak i prihvaćanje takva poziva bila je obveza. Tada se oko "škrovade" (peke) i u društvu zemljane "bokare" cijelog vina pekla riba i jela po želji.

Pred jematvu koja bi trajala i mjesec dana tijekom koje su mazge i magarci bili maksimalno korišteni, zajednički se išlo "u slamu". Predvečer bi se duge kolone pretežito djevojaka i mladih žena zaputile "u Vejo more", spavale bi na otvorenom pod kakvim stablom na zajedničkom ležaju i sutra vraćale s punim mazgama suhe trave, slame, koja bi se spremala za jematvu. Zajednički se išlo na ispašu tegleće stoke subotom ili nedjeljom ujutro, na pranje vune, u "gombu" vina, drva; zajednički se ručalo u poljima među težacima, kod sijanja, kopanja loze i sl.

Prehrana

Narodni običaji bili su vrlo često vezani i za posebna jela koja su poneka bila i domaći specijaliteti. Bilo je pravilo da u svakom "stranju" (konobi), obješene o grede, vise "čankinice" (vijenci) crnog grožđa plavca, a na sularu i na prozorima o ušima na "jenkama" i čankinice suhih smokava i kuhana grožđa. Svaka bi težačka kuća nakon jematve "učinila" dva arkula pečenjaka (prošeka) od najkvalitetnijeg bijelog grožđa koje bi se prethodno skoro sasušilo na lozi. Pečenjak se čuvao za slučaj bolesti, za čašćenje izuzetna gosta, prijatelja o Božiću, u pokladima.

U radnim danima hrana je bila jednostavna, na bazi povrća (kupusa, blitve), sočiva, repe, sitne svježe ribe, slane ribe. Jutrom su se pile "trave", prigrizle dvije suhe smokve uz gutljaj rakije. Večera se, kao glavni dnevni obrok u radnim danima,

spremala vrlo rano (u "Zdravoj Mariji") i za večerom je morala biti okupljena cijela obitelj.

Od kupusa jelo se sve, ali naročito su bile cijenjene sredice zvane "čumule" kao prilog slanom svinjskom mesu (pračevini) i nerastvoreni cvjetni izdanci slični šparogama zvani brokule s "dva u tvrdo kuhana jaja". U klimatsko pogodnim godinama u šumi se nalazilo i mnogo šparoga i gljiva, ali je domaći svijet jeo samo jednu vrstu. Bravlje i kozje meso jelo se lešo (kuhano) jer je tako pripremljeno bilo i najukusnije. U polje se na rad nosila hrana koja bi ostala od večere, ali često i smotuljak kuhana boba, koji bajam, slana srdela i brlata (tikvica) bevande od vina, ali i od kvasine (octa), posebno učinkovite za gašenje žeđi.

U svečanim prilikama i u blagdanske dane Lastovci su znali na razne načine pripremiti raznovrsnu ribu kojom nisu oskudijevali, a posebno srdelu i murinu na ražnju, brodet, lešo ribu i pečenu na "gradije". Bili su sladokusci za "lupare" (prilјepke) i mušule.

Od svinjskog mesa pravili su "lonzu" (svinjski odresci pečeni na žaru i preliveni sokom od ljute /gorke/ naranče), zatim "nadjevenice" koje bi se pravile od posoljenih svinjskih crijeva s dodatkom rižina brašna, varenika, suha grožđa i mirodija koje bi se kuhale i spremale, a zatim, kao poslastica, prigodno servirale nakon okretanja na "gradije".

Od kolača, kao poslastica, spremala se kotonjata (gusti žele od dunja-mrkatunja), mantala (recept vidi dalje), te skalice (hrostule), rafijoli, krokanti, biškotini. "Prkle" (fritule) su bile tradicionalne za Badnjak, Čistu srijedu, Veliki petak (kad i riba), a pravile su se i za druge prigode. Naravno bez crnog plavca, bijelog muškata i malvazije (ranije), rukatca, pečenjaka i rosolina (maraskina) feste bi bile bez "gušta".

Od voća vrlo ukusne su bile bijele breskve ("glojuše"), višnje, smokve, zatim dinje, "pipuni". U "blancima" (drvenim škrinjama) seljačkih kuća bilo je uvijek "mekiša" (mekih bajama), oraha, suhih smokava, rogača, suhih oskoruša, suha grožđa, ali najviše boba, pojaka, leće, graška i sl.

Način prehrane stanovništva nakon Prvoga, a posebno nakon Drugoga svjetskog rata, znatno se promijenio, ali su ipak ostala sačuvana mnoga tradicionalna jela.

Pečena "srdjela" na ražnju

Nakon što je srdela očišćena od ljuske, glave i crijeva, malo se posoli i natakne na posebno obrađen drveni ražanj (plosnato izdjelan poput mača, dužine oko 70 cm) i to poprečno po sredini trbuha tako da joj kost ostane ispod ražnja. Srdelu treba peći na žeravi od suhog drveta i to najbolje od suha vinova pruća (lozja), a nikako na žaru od borovine, maslinova ili planikina drva. Ražanj s nataknutim srdelama se postavi na dva kamena visine 2 cm i kad se osjeti da je srdela pečena s donje strane, okrene se ražanj tako da joj kost ostane povrh ražnja i opet se pusti da se peče dok ne poprimi svijetložućkastu boju. Pečene se srdele stave u duboki tanjur i pokriju kako bi u pari pustile masnoću. Jedu se prstima iz zajedničke zdjele dok su tople.

Srdela pripremljena na ovakav način mora imati određenu veličinu (22-24 srdela u 1 kg), najbolja je ulovljena mrežicom, a po ukusu može biti različita ovisno o predjelu (ishrani) gdje je ulovljena. Najukusnija lastovska srdela je iz Portorusa.

Morina na ražnju (od 1 1/2 do 2 kg težine)

Morinu treba vezati za jedan čvrst čavao, lagano je po koži ribati tupim nožem ili komadom drveta dok iz njezine kože ne izađe "bjelilo" (masnoća) nakon čega je treba dobro isprati. Oštrim se nožem rastvori uzduž tijela i izvuče kost (hrptenjača). Glava se odstrani a morina se uvrne tako da njezino meso ostane izvana a koža iznutra. Takvu se veže i utakne na željezni ražanj, a dobar dio repa se otkine. Morinu se kokošjim perom premazuje uljem u kojem je grančica ružmarina i dugo se peče na tihoj vatri.

Mantala

Na 7 litara varenika (crni mošt skuhan do polovice ili trećine) dodaje se 1,25 kg ražena brašna i neprestano miješa da se ne bi napravile grudice. Kad se brašno dobro izmiješa doda se 50 dkg oguljenih, poprženih i isjeckanih bajama. Smjesi se doda nastrugana kora od 2 limuna, 1 naranče, 1 dkg samljevena cimeta (kanele), 1/2 dkg klinčića, oraščića, korijandra i sve se dobro izmiješa da postane gusto. Zatim se u drveni sandučić pokriven vlažnom krpom izlije vruća smjesa, nakon 48 sati se izvadi, izreže u komade, obloži lišćem od lovora i spremi.

Pjesme i igre

Na otoku gdje nije bilo dokonih mladića ni gospode već jedino umornih težaka i ribara, zabavni je život, ako se isključe pokladi, bio vrlo skroman.

Igra karata je bila omiljena i vrlo raširena igra u Dalmaciji pa i na Lastovu. Kartanje kao hazardna igra smatrana je nepoštenim načinom zabave i zato je bilo zabranjivano u prvom redu zbog gubitka dragocjena vremena, a onda jer je kvarilo omladinu. U gradovima je kartanje bilo rašireno po krčmama, u lučkim svratištima, na brodovima, a igre su se zvale: sans voir, faraon, tresette, briscola.

Na Lastovu se kartalo[489] u kućama među prijateljima, na leutima za vrijeme ljetnog ribolova, a dobitak na kartama nije bio priznat kao pošteni način zarade. Igraće su se karte nabavljale u Dubrovniku, u Senigaliji na sajmu vina, a donosili su ih i strani trgovci. U prošlom se stoljeću kartanje prijavljivalo preturi, a igralo se po selu (pred crkvom Sv. Antuna, Gospe na Grži), u Kolaču, u krčmama.

I loptanje je bila omiljena igra. Malo vijeće je još 1462. bilo zabranilo takvu igru pred vratima crkve Male braće u Dubrovniku jer je ometala izvođenje crkvenih funkcija, kao i igru na čunjeve (boće-balote, *giocho de zugni*). Na Dovcu, na Sv. Antuna, na Luku i drugdje svakako se igralo loptom napravljenom od čarape nabijene vunom ili osušenim i napuhanim svinjskim mjehurom.

Igralo se i na čunjeve, "sukanjem" drvenim boćama ili kamenim pločicama (igra na ploke). Te su igre katkada bile i hazardne.

Mladost bi se zabavljala igrama kao što su: "skakanje preko škine" (preko leđa", "na robove" (utrkivanje), dizanje utega. Jedan oblik zabave bio je i "zapinjanje ploka" na ptice, lov mrežama, "veskom" (ljepljivom smolom).

Djeca bi se igrala s "praskavnicama" (oko 20 cm dugačke grane od smokve, oraha, po sredini probušene u čiji bi se otvor ugurale bobice od smreke i istjerivale, uz prasak, pomoću drvenog štapića — "vraškadura", "zvrčokama" /čegrtaljkama/, obojenim pločicama od gline, dugmadima).

Na Uskrs igralo se na "pucanje jaja". Jaja kuhana u kvasini da bi dobila što čvršću koru namještala su se na rubu "skalina" nekog stepeništa pa su se s različite udaljenosti gađala kovanim novcem. Kad bi se kovanica zabila u jaje, pucaču bi pripala jaja.

U drugim mjestima Dalmacije održavale su se regate, igrala se "kukanja" (penjanje na stup premazan lojem na čijem bi se vrhu nalazila "kukanja": pršut, košara s namirnicama i sl.), gađale se alke (mete), izvodili borbeni plesovi s oštrim i sjajnim sabljama u različitim nošnjama (moreška, kumpanija) itd.

Nije neobično da su se i Lastovci poveli za susjedima pa neke od tih igara prilagodili svom mentalitetu i navikama. Liru (ljericu) kao isključivi gudački instrument u pokladnoj manifestaciji, preuzeli su od dubrovačkog Primorja, odnosno

489 To potvrđuju i uredbe koje je donijela Zajednica tijekom 17. stoljeća; Div. Canc. 1659. godine.

hrcegovačkog zaleđa, s obzirom na žive kontakte koje su imali sa stanovništvom toga kraja. Instrument kruškolika oblika s tri žice preko kojih se povlači gudalo i koji se drži prilikom sviranja na lijevom koljenu, ne razlikuje se od onoga koji prati narodno kolo "linđo". Pokladarsko kolo s mačevima jedno je u nizu sličnih kola koja su se izvodila u susjedstvu s jedne i druge strane Jadrana. Možda se na zabavama plesalo i kolo praćeno lirom s tim što su rupci zamjenjivali mačeve. Mješnice i diple, kao narodne instrumente, lastovska predaja ne spominje. Ono što se zna jest da je mladost "ludovala za balom" i da su se u prošlom stoljeću plesali polka (lišo), valcer, kvatro pas.

Hrvatska je duša bila naklonjena pjesmi, pripovijetkama, poslovicama pa se i na Lastovu gajila narodna pjesma koja se pjevala o blagdanima, na zabavama, u kući kod komina pri mljevenju žita (žrvnjima); izvan kuće, na ribarskim barkama, kod "branja slame", u ispaši, u vinogradima. Koliko je tih pjesama bilo izvornih a koliko "uvezenih" ili po ukusu adaptiranih, teško je reći. Neke su ostale sačuvane, kao što su pokladarske, svatovske, "kolendarske", ljubavne, crkvene, koje se i prigodno pjevaju.

Crkvene pjesme

Narodna je duša dolazila do punog izražaja i u crkvenim pjesmama, pa je potrebno otrgnuti od zaborava pjesmu "Smiluj nam se tužne, smiluj" koja se pjeva na Veliki petak ("Na pokopanju"), kao i pjesmu "Zdravo, vječna diko nebi" koja se pjeva u crkvi iza procesija s Gospinim likom.

Smiluj nam se tužne, smiluj

Smiluj nam se tužne, smiluj
po velikoj tvoj milosti
i naš teški grijeh nemili
dragi Isuse, ti nam prosti.

Zdravo, vječna diko nebi

Zdravo, vječna diko nebi
O kraljice rajskih dvora,
Nebeski se stan po Tebi
Pokajanoj duši otvara.

Zdravo, uzroče svih dobara
Zdravo, Majko svih milosti,
S Tebe na nas dažde ozgara
Božanstvene sve milosti.

Tebe u mukah i u trudijeh
Svak nahodi, tko god ište,
Nevoljnika Ti si svijeh
Neizmjerno utočište.

K Tebi uzdiše, Tebe zove,
K Tebi plačnim glasom sada,
Evin porod vapi iz ove
Preduboke boli i jada.

K nama, dakle, Majko, upravi
Oči blage s višnje strane
Ter pogledom Tijem ozdravi
Gorke i ljute naše rane.

U nebeskim raskošama
Iza teških ovih tmina
Rajsko lice Tvoga nama
Ljubeživa ukaži sina.

O Marijo, naš pokoju,
Slatka, blaga, milostiva,
Srce usliši koje Tvoju
Prekreposnu moć zaziva.

Daj nam jakost da hrabreno
Naše goneć protivnike
Uživamo božanstveno
Milostivo lice u vijeke.

Pokladarske pjesme

Podiglo se malo četovanje

Podiglo se, podiglo se, malo četovanje,
Tranle-le, ranle, ranla-la
malo četovanje.

Prema istom principu ponavljanja stihova i refrena pjesma se nastavlja:

Mala četa al je ognjevita.
Među sobom četa govorila:
"Čemu nami naše četovanje,
kad nemamo pred nami vojvode.
Homo na dvor Alijinoj majci,
Da nam poda Aliju mladoga."
Kako reklo malo četovanje,
Kako reklo tako učinilo.
Noćno su joj na bijeli dvor došli,
Tiho mi je iza dvora zovu:
"O gospojo Alijina majko!
Jel u dvoru Ale, d'jete mlado?
Jel u dvoru jel se oženio?
Bili nam ga za vojvodu dala?
Pred družinom da nam nosi barjak,
Pred Ivanom mladim Seljaninom."[490]
Govori im Alijina majka:
"Nije u dvoru Alije mojega,
Da je u dvoru ne bi vam ga dala,
Moj se Ale skoro oženio,
Nit se ljube lica naljubio,
Ni tankoga grlca nagrlio,
Ni na ruci naspao djevojci."
Kroz san čuje Ale, d'jete mlado,
Na lake se noge uzdigao
Družinu je svoju dozivao:
"Družinice, mila braćo moja,
Čekajte me, ne ostavite me,
Ja ću s vama u četu za druga,
Pred družinom nosit ću vam barjak,
Pred Ivanom mladim Seljaninom."
Govori mu Alijina majka:
"Ne hod tamo, drago d'jete moje,
Ne hod tamo jer se vratit nećeš.
Imala sam devet braće tvoje,
Svih je devet četa pogubila,
I tebe će, Alu desetoga."
Ali Ale majku na slušaše,
Neg on ide u četu z druga
Pred družinom da im nosi barjak.
Kad su došli sred gore zelene,
Pukne puška iz polja Petrova

490 Ivan Seljanin (Senjanin) povijesni je junak, vođa uskočkih hajduka u borbama protiv Turaka potkraj 16. i početkom 17. stoljeća. — Petrovo polje, na kojem se odigrava bitka nalazi se na Kosovu u Ravnim Kotarima kraj Drniša.

I pogodi Alu desetoga,
U zlo mjesto u čelo junačko,
Mrtav Ale crnoj zemlji pade
Mrtav pada, više ne ustade.
Družinici je svojoj govorio:
"Nosite me družinice moja,
Nosite me ne ostavljajte me,
Na dva koplja a četiri druga,
Dva pjevajte a dva otpjevajte,
A četiri iz pušak pucajte,
Nek nas čuju naše mile majke,
Neka reču da smo zadobili."

***

Prema Lucijanoviću, 1881. godine pjevala se ova verzija pokladarske pjesme:[491]

Mala se je četa podignula,
Mala četa al je ognjevita.
Među sobom četa govorila:
"Čemu nami naše četovanje,
Kad nemamo pred nami vojvode.
Homo na dvor Alijinoj majci,
Da nam poda Alu za vojvodu."
Kako rekli tako učinili,
Gredu na dvor Alijinoj majci,
Tiho mi je zovu iza dvora:
Gospojice, Alijina majko!
Jel u dvoru Ale d'jete mlado,
Bili nam ga dala za vojvodu."
Odgovori Alijina majka:
"Projte me se malo četovanje
Nij u dvoru Alije mladoga,
Moj se Ale skoror oženio,
Još se nije lica naljubio,
Ni tankoga grla nagrlio."
Kroz san čuje Ale, d'jete mlado,
Gdje ga zove mlado četovanje,
Na lake se noge uzdignuo,
Družinici svojoj govorio:
"Čekajte me, družinice moja,
Ja ću poć vam u četu za druga,
Pred družinom nosiću vam barjak."
Čekalo ga mlado četovanje,
On im nosi pred družinom barjak.
Kad su došli u ravno Kosovo,
U Kosovo kraj polja Petrova,
Pukne puška u polju Petrovu
I dopade Aliju mladoga,
U zlo mjesto u čelo junačko.
Ranjen Ale na zemljicu pade,
Družinici svojoj govorio:
"Nosite me, družinice moja,
Nosite me, ne ostavite me,
Na dva koplja a četiri druga
Nek nas čuju naše mile majke
Neka reku da smo zadobili
Pjevajući i udarajući."
Kad to čuje Alijina majka,
Gdje se vraća malo četovanje,
Jadno cvili i suze pro'jeva.
Kada čuje Ale, d'jete mlado,
Gdje mu cvili stara mila majka,
Za to Ale ništa i ne haje,
S tamburom se svojom razgovara:
"Tamburice, moja dangubice!
Danke gubiš a mene ne ljubiš
Ja, umirem ti ne haješ za me.
Da t'ostavim staroj miloj majci,
Ona stara i ne haje za to;
Da t'ostavim dragi ljubi mojoj,
Ona mlada, ona će se udat;
A ti uzmi, ukopaj se sa mnom."
To izusti, a dušicu pusti.

491 "Slovinac", br. 6., Dubrovnik, 1881.

***

Među pokladarske pjesme ubraja se i dubrovačka pjesma "Zelena naranča" koja se na Lastovu pjeva u nešto izmijenjenom obliku. To je u biti ista melodija na koju se pjeva i glavna pokladarska pjesma "Podiglo se malo četovanje".

Zelena naranča

Izišla je, izišla je, zelena naranča,
Tranle-le, ranle, ranla-la,
zelena naranča.

Prema istom principu ponavljanja stihova i refrena pjesma se nastavlja:

Iza mira od bijeloga grada.
Lijepa mi je roda urodila,
Lijepa roda tri ljute naranče.
Trga mi je Mare, lijepa Mare,
Prvu Mare ku je otrgala,
Tu mi šalje gradu Dubrovniku
A njoj grade od zlata jabuku.
Na temu mu Mare zahvalila:
"Hvala tebi, grade Dubrovniče,
Hvala tebi na jabuci zlatnoj
Ne znaš, grade, što je za djevojku."
Drugu Mare ku je otrgala,
Tu je šalje duždu od Mletaka
A njoj dužde tanjahnu galiju.
Na tomu mu Mare zahvalila:
"Hvala tebi, dužde od Mletaka
Ne znaš, dužde, što je za djevojku."
Treću Mare ku je otrgala,
Tu si šalje gradu Carigradu
A njoj grade konja i deliju.
Na temu mu Mare zahvalila:
"Znadeš, grade, što je za djevojku."

Svadbene i svatovske pjesme[492]

Zaprela se kudjeja

Zaprela se kudjeja (solo),
vijekom vesela (svaća ponavlja dva puta).
A koja se ne zaprela (solo),
pusta ostala (svaća 2x).
Pred njoj sjedi domaćica (solo),
vazda vesela (svaća 2x).

Pjesma se nastavlja na melodiju drugoga dijela:

Evo tebi, kćeri moja (solo),
dosta ti je to (svaća 2x).
Za tobom je druga sele (solo)
Hoće se i njoj (svaća 2x).
Uz dubravu, niz dubravu (solo)
idu dva mlada (svaća 2x).
Ljubav ih je sastavila (solo)
mila i draga (svaća 2x).
Jedan drugom govorili (solo)
moje srdašce (svaća 2x).
Ne bih rada da nas čuje (solo)
žarko sunašce (svaća 2x).

492 Usp., Melko Lucijanović, *Udaja na daleko*, "Slovinac", br. 14., Dubrovnik, 1884., str. 217.

Na sličnu melodiju prvoga dijela prethodne pjesme pjeva se:

Lijepa se Mare udala

Lijepa se Mare udala (solo) .
Lijepa se Mare udala (svaća ponavlja stih).

Prema istom principu ponavljanja pjesma se nastavlja:

U ovu blagu nedjelju
Ran bosilj majci predala
Za lijepa dneva Petrova.
Goji mi, majko, ran bosilj
pa mi ga majko pošalji.
Po bratu mome mlajome,
Mlajome i najdražome.

Nemoj ga slati kroz goru
Neg mi ga šalji kroz selo
Nek mi je zdravo i veselo.
Tko mi ga vidi od sela
Bit će mu kruna od srebra.
Tko mi ga vidi od grada
Bit će mu kruna od zlata.

Na istu melodiju pjeva se i sljedeća pjesma:

Pod onu goru visoku

Pod onu goru visoku
Cvijeće modro i žuto,
Po njemu konji igraju
Svilene uzde kidaju
Jer mi se largo spravljaju
Po lijepu Raklu djevojku.
Kad su mi Rakli hodili,
Uz put su višnje sadili.
Kad su se s Raklom vraćali,
Uz put su višnje trgali
Rakli ih na konju davali.
Rakle ih neće da jede
Nego ih konju davala
A konj ih neće da jede
Nego ih baca pod noge.
Rakle ih dava konjici

A konji neće da zoblju
Već jedu travu zelenu.
Ostane Rakle žalosna.
Pod one dube visoke
Stanu mi malo počivat
Svaka mi sjedne uz draga
Samo ga Rakle ne ima
Neg sjedne u travi zelenoj,
Raširi skute svilene,
Padne joj zlatna jabuka,
Ostane Rakle radosna.
Pak stane mlada misljeti
Otkle mi, Bože, ovaj dar
Da rečem da mi je od Tebe,
Od Tebe njesam dostojna.
Da rečem da mi je od roda,

Od roda nemam nikoga.
Da rečem da mi je od brata,
Ja brata mlada ne imam.
Da rečem da mi je od draga
Moj drag'je largo daleko

U lijepom mjestu Levantu.
Njega mi mamu Grkinje
Grkinje, lijepe djevojke,
U pasu tanke, visoke
U licu bijele, rumene.

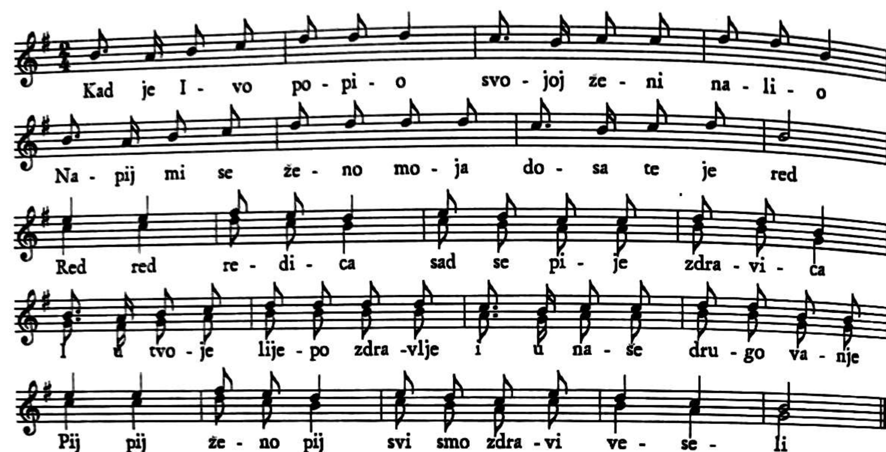
Zdravica

Na grančici ptica stoji
podignula rep.
Iz kljuna joj teče voda,
ispod repa med.
Red, red, redica,
sad se pije zdravica.

Napij mi se (Ive, Ante)
kad se sastasmo.
Tuga žalost projde
kad se vidjesmo.
Mnogo ljeta sretan bio,
mnogo ljeta živio,
živio, brate, radosno.

Zdravica se nastavlja ponavljanjem sljedeće melodije:

Kad je Ivo popio,
svojoj ženi nalio.
Napij mi se, ženo moja
doša te je red.

Red, red, redica,
sad se pije zdravica.

I u tvoje lijepo zdravlje,
i u naše drugovanje,
pij, pij, ženo, pij,
svi smo zdravi i veseli.

Kad je žena popila,
kumovima nalila.
Napijte se kumovi
doša vas je red.

Red, red, redica...

Koledarske pjesme

Dobra večer, moj gosparu

Dobra večer, moj gosparu,
Večerašnji kolendaru.
U gospara našega pred dvore,
pjevajmo, pjevajmo sve do zore.

Njesmo došli da prosimo
već da dvore veselimo.
U gospara našega...

Došli smo vas pohoditi
Vaše dvore veseliti.
U gospara našega ...

Otvorite škafetine
Izvadite biškotine.
U gospara našega ...

Ili limun il' narančo
Za ne povrć star' užancu.
U gospara našega ...

Sonaturu rozolina,
a družini dobra vina.
U gospara našega ...

Sad nam vrata otvorite
i u dvore nas primite.
U gospara našega ...
itd.

Ova koledarska pjesma koja se pjevala nakon Ponoćke na Badnjak, ponavljala se i na Staru godinu do ponoći, obogaćena drugim strofama kao:

Čestito Vam dan Silvestra
a za sutra nova festa.
U gospara našega ...

One noge od pračića
Što su ostale od Božića.
U gospara našega ...

Bolje da ih nama date
nego da ih mačka ukrade.
U gospara našega ...
itd.

Odmah po Novoj godini pjeva se ova pjesma:

O mladosti plemenita

O mladosti plemenita,
Na spasenje cijelog svijeta.

Dok smo našli vašu kuću,
Odrli smo svu obuću.

O mladosti plemenita...

Kad smo prošli preko Luke,
vidjeli smo dosta muke.

O mladosti plemenita ...

Pjesme i plesovi oko društva "Sokol"

U sali društva "Sokol" najčešće su se plesali starinski "lišo", *quattropas* te polke i valceri na melodije Strausa, Lehara i narodnih dalmatinskih pjesama. Iz vremena neposredno prije Prvoga svjetskoga rata potječe i domaća skladba u taktu valcera, autor riječi je Frano Cvjetiša a autor glazbe franjevac Antun Jurica, budući župnik.

Lišo

Quattropas

Lastovski valcer

Glazba: fra Antun Jurica
Stihovi: Frano Cvjetiša
Obrada: Andrija Krasovac

Lastovo je otok mali
ali život u njem je lijep.
U zabavi i šali
blažimo udes slijep.

Kad zadnji tračak sjajni
cjeliva zemlje čar,
Prijevor krasni i bajni,
tad naš je bulevar.

Tu skladno doli gori
šećemo dvije dva.
Očima srce zbori
a duša plamti sva.

A kad grudi punih
čustava slatkih niz,
doli u zelenoj šumi
tražimo srcu mir.

Tu česmin gaj je bujni
pod njim žubori žal
ko s usna naših rujnih
cjelova žarkih val.

Studenti naši mladi
oblijeću sada nas.
Poslije druge sladi
nevjerni njihov glas.

Lastovke djeve krasne
sami su čar i mam.
Ljubav im brzo gasne
ko blijedi varav san.

Nekoliko starinskih narodnih pjesama

Vidiš, majko, ono groblje tamo

Djevojka je na prozoru stala
u ruci je rubac držala.
Crnim rupcem glavu omotala,
omotala i gorko plakala:
"Vidiš, majko, ono groblje tamo
gdje počiva mili dragi moj.
Gdje počiva i slatki sanak sniva
a zemljica laka mu bila.
Gdje počiva moga draga kosti
osamnajest godina mladosti."

Dijelila se barka od kraja

Dijelila se barka od kraja, ma od kraja,
dijelila se barka od kraja.
Dijelila se barka od kraja, ma od kraja,
gdje se dragi s dragom rastavlja.

Nemoj za mnom, draga, plakati, ma plakati,
Nemoj za mnom, draga, plakati,
Nemoj za mnom, draga, plakati, ma plakati,
mi ćemo se opet sastati.

Što na srcu mome i tvome, ma i tvome
Što na srcu mome i tvome,
Što na srcu mome i tvome, ma i tvome
nemoj, dušo, kazat nikome.

Ako nas dvoje mladih nestane, ma nestane,
Ako nas dvoje mladih nestane,
Ako nas dvoje mladih nestane, ma nestane,
slatki spomen nek nam ostane.

Djevojčice, narančice

Djevojčice, narančice, što si zaspala,
ruža ti je povenula što si ubrala.

Ruža ti je povenula što si ubrala,
dragi ti se oženio što si imala.

Na istu melodiju pjeva se i sljedeća pjesma:

Ljubio se golub bijeli

Ljubio se golub bijeli sa golubicom
Gledalo ga mlado momče sa djevojčicom.

Lijepi ti je kljun goluba i golubice,
još su ljepša medna usta u djevojčice.

U gori mi je zelen bor

U gori mi je zelen bor
A tebe nema dragi moj.
Ovamo dojdi, sokole,
Sred sam ti gore zelene.

Na istu melodiju pjevaju se još dvije pjesme:

Sinoć sam pismo čitala

Sinoć sam pismo čitala
na njemu sam suze lijevala.
U njemu piše žalosno
da drugu ljubi radosno.

Pastirče mlado i milo

Pastirče mlado i milo,
što si se tako snuždilo?
Što ti je lice uvelo?
Il' ti je stado nestalo?

Sjeti se mene

Sjeti se mene i imena moga,
Sjeti se mene i imena moga.

Sjeti se mene i imena moga,
Ja volim tebe i više nikoga.

Zbogom moja skalo od Pjevora

Zbogom, moja skalo od Pjevora (3x)
Ja se dijelim preko sinja mora.

Ja se dijelim na oči suzami (3x)
Zbogom, moja preslatka ljubavi.

Što se ono gore bijeli

Što se ono gore bijeli,
ono gore u gori?

Il' je sunce, il' je mjesec,
ili su sjajne zvjezdice?

Nit' je sunce, nit' je mjesec,
nit' su sjajne zvjezdice.

Već su ono bijeli dvori,
bijeli dvori Marice.

Oj, mjeseče, divnog sjaja

Oj, mjeseče, divnog sjaja
Ti sve vidiš, ti sve znaš.

Pozdravi mi moju dragu
Najljepšiju, ti je znaš.

Bile jesu tri sestrice

Bile jesu tri sestrice
preko mora cvijeće brat.

Kad su došle nasred mora,
ispade im prsten zlat.

Zbogom ostaj

Zbogom ostaj, sestro mila,
pozdravi mi doma sve.
Pozdravi mi oca, majku
Samo moju dragu, ne.

Djeva na prozoru

Djeva na prozoru
teško se razboli,
odmah se je znalo
da neće prebolit.

Djevojka je našla

Djevojka je našla (2x),
Djevojka je našla
ranjena junaka.

Gdje leži na travi (2x),
Gdje leži na travi
ranjen je u glavi.

Maro, Maro

Maro, Maro, moja nevjero
pred kućom ti bistro jezero.

O da mi je mornar postati
i po sinjem moru ploviti.

Plovio bi' cijeli dan i noć,
o da mi je doma dragoj doć.

* * *

Nekoliko pjesama s Lastova bilo je objelodanjeno u zbornicima Matice hrvatske (V.-IX knjiga), u dubrovačkom "Slovincu" br. 14, str. 216.-218. i br. 16, str. 247.-248. Ovo posljednje je na Lastovu popisao prof. Melko Lucijanović. Donosim kao ogled neke od njih.

Djevojčica, košutica i kunovača

Izvir vode izvirala
Iz kamena studenoga
Ispod bora zelenoga,
U polje je savirala.

Tu usadih vitu jelu,
A uz jelu lozu b'jelu,
A uz lozu struk bosilja.

Ne obagjah na godinu
Ni za drugu polovinu.
Kada pogjoh da obagjen,
Ne može se pristupiti

Od visine vite jele,
Od širine loze b'jele,
Od mirisa struk-bosilja.

Tu dohode tri zv'jerke:
Jedna zv'jerka kunovača,
Druga zv'jerka košutica,
Treća zv'jerka djevojčica.

Djevojčica cv'jeće bere,
Košutica vodu pije,
Kunovača grožgje zoblje.

Jagodina majka i na konju vojvoda

Uranila na vodu Jagoda,
A za njome na konju vojvoda,
Za vojvodom majka Jagodina.
Brzo trči a iz grla viče:
"Vrat'se amo, na konju vojvoda,
Tamo mi je nejaka Jagoda,
Nigda nije junaka vidjela
Da se meni prepanula ne bi."
Govori joj na konju vojvoda:
"Ne boj mi se, majko Jagodina,
Kad se noćas nije prepanula,
Svu noć mi je na ruci prespala,
Neće ni sad, vjera ti je moja!"

* * *

U naranče dugi vrsi,
U djevojke duple prsi.
Ko bi 'e hvatio
Drago bi platio.
Junak će se hvatiti
Neće ništa platiti.

* * *

Majka Maru u kokote budi:
"Ustan', Mare, puna kuća ljudi
Ko dohodi svak ti majku ljubi,
I tebe će, Mare, ćeri moja."

Stari, mladi i Mare djevojka

S onu bandu Šibenika
Šiben-trava do koljena,
Po njoj pasu dva pauna,
I dva ptića paunića.
Čoban im je l'jepa Mare,
Za njim' Mare zlato prela
Na kudjelji od čempresa,
Na vretencu suho zlato.

Tud' prohodi star na konju,
I govori l'jepoj Mari:
"Može li mi zlato biti,
Što ću klobuk nakititi,
Konju grivu pozlatiti?"
Govori mu l'jepa Mare:
"Hod' otole, star na konju,
Ne može ti zlato biti,
Što ćeš klobuk nakititi,
Konju grivu pozlatiti."
Pak prohodi mlad na konju:
"Bog na pomoć, l'jepa Mare,
Može li mi zlato biti,
Što ću klobuk nakititi,
Konju grivu pozlatiti?"
Govori mu l'jepa Mare:
"Hod ovamo, mlad na konju,
Može tebi zlato biti,
Što ćeš klobuk nakititi,
Konju grivu pozlatiti,
I djevojku obljubiti."

Lastovo, koje je bilo i do Prvoga svjetskog rata ostalo patrijarhalno, čuvalo je sve ono što se naziva proizvodom duhovne kulture (pjesme, poslovice, pripovijetke, legende...) posredstvom žive riječi iz generacije u generaciju. To je narodno bogatstvo dolazilo na otok putem susjeda, domaćih svećenika, doseljenika, nenametljivoga, ali stalnog utjecaja Dubrovnika.

Pjesme dubrovačkog puka, susjeda, Kačića (pjesmarica izdana u Veneciji 1756. godine) o uskočkim hajducima, kraljeviću Marku, sv. Jeleni Križarici, Mandaljeni pokornici... nisu bile nepoznate.

Uz "take" u dugim jesenskim noćima, na sijelima nakon nedjeljne večernje, u ljetnim popodnevima kada se "čembinao" bob, grah i ostalo sočivo, teklo bi pripovijedanje, pričanje, razgovor ugodni i teško bi bilo razdvojiti legendu od zbilje, stvarnost od praznovjerja i misticizma.

Odijevanje

Žensko odijevanje

Način ženskog odijevanja, zahvaljujući popisu miraza od 16. do 18. stoljeća, donekle nam je poznat, što nije slučaj s muškim odijevanjem.

Dijelovi seljačke ženske odjeće bili su: suknja, košulja, kamižola (paletun), halj, rubac za glavu, pojas, čarape i papuče. Naravno da su odjevni predmeti u pogledu kakvoće, boje i ukrasa bili različiti, i da se odjeća koja se nosila radnim danom razlikovala kvalitetom od one koja se oblačila u svečanim prilikama, nedjeljom i blagdanom. Tako su, na primjer, nevjeste nosile u miraz nekoliko suknji, od onih priprostih za svakodnevnu uporabu, vrijednih nekoliko perpera, do živopisnih i vrlo kvalitetnih čija je cijena bila i do deset puta veća.

Donosim tri nasumce izabrana zapisa o "doti" iz 18. stoljeća s novčanom procjenom (*Nota del parchivio o vero stimaggione*).

Kata pok. Ignacija Diodatija (Bogdanovića) udaje se 1706. godine za Stjepana (Ivana) Dražinića, udovca. Brat Ignacije i teta Margarita daju joj, uz prisustvo don Krista Kvestića, Antuna Ostojića i kancelara Stjepana Valonića, deset obradivih komada zemlje u "dotu", a na procjenu daju:[493]

1 cassa di nochiero (škrinja od orahovine) — pp. 10
1 veste di rascia turchina (suknja od raše, tamnoplava) — pp. 10
1 veste di rascia turchina (suknja od raše, tamnoplava) — pp. 12
1 camiscia di donna (ženska košulja) — pp. 3
1 camiscia di donna (ženska košulja) — pp. 5
3 pochrivacce (rupci za glavu) — pp. 6
2 bumbacite — pp. 3
1 hagl di seta (svileni halj) — pp. 6
9 di grigio poiane (sivih suknji? za polje) — pp.7.

Lucija (Frana) Fantela udaje se 1722. godine za Ivana (Stjepana) Dražinića. Otac Frano joj daje 14 zemljišnih parcela u "dotu", a za novčanu procjenu:

1 cassa di nogera (škrinja od orahovine) — pp. 20
1 veste rossa (crvena suknja) — pp. 30
5 vesti turchine (tamnoplavih sukanja) — pp. 85
1 hagl turchino (tamnoplavi halj) — pp. 28
1 hagl verde (zeleni halj) — pp. 25
1 hagl turchino (tamnoplavi halj) — pp. 20
6 camisce da donna (ženskih košulja)
4 pocrivacce da donna (ženska rupca za glavu)

493 Libro deo patti matrimoniali 1707., str. 82.

2 bumbacnize overo veli
4 paro di veli
1 sciugaman (ručnik)
2 naulache di cuscinio (navlake za jastuk)
1 pantarella owero cintua di donna (pojas)
1 paro de orecchini di oro (par zlatnih naušnica)
1 rosario di corallo (krunica od koralja)
1 colarino di corallo (kolajna od koralja).

Marija Antuna (Ivana) Antica udaje se 1799. godine za Jura (Kuzme) Lešića. Otac Antun daje joj za procjenu (*per parchivio overo stimagione*):

1 cassa (škrinja) — pp. 30
4 vesti turchine (tamnoplave suknje) — pp. 120
1 veste negra (crna suknja) — pp. 23
9 camiscie (košulja)
1 coretto di scarlatto (koret od skarlata) — pp. 23
1 coretti di bombace (koret od pamuka) — pp.3
1 coretto
1 camigiola turchina (tamnoplava kamižola) — pp. 10
1 camizola
1 fascia di seta (svileni pojas) — pp. 15
5 cordoni
1 veste (suknja)
1 fazzoletto di seta (svileni rubac za glavu) — pp. 4
2 paia di calze (para čarapa) — pp. 4
1 paio di scarpe (par cipela) — pp. 5
1 collarino do corallo — pp. 15
1 corona do corallo — pp. 10.

Suknja

Prema ekonomskoj mogućnosti, nosile su se suknje od domaće ili uvezene vune (raše),[494] od raznobojne i vrednije tkanine od pana (čoje) i slično.

Suknje su se kao vrijedni odjevni predmeti tijekom 16. stoljeća ostavljale u nasljedstvo. Tako Brata Ciprijanović ostavlja bijelu i ružičastu suknju (*gonella bianca, rosa*), Bilosava Gojačić bijelu, ljubičastu i zelenkastu suknju s ružičastim prekoramenicama (*manige rose*); Ivan Vitković ostavlja kćeri plavu suknju od čoje (*di pano*), Slava Božidarević suknju od zelene raše (*gognella di raxa verde*), Marna Marinković crnu suknju od raše (*gognella negra de raxa*).[495]

Anica Antica 1591. godine nosi u "dotu":

— suknju od crne raše — pp. 3
— crvenu suknju s poramenicama — pp. 8
— zelenu suknju od pana (čoje) s poramenicama — pp. 9,6
— suknju od crvene tarantele s crvenim poramenicama — pp. 18,6.

U 17. stoljeću, uz standardnu zelenu, smeđu i ljubičastu, javlja se u sve većem broju i suknja crvene (*rosse*) i zagasito plave (*turchine*) boje. U 18. stoljeću suknja se krojila i od svile (raza) obično plave boje tzv. "pandjel" namijenjena prvenstveno za svečane (svadbene) plesove.

Košulja

I platnene su se košulje oporučno ostavljale. Tako u 16. stoljeću Marija Toljenović ostavlja jednu naboranu i jednu glatku košulju (*una camisa crispana altra non crispana*).[496] U vrijeme baroka košulja se krojila s dugim rukavima u skladu s građanskom modom, katkada i s čipkastim rubom uzduž prsiju.

Kamižola

Kamižola (*camigiola, camizola*, haljetak) se oblačila povrh košulje, imala je duge rukave, sprijeda se kopčala do vrata, a sezala je do bokova. U 18. stoljeću u dotalnim kartama nazivana je i "koret" (*coretto di scarlatto, coretto di bombace*). Bilo ih je raznih vrsta, razlikovale su se u pojedinostima, a vjerojatno i u kroju. Jedna vrsta kamižole bila je i *palachina* (paletun?) koja se šivala, ovisno o sezoni, od tanjih ili debljih materijala.[497]

Halj

Halj (*vardachor, haalich, hagl*) bio je odjevni predmet dobrostojećih žena; sličan kratkoj košulji ili prsluku (*gille*) nosio se iznad košulje s ravnim obodom zavrnutim prema glavi na vratu. U 17. i 18. stoljeću halj se krojio od različita sukna (*hagl di seta*, 1706.; *hagl turchino, hagl verde*, 1722.; iz citiranih dotalnih isprava). Iznad halja nosila se kamižola.

494 Lastovke su i same izrađivale svoju odjeću od domaće vune (raše). Svaka bi žena i djevojka u slobodnom vremenu natakla "kudjeju o pasu". U pojedinim je kućama bilo i tkalačkih stanova (krošnji), a otkano vuneno predivo nakon valjanja s toplom vodom (muški posao) mastilo se različitim bojama.

495 Fisković, *Lastovski*... op. cit. (D. L. 4, 1487.; D. L. 4, 1496.; L..T. 2, 75, 1516.; L. T. 76, 1558.; L. T. 83, 1559.)

496 Ibidem (Marija Toljenović, L. T. 3, 1536.)

497 Ibidem, *polachina* od crvene svile s cvjetnim ukrasima bez rukava, 1792.

Odijevanje bogatijih Lastovki na kraju 19. stoljeća

U oblačenju gornjih odjevnih predmeta bilo je nekih varijacija. Tako je u 18. stoljeću zabilježena "giupica" (*Giupiza di indiana imbottita di seta vecchia di bombacino near*, 1787., *di panno verde e rosso*,1788.).[498]

Rubac za glavu (pokrivače, *pocrivacce*, *fazzoletti*)

Žene u 16. stoljeću nosile su na glavi "pocrivaciu" (facol) ali i "baretu" (kapu). "Faculeti od glave" bili su podugački komadi tkanine, dulji nego širi; ovili bi se oko glave, a na zatiljku stisnuli tako da su se krajevi širili u dva pravca. Ako je "faculet" bio širi nego dulji, zvao bi se i "duplica". Bilo ih je raznobojnih, od svile, platna, izvezenih bijelim, crvenim, zelenim, crnim svilenim nitima; nabavljale bi se u gradu ili izrađivale u kući.[499]

Marija Vitković ostavlja kćeri dva rupca, jednog kojeg je sama satkala, drugog kojeg je kupila; Margarita Kolendić: *una pochrivaca larga e altra curta*; Radosava Radienović: rubac izvezen svilenim karanfilima; Mara Sokolić: pokrivaču izvezenu crnom svilom; nalazimo još pokrivaču zvanu duplica, crvenu pokrivaču itd. Lucija Dražinić nosila je na glavi (blagdanom) pored faculeta i baretu (šešir). Ostavlja: *una pocrivacia lauorata di seta verde, una pocrivacia di seta*, jednu svoju *barettu* i još jednu drugu, kožnu *barettu*.[500]

Rupci za glavu zadržali su se i u 17., 18. i 19. stoljeću.

Pojas (*cintura*, *fascia*, *pantarella*)

U svečanim prilikama nosili su se pojasevi oko struka. Oni se spominju u oporukama i procjenjuju kod *stimagioni* prilikom udaje. Pojasevi su bili ukrašeni srebrom (*zentura de arzento*), izrađeni od crne svile ukrašeni srebrom (*centura de seda negra con argento*), sa srebrnim kopčama (*cintura de argento con anze sei*), s cvjetnim motivima, ili izrađeni od crvenog i crnog baršuna (*di veluto rosso, nero guarnito di argento*) i sl.[501]

Čarape

Bile su bijele, obično vunene ili pamučne.

---

498 Ibidem, str. 139., bilješka 607.

499 Znamo da su se Lastovke bavile i uzgajanjem svilenih prelaca pa su njegovale i stabla bijelog duda (murve) i same vezle svilenim nitima. Čipke koje su im krasile narodnu nošnju kupovale su u benedektinki (u duvama) u Dubrovniku, ali su vjerojatno i same čipkale.

500 L. T. 2, 71, 1516.; L. T. 3, 1537.; L. T. 364, 1534.; L. T. 4, 82, 1558.; L. T. 2, 41, 67, 1512.; L. T. 4, 190, 1592..

501 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 141., bilješka 635. (Anka Buzatović, *cintura de argento*, Test. Rag. 38, 1540.)

Lastovke u narodnoj nošnji, oko 1920. i 1970.

Ženska narodna nošnja

Ženska narodna nošnja koja se danas čuva u buralima i prigodno izvlači na svjetlost dana, sadrži sve bitne elemente seljčkog načina odijevanja na otoku tijekom 17. i 18. stoljeća. Iako je pretrpjela neke izmjene tijekom 19. stoljeća — na račun kvalitete materijala, a možda i kićenijeg ukrasa, ona je i po kroju i po funkciji sastavnih dijelova ogledalo načina odijevanja seljačke žene u svečanijim prilikama.

Lastovska narodna nošnja kao "uniformirani ukrasni produkt odjevnih predmeta" uobičajenih u seljačkim sredinama dubrovačkoga kraja, razlikuje se ipak od ostalih dubrovačkih nošnji po nekoliko ustaljenih inačica. Narodnu nošnju izrađivale su lastovske žene krojačice,[502] koje su se tim poslom posebno bavile koristeći domaći i uvozni materijal. Nošnja ima i vlastite oznake i specifične nazive što joj daje i posebno obilježje.

Podsuknja (sotana, skutići) — bijela nabrana platnena sotana s čipkasto ukrašenim donjim rubom.

Suknja — krojena od tamnomodre vunene tkanine, duga i nabrana (plisirana) pri dnu obrubljena širokim crvenim panom — skarlatom. Suknju pridržavaju dvije poramenice od svile prepletene žutim koncem zvane "batule".

Košulja — platnena, s dugim rukavima opšivenima čipkom (merlićem) i čipkastim rubom uzduž prsiju.

Košuljar — nešto kraća bijela platnena košulja s visokim nabranim ovratnikom, sprijeda bogato čipkasto ukrašena (razvio se od halja).

Koret — vrsta kamižole, seže do ispod pasa, s dugim je rukavima i otvoren na prsima, krojen od pana koji je zbog žarkog intenziteta crvene boje nazvan i skarlat.[503]

Pas — žuti vezeni pojas od raznobojne svile s cvjetnim i drugim motivima (tkanica, kanica).[504]

Bječve — bijele pamučne čarape slikovito pletene.

Papuče — od crvene tkanine ili kože.

Kao nakit, obično se nose jagodaste zlatne naušnice, jagodasta zlatna kolajna, ili kolajna od crvenoga koralja, kao i drugi zlatni nakit na prsima. Žene u narodnoj nošnji ne pokrivaju glavu rupcima, već kosu pletu s kordunima u pletenice te je kite svilenim vrpcama takozvanim "kurdeljicama". U pasu nose kitu raznobojna cvijeća.

---

502 Kako navodi Fisković (*Lastovski*... op. cit., str. 147.), vrsna krojačica narodne nošnje bila je Margarita Mihoč, žena Ilije Sešana (1746.-1816.)

503 Skarlat koji se upotrebljavao i za ukrašavanje suknje bio je vrlo cijenjena tkanina jer se uvozio. Postojala je, međutim, i domaća imitacija od tanke raše, grimizne boje.

504 Tkanice (kanice), končane ili većinom od svilene vrpce koje su znale biti i od zlatnog i srebrnog širita, bile su uvijek cijenjene. S njima se također obrubljivao koret oko izreza na vratu i prsiju.

Kada se zbog naglog prodiranja građanskog načina odijevanja narodna nošnja počela istiskivati i iz seoske sredine te postala samo prigodna (u svatovima i u nekim svečanostima), sve veći broj primjeraka počeo je nestajati, a samo je manji broj ostao sačuvan. Prema tim uzorcima krojila se i dalje narodna nošnja, koja — danas valorizirana — predstavlja ponos svake lastovske žene.

Nakit

Velike količine srebra i zlata koje su Dubrovčani dobivali iz zakupljenih rudnika u Novom Brdu, Janovu i Krakovu u 15. stoljeću, a koje su i poslije pristizale trgovačkom razmjenom s Turcima, potaknule su razvitak snažnog dubrovačkog zlatarskog obrta visoke kvalitete. Živa trgovina vunom, kožom i sl., stvorila je od Dubrovnika najveće trgovačko-obrtničko središte zabilježeno u našim krajevima. Međutim, u 17. stoljeću dubrovačkom se zlatarstvu pojavila konkurencija u znatno jeftinijem nakitu dobivenom iz američkih rudnika srebra kojeg su izrađivali mletački i drugi obrtnici.

U zlatnoj eri i na Lastovu je bilo zlatara (kako smo već naveli), pa i sama činjenica njihova boravka (u 14. i 15. stoljeću) pokazuje da je kupovna moć pojedinih otočana bila dosta jaka. Vrlo oskudni podaci u dokumentima tog vremena ne mogu nam dati realnu sliku stanja nakita na Lastovu. U 17. i 18. stoljeću nema spomena o zlatarskom obrtu na Lastovu, ali zato ima mnogo zabilježenih podataka o nakitu u arhivskim spisima, oporukama i dotalnim kartama, posebno od polovice 16. do 19. stoljeća, a naročito o srebrnom i zlatnom prstenju — vrlo često bez posebnih oznaka, kao i o raznim "kolanama".

Prsteni (*anelli*): kao "moderni", smatrani su takozvani "pečatnjaci" s okruglastom pločicom na koju je bio utisnut Kristov monogram IHS ili koji drugi monogram. Česti su bili prsteni i u obliku rozete, zatim zmije s umetnutim crvenim kamenom-biserom (*occhio rosso*), oni od pločica s brušenim kamenom u sredini i sl. U lastovskim dokumentima nalazimo zlatne prstene s biserom (*un anello d'oro con sigillo di nome di Gesù*, 1663., *un anello d'oro con occhio ross*, 1702.).[505]

Naušnice (*orecchini*) bile su vrlo rasprostranjeni dio nakita. Osim što su služile za ukras, imale su i magijsko značenje jer se vjerovalo da one štite nositelja.[506] Jagodaste naušnice, kao uostalom i drugi jagodasti nakit (ovalni, kruškolik), bile su karakteristične za dubrovačko područje; izrađivane su tehnikom filigrana i ukrašavane emajlom. Česte naušnice bile su i one u obliku polumjeseca ukrašene biserima i emajlom. Kao i prstenje, i naušnice su često zabilježene u lastovskim spisima, posebno zlatne i iskićene biserom.

Kolane (*colane*, kolarine): kolanama su se zvale ogrlice od bisera, koralja, srebrnih ili zlatnih jagodastih kuglica. Zlatne lančiće su zvali *catenelle*, *cadenelle*, *verisgize*. U lastovskim obiteljima čuvaju se vrlo lijepe jagodaste kolane (zlatne, srebrne) te kolane od crvenoga koralja, što nije neobično znajući da je koraljarstvo na otoku od davnine bilo razvijeno. Od koralja su bile izrađivane i krunice (*rosario di corallo*, 1722.). Na srebrnim i zlatnim lančićima nosili su se privjesci oko vrata, izrađeni u srebru ili zlatu (křižić, medalje).

Kopče (spone, *anze*, *asole*) kao i dugmeta (*botoni*) dio su nakita. Dugmeta za košulje i kamižole, kopče za pojaseve, suknje, za halj ispod vrata, bile su pozlaćene ili od srebra (*tre para di botoni di argento per camige*, 1758.).[507]

Iz sačuvanog nakita proizlazi da su lastovske žene nosile i ukrasne igle za kosu, u Dubrovniku zvane *brocheta*, ukrasne kopče "puntapet" i narukvice od crvenog koralja. Nažalost, mnogo je starog nakita danas nestalo ili je pretočeno u moderniji nakit.

Muško odijevanje

Za razliku od ženskih odjevnih predmeta, muška odjeća je vrlo rijetko navedena u spisima, a nemamo ni jednog portreta lastovskog svjetovnjaka da bismo pomoću njega mogli predočiti način odijevanja starog Lastovca. Prema nekim zabilješkama, odjeća koju je nosilo seosko muško stanovništvo u 18. stoljeću, sastojala se od hlača, košulje i krožeta — kamižole, na glavi se nosila kapa, a na nogama čarape i papuče ili opanci.

Vicko (Antuna) Šutić (48 godina, oženjen Lucijom Marina Lešića-Pančala) upitan na sudu (1785.) kako je bio odjeven (radnim danom) dok je prenosio vino, izjavljuje: "Modra mi je bila bareta na glavi, krožet crljeni bez rukava, gaće crne, bječve crne, i opanke." Na upit kako je bio odjeven njegov šogor Toma Lešić (55 godina) s kojim je bio u svađi, odgovara: "Na Tomasu bila je bareta na glavi, krožet crni *sicuro*, para mi bez rukava, gaće crne, bječve bijele i para mi u papučama." Toma sa svoje strane za sebe potvrđuje da je imao baretu na glavi, crni krožet od sukna s rukavima, crne gaće, bijele bječve i papuče, a za Vicka zna sa sigurnošću da je imao opanci.[508]

Može se opaziti kako obojica nose smeđe (crne) hlače od domaće raše, vunene čarape, baretu na glavi (Vicko modru), kamižolu (Vicko crvenu bez rukava, Toma sivo-crnu od raše s rukavima), papuče, odnosno, opanke.

Bilo bi, međutim, zanimljivo doznati kako se lastovski seljak nosio u svetačkim danima i u svečanijim prigodama. Bareta koja je ustvari bila mala kapa slična klobučiću bez oboda nosila se bez dvojbe i u svetačkim danima, krojena od čoje (pana) ili drugih tvrdih materijala, crvene ili plave (modre) boje. Krožet je, prema definiciji,

505 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 143., bilješke 666., 668.

506 Naušnice su zbog istih razloga nosili i muškarci, obično na lijevoj ušnoj jagodici što su naslijedili od starih Slavena (Hrvata).

507 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 141., bilješka 634.

508 Ibidem, str. 145., bilješka 675. (D. L. 52, 182.)

otvoreni prsluk (*gill'*) bez rukava; ako je bio od pana ili sukna (raše), a k tome podstavljen debljim materijalom i s rukavima, označavan je i kao "kamižola".

Koliko je sigurno da su se radnim danom nosile hlače od crno-sive raše uvučene u bijele ili crne vunene čarape, te krožeti — kamižole od domaćeg tkanog i valjanog sukna (raše) omaštenog (crveno) ili neomaštenog, toliko je pretpostaviti da je krožet — kamižola u svečanim prigodama bio od crvenog pana sa ili bez rukava (ovisno o sezoni); nosio se povrh košulje tijesno priljubljen uz tijelo i zakopčan na prsima katkada i ukrasnim pucetima ili kopčama. Ali kamižola je mogla biti i iste boje i od istog materijala kao što su bile i hlače, tj. od smeđe raše (rašice) koja se kupovala u Dubrovniku na lakte i od koje bi domaći krojači (krojačice) šivali kompletna jednobojna odijela.[509] U 18. stoljeću nema spomena o pojasima koje su muškrci nosili u ranijim stoljećima i u koje bi naticali oružje (1547.), što međutim ne mora značiti da ih nije bilo.

Iako su se od obuće nosile papuče, bilo je i iznimaka, jer je pokoji imućniji mještanin nosio i cipele, pa čak i sa srebrnim ili kovinskim kopčama.[510]

Seoska muška nošnja podlegla je rano modifikaciji i "urbanizaciji". Mlađi su muškarci mnogo lakše nego žene prihvaćali modne novitete posegnuvši za već gotovim odjevnim predmetima, odbacujući i proizvode kućne radinosti i tradicionalni kroj. Potkraj 18. stoljeća već imamo primjere prodiranja francuske mode gdje se tamnomodri prsluk ističe iznad crvenih hlača koje prekrivaju cipele s kovinastim kopčama. Iako se stariji muškarci u 19. stoljeću drže još uvijek staroga kroja (košulje bez kragne) i standardnog materijala (hlače i kamižola od raše), modni noviteti (kape, klobuci, polucilindri, konfekcijska odijela, cipele) nezadrživo se nameću i mijenjaju tradicionalni način odijevanja i seljačkog muškog stanovništva. Nije suvišno spomenuti kako pokladarska uniforma nema ama baš nikakve veze s narodnom muškom nošnjom 18. stoljeća.

509 Ibidem, str. 147, bilješka 694. — "za smeđu rašu donesenu iz Dubrovnika, 10 lakata za Kolendino odijelo" (D. L. 41. 1708.)

510 Ibidem, str. 146, bilješka 675. — *un paro di scarpe con fiube d'ottone* (1796.)

Stanovanje

Iako lastovska Zajednica nije imala klasno obilježje, ipak su među njezinim članovima postojale razlike u ekonomskoj moći koje su uvjetovale i različite mogućnosti u zadovoljenju potreba ugodnijeg stanovanja, u opremi kuća, ne samo kvalitetom već i kvantitetom predmeta.

Svakako da u skromnim prizemnicama građenima neobrađenim kamenom s mnogo vapna, pokrivenih pločama, ili rjeđe kupama, nije bilo mogućnosti za određeni komfor stanovanja. Obično su te kuće imale samo jednu prostoriju koja je služila za sve potrebe; na jedoj je strani bila konoba (stranj), na drugoj komin pored kojeg bi stao zajednički "krevet" od dasaka naslonjenih na nosače. Spavalo se na slamaricama koje su zamjenjivale madrace, a plahte su bile od raše ili kostrijeti. Tu se uz komin, o čijim je čavlima visjelo skromno kuhinjsko posuđe, oko jednostavnog stola sa po kojom drvenom klupom, odvijao obiteljski život. Pribor za jelo bio je malobrojan i loše kvalitete, obično drveni ili zemljani (plitice), a za rasvjetu se koristilo maslinovo ulje ili loj.

Ovako su živjeli najsiromašniji čije su kuće i bile najskromnije, što ne znači da mnogi i s malim ekonomskim mogućnostima nisu nastojali sebi priuštiti i određeni komfor koji je omogućavao uredan život. Ovakav način življenja bio je zastupljen u najvećoj mjeri kod doseljenika i nije se promijenio gotovo do naših dana. Međutim, to nije predmet našeg razmatranja. Svrha ovog prikaza je da se dokaže kako se u ovom otočkom udaljenom i "zabačenom" selu, još od 15. pa do 19. stoljeća njegovala visoka kultura stanovanja, i kako su se Lastovci, već prema imovinskom stanju, brinuli za udobnost i za standard, što mnoge slične seoske dalmatinske zajednice iz toga doba nisu ni sanjale.

Oprema gotičkih i renesansnih kuća

O stilskim karakteristikama lastovskih kuća toga vremena i o njihovu kamenom namještaju bilo je već govora u poglavlju o svjetovnoj graditeljskoj djelatnosti. Prema škrtim podacima u dokumentima (oporukama) toga vremena tek je djelomično moguće doznati kako je bila opremljena kuća bogatijeg otočanina.

Kod jednokatnica, spavaće sobe su se nalazile na katu, pristupalo im se iz središnje prostorije, sale. Krevet, kao posebno izrađen dio namještaja, nalazimo već u 15. stoljeću. On se obično sastojao od drvenih nosača i od pet do šest poprečno položenih dasaka. Na toj podlozi bila je slamarica, ali i perina.[511] Posteljno se rublje sastojalo od plahta, pokrivača, zaglavlja s navlakama. Plahte su bile od raše, platna.

511 *Materezi*, don Marin Vlahanović (Test. Rag. 13, 49, 1439.); *Lecto di piuma*, don Jerko Ostojić (Test. Rag. 29, 58, 1500.); *Duo lecto de piuma*, don Antun Stjepanov (Div. not. 83, 174, 1504.)

Pokrivači tkani od grubog sukna ili od kostrijeti zvali su se *schiavine*. Tako je pop Vlahanović imao na svom krevetu jastuke od perja, odnosno uzglavnice (*chusini de penna zoie uzglavnize*), plahte (*linzuli*) i tri pokrivača (*sciavine tre*). Plahte (*cum linzoli*) imao je i don Jerko Ostojić. Viseći zastori (*coltra*) su natkrivali krevet. Zastore su imali i Vlahanović i Ostojić. Podovi spavaćih soba bili su pokriveni prostirkama.[512] Teško je, međutim, kazati znači li "*tapeto*" sag ili životinjsku kožicu.

Već prema mogućnostima nastoji se nabavljati i kućni "moderni namještaj", a baš su oslikane škrinje bile znak mode u 15. i 16. stoljeću. U Dubrovniku, u 15. stoljeću, oslikavanjem škrinja bavilo se nekoliko istaknutih majstora. Godine 1512. spomenuta Mara Ratković ostavlja "*lo mio armaro*" pa se možda to odnosi i na njezinu škrinju, po običaju vremena obojenu crveno a koja je služila i kao spremišni prostor i kao ukras.[513]

U središnjoj prostoriji kuće (sali, saloću) nedjeljom i blagdanskim danima se blagovalo. U nekim prostranijim salama održavale su se i bratimske zabave, večere, posebno u danima poklada. Pred salom, ili u nosivom zidu sale, ugrađivao se (kako smo već naveli) kameni umivaonik za pranje ruku te kameni spremišni ormar.

Tanjuri su se počeli upotrebljavati tek u 16. stoljeću. Do tada su bile u upotrebi drvene, zemljane i tada vrlo cijenjene kositrene pločice (*pianege*) koje su vršile funkciju tanjura i na kojima se postavljala hrana. Kositar se često upotrebljavao za izradu stolnog posuđa tako da su se kositreni tanjuri upotrebljavali sve do 18. stoljeća. Jedaći pribor, stolno posuđe izrađivalo se i od vrednijeg materijala, posebno od srebra a kuhinjsko posuđe (kotlovi, vrčevi i sl.) od bakra, mjedi i željeza. Zna se da je pop Vlahanović posjedovao: četiri kositrene *pianege*, deset kositrenih zdjelica (*schudelle*), dva bakrena vrča (*bochali*), četiri srebrne šalice (*taze*), tri srebrne čaše (*bitchri*), jedanaest srebrnih žlica (*chusleri*), jednu veliku srebrnu viljušku (*pantarolo*). U prvoj polovici 16. stoljeća, kod pojedinaca, obično svećenika, bilo je srebrnih viljušaka, noževa, žlica, šalica, a broj takvih predmeta u drugoj se polovici stoljeća povećava.[514]

Kod ovakve bogate opreme stol nije mogao biti bez stolnog rublja: *nape de tola, tovaglie de tola* kod Vlahanovića, odnosno bez ubrusa i napica (stolnjaka): *tovaglie e tovagluli per ornamenato so la tavola* kod Mare Marojević[515] ili kod don Paska Marinova. Vjerojatno je u ovom razdoblju u lastovskim boljim kućama bilo i staklenih posuda jer je muransko staklo, zvano *cristallo* bilo već poznato u doba gotike.

Kuhinja se u renesansnim kućama redovito nalazila na katu, ali o kuhinjskom namještaju i o kuhinjskom posuđu možemo samo nagađati. Ognjište, kao dio gra-

512 *quattro tapeti* (don Antun Stjepanov); *mio tapeto*, Mara Ratković (L. T. 2, 55, 1512.)

513 O ovome vidi kod Fiskovića, *Lastovski*... op.cit., str. 129.-135. Po koja oslikana škrinja nađe se još uvijek kod lastovskih obitelji (Glumac-Huhran).

514 Don Marin Bogetić (L. T. 2, 124, 1525.); don Franko Ivankov (L. T. 3, 129, 1544.); don Pasko Marinov (Test. Rag. 37, 103, 1537.); D. L. 25, 1586.

515 Mara Marojević (L. T. 2, 41, 1512.)

devine, svakako je bilo sagrađeno tamo od kuda se moglo najlakše odvoditi dim preko "fumara" (lastovski fumari!). Kominate su krasili lanci ("komostre") na kojima su se vješali kotlovi i pod kojima se ložila vatra radi spremanja hrane.

Nedvojbeno su na zidovima lastovskih sala i u spavaćim sobama visjele nabožne slike — ikone. Već spomenuti svećenik Jerko Ostojić imao je u kući 1524. godine dvije umjetničke slike (*incone*); jednu manju određuje da se proda, drugu veću ostavlja popu Antunu de Lagusta (čiji je lik uklesan na nadgrobnoj ploči ugrađenoj u zvoniku) i svome rođaku Cvjetanu.

U kućama svećenika, u kamenim ormarima na policama, bilo je i knjiga. Godine 1534. pop Juro Vidov ostavlja sve svoje knjige (*tutti miei libri*) nećaku Luki.[516] Znajući za nastojanja Lastovaca da opreme crkvene oltare ikonama, a s obzirom na relativno veliki broj svećenika koji su živjeli i djelovali u Zajednici, s pravom se može pretpostaviti da je umjetničkih slika i kućnih knjižnica bilo znatno više nego što ih je u dokumentima zabilježeno.

Lastovo, posebno u 16. stoljeću, moralo je biti na oprezu zbog opasnosti od gusarskih napada, pa su Lastovci, kako smo već i spomenuli, držali u kućama oružje potrebno za obranu: arkibuse, sablje. U kućama u 15. stoljeću, osim sablji, bodeža, lukova i strijela, željeznih buzdovana, kopalja bilo je i sprava za odapinjanje željeznih kuglica, kamenih kugla (balista) kao, primjerice, u kući popa Vlahanovića. Nije zabilježeno, međutim, da su oporučivane zbirke oružja, već bi se osobno oružje prigodno ostavljalo ili bi ga se prodavalo.

Oprema lastovskih kuća u 18. stoljeću

Za ogled donosim popis kućnih predmeta dviju lastovskih dobrostojećih obitelji (Antice i Dražinića) i popis predmeta svećeničke sobe.

Prema popisu iz 1786. godine kućni namještaj obitelji Antica[517] sastojao se od 6 klupa od orahovine, 8 pozlaćenih sjedalica spletenih trskom, 4 klupe s naslonom, 2 četverouglasta stolića, 1 okruglog stola od orahovine, 8 sjedalica presvučenih kožom, 1 ormara za odjeću, 1 velike škrinje od orahovine, 6 velikih i malih slika, zrcala, mjedenog umivaonika, limenog zidnog sata s olovnim utezima, kreveta od 8 dasaka na 4 stalka i drugih manjih predmeta.

Godine 1784., po naređenju zamjenika kneza Frana Getaldija izvršen je popis kućnog inventara don Stjepana Dražinića[518] s kojim je živio i nećak Ivan (Blaža) Simić. U popisu je navedeno: 4 madraca (*stramazzi*), 3 zastora (*coltra*), 4 para platnenih plahta (*lenzola*), 2 stolnjaka (*tovaglie*), 4 ubrusa (*salviete*), 1 sag (*coperta di*

516 Don Juro Vidov (L. T. 3, 62, 1534.)

517 Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 130. (D. L. 52, 247)

518 D. L. 1779., fol. 38 *a tergo*.

tavola), 1 *scaldaletto*, 1 britva sa srebrnom ručkom, nakit (koraljna kolana, biserne naušnice, zlatna kolana, 3 zlatna prstena...), 3 velika kositrena tanjura s poklopcem, 7 malih kositrenih tanjura (*piatti di stagnio*), 1 kositrena podloga, 1 lavor (*bacile*) bakreni s poklopcem, 1 okruglasti kositreni tanjur, 5 bakrenih kanta ("romjenča"), 7 bakrenih kotlova (*caldare*), 1 bakrena tava ("prsura" — *padella*), 1 bakrena *gratta*, 2 tronošca ("trpjeje" — *trepiedi*), 2 ražnja, 1 gradele (*gradiglia*), 1 kotao od rakije, 2 imbrika (*imbrichi*), 7 bačava, 2 kosjera (*cosierei*), 1 sjekira (*manera*), 1 motika, 2 laznice (*laznize*), 1 gramparul (*gramparole*), 1 mreža tarantina, 1 potegača (*scabaca*), 1 lovačka puška dvocijevka, 1 mazga.

Don Josip Fulmisi[519] (1710.-1772.) imao je u svojoj sobi: ormar, škrinju od orahovine, tri sjedalice, trskom opletenu veliku sjedalicu, stol, dvije klupe, policu i ormar za knjige, dvije velike slike.

Težačka kuća Ivana i Antuna (Antuna) Čučevića-Čuča imala je[520] (1772.): 1 veliki i 2 mala pitara od škrpjela, velike žrvnje, bačve za vino i ulje, 1 veliku i 2 male škrinje, kotlove, bakrenu romjenču, lovačku pušku, laznice, kosjer, ražnje, komostre, mazgu.

Svakako da je i u 18. stoljeću oprema kuća ovisila o imovnom stanju dotične obitelji kao što je to bio slučaj i u ranijim stoljećima. Iako je bilo vunenih madraca, platnenih plahta, jastuka s navlakama, a kreveti su bili zaokruženi zastorima (*tornaletti*), najveći broj stanovnika spavao je i dalje na slamnicama (zajednički), s jastukom od slame pod glavom i pokrivao se "lincunima" od domaće raše.[521]

Iako su bolje obitelji imale u kući ormare za odjeću (sačuvani ormar u kući Frnjisi-Fantela), najčešći spremišni prostor ostale su i dalje škrinje, kofe. Ormar svećenika Fulmisija, a vjerojatno i ormar Antice, imao je ladice (*komó* — "bural"), ako je još k tome bio podijeljen policama u njemu su se smještale knjige. Takvih ormara-biblioteka bilo je zasigurno i u drugim svećeničkim sobama (barokna domaća komoda iz 18. stoljeća nalazi se u crkvi Sv. Vlaha). Oblik ormara je bio suvremen pa, kako je istaknuto, ovakav stilski namještaj mogla je imati obitelj ili pojedinac s većim financijskim mogućnostima. Slično je i s tzv. fasadnim škrinjama od orahovine ukrašenim rezbarijama.

Rezbareni namještaj bio je veoma moderan i omiljen. Rezbarenjem su se bavili gradski i seoski drvodjelci. Još i danas se u lastovskim kućama može pronaći po koja izrezbarena škrinja, no većinom su bačene, dotrajale, ili u najboljem slučaju pretvorene u spremišta za raznorazni materijal. U škrinjama od orahovine ili jelovine s pregradama, koje su se davale udavačama "u dotu", držale su se male stvari, dok se ostala odjeća u spavaćoj sobi (kamari) držala u kofi koja je stajala ispod kavaleta ili prebačena preko drvenoga kolca koji bi visio u nekoj prostoriji.

519 Don Jozo Fulmisi (1710.-1772.), D. L. 52, 138.

520 Podjela imovine između Ivana (Antona) Čučevića i maloljetnog Antuna (Antuna) Čučevića izvršena je po nalogu kneza Frana Benešića 1772. godine.

521 Platno slamnice bilo je tako sašiveno da je imalo u sredini otvor za rastiranje kukuruzne šuške ili pšenične slame. Pravi kreveti sa "šustama" (oprugama) pojavili su se tek sredinom 19. stoljeća.

Kuće su obično imale jedan stol za blagovanje, najčešće dugački pravokutni, ali je mogao biti i ovalni ili okrugli sa ili bez ukrasa, od orahovine ili jelovine, prekrivao se sagom ili drugim materijalom (napicom). Obitelj Antica je, pored okruglog stola od orahovine, imala i dva četverouglasta stolića. Pojedinci su imali i pisaće stolove s ladicama što svjedoče i sačuvani primjerci u kući Frnjisi i Lucianović.

Kompleti stolica bili su dokaz materijalne mogućnosti njihovih vlasnika i visoke kulture stanovanja. Takav se stilski namještaj nabavljao u Dubrovniku gdje je i postojala živa trgovina s obojenom i obrađenom kožom (kordovanom) koja bi pristizala u velikoj količini iz dubrovačkog zaleđa. Barokne stolice bile su presvučene kožom ili pozlaćene i opletene trskom. Takve garniture imala je obitelj Antica, tri pozlaćene stolice i veliku trskom opletenu sjedalicu (poltronu) imao je svećenik Fulmisi a slična sjedalica u stilu Luja XVI ostala je sačuvana u kući Dražinića (u zavičajnom muzeju).

U siromašnijim kućama bila je po koja sjedalica (stovčić), koja je više koristila u druge svrhe nego za sjedenje. Za sjedenje su služile drvene klupe bez naslona (banci), a u pojedinim kućama uz trpezu i takozvani blanci. To su dugačke drvene škrinje od jelovine s naslonom koje su služile i za spremanje sočiva, suhog voća i koje su, kao tipični lastovski namještaj, izrađivali domaći drvodjelci.

U pogledu tanjura i jedaćeg pribora nije se ništa promijenilo u odnosu na ranija stoljeća; tanjuri su u najvećoj mjeri bili zemljani, a jedaći pribor pretežno drveni. Majolika, koja je prodrla iz Italije, možda se nalazila u kojoj lastovskoj kući (tanjuri, zdjele), a možda je bilo i vrčeva, čaša i flaša od stakla, ali se ne može pouzdano tvrditi jer nemamo zabilježenih podataka.

Porculan se javlja početkom 18. stoljeća, ali neki sačuvani primjerci engleskoga i talijanskog porculana su iz 19. stoljeća.

Za osvjetljenje kuće koristili su se svijećnjaci od keramike i uljanice od mjedi ("otuna"). Poznati su tzv. lunkjenari (uljanice od mjedi) sa dva, tri i četiri noska (neki su, začudo, ostali sačuvani). Kao posebne uljanice koristili su se "lumini", posudice do pola nalivene vodom, a iznad maslinovim uljem. Uz uljanice su se upotrebljavale i svijeće lojanice i voštanice nataknute na "kandeljeru", dok se ne može reći je li bilo i dvokratnih ili trokratnih kandeljera za osvjetljenje privatnih kuća, sala i sl.[522] Za kretanje noću, za odlazak u ribolov, na ribarskim barkama, a valjda i u kućama, upotrebljavali su se željezni ferali koje su izrađivali kovači "na turski način", a njih je uvijek bilo na Lastovu.[523]

Glavni izvor topline u kući bilo je ognjište, ali su se kreveti u sobama zagrijavali tzv. *scaldalettom*, posudom od mjedi ili bakra u koju se stavljala žerava.

Satovi (zidni s utezima) kao i uokvirena zrcala mogli su krasiti samo pojedine kuće. Kućni satovi su nabavljani izvana (Venecija, Beč), a najčešće su ih pomorci donosili kući kao vrijedan stilski predmet. I zrcala, uokvirena u pozlaćene barokne okvire, bila su uvozna, vrijedna i skupa.

522 U župskoj crkvi postoji mjedeni viseći svijećnjak s tri reda krakova, vrlo rijedak primjerak umjetničkog obrta sjeverne Europe.

523 O kućnom namještaju u 18. stoljeću vidi kod Fiskovića, *Lastovski*... op. cit., str. 129.-135.

Obitelj Antica imala je za osobnu higijenu i mjedeni umivaonik i vrč na željeznom stalku; don Dražinić je imao bakreni i kositreni lavor s poklopcem.

U sali, u sobi na zidu, visjela je i pokoja uljena slika nekog sveca, Madone, portret. Za slike u kući Antice i Fulmisija ne znamo ni njihov sadržaj, a ni tehniku slikanja. Iz tog vremena ostale su sačuvane četiri barokne kompozicije iz kuće Antce-Mezomonda, jedna slika sv. Vlaha koja je visjela u kneževoj saloći iz kuće Lešića-Bundave Čiša; uljena slika Žalosne gospe u kući don Krista Lucianovića iz 1798. godine te dva portreta svećenika Stjepana Frnjisa i Stjepana Dražinića.[524]

I u ovom stoljeću, kao i prije, visjele su o zidu željezne sablje, arkibuze, lovačke puške (Dražinić, Čučević).[525]

Kao znak lastovskog hodanja s vremenom zabilježeno je i mjedeno glačalo (utija), kišobran, dalekozor, srebrna tabakera, srebrna kutijica za igle, vreteno od srebra "predjelac", naočale "gristoldini" itd.

U kuhinji (kominu) nalazili su se bakreni kotlovi, "prsure, imbrici", ražnjevi, često žrvnji, "romjenče" za vodu, sito, valjda i "muskadur" spremnik za hranu. Na ognjištu (kominati) ispod "komostara" stajale su "trpjeje", "gradije", škrovada i željezni "popečak" za kresanje "taka".

U konobi (stranju) bile su bačve i "karaćeli", kamenice i "pitari (dovezeni s Korčule), "arkuli" i žare od pečene gline nabavljeni od "pujiških" trgovaca, drveni tijeskovi. Porazbacano unaokolo ležalo je manje drveno posuđe (dižice, sićele, sanse, bareli, mašćelice, batare), a zakvačene o gredu visjele su: brlate, motike (pontače, laznice), sjekire, srpovi (kosjeri, lukići), krampovi (ašuni), mjehovi, vreće od kostrijeti... Pojedine kuće imale su i kotlove za pečenje rakije, velike kamene mlinice za ulje.

524 U kući Marina Fantele-Fantelice na Pjevoru nalazi se uljeni portret franjevca Honorija (Jura) Hropića (svjetovno ime Antun) izrađen 1833. godine u vrlo lošoj tehnici. Na njemu se čita: *Efigies F. P. Honorii Ioseph Ma Hropich in oetate sexaginta annorum 1833.* Kako smo na drugom mjestu naveli, u kući Ivelje Streža nalazila se uljena slika Gospe iz crkve Male braće u Dubrovniku, koja je odnesena u Kanadu.

525 Do prije nekoliko godina u kući Fantele Čirigoje nalazio se pričvršćen u zidu drveni stalak s otvorima za smještaj pušaka (straže?, ribarske družine?).

Lastovac u privatnom životu

U lastovskoj obitelji, do unatrag nekoliko godina, vladali su patrijarhalni odnosi s ocem kao glavom obitelji. Otac je predstavljao obitelj. Po njemu se određivalo nasljedno pravo, porijeklo djece itd., a u praktičnom životu bio je jedini neprikosnoveni autoritet kojemu su se morali pokoravati svi članovi, ukoliko su željeli živjeti u kućnoj zajednici. Ekonomski interesi i raspodjela materijalnih dobara činili su osnovu takva oblika odnosa jednom kad je otac, prema zakonu, bio isključivi gospodar pokretne i nepokretne imovine obitelji. Majka je bila vlasnica isključivo svoje dote. S kućnim imetkom otac je mogao raspolagati po volji, pa otuda u velikoj mjeri i očev autoritet i poslušnost djece.

Imovinski odnosi unutar obitelji rješavali su se pretežito putem oporuka i namira udavača. Suvišno je napomenuti kako je sva gospodarska aktivnost obitelji bila određivana i usmjeravana očevom voljom i kako je otac bio i jedini vlasnik novčanih sredstva koja je po nahođenju raspoređivao unutar kućne zajednice.

Nemoguće je reći kakvi su običaju vladali na Lastovu u pogledu sklapanja braka u prva dva stoljeća dubrovačke ere, ali je simptomatično da se na narodnom zboru od 20. veljače 1449. godine prekida bračna praksa koja je bila u neskladu s propisima "svete rimske majke crkve i katoličke vjere" kako piše u glavi 74. Statuta. Pri sklapanju braka, koji je faktično značio sklapanje saveza između kućnih zajednica supružnika, zasigurno se gledalo ne samo na ugled kućne zajednice i njezino ekonomsko stanje, nego i na stanje u radnoj snazi radi pružanja uzajamne pomoći pri poljoprivrednim radovima. Je li zbog nekog od ovih razloga pri sklapanju braka krvno srodstvo bilo zanemareno? U mnogim primitivnim društvima zabrana braka između najbližih srodnika odnosila se samo na članove iste kućne zajednice, dok je brak između srodnika (prvih rođaka) raznih kućnih zajednica bio čak i preferiran. Otuda i sukobi između narodnih bračnih običaja i propisa kanonskog crkvenog prava. Zbog zatvorenosti otočke zajednice, Lastovci su vrlo često imali problema sa sklapanjem braka baš zbog kanonske zapreke krvnog srodstva.

U lastovskoj kućnoj zajednici živjelo je puno članova, ali iako je ta zajednica bila brojna (mnogo djece) ona je bila i vrlo vulnerabilna zbog neimaštine, naporna rada, nesreća, a posebno zbog epidemija zaraznih bolesti. Ta je ranjivost uvjetovala i brojne zetove koji su "uskakivali" u obitelji koje su ostale bez muškog nasljedstva, a dolazili su iz kruga otočke zajednice, ali i iz doseljeničkog kruga. To neprekidno obnavljanje održalo je veći broj otočkih obitelji na životu, sačuvalo je njihove običaje i donijelo nove. Specifične okolnosti —međusobna tijesna povezanost otočana rodbinskim vezama, doseljavanje pretežno prostog i vrlo siromašnog pučanstva, životni uvjeti koji, s mnogo aspekata, nisu bili lagani, relativna izoliranost od ostalog svijeta — odrazile su se na mentalitet, ponašanje i karakter Lastovaca.

Lastovski puk bio je nepovjerljiv i praznovjeran, pomalo buntovan na sve i svašta, u govoru temperamentan i bučan tako da bi stranom promatraču djelovao neuglađen i bez kulture. U mnogim stvarima bio je autosuficijentan i nezavisan od

drugoga. Svoju je radnu odjeću sam izrađivao, a od domaće kože sebi pravio papuče i opanke. Posegao bi za kupovinom onoga što mu je bilo nužno potrebno. Baš takav način života, koji mu je uz trud davao skoro sve najosnovnije potrebe, usmjerio je i njegovu djelatnost i stvorio posebni otočki mentalitet. Taj je na posjetitelja djelovao kao ekskluzivan, nepovjerljiv, zatvoren, što u biti nije bilo ništa drugo nego stav obrane iz straha da ne bi netko drugi prisvojio ono što mu je njegov otok pružao.

Vjerojatno se u načinu življenja i ponašanja nije mnogo razlikovao od otočkog susjeda (s Korčule) i sugrađanina iz dubrovačke okolice. Muškarci, kao i žene, radili su sve dok su mogli. Muškarci u polju, u šumi, u ribolovu; mlade žene (nevjeste) i neudane kćeri s mazgom u polju, u šumi, oko stoke, u kući oko žrvnja, u pranju rublja, vune itd. Starije su žene kuhale, mijesile, prele, plele, čuvale djecu. Veća su djeca išla u pašu sa stokom, u masline, na ribolov.

Bez obzira tko je bio na čelu obitelji, djed ili otac, taj bi sjedio uvijek na "vrh trpeze" i raspoređivao posao tako da je svatko u obitelji znao svoje dužnosti i prava. Sinovi, bili oni oženjeni ili ne, morali su se pokoravati očevoj volji sve dok su živjeli pod njegovim krovom. Rijedak je bio slučaj da je pojedini član obitelji napuštao dom i gradio sebi novu kuću (lastovsko je naselje stoljećima ostalo ograničeno na isti prostor). Tek ženidbom s nasljednicom muž bi prelazio u kuću svoje žene.

Tučnjave u obiteljima bile su vrlo rijetke, za razliku od karbi, čestih i bučnih, posebno sa susjedima, međašima... Laž i psovka kažnjavali su se katkada i drastično. S djecom se strogo postupalo. Nisu smjela izaći iz kuće bez dozvole, makar bila već i odrasla; kod kuće se moralo biti prije sumraka. Za manje propuste, uz kaznu, trebalo je tražiti i oprost.

Stari je Lastovac bio veoma osjetljiv na pritužbu svećenika, prijatelja, kuma da ga netko od djece nije na ulici pozdravio, da su mu "gospara" sina našli u kakvoj poljskoj krađi (pravilo je bilo: što nije tvoje ne tiči), da su ga čuli kako psuje ili vidjeli da igra karte ili slično. To bi ga pogađalo i peklo ("peka"). Inače, ta bi se "peka" javljala i kad bi ga netko prevario, nadmudrio, ismijao. Bio je vrlo pobožan, što je uostalom i dokazao. Častio je pored svih obveznih svetkovina i blagdane Gospe i mnogih svetaca.

Iako je većina stanovnika imala skromne uvjete stanovanja i radnim danom bila posvuda raštrkana po otoku skromno odjevena, ipak i u tom teškom životu nalazila je vremena za razonodu i prijateljevanje, u prigodnim trenucima, nedjeljom i blagdanom.

Pojedini strani autori[526] kroz prizmu rustičnih crkvica i stambenih građevina naselja ocjenjuju kako je Lastovo imalo vrlo skroman životni standard, a time i stupanj civilizacije u usporedbi s okolnim stanovništvom Korčule, Hvara koje je bilo pod mletačkom upravom i ponosilo se vrijednim kulturnim spomenicima. Prema njima,

526 Npr., B. Malajoli, *L'arte in Dalmazia — Lagosta*, Rassegna Marchigiana, an. VIII. 1930.; A. M. Radmilli, *La storia di Lagosta dalle origini al 1944*, Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria, vol. VI, Roma, 1969., str. 91., 94., 114.

krivnju za to snosi Dubrovačka Republika, odnosno njezino državno ustrojstvo koje je nametnulo Lastovu kulturnu segregaciju. Oni smatraju da su nepriznavanje lastovskog građanstva strancu (što se nije odnosilo na dubrovačkog podanika) te carinske olakšice kod prodaje otočkih proizvoda u Dubrovniku, spriječile svaku moguću konkurenciju stranaca a time i kontaktiranje otočana s mletačkim podanicima, što je sve dovelo do kulturne segregacije.

Nadalje, iako je Dubrovačka Republika s Lastovcima postupala humanije nego s ostalim svojim podanicima, nije propustila, prema navodima spomenutih autora, da ih iskorištava u svakoj prilici. Nastojala je da lastovska Zajednica ostane isključivo seljačka, odvojena od aktivnog života Republike, nije razvila ni industriju ni obrt, iako je postojala dobra ekonomska baza, a forsirala je samo one gospodarske aktivnosti koje su joj odgovarale. Ni crkvena vlast nije ništa poduzela da se poboljša takvo nametnuto stanje; dapače, narod je morao plaćati dećimu dubrovačkom kaptolu, a popovi su se često miješali u poslove Zajednice.

Uspoređivati Lastovo s gradom Korčulom ili Hvarom je neodrživo. Nije beznačajna činjenica kakvo je strategijsko, pomorsko, trgovačko značenje imala u planovima vlastodržaca neka dalmatinska točka koju su oni zbog vlastitih interesa opasivali kulama i zidinama, u koju su dovodili trgovce, otvarali trgovačka središta, usmjeravali trgovačke brodove itd.

Stanovništvo, primorano da živi unutar uskog prostora, uporabilo je svu svoju dovitljivost, sposobnost u pronalaženju načina kako da razvije aktivnosti primjerene gradskim aglomeracijama. Tako su brodogradnja, pomorstvo, trgovina, kamenarstvo i drugi obrti bili osnova "većeg stupnja civilizacija" i "boljih životnih uvjeta" tog stanovništva za razliku od onoga koje je moralo živjeti "iza brda". Ovo je moralo napuštati morske uvale, potapati ribarske barke, bježati i skrivati se iza brda. Što mu je drugo preostajalo nego obrađivati polja, graditi zavjetne rustične crkvice i krčiti šumu da bi osiguralo egzistenciju. Trebalo bi se upitati koliko su Mlečani podigli kulturni i ekonomski standard hrvatskog seljaka (*schiavona*), njihova podanika u Dalmaciji.

Dubrovačka se aristokracija ponašala u skladu s pravilima klase kojoj je pripadala, slično kao što se ponašala i mletačka, pa je i dalmatinski seljak zaostao za pučaninom-građaninom. Istina, dubrovački su vlastelini imali i prilika i mogućnosti da Lastovu i pomognu, osim što su se brinuli da se barjak sv. Vlaha vije nad tvrđavom ili na gornjem Pjevoru; ali, jesu li mogli, smjeli ili htjeli jednom kad su u igri bili klasni interesi. Lastovski seljak nije imao kuda već okrenuti se zemlji, a da bude vlasnik te zemlje odrekao se "kulturnih kontakata i ostao prikraćen svjetlosti znanja" (kako to pjeva kanonik Ferić), u čemu je pomogla i dubrovačka vlast, što joj se s pravom zamjera. Ali ta vlast, na sreću, nije sprečavala da se otočanin zadoji dubrovačkom uglađenošću, manirima, tradicijom, kulturom. On je sa svoje strane napravio ono što je znao i mogao. Okružio se rustičnim crkvicama umjesto da je gradio raskošne katedrale, pozivao je sposobnije da mu sagrade dom, a zanemario je palace i ljetnikovce, organizirao je kako je umio i mogao svoju samoupravnu vlast, zdravstve-

nu službu, nesebično je plaćao i javnog učitelja pa i sve namete bez obzira što nije uvijek bio poslušan. I dok se ustrajno borio da sačuva svoju agrarnu samostalnost, nije se bojao za integritet svog hrvatskog bića, svog jezika, svojih običaja i tradicije.

Lastovo je za vrijeme Austrije doživjelo kulturnu i ekonomsku degradaciju; bilo je zanemareno, iskorištavano i sputano. Lastovski je seljak, međutim, u dubrovačkoj klimi, bez obzira na materijalno siromaštvo naspram susjeda, ostao onakav kakav je i uvijek bio.

Istaknuti Lastovci

Dobre Dobričević (Boninus de Boninis, Boninus de Ragusia, Boninus Ragusaeus, Dobrić Dobrićević, Dobrojević, Dobruško Dobrić)
tiskar, nakladnik, diplomat, svećenik
(Lastovo, oko 1450. — Venecija, 1528.)

Dobre se rodio u kući oca Marina Dobrića-Dobričevića, najvjerojatnije na Luži (prema mjesnoj predaji) sredinom 15. stoljeća, nešto prije 1454. godine, s obzirom da se u pisanim dokumentima navodi kako je 1504. imao više od pedeset godina života.[527] Najvjerojatnije je bio najstariji sin jer nosi ime djeda Dobre. Kako u kući Dobričevića nalazimo poslije vijećnike i suce (primjerice, nećak Zorzi je 1546. godine biran za suca), njegova je obitelj, bez sumnje, od davnine ukorijenjena na ovom našem otoku. Možda je Dobre jedan od potomaka Marina Dobrojevića, vijećnika i suca 1336., 1367. i 1380. godine.

527 Stjepan Kastropil, *Lastovac Dobrić Dobričević (Boninus de Boninis de Ragusio) i njegove inkunabule na dubrovačkom području*, Beritićev zbornik, Dubrovnik, 1960., str. 74., bilješka 3. O Boninu su još pisali: — Mirko Breyer, *Prilozi k starijoj književnosti i kulturnoj povijesti hrvatskoj*, Zagreb, 1904., str. 1-13; — G. Dalla Santa, *Il tipografo dalmata Bonino de Boninis "confidente" della Repubblica di Venezia*, Nuovo Archivio Veneto, vol XXX., 1915., str. 174-206; — G. Marotti, *Bonino de Boninis, tipografo, editore...*, Sanctus Blasius, br. 1.-2., Dubrovnik, 1938.; — L. Donati, *Bonino de Boninis stampatore*, Archivio storico per la Dalmazia, vol. III (god. II.), sv. 14., Roma, 1927.-28., str. 55.-64.; — C. Fisković; *Lastovski...* op.cit., str. 72.-75.; — Š. Jurić, *Dobrićević, Dobrić, Hrvatski biografski leksikon*, tom III., Zagreb, god. HBL, III, str. 430.-432.

O djetinjstvu i prvoj mladosti Dobričevića ništa nam nije poznato. Prvi put se spominje u zaglavlju knjige koju je tiskao u suradnji s Kotoraninom Andrijom Paltašićem 1478. godine u Veneciji. Tada mu je bilo više od 24 godine. Pretpostavlja se da je u Dubrovniku završio više škole. Ali, kada je napustio rodni otok, brata Matiju koji je ostao obrađivati djedovinu, a možda i sestru Dobru, ništa ne znamo. Ne znamo ni kada se zaputio u Veneciju, ni kada je tamo stigao. U Veneciji je izučio tiskarski zanat vjerojatno kod naših već afirmiranih tiskara — Grgura Dalmatinca, a naročito Andrije Paltašića koji je 1476. godine već bio samostalni tiskar.

Ovo je pionirsko doba tiskarske umjetnosti inaugurirane Gutenbergovom *Biblijom* 1455. godine. U Veneciji, u kojoj je Giovanni da Spira osnovao prvu tiskaru 1469. godine, nije se bilo lako afirmirati s obzirom na nepoštednu konkurenciju koja je vladala između dvije stotine tiskara, među kojima je bilo i čuvenih imena. Dobre se zato, nakon što je latinizirao ime i prezime u Boninus de Boninis, preselio u Veronu.

U Veroni radi od 1481. do 1483. godine, tiska šest knjiga među kojima talijansko i latinsko izdanje Valturija *De re militari* (*Valturius Robertus de re militari, Libri XII. Veronae, impressum per Boninum de Boninis de Ragusa a. d. MCCCCLXXXIII, XIII Febr.*) poznato zbog čistoće slova i drvoreza.

Sredinom 1483. prelazi u Bresciu i u tom gradu živi i radi do 1491. godine. Ovo je najplodnije razdoblje tiskara Dobričevića. Među 31 knjigom tiskanom u Brescii nalazi se i *Božanska komedija* (*Cantica ovvero Comedia del divino poeta Dante... impresso in Bressa per Bonino de Boninis de Raguxi a di ultimo di maggio MCCCCLXXXVII*), kao i Ezopove basne (iz iste godine). Izdanja Valturija (*De re militari*, 1481.), Danteove *Božanske komedije* (1487.) i Ezopovih basni (1487.) zbog ilustracija u drvorezima (*De re militari* s 96 drvoreza, *Božanska komedija* sa 69 drvoreza) ubrajaju se u najvažnija djela tiskarske umjetnosti u Italiji toga razdoblja. Dobričević je, kako izgleda, napustio Bresciu u ožujku 1491. godine a s njom i tiskarski poziv.

Iste je godine otišao u Lyon u kojemu više ne nastupa kao tiskar već isključivo kao knjižar i izdavač. Lyon je bio sjedište francuskog dvora i centar francuskog tiskarstva i prometa knjiga pa nije neobično da se Dobre tamo i zaputio. U Lyonu se pak kao izdavač, od 1499. do 1503., pojavio četiri puta s izdanjem djela religijskog sadržaja: dva molitvenika bogato urešena drvorezima (*Officium divine et immaculate Virginis Mariae, ad usum Romanae ecclesiae*) i dva misala za francuske crkve. U međuvremenu je u svojoj nakladi u Mlecima, 1494. godine, izdao raspravu Willema Gilliszoona *Caelestium motuum* koju je posvetio mrkanjsko-trebinjskom biskupu Jurju Kružiću (*D. Georgio de Cruce Trebenensis Mercanensi Episcopo, Boninus ragusaeus salutem*).

Dobričevićev opus tiskara i izdavača sastoji se od 43 knjige. Prva je tiskana u Veneciji 1478. u suradnji s Andrijom Paltašićem, 37 je knjiga tiskao samostalno, od toga šest u Veroni 1481.-1483. godine, 31 u Bresci 1453.-1491. (najviše 1485. godine), pet je knjiga izdao u vlastitoj nakladi, jednu 1494. godine u Veneciji a četiri u Lyonu

1499.-1502. godine. Dobričevićevom tiskarskom umijeću, u pionirskoj fazi grafičke vještine, pridan je vrhunski značaj. Najveći broj Boninovih izdanja čuva se u biblioteci Britanskog muzeja u Londonu (Danteova *Božanska komedija*), a kod nas u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu.

Vjerojatno su ga financijske poteškoće koje su ga pratile natjerale da se u Lyonu prihvati još jednog posla, posla obavještajca u korist Mletačke Republike. U tiskarskoj i knjižarskoj profesiji bilo je sve više konkurencije i zato je bilo mnogo probitačnije svoje egzistencijalne brige prepustiti Vijeću Desetorice nego životariti izdavanjem i trgovanjem knjiga. Dobre je tijekom nekoliko godina djelovanja u Lyonu, sjedištu francuskog dvora, zasigurno stekao mnogo veza, a Veneciji je bilo naročito stalo da bude, zbog tek završenog rata s Francuskom (1495.), pouzdano informirana o namjerama francuskoga kralja. Obavještajna aktivnost Dobričevića, prema Dalla Santiju započinje 1497. godine, kada se u Vijeću desetorice odlučilo da se Boninov izvještaj u najvećoj tajnosti pročita pred Senatom (18. siječnja 1497.) i kada (svibanj 1497.) mu se u Lyon dostavlja 100 dukata s pozivom da nastavi *in l'officio suo*.[528] Od 1497. do 1499. godine obavještava iz Lyona o ugovorima koji se imaju sklopiti između Francuske i Španjolske. Osim toga, jeseni 1499. i proljeća 1500., Dobričević je bio u Veneciji na usmenom referiranju pred Vijećem desetorice. Godine 1501. iz Venecije odlazi u Lyon i Provansu, a nešto kasnije i do Normandije. Te iste godine bio je ponudio svoje usluge i Mađarskoj gdje je računao na ostrogonskog kardinala Tomu Bakača, kupca njegovih knjiga.

Venecija je bila vrlo zadovoljna radom svoga vjernog prijatelja *amico fidel*, kako se volio nazivati u svojim pismima i što mu je čak postalo i pseudonimom. Izgleda da se u očekivanju obećane nagrade u obliku crkvenih beneficija, 1499. godine dao zarediti za svećenika. I doista, krajem 1502., odlukom vlade Mletačke Republike dobiva dekansku stolicu Trevisanskog kaptola i beneficije koje su toj stolici pripadale. Dobričević definitivno napušta Lyon potkraj 1503. godine. Kao dekan prvostolne crkve u Trevisu, voljom vlade Mletačke Republike, ali bez suglasnosti Rima, morao je cijeli život voditi ustrajnu borbu s aristokratskom obitelji De Onigo, koja je, ne priznavši odluku venecijanske vlade, polagala pravo na dekansku stolicu koja je od beneficija prihodila više od 200 dukata godišnje. I svi ostali crkveni beneficiji koji su mu bili udijeljeni od Vijeća desetorice (u Coneglianu, Padovi, Piove di Saccou, Piombinu, Poveglianu) bili su sporni, pa je i zbog njih bilo prepirki i svađa s raznim crkvenim redovima ili uglednim porodicama, tako da je Bonino 1507. dobio dozvolu nošenja oružja i pravo na oružanu pratnju.

Pored borbe s pretendentima na beneficije, koja mu je zagorčila život, Bonino je imao i nesreću da mu je u dva navrata izgorjela kuća i namještaj. Prvi put u Trevisu a drugi u Veneciji.[529]

528 Dalla Santa, *Il tipografo dalmata...* op. cit., str. 8.

529 G. Marotti, *Bonino de...* op. cit., br. 2, str. 10.

I kao dekan Trevisanskog kaptola Bonino je nastavio vjerno služiti Veneciji na diplomatskom i obavještajnom polju, ali i u čisto administrativnim poslovima. Godine 1505. opet ga nalazimo u Francuskoj, 1507. u Briançonu, Grenobleu, 1510. u Mantovi. Godine 1511., za vrijeme francuske opsade Trevisa, pruža Republici vrlo vrijedne usluge. U čistu administrativnu misiju Venecija ga 1505. godine šalje u Savoju da u vrijeme oskudice žitom na mletačkom teritoriju tamo, po jeftinim cijenama, nabavi žita za svotu od 12.000 dukata, misiju koju je Bonino vrlo uspješno i obavio.[530] Venecija ga je koristila u raznim povjerljivim misijama do njegove starosti. Tako je 1525. godine bio hitno pozvan iz Trevisa da ode u Casale di Monferrato kako bi pratio namjere Francuza nakon poraza od Španjolaca kod Pavije (kraj veljače 1525.).

Dobre Dobričević umro je u Veneciji u posljednjoj dekadi mjeseca lipnja 1528. godine, najvjerojatnije od moždanog udara. Još u siječnju te iste godine je obolio, a neposredno prije smrti (20. lipnja), kako smo već naveli, izdiktirao je oporuku mletačkom notaru Bernardu de Tomasisu, sa željom da bude pokopan u crkvi Sv. Marije u Polju na Lastovu.[531]

Sav Boninov život, okrenut traženju novih zanimanja, angažiran i bogat uzbuđenjima i peripetijama, odraz je čovjeka punog ambicija, koji se ne miri svojim statusom i podrijetlom seljačkog sina iz nepoznatog i zabitog Lastova. A da bi mogao biti i tiskar i izdavač klasičnih i suvremenih djela, diplomat u službi Mletačke Republike, upravljač mletačkom žitnom zakladom, postati i održati se dekanom u Trevisu, trebalo je imati urođene sposobnosti, solidnu klasičnu naobrazbu, znanje stranih jezika i poznavanje pravnih nauka. U postupcima, prihvaćanju diplomatske službe i svećeničke halje, može se vidjeti Dobričevićev karakter koji je očito bio nemiran, željan slave i bogatstva, sklon intrigama. Međutim, činjenica je da se u venecijanskoj službi nije obogatio, iako je mogao, što svjedoči o njegovu poštenju.

Vjerojatno bismo više voljeli da je Dobre svoje tiskarsko umijeće poklonio Dubrovniku "jer bi bila procvala stostručnom silom književnost dubrovačka", ali da je kojim slučajem Dobre umjesto u Veneciju otišao u Dubrovnik "vjerojatno bio bi se izgubio u sivoj gomili dubrovačkog obespravljenog plebsa i u najboljem slučaju bio bi postao vještim zanatlijom u kojoj od mnogobrojnih radionica u ono doba cvatućeg dubrovačkog zanatstva".[532] Zamjera mu se, kao podaniku Dubrovačke Republike, servilnost Veneciji, ali se pritom zaboravlja da je u zaglavlju svake knjige vrlo jasno isticao svoj zavičaj: "impressum per Boninus de Boninis de Ragusio", dok je trebinjskog biskupa Jurja Kružića nazivao sugrađaninom i zemljakom. Zamjera mu se i oportunizam kada sebe naziva *civis Curzule* i *chierico curzolense* dakle Korčulaninom, tj. mletačkim podanikom po rođenju radi većih mogućnosti u borbi za dekansku stolicu, koju je htio osnažiti i potvrdom dubrovačke vlade (koju nije dobio) da pripada plemenitaškom rodu.[533]

530 Dalla Santa, *Il tipografo dalmata...* op. cit., str. 28.

531 Vidi poglavlje "Crkve na Lastovu", "Crkva Sv. Marije u Polju"

532 St. Kastropil, *Lastovac Dobrić...* op. cit., str. 83.

533 Ibidem, str. 74., 83., bilješke 2., 35.

Položaj pojedinca na društvenoj ljestvici, u doba u kojem je živio, igrao je odlučujuću ulogu u stjecanju vlastitih probitaka, što je i nagnalo Dobru da se posluži navedenim postupcima ne bi li ojačao svoje pozicije u borbi za beneficije. Ono što je međutim za nas najvažnije, to je da su djela Dobričevićeve umjetnosti i erudicije, "ponos naše kulture i jedan od važnijih pokazatelja kreativne sposobnosti naroda, od kojega je Dobričević potekao".[534] Lastovo, s druge strane, ima razloga da bude ponosno na svoga sina koji je rodnom otoku, u znak svoje ljubavi, ostavio spomen trajne vrijednosti.

Antun Bogdanović-Diodati (Deodatus)
(Lastovo, oko 1570. — Rim, 1660.)

Don Antun Bogdanović rodio se u drugoj polovici 16. stoljeća u Donjoj Bandi u kući oca Bogdana, u staroj lastovskoj obitelji Mijačić, koja je tako nazvana po pretku Milasu (Mili, Milanu). Antun i brat Ivan (Đani) bili su Bogdanovići po ocu Bogdanu, svima dobro poznatom (*noto a tutti*) vijećniku. Imali su strica svećenika, dum Vitka.

Potkraj 16. ili početkom 17. stoljeća, Antun je u Dubrovniku zaređen za svećenika nakon čega odlazi u Rim gdje je, prema Appendiniju, pored filozofije i teologije izučio crkveno i građansko pravo.[535] Kao pravnik, isticao se svojom vještinom i znanjem, a prema ondašnjem običaju svoje je prezime Bogdanović latinizirao u Diodati. Godine 1631., don Antuna nalazimo ponovno u Dubrovniku. Te se godine Lastovci nisu mogli složiti kojeg otočkog svećenika predložiti nadbiskupu za župnika, pa je Zajednica zamolila nadbiskupa da na tu dužnost imenuje dum Antuna Bogdanovića.

Znamo da je 1621. godine župnik bio don Antun (Ivana) Pavlović-Picin (†1635.) i da je te godine, prema mjesnom pričanju, požar zahvatio župnikovu kuću u kojoj je bila pohranjena i župska arhiva (matične knjige). Do koje je godine dum Antun Pavlović dalje vršio tu službu ne znamo. Godine 1631., župna je stolica svakako ostala upražnjena, pa nije ni bilo korisnika beneficija Sv. Kuzme i Damjana. Dum Antun je, na zamolbu Zajednice da se primi dužnosti župnika, odgovorio da je vrlo ražalošćen što nije u mogućnosti prihvatiti taj poziv jer zbog određenih poslova mora otići u Rim, ali da će se založiti za dobrobit rodnog mjesta jer ga je zadužilo tolikim iskazom ljubavi. Stoga se nada da će imati mogućnost posvetiti se sasvim tom poslu čim završi poslove u Rimu.[536] Na proputovanju za Rim svratio je i do Lastova.

Kako smo na drugom mjestu iznijeli,[537] pronašavši kod župničkog beneficija više od 100 neutrošenih dukata, predložio je Zajednici da ih utroši za glavni oltar

534 Ibidem, str. 87.

535 F. M. Appendini, *Notizie...* op cit., tom. II., str. 97.

536 Fisković, *Lastovski...* op. cit., str. 33., bilješka 115. (D.L. 16, 113)

537 Vidi poglavlje "Crkve na Lastovu" — "Matična crkva Sv. Kuzme i Damjana"

županske crkve, što je na narodnom zboru i prihvaćeno. Na temelju te odluke dum Antun je 1632. godine, u rimskoj radionici slikara Giovannija Lanfranca, naručio oltarsku sliku sv. Kuzme i Damjana, a kod slikara Crivellija još pet manjih slika. U kolovozu te iste godine svih šest slika je otpremio na Lastovo preko Ancone.

Don Antun Bogdanović-Diodati ostao je u Rimu mnogo dulje nego što se nadao — do kraja života. Njegov odlazak u Rim bio je vjerojatno motiviran željom dubrovačke vlade da iskoristi pravničku vještinu dum Antuna u sporu s Venecijom, jer već 1632. godine kod španjolskog poslanika u Rimu zagovara interese svoje domovine u njezinoj borbi za očuvanje Lokruma i Molunta od nasrtaja Mlečana, kao i za očuvanje slobodne (bescarinske) plovidbe po Jadranu.

Nakon što je postao kanonikom i nadpopom (*arciprete*) ilirskog zavoda Sv. Jerolima vješto je izvršavao poslove koji su mu bili povjereni od dubrovačkog Senata, a u više parnica koje su se vodile u Rimu bio je zastupnik interesa svećeničkog udruženja iz Dubrovnika (kojemu je nakon smrti ostao dužnikom) kao i zastupnik drugih dubrovačkih građana.

Osjećajući se Hrvatom, dao je 1641. godine u Rimu tiskati evanđelistar isusovca Pažanina Bartola Kašića, a jedan primjerak poslao je na poklon lastovskoj crkvi. Jedan primjerak evanđelistara darovao je i korčulanskoj stolnoj crkvi. Lastovskoj crkvi još je poklonio i baroknu monstrancu (1637.), te moćnik (podlakticu) sv. Vitala (1639.).[538]

Umro je u Rimu u dubokoj starosti oko 1660. godine, a da se nije ispunila njegova skrovita želja da jednom postane župnikom rodnog otoka.

Prema pisanju Appendinija, njegove knjige i rukopisi bili su u drvenom sanduku otpremljeni na Lastovo nakon njegove smrti, ali kako navodi povjesničar Crijević (di Cerva) u 18. stoljeću, njegovi nećaci, pored svih nastojanja i zamolbi nisu dopustili da ih se pregleda. Pravi razlog ovog postupka rodbine, kako izgleda, ležao je u bojazni da se među spisima pokojnog "dunda" ne nađu i kakva potraživanja svećeničke kongregacije (udruženja) iz Dubrovnika koja se bila javila sa zahtjevom da se na račun njegovih dugova založe nekretnine koje je imao u zajednici s bratom Ivanom.[539]

Bilo je puno ponosa u lastovskom puku što je jedan otočki sin živio i djelovao tamo "gdje je bio papa", čak se prenosila i priča kako je bio i otrovan samo da ne bi postao papom! Don Đani (Kuzme) Maričević (†1638.) posvetio mu je i hrvatski prijevod jednog talijanskog molitvenika koji je objavio 1631. godine (čuva se u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu), s ushićenjem: "Dum Antonu Bogdanovichiu Arkipopu s. Yerolima u Rimu... od starijina rodbinom i plemenom iz Lastova rogijenoga nascega mista",[540] a blagoslov njegove rodne kuće, danas ruševne bez krova (uz Barbića-Nacija), godinama se obavljao uz poseban obred.

538 Primjerak Kašićeva evanđelistara nalazi se pohranjen u župnom uredu Lastovo, a u istom uredu postoji i potvrda o autentičnosti moćnika (podlaktice) sv. Vitala.

539 Lucijanović, *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike*, op. cit., str. 287.

540 Fisković, *Lastovski...*, op. cit., str. 32., 135., bilješke 112. i 572.

Frano Antica Lastovac (Franciscus Lagvstinus)
ljevač zvona, topova i umjetnina
(Lastovo, oko 1550. — Gandino /Bergamo/, 16??)

Frano Antica, jedan od petero sinova Antuna Krankovića zvanog Antica, rodio se oko 1550. godine na Lastovu. Već kao mladić živi u Dubrovniku i uči ljevački zanat kod nekog vrijednog majstora. Možda u Dubrovniku stanuje u zajednici s mlađim bratom Paskom, koji također stječe znanje u dubrovačkoj kancelariji, i to u Zvijezdinoj ulici u kući dunda dum Franka Marinkovića Paskvića, majčina brata.[541]

Godine 1578., Frano je već samostalni majstor pa je krajem godine, nakon što je s uspjehom položio probni test lijevanja nekoliko komada oružja, primljen u službu državne ljevaonice oružja kao službeni ljevač (*fonditor*) Republike. U tom svojstvu Frano radi do svibnja 1585. godine kada bez najave napušta Dubrovnik.[542] Razlozi zbog kojih je napustio službu, za koju je primao šest zlatnih dukata mjesečne plaće, kao i Dubrovnik, nisu nam poznati. Možda i nije slučajna koincidencija da je Pasko te godine maknut s mjesta lastovskoga kancelara. U svakom slučaju, Senat je imao veliko povjerenje u Frana jer mu je odobravao pozamašne kredite (i do 100 zlatnih dukata, 1580.), plaćao dopuste za odlazak u Veneciju radi nabavke materijala (1581.), a jednako su mu povjerenje ukazivali i vlastelini koji su mu bili jamci.

Frano je u Dubrovniku, osim što je radio u arsenalu kao ljevač topova, izradio i tri crkvena zvona, doduše mala i sa skromnim stilskim ukrasom. Iz 1579. godine je zvono sa crkvice Miha Pracata u Lopudu (čuva se u župnom muzeju), iz 1580. je zvono franjevaca u Slanome, a iz 1581. zvono s crkvice Sv. Elizabete na Pilama koje se čuva u Dubrovačkom muzeju. Na svima je utisnuo isti natpis: OPVS FRANC. LAGVST. (Djelo Frana Lastovca).

Godine 1589. nalazimo ga u Veneciji gdje u ljevaonici (*fonderia*) braće de Tonis radi na velikom zvonu za katedralu u Gandinu (Bergamo). Uspjeli rad donosi mu još jednu narudžbu za istu crkvu. Braća Nikola i Silvestar Giovanelli povjeravaju mu izradu brončane ograde pred glavnim oltarom bazilike. "Taj najmonumentalniji rad umjetnog obrta starih majstora iz Hrvatske u stranoj zemlji predstavlja Franu umjetnikom koji je ovladao suvremenim likovnim jezikom na razini visokog stila."[543] Na svom remek-djelu urezao je i svoj potpis: FRANCISCVUS LAGVSTINVS EPIDAVRIVS FACIEBAT A PARTV VIRGINIS MDLXXXX. Jednako kao i tiskar Dobre, i Frano se ponosio lastovskim podrijetlom ističući ujedno i svoju pripadnost Dubrovačkoj Republici (Epidaurius).

541 Don Franko Paskvić oporučno je nećaku Pasku Antici 1602. godine ostavio kuću u Dubrovniku. (L.T. 1596. fol. 45.), vidi bilješku 309 u poglavlju "Od Lastovske bune 1602. do pada Republike".

542 U zabilješci poslovne knjige arsenala za 1585. godine njegov nenajavljeni odlazak okarakteriziran je kao bijeg: *dopo la fuga di Francesco fonditor*. (Lukša Beretić, *Frano Antica Lastovac*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 8., 1954., str. 89.)

543 Igor Fisković, *Frano Antica, Lastovac*, Hrvatski biografski leksikon, sv. 1., Zagreb, 1983., str. 175.

U Gandinu se trajno nastanio i osamostalio. Godine 1594. osniva obitelj oženivši se Julijom Tagliaferri de Scaramaitis (kćerkom majstora metalca) s kojom ima tri sina Frana, Antuna i Gaudencija. Najmlađi sin Gaudencije rodio se 5. svibnja 1600. kad je Franu bilo 50 godina. Vjerojatno je Frano umro u Gandinu, ali točna godina njegove smrti nije nam poznata.

Često su ga u literaturi (G. Praga, L. Beritić) poistovjećivali sa sinom Franom smatrajući da se on, na poziv kralja Zigzmunda III oko 1618. godine, preselio s obitelji u Poljsku i radio u kraljevskoj ljevaonici u Krakovu.[544] Ustvari, u Krakov se preselio sin Frano, kojemu će se kasnije pridružiti i ostalo dvoje braće i koji je nastavio očev zanat. Kao nesumnjivu potvrdu da je sin Frano živio i radio u Poljskoj imamo izjavu Mlečanina Dell'Acque, artiljerca u službi kralja Zigzmunda, da je 1631. godine upoznao "gospodina Frana Lastovca, ljevača zvona njegova veličanstva, ne samo kao sposobna majstora već i kao čestita, savjesna i slave vrijedna čovjeka". Materijalna potvrda njegova rada je sačuvani crtež jednog topa koji na cijevi nosi natpis: OPUS FRANC(I)SCI LAGUSTINI MDXXIIII. (1624.).[545]

I ostala dva Franina sina išli su očevim stopama. Antun je također radio s bratom Franom u Poljskoj što potvrđuje S. Tonkowicz da je neki Antoni Lagostini 1624. godine, kao ljevač topova (*tormentorum bellicorum fusor*), primio građanstvo grada Krakova.[546]

Najmlađi pak sin, Gaudencije, kao 22-godišnjak je salio malo zvono za crkvu Dominikanaca u Dubrovniku i u njega utisnuo svoj natpis: S.P.DOMIN.ORA.PRO NOBIS GAVDENTIVS FRANC.LAGVSTINI FILIVS FECIT A. D. 1622. Gotovo je sigurno utvrđeno da je mladi ljevač zvono salio u inozemstvu pa ga možda i kao osobni poklon poslao u Dubrovnik. Vjerojatno je Gaudencije to zvono salio u Gandinu, za života oca, a nakon očeve smrti i on se pridružio braći u Krakovu.

Obrtnička aktivnost ove obitelji, započeta od oca Frana u Dubrovniku, proširena i usavršena u Gandinu i presađena u Poljsku ponos je starog lastovskog Antičinog stabla, a posebno ove njegove, Franine grane. Prema Beritiću, Frano Antica je bio posljednji ljevač zvona u samom Dubrovniku jer, od svih dosada pronađenih, njegova su najmlađa.

Koliko je Frano imao utjecaja na brata Paska i je li uopće odigrao kakvu posredničku ulogu između Venecije i Lastova u vremenu poznate bune, nije nam poznato.

544 G. Praga, *Francesco Lagostino da Ragusa*, Archivio storico per la Dalmazia, vol. XVII-XXX, fasc. 174., Roma, 1940., str. 163.

545 Stanislav Szymanski, *O Lastovcima ljevačima topova i zvona u Poljskoj*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 20., 1975., str. 119.-133.

546 Ibidem.

Pasko Antica (Pasko Antunović — Pasqual di Antiza)
prvi svjetovni kancelar, vođa lastovske bune[547]
(Lastovo, oko 1553. — Venecija, 6. srpnja 1604.)

Pasko, sin Antuna Krankovića zvanog Antica i mlađi Franin brat, rodio se u Lastovu oko 1553. godine (iz jednog zapisnika u Diversa de Lagusta od 16. ožujka 1603. godine razabire se da je tada imao oko 50 godina). U mladenačkoj dobi obrazovanje vjerojatno stiče u Dubrovniku gdje mu brat Frano uči ljevarski zanat.

Godine 1581. lastovsko Vijeće imenovalo je Paska voditeljem kancelarije nakon što je dubrovačka vlada, zbog nekih neurednosti, bila odlučila da se dotadašnji voditelj, svećenik Maroje Stjepanov, otpusti iz službe, a da se na njegovo mjesto postavi plaćeni sekularac. Dubrovačko Malo vijeće Paskovo je imenovanje bez prigovora potvrdilo.[548] Izgleda, međutim, da je Pasko tijekom vremena postao nepoćudan dubrovačkoj vlasti pa je 1585. napustio službu. To se razabire iz odluke donijete na narodnom zboru 23. veljače 1586. u kojoj se precizira da ubuduće neće moći biti predložen za kancelara nijedan Lastovac bio on svećenik ili sekularac, već jedino dubrovački građanin dobra imovna stanja i u zrelim godinama.[549]

Pasko je sa ženom Antonijom (Antunom), koja je umrla 1634., imao petero djece: don Kolendu, Paska (postao dominikanac o. Bartul), Ivana Antuna koji će 1652. kao sudionik neuspjele pobune protiv Dubrovnika pobjeći s Lastova, najstariju kćer Slavu udanu za Stjepana (Luke) Toljenovića i Žuvu. Ujak dum Franko Paskvić, samo nekoliko dana prije nego što je bio uhićen i pogubljen u Dubrovniku kao jedan od vođa pobune, 19. srpnja 1602. oporučio je nećaku Pasku, kao svom nasljedniku, novosagrađenu kuću u Ogradi (Laze) i kuću u "Zviezdich ulici" u Dubrovniku. Ova je oporuka, nakon bune, bila predmetom sudskih rasprava i osporavanja jer nije nosila vlastoručni potpis tadašnjeg lastovskog kneza.[550]

Pasko, kao narodni tribun u borbi za očuvanje starih statutarnih pravica i stoljetne otočke autonomije, zaslužuje našu pažnju. U poznatim događajima Lastovske bune Pasko je imao jednu od glavnih uloga. U svibnju 1602., kad je dubrovačka vlada naredila da se usprkos lastovskom odbijanju unesu u lastovski Statut nove odredbe, Pasko se zajedno s ostalim domoljubima stavio na čelo pobune protiv Dubrovnika. Okvalificiran kao izbjegli vođa, na njegovu je glavu stavljena i ucjena: tko ga ubije dobit će 200 dukata, a tko ga živog dovede nagradit će se sa 300 dukata.

547 Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*, Zagreb, 1956., str. 51.-53.; — Šime Ljubić, *O odnošajih među republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka XVI. stoljeća do njihove propasti*, Rad JAZU, 1880., 53., str. 115., 117., 124., 129.; — Trpimir Macan, *Antica Pasko*, Hrvatski biografski leksikon, sv. 1., Zagreb, 1983., str. 175.; — Marin Lucijanović, *Lastovo*... op. cit., str. 261.-263.

548 Acta Minoris Consilii 55, fol. 194. — D. L. zapisnik od 20. svibnja 1581. godine.

549 A. Dundović, prijepis Statuta, str. 148.; D. L. zapisnik od 23. veljače 1586. godine.

550 L. T. 1596., fol. 45., vidi bilješku 309.

Žena Antonija i djeca bili su konfinirani u Dubrovnik, a bratu Lukši je bio uskraćen povratak na otok. Dubrovački sud, u studenome 1602., cjelokupnu Paskovu imovinu stavlja na dražbu zbog duga od 33 škuda Dubrovčaninu Antunu Pozziju.[551]

Kada su pobunjenici početkom 1603. godine zauzeli Lastovo, Pasko im je bio predvodnik. Dana 5. siječnja, na narodnom zboru, bio je izabran za načelnika (komornika), a sam se dao proglasiti i kapetanom (vojnim zapovjednikom) zatraživši da mu narod prisegne na vjernost. U svojstvu zapovjednika, a radi obrane otoka od Dubrovčana, dao je sagraditi utvrde te je zatražio od korčulanskog kneza mletačku zaštitu. Takvu zaštitu zatražio je i u Veneciji 22. siječnja 1603. kao čelnik lastovskog poslanstva nudeći ujedno i Lastovo pod mletačku vlast. Pasko Antica umro je u Veneciji, gdje je boravio s lastovskim izaslanstvom 6. srpnja 1604. godine. Zbog sumnjivih okolnosti u kojima je iznenada umro, opravdano se pretpostavlja da je bio otrovan.[552]

Ivan Luka (Džanluka) Antica
tajnik Dubrovačke Republike, književnik
(Lastovo, oko 1611. — Dubrovnik, 30. siječnja 1668.)

Džanluka Antica, unuk Franova i Paskova brata Marina, rodio se u Lastovu nakon bune, oko 1611. godine. Njegov stariji brat Marin (1593.-1662.) bio je otac don Kuzme, komornika općine i začetnika neuspjele pobune 1652. godine.

U mladićkoj dobi upoznaje u Veneciji moldavskog kneza Ospadara i s njim odlazi u Vlašku za njegova kancelara i tajnika. Na toj je dužnosti ostao nekoliko godina, a zatim se trajno nastanio u Dubrovniku. Početkom 1640. oženio se Katom Aligretić-Sfondrati i s njom imao sedmero djece. Bavio se odvjetništvom, a bio je i notar.[553] Nakon potresa 1667., postao je tajnik Dubrovačke Republike, a neposredno pred smrt primljen je u bratovštinu Antunina. Umro je u Dubrovniku 30. siječnja 1668. godine.

Povremeno je boravio na Lastovu, s obzirom da mu je otac Antun oporučno ostavio dvije kuće na otoku, jednu novosagrađenu kod nasljednika Njemčilovića, te drugu kod nasljednika Sangelatovića, kao i "baraku" u Lučici. Oporučno je od oca naslijedio i kuću u Dubrovniku "uz Lukaricu".[554] U knjigama "Diversa" lastovske

551 *Liber sentent. publ. Cancel. Ragusi*, 601, od 27. studenoga 1602., Drž. arh. Dubrovnik. Dug je Pozziju već 13. prosinca podmirio Paskov nećak Antun (sin brata Marina) uplativši 15 dukata.

552 Više autora kao datum smrti Paska Antice navodi 21. srpnja, međutim Paskov sin don Kolenda Antica u svojoj oporuci od 10. listopada 1631. (L. T. fol. 143) određuje da se misa zadušnica za pok. oca Paska reče na dan njegove smrti i to 6. srpnja.

553 Miljenko Foretić, *Ivan Luka (Džanluka) Antica*, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1., Zagreb, 1983., str. 173.-174.

554 L. T. 1635. fol. 9. od 30. lipnja 1635.

kancelarije Džanluka se često spominje i to od kraja 1635. pa do kraja života u raznim trgovačkim i privatno-pravnim stvarima.

F. M. Appendini uvršćuje Džanluku među zapažene komediografe Dubrovnika 17. stoljeća, a kao godinu smrti navodi 1688. Za njega još kaže da je napisao nekoliko komedija i pjesama koje su nažalost izgubljene.[555] O njemu je još prije pisao Serafin (Saro) Crijević da je "gajio revno ilirske vile pa stoga još postoji nekoliko njegovih pjesama i veoma elegantnih komedija".[556] Smatra se da se među anonimnim dubrovačkim komedijama iz druge polovice 17. stoljeća kriju neka njegova djela. Inače, za Džanluku Anticu se pretpostavlja (što bilježi i Miroslav Pantić u svojim bilješkama o staroj dubrovačkoj komediji), da je upravo on pisac komedije *Jerko Škripalo*.[557] U njoj se ismijava neki stari i ugledni dubrovački senator, što uostalom njemu ne bi bilo ni tuđe, kako primjećuje C. Fisković, s obzirom na poznate sukobe između njegovih mještana i Dubrovnika.[558]

Nikola Marija Antica
pjesnik i prevodilac
(Dubrovnik, 7. prosinca 1648. — Lastovo, 1753.)

Sin je Ivana Luke (Džanluke) Antice, književnika. Iako je u mladosti bio čak i kažnjavan zbog nekih izgreda, to kasnije nije smetalo da ga dubrovačka vlada angažira u diplomatskim misijama kod mletačkih vlasti u Kotoru i koje je on s uspjehom i obavio.

Godine 1687., već u zreloj dobi, oženio je Jelu (Jellu) Stella s kojom je imao troje djece.[559] Živio je u Dubrovniku kao trgovac i često je svojim brodom boravio na Lastovu gdje je posjedovao dobra. Zato ga se često spominje kod raznih pravno-imovinskih i trgovačkih poslova u knjigama lastovske kancelarije te kao kuma u matičnim knjigama pri vjenčanju i krštenju, posebno u vremenu kad mu se na Lastovu rodio sin Džanluka 1702. godine.[560] Poslovao je izvan Dubrovnika, pretežito u mletačkoj Dalmaciji. Posljednje razdoblje života proveo je na Lastovu gdje je 1733. godine i umro u 85. godini života. I žena Jella umrla je na Lastovu četiri godine poslije u 71. godini.

Nikola se uz svoje glavno zanimanje — zanimanje trgovca, bavio književnošću. Okušao se i u pjesništvu i u prevođenju stranih djela na hrvatski jezik. Bio je član

555 F. M. Appendini, *Notizie*... op.cit., str. 284.

556 Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina* (Priredio S. Krasić), Zagreb, 1977., str. 292.

557 Miroslav Pantić, *Nekoliko beležaka uz staru dubrovačku komediju "Jerko Škripalo"*, Anali Hist. instituta JAZU u Dubrovniku, 4.-5., 1956., str. 398.

558 C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 136.

559 Miljenko Foretić, *Nikola Marija Antica (Niko)*, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1., Zagreb, 1983., str. 174.-175.

560 MK2 (Matica krštenih, 2) 1702., Nikola Džanluke Antica — Helena Ivana Stella, sin Džanluka.

dubrovačke "Akademije ispraznijeh" koja je njegovala narodni jezik i u kojoj su bili učlanjeni, pored ostalih, Ignjat Đurđević i Petar Kanavelić. Zajedno s bratom Božom, kartografom,[561] čija je kći Kata postala drugom ženom pjesnika Kanavelića, glumio je u dubrovačkoj pučanskoj kazališnoj družini "Plodni". Od pjesničkih radova danas su poznata dva: kratka pjesma posvećena Baru Betteri i hrvatski prepjev poznatog spjeva Gianbattiste Marina *Strage degli innocenti* pod nazivom *Porazenje pravednijeh mladijenaca*. Ovaj se prepjev smatra uspjelim radom.[562]

Kristo Antica (Antizza Raguseo)
prof. nautike i matematike
(Lastovo, sredina 18. st. — Dubrovnik, početak 19. st.)

Među poznatim Lastovcima iz roda Antica potrebno je zabilježiti i svećenika (abate) Krista Anticu,[563] profesora nautike, hidrografije i matematike na Akademiji dei Floridi u Livornu. Sačuvan je njegov redukcioni nautički kvadrant objavljen 1802. u Marseilleu. Jedan primjerak izložen je u Pomorskom muzeju HAZU u Dubrovniku. Napisao je neobjavljeno djelo (rukopis se čuva u Bogišićevoj biblioteci u Cavtatu) pod naslovom *Nautica, metodo eccelentissimo inventato dal prof. di matematica e nautica abbate Antizza Raguseo.*

* * *

Još jedan Antica, benediktinac Anzelmo Antica, postao je poznat po diplomatskoj aktivnosti u Madridu. On je 1790. dubrovačkoj vladi savjetovao da stupi u kontakt s novom silom na američkom kontinentu u čemu su Dubrovčani oklijevali, jer da postoje dovoljne mogućnosti za sklapanje trgovačkog ugovora između SAD i Dubrovnika.[564]

561 Brat Božo (Natali Antizza) izradio je 1687. dvije geografske karte Dubrovačke Republike.

562 Petar Kolendić, *Marinova "Strage degli innocenti" u Antičinom prevodu*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, VII., Beograd, 1927., str. 196.; — C. Fisković, *Lastovski*... op. cit., str. 136., bilješka 578.

563 Josip Luetić, *Kristo Antica*, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. I., Zagreb, 1983., str. 174; — Isti, *Lastovčanin Antica, poznati nautički stručnjak iz 18. st.*, Dubrovački vjesnik, 16., 23.7.1966.; — Isti, *Cristoforo Antizza Raguseo, prof. di scienzie nautiche a Livorno*, Studi Livornesi, vol. III., Livorno, 1988., str. 119.-121.

564 Ž. Muljačić, *Odnosi Dubrovnika i Sjedinjenih Američkih Država*, Naše more, III., br. 1., Dubrovnik, 1956., str. 69.

Antun (Antuna) Gjivoje
splitsko-makarski biskup[565]
(Lastovo, 1852. — Split, 1917.)

Antun Gjivoje osnovnu je školu završio u Lastovu, gimnaziju u dubrovačkom sjemeništu, a bogoslovlje u Zadru. Studije je nastavio u Beču 1876.-1880. godine, gdje je doktorirao teologiju. U bogoslovnom sjemeništu u Zadru bio je najprije profesor, a zatim i ravnatelj ovog središnjeg crkvenog zavoda. Godine 1911. izabran je za biskupa splitsko-makarske biskupije i njegovu ustoličenju u Splitu prisustvovala je i službena lastovska delegacija.

Dana 25. kolovoza 1912. došao je u posjet Lastovu i tom je prigodom općina izdala sljedeći proglas: "Lastovci, sutražnji dan jest dan slavlja za ovo naše malo mjesto, jer na njegovo tlo stupiti će visoki crkveni dostojanstvenik, Presvijetli i Prepoštovani Pragospodin Dr. Antun Gjivoje, biskup splitsko-makarski, koji eto bi kao prvi Lastovac uzvišen na takvu veliku čast i dostojanstvo. Ovo su rijetke časti koje zapadaju rijetke ljude radi velikih i izvanrednih sposobnosti i zasluga. Stoga ova općina pozivlje Vas da se pridružite tome našem rijetkom slavlju, te da, okitivši kuće zastavama i sagovima, dođete u što većem broju na priček u Sv. Mihovila u 8 sati u jutro odakle će se pod zastavama krenuti u crkvu Sv. Kuzme i Damjana, gdje će Presvijetli odslužiti prvu sv. Misu kao prvi lastovski biskup. Lastovo, 24. 8. 1912., Općina."

Dr. Gjivoje umro je u Splitu 1917. godine i pokopan na Sustipanu. Prilikom preuređenja groblja, 1965. godine prenesen je na Lastovo u obiteljsku grobnicu. Lastovskoj javnoj dobrotvornosti oporučno je ostavio 1.000 fiorina koji su priloženi za VIII. ratni zajam.

Baro (Nikole) Fantela-Borovinić
kanonik dubrovačkog kaptola
(Lastovo, 1857. — Lastovo, 1933.)

Msg. Baro Fantela-Borovinić, nakon završenih bogoslovnih studija u Zadru, odazivajući se pozivu crkvenih vlasti, odlazi kao mladi svećenik za dušobrižnika katoličkog stanovništva u Albaniju. Kao misionar više od 20 godina života provodi među Albancima u području Skadra.

Neposredno prije Prvoga svjetskog rata vraća se u dubrovačku biskupiju. Do 1919. godine bio je župnik Zatona, a zatim, kao strani državljanin i kanonik dubrovačkog kaptola, došao je na Lastovo gdje ga je narod na Pjevoru dočekao s oduševljenjem. Ganut takvim dočekom obećao je da, dok bude živ, neće u lastovskim

565 Slavko Kovačić, *Gjivoje Antun*, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 4., Zagreb, str. 700.-701.

poljima biti "ni grada ni slane" (što se, prema pričanju, i obistinilo jer dok je bio živ loza nije nikada stradala od pozeba). Narod je bio uvjeren da "dum Bartul" posjeduje i neku nadnaravnu moć zbog čega mu se rado obraćao u nevolji. Tako se, primjerice, priča da od 1916. do 1922. godine mrežičari nisu mogli uloviti srdela ni za ručak jer su ih "kucini" tjerali s pošta. Obratili su se zato svećeniku koji svojim molitvama rastjera "kucine" iz lastovskog mora za sve vrijeme njegova života.

Melko Lucijanović
profesor
(Lastovo, 1844. — Lastovo, 1929.)

Bio je treći među sedam sinova Krista Lucijanovića i Marije (Marina) Sangaleti. Rođen u obiteljskoj kući na Luži 1844. osobno je ime dobio po djedovu bratu dum Melku (1766.–1830.) Otac Kristo dva puta je bio načelnik lastovske općine, braća Stjepan senior i junior bili su učitelji, brat Marin svećenik (†1872.), a djed Marin (po majčinoj liniji) pomorac i brodovlasnik. Osnovno obrazovanje završio je u Lastovu, a srednje u Dubrovniku. U braku s Amalijom Inchiostri iz Šibenika (†1916.) nije imao potomstva.

Kao profesor realne gimnazije u Šibeniku (1872.) i Splitu, te kao istaknuti aktivist pravaške stranke pisao je o Lastovu i lastovskim običajima i zanimljivostima, nastojeći tako izvući iz anonimnosti rodni otok. Prijateljevao je s prof. Lukom Zore, Cavtačaninom iz dubrovačke gimnazije i osnivačem dubrovačkog "Slovinca". Ta veza rezultirala je i nizom pisanih priloga o Lastovu u "Slovincu". Tako u broju 13/1880. na str. 268-270 piše o Lastovu, u broju 6/1881., str. 96-98 o Pokladu na otoku Lastovu, u broju 22 te iste godine na str. 449-450 o pjesmi "Borba Radoslava kralja sa sinom Ljutimirom" zapisanoj na Lastovu, u broju 14/1884. na str. 216-218 donosi nekoliko narodnih pjesama također zapisanih na Lastovu, među kojima je i "Udaja na daleko" koju ponavlja i u broju 16 na strani 247-248. O Lastovu je pisao i u "Zadarskoj Smotri" u broju 7/1893. (o pokladnom običaju) i u "Manuale del Regno di Dalmazia" VI-VII/ 1876. na str. 137. Iz njegova pera ostao je i jedan neobjavljeni daktiloskript od 16 stranica iz 1920. godine na talijanskom jeziku: *L'isola di Lagosta, cenno geografico--storico* (u posjedu A. J.).

Prof. Lucijanović ostavio nam je dva toma Povijesti srpske i hrvatske književnosti na talijanskom jeziku *Storia della letteratura serbo-croata*, namijenjena "učenicima koji se u tom jeziku školuju", objavljena u Splitu 1880. godine.

I kao umirovljenik, koristeći poznanstva i osobne veze, iz svog idiličnog kutka na Mostu (Pasaduru) djelovao je vrlo aktivno u popularizaciji lastovske prošlosti (unoseći u nju i osobno viđenje kao, primjerice, u prepoznavanju kralja Uroša Nemanjića u poprsju okrunjena čovjeka uklesana na središnjoj preslici župne crkve), u isticanju čiste slavenske biti stanovništva, u zanosnom iznošenju prirodnih ljepota i običaja svog otoka za koji je rekao da je slabo poznat i nakon Prvoga svjetskog rata.

Možda je njegova aktivnost i potaknula nećaka, dubrovačkog suca Marina Lucijanovića (sina brata Luke), da i on krene u proučavanje lastovske povijesti i da napiše, više puta citiran rad: *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike* u "Analima Historijskog instituta JAZU", Dubrovnik, 1954.

Prof. Melko Lucijanović umro je u Lastovu 1929., u 85. godini života.

Frano (Cvjetka) Cvjetiša
publicist, pisac, političar[566]
(Lastovo, 22. listopada 1884. — nakon 1944.)

Rođen je u Gornjoj bandi pod Glavicu, u kući oca "Cjetka". Osnovnu je školu završio u Lastovu, pohađao je dubrovačko sjemenište (1897.) i radio u državnoj službi u Splitu, gdje je završio gimnaziju. Bio je član uredništva splitske "Slobode", a književne radove objavljivao je u "Pobratimu", "Nadi", "Narodnome listu", "Domaćem ognjištu" itd.

U Pragu je studirao pravo (1911.) a od 1912. do 1914. bio je redactor vanjsko-političke rubrike u Masarykovu listu "Čas". Pod utjecajem T. Masaryka i E. Beneša na početku Prvoga svjetskog rata emigrira u Ženevu i priključuje se krugu pobornika srpske kraljevske vlade i Jugoslavenskog odbora. Vojni sud Austro-Ugarskog Carstva proglasio ga je izdajnikom i u odsutnosti osudio na smrt.

Od jeseni 1916. vodi novinarski ured Jugoslavenskog odbora u Parizu, članom kojega postaje sljedeće godine. U propagandnoj djelatnosti u sklopu politike Odbora zalaže se za stvaranje jugoslavenske države, zastupa unitarističku ideju o jedinstvenoj jugoslavenskoj naciji te brani istočnu jadransku obalu od talijanskih pretenzija. Za vrijeme boravka u Švicarskoj i Francuskoj svoja politička mišljenja iznosi u listovima "Le Serbie ", "Tribune de Geneve", "L'Avenir", "Avanti" i "La Patrie-serbe".

Početkom 1919. na pariškim mirovnim pregovorima imenovan je članom novinarske sekcije kraljevske delegacije SHS-a. O stajalištima delegacije piše u pariškom tisku. U Beograd dolazi 1920. i ubrzo ulazi u diplomatsku službu. Poslanik je u Bukureštu i Varšavi (1920.), Marseilleu (1921.–1922.) i Bratislavi (1923.–1924.). Želeći nastaviti studij prava, prekida diplomatsku službu, vraća se u Beograd i radi kao suradnik i urednik "Trgovinskoga glasila" (1924.–1927.). Završava studij prava u Dijonu 1927., vraća se u diplomatsku službu i radi u Pragu (1927.–1929.), Hamburgu (1929.-1932.), Budimpešti (1934.–1935.), Bratislavi (1935.), Santiagu (1936.–1939.) i Rio de Janeiru (1939.–1944.). Kao aktivni diplomat i nadalje piše o vanjskopolitičkoj problematici i članke objavljuje u inozemnom tisku.

566 Mladen Švab, *Cvjetiša Frano*, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2., Zagreb, 1989., str. 778.-779.

SUMMARY

General survey

The Lastovo archipelago consists of 46 islands and cliffs and spreads over 21.7 square miles (56.2 km²). Situated south of Korčula and 60 nautical miles away from cape Gargano at the Italian coast, the main island with its 18.1 square miles (46.9 km²) is the fourteenth island according to size on the eastern part of the Adriatic.

The island was first mentioned by Stephan of Byzantium, a 6th century lexicographer, who called it Ládesta, i.e., Ládeston, according to Theopompus, a 4th century BC Greek historian. The Romans, loaning the Greek name, called it Ladesta. During the Middle Ages it was called Lasta, Lagusta or Lagosta, these being various abbreviations of the name Lagusta. With the Slavic ending *-ovo*, it became, as it is known today, Lastovo.

The island is mainly built of Cretaceous calcareous rocks. The numerous dolomite Karst valleys lie between limestone hills and contain deposits of both red soil and quartz sand. The valleys are surrounded by slight loose Karst slopes with numerous caves.

Lastovo is, besides Mljet, Croatia's most wooded island, with all the characteristic features of the Mediterranean climate, such as mild and humid winters and warm, draughty and long summers.

The oldest traces of humanity were found at the Rača cave where continuous evidence of civilization reaches as far as the late Neolithic Age. In prehistoric times the island was inhabited by Illyrians, and finds of Greek ceramics show that the island was on one of the Greek trade routes on the Adriatic and probably part of the State of Issa. The Romans left very clear traces of their long rule on the island of Lastovo, the so-called *villae rusticae* (residential and farming units) and the settlement in Ubli. Archeological finds show that the settlement flourished during the first centuries AD, only to become completely desolate at later times.

Historic survey

The Byzantine emperor Constantine VII Porphyrogenitus mentioned Lastovo in the mid-10th century, but the first significant reference to Lastovo, connected with a historic event, happened in the year 1000. The Dodge of Venice, Pietro Orseolo II, during his raid of Dalmatia described by chronicler John the Deacon (Ivan Đakon) destroyed the fort and town at Lastovo as retaliation for the robbing of Venetian tradesmen and in order to secure free passage into the Mediterranean Sea. During the following two and a half centuries, Lastovo was to sink into total oblivion, and its inhabitants turned completely towards agriculture and cattle-raising, ignoring the earlier seafaring tradition.

In the mid-13th century (1252-1254) Lastovo voluntarily joined the Township of Dubrovnik, after the Township had taken the oath to let the inhabitants of Lastovo keep their ancient customs. The customary legal norms of Lastovo were replaced in 1310 by written regulations, which became the Community's law once they had been adopted by the People's Forum and confirmed by the Rector of Dubrovnik.

The People's Forum was the main authority on the island, having all legislative power and consisting of 20 counselors holding office for life. The executive power was invested in the Rector and three magistrates elected by the people. Public officials were notaries (priests), chamberlains (*kamerlenzi*), guards, messengers (*placari*), vineyard guards (*pudari*), emissaries, market inspectors (*iusticieri*) and assessors.

After February 28, 1358, when the Venetian protectorate of Dubrovnik ended, King Louis I gave the Dubrovnik Township exclusive powers over Lastovo. Even in those new circumstances, the autonomous life of the Lastovo Community went on without special limitations. In the second half of the 15th century, however, Dubrovnik started to interfere with the autonomous life of the island, the Forum lost its legislative powers to the Republic's Council in 1486, and the old regulations of the Statute were less and less applied.

The apparent increase in the limitation of the island's self-government, as well as the arbitrary imposition of additional burdens on the inhabitants by the Dubrovnik authorities (increasing the Rector's salary, guard duty, prison building), led to a soon crushed bloody rebellion in 1602. In the next year, Lastovo was occupied by Venice at the invitation of the rebels, to be returned to Dubrovnik only in 1606. Another rebellion was attempted in 1652 when the district of Lastovo was to return a sum of 2000 gold pieces spent in a law suit with Venice for the protection of the sovereignty of Sušac. Lastovo, inhabited (according to an estimate by chamberlain and rebel Don Kuzma Antica) by more than 1000 inhabitants again offered itself to Venice, but the Venetian government refused the offer, so that there was no actual rebellion. Lastovo never gained anything by the rebellions; furthermore, it lost its autonomy altogether, became part of the Dubrovnik territory and became subject to most of the legal acts passed by the Republic's bodies.

As the Turks advanced to the sea, Lastovo, its property and especially its fishing fleet became a target for marauders, mainly from the Ulcinj region. The looting became more often during the 1st and 2nd Holy Leagues in the 16th century, and during the Wars for Candia and Morea in the 17th century when the Lastovo inhabitants were obliged to stand guard in order to defend the island. Only in the 30's of the 18th century did the piracy of the Ulcinj people stop, as they increasingly turned towards naval trade, and this put a stop to guard duty on the island.

On the eve of May 27, 1806 Napoleon's troops entered Dubrovnik and gradually took the entire territory of the Republic, which was dissolved two years later on January 31, 1808. The French built a fortress on Lastovo on the hill of Glavica and organized the islanders in the National Guard for the protection against English Corsairs confiscating their ships. The English, on the other hand, took Lastovo attacking from the island of Vis on January 28, 1813, and kept it under their rule till July 16, 1815, when, according to a decision of the Vienna Congress, they gave the island over to Austria.

From 1818, Lastovo as part of the Dubrovnik County had the status of District with a *praetura* and a *praetor* presiding. The *praetura* was dissolved in 1829, when Lastovo as a rural district headed by a *syndicus* (*sindak*) became part of the District of Korčula. The heads were native landowners, while the secretaries were mostly foreigners. In the 40's of the 18th century the rural district's administration was forced to sell the best woodlands to private owners, due to lack of funds. The District Council of Korčula dissolved the rural district's administration in 1905 and appointed Antun Šantić-Čihoratić, Ph. D., as commissioner. At the local elections in the following year Janko Lucianović was elected head of the rural district, a duty he was going to perform till the fall of Austria in 1918.

The Italian occupation of Lastovo on November 11, 1918, was a result of the secret Treaty of London signed in 1915 by Italy and the Triple Entente. The annexation of Lastovo by the Kingdom of Italy was based on the Treaty of Rapallo of Nov. 12, 1920, after which the district became part of the District of Zadar. The Italian rule over Lastovo was characterized by quenching the national identity, an apparent increase in the number of inhabitants, significant building activity and an improvement in the standard of living. Sept. 8, 1943, Italy's capitulation in WW II, was the end of the Italian rule over Lastovo.

Inhabitants

The inhabitants of Lastovo are first mentioned in the late 13th-century documents of the Dubrovnik offices (at the Historic archives in Dubrovnik). The material clearly shows that the inhabitants were of Croatian nationality, since they had almost exclusively Croatian folk names and belonged to the RC confession. According to early 14th-century documents from the Lastovo offices, the inhabitants were mainly into farming and cattle breeding and occasionally fishing.

Lastovo parish registers have been well preserved since 1650, so the changes in the islands demographic structure can be systematically observed. The surnames show that there were newcomers and temporary inhabitants among the population at the time. There was also an increasing number of priests present. During the next few centuries, many local surnames gave way to new, immigrant surnames.

The first official census was taken on October 1, 1808, when there were 956 persons on the island of Lastovo. It should be said, however, that during 1803 and 1804 172 persons died of a smallpox epidemic. The number of inhabitants grew slowly during the 19th century (in 1869 there were 1042 inhabitants), only to increase more quickly during the first half of the 20th century (1408 inhabitants in 1910, and 1940 in 1936). The birth rate on Lastovo was generally high, but the same was true for the death rate, which only dropped to 20% by 1940.

Economy

The economic structure, in terms of branch representation, did not change during many centuries. The entire population was in agricultural production, the vine and the olive being the primary basis. Wheat production was not sufficient to meet the population's needs and farmers would have their own bread for two to three months a year at best. Due to water shortages, there was no significant profit to be made from growing vegetables either. Cattle breeding was connected to homesteads as an addition to the basic earnings won by agriculture. The inhabitants drew part of their supplies from felling trees that covered almost 70% of the island. A profitable business for some families was the sale of trained young hawks that nested on Lastovo.

Apart from farming as the main occupation, fishing also played quite an important part in the economic life of the island, especially sardine fishing in the summer. During the 17th century, there were 25 seine nets (*trata*) in use, which means that the fishing crew numbered some 300 men at the time. Between the 14th and the 18th centuries corralling also contributed significantly to the heightening of the standard of living. Naval activities, however, never grew to be more than a marginal economic branch in the overall economic life of the island.

Generally speaking, it could be said that during the rule of the Dubrovnik Republic a relatively small number of island families enjoyed greater fortunes that other peasants of the mainland part of the Republic. The same, on the other hand, could not be said about the majority of the Lastovo peasantry, who during the Austrian rule in the second half of the 19th century till WW I, became impoverished by a string of vine diseases and other catastrophes. The economy apparently improved during the Italian rule due to duty free goods, various innovations, small business growth and opening of public works and fisheries.

Health

Just like the rest of Dalmatia, Lastovo saw various epidemics, but was better off in regard to some quarantine diseases due to its isolated position. Still, it seems that there was a plague epidemic in 1348 and a smallpox epidemic from 1803 to 1804. Other epidemics between the 17th and the 20th centuries were mainly due to intestinal infections, of which the most tragic one happened in 1687 and took 100 lives.

In order to secure healthcare for the community, especially during states of emergency in the 17th and 18th centuries, the district of Lastovo hired so-called surgeons, i.e. barbers — Stjepan Šimrak from Slano, Petar Bogascini from Dubrovnik, Ivan Graniero from Venice, Lovre Cella from Genoa, Carolus Primi, Ferdinand Kvintano, Pavle Boschi from Blato, Vicko Kirieleison from Rocella, Hiacinto Richitelli from Pulja, Petar Jurković from Blato and Ivan Costa from Kotor. In 1838, Emanuel Kwokal, M.D., arrived from Moravia as district physician. Lastovo later on again had no resident physician, but there were occasional visits by county physicians from Korčula. From 1901 till 1905 the district physician was Antun Šantić, M.D., who was from Lastovo, then Karel Linhart, M.D. and occasionally before WW I Frano Corsano, M.D. and Vito Antica, M.D. During the Italian rule there was a continuing healthcare service headed by the district physician.

Education

The community of Lastovo was not only concerned with healthcare, it also very early ventured upon spreading literacy among the male part of the population. At the People's Forum in 1659, it was decided that individual teaching should be abandoned and that a teacher should be taken into service. The first teacher of the compulsory male primary school was the priest Miho Franković (Franchi) and the school had more than 60 pupils. During the next few years the school employed several teachers: Niko Pribisalić (1712-1713), Petar Svegovini (1716), Ivan Čingrija (1733--1735), father Nikola Pavić (1808 — 1816).

The one-room obligatory primary school for boys of up to 12 years of age was opened on March 12, 1838. The number of pupils was 42 boys between the ages of 6 and 12. Till 1843 the school principal was teacher Antun (son of Nikola) Đivanović from Doli. The classes were held in both the Italian and Croatian languages. Father Marin Fantela became principal as part of his duties as parish priest.

From the 1843/44 academic year till 1855/56, the classes are held by the parish priest's assistants, who changed frequently, so that the turnout of pupils was very low. During the 1856/57 academic year, school was out since the parish priest had no assistant, while in the following year classes were held only during the three summer months by a visiting teacher from Janjina by the name of Nikola Hrdalo. In

the following two years, classes were held by teacher Luka Brandini and parish priest assistant, father Domenico Anicini.

With the arrival of teacher Marko (son of Marin) Batistić from Blato in 1863, the school's problems were over. He was headmaster of the school for 16 years (till 1879), and after him came teachers Marko Bodulić (till 1881), Ferdinand pl. Mascarelli from Hvar (till 1883) and Vjekoslav (son of Lujo) Košić from Viganj (till 1896). In the meantime, a law on primary schools in Dalmatia was passed in 1869. A regional school council was established in Zadar and there were also county and district school councils. These bodies took over school government from church authorities (parish priests).

The one-room class for girls was opened only in 1884 at the Radovanović family home and it had 68 pupils. The first teacher was Ivka Janković-Marković, the wife of the district secretary.

The boys' school was moved in 1888 to Petar Mihanović's newly built house at Počivalo, where it would stay for the following 45 years (till 1933). Until then, classes were held in private homes of the Fantela-Borovinić, Frnjis and Lucianović families. In 1894 the council's request for another teacher got granted. Although separated in two different buildings (the Mihanović and Radovanović houses), the school had one board and became the "Three-year co-educational school" Only in 1906/07 were all three grades united under the same roof of the Mihanović building at Počivalo. In 1909, teacher Miho Luketa from Orebić became principal and worked there together with sisters Katica and Nikica Bete from Dubrovnik through the war years till the arrival of the Italians.

At that time (November 4, 1918), there were 126 boys and 105 girls enrolled in the "Three-year co-educational school". After Lastovo's annexation to the Kingdom of Italy, the teachers were dismissed and replaced by new ones, mainly Italian optants who had knowledge of the Croatian tongue. The school became four-year in 1923 and five-year in 1925 and its official title was "Scuola mista Caio Marco Proculo". In that year, classes were held in Italian in the 1st and 2nd grades, the next year in the 3rd grade as well. With the departure of the "bilingual teachers" (Mr. and Mrs. Depolo) and the arrival of Leonardo Friscia, commissioner of the educational board of directors, from Zadar on January 12, 1928, the Croatian language was banned altogether.

In 1926 a day-care pre-school in Italian was founded at Petar Lešić Dioklecijan's house. The pre-school moved in 1933 into the newly built building next to St. Augustine's church. In the same year the primary school also moved into a new building at Dovac, "Edmondo de Amicis". At the Italian fisher's settlement "Luigi Razza" in Ubli an area-school was founded in 1936 with 34 pupils in all five grades.

In the last academic year of the Italian rule (1942/43), there were 249 pupils enrolled in the five-year co-educational school, of which less than 50% moved on to higher grades.

Church benefices

Worshipers of Corpus Christi, Our Lady, the Holy Martyrs Cosmas and Damian of Arabia, St. Anthony the Abbot and St. Blaise started early on with the founding of their religious associations, i.e. fraternities (brotherhoods) in order to aid solidarity, piousness and morality. In 1645 there were already 10 such fraternities and probably not a single islander who was not member of one of them.

The wish of every fraternity was to have their own church, their own altar dedicated to the patron, so that the members gave their contributions in form of labor, goods or moneys and often they would even pledge their properties on their death-beds in order for the priest to pray during mass (once or repeatedly) for the salvation of their souls. The Lastovo peasants had nothing to pledge except parts of their vineyards or olive-groves and they would appoint the council, the board, individuals or their heirs, so-called *epitropes*, to find a priest on Lastovo who would fulfill their requests as a counter-favor for their donations. The pledged property tied to the commitment of serving masses was called benefice, and the priest, usually the user of the donation, the beneficiary. *Epitropes* had the exclusive right (*ius patronatus*) to recommend the priest to the archbishop, which at the same time was a way to prevent the archbishop to give the church benefice to a foreign priest. This was especially related to the election of the parish priest, the beneficiary of the Holy Martyrs Cosmas and Damian of Arabia, whose *ius patronatus* was held by the Lastovo Community.

Benefices, especially those in the hands of household communities with the *ius patronatus*, were the source of a specific profession on the island — the priesthood. These household communities which sent their sons into priesthood usually became the largest, most respectable and wealthiest ones. Therefore it is not unusual that Lastovo, especially in the 17th and 18th centuries gave such a large number of priests. Most of them were poorly educated with the license to serve mass (only the vicar and the parish priest were licensed to perform other religious ceremonies), lived just like other wealthier peasants, protecting their own economic interests with law-suits and court processes.

Church benefices consisted of cultivated lots (varying in number from a couple to several dozens) with the obligation of giving the beneficiary (the priest) usually half the crops. The greatest benefice was certainly the one in connection with the main church whose beneficiary was the parish priest and the *ius patronatus* over which was held by Lastovo's Forum, i.e. the district. This benefice was dissolved by the agrarian reform of 1946.

Benefices tied to fraternity churches (St. Anthony the Abbot, Our Lady in the Field, St. Blaise, St. Lucia, St. Martin, St. Michael) as well as to the two altars of the parish church (the Corpus Christi and Rosary legacies) had fraternity chaplains as beneficiaries, i.e. the parish priest and his assistant as legatees. All these benefices were put together by Austria in a single fund called "fabbrica della chiesa parrochiale"

designated for the financing of public worship at Lastovo. The fund had a special board of directors (*fabričerija*) whose members were called *fabričeri*. The fund was also dissolved by the agrarian reform of 1946.

The altar of Our Lady Annunziata in the west side-chapel of the parish church was in connection with the Legacy of the Annunziata established by father Gjanko Marićević's deed of donation in 1638. The community of Lastovo was obliged to elect every three years three managers of this church legacy. During Austrian rule, the profits of this benefice were designated for education. Another two altars in the east chapel of the parish church were in connection with benefices. The benefice of St. Jerome (the altar today carries the name of Holy Cross) was from a donation by the Bonino family and Toma Marićević (Damjan Maričević's wife), whose beneficiary was always a Lastovo priest. The other is the benefice of the Lady of Carmel (the altar is gone today) from a donation by Marin (son of Luka) Toljenović in 1634 and whose beneficiary was a priest closest to Toljenović's lineage.

Most of the following benefices tied to churches and chapels built mainly by pious individuals were under the patronage of the Community (District) and only rarely under the patronage of a Lastovo family. These were: Benefice of St. John the Baptist (the church was built by father Andrija Škrinjić, the founder of the benefice, in 1374), Benefice of St. Peter in Ubli (founder father Luka (son of Mato) Iveljić-Šipotić, in 1654), Benefice of the Blessed Virgin Mary at Grža (the church was built by father Marin Vlahanović, founder of the benefice, in 1439), Benefice of St. Joseph (the church at Dovac was probably built by Đani (son of Ivan) Pavlović-Picin, founder of the benefice, in 1635), Benefice of St. Roch (the church at Pjevor was probably built by father Marin Trojanov, founder of the benefice, in 1595) and some smaller benefices tied to field churches of St. Barbara, St. Mark, St. Elias, St. Vitus and St. Tomas. The only larger benefice under the patronage of families was the Benefice of St. Raphael (the church on the Makarac Island was built by priest Jakov Eremita (Jacob the Hermit), founder of the benefice, in 1525).

The priest at Lastovo, supported themselves, apart from the said benefices, by legacies of many pious individuals who, wishing to be remembered in mass, indebted the priests' association (founded in the 18th century) by almost 10,000 gold pieces (bequeathed between 1660 and 1810) and over 100 lots bequeathed during the 17th century (Priests Legacy). Since during the first half of the 19th century there was an increasing number of unfulfilled obligations in respect to serving mass (due to the lack of priests), the Bishop of Dubrovnik, Jederlinić, initiated in 1850 the gradual transfer, approved by the Holy Chair, of all benefices under district patronage, as well as all priests' legacies, to the authority of the Dubrovnik seminary. The seminary used the profits to co-finance the education of Lastovo pupils, who in turn would show preference for an education at the institute and seminary secondary school in Dubrovnik.

Building

Due to the large number of benefices, there were many churches and chapels built on Lastovo. Regardless of their origin or present state of preservation, the following chronological list can be made:

6th century:	Early Christian basilica in Ubli, archeological find
11th century:	St. Luke's
	St. George at Prežba (demolished between two World Wars)
11th-13th centuries:	St. Peter in Ubli (demolished in 1933)
	St. Cyprian, ruin
	St. Nicholas (?) at Sušac, ruin
14th century:	St. Barbara, ruin
	St. Mary in the Field (expanded in the early 16th century)
	St. Vitus (Vid), ruin
	St. Anthony the Abbot (expanded in the 2nd half of the 17th century)
	St. Blaise (expanded several times)
	St. Michael
	St. Martin
	St. John the Baptist
15th century:	St. Mary at Grža
	Holy Martyrs Cosmas and Damian of Arabia (expanded in the 17th century)
	St. Nicholas
	St. George at Hom, ruin
	St. Lucia
	St. Tomas in Vinopolje, remnants
	St. Mary at Sušac, ruin
	Holy Trinity in Plehano polje, ruin
	St. Mary at Stomorina, remnants
	St. Cosmas at Kanzjan Hill, remnants
	St. John at Glavica (demolished in 1607)
	St. ? at Njivice (Vinopolje), remnants
	St. ? at Bižonja luka (Vinopolje), remnants
16th century:	St. Salvatore in Pržina
	St. Raphael at Marakarc, ruin
	St. Roch at Pjevor
	St. Elias at Kolač
	St. Marc in Prgovo
17th century:	St. Joseph
	St. Augustine
18th century:	St. Vincent Ferrer
19th century:	St. George (?) (private chapel in Jurjeva luka)
20th century:	St. Jerome (private chapel in Portorus)
	St. Peter in Ubli

In the settlement built on the sunny side of the Glavica Hill one can still find remains of the 15th-century Gothic style and quite a few late 16th-century Renaissance features. The houses are characterized by a harmonious outside, by terraces shaded by arbors, specific interiors and furniture carved out of stone. The harmonious beauty of the settlement that was admired by foreigners in the 17th centuries was lost by additions and alterations during the centuries to follow.

The Republic of Dubrovnik did not invest large funds in the erection of "state" buildings, such as the prince's house, the chancellor's house, fortresses at Glavica and the tower at Gornji Pjevor, since a large part of the cost was covered by the community. The French built the castle at Glavica in 1808 for reconnaissance purposes, but Austria was very thrifty in regard to financing public works. Only in the years preceding WW I did Austria help in the building the little port of Mihajlo and in connecting the dock with the settlement, as well as in solving the potable water problem. The Italian administration was far more active, building a primary school, a pre-school, a police precinct, a cultural center, a fishers' settlement in Ubli and the Lastovo-Ubli-Most road.

Social and private life

Traditional behavior was apparent in many customs in connection to both social and private life on Lastovo and quite like the customs among the people of Dubrovnik. These were: the way wishes for Christmas and New Year's were sent through carolers (*kolendari*), of jumping over fire on the eve of the feasts of St. John the Baptist or St. Peter in the month of June, of toasting at festive lunches, or of celebrating the feast of St. Blaise. The diet was also similar, based on cabbage, various fish and shellfish, cooked and roasted meats, *mantala* cake and *hrostula* (*skalica*) fritters and the *rozolin* liqueur.

Some customs, however, were original to Lastovo, such as wedding customs (*zapredanje kudjeje*) and final carnival festivities on "obese" Monday and Shrove Tuesday when the carnival doll (*poklada*) was lowered down the rope (*cujavanje*) and burnt. The fishermen's feast of "little" St. Peter was celebrated, just like elsewhere, on August 1.

The female folk costume, valued today, presents the pride of every woman on Lastovo, while the male costume is now forgotten. The Lastovo peasant certainly lived in humble single-story houses, slept on straw-mats and had humble furniture and utensils. "Better", that is, richer town-folk, especially priests, had quite impressive housing conditions. The inhabitants of Lastovo were not very different from their Dubrovnik counterpart in the way they lived and behaved. Still, their somewhat rebellious nature, distrust of strangers, temperament and loud speech, all a possible result of isolation and distance, as well as the constant fight for agrarian independence give them a mark of individuality.

* * *

Among the more renowned personages from Lastovo, one must mention the printer, canon Dobra Dobričević (Boninus de Boninis); the canon and rector of St. Jerome's Illyrian Institute in Rome, Antun Bogdanović (Diodatije); the founder Frano Antica; the chancellor of Lastovo and people's tribune Pasko Antica; the writer and secretary of the Republic of Dubrovnik, Ivan Luka (son of Đanluka) Antica; the poet Nikola Antica; the professor of nautical science, Kristo Antica; the Bishop of Split and Makarska, Antun Đivoja; professor Melko Lucijanović; canon Baro Fantela--Borovinić.

Prevela/Translated by
Lara Matković

SOMMARIO

Nozioni generali

L'arcipelago di Lastovo comprende 46 isole, isolotti e scogli e si estende su una superficie di 56,2 km². L'isola principale, situata a sud dell'isola di Korčula, dista 60 miglia marittime dal Gargano sulla costa italiana, ed è con la sua superficie di 46,9 km² la quattordicesima per grandezza fra le isole dell'Adriatico orientale.

L'isola viene per la prima volta nominata da Stefano Bisanzio, lessicografo del VI secolo che la chiama Ládesta, poi Ládeston, secondo Teopomo, storico greco del IV secolo AC. I Romani, prendendo il nome greco, la chiamano Ladesta. Durante il Medio Evo viene chiamata Lasta, Lagusta, Lagosta e con l'aggiunta del suffisso slavo *-ovo* è nata la forma odierna del nome — Lastovo.

L'isola è in gran parte formata da rocce cretacee calcaree. Valli carsico-dolomitiche si estendono tra colline calcareee e contengono strati di terra rossa e sabbia di quarzo. I campi sono circondati da dolci pendii carsici cosparsi di numerose grotte.

Lastovo è, con Mljet, la nostra isola più boscosa e possiede tutte le caratteristiche del clima mediterraneo, innanzittutto inverni miti e umidi ed estati calde, secche e lunghe.

I primi segni di vita sono stati trovati nella grotta di Rača in cui la continuità della vita scorre ininterrotta dal tardo neolitico. Nella preistoria Lastovo era abitata dagli Illirici, mentre i ritrovamenti di ceramiche greche testimoniano il suo trovarsi, fin dai tempi antichi, sulla rotte commerciali greche nell'Adriatico, e suggeriscono la sua appartenenza allo Stato di Issa. I Romani hanno lasciato chiare tracce della loro lunga presenza a Lastovo — le cosiddette ville rustiche (tipi antichi di cascine) e con l'abitato a Ubli. I ritrovamenti archeologici dimostrano che questo villaggio è fiorito nei primi secoli DC, per poi spegnersi definitivamente.

La storia

Lastovo viene menzionata dall'imperatore bizantino Costantino Porfirogeneto nella metà del X secolo, ma il primo riferimento importante a Lastovo, legato a un avvenimento storico avviene nell'anno Mille. Allora il Doge Pietro Orseolo II, nella sua avanzata sulla Dalmazia, descritta dal cronista Giovanni Diacono, distrugge la fortezza e il villaggio per vendicarsi della rapina dei mercanti veneziani e per assicurare alle proprie navi mercantili via libera verso il Mediterraneo. Durante i prossimi due secoli e mezzo Lastovo affogherà nel buio storico più assoluto, e gli abitanti che la popoleranno si daranno totalmente all'agricoltura e all'allevamento del bestiame, trascurando la tradizione marittima. Nella metà del XIII secolo (1252--1254) Lastovo si unisce di propria volontà alla Repubblica di Dubrovnik (Ragusa) a condizione di conservare i suoi costumi antichi, a cui il Comune attraverso giuramento si obbliga. Le norme giuridiche non scritte di Lastovo vengono sostituite da quelle scritte, che una volta accettate da un'Adunanza popolare e confermate dal Conte di Dubrovnik, diventano la legge della Comunità.

Il potere sull'isola è concentrato nell'Adunanza popolare, con potere legislativo e nel Consiglio composto da 20 consiglieri con mandato a vita. Il potere esecutivo è in mano al Conte amministratore ed a tre giudici eletti dal popolo. Gli impiegati pubblici sono: i notai (sacerdoti), i camerari (kamerlenzi), le guardie, i corrieri (placari), i guardiani delle vigne (pudari), i legati, gli ispettori di mercato e i tassatori.

Dopo il 28 febbraio 1350, giorno in cui cessa la protezione di Venezia su Dubrovnik, Lastovo, su decisione di re Lodovico, è interamente lasciata alla mercè della Repubblica ragusiana. Anche in queste nuove condizioni, la vita autonoma della comunità di Lastovo ha continuato a scorrere senza particolari limitazioni sino alla seconda metà del XV secolo, quando Dubrovnik comincia a interferire sull'autonomia dell'isola. Nel 1486 il potere legislativo venne trasferito dalla giurisdizione dell'Adunanza popolare a quella del Senato di Dubrovnik, trascurando sempre di più le vecchie disposizioni dello Statuto.

La sempre più evidente limitazione dell'autogestione dell'isola, e l'imposizione arbitraria di nuovi oneri agli abitanti da parte di Dubrovnik (aumento del compenso al Conte, obbligo di guardia, costruzione della prigione) conducono ad una sanguinosa rivolta stroncata nel 1602. Nel 1603 Venezia, chiamata in aiuto dagli ammutinati, occupa Lastovo, che renderà a Dubrovnik solo nel 1606. Nel 1652 ha luogo un'altra prova di rivolta, quando la Comunità di Lastovo è obbligata a rendere la somma di 200 ducati spesi nella disputa con Venezia per la difesa della sovranità di Sušac. Lastovo che a quei tempi conta (secondo il camerario e cospiratore Cosimo Antica) più di 1.000 abitanti, si offre di nuovo alla Repubblica di Venezia, che questa volta declina l'offerta, portando i cospiratori a rinunciare alla rivolta.

Lastovo non ha mai tratto profitto da nessuna rivolta, anzi, a causa di queste perde definitivamente l'autonomia interna, diventa parte del territorio di Dubrovnik in cui sono in atto tutti i decreti legislativi adottati dalla Repubblica.

Con l'arrivo dei Turchi sulla costa, Lastovo e le sue proprietà, e soprattutto i suoi pescatori, diventano preda degli attacchi dei pirati, specialmente quelli provenienti da Ulcinj. Questi attacchi si intensificano ai tempi della I e II Lega nel XVI secolo, e durante la guerra di Candia e Morea nel XVII secolo, quando gli abitanti di Lastovo sono costretti a turni di guardia per difendere l'isola. Soltanto verso il 1730 cessa l'attività predatoria dei pirati di Ulcinj che si orientano finalmente sul commercio marittimo, e con questo si estingue l'obbligo di guardia sull'isola.

La sera del 27 maggio 1806 i soldati di Napoleone entrano a Dubrovnik e gradualmente occupano il territorio della Repubblica che viene abolita il 31 gennaio 1808. I Francesi costruiscono a Lastovo una fortezza sul monte Glavica e reclutano gli isolani nella Guardia nazionale per difendere le loro navi dagli attacchi dei corsari inglesi. Gli Inglesi occupano Lastovo il 28 gennaio 1813 e ne restano in possesso fino al 16 luglio 1815 quando, su decisione del Congresso di Vienna, la consegnano all'Austria.

Dal 1818 Lastovo fa parte della provincia di Dubrovnik, è un distretto con a capo una pretura e un pretore. La pretura viene abolita nel 1829 quando Lastovo come comune agricolo con a capo il sindaco, viene incorporata nel distretto di Korčula. I sindaci vengono scelti soprattutto fra i possidenti locali, mentre i segretari sono in prevalenza stranieri. L'amministrazione comunale, per mancanza di fondi, è costretta a svendere nel 1846 i migliori boschi ai privati. Il consiglio distrettuale di Korčula abolisce nel 1905 l'amministrazione del distretto rurale a Lastovo e nomina fiduciario il dott. Antun Šantić-Čihoratić. Alle elezioni comunali dell'anno seguente, Janko Lucijanović viene eletto a capo del distretto rurale e resta in carica fino alla caduta dell'Austria nel 1918.

L'occupazione italiana di Lastovo il 4 novembre 1918 è il risultato dell'accordo segreto stipulato a Londra nel 1915 tra l' Italia e le forze dell'Intesa. L'annessione di Lastovo al Regno d'Italia si basa sul Contratto di Rapallo del 12 novembre 1920, ed ha per conseguenza l'incorporazione del comune nel distretto di Zadar (Zara). La gestione italiana dell'isola è caratterizzata dal soffocamento dell'identità nazionale della popolazione, da un evidente aumento del numero di abitanti, da una fiorente attività edilizia e dal miglioramento delle condizioni di vita. L' 8 giugno del 1943, con la capitolazione dell'Italia nella II guerra mondiale, segna la fine del dominio italiano su Lastovo.

La popolazione

I primi dati sulla popolazione di Lagosta si trovano negli scritti degli Uffici di Dubrovnik (nell'Archivio storico di Dubrovnik) della fine del XIII secolo. Da queste fonti è senza dubbio evidente che i gli abitanti di Lastovo sono di nazionalità croata perché portano perlopiù nomi popolari croati e di confessione cattolica. La popolazione è soprattutto costituita da agricoltori e allevatori di bestiame, e qualche volta

da pescatori come confermato dalle fonti dell'Anagrafe di Lastovo nella prima metà del XIV secolo.

Dal 1650 sono salvaguardati i registri della parrocchia di Lastovo e da quell'anno si può sistematicamente osservare la struttura della popolazione dell'isola. I cognomi testimoniano anche la presenza di nuovi arrivati e residenti temporanei tra la popolazione. Si può osservare anche la presenza di un'elevato numero di sacerdoti. Nei secoli a venire molti dei cognomi locali spariscono e ne compaiono degli altri, d'immigrati.

Il primo censimento ufficiale degli abitanti viene effettuato il 1° ottobre 1808 e quel giorno sull'isola di Lastovo si contano 956 persone. Bisogna però ricordare che durante il 1803 e il 1804 a causa di un'epidemia di colera sono morte 172 persone. La popolazione cresce lentamente durante il XIX secolo (1042 abitanti nel 1910) e più evidentemente nella prima metà del XX (1408 abitanti nel 1910 e 1940 nel 1936). In generale il tasso di natività sull'isola è sempre stato alto, come peraltro il tasso di mortalità che solo ne XX. secolo (fino al 1940) è sceso sotto il 20‰.

L'economia

La struttura economica, per quanto riguarda la rappresentazione dei suoi vari rami, non è cambiata durante i secoli. La popolazione è interamente dedita all'agricultura, soprattutto alla produzione vinicola e alla coltivazione dell'oliva. La cultura del grano non è sufficiente neanche per soddisfare i propri bisogni, e il contadino può avere pane di propria produzione, al massimo, per due o tre mesi all'anno. A causa della carenza d'acqua neanche la coltivazione degli ortaggi ha potuto svilupparsi tanto da rappresentare una concreta fonte di guadagno. L'allevamento del bestiame è limitato alle fattorie in cui rappresentava solamente un supplemento alle attività agricole di base. Una parte dei loro bisogni gli isolani la soddisfano con lo sfruttamento del legname dei boschi che coprono quasi il 70% della superficie dell'isola. Un'attività lucrativa per alcune famiglie è anche la vendita di giovani falchi ammaestrati nati sull'isola.

Con l'agricultura, attività principale, non poca importanza nell'economia dell'isola ha la pesca e soprattutto quella estiva alle sarde. Nella metà del XVII secolo ci sono 25 reti a traino e ciò significa che circa 300 persone erano impegnate in quell'attività. Dal XIV al XVIII secolo l'estrazione del corallo ha contribuito al miglioramento del tenore di vita della popolazione. L'attività marittima non ha comunque mai oltrepassato i limiti di un'attività minore nell'economia dell'isola.

In generale si può dire che durante il dominio della Repubblica di Dubrovnik un numero relativamente esiguo di famiglie isolane aveva un tenore di vita più elevato rispetto ai contadini che vivevano sul continente. Lo stesso non si può sostenere per la maggioranza dei contadini impoveriti fino alla miseria da una serie di malattie della vite e altre circostanze avverse durante la dominazione austriaca dalla seconda

meta del XIX secolo alla II guerra mondiale. Durante la gestione italiana dell'isola, l'economia ha senza dubbio avuto uno slancio, dovuto all'abolizione dei dazi doganali, a varie innovazioni, al fiorire di piccole imprese, all'apertura di lavori pubblici e alle fabbriche per la lavorazione del pesce.

La sanità

Come il resto della Dalmazia anche Lastovo è stata attraversata da epidemie di malattie infettive, però, grazie al suo isolamento, meno di altre comunità. Sembra comunque che non sia stata risparmiata dalla peste nel 1348, mentre le altre epidemie verificatesi tra il XVII e il XX secolo, a parte quella di vaiolo nel 1803-1804 (172 morti), erano soprattutto epidemie di infezioni intestinali tra le quali la più tragica ebbe luogo nel 1687 portandosi via 100 vite umane.

Il Comune di Lastovo, per la salvaguardia della salute degli abitanti, specialmente in certe fasi critiche nel XVII e XVIII secolo, ingaggia vari cosiddetti chirurghi, barbieri (Stjepan Šimrak di Slano, Petar Bogascini di Dubrovnik, Ivan Graniero di Venezia, Lovre Cella di Genova, Carolus Primi, Ferdinand Kvintano, Pavle Boschi di Blato, Vicko Kirieleison di Rocella, Hiacinto Richitelli dalla Puglia, Petar Jurković di Blato, Ivan Costa di Kotor). Nel 1838 in veste di medico comunale viene assunto il dott. Emanuel Kwokal dalla Moravia, e dopo di lui Lastovo rimane di nuovo senza medico fisso, solo periodicamente vengono i medici del Distretto di Korčula. Dal 1905 al 1905 medico comunale è il lagostano dott. Antun Šantić, poi il dott. Karel Linhart, e a volte, prima della I guerra mondiale, il dott. Frano Corsano e il dott. Vito Antica. Durante la gestione italiana funziona in continuità il servizio sanitario con a capo il medico comunale.

L'educazione

Come la comunità di Lagosta ha sempre tenuto conto della salute dei suoi abitanti, così ha molto presto cominciato a pensare all'educazione della popolazione, almeno della sua parte maschile. All'Adunanza popolare nel 1659 si decise di smettere con l'educazione privata individuale dei ragazzi e di prendere a stipendio un insegnante. Il primo maestro della scuola elementare maschile non d'obbligo con più di 60 alunni, fu il sacerdote Miho Franković (Franchi). Negli anni successivi nella scuola insegnarono: Niko Pribisalić (1712-1713), Petar Svegovini (1716), Ivan Čingrija (1733-1735), don Nikola Pavić (1808-1816).

Il 12 marzo 1838 viene inaugurata la scuola dell'obbligo per ragazzi della durata di un anno. Gli iscritti erano 42 ragazzi fra i 6 e i 12 anni d'età. La scuola era condotta dal maestro Antun Đivanović di Doli (fino al 1843) e don Marin Fantela, in qualità di parroco, ne diventa preside. Le lezioni venivano tenute in due lingue, croato e italiano.

Dall'anno scolastico 1843/44 fino al 1855/56 le lezioni vengono tenute dagli assistenti del parroco che cambiano in continuazione cosicché la presenza degli alunni è scarsa. Nell'anno scolastico 1856/57 non c'è scuola pubblica perché il parroco non ha assistente, mentre l'anno seguente le lezioni vengono tenute solamente nei tre mesi estivi (maestro onorario è Nikola Hrdalo di Janjina). Nei due anni successivi sono maestri Luka Brandini e l'assistente del parroco Domenico Anicini.

I problemi iniziali della scuola elementare di Lastovo vengono a termine nel 1863 con l'arrivo del maestro Marko Batistić di Blato, che condurrà la scuola per ben 16 anni (fino al 1879). Dopo di lui vengono i maestri Marko Bodulić (fino al 1881), Ferdinand Mascarelli di Hvar, Vjekoslav Košić di Viganj (fino al 1896). Nel frattempo nel 1869 è stata varata una legge sull'educazione elementare in Dalmazia, secondo cui e stato formato a Zadar il Consiglio scolastico regionale, e nei distretti e comuni, quelli distrettuali e comunali che si prendono cura dell'amministrazione delle scuole, prima in mano alla chiesa (parrocchie).

La scuola annuale femminile viene inaugurata solo nel 1884 nella casa della famiglia Radovanović e conta 68 alunne. La prima maestra è stata Ivka Janković-Marković moglie del segretario comunale.

Nel 1888 la scuola maschile viene trasferita nel nuovo edificio di Petar Mihanović a Počivalo e in esso le lezioni si terranno per i prossimi 45 anni (fino al 1933). Fino al trasferimento le lezioni venivano tenute in case private, in quella dei Fantela-Borovinić, dei Frnjis e di Marija Lucijanović. Nel 1894 è stata esaudita la richiesta del consiglio della scuola per un maestro addizionale. La scuola, anche se divisa in due sedi (in casa Mihanović e Radovanović) ha una gestione comune e prende il nome di "Scuola triennale mista". Solo nel 1906/1907 tutte e tre le classi si troveranno sotto lo stesso tetto, nella casa Mihanović a Počivalo. Nel 1909 sarà nominato preside il maestro Miho Luketa di Orebić che con le sorelle Katica e Nikica Bete di Dubrovnik condurrà la scuola di Lastovo anche durante gli anni della guerra fino all'arrivo degli Italiani.

All'arrivo degli Italiani (4 novembre 1918) la Scuola triennale mista conta 126 alunni e 105 alunne. Dopo l'annessione di Lastovo al Regno d'Italia vengono licenziati gli insegnanti della scuola e ne vengono nominati degli altri, soprattutto optanti italiani che conoscono anche la lingua croata. Nel 1923 la scuola diventa quadriennale, nel 1925 quinquennale con il nuovo nome di "Scuola mista Caio Marco Proculo". Lo stesso anno le lezioni si tengono in italiano in prima e seconda classe e l'anno successivo anche in terza, mentre con l'arrivo dei "maestri bilingui" (i coniugi Depolo) e del comissario della direzione scolastica di Zadar (Leonardo Friscia), il 12 gennaio 1928 la lingua croata viene totalmente abolita.

In casa di Petar Lešić Deklecijan viene aperta nel 1926 una scuola materna in lingua italiana. L'asilo si trasferisce nel 1933 nel nuovo edificio vicino alla chiesetta di Sant'Agostino. Lo stesso anno anche la scuola elementare viene trasferita in nuova sede a Dovac e prende il nuovo nome di "Edmondo De Amicis". Nel villaggio di pescatori italiani "Luigi Razza" a Ubli viene inaugurata una sede dislocata della scuola che conta 34 iscritti in tutte e cinque le classi.

Nell'ultimo anno scolastico durante l'amministrazione italiana (1943/43) alla scuola mista di Lastovo erano iscritti 249 fra alunni e alunne, solo il 50% dei quali promossi alla classe seguente.

Benefici ecclesiastici

A Lastovo, gli adoratori del Corpo di Cristo, della Madonna, di San Cosimo e Damiano, Sant' Antonio Abate e San Biagio istituiscono varie pie associazioni, meglio fratellanze con lo scopo di aiutarsi a vicenda e curare la moralità e religiosità. Nel 1645 esistono 10 associazioni del genere e probabilmente non c'era isolano che non ne facesse parte.

L'aspirazione di ogni fratellanza era avere una chiesa propria, un proprio altare dedicato al patrono, e per questo i membri davano il loro contributo in natura, mano d'opera, denaro e spesso prima di morire lasciavano i propri averi affinché il sacerdote alla messa (una o più volte), preghi per la salvezza della loro anima. Il contadino di Lastovo non aveva altro da lasciare che una parte della sua vigna o dell'oliveto, e in cambio delegava insieme alla fratellanza, l'Assemblea, il Consiglio o i suoi eredi, i cosidetti epitropi, a trovare un sacerdote pronto a esaudire le sue preghiere in cambio della donazione. Le proprietà impegnate con l'obbligo di celebrazione della messa venivano chiamate benefici, e l'obbligato (il sacerdote), beneficiato. Gli epitropi avevano il diritto esclusivo (jus patronatus) di suggerire il sacerdote all'arcivescovo, fatto che limitava l'arcivescovo nella possibile donazione del beneficio ecclesiastico a un sacerdote estraneo. Questo si manifestava specialmente nella scelta del parroco, beneficiario di San Cosimo e Damiano, per cui il jus patronatus apparteneva alla Comunità di Lastovo.

I benefici, e specialmente quelli in mano alle comunità familiari con jus patronatus, propiziarono una professione specifica dell'isola, quella del sacerdote. Queste comunità familiari, incoraggiando i propri figli a divenire sacerdoti, diventavano anche le più grandi, più stimate e più ricche. Per questo non stupisce che Lastovo abbia dato così tanti sacerdoti soprattutto nel XVII e XVIII secolo. Perlopiù di scarsa educazione con solo la licenza di celebrare messa (solo il vicario e il parroco erano autorizzati a celebrare i sacramenti) vivevano come gli altri contadini benestanti, proteggendo con querele i loro privilegi economici.

I benefici ecclesiastici consistevano in parcelle di terreno (da pochi fino a più decine di campi coltivati) i cui proventi, di solito la metà del raccolto, andavano al beneficiato (sacerdote). Certamente il più grande dei benefici era quello legato alla chiesa principale il cui beneficiato era il parroco. Il ius patronatus apparteneva al Comune di Lastovo. Questo beneficio è stato abolito nel 1946 con la riforma agraria.

I benefici legati alle chiesette delle fratellanze (Sant'Antonio Abate, la Madonna in Campo, San Biagio, Santa Lucia, San Martino, San Michele) come a due altari della chiesa parrocchiale (legato Corpus Christi e legato Rosaria) avevano per

beneficiati i capellani delle fratellanze come il parroco e il suo assistente per i legati. Tutti questi benefici vengono amalgamati ai tempi della dominazione austriaca in un'unica fondazione a cui viene dato il nome di "fabbrica della chiesa parrocchiale" al fine di finanziare le attività pastorale sull'isola di Lastovo, con un comitato di gestione chiamato "fabričeria" i cui membri erano i "fabričeri". Anche questa fondazione si estingue con la riforma agraria nel 1946.

All'altare della Madonna Annunciata nella cappella laterale ad ovest della chiesa parrocchiale era associato il legato dell'Annunziata, istituito con la donazione di don Gjanko Marićević nel 1638. La comunità di Lastovo aveva l'obbligo di scegliere ogni tre anni tre amministratori per questo legato. I proventi di questo beneficio venivano, ai tempi dell'Austria, devolti a favore della scuola. Anche ad altri due altari, nella cappella orientale della chiesa parrocchiale erano legati dei benefici. Il beneficio di San Girolamo (l'altare e oggi dedicato alla Santa Croce) proveniente dalla donazione della famiglia Bonino e da quella di Toma Marićević (moglie di Damjan Marićević) ha sempre avuto per beneficiato un sacerdote di Lastovo. Il secondo è il beneficio della Madonna del Carmelo (l'altare oggi non esiste piu) istituito con la donazione di Marin (figlio di Luka) Toljenović nel 1634, il cui beneficiato era sempre un sacerdote imparentato con i Toljenović.

La maggior parte dei benefici legati a chiesette e cappelle costruite da pii individui era sotto il patronato della Comunità, e solo eccezionalmente sotto quello di qualche famiglia di Lastovo. Sotto la tutela della Comunità erano: il beneficio di S. Giovanni Battista (la chiesa è stata fatta costruire da don Andrija Škrinjić, fondatore del beneficio, nel 1374), il beneficio di S. Pietro a Ubli (fondato da don Luka /figlio di Mato/ Iveljić-Šipotić nel 1654), il beneficio della Beata Vergine Maria a Grža (la chiesa è stata fatta costruire da don Marin Vlahanović, fondatore del beneficio, nel 1439), il beneficio di S. Giuseppe (la chiesetta a Dovac è stata fatta probabilmente costruire da Đani /figlio di Ivan/ Pavlović-Picin, fondatore del beneficio, nel 1635), il beneficio di S. Rocco (la chiesetta a Pjevor è stata fatta probabilmente costruire da don Marin Trojanov, fondatore del beneficio, nel 1595) e benefici minori legati alle chiesette in campo di S. Barbara, S. Marco, S. Elia, S. Vito e S. Tommaso. L'unico beneficio maggiore sotto il patronato delle famiglie di Lastovo era quello di S. Raffaele (la chiesetta sull'isolotto di Makarac è stata fatta costruire dal sacerdote Jakov Eremita /Giacomo l'Eremita/ fondatore del beneficio nel 1525).

I sacerdoti di Lastovo si mantenevano non solo con i suddetti benefici e svariati lasciti di molti pii individui che, per essere ricordati in messa, indebitarono l'associazione ecclesiastica fondata nel XVIII secolo, con la somma di quasi 10.000 ducati (fra il 1660 e il 1810) e piu di 100 lotti di terreno intestati nel XVII secolo (Legati dei preti). Siccome nella prima meta del XIX secolo cresceva sempre di più il numero degli obblighi non adempiti per quanto concerne la celebrazione delle messe (causa la scarsità dei sacerdoti), nel 1850 su iniziativa di Jederlinić, vescovo di Dubrovnik, e con l'approvazione della Santa Sede, tutti i benefici tutelati dalla Comunità, come quasi tutti i legati dei preti passarono gradualmente al Seminario di Dubrovnik, che

con questi redditi finanziava l'educazione degli alunni provenienti dall'isola di Lastovo che lo frequentavano.

L'edilizia

Grazie al grande numero di benefici, sull'isola di Lastovo sono state costruite numerose chiese e cappelle. Non tenendo conto della loro origine e dello stato di conservazione in cui oggi si trovano, se ne può fare un elenco in ordine cronologico di costruzione:

VI sec.	Basilica paleocristiana a Ubli, località archeologica
XI sec.	S. Luca
	S. Giorgio su Prežba (demolita fra le due guerre)
XI-XIII sec.	S. Pietro a Ubli (demolita nel 1933)
	S. Cipriano, rudere
	S. Nicola (?) su Sušac, rudere
XIV sec.	S. Barbara, rudere
	S. Maria in Campo (allargata all'inizio del XVI sec.)
	S. Vito, rudere
	S. Antonio Abate (allargata nella seconda metà del XVII sec.)
	S. Biagio (allargata varie volte)
	S. Michele
	S. Martino
	S. Giovanni Battista
XV sec	S. Maria a Grža
	S. Cosimo e Damiano (allargata nel XVII sec.)
	S. Nicola
	S. Giorgio su Hom, rudere
	S. Lucia, rudere
	S. Tommaso a Vinopolje, resti
	S. Maria su Sušac, rudere
	S. Trinità a Plehano polje, rudere
	S. Maria a Stomorina, resti
	S. Cosmo sul monte Kanzjan, resti
	S. Giovanni a Glavica (demolita nel 1607)
	S. ? a Njivice (Vinopolje), resti
	S. ? a Bižonja luka (Vinopolje), resti
XVI sec.	S. Salvo a Pržina
	S. Raffaele su Makarac, rovina
	S. Rocco a Pjevor
	S. Elia a Kolać
	S. Marco a Prgovo
XVII sec.	S. Giuseppe
	S. Agostino
XVIII sec.	S. Vincenzo Ferrer

XIX sec.	S. Giorgio (?) (cappella privata a Jurjeva luka)
XX sec.	S. Girolamo (cappella privata a Portorus)
	S. Pietro a Ubli

Nell'abitato costruito sul pendio soleggiato del Monte Glavica si possono ancora trovare resti dello Stile gotico del XV secolo e parecchi del Rinascimento della seconda metà del XVI secolo. Le abitazioni sono caratterizzate da armoniose facciate, da terrazze ombreggiate da pergole, specifiche suddivisioni degli interni e mobili scolpiti nella pietra. La bellezza armoniosa dell'abitato, tanto ammirata nel XVII secolo anche dagli stranieri, sarà purtroppo rovinata nei secoli a venire da infelici ristrutturazioni e allargamenti.

La Repubblica di Dubrovnik non ha investito molto nella costruzione di edifici pubblici, cosicché la maggior parte delle spese per le case del conte e del cancelliere, come per la fortezza a Glavica e la torre a Gornji Pjevor, è stata sostenuta dalla Comunità di Lastovo. I Francesi costruirono nel 1808 il castello di Glavica, mentre gli Austriaci si dimostrarono molto parsimoniosi nel finanziamento di opere pubbliche. Solo negli anni precedenti la Grande guerra aiutarono a costruire la banchina nel porto di Mihajla e a collegarla al villaggio ed anche a risolvere il problema dell'acqua potabile. L'amministrazione italiana si è dimostrata molto piu intraprendente, vengono costruiti la scuola elementare, l'asilo nido, l'edificio della polizia, il palazzo di cultura, il villaggio dei pescatori a Ubli e la strada Lastovo-Ubli-Most.

La vita sociale e privata

I costumi della popolazione di Lastovo, basati sulla tradizione, erano in molti segmenti della vita sociale e privata, simili a quelli della popolazione di Dubrovnik. Ciò è evidente nelle usanze degli auguri di Natale e Capodanno tramite i "kolendari" (auguratori), nello saltare dei fuochi alla vigilia dei giorni di S. Giovanni Battista e di S. Pietro in giugno, nei brindisi nelle occasioni di festa e nel celebrare la festa di S. Biagio (santo patrono di Dubrovnik). Anche la cucina è simile, basata su cavolo, pesce e frutti di mare, carne lessata e arrosto, dolci come la "mantala" e le "hrostule" (chiacchere) e il rosolio.

Altri costumi sono invece autentici, come alcune usanze nuziali e legate al carnevale. Si celebrano il lunedì e il martedì grasso con la discesa lungo una fune (dalla cima di una collina a valle) del pupazzo del Carnevale che viene poi messo al rogo. Si festeggia anche, come in altri luoghi, la festa dei pescatori il 1 agosto, giorno di S. Pietro.

Del costume tradizionale femminile, oggi molto valorizzato, ogni donna di Lastovo va fiera, mentre quello maschile è praticamentre dimenticato. I contadini poveri vivevano in umili casette rasoterra, dormivano su paglericci e avevano umili mobili e utensili. Quelli più ricchi, specialmente i sacerdoti, avevano invece un'ividia-

bile cultura di abitazione. L'antico abitante di Lastovo non differiva molto da quello di Dubrovnik per quanto riguarda le abitudini e il comportamento. Le caratteristiche che lo distinguono sono comunque il suo carattere un po' ribelle, la diffidenza nei confronti dei forestieri, un modo di parlare chiassoso e pieno di temperamento le cui cause si possono trovare nel suo isolamento, ma anche nella sua continua battaglia per preservare la propria autonomia agraria.

* * *

Fra i personaggi eminenti di Lastovo bisogna nominare il canonico stampatore Dobra Dobričević (Boninus de Boninis); il canonico e rettore dell'Istituto Illirico di San Girolamo a Roma, Antun Bogdanović (Deodatus); il fonditore Frano Antica; il cancelliere di Lastovo e tribuno popolare Pasko Antica; lo scrittore e segretario della Repubblica di Dubrovnik, Ivan Luka (figlio di Đanluka) Antica; il poeta Nikola Antica; il professore di scienze nautiche, Kristo Antica; il vescovo di Split e Makarska, Antun Đivoja; il professor Melko Lucijanović e il canonico Baro Fantela-Borovinić.

Prevela/Traduzione di
Marina Ćorić

POPIS IZVORA I LITERATURE

Izvori

Državni arhiv Dubrovnik (Povijesni arhiv Dubrovnik), Serija XCI
- Diversa de Lagusta (kratica: DL) — 1438.-1816.
- Testamenta de Lagusta (kratica: L.T. = Liber testamentorum) — 1371.-1816.
- Pacta matrimonalia — 1659.-1811.
- Lamenta de Lagusta — 1608.-1814.
- Diversa cancellariae sv. 1-3 (kratica: DC)
- Praecepta rectoris (kratica: Pr.).
- Testamenta 1,2 (kratica: Test.)

Arhiv župnog ureda Lastovo
- Liber baptizatorum Ecles. paroch. de Lagusta I-V (kratica: MK=Matica krštenih) — 1651.-1922.
- Liber matrimonii I, II (kratica: MV = Matica vjenčanih) — 1651.-1900.
- Liber mortuorum Ecles. paroch. de Lagusta I-III (MU = Matica umrlih) 1654.-1925.
- Liber confirmatorum I, — 1659.-1836.
- Knjiga prihoda i rashoda beneficija Nuncijate
- Libro dei legati delle messe lasciati dai devoti benefatori al Clero di Lagosta con obbligo di celebrare ditte messe (Testamenti, Misse, Capitoli).
- Razni spisi fasc. 1832.-1930.
- Prijepis Lastovskog statuta don A. Dundovića 1801.

Arhiv osmogodišnje škole Lastovo — razdoblje 1838.-1943.

Arhiv općine Lastovo (nesređen i s vrlo malo potpuno sačuvanih spisa za razdoblje 1816.-1943.)
- Libro dei verbali del comune di Lagosta 1926.-1930.
- Entrata, Giornali di Cassa per l'esercizio 1935.
- Lista dei poveri 1940.

Schematismus della diocesi di Ragusa per l'anno 1845., 1902.

Manuale del Regno di Dalmazia per l'anno 1872.

Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. JAZU, Zagreb, vol. 1-32
— vol.1-5; Listine o odnošajih izmedju juž. Slavenstva i mletačke republike. Sakupio S. Ljubić. Knj. I.-V.
— vol.7; Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Sakupio Fr. Rački, 1877.
— vol. 10, 13, 27, 28; Monumenta Ragusina. Libri reformationu. Tom I.,II., III., IV., V.
— vol. 14; Scriptores. Vol. I. Annales Ragusini Anonymi item Nic. de Ragnina. Priredio N. Nodilo
— vol. 25; Scriptores. Vol. II. Chronica Ragusina Junii Resti (ab origine urbis usque ad annum 1451.) item Joannis Gundulae (1451.-1484.). Priredio N. Nodilo, 1893.
— vol. 26; Scriptores. Vol. III. Thomas Archidiaconus: Historia Salonitana. Priredio Fr. Rački

Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium, JAZU, Zagreb, vol. 1-9
— vol. 1; Statuta et leges civitatis et insulae Curzulae (1214.-1558.). Priredio J. J. Hanel, 1877.
— vol. 8; Knjiga o uredbama i običajima skupštine i općine otoka Lastova (Libro delli ordinamenti e delle usance della universitade et dello commun della isola de Lagusta). Priredio Frano Radić, 1901.
— vol. 9; Liber statutorum civitatis Ragusii compositus anno 1272. Priredili V. Bogišić i C. Jireček, 1903.

Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia. Tom II. Priredio A. Theiner. JAZU, Zagreb, 1875.

Codex Diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije). Sv. V.-VIII. Sabrao i uredio T. Smičiklas, JAZU, Zagreb, 1907.-1910. (kratica: SCD)

Notarske listine s Lastova. Spomenik srpske kraljevske akademije, XCI. Priredio G. Čremošnik, Beograd, 1939. (kratica: Listine)

Stare srpske povelje i pisma, knj. I. Priredio Lj. Stojanović, Beograd, 1929.

Literatura

— Stjepan Antoljak, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*, Zagreb, 1956.
— F.M. Appendini, *Notizie istorico-critiche sulla antichità storia e letteratura dei Ragusei*, tom I., II., Dubrovnik, 1801., 1803.,
— Apijan, *Rimski građanski ratovi*, Kultura, Beograd, 1967. (prijevod B. M. Stevanović)
— Josip Basioli, *Ribarstvo otoka Lastova*, Morsko ribarstvo, 1957.
— Josip Basioli, *Koraljari na našim obalama Jadrana*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, br.15, Zadar, 1968.
— Josip Basioli, *Ribarski propisi u statutima dalmatinskih gradova i komuna*, Adriatica marittima, sv. 3, Zadar, 1979. str. 5.-61.
— Šime Batović, *Stariji neolit u Dalmaciji*, Arheološki muzej, Zadar, 1966.
— Josip Belamarić, *Vodič Lastova*, Logos, Split, 1985.
— Josip Belamarić, *Lastovo prema Dubrovniku i prema svom teritoriju. Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. st.*, Zagreb, 1991., str. 46.-51.
— Lukša Beretić, *Frano Antica Lastovac*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 8, 1954.
— Nikola Bonifačić Rožin, *Lastovska pokladna drama, Institut za narodnu umjetnost*, Zagreb, 1960., rkp. br. 340
— D. Božić-Bužančić, *Privatni i društveni život Splita u osamnaestom stoljeću*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
— M. Brandi, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, I., Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1980.
— Mirko Breyer, *Prilozi k starijoj književnosti i kulturnoj povijesti hrvatskoj*, Zagreb, 1904.
— Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina* (Priredio S. Krasić), Zagreb, 1977., str. 292.
— Antun Cvitanić, *Lastovsko statutarno pravo*, u knjizi *Lastovski statut* (prijevod A. Cvitanić), Književni krug, Split, 1994.
— G. Čremošnik, *Notarijat Lastova u srednjem veku*, JIČ V, sv. 1.-2., Beograd 1939.
— G. Čremošnik, *Spisi dubrovačke kancelarije I. Zapisi notaraTomasina de Severa*, Zagreb, 1951.
— G. Dalla Santa, *Il tipografo dalmata Bonino de Boninis "confidente" della Repubblica di Venezia*, Nuovo Archivio Veneto, vol XXX., 1915. str. 174.-206.
— A. Danduli, Chronica Venetum, Muratori vol. XII.
— L. Donati, *Bonino de Boninis stampatore*, Archivio storico per la Dalmazia, vol. III. (god. II.) sv. 14., Roma, 1927.-28.
— Einar Dyggve, *Crkva sv. Luke na otoku Lastovu*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. LII., Split, 1949.
— J. H. Engel, *Povijest Dubrovačke Republike* (prijevod I. Stojanović) Dubrovnik, 1922.

- D. Farlati, *Illyricum sacrum*, V., Venezia, 1800.
- Juro Ferić, *Periegesis orae Rhacusanae*, Dubrovnik, 1803.
- Cvito Fisković, *Lastovski spomenici*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 16 (poseban otisak), Split 1966.
- Cvito Fisković, *Dubrovački zlatari od XIII do XVII st.*, Starohrvatska prosvjeta III., sv. 1., Zagreb, 1949.
- Cvito Fisković, *Bilješke o kulturnoj baštini Lastova*, Mogućnosti, br. 5, god. XXIV, Split, 1977.
- Igor Fisković, *Frano Antica, Lastovac, Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1., Zagreb 1983.
- A. Forenbacher, *Otok Lastovo*, Rad, JAZU, knj. 185, Zagreb 1911.
- Miljenko Foretić, *Ivan Luka (Džanluka) Antica, Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1., Zagreb 1983.
- Miljenko Foretić, *Nikola Marija Antica (Niko), Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1., Zagreb, 1983., str. 174.-175.
- Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, I., II., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980.
- Vinko Foretić, *Otok Korčula*, Zagreb, 1940.
- Vinko Foretić, *Lastovo, Pomorska enciklopedija*, Zagreb, 1957.
- Vinko Foretić, *Crtice iz pomorske prošlosti*, Zadarska revija 5, 1962.
- A. Gabelić, *Ustanak hvarskih pučana*, Književni krug, Split, 1988.
- E. Galli, *Lagosta — Nuove scoperte archeologiche nell'isola*, Atti Accad. Naz. Lincei XIV., seria VI., vol. XVI., 1938.
- Marin Gjivoje, *Špilja Rača na otoku Lastovu*, Naše planine, br. 6, Zagreb, 1951.
- Marin Gjivoje, *Otok Korčula*, I. izdanje, Zagreb, 1969.
- A. Golušić, *Rodovi Slanskog Primorja*, Dubrovnik, 1991.
- R. Gvozdenović, *Otok Lastovo*, Split, 1973.
- B. Hrabak, *Učešće Katalonaca u dubrovačkom prometu koraljima do 1520. god.*, Anali Hist. Inst. JAZU, Dubrovnik, sv. XXII.-XXIII.
- V. Ivančević, *Prilog poznavanju dubrovačkog pomorstva u razdoblju francuskog zaposjednuća 1806.-1813.*, Anali Inst. za povij. znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. XVII., 1979.
- Roman Jelić, *Potalijančivanje hrvatskih prezimena u Lastovu i dodatak potalijančenih imena u Zadru*. Radovi Centra JAZU u Zadru, knj. 22.-23., 1976.
- K. Jireček, *Istorija Srba*, 1, Beograd, 1952.
- Stjepan Kastropil, *Lastovac Dobrić Dobričević (Boninus de Boninis de Ragusio) i njegove inkunabule na dubrovačkom području*, Beritićev Zbornik, Dubrovnik 1960.
- R. Katičić, *Illyricum Mythologicum — Liburnski otoci kod antičkih pisaca*. Antibarbarus, Zagreb, 1995.
- Petar Kolendić, *Marinova "Strage degli innocenti" u Antičinom prevodu*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, VII., Beograd, 1927.

- Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, Zagreb, 1979.
- Slavko Kovačić, *Gjivoje Antun, Hrvatski biografski leksikon*, tom IV., Zagreb, str. 700.-701.
- M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Književni krug, Split, 1990.
- Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Priorat vranski sa vitezi templari i hospialci sv. Ivana u Hrvatskoj*, Rad, JAZU, knj. 81, Zagreb, 1886.
- M. Kušar, *Glavne osobine lastovskog narječja*, Nastavni Vjesnik, Zagreb 1893.
- Nella Lonza, *Na marginama rukopisa Lastovskog statuta iz XIV. stoljeća*. Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU, sv. 36., Dubrovnik, 1998., str. 7.-39.
- Ivan Lozica, *Lastovski poklad 1981. Folklorni teatar u balkanskim i podunavskim zemljama, Zbornik radova*, SANU, Balkanološki Institut, Posebna izdanja, knj. 21, Beograd, 1984.
- Ivan Lozica, *Folklorno kazalište, Stoljeća hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1966.
- Ivan Lozica, *Hrvatski karnevali*, Zagreb, Golden Marketing, 1991.
- J. Luccari, *Copioso ristretto degli anali di Ragusa*, Dubrovnik, 1790.
- Marin Lucijanović, *Lastovo u sklopu Dubrovačke Republike*, Anali Hist. Inst. JAZU, Dubrovnik, 1954.
- Melko Lucijanović, *Otok Lastovo*, neobjavljeni daktiloskript iz 1921.
- Melko Lucijanović, "Slovinac", Dubrovnik, 13/1880., 6/1881., 22/1881., 14, 16/1884.
- Ivan Lučić, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske (Ioannis Lucii, De regno Dalmatiae et Croatiae)*, VPA, Zagreb, 1986.
- Josip Lučić, *Iz srednjevjekovne prošlosti otoka Lastova*, Institut za hrvatsku povijest, Radovi br. 6, Zagreb, 1974.
- Josip Lučić, *Prilike na Lastovu početkom 1808.*, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, sv. XXX.
- Josip Lučić, *Spisi dubrovačke kancelarije* II, III, Zagreb 1984., 1988.
- Josip Lučić, *Miscellanea saeculi XIV ex archivio Ragusi (Dubrovnik), Lastovo*, I i II dio, Arhivski vjesnik XVII-XVIII/1974-75., Zagreb, 1976., 67.-68. (I. dio), 240.-247. (II. dio) (kratica: Misc. saec. XIV.).
- Josip Lučić, *Prošlost dubrovačke Astareje*, Dubrovnik 1970.
- Josip Lučić, *Prošlost otoka Lastova u doba Dubrovačke Republike*, u knjizi *Lastovski statut* (prijevod A. Cvitanić), Knjževni krug, Split, 1994.
- Josip Luetić, *Lastovljani i Lastovo u internacionalnom brodarstvu Dubrovačke Republike*, Zadarska revija XXXIX, br. 5-6, Zadar, 1990.
- Josip Luetić, *Kristo Antica, Hrvatski bibliografski leksikon*, sv. I., Zagreb, 1983.
- Josip Luetić, *Lastovčanin Antica, poznati nautički stručnjak iz 18. st.*, Dubrovački vjesnik, 16., 23.7.1966.
- Josip Luetić, *Cristoforo Antizza Raguseo, prof. di scienzie nautiche a Livorno*, Studi Livornesi, vol. III., Livorno, 1988.

— Šime Ljubić, *O odnošajih među republikom Mletačkom i Dubrovačkom od početka 16. stoljeća do njihove propasti*, Rad JAZU, knj. LIII, LIV., Zagreb,1880.
— Trpimir Macan, *Antica Pasko*, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 1., Zagreb 1983.
— V. V. Makušev, *Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji*, Zbornik JAZU "Starine", Knj. 30, 31., za tisak priredio dr. Milan Šufflay
— B. Malajoli, *L'arte in Dalmazia — Lagosta*, Rassegna Marchigiana, an. VIII, 1930.
— Pietro Marconi, *Antichità di Lagosta*. Boll. Archeologico Comunale di Roma, vol. LXII, Roma, 1936. (posebni otisak)
— A. Marinović, *Postanak i prvi spisi kancelarije srednjevjekovnih Dalmatinskih gradova, posebno Dubrovnika i Kotora u XIII. i XIV. st.*, Anali Hist. Inst. JAZU, Dubrovnik, sv. XXII.-XXIII.
— S. Marjanac, *Pećine i jame otoka Lastova*. Speleolog IV., Zagreb, 1951.
— G. Marotti, *Bonino de Boninis, tipografo, editore*, Sanctus Blasius, br. 1-2, Dubrovnik 1938.
— A. Martelli, *L'isola di Lagosta*, Bollettino della Società Geografica Italiana, fasc. III, Roma, 1902.
— M. Medini, *Dubrovnik Gučetića*, Beograd, 1953.
— V. Meštrović, *Gusarenje kao efikasan factor engleske blokade u Dalmaciji od 1808 do 1810 god.*, Pomorski zbornik, br. 8, Zadar, 1970.
— Branka Migotti, *Otok Lastovo u dodiru s Grčkim svijetom*, Arheološki radovi i rasprave, br. 10, JAZU, Zagreb, 1955.
— V. Miović-Perić, *Spor između Dubrovnika i Venecije 1751-1754*, Anali Hist. Inst. JAZU, Dubrovnik, sv. XXIX.
— I. Mitić, *Prilog upoznavanju načina kažnjavanja u Dubrovačkoj Republici*, Anali Hist. Inst. JAZU, Dubrovnik, sv. XXII.-XXIII.
— Ž. Muljačić, *Odnosi Dubrovnika i Sjedinjenih Američkih država*, Naše more III, br. 1, Dubrovnik 1956.
— W. Neumann, *Mittheilungen der K.K.Central Comission XXV*, 1899.
— Grga Novak, *Arheološka istraživanja na otocima Lastovu i Korčuli u 1953 godini*. Ljetopis JAZU, br. 60, Zagreb, 1955., str. 227.-228.
— Grga Novak, *Stari Grci na Jadranskom moru*, Rad JAZU, 1961.
— Grga Novak, *Povijest Splita*, I, Split, 1957.
— Grga Novak, *Povijest Dubrovnika*, I, Prilog Analima Hist. Inst. u Dubrovniku, sv. X-XI, 1966.
— Grga Novak, *Markova špilja na otoku Hvaru, novonalazište neolitske obojene keramike*, Arheološki radovi i rasprave I, JAZU, Zagreb, 1959.
— Grga Novak, *Prethistorijski Hvar*, Grapčeva špilja, JAZU Ljetopis, 1955.
— V. Oblak, *Der dialekt von Lastovo*, Archiv für slavische philologie, Berlin, 1894;
— M. Orbini, *Regno delli Slavi*, Pesaro, 1601.
— I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964.
— Miroslav Pantić, *Nekoliko beležaka uz staru dubrovačku komediju "Jerko Škripalo"*, Anali Hist. instituta JAZU u Dubrovniku, 4-5, 1956., str. 398.

— S. Perić, *Prilog poznavanju pomorsko-trgovačkog prometa dubrovačkog okružja od 1815 do 1850 god.*, Anali Hist. Inst. JAZU, Dubrovnik, sv. XV.-XVI., 1978.
— Stanko Piplović, *Arheološki kompleks u Ublima i njegova zaštita kroz provedbeni plan*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, br. 2, XXVI., Zagreb 1977.
— Stanko Piplović, *Zaštita graditeljske baštine Lastova*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, br. 2, XXVIII., Zagreb 1979.
— Konstantin Porfirogenet, *De administrando imperio*, August Cesarec, Zagreb, 1994. (prev. Tomašić)
— G. Praga, *Francesco Lagostino da Ragusa*, Archivio storico per la Dalmazia, vol. XVII-XXX fasc. 174. Roma 1940.
— I. Protić, *Župa Blato II*, vlastito izdanje, 1978.
— Frano Radić, *O crkvicama hrvatsko-romaničkog sloga na Lastovu*, Starohrvatska prosvjeta VIII, sv. 1-2, Knin 1904. str. 31.
— Frano Radić, *Starinska crkvica sv. Luke na otoku Lastovu*, Starohrvatska prosvjeta, I., Knin, 1895. str.
— Frano Radić, *Umjetnine i natpisi na Lastovu*, Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku XV, Split 1892.,
— Frano Radić, *Libro delli Ordinamenti e delle Usanze della Uniuersitade et dello Comun della isola de Lagusta*, JAZU, Zagreb, 1901.
— A. M. Radmilli, *L'isola di Lagosta nella preistoria, in memoria di F. Malavolti*. Modena, 1956.
— A. M. Radmilli, *La storia di Lagosta dale origini al 1944*, estratto dai Atti e Memorie della Società Dalmata di Storia Patria, vol. VI. Roma, 1969.
— J. Radonić, *Dubrovačka akta i povelje*, Zbornik srpske akademije, III, sv.1., Beograd, 1939.
— S. Razzi, *La storia di Raugia*. Lucca, 1595.
— D. Roller, *Agrarno proizvodni odnosi na području Dubrovačke Republike od XIII do XV st.*, Zagreb, 1955.
— A. Rosanović (Rozaneo), *Obrana Korčule*, Opatski ured Korčula, 1971.
— Petar Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb, 1950.
— Bernard Stulli, *Iz prošlosti Dalmacije*, Književni Krug, Split, 1992.
— Bernard Stulli, *Jedan plan o privrednoj eksploataciji otoka Lastova iz godine 1808.*, Beretićev zbornik, Dubrovnik, 1960.
— Stanislav Szymanski, *O Lastovcima ljevačima topova i zvona u Poljskoj*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 20, Split, 1975.
— M. Šenoa, *Špilja Rača u Lastovu*. Glasnik hrv. prirodoslovnog društva, Zagreb, 1916.
— Petar Šimunović, *Onomastička istraživanja otoka Lastova*. Filologija 6, Zagreb, 1970.
— Petar Šimunović, *Le caractere de la toponymie de l'archipel de Dubrovnik*, Bolletino dell'atlante linguistico mediterraneo, sv. 13-15, Firenze, 1971.-1973.
— Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1975.

— Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925.
— J. Tadić, *Pisma i uputstva Dubrovačke Republike*, 1, Beograd, 1935.
— G. Tamino, *Le grotte dell'isola di Lagosta*. Trieste, 1937.
— Nenad Vekarić, *Mijene dobnih struktura u procesima demografske tranzicije*, Anali za pov. znanosti HAZU, Dubrovnik 1997., sv. XXXV.
— Nenad Vekarić, *Stanovništvo Poluotoka Pelješca*, I. svezak, Dubrovnik 1993., str. 89.-105.
— Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*, Dubrovnik, 1989.
— Nenad Vekarić, *Ubojstvo u Dubrovačkoj Republici pred 300 godina*, Dubrovački horizonti 33, Zagreb, 1993.
— I. Vinski, *Nacionalno bogatstvo na području otoka Lastova*, Zagreb, 1968.
— A. Zaninović, *Etnografski prilozi s Pelješca i Lastova*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 40, JAZU, 1962.

BILJEŠKA O AUTORU

Prim. dr. Antun Jurica rođen je u Lastovu 12. lipnja 1923. godine. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, klasičnu gimnaziju u Zadru, a Medicinski fakultet u Zagrebu 1954. godine

Nakon jednogodišnjeg staža u Splitu, prihvatio je poziv lastovske općine i u rodnom je mjestu vodio zdravstvenu službu kroz cijelo desetljeće. Aktivno je sudjelovao u javnom životu mjesta pa i u samom Hrvatskom saboru kao poslanik Zdravstveno-socijalnog vijeća za Srednju Dalmaciju.

Početkom 1965. prešao je u Opću bolnicu Split, a nakon specijalizacije iz radiologije u Zagrebu 1968. nastavio je s radom na odjelu za radiologiju splitske opće bolnice (kasnije Zavoda za radiologiju Kliničkog bolničkog centra Split) kao neuroradiolog i dječji radiolog, stekavši na tom području naslov primarijusa.*

Umirovljen je 1988. godine. Danas živi pretežito u Lastovu i intezivnije se bavi istraživanjem povijesti i života rodnog otoka.

* *Tko je tko u hrvatskoj medicini*, Golden marketing, Zagreb, 1994.

SADRŽAJ

I. dio

II. dio

LASTOVO KROZ STOLJEĆA

Nakladnik
Matica hrvatska Lastovo

Za nakladnika
Dr. Antun Jurica

Urednica
Marija Gattin

Korektura
Irena Bekić
Vesna Radaković-Vinchierutti

Fotografije
Boris Cvjetanović
Milan Pavić
privatni arhivi

Likovno i grafičko oblikovanje
Marina Ćorić

Računalni slog
Tehnički centar NZMH

Priprema i tisak
Tisak Trebotić, Zagreb

Naklada
1000 primjeraka

ISBN 953-97232-3-X

ISBN 953-97232-3-X

